

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ОДЕСЬКИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВІСНИК

Науково-практичний журнал

Випуск 7

Одеса
2016

Головний редактор: Петлюченко Н.В.

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германських та романських мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Відповідальний секретар: Артюхова А.О.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германських та романських мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Редакційна колегія:

Таранець В.Г. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри германських та романських мов Національного університету «Одеська юридична академія»

Кузнєцова Т.В. – д-р наук із соціальних комунікацій, декан факультету журналістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Мамич М.В. – канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Ступак І.В. – д-р філол. наук, професор, декан факультету лінгвістики та перекладу, завідувач кафедри германських та східних мов Міжнародного гуманітарного університету

Образцова О.М. – д-р філол. наук, професор, декан факультету іноземних мов Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського

Морошану Л.І. – канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету

Колегасєва І.М. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри лексикології та стилістики англійської мови Національного університету імені І.І. Мечникова

Воробійова О.П. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри лексикології і стилістики англійської мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету

Бабелюк О.А. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Валігура О.Р. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри східної філології Київського національного лінгвістичного університету

Селіванова О.О. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Светозарова Н.Д. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри фонетики і методики викладання іноземних мов Санкт-Петербурзького державного університету (Росія)

Козлова Р.М. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри російського, загального та слов'янського мовознавства Гомельського державного університету імені Франциска Скорини (Білорусія)

Крістіан Саллок – професор Інституту російської культури імені Лотмана, факультет філології, Рурський університет, м. Бохум (Німеччина)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 5 від 08.04.2016 р.)

Науково-практичний журнал «Одеський лінгвістичний вісник»
зарєєстровано Державною реєстраційною службою України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 20331-10131 р.)

«Одеський лінгвістичний вісник» внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 793 від 04.07.2014 р. (Додаток № 8).

Сайт видання: www.oljournal.in.ua

РОЗДІЛ I ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.119

Андреева І. О.

МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДИСКУРСУ: МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАПРЯМУ

Статтю присвячено мультимодальності як новітній методології дослідження сучасного комунікативного процесу. Уточнюється поняття мультимодальності, кроссеміотичності, полікодовості як паралінгвальних та екстралінгвальних контриб'юторів дискурсу. Автор обґрунтовує перспективність мультимодального вектора дослідження комунікативно-дискурсивних явищ та порушує низку теоретичних питань, пов'язаних із виокремленням об'єкта дослідження мультимодалістики.

Ключові слова: модус, мультимодальність, полікодовість, семіотичний код.

Андреева И. А. Мультимодальный анализ дискурса: методологическая основа и перспективы направления. – Статья. Статья анализирует мультимодальность как новейшую методологию исследований современного коммуникативного процесса. Уточняется понятие мультимодальности, кроссеміотичности, поликодовости как паралингвальных и экстралингвальных контрибьюторов дискурса. Автор обосновывает перспективность мультимодального вектора исследования коммуникативно-дискурсивных явлений и затрагивает ряд теоретических вопросов, связанных с выделением объекта мультимодалистики.

Ключевые слова: модус, мультимодальность, поликодовость, семиотический код.

Andryeyeva I. O. Multimodal discourse analysis: methodological grounds and perspectives. – Article.

The article focuses on multimodality as innovative research methodology for analyzing contemporary communication. The author refines the definition of multimodality, cross-semiotics and polycoding as paralingual and extralingual discourse contributors. The author outlines the perspectives of multimodal research vector for communication – discourse phenomena and raises a number of theoretical issues, related to defining the subject-matter of multimodal studies.

Key words: mode, multimodal studies, polycoding, semiotic codes.

Бурхливий розвиток новітніх цифрових технологій, їх тотальна інтеграція в процес комунікації порушує питання про мультимодальний характер комунікації. Останнім часом усе частіше увага зосереджується на *інтермедіальних* або *мультимодальних* параметрах перебігу комунікації, водночас у комунікативному просторі простежується загальна схильність до естетизації, тенденція до унаочнення, візуалізації різноманітних текстів як комунікативних артефактів. Дослідники наголошують на високому ступені інтегрованості різних семіотичних ресурсів у сучасному комунікативному процесі, коли неможливо відокремити його вербальну складову частину від паравербальних компонентів [19; 20; 28].

У такому аспекті *дискурс* виступає як *полікодова єдність*, що зумовлює необхідність дослідження параметрів взаємодії вербальних та інших семіотичних кодів у процесі дискурсотворення. Дискурс – це багаторівневий знак, у якому в єдине комунікативне ціле інтегруються текст (вербальний складник), візуальне зображення (шрифт, ілюстрації, загальний дизайн тощо) та аудіокомпонент (наприклад, звуковий супровід у рекламі). Завданням дискурсивних студій стає не лише дослідження лінгвального компоненту дискурсу, а й встановлення його паралінгвальних та

екстралінгвальних контриб'юторів (візуального, аудіального, кінестичного тощо), що виводить аналіз дискурсу на новий мультимодальний рівень. Саме тому **метою** статті є надання визначення поняття *мультимодальності* в сучасній парадигмі гуманітарного знання та окреслення основних напрямів мультимодальних студій. У ході роботи планується вирішити низку завдань: дослідити теоретичні витoki мультимодальності, співвіднести поняття мультимодальності, кроссеміотичності й полікодовості, визначити перспективність мультимодального підходу до дослідження комунікативно-дискурсивних явищ та намітити основні теоретичні питання, що підлягають розробці.

Зауважимо, що мультимодальність – це термін, який використовується як щодо *об'єкта* цілого напрямку дослідження (Multimodal Studies), так і щодо власне самої методології, наукової парадигми – мультимодалістики, основними розробниками якої на зарубіжних теренах стали Т. ван Ліівен [25; 26], Г. Крес [18; 19], Ч. Фосвіль [10–15], Дж. Бейтман [8; 9], М. С'єфкес [23], Дж. Вілдфор [27; 28] та інші вчені.

Як об'єкт дослідження мультимодальність розглядається як процес і результат взаємодії множинності семіотичних ресурсів, що залучаються в процесі комунікації [12, с. 8]. Пропонен-

ти мультимодальної теорії як головне завдання висувають окреслення інструментарію/системи, або «граматики», різних *модусів*, або *семіотичних кодів* [23], що уможливають комунікацію, а також виявлення закономірностей та особливостей їх взаємодії в процесі породження значення. На переконання Г. Штокла [24], мультимодальний підхід підвищує статус також мультимодальної семіотики, оскільки методологічний апарат цієї галузі може застосовуватись для аналізу гетерогенних невербальних модусів, що виходить за межі наукових завдань традиційної лінгвістики й семіотики тексту.

Варто зазначити, що мультимодалістика – дисципліна відносно молода, перед нею постає ціла низка теоретичних питань. Перше й найголовніше з них – надати визначення об'єкта дослідження, а саме *модусу* комунікації (з англ. *mode* – «режим»). Відповідь можна отримати, якщо звернутись до *висхідних положень мультимодальних студій*.

По-перше, комунікація тлумачиться як трансляція значень, що відбувається в декількох режимах/планах/модусах спілкування, а саме усному й писемному мовленні, паракінесиці, графіці, звуку тощо [9; 19; 23; 25; 26]. Вибір та аранжування цих модусів спілкування окремо чи в сукупності й взаємодії уможливує породження та трансляцію значень [21, с. 269] у процесі комунікації.

По-друге, трансляція значень відбувається через залучення гетерогенних семіотичних (лінгвальних, паралінгвальних) і сенсорно-перцептивних (запах, смак) ресурсів. Ці ресурси тлумачаться як *модуси комунікації*, а дослідження, спрямовані на вивчення їх співвідношення й характеру взаємодії, утворюють *мультимодальні студії*.

По-третє, аксіоматичним у новітній парадигмі є твердження про мультимодальний характер комунікації [22, с. 269] та мультимодальність як властивість усіх без винятку текстів, навіть тих, які на перший погляд здаються моно-модальними (монокодовими) [22]. Мультимодальні комунікативні артефакти поєднують використання різних семіотичних модусів, таких як мова, жести, графіка, типографія, зображення, рухомі картини, звукове/музичне супроводження. При цьому дослідники погоджуються, що мультимодальний характер «традиційних» текстів потребує більш ретельного обґрунтування [20].

Таким чином, *модуси* – це семіотичні ресурси, що дають можливість для одночасної реалізації дискурсивно-комунікативної практики та різних типів інтеракції її учасників [19, с. 21]. У свою чергу семіотичні модуси передаються через різні *перцептивні модуси*: візуальне, аудіальне, тактильне, нюхове й смакове сприйняття [23]. Тер-

мін «модуси», вживаний у цьому контексті, на нашу думку, більше відповідає усталеному в семіотиці поняттю «*коди*», або «*знакові системи*». За визначенням У. Еко, це системи, які встановлюють репертуар протиставлених один одному символів, правила їх сполучення, а також оказіональну взаємну однозначну відповідність певного символу певному позначуваному [7, с. 44]. Саме таке розуміння *модусу комунікації* лежить в основі таких понять, як *мультимодальність* (Т. ван Ліівин), *кроссеміотичність* (Р. Ієдема), *полікодовість* (О. Воробйова, Т. Лук'янець), що в науковому дискурсі вживаються як синонімічні.

Методологічною основою появи мультимодальних студій вважаються соціальна семіотика й системно-функціональна лінгвістика (М. Халідей, Т. ван Ліівин). Найважливішим теоретичним доробком соціальної семіотики є визнання соціальної природи мови як системи знаків, що набувають значення, функціонуючи в різних соціальних контекстах. На думку М. Халідея, мові внутрішньо притаманна функціональність, яка проявляється через три семантичні метафункції: концептуальну (*ideational*) метафункцію мови, що властива значенню, яке виникає в результаті взаємодії тексту та реального світу; комунікативну (*interpersonal*) метафункцію мови, що актуалізується в соціальні відносинах між адресатом та адресантом; текстуальну (*textual*) метафункцію мови, що стосується внутрішньої когезії дискурсу та його зв'язку з позатекстовим контекстом. Саме ці функції мови екстраполюються на невербальні модуси. Більшість «мультимодалістів», як і М. Халідей, опікуються питанням, яким чином принципи, що лежать в основі мовних засобів утворення значень, можуть бути екстрапольовані на способи утворення й трансляції значень одиницями інших семіотичних кодів [16, с. 119].

Ідеї М. Халідея підтримав Г. Крес, який розглядав мову як семіотичну систему, у якій значення створюється безпосередньо, а не як систему, у якій значення опосередковано пов'язується з мовною формою [18, с. 176]. У його роботах простежується зростаючий інтерес до опису, аналізу й теоретичного осмислення невербальних семіотичних систем, зокрема візуальних [18; 19]. У центрі інтересів Г. Креса перебуває «політична економія» засобів семіотизації, тобто він прагне зрозуміти принципи вибору й використання різних семіотичних ресурсів різними соціумами. Він намагається пояснити, як індивідуум стає членом суспільства, використовуючи наявні ресурси позначення (репрезентації).

Мультимодальний підхід формулює концепцію, методи й методологію збору та обробки візуальних, аудіальних, паракінесичних і локативних параметрів комунікації з огляду на такі основні принципи:

– принцип *мультимодального ансамблю* комунікації: мультимодальний підхід дослідження комунікації ставить під сумнів домінуючу роль мови та тлумачить мовні ресурси винятково як один із компонентів мультимодального комунікативного ансамблю. Мультимодальний підхід виходить за межі твердження про те, що мова завжди відіграє домінуючу роль у комунікації, хоча й не відкидає той факт, що іноді це твердження правильне [20]. У межах цього підходу всі без винятку модуси чи типи семіотичних ресурсів повною мірою здатні виражати певні значення [23] та мають рівнозначний висхідний смислотворчий потенціал [19, с. 79]. З мультимодальної позиції мова, вербальний код – це лише один із наявних семіотичних ресурсів у мультимодальному ансамблі. Дослідженню підлягають критерії й фактори, що впливають на актуалізацію певного модусу в процесі комунікації. Розмивання меж між різними семіотичними вимірами репрезентацій процесів і явищ пов'язується з усвідомленням дослідниками того факту, що людина має природну схильність до мультимодальної трансляції змісту, що у свою чергу пов'язується з мультисеміотичним характером самого розвитку людини (онтогенезом);

– принцип *соціальної зумовленості*: усі модуси чи семіотичні ресурси, як і мова, є культурно, соціально та історично зумовленими у своєму розвитку й функціонуванні з огляду на їх здатність задовольняти нагальні потреби комунікантів, тому кожен із модусів має різний сигніфікативний/референтний потенціал, який активується в різний спосіб залежно від контексту [19, с. 34]. У мультимодалістиці значення тлумачиться як таке, що реалізується в інтерактантному зв'язку між змістовим потенціалом (meaning potential) матеріального семіотичного артефакту та значенневим потенціалом соціокультурного оточення, у якому він функціонує, а також у контексті інших семіотичних ресурсів, імплікацій і знань, які учасники комунікації привносять у комунікативну ситуацію [23]. Мультимодальний підхід тлумачить кожен комунікативний акт як такий, що складається й реалізується за рахунок соціальних актів, тим самим соціальні чинники комунікації виходять на перший план.

На сучасному етапі мультимодальних студій чітко сформувалось декілька окремих *напрямів дослідження*, які обирають як об'єкт той чи інший семіотичний модус як продукт соціального семіозису або досліджують взаємодію певного модусу з іншими. Отже, достатню розробку отримали графічний модус у взаємодії з вербальним, звуковий модус у взаємодії з вербальним та звуковий модус у взаємодії з вербальним і графічним.

У площині *графічного модусу у взаємодії з вербальним* проводяться такі види аналізу:

1) аналіз графічних зображень у сучасному медіапросторі [19; 24];

2) аналіз кольорокоду графічних повідомлень [18];

3) аналіз особливостей типографічного аранжування й ілюстрацій у текстах різної жанрово-стилістичної приналежності, зокрема, аналіз творів експериментальної прози та поезії (наприклад, М. Данилевські «House of Leaves», С. Томасула «VAS: An Opera in Flatland», Дж. Фюер «Extremely Loud and Incredibly Close»). Експериментальна література поєднує типографічні, дизайнські, графічні й ілюстративні прийоми та є об'єктом дослідження новітньої галузі лінгвістики – мультимодальної стилістики тексту [15; 22];

4) аналіз так званих *креолізованих* (за термінологією Ю. Сорокіна, Є. Тарасова [1;6]), або *полікодових* [5], або *мультимодальних*, текстів, до яких належать інтернет-сторінки, оголошення, тематичні блоги та інші медіаресурси [8; 17; 26].

Варто надати уточнення вживаним термінам. Так, *креолізований* текст – це особливий різновид тексту, фактура якого складається з двох негомогенних частин: вербальної й невербальної, де остання належить до інших знакових систем, ніж природна мова [6, с. 180]. Зміст креолізованого тексту кодується в різних знаках (вербальних та образотворчих), при цьому створюється особливий лінгво-візуальний феномен, у якому вербальний та образотворчий компоненти утворюють одне візуальне, структурне, смислове й функціональне ціле, що забезпечує його комплексний, прагматичний вплив на адресата [1, с. 73]. На тлі становлення мультимодальної парадигми виникає новий термін для опису полісеміотичних текстів – *мультимодальні* тексти. Вони залучають не лише власне артефакти інших семіотичних кодів (іншосеміотичні ресурси), а й самі принципи їх організації. Тобто ці гетерогенні за своєю модальністю коди не просто співіснують як окремі модуси утворення значення (mode of meaning-making), а інтегруються в комплексну цілісність, єдність, утворення, яке не може зводитись до простої суми його компонентів – окремих модусів [20].

Бурхливий інтерес викликало питання інтерсеміотичних відносин графічного та вербального модусів. Учені погоджуються, що ці гетерогенні коди взаємовизначають один одного: обмежують чи розширюють план змісту власних одиниць за рахунок іншого модусу (план змісту вербальних одиниць за рахунок графічних, і навпаки) та функціонують або інтегруються в послідовні відношення як у тексті;

5) аналіз *мультимодальних каламбурів*, де паравербальні модуси (наприклад, графічний) залучаються до семантизації значень мовних одиниць (див. рис. 1).

Рис. 1. Мультимодальний каламбур

Як бачимо на наведеному прикладі мультимодального каламбуру, семантизація ключового дієслова оголошення *to serve* відбувається на основі обіграння обох значень англословного дієслова («обслуговувати будь-кого» та «подавати їжу на стіл»), причому актуалізується одне з них засобами графічного модусу;

б) аналіз мультимодальних метафор. Матеріалом дослідження стають різноманітні друковані мультимодальні тексти (оголошення, інструкції з використання, рецепти, мапи, комікси). Останнім часом до уваги дослідників, зокрема Нідерландської школи мультимодальних студій на чолі із Ч. Фосвілем [10–14], потрапили мультимодальні метафори в медіапродуктах (художніх фільмах, телепередачах, рекламних роликах тощо), які залучають різні за походженням семіотичні коди (наприклад, графічний і вербальний) для інтерпретації певного об'єкта в термінах іншого поняттєво-предметного поля (див. рис. 2).

Рис. 2. Мультимодальна метафора DRINKING COCACOLA makes you HAPPY в рекламному оголошенні

Як бачимо з наведеного прикладу, графічне зображення пляшки популярного напою в поєднанні з хештеговою лексею #HAPPINESS унаочнюють метафору СПОЖИВАННЯ КОКА-КОЛИ є ЩАСТЯ.

Теоретичним підґрунтям досліджень мультимодальних метафор є теорія концептуальної метафо-

ри Дж. Лакофа та М. Джонсона, яка доводить, що метафори є результатом роботи свідомості та лише вербалізуються в мові: «*Metaphors are primarily a matter of thought and action and only derivatively a matter of language*» [4, с. 153]. Незважаючи на те, що мовна об'єктивація метафор мови є більш точною порівняно з іншими модусами комунікації, вона все одно є апроксимованим відображення діяльності людської свідомості [14, с. 260].

У звуковому модусі у взаємодії з вербальним матеріал дослідження складають просодичні моделі та патерни в усному мовленні з огляду на їх функціонально-дискурсивний статус [2; 3].

У напрямі звукового модусу у взаємодії з вербальним і графічним існують такі види аналізу:

– аналіз особливостей аранжування та взаємодії аудіо- й відеовербальної інформації в кінофільмах з огляду на їх інтерпретаційні можливості в концептуальному змісті кінотворів, який отримав ретельну розробку в межах Бременського інституту трансмедіальних досліджень тексту [29] як окремий напрям мультимодальності – мультимодальний аналіз кінотексту [27; 28];

– аналіз музики й звукових ефектів у кінотекстах [25].

Незважаючи різні ракурси аналізу, спільним для всіх напрямів є таке положення Г. Креса: «Мультимодальний підхід припускає, що повідомлення поширюється через усі комунікативні модуси. Якщо це так, то кожен модус – це лише частковий носій глобального значення повідомлення» [19, с. 6]. Вивчення тексту, що включає зображення й звуки, кидає виклик звичайному дискурсивному аналізу. Мас-медіа створюють мультимодальні тексти, незважаючи на труднощі, що виникають під час спроби відбити таку мультимодальність; зосереджувати увагу лише на мові та ігнорувати інші модуси означає упускати багато потенційних значень сучасних медійних текстів.

Таким чином, на сучасному етапі мовознавчих студій існує усвідомлення нагальної потреби вивчати мовну дискурсивну практику в тісному зв'язку із супроводжуваними модами/режимами спілкування. Перспективи дослідження в мультимодальному руслі досить широкі, оскільки існує багато невирішених питань. Зокрема, теоретичній розробці підлягають термінологічний апарат мультимодальності, висхідні положення новітньої методології, оперативні одиниці мультимодальності. Особливої уваги потребує з'ясування зв'язку мультимодальності з теорією дискурсу й семіотикою. Потребують розгляду зв'язок і відмінності понять мультимодальність (інтерсеміотичність) та номодальність (інтрасеміотичність) дискурсу. Невирішеними є питання «вокабулярів» модусів на рівні мови.

Як з'ясувалось, очевидне різноманіття ракурсів дослідження не виключає необхідність ви-

вчення процесу й параметрів трансляції значень у ході комунікації (у текстах) у тісному зв'язку з вивченням ролі паравербальних семіотичних ресурсів, їх взаємодії між собою та з мовою. Ці семіотичні ресурси (коди, модуси комунікації) включають жести, мову тіла, візуальні й аудіоресурси, графічно-типографічні, синематографічні тощо. Їх дослідження – виклик сучасним лінгвістичним студіям, які характеризуються синтезом міждисциплінарних підходів. Мультимодальний аналіз тексту має об'єктом дослідження комунікацію в усіх її формах, проте перевага надається текстам, які являють собою інтеграцію двох чи більше семіотичних ресурсів (*модусів комунікації*) з метою досягнення комунікативної функції тексту. Ці модуси/плани/режими включають власне усне й писемне мовлення та його супровідні аспекти, такі як просодика й проксемика, а також ресурси

зовсім інших семіотичних систем, наприклад артефакти культури (живопис, архітектура, зображувальне мистецтво), продукти технологізації та інформатизації комунікації (аудіо-, відеосупровід, комп'ютерні ресурси, цифрові медіа).

Залучення різних семіотичних ресурсів із прибутковими їм комунікативними можливостями й обмеженнями (як окремо, так і в їх сукупності) та результати цієї мультимодальної інтеграції становлять новітні перспективи дослідження сучасного комунікативного процесу. Крім того, очікуваними перспективами мультимодально-орієнтованих студій є синтез парадигмальних засад когнітивних студій із мультимодальним підходом, що дасть змогу дещо уточнити та навіть реінтерпретувати теорію концептуальної метафори Дж. Лакофа й М. Джонсона у світлі інтерсеміотичної та кроссеміотичної взаємодії модусів комунікації.

Література

1. Анисимова Е. Креолизованные тексты – тексты XXI века? Взаимодействие вербального и паралингвистического в тексте : [учеб. пособие по интерпретации текста] / Е. Анисимова. – Воронеж : ЦЧКИ, 1999. – 148 с.
2. Кибрик А. Есть ли предложение в устной речи? / А. Кибрик // Фонетика и нефонетика / [А. Архипов, Л. Захаров, А. Кибрик и др.]; отв. секретарь О. Федорова. – М. : Языки славянских культур, 2008. – С. 104–115.
3. Кибрик А. Просодический портрет говорящего как инструмент транскрибирования устного дискурса / А. Кибрик // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: по материалам международной конференции «Диалог – 2008» / под ред. А. Кибрика и др. – М. : РГГУ, 2008. – Вып. 7(14). – С. 185–191.
4. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. под ред. и с предисл. А. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
5. Лук'янець Т. Інтерсеміотичний аналіз тексту як полікодової єдності / Т. Лук'янець // Концепти та константи в мові, літературі, культурі : зб. статей за матер. наук. конф. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2011. – С. 121–126.
6. Сорокин Ю. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. Сорокин, Е. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия : [коллект. монография] / под ред. Р. Котова. – М. : Наука, 1990. – С. 179–184.
7. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко ; пер. с итал. В. Резника и А. Погоняйло. – СПб. : Симпозиум, 2006. – 544 с.
8. Bateman J. Multimodal Corpus-Based Approaches / J. Bateman // The Encyclopedia of Applied Linguistics The Encyclopedia of Applied Linguistics / ed. by C. Chapelle. – Oxford : Wiley-Blackwell, 2013. – P. 4338–4336.
9. Bateman J. A multimodal discourse theory of visual narrative / J. Bateman, J. Wildfeuer // Journal of Pragmatics. – 2014. – № 74. – P. 180–208.
10. Forceville Ch. Multimodal Metaphor / Ch. Forceville, E. Urios-Aparisi. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2009. – 470 p.
11. Forceville Ch. Why and how study metaphor, metonymy, and other tropes in multimodal discourse? / Ch. Forceville // Ways and Modes of Human Communication / R. Caballero, M. Jesús Pinar (eds.). – Cuenca : Ediciones de la Universidad de Castilla La, 2010. – P. 57–76.
12. Forceville Ch. Visual representations of the idealized cognitive model of anger in the Asterix album “La Zizanie” / Ch. Forceville // Journal of Pragmatics. – 2005. – № 37. – P. 69–88.
13. Forceville Ch. Non-verbal and multimodal metaphor in a cognitivist framework: Agendas for research / Ch. Forceville // Cognitive linguistics: Current Applications and Future Perspectives / G. Kristiansen, M. Achard, R. Dirven, F. Ruiz de Mendoza Ibáñez (eds.). – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 379–402.
14. Forceville Ch. Metaphor and symbol: FINDING ONE'S IDENTITY IS GOING HOME in animation film / Ch. Forceville // “Multimodality and Cognitive Linguistics” issue of Annual Review of Cognitive Linguistics / M. Jesús Pinár et al. eds.). – Amsterdam, 2013. – Benjamins. – P. 258–268.
15. Gibbons A. Multimodal metaphors in contemporary experimental literature / A. Gibbons // Metaphor and the Social World / ed. by L. Hidalgo Downing, B. Kraljevic Mujic. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2013. – P. 180–198.
16. Halliday M. Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning / M. Halliday. – London : Arnold, 1978. – 256 p.
17. Hiippala T. The Structure of Multimodal Documents: An Empirical Approach / T. Hiippala. – London ; New York : Routledge Studies in Multimodality, 2015. – 250 p.
18. Kress G. Reading Images: The Grammar of Visual Design / G. Kress, T. van Leeuwen. – London ; New York : Routledge, 1996. – 288 p.
19. Kress G. Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication / G. Kress, T. van Leeuwen. – London : Arnold, 2001. – 142 p.
20. Liebert W. Multimodal Text / W. Liebert, T. Metten // The Encyclopedia of Applied Linguistics / ed. by C. Chapelle. – Oxford : Blackwell Publishing, 2013. – P. 4338–4336.

21. Lyons A. *Multimodality* / A. Lyons // *Research Methods in Intercultural Communication: A practical guide* / ed. by Zhu Hua. – Oxford : Wiley-Blackwell, 2016. – P. 268–280.
22. O'Halloran K. *Multimodal Text Analysis* / K. O'Halloran, B. Smith // *The Encyclopedia of Applied Linguistics* / ed. by C. Chapelle. – Oxford : Blackwell Publishing, 2013. – P. 4378–4383.
23. Siefkes M. *How Semiotic Modes Work Together in Multimodal Texts: Defining and Representing Intermodal Relations* / M. Siefkes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://10plus1journal.com/issues/issue-1-media-linguistics/defining-and-presenting-intermodal-relations>.
24. Stöckl H. *In Between Modes. Language and Image in Printed Media* / H. Stöckl // *Perspectives on Multimodality* / ed. by in E. Ventola, C. Charles, M. Kaltenbacher. – Amsterdam : Benjamins, 2004. – P. 9–30.
25. Leeuwen T. *Speech, Music, Sound* / T. van Leeuwen. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 1999. – 241 p.
26. Leeuwen T. *Introducing Social Semiotics* / T. van Leeuwen. – New York : Routledge, 2005. – 320 p.
27. Wildfeuer J. *Film Discourse Interpretation: Towards a New Paradigm for Multimodal Film Analysis* / J. Wildfeuer. – London ; New York : Routledge Studies in Multimodality, 2014. – 276 p.
28. Wildfeuer J. *More than WORDS. Semantic Continuity in Moving Images* / J. Wildfeuer // *Online Magazine of the Visual Narrative*. – 2012. – № 13(4). – P. 181–203. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imageandnarrative.be/index.php/imagenarrative/article/view/287>.
29. *MA Language Sciences: Multimodal Linguistics* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fb10.uni-bremen.de/bitt/en/master-language-sciences-multimodale-linguistik/>.

УДК 801.6

Бабич В. І.

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ЛІРИЧНОГО Я В ПОЕТИЧНИХ ІДІОДИСКУРСАХ Р. ФРОСТА ТА К. СЕНДБЕРГА

Статтю присвячено аналізу засобів вираження ліричного Я в поетичних ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сэндберга в лінгвокогнітивному аспекті. Розуміючи ліричне Я як двоплановий лінгвокогнітивний конструкт, представлений вербальною й концептуальною іпостасями, автор виокремлює спільні для обох представників американського поетичного дискурсу модернізму концепти, за допомогою яких досліджуване явище реконструюється в поетичному тексті.

Ключові слова: ліричне Я, лінгвокогнітивний аналіз, поетичні ідіодискурси Р. Фроста та К. Сэндберга, концепт, концептуальна метафора.

Бабич В. І. *Лингвокогнитивный анализ средств выражения лирического Я в поэтических идиодискурсах Р. Фроста и К. Сэндберга. – Стаття.*

Статья посвящена анализу средств выражения лирического Я в поэтических идиодискурсах Р. Фроста и К. Сэндберга в лингвокогнитивном аспекте. Понимая лирическое Я как двуплановый лингвокогнитивный конструкт, представленный вербальной и концептуальной ипостасями, автор выделяет общие для обоих представителей американского поэтического дискурса модернизма концепты, с помощью которых исследуемое явление реконструируется в поэтическом тексте.

Ключевые слова: лирическое Я, лингвокогнитивный анализ, поэтические идиодискурсы Р. Фроста и К. Сэндберга, концепт, концептуальная метафора.

Babych V. I. *Linguo-cognitive analysis of means of expression of the lyrical I in poetic idiodiscourses of R. Frost and C. Sandburg. – Article.*

The article deals with the analysis of the means of expression of the lyrical I in the poetic idiodiscourses of R. Frost and C. Sandburg in the linguo-cognitive aspect. Treating the lyrical I as a two-sided linguo-cognitive construct represented by the verbal and conceptual forms, the author discriminates the concepts common for both representatives of the American poetic discourse of the epoch of modernism with the help of which the analyzed phenomenon is reconstructed in a poetic text.

Key words: lyrical I, linguo-cognitive analysis, poetic idiodiscourses of R. Frost and C. Sandburg, concept, conceptual metaphor.

Упродовж останніх десятиліть поетичний дискурс вивчається в різних напрямках лінгвістики й поезики як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Зокрема, поетичний дискурс розглядається вченими з позицій структурно-семіотичного аналізу (О. Галич, М. Зубрицька, І. Ільїн, Дж. Каллер, Ю. Логман, Р. Скоулз та інші), когнітивної лінгвістики (Л. Белехова, О. Воробйова, О. Заболотська, Г. Молчанова, Н. Петренко та інші), лінгвістичної прагматики (М. Акішина, М. Зубець, О. Іссерс, Ю. Левін, Л. Синельникова, А. Хавхун та інші), комунікативної стилістики (О. Бабелюк, Ф. Бацевич, Н. Болотнова, О. Селіванова та інші).

У контексті сучасних лінгвістичних досліджень поетичного дискурсу особливий інтерес викликають проблеми вивчення категорії суб'єктності поетичного тексту в лінгвокогнітивному аспекті, зокрема аналіз лінгвокогнітивних засобів вираження ліричного Я в поетичному дискурсі.

Поняття суб'єктності є порівняно новим не лише для лінгвістики, а й для філософії, воно ще не отримало загально визнаний категоріальний статус. Філософи трактують його як системну якість суб'єкта, саме наявність якої робить суб'єкт тим, чим він є. Цим поняттям визначається сутнісна якість суб'єкта, сам факт його наявності. Для ха-

рактистики будь-якої дії як суб'єктної досить самого факту існування цього суб'єкта. Розуміння терміна суб'єктності в мовознавстві є близьким до його трактування у філософії, однак філософія не розглядає форми вираження суб'єкта, зосереджуючись лише на його змісті. У філософії суб'єкт – це діяч, а в якій формі це виражається, для згаданої науки значення не має. Специфіка лінгвістичного розуміння полягає в тому, що в мовознавстві встановлюється зв'язок між змістом суб'єкта та формою вираження цього змісту [12, с. 74].

На нашу думку, виявлення лінгвокогнітивних засобів вираження ліричного *Я* уможливорює конструювання образів суб'єктності в поетичному тексті, дає змогу визначити загальні концептуальні схеми реконструкції категорії суб'єктності в поетичному дискурсі, виявити лінгвокогнітивні особливості формування поетичних образів у досліджуваних поетичних ідіодискурсах. На основі лінгвокогнітивного підходу ми можемо максимально повно виявити склад мовних засобів, які репрезентують (тобто виражають, вербалізують) ліричне *Я* в поетичному дискурсі, а також, описавши максимально повно семантику цих одиниць (слів, словосполучень, текстів) і застосовуючи методику когнітивної інтерпретації результатів лінгвістичного дослідження, змоделювати зміст досліджуваного концепту як глобальної ментальної (розумової) одиниці в її національній, соціальної, віковій, гендерній, територіальній та іншій своєрідності, визначити місце досліджуваного концепту в концептосфері конкретного автора.

Отже, об'єктом дослідження виступає ліричне *Я* як категорія суб'єктності поетичного тексту, а предметом аналізу є лінгвокогнітивні засоби вираження ліричного *Я* в поетичних ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга.

Мета статті – проаналізувати лінгвокогнітивні засоби вираження ліричного *Я* в поетичних ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга.

Ми розглядаємо ліричне *Я* як двоплановий лінгвокогнітивний конструкт, що інкорпорує концептуальну й вербальну іпостасі. Концептуальна іпостась – це узагальнений зміст ліричного *Я*, який структурується концептуальними схемами, що висвітлюють його художню образність. Вербальна іпостась – це словесне вираження ліричного *Я* на різних рівнях тексту.

У когнітивній лінгвістиці, основними принципами якої ми керуємось, у центрі уваги перебуває мова як загальний когнітивний механізм. Ця галузь когнітивістики займається ментальними основами розуміння й продукування мовлення з позиції того, як структури мовної свідомості людини подаються (репрезентуються) і беруть участь у переробці інформації [11, с. 173].

У зв'язку із цим виявляється особлива значущість проблеми співвідношення мови й мислен-

ня, вирішувана в сучасній лінгвістиці в статусі когнітивного концептологічного напрямку, який передбачає виявлення основних закономірностей утворення абстрактних концептів, що репрезентуються в семантичних просторах різних мов [3; 4; 5; 6; 7; 9; 10; 14; 15; 16; 17; 18; 19].

Відомо, що знання людей про об'єктивну дійсність організовані у вигляді концептів, абстрактних ментальних структур, які відбивають різні сфери діяльності людини. Людина мислить концептами, комбінуючи їх, формує нові концепти в процесі мислення. Тому концепт розуміється як глобальна розумова одиниця, що являє собою квант структурованого знання [13, с. 43].

Концепт, будучи когнітивною категорією та семантичною сутністю, що відправляє до плану змісту певної знакової одиниці, співвідноситься з категоріями поняття та значення мовного знака. При цьому концепт не можна ототожнювати ні з поняттям, ні зі значенням слова, яке його репрезентує. Концепт є набагато ширшим, ніж вони обидва.

Мовні засоби своїми значеннями передають лише частину концепту – деяку частину наших знань про світ, оскільки через його об'ємність повністю виразити концепт неможливо. Мовна одиниця, що виступає як ім'я концепту, виражає цей феномен у загальній формі.

Зміст концепту включає поняття, проте не вичерпується ним. На відміну від поняття, до складу концепту входять, крім понятійного, ціннісний та образний компоненти, оскільки він підкоряється закономірностям психічного життя людини. Потенційна суб'єктність, що входить у концепт, є важливою розпізнавальною рисою концепту порівняно з поняттям [2, с. 32].

Ми розуміємо концепт як багатомірне ментальне утворення, у якому вже традиційно виділяють три складники: поняттєвий, що відображає ознакову структуру концепту; образний, що фіксує когнітивні тропи, які підтримують концепти в мовній свідомості; значущий, що визначається місцем, яке посідає ім'я концепту в лексикограматичній системі певної мови, куди входять етимологічні й асоціативні характеристики [1; 8].

У контексті нашої роботи лінгвокогнітивний аналіз ліричного *Я* в поетичних ідіодискурсах представників американського модернізму полягає у виокремленні концептів у концептосферах поетів, завдяки яким реконструюється ліричне *Я* в досліджуваних ідіодискурсах, та розкритті їх ключових характеристик.

Зауважимо, що в концептосферах Р. Фроста та К. Сендберга є низка спільних та індивідуальних концептів, які виступають лінгвокогнітивними реконструктами ліричного *Я* образу автора чи ліричного героя в поетичному тексті. Спільним концептами в аналізованих ідіодискурсах виступають ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, ЛЮБОВ, ЛЮДИНА та ПРАЦЯ.

В ідіодискурсі Р. Фроста концепт ЖИТТЯ активується як мовними експлікатами (наприклад, *live – жити, life – життя, living – той, хто живе, alive – живий*), так і імплікатами (*go on – продовжувати, breathe – дихати, breath – дихання, one's way – чийсь (життєвий) шлях*).

Продуктивними парадигмами актуалізації цього концепту в ідіодискурсі Р. Фроста в контексті нашої роботи виступають такі концептуальні метафори: ЖИТТЯ ЦЕ НЕПРОЛАЗНИЙ ЛІС – *And life is too much like a pathless wood* («Birches»); ЖИТТЯ ЦЕ РІДИНА, ЩО МОЖЕ ПРОЛИТИСЯ – *but half as if to keep The life from spilling* («Out, Out»); ЖИТТЯ СПЛИВАЄ ЯК ЧАС НА ГОДИНИКУ – *Our life runs down in sending up the clock* («West-Running Brook»); ЖИТТЯ ЦЕ ПРИКРАСА – *To live its life out as an ornament* («A Young Birch»). Порівнюючи життя з непролазним лісом, Р. Фрост у метафорично-алегоричний спосіб вказує на труднощі, які спіткають кожну людину на її життєвому шляху. Необхідність шанувати своє життя та не розплескати його, не розмінюватись на дрібниці, а бачити в житті глибинний, істинний смисл – ось у чому полягає когнітивне підґрунтя другої метафори. Життя є швидкоплинним, кожному з нас надано свій відрізок часу на життя, і цей час спливає кожної миті, а отже, життя треба цінити – така ідея розкривається в третій концептуальній метафорі Р. Фроста. Проте життя є красою, щастям, радістю, безцінною, незрівняною прикрасою – таким є когнітивний смисл останньої метафори Р. Фроста, яка актуалізує концепт ЖИТТЯ, через який у свою чергу реконструюється ліричне Я в поетичному ідіодискурсі митця.

Варто зауважити, що в ідіодискурсі К. Сендберга мовні експліцитні й імпліцитні засоби актуалізації цього концепту майже не відрізняються від тих, що присутні в ідіодискурсі Р. Фроста. Натомість концептуальні метафори, які використовує К. Сендберг у процесі розкриття концепту ЖИТТЯ, є дещо іншими. Автор активує досліджуваний концепт таким чином: ЖИТТЯ ЦЕ ЩОДЕННА РУТИНА – *The middle-class passengers witness low life, The car windows frame low life all day in pictures* («Slants at Buffalo, New York»); ЖИТТЯ НІЧИМ НЕ ВІДРІЗНЯЄТЬСЯ ВІД СМЕРТІ – *There was joy on his face when he died as there was joy on his face when he lived* («Jack»); ЖИТТЯ ЦЕ ПОСТІЙНА ЗМІНА – *If I had a million lives to live / and a million deaths to die / in a million humdrum worlds, / I'd like to change my name / and have a new house number to go by / each and every time I died / and started life all over again*. Як бачимо, ставлення К. Сендберга до життя є більш песимістичним порівняно з Р. Фростом, часом автор не цінує його, здебільшого іронічно ставиться до нього, а інколи навіть порівнює зі смертю.

Вірш К. Сендберга «Bringers» на вербальному рівні не локалізує експлікати, які могли б зумов-

лювати швидко актуалізацію концепту СМЕРТЬ: *Cover me over / In dusk and dust and dreams. / Cover me over / And leave me alone. / Cover me over, / You tireless, great. / Hear me and cover me, / Bringers of dusk and dust and dreams*. Звичайно, можна припустити, що словами-імплікатами *dusk, dust, dreams* об'єктивується архетип ТЕМРЯВА, який у свою чергу активує концепт СМЕРТЬ. Варто, проте, визнати, що це припущення позначене значним рівнем суб'єктивізму.

Концепт СМЕРТЬ як засіб реконструкції ліричного Я знаходимо також в ідіодискурсі Р. Фроста. Актуалізація цього концепту в нього відбувається за рахунок використання таких концептуальних метафор: СМЕРТЬ ЦЕ ХВОРОБА – *from the time when one is sick to death* («Home Burial»); СМЕРТЬ ЦЕ САМОТНІСТЬ – *One is alone, and he dies more alone* («Home Burial»); СМЕРТЬ ЦЕ ТЕМРЯВА Й ХОЛОДНЕЧА – *But the black spread like black death on the ground, / And I think the sky darkened with a cloud / Like winter and evening coming on together* («The Bonfire»); СМЕРТЬ ЦЕ НЕМИНУЧИСТЬ – *I sang of death – but had I known / The many deaths one must have died / Before he came to meet his own!* («The Wind and the Rain»); *The ones who living come today / To read the stones and go away / Tomorrow dead will come to stay* («In a Disused Graveyard»); *Men hate to die / And have stopped dying now forever. / I think they would believe the lie* («In a Disused Graveyard»); СМЕРТЬ ЦЕ НЕБУТТЯ – *The universal cataract of death / That spends to nothingness* («West-Running Brook»).

Як бачимо, у вербальній площині Р. Фрост використовує майже такі ж експлікати й імплікати для реалізації концепту СМЕРТЬ, як К. Сендберг: *death – смерть, die – помирати, dead – мертвий, dying – помираючий, black – чорний, graveyard – цвинтар*. Натомість у когнітивному аспекті сприйняття смерті в ідіодискурсі Р. Фроста є здебільшого песимістичним на відміну від переважно іронічного трактування в К. Сендберга.

Аналізуючи ліричне Я в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга в лінгвокогнітивному плані, звертаємо увагу на ще один спільних для обох представників американського модернізму концепт – ЛЮБОВ.

Лінгвокогнітивні структури концепту ЛЮБОВ в ідіодискурсі Р. Фроста представлені такими концептуальними метафорами: ЛЮБОВ ЦЕ ТУГА РОЗЛУЧЕННЯ – *And to the forest edge you came one day / (This was my dream) and looked and pondered long, / But did not enter, though the wish was strong <...> But 'tis not true that thus I dwelt aloof, / For the wood wakes, and you are here for proof* («A Dream Pang»); ЛЮБОВ ЦЕ СОЛОДКИЙ БІЛЬ – *And the sweet pang it cost me not to call / And tell you that I saw does still abide* («A Dream Pang»); ЛЮБОВ ЦЕ СТРАЖДАННЯ – *He marked*

her through the pane He could not help but mark, / And only passed her by, To come again at dark... But he sighed upon the sill, He gave the sash a shake, / As witness all within / Who lay that night awake... But the flower leaned aside / And thought of naught to say, / And morning found the breeze / A hundred miles away («Wind and Window Flower»); ЛЮБОВ ЦЕ САМОТНІСТЬ – But he had gone his way, the grass all mown, / And I must be, as he had been, – alone («The Tuft of Flowers»); ЛЮБОВ ЦЕ ВСЕСВІТ – Love has earth to which she clings / With hills and circling arms about / Wall within wall to shut fear out... On snow and sand and turf, I see / Where Love has left a printed trace / With straining in the world's embrace. / And such is Love and glad to be («Bond and Free»); ЛЮБОВ ЦЕ КРАСА – Yet some say Love by being thrall / And simply staying possesses all / In several beauty that Thought fares far / To find fused in another star («Bond and Free»); My Sorrow, when she's here with me, / Thinks these dark days of autumn rain / Are beautiful as days can be; She loves the bare, the withered tree; / She walks the sodden pasture lane («My November Guest»).

Як бачимо, на відміну від попередньо проаналізованих концептів ЖИТТЯ та СМЕРТЬ, концепт ЛЮБОВ у вербальній площині активується переважно за допомогою імплікативних мовних засобів, за винятком очевидних експлікатів, таких як *love* (любов, любити), *loving* (люблячий), *like* (подобатись, любити).

Тема любові не є сторонньою також для К. Сендберга, проте ключовий концепт у його ідіодискурсі реалізується завдяки використанню як схожих, так і відмінних концептуальних метафор, а саме: ЛЮБОВ ЦЕ БІЛЬ – *I have loved the prairie as a man with a heart shot full of pain over love* («Prairie»); ЛЮБОВ ЦЕ ПРИРОДНЯ КРАСА – *Rivers cut a path on flat lands. / The mountains stand up. / The salt oceans press in / And push on the coast lines. / The sun, the wind, bring rain / And I know what the rainbow writes across the east or west in a half-circle: / A love-letter pledge to come again* («Prairie»); ЛЮБОВ ЦЕ ОМАНА – *Love is a fool star* («Offering and Rebuff»); ЛЮБОВ ЦЕ ВСЕСВІТ – *She had languages and landscapes / on her lips and the end of her tongue, / landscapes of sunny hills and changing fogs, / of houses falling and people within falling <...> women / stricken and lost / amid the javelins and chants / of love beyond keeping* («Love Beyond Keeping»); ЛЮБОВ ЦЕ БУЯННЯ – *My love is a yellow hammer spinning circles in Ohio, Indiana. / My love is a redbird shooting flights in straight lines in Kentucky and Tennessee. / My love is an early robin flaming an ember of copper on her shoulders in March and April. / My love is a graybird living in the eaves of a Michigan house all winter. / Why is my love always a crying thing of wings?* («Haze»); ЛЮБОВ ПОНАД УСЕ – *And she*

formed his name on her tongue and sang / And she sent him word she loved him so much, / So much, and death was nothing; work, art, home, / All was nothing if her love for him was not first / Of all («Circles of Doors»); ЛЮБОВ НЕСКІНЧЕННА – *I love, I love, I love, she sang short and quick in / High thin beaten soprano and he knew the meanings, / The high chaser of laughter, the doors on doors / And the looking glasses, the room to room hunt, / The ends opening into new ends always* («Circles of Doors»).

Ще одним спільним концептом у концептосферах Р. Фроста та К. Сендберга, який реконструює ліричне Я в досліджуваних ідіодискурсах, є ЛЮДИНА.

Образну складову концепту ЛЮДИНА утворюють концептуальні метафори, які найбільш повно визначають особливості концептуалізації стосунків між людьми та світом, у якому вони живуть, а саме: ЛЮДИНА ЦЕ ЗАХИСНИК ПРИРОДИ – *Twas a nest full of young birds on the ground... / left defenseless to the heat and light. / You wanted to restore them to their right / Of something interposed between their sight / And too much world at once – could means be found* (R. Frost, «The Exposed Nest»); *We saw the risk we took in doing good, / But dared not spare to do the best we could / Though harm should come of it; so built the screen / You had begun, and gave them back their shade. / All this to prove we cared* (R. Frost, «The Exposed Nest»); ЛЮДИНА Є ХАЗЯЇНОМ СВОГО ЖИТТЯ – *He had the oaks for heating and for light. / He had a hen, he had a pig in sight. / He had a well, he had the rain to catch. / He had a ten-by-twenty garden patch. / Nor did he lack for common entertainment* (R. Frost, «The Figure in the Doorway»); *he sleeps under bridges / with lonely crazy men; he sits in country / jails with bootleggers; he adopts the children / of broken-down burlesque actresses; he has / cried a heart of tears for Windy MacPherson's / father; he pencils wrists of lonely women* (C. Sandburg, «Portrait»); ЛЮДИНА Є НЕВМИРУЩОЮ – *Your claims to immortality were two. / The one you made, the other one you grew. <...> You made the eolith, you grew the bone, / The second more peculiarly your own, / And likely to have been enough alone* (R. Frost, «To an Ancient»); *I am here when the cities are gone. / I am here before the cities come. / I nourished the lonely men on horses. / I will keep the laughing men who ride iron. / I am dust of men* (C. Sandburg, «Prairie»); *They laid hands on him and he was a goner. / They hammered him to pieces and he stood up. / They buried him and he walked out of the grave, by God, / Asking again: Where did that blood come from?* (C. Sandburg, «Ossawatimie»); ЛЮДИНА ПРАВИТЬ СВІТОМ – *I am the people – the mob – the crowd – the mass. / Do you know that all the great work of the world is / done through me? / I am the workingman, the inventor, the maker of the / world's food and clothes. / I am the audience that*

witnesses history (C. Sandburg, «I am the People, the Mob»); ЛЮДИНА ЖИВЕ ЛЮБОВ'Ю – *I don't care who you are, man: / I know a woman is looking for you and her soul is a corn-tassel kissing a south-west wind. <...> I don't care who you are, woman: / I know a man is looking for you / And his soul is a south-west wind kissing a corn-tassel. <...> I know sons and daughters looking for you / And they are next year's wheat or the year after hidden in the dark and loam* (C. Sandburg, «Haze»).

Отже, метафоричний концепт ЛЮДИНА в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга представлений концептуальними метафорами. Основними когнітивними смислами, які концептуалізуються через згадані метафори, є такі: «людина щільно пов'язана з природою, що її оточує», «людина сама будує своє життя», «кожна людина залишає свій слід в історії людства, а отже, таким чином відбивається в пам'яті наступних поколінь», «людина сама творить історію життя суспільства», «у своєму житті людина завжди потребує любові».

Вербалізація концепту ЛЮДИНА в аналізованих ідіодискурсах відбувається за рахунок різноманітних експлікатів (*man* – чоловік, *woman* – жінка, *child* – дитина, *couple* – подружжя), у тому числі й метонімії (*people* – люди, *tob* – натовп, *crowd* – чернь, *mass* – маса) тощо. Поетам-модерністам притаманні такі смислові атрибути концепту ЛЮДИНА, як жива істота, творіння природи, будівельник свого життя й життя суспільства, суб'єкт та об'єкт любові.

Останнім у низці спільних концептів у концептосферах представників американського поетичного дискурсу модернізму, за допомогою яких реконструюється ліричне Я образу автора чи ліричного героя в поетичному тексті, ми виділяємо концепт ПРАЦЯ, який безпосередньо пов'язується з такими концептами, як ЖИТТЯ, СМЕРТЬ і ЛЮДИНА.

Продуктивними парадигмами його активації виступають такі концептуальні метафори: ПРАЦЯ ЗМОРЮЄ – *He's worn out. He's asleep beside the stove. / When I came up from Rowe's I found him*

here, / Huddled against the barn-door fast asleep, / A miserable sight, and frightening, too (R. Frost, «The Death of the Hired Man»); *Jack was a swarthy, swaggering son-of-a-gun. / He worked thirty years on the railroad, ten hours a day, and his hands were tougher than sole leather* (C. Sandburg, «Jack»); ПРАЦЯ ВБИВАЄ – *He lay and puffed his lips out with his breath. / And then-the watcher at his pulse took fright. / No one believed. They listened at his heart. / Little – less – nothing! – and that ended it* (R. Frost, «Out, Out»); ПРАЦЯ ПОЄДНАНА ЗІ ЗНАННЯМ – *I went to the physician to complain, / The time had been when anyone could turn / To farming for a simple way to earn; / But now 'twas there as elsewhere, any gain / Was made by getting science on the brain; / There was so much more every day to learn, / The discipline of farming was so stern, / It seemed as if I couldn't stand the strain* (R. Frost, «Bursting Rapture»).

Як бачимо, в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга концепт ПРАЦЯ характеризується здебільшого як негативне явище: праця вимотує, виснажує, зморює, потребує багато фізичних та інтелектуальних зусиль, калічить, убиває. Вербалізація цього концепту здійснюється за допомогою досить широкого кола дієслів із загальним семантичним значенням «працювати».

Отже, у лінгвокогнітивній площині ліричне Я в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга розкривається через низку спільних для обох поетів концептів, таких як ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, ЛЮБОВ, ЛЮДИНА, ПРАЦЯ, які на текстовому рівні актуалізуються за допомогою різноманітних концептуальних метафор та мають відповідні експліцитні й імпліцитні вербальні засоби вираження.

Зрозуміло, що, крім спільних для обох представників епохи американського модернізму концептів, ліричне Я в досліджуваних ідіодискурсах реконструюється за допомогою інших, індивідуальних концептів. Їх виокремлення й детальний аналіз функціонування в ідіодискурсах наведених авторів визначають перспективи подальших наукових пошуків.

Література

1. Акішина М. Образність англomовного поетичного дискурсу ХХІ століття: лінгвокогнітивний та комунікативно-прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М. Акішина ; Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2014. – 295 с.
2. Белехова Л. Когнітивні операції обробки художественного тексту / Л. Белехова // *Нова філологія* : зб. наук. праць / за ред. В. Манакіна. – Запоріжжя : ЗНУ, 2012. – № 50. – С. 30–38.
3. Белова А. Язикові картини мира в рамках когнітивно-дискурсивної парадигми / А. Белова // *Культура народів Причорномор'я* / под ред. Ю. Катуніна. – 2002. – № 29. – С. 17–23.
4. Болдырев Н. Когнітивна семантика / Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамбовського гос. ун-та, 2000. – 123 с.
5. Герасимов В. На пути к когнітивної моделі мови / В. Герасимов, В. Петров // *Новое в зарубіжній лінгвістике* / пер. с англ. под ред. В. Герасимова. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 5–11.
6. Дейк Т. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. ван Дейк. – пер. с англ. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
7. Жаботинская С. Концептуальний аналіз мови: фреймове мережі / С. Жаботинская // *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*. – О. : Астропринт, 2004. – № 9 : Проблеми прикладної лінгвістики. – С. 1–28.

8. Карасик В. О категориях дискурса / В. Карасик // Языковая личность: жанровая речевая деятельность : сб. науч. трудов. – Волгоград ; Саратов : Перемена, 1998. – С. 185–187.
9. Кубрякова Е. Язык и знание: на пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры ; Ин-т языкознания РАН, 2004. – 560 с.
10. Ляпин С. Концептология: к становлению подхода / С. Ляпин // Научные труды Центроконцепта. – Архангельск : Поморский гос. ун-т, 1997. – Вып. 1. – С. 11–35.
11. Недайна І. Номінативний простір «Ігровий вид спорту» в сучасній англійській мові: лінгвокогнітивний та лінгвокультурний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. Недайна ; Київський нац. лінгвістичний ун-т. – К., 2004. – 233 с.
12. Радченко Е. Понимание субъектности в философии и языкознании / Е. Радченко, К. Ранг // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия «Лингвистика». – 2012. – № 2. – С. 74–78.
13. Сурина В. Понятие концепта и концептосферы / В. Сурина // Молодой ученый. – 2010. – № 5. – Т. 2. – С. 43–46.
14. Ченки А. Современные когнитивные подходы к семантике: сходства и различия в теориях и целях / А. Ченки // Вопросы языкознания РАН. – М. : Наука, 1996. – № 2. – С. 68–78.
15. Штерн І. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник / І. Штерн. – К. : Арт Ек, 1998. – 336 с.
16. Clauser T. Domains and image schemas / T. Clauser, W. Croft // Cognitive linguistics. – Berlin, 1999. – Vol. 10. – P. 2–25.
17. Jackendoff R. Semantics and Cognition / R. Jackendoff. – Cambridge : MIT Press, 1983. – 283 p.
18. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Metaphor and Thought / ed. by A. Ortony. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 203–251.
19. Rosch E. Cognitive Reference points / E. Rosch // Cognitive Psychology. – 1975. – Vol. 7. – P. 532–537.

УДК 811.111

Бардіна Н. В.

АНГЛІЙСЬКІ АНТРОПОНИМИ В ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОМУ ЕПІСТЕМОЛОГІЧНОМУ ПРОСТОРИ

У статті запропоновано нову систему евристичних процедур дослідження антропонімів з урахуванням психофонетичних, семиотичних характеристик імені, його частотності в суспільстві, мотивів ономотета (того, хто дає ім'я), ставлення особистості до свого імені, ставлення до цього імені інших людей. Апробацію методу проведено на матеріалі англійських особових імен.

Ключові слова: лінгвістична методологія, психолінгвістика, антропоніміка, англійська мова.

Бардіна Н. В. Английские антропонимы в психолингвистическом эпистемологическом пространстве. – Статья.

В статье предлагается новая система эвристических процедур исследования антропонимов с учетом психофонетических, семиотических характеристик имени, его частотности в обществе, мотивов ономотета (того, кто дает имя), отношения личности к своему имени, отношения к этому имени других людей. Апробацию метода осуществлено на материале английских личных имен.

Ключевые слова: лингвистическая методология, психолингвистика, антропонимика, английский язык.

Bardina N. V. English anthroponyms in psycholinguistic epistemology space. – Article.

In this article, the author proposes a new system of heuristic procedures of study of anthroponyms, which considers psychophonetic and semiotic qualities of a personal name, how often it is used in the society, the intentions of onomatotet (the one who gives a name), the way a person feels about his or her name, and the perception of this name by other people. The method was tested on the material of English personal names.

Key words: linguistic methodology, psycholinguistics, anthroponymics, English language.

Метою статті є обґрунтування необхідності використання нової системи евристичних процедур дослідження антропонімів у сучасних наукових парадигмах та аналіз можливостей її застосування на матеріалі англійських особових імен.

Новітнє наукове знання можна отримати за допомогою не лише звернення до нових фактів, а й використання нових методів дослідження. Лінгвістам відомі такі слова Ф. де Соссюра: «Саме точка зору створює предмет». Нині ми живемо в епоху постмодерністської, антропоцентричної парадигми, і для лінгвістів склалась парадоксальна ситуація: наука про мову не знає, що таке мова. Навіть у відомій «Лінгвістичній

енциклопедії» О.О. Селіванової відсутня стаття з такою назвою.

Ще наприкінці ХХ століття відомий психолінгвіст-експериментатор Р.М. Фрумкіна зауважила, що лінгвістика зараз має багато предметів, проте її епістемологія гуманітарних наук взагалі не розвинена, тому науковці нібито обговорюють ті ж факти, однак не розуміють один одного [7]. Конкретно-наукову епістемологію відносять до розряду конструктів, названих американським соціологом Р. Мертоном «теоріями середньої ланки»; тобто це система, яка спирається на загальнофілософські принципи, відповідно, створює уявлення про предмет науки та забезпечує розробку

конкретних процедур дослідження, саме для цього предмета призначених. Саме в цьому полягає проблема: лінгвісти найчастіше сприймають конкретно-наукову епістемологію як «вільний лет» [7, с. 81] і використовують методики аналізу матеріалу, які не відповідають проголошеним принципам. Про це іронічно пише О.Ю. Карпенко, яка займається дослідженнями в галузі когнітивної лінгвістики. Зокрема, у багатьох своїх розвідках вона вказує, що недостатньо лише дати «модну» назву відомим лінгвістичним поняттям, назвати лексико-семантичні групи концептом, необхідно усвідомлювати сутність когнітивної теорії [4].

Отже, якщо за вихідний філософський принцип узяти антропоцентризм (відповідно, визначення мови М. Гайдеггером як «дому буття та оселі людського духу»), як теорію середньої ланки умовно можна обрати психолінгвістику в її сучасному розумінні. За часів виникнення психолінгвістику визначали як маргінальну галузь мовознавства та обмежували її предмет мовленнєвою діяльністю; нині її «умовно» розглядають не як науку зі своїм предметом, а як особливий ракурс, у якому вивчається Homo loquens з усіх сторін: його ім'я, психологічні, соціальні зміни, його мовлення в синхронії й діахронії (онтогенезі), комунікація, когнітивні процеси тощо. При цьому психолінгвістика відрізняється від інших наук про мову та людину підвищеною увагою до розробки й використання методів, насамперед експериментальних. І хоча психолінгвістика як цілісна теорія не існує (тому ми написали «умовно»), вважаємо, що можна зробити внесок у формування її як конкретно-наукової епістемології, зосередившись на фіксованій групі мовних фактів і створивши певний комплекс евристичних процедур, який відповідатиме вихідному філософському принципу та мовним фактам. Нами було обрано антропоніми.

Антропоніми – це традиційний об'єкт вивчення лексикології й ономастики. Вивчали їх походження, структуру, функціонування в художній літературі, територіальне поширення тощо. Однак ситуація в ономастиці така ж, як і в усій лінгвістиці. О.Л. Березович зауважує: «Ономасти зараз нібито мешкають на окремих островах, при цьому кожна «острівна культура» не тільки далека від розвитку «материкової» лінгвістики, а й не пов'язана з культурою сусіднього острова» [1, с. 44].

У межах обраної нами парадигми доцільно визначити антропонім як форму буття людини, яка її виділяє, ідентифікує, відносить до певної категорії в суспільстві, а своїм звучанням впливає в дитинстві на психіку, формуючи певні риси характеру (відомо, що до 3 років дитина називає себе лише ім'ям, не використовуючи займенник). Саме антропонім як форма існування людини було кваліфіковано нами як об'єкт дослідження.

Можна окреслити епістемологічний простір дослідження антропоніма: саме ім'я з його звучанням і значенням – носій імені, на якого ім'я впливає та який певним чином його сприймає й оцінює, – ономотет (той, хто дає ім'я) – соціум, який певним чином ставиться до людини завдяки його імені. Ми використовуємо термін Платона «ономотет», оскільки не завжди ім'я дають батьки, це може бути працівник дитячого будинку, священник у церкві, який визначає ім'я для новонародженого за святцями, старші брати й сестри. На переконання Платона, будь-яке ім'я (не лише особове, а й апелятив) має втілювати сутність речі, яка віддзеркалюється у звуках. Саме Платон у діалозі «Кратіл» першим визначив фоносемантику окремих звуків, зокрема й звуку [г], який викликає образи руху, швидкості, бурхливості. Залежність характеру людини від імені філософ пояснював і звуковим складником, і походженням [5].

В окресленому епістемологічному просторі нами було визначено предмет дослідження – психофонетичні й семіотичні характеристики англійських топ-антропонімів та ставлення до них носіїв мови.

При цьому варто внести деякі роз'яснення. По-перше, терміном «психофонетика» І.О. Бодуен де Куртене називав той аспект вивчення звуків, який нині позначають терміном «фонологія». Ми використовуємо його для окреслення напряму інструментально-фонетичних досліджень, у яких увага звертається на синестезійний ефект певних акустичних характеристик звуків. Першим на цей ефект звернув увагу Р.О. Якобсон – автор відомої всім дихотомічної класифікації фонем. У своїх роботах, написаних у співавторстві з М. Галле та Г.М. Фантом, він зазначає, що, наприклад, протиставлення фонем за акустичною ознакою «компактність – дифузність» викликає в слухача уявлення протиставлення «великий – маленький», і цей зв'язок є однаковим як для голосних, так і для приголосних. Протиставлення низькотональних високотональним звукам легко ототожнюються з протиставленням темного й світлого; протиставлення бемольних і простих звуків викликає відчуття глибини, ширини, ваги, грубості порівняно з тонкістю, висотою, легкістю й пронизливістю. Різкі звуки, які мають нерегулярні форми хвиль на спектрограмі (до них належать африкати), викликають відповідне почуття різкості [8, с. 192]. Усі ці ознаки виявили за допомогою спектрографа та описали їх варіювання в різних європейських та інших мовах ще в середині минулого століття автори вказаної роботи, яка стала класикою для фонетистів усього світу. Тому ми не проводили спектральний аналіз звучання імен (лише на одне ім'я потрібні місяці та спеціальне лабораторне обладнання), а використовували наукові роботи Р.О. Якобсона і його співавторів як довідник. Останнім часом дуже модним стало цікавитись фо-

носемантикою, проте, на нашу думку, цей напрям є дуже обмеженим із таких причин: а) він органічно забудований до ієрархічної моделі мови; б) відповідні роботи засновуються не на акустиці, реальному звучанні, а на «звуко-буквах», «графонах», тобто буквах. До того ж дослідження О.П. Журавльова, який навів досить корисну для нас інформацію про найбільшу інформаційну навантаженість наголошеного складу й початкових звуків слова, орієнтуються лише на носія російської мови.

По-друге, здавалося б нелогічним протиставляти семіотичний аналіз і ставлення до імені носіїв мови, оскільки семіотична модель передбачає прагматичні відношення. Однак у нашій теоретичній конструкції прагматичні відношення встановлюються між іменем і його носієм. У класичній семіотиці носія імені називають денотатом, проте це погляд у межах структурної парадигми, а не антропоцентричної, у якій людина – це не предмет, а особистість, багато в чому сформована своїм іменем.

По-третє, саме по собі визначення предмета дослідження не означає, як це відбувається в класичних парадигмах, що виявлення всіх окреслених ознак є самоціллю. Р.М. Фрумкіна, характеризуючи стан психолінгвістики в минулому столітті, підкреслювала, що конкретних досліджень, експериментів є безліч, натомість бракує інтерпретації. Ми намагалися створити такий комплекс процедур, який дав би змогу виявити приховану інформацію – не відому досліднику й не усвідомлювану пересічними носіями мови.

Науковим полігоном для нас стали особові імена англійців. Зазначимо, що нас цікавили лише англійці, а не британці загалом. Іменування дитини залежить і від місця мешкання, і від соціальних умов. У Шотландії, наприклад, переважають імена, зовсім не схожі на англійські.

В Англії, як і в інших частинах Британії, повне ім'я складається з трьох частин: першого імені, яким називають дитину й дорослу людину, прізвища та середнього імені – особливого компонента іменування, що дається людині переважно на честь когось із родичів чи історичних осіб. Це середнє ім'я оточуючі (крім родичів) зазвичай не знають, на письмі воно позначається однією літерою [3; 4; 9].

Висунуто гіпотезу, що ім'я, якщо його підбирали батьки, а не брат чи сестра, повинне нести закодовану інформацію про те, чого вони бажають дитині. Цю інформацію закодовано в кожному імені, однак пересічні носії мови цього не відчують, якщо ім'я не є прозорим, тобто таким, що своєю формою вже вказує на почуття батьків (наприклад, *Надія, Богдан, Віра*).

Сина бажають бачити мужнім, стійким, хоробрим і добрим. Донька має бути красивою й щасливою.

Таким чином, було визначено п'ять етапів дослідження.

1 етап – обрати матеріалом найчастотніші імена, які англійці давали дітям у 2014–2015 роках. Якщо ім'я увійшло до десяти найчастіше вживаних, можна зробити висновок, що воно подобається багатьом. Хоча, як зазначив професор Оксфордського університету П. МакКлюе, у 2009 році топ-імена *Oliver* та *Olivia* склали менше 2% усіх названих дітей.

2 етап – з'ясувати походження кожного із цих імен. Це необхідно з огляду на історію Англії, її поліетнізм, складну систему іменника.

За походженням імена Британії є дуже різноманітними, що обумовлюється історією країни. До приходу норманів у Британії було всього декілька імен скандинавського походження, нормани принесли німецькі імена з французькою вимовою та біблейські; після Реформації пуритани ввели до обігу імена зі Старого Заповіту [3; 9]. На думку П. МакКлюе, якщо в XIV столітті в Англії та Уельсі було лише близько 100 імен, і 35% чоловіків звали *John*, а 17% жінок – *Alice*, то в 2009 році, за офіційною статистикою, було зареєстровано 60 900 різних імен немовлят.

3 етап – психофонетичний аналіз імен на основі досліджень Р.О. Якобсона, Г.М. Фанта, М. Галле з метою виявлення можливих синестезійних ефектів.

4 етап – проведення психолінгвістичного експерименту за шкалою Ч. Осгуда – видатного американського психолога, психолінгвіста, який відкрив методику вимірювання конотативних значень понять, відому як семантичний диференціал, спочатку призначену для вимірювання політичних пріоритетів американців у 1957 році. Пізніше цю методику почали застосовувати в психолінгвістиці для вивчення звуко символізму й суб'єктивних семантичних просторів, у рекламі, сфері масових комунікацій тощо. О.О. Селіванова вважає методику семантичного диференціала різновидом спрямованого асоціативного експерименту [6]. Оригінальність методики полягає в тому, що інформанту пред'являють біполярну оцінну шкалу від +3 до -3 та ознаку, за якою необхідно оцінити те чи інше слово. Існують три класичні групи ознак: ознаки оцінки, ознаки сили й ознаки активності. Ми використали ознаку «like – don't like».

5 етап – інтерв'ю з інформантами, під час якого експериментатор має з'ясувати, чи сподобалось йому це ім'я та чому саме, чи є в нього діти, як їх звати, як він ставиться до власного імені тощо. З англійцями, на відміну від українців, проводити цей етап важко, оскільки вони дуже стримані, не бажають пускати сторонніх до свого світу, проте добрим знайомим можуть розповісти багато цікавого.

Кожна із цих методик давно відома, однак у комплексі, у системі вони дають змогу охопити всі психолінгвістичні аспекти імені.

Для аналізу було обрано 20 імен народжених у 2015 році дітей. Інформантами стали мешканці Лондона, усі з вищою освітою, працівники однієї установи. Кожен з етапів мав дві частини: жіночі імена та чоловічі імена.

1 етап: за офіційними, проте попередніми, даними в 2015 році дівчаток в Англії найчастіше називали так: *Grace, Olivia, Emily, Jessica, Sophie, Chloe, Lily, Ella, Amelia*. Імена хлопців були такими: *Jack, Mohammad, Thomas, Oliver, Harry, Charlie, William, James, George, Oscar*.

Наявність на другому місці імені *Mohammad* віддзеркалює сучасну етнічну ситуації в Англії. Ми його не розглядаємо, а звернемось до інших імен.

2 етап: короткий аналіз походження імені. Розглянемо жіночі імена.

Ім'я *Grace* має прозору форму: апелятив «grace» («грація», «милість», «молитва перед обідом») походить із давньогрецької міфології, прийшло в Англію через латину, як ім'я його почали вживати пуритани.

Ім'я *Ruby* пов'язане з латинською назвою рубіна (*ruber* має значення «червоний»), запозичене в XIX столітті. У минулі роки популярність була дуже високою, потім знизилась.

Ім'я *Olivia* вперше згадане В. Шекспіром у 1602 році в п'єсі «Дванадцята ніч». Імовірно, воно парне до імені *Oliver*, проте безпосередньо пов'язуватись із латинським словом «*oliva*». Активно вживалось до XVIII століття, потім майже зникло до середини XX століття. Зараз дуже популярне. У 2014 році було найпопулярнішим у всій Британії.

Ім'я *Emily*, за словниками, – фемінна форма від *Emil*. Однак у Британії це ім'я пов'язують із принцесою *Амелією Софією* з Ганноверської династії, яка посіла британський престол у XVIII столітті. У Британії її називали *Emily*. Популярність імені завжди дуже висока.

Ім'я *Jessica* вперше було використане В. Шекспіром, який вигадав його для доньки Шейлока в п'єсі «Венеціанський купець». Вважають, що митець створив його від біблейського імені *Isaac*. До середини XX століття майже не вживалося. Зараз популярність різко зростає в усьому світі.

Ім'я *Sofie* – французький варіант написання англійського *Sophy* – деминутива від *Sophia*. Походить від давньогрецького «мудрість». Почало поширюватись у часи правління Ганноверської династії. Зараз популярність різко зросла, як і в інших країнах. За офіційними даними, *Софія* з 2014 року – найчастотніше ім'я в Україні та Росії.

Ім'я *Chloe* введено за часів протестантської Реформації, походить від давньогрецького *χλωη*,

що означає буквально «зелене взуття», у переносному значенні «квітуча»; постійний епітет богині Деметри. Ще 15 років тому знаходилося на піку популярності завдяки відкриттю Торгового дому з такою назвою. Зараз популярність різко падає.

Ім'я *Lily* походить від латинського *lilium*. Популярність дуже висока.

Ім'я *Ella* германського походження, має значення «інший, другий», існує в Англії з XIV століття, його популярність різко почала зростати після середини 1990-х років.

Походження імені *Amelia* точно не встановлено. Може бути варіант від *Amalia* – давньогерманського імені, де є елемент *mal*, що означає роботу. Також пов'язують із принцесою *Амелією Софією* з Ганноверської династії XVIII століття. Популярність дуже висока.

Таким чином, до топ-десятки жіночих імен увійшли 3 імені давньогрецького походження (одне з яких пуританське, з прозорою внутрішньою формою, друге підтримане існуванням Торгового дому, а третє нагадує принцесу Амелію Софію), 2 імені латинського походження з прозорою внутрішньою формою, 3 імені германського походження (2 з яких знов-таки асоціюються з принцесою з Ганноверської династії) та 2 імені вигадано В. Шекспіром.

Далі розглянемо чоловічі імена.

Ім'я *Jack* – середньовічний деминутив від *John* (давньогрецького походження), водночас це ім'я потрапило до сленгу зі значенням «*man*». У професора П. МакКлює є ще декілька варіантів походження цього імені. Популярність в Англії падає. Була високою під впливом кіноактора Джонні Деппа.

Ім'я *Thomas* походить із Нового Заповіту, арамейське, прийшло з норманами, коли й стало популярним; з XII століття популярність падає.

Ім'я *Oliver* давньонорвезьке, типове середнє ім'я. Популярність стабільно висока.

Ім'я *Harry* – середньовічний деминутив від імені *Henry*, яке прийшло з нормандцями. Популярність коливається.

Ім'я *Charlie* – деминутив від *Charles*, германське ім'я. До Британії потрапило в XVII столітті. Популярність зростає.

Ім'я *William* германського походження, прийшло з нормандцями у VIII столітті. Популярність стабільно висока.

Ім'я *James* – англійська форма імені з Нового Заповіту. Популярність в Англії швидко падає.

Ім'я *George* грецького походження, де воно означало «землероб». Це ім'я у свідомості християн асоціюється із *Saint George* (святим Георгієм), крім того, його вважають покровителем Англії. Як пересічне ім'я вживається із часів короля Георга I (XVIII століття). Частотність його впала лише останнім часом.

Ім'я *Oscar* давньонорвезького походження, потрапило до материкової Європи через Ірландію. Почало активно вживатись із XVIII століття. Типове середнє ім'я. Останнім часом популярність його стрімко зростає.

Таким чином, з 9 імен, обраних батьками для синів, 4 біблійського походження (з Нового Заповіту), 2 давньонорвезькі, 3 давньогерманські. Перші з них асоціюються зі святістю, останні – з війною, проте всі викликають асоціації з мужністю.

3 етап: психофонетичний аналіз проводився з метою скласти прогноз, які з імен на наступному етапі сподобаються інформантам більше. Нагадаємо, що під час проведення аналізу ми спираємось лише на ті акустичні ознаки, які, на думку Р.О. Якобсона, викликають синестезійний ефект: висока – низька тональність, компактність – дифузність, різкість – нерізкість, плавність – вібрація.

Крім того, ми звертали увагу на кількість складів: короткі, односкладові імена справляють враження більш енергійних.

Ім'я *Grace* розпочинається з компактного звука, пов'язаного з образом великого, високого, енергійний вібрант, дифтонг із переходом від низької до високої тональності. Ім'я односкладове, енергійне.

Ім'я *Ruby* характеризується тим, що на початку – енергійний вібрант, далі – низькотональні голосний і приголосний, пов'язані з відчуттям темного, глибокого.

В імені *Olivia* на початку – низькотональний голосний, у середині низькотональний приголосний, «жіночий», гарний плавний, два високотональні голосні, що викликають почуття слабкості.

За таким принципом було проведено аналіз усіх інших жіночих імен (*Emily, Jessica, Sophie, Chloe, Lily, Ella, Amelia*). 50% імен двоскладові. Лідери списку мають звук [r], на енергійність якого вказував ще Платон, 60% імен містять плавний [l], який Р.О. Якобсон відносив до напівголосних, дуже слабких [11]. Компактні [g], [k] викликають почуття великого розміру, мають 40%: ім'я *Chloe* вимовляють із початковим [k]. Навіть за результатами такого короткого аналізу можна зробити висновок, що в англійському жіночому іменнику відбувається боротьба між «енергійністю» та «слабкістю». Найслабкішими, «найжіночнішими» виявились імена *Amelia, Lily, Olivia*. Окремо варто вказати на неоднозначність імені *Chloe* в англійському звучанні: односкладове, проте з фінальним дифтонгом, перший звук [k] має акустичні ознаки найбільш компактного з усіх приголосних, потім – слабкий плавний. Велич і слабкість, глибина й легкість – усе це в одній звуковій послідовності. Недарма це ім'я в Англії стало брендом.

Майже всі чоловічі імена (*Jack, Thomas, Oliver, Harry, Charlie, William, James, George, Oscar*), за

винятком *Oliver*, мають 1–2 склади. 43% імен – різкі африкати, які відрізняються великою енергією, їх добре почути на відстані; 33% – велярні компактні, які синестезійно пов'язані з могутністю. 30% імен містять «жіночий, слабкий, гарний» дізний [l']. Серед наголошених голосних переважають (63%) низькотональні звуки [o], [é], [a] (початковий голосний в імені *Oliver* – [a]), які викликають почуття темряви, червоного чи темно-жовтого кольору [11]. Таким чином, найбільш «мужній» фонетичний складник мають імена *Jack i George*.

4 етап: проведення психолінгвістичного експерименту за шкалою Ч. Осгуда. Проаналізувати соціальне ставлення для цих імен допоміг експеримент із використанням семантичного диференціала. 10 інформантів оцінювали імена за семантичною ознакою «like – not like» від +3 до -3. Ми наводимо середньоарифметичні дані, тому за умови протилежності відповідей з'явилися нулі: *Grace* +1,25; *Ruby* +0,5; *Olivia* +1; *Emily* +0,5; *Jessica* +1,5; *Sophie* 0; *Chloe* 0; *Lily* +0,5; *Ella* +1,5; *Amelia* +1.

Цікавим при цьому було те, що в 1980-і роки 40% дівчат в Англії та Уельсі називали *Jessica*, а ім'я *Chloe* було найпопулярнішим із 1995 до 2002 року.

Характерними є коментарі деяких інформантів (у перекладі українською мовою) щодо імені *Grace*. Більшість визнали, що це дуже приємне середнє ім'я. Один інформант розповіла, що її «middle name» також було *Grace* (на честь бабусі), а перше ім'я – *Rebecca*, проте потім вона подумала, що дуже багато дівчат мають таке ж ім'я, і поміняла імена місцями: *Grace* – гарне, коротке ім'я, старовинне, має приємне значення. За цим коментарем можна зробити декілька висновків: по-перше, сучасна англійська молодь тяжіє до гарних і змістовних імен; по-друге, коротке ім'я вбачається привабливішим; по-третє, носій імені хоче мати не дуже поширене серед оточуючих ім'я (соціальний чинник). Однак той факт, що в 2015 році так багато батьків назвали своїх доньок саме *Grace*, означає, що схожим чином думала не одна *Rebecca*.

Розглянемо результати експерименту з використанням шкали Ч. Осгуда з іменами чоловіків: *Jack* +2,5; *Thomas* +2; *Oliver* +1,5; *Harry* +2,5; *Charlie* +1; *William* +2,5; *James* +1,5; *George* +2; *Oscar* +1.

Наш прогноз виправдався не повністю. Ім'я *George* інформанти оцінили досить низько через його консервативність. Найбільш мужніми визнали імена *Jack i Harry*. Найбільш поважним стало ім'я *William*. Однак це, зрозуміло, обумовлювалось культурно-історичними асоціаціями. Ім'я *Oliver* майже всі оцінювали як приємне середнє ім'я, проте, з огляду на різке зростання його популярності серед батьків, можна прогнозувати, що його очікує доля *Grace*.

5 етап: інтерв'ю з інформантами щодо того, як вони назвали своїх дітей, як ставляться до власного імені. Виявилось, що далеко не всі англійці люблять своє ім'я, а дітей намагаються називати оригінальними іменами, такими, щоб ніхто більше не мав. Плануємо цій темі присвятити окрему статтю.

Результатом дослідження стала розробка системи евристичних психолінгвістичних процедур, за допомогою якої виявлено деякі особливості формування іменника сучасної Англії в ситуації поліетнічності та зростання напруженості суспільного життя. Останнім часом традиційні імена минулих століть вживають все рідше, оскільки люди вважають їх нецікавими чи релігійно забарвленими (імена зі Старого Заповіту). Сучасний англієць хоче мати яскраве, оригінальне ім'я з підкресленою гендерною фонетичною ознакою. Тому ті, кому за 40 років, на 80% не задоволені своїми іменами, які їм давали батьки, керуючись традицією чи значенням імені та нехтуючи зву-

чанням. Англійці краще змінять своє ім'я на ім'я бабусі, звернуться до давньогрецьких (пуританських) імен або вигадують щось незвичне.

Як встановлено, мужність в імені для носія англійської мови передають різкі африкати й компактні велярні, а жіночість – палаталізований плавний [l]. Енергійність пов'язана з [r] в акустично сильній позиції, односкладовістю імені, різкими африкатами, закінченням на приголосний. Серед лідерів жіночого іменника є чітке протистояння між енергійними, мужніми іменами та підкреслено жіночими.

Практична значущість результатів полягає в тому, що знання про ставлення сучасних англійців до своїх імен допоможе під час міжкультурної комунікації, моделювання англійської лінгвоментальності. Доцільно провести зіставний аналіз іменувань на матеріалі різних мов. У подальшому доцільно залучити до подібної роботи студентів, які перебувають на стажуванні за кордоном.

Література

1. Березович Е.Л. Русская ономастика на современном этапе: критические заметки / Е.Л. Березович // Известия Академии наук. Серия «Литература и язык». – 2001. – Т. 60. – № 6. – С. 34–46.
2. Журавлев А.П. Фонетическое значение / А.П. Журавлев. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1974. – 160 с.
3. Зайцева К.Б. Английская стилистическая ономастика / К.Б. Зайцева. – О. : Б. и., 1973. – 67 с.
4. Карпенко О.Ю. Проблематика когнитивной ономастики : [монографія] / О.Ю. Карпенко. – О. : Астропринт, 2006. – 325 с.
5. Платон. Сочинения : в 4 т. / Платон ; под общ. ред. А.Ф. Лосева и В.Ф. Асмуса – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2006–2007. – Т. 1. – 2006. – 632 с.
6. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
7. Фрумкина Р.М. Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология? / Р.М. Фрумкина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uzluga.ru/potrd/main.html>.
8. Якобсон Р.О. Введение в анализ речи / Р.О. Якобсон, Г.М. Фант, М. Халле // Новое в лингвистике / сост. В.А. Звегинцев. – М. : Издательство иностранной литературы, 1962. – Вып. 2. – С. 173–230.
9. McClure P. Personal names and the development of English / P. McClure [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://public.oed.com/aspects-of-english/shapers-of-english/personal-names-and-the-development-of-english/>.

УДК 811.111'37(045)

Бердіна О. О.

МЕТОДИКА ОПИСУ СЕМАНТИКИ ДІЄСЛІВ З ГРАДАЦІЙНИМ КОМПОНЕНТОМ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено методиці опису семантики дієслів з градаційним компонентом в англійській мові. Аналізуються основні етапи й особливості дослідження градаційних дієслів. Визначено підходи до вивчення дієслів із градаційною семантикою в англійській мові.

Ключові слова: критерії добору, лінгвокогнітивний підхід, діахронічний підхід, семантична еволюція, градація.

Бердіна О. А. Методика описания семантики глаголов с градуальным компонентом в английском языке. – Статья. Статья посвящена исследованию методики описания семантики глаголов с градуальным компонентом в английском языке. Анализируются основные этапы и особенности исследования градуальных глаголов. Определены подходы к изучению глаголов с градуальной семантикой в английском языке.

Ключевые слова: критерии отбора, лингвокогнитивный подход, диахронический подход, семантическая эволюция, градация.

Berdina O. A. Methods describing the semantics of verbs with gradual component in English. – Article.

The given article deals with the investigation of the describing the semantics of verbs with gradual component in English. The focus is made on the main stages and features of the gradual verbs studying. The main approaches to the researching of verbs with gradual semantics in English have been considered.

Key words: criteria for the forming corpus, lingvo-cognitive approach, diachronic approach, semantic evolution, gradation.

Постановка проблеми. У статті подано результати дослідження методики опису особливостей семантичної еволюції дієслів з градаційним значенням в англійській мові. Об'єктом постають такі мовні одиниці: *malfunction* «функціонувати несправно» – *function badly or faultily* «працювати погано чи несправно»; *bepraise* «вихвалити» – *praise greatly or to excess* «хвалити занадто»; *fade* «заглохнути» – *of a motor vehicle's brake: become gradually less effective* «поступово ставати менш ефективним (про гальма моторного транспортного засобу)». Тобто об'єктом розгляду є лексико-семантичні варіанти дієслів, які мають градаційний компонент [22], а предметом – основні етапи опису дослідження семантичної еволюції дієслів з градаційною семою.

Метою статті є опис основних етапів дослідження семантичної еволюції дієслів із градаційним компонентом в англійській мові та визначення методів, використаних під час аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія градації належить до найважливіших мисленневих категорій, які лежать в основі процесів усвідомлення й опису людиною навколишнього середовища. Формування уявлення про будь-який об'єкт передбачає сприйняття його характерних ознак, властивостей, специфічних особливостей, які саме складають зміст поняття «градація» [6]. Градація розглядається нами як семантична категорія, що відображає здатність якісної ознаки варіюватись і змінюватись за ступенем щодо норми [2; 4; 5; 7; 10; 11; 14; 18; 21]. Л.М. Марчук зазначає, що визначення градації як прагматичної категорії відтворює її універсальну здатність задовольняти комунікативні потреби реалізації градаційної ознаки. Автор стверджує: «Градація є засобом знань про міру, ступінь та інтенсивність різних фено-

менів» [5, с. 12]. С.М. Колесникова зауважує, що більшість слів можуть вступати в градаційні відношення та виражати градування значення [2]. Цю думку підтримує О.Й. Шейгал, зазначаючи, що в найбільш загальному вигляді під градацією він розуміє підпорядкованість за деякою шкалою [10, с. 3].

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених вивченню різних аспектів категорії градації та засобам її вираження, варто підкреслити актуальність і назрілу необхідність систематизації й опису методів та етапів опису семантичної еволюції дієслів з градаційним компонентом в англійській мові. Робота є актуальною також тому, що на тлі активних лінгвокогнітивних досліджень останнього часу особливої значущості набуває розгляд мовних одиниць у діахронічному аспекті, що на цьому етапі вважається одним з найважливіших напрямів сучасної етимології й когнітивної лінгвістики.

У лінгвістиці сформувались різні підходи та методи вивчення градації. У ХХ ст. з'являються роботи, пов'язані з різнорівневими способами вираження градації [1; 3; 9; 10]. Викликають інтерес також як парадигматичні, так і синтаксичні аспекти категорії, що вивчається [2; 5; 6; 8]. Основними методами, що використовувались під час дослідження мовних одиниць з градаційною семантикою, є методи загальнонаукового характеру (метод спостереження над функціонуванням мовних одиниць, метод кількісних підрахунків, метод градаційних шкал, зіставлення, індукції й дедукції), спеціальні наукові методи (граматичного, семного й комплексного аналізу, метод моделювання, лінгвокогнітивний аналіз), комплексний структурно-семантичний аналіз та таксонометричний метод для опису побудови поля градації [1; 2; 3; 5; 6; 8; 10; 18].

Виклад основного матеріалу. Корпус мовного матеріалу склали 3 057 дієслів з градуальною семою, формування якого проводилось методом суцільної вибірки з двотомного тлумачного словника англійської мови «The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles» за редакцією У. Трамбла та А. Стівенсона [22].

Для добору дієслів з градаційною семою було застосовано комплекс методів лінгвістичного аналізу: метод компонентного аналізу, за допомогою якого встановлюється значення дієслів з градаційною семою; методу систематизованого опису, що дала змогу виявити та впорядкувати головні етапи дослідження еволюції семантики дієслів з градаційним компонентом в англійській мові.

На відміну від традиційного аналізу градаційних лексичних одиниць [1; 2; 3; 5; 6; 8; 10; 18], під час якого розглядаються лише лінгвокогнітивні чи функціональні особливості, дослідження дієслів з градаційною семантикою передбачає укладення етапів еволюції градаційного значення в поєднанні з лінгвокогнітивними особливостями. Методу вивчення досліджуваних одиниць в англійській мові можна викласти у вигляді певних етапів.

На першому етапі дослідження для виділення дієслів з градаційною семантикою із загального лексичного фонду в англійській мові було встановлено низку критеріїв, що експлікують у словниковій дефініції градаційний компонент за допомогою методу суцільної вибірки. До критеріїв добору мовного матеріалу належать такі:

1) адвербіальні слова-градуатори (наприклад, *batter* «дубасити» – *strike repeatedly so as to bruise, shatter, or break*; *beat continuously or violently* «вдаряти неодноразово, щоб пом'яти, розбити чи зруйнувати; бити тривалий час чи люто»);

2) якісні прикметники (*great, kind, blind, noisy* тощо) та їх ступені порівняння (наприклад, *allay* «послабити» – *make less severe* (wind, hot weather тощо); *cause* (water, a storm, dust тощо) *to subside* «послаблюватися (про вітер, спекотну погоду); спричиняти (про воду, шторм, пилюку) спад»);

3) порівняльні сполучники *like, as* та поєднання слів *too, much, very much* (наприклад, *glare* «сліпуче блищати» – *shine* (esp. *too*) *brilliantly or dazzlingly* «сяяти (особл. дуже) блискуче чи сліпуче»);

4) афікси, які виражають зменшення (*under-, dis-, in-, mis-, de-, -ate, -en* тощо) чи зростання (*em-, in-, out-, -fy, -en, -ish* тощо) градуальної ознаки (наприклад, у слові *deactivate* префікс *de-* демонструє зниження градуальної ознаки «активність»; у дієслові *amplify* «посилювати, робити більшим» суфікс *-fy* фіксує зростання ознаки «розмір», а в слові *dulcify* «підслащувати» – зростання градаційної ознаки «кількість»; суфікс *-ize* в слові *aromatize* «зробити більш ароматним» посилює ознаку «кількість»).

На другому етапі дослідження було відібрано дієслова з градаційною семантикою та встановлено значення дієслів із градаційною семою шляхом компонентного аналізу. Наприклад: *thicken* «згущуватися» – *make or become thick or thicker in consistency // (cause to) increase in density or concentration* «робити чи ставати густим чи густішим за консистенцією // (спричиняти) збільшення щільності або концентрації». Наведений приклад свідчить, що в семантиці дієслова *thicken* «згущуватися» було визначено градаційне значення з-поміж інших значень лексичної одиниці, на що вказує градуатор у вигляді прикметника чи ступеня його порівняння («*thick or thicker*»).

Аналіз способів семантичної репрезентації досліджуваних одиниць свідчить, що під час укладення корпусу лексики з градаційним значенням із лексикографічного джерела варто спиратись на слова-градуатори, які мають у своєму значенні квалітативну чи мір'яльну сему, на словотворення дієслів, а саме на афікси в структурі дієслів, які можуть виражати зменшення чи зростання градаційної ознаки. Під словами-градуаторами розуміються слова, які вказують на ступінь прояву ознаки (*too, such, so, like, quickly, sharply* тощо). Наприклад, *whip* «зганяти до купи» – *move quickly and violently, or to make something do this* «рухатися швидко і жорстко»; *charge* «штурмувати» – *deliberately run or walk somewhere* «навмисно бігти або йти кудись»; *creep* «повзати» – *move in a quiet, careful way, especially to avoid attracting attention* «рухатися тихим, уважним чином, особливо, щоб не привертати увагу повзанням». Тобто в лексичному значенні одиниці наявний квалітативний компонент, який створює передумови для градування.

На наступному етапі дослідження було здійснено класифікацію дієслів із градаційною семою та описано структуру внутрішньої організації лексико-семантичних груп, виявлено їх ядерний і периферійний склад, встановлено зв'язок з іншими групами в англійській мові. Застосовано метод компонентного аналізу, за допомогою якого інвентаризовано дієслова з градаційною семою; кількісний аналіз, що дає змогу виявити продуктивність кожної лексико-семантичної групи (далі – ЛСГ). Приналежність кожної лексичної одиниці до певної групи визначається за допомогою інтегральної семи. Наприклад, *whip* «зганяти до купи» – *move quickly and violently, or to make something do this* «рухатися швидко і жорстко, чи змусити щось зробити таким чином». Цей приклад свідчить, що в семантиці дієслова *whip* «зганяти до купи» інтегральною семою є «рухатися», що дає змогу віднести лексичну одиницю до ЛСГ руху. Також у семантиці дієслова наявне слово-ідентифікатор *to move*, тобто одиниця, денотативна співвіднесеність якої з поняттям руху не викликає сумнівів.

У результаті таксономічного методу опису емпіричного матеріалу дієслова з градаційною семантикою класифіковано 13 ЛСГ: «рух», «психологічна діяльність», «фізичні процеси», «дія», «природні явища», «мовлення та звучання», «фізичний стан», «колір», «смакові відчуття», «соціальні відносини», «світло», «інтелектуальна діяльність». Найбільш чисельною виявилась ЛСГ «психологічна діяльність».

На наступному етапі дослідження визначено певні семантичні особливості дієслів з градаційним компонентом за допомогою аналізу словникових дефініцій у межах компонентного аналізу, який дав змогу відобразити головні інформаційні характеристики дії, явища, процесу та виділити їх системні особливості. Наприклад, було виявлено такі особливості:

більшість дієслів є полісемантами: *embitter* «роздратовувати» – 1) *make* (a person or feeling) *intensely hostile, bitter, or discontented; exacerbate* (a quarrel) «зробити (людина або почуття) гостро неприязним, гірким, або незадоволеним; погіршити (сварку)»; 2) *increase the bitterness or pain of* «збільшити гіркоту чи біль»; 3) *spoil the sweetness of, sour* (existence, pursuits, etc.) «псувати солодкість чого-небудь, злість (існування, заняття тощо)»;

більшість дієслів мають динамічну градаційну сему, наприклад: *anger* «сердити» - †1) *Distress, trouble, vex*. ME – E16 «завдавати страждань, турбот, докучати»; 2) *Become angry*. Chiefly Scot. Now rare. ME «ставати злим»; 3) *Make angry, enrage*. LME «ставати злим, довести до сказу»; 4) *Irritate or inflame* (a sore etc.). Long dial. LME «дратувати чи завдати біль». Як постає з наведеного, дієслово отримало подальший семантичний розвиток із першого градаційного ЛСВ «*distress, trouble, vex* – завдавати страждань, тербот, докучати»;

полісеманти мають певну внутрішню семантичну будову (радіальну, радіально-ланцюгову, ланцюгову). Наприклад, у семантиці дієслова *refine* «покращувати, очищувати» ядерною семою є *make a thing highly clear* «зробити річ максимально чистою». Ядерний компонент *purify or make clear* «очистити чи зробити ясным» простежується в усіх подальших значеннях дієслова: а) *Clear* (the spirits, mind, etc.) from dullness // *make clearer* or more subtle «очистити (дух, розум тощо) від тупості // зробити ясніше або більш розумним»; б) *Purify* morally, raise to a higher spiritual state «очищувати морально, піднятися до більш високого духовного стану»; с) *Free from* rudeness or vulgarity // *make more polished, elegant, or cultured* «звільнитися від брутальності або хамства // зробити більш вишуканим, елегантним або інтелегентним». Отже, усі значення пов'язані одним головним ядерним компонентом *purify or make clear* «очистити чи зробити ясным».

Також за допомогою методу моделювання та лінгвокогнітивного аналізу виокремлено комбінації градаційного значення й лексичного прототипу в семантиці градаційних дієслів. Яскравим прикладом прототипічної комбінації «процес + градація» є дієслово *thaw* «відтанути» – а) *fig. Soften to sympathy or geniality; break down the coldness and reserve of; make less harsh or severe* L16; б) *fig. Become more sympathetic or genial; throw off coldness and reserve; become less harsh or severe, unbend* «перен. пом'якшити до співчуття та сердечності; зламати холодність та скритність; зробити менш суворим чи лютим (пізн. 16 ст.); перен. стати більш прихильним або добродушним; скинути холодність та скритність; стати менш суворим або лютим, послабити напругу». Зазначений приклад свідчить, що прототипічною ознакою для всіх ЛСВ в семантиці дієслова *thaw* «відтанути» є «процес зміни» з одного стану в інший, що простежується в кожному ЛСВ дієслова.

На останньому етапі дослідження було визначено походження дієслів з градаційною семантикою за допомогою етимологічного аналізу; виявлено етапи еволюції градаційного значення й особливості деривації дієслів з градаційним компонентом; визначено продуктивність кожного досліджуваного періоду завдяки методу кількісного аналізу; з'ясовано стилістичну характеристику матеріалу дослідження.

За допомогою методу діахронічного аналізу виявлено основні відмінності в розвитку градаційного значення дієслів на різних етапах розвитку англійської мови та визначено їх продуктивність. Наприклад, давньоанглійський період був непродуктивним для дієслів емоційного стану й настрою з градаційним значенням (10 ЛСВ, що становить 3%): *stir* «схвилювати» – 7) *excite or arouse* (passion) // *prompt or evoke* (anger, affection, suspicion, a memory, etc.) // *arouse feeling or emotion in, affect* (strongly), *move* // OE «7) збуджувати або викликати (пристрасть) // швидко викликати (гнів, прихильність, підозрілість, пам'ять тощо) // викликати почуття або емоцію в кому-небудь, впливати (сильно), підвищуватися // давньоанглійський». Однак уже в середньовічний період розвитку англійської мови з'являється більше градаційних дієслів.

Дослідження етапів еволюції дієслів з градаційним значенням дало змогу виявити певні особливості й етапи еволюції градаційної семи. Так, градаційне значення може взаємодіяти з денотативною чи конотативною оцінкою. Наприклад, у семантиці дієслова *culminate* «досягти апогею» – 1) *Of a celestial object: reach its greatest altitude, be on the meridian*; 2) *gen. Reach its highest point; rise to an apex or summit* «1) про небесні об'єкти: досягти найбільшої висоти, бути на меридіані; 2) заг. досягти своєї вищої точки; піднятися на

верхівку або саміт» градаційне значення взаємодіє з денотативною оцінкою. Як показує приклад, у семантичну структуру слова вводиться новий градаційний ЛСВ *gen. Reach its highest point; rise to an apex or summit* «заг. досягти своєї вищої точки; піднятися на верхівку або саміт» для позначення абстрактної дії, тому парадигма лексичної одиниці *culminate* «досягти апогею» розширюється. Коли градаційне значення має конотативне забарвлення, градаційна сема може змінюватись у меліоративному чи пейоративному напрямках. Наприклад, пейоративний розвиток градаційного значення можна спостерігати в слові *violent* «бушувати, лютувати», що початково позначало *strain the meaning of (a text)* «посилювати значення чого-небудь (тексту)». Через певний час дієслово набуло значення *constrain or force (to do) by physical force* «обмежувати або змушувати (робити) за допомогою фізичної сили», проте яскраво вираженого погіршення не сталося. Чого не можна сказати про градаційне значення, яке виникло пізніше на початку 17 ст.: *act violently* «діяти жорстоко». Отже, із часом дієслово набуло негативно забарвлення.

Особливості семантичної й морфологічної деривації дієслів з градаційною ознакою було виявлено за допомогою структурного аналізу лексичної одиниці. Більшість дієслів мотивуються внутрішньою формою дієслів. Наприклад, *hate* «ненавидіти» [Old English *hatian* “to hate”, from Proto-Germanic **haton* (cognates: Old Saxon *haton*, Old Norse *hata*, German *hassen*, Gothic *hatan* “to hate”), from PIE root **kad-* “sorrow, hatred” (cognates: Avestan *sadra-* “grief, sorrow, calamity”, Greek *kedos* “care, trouble, sorrow”, Welsh *cas* “pain, anger”) 1) have feelings of hostility or strong antipathy towards [Зі староанглійської *hatian* «ненавидіти» з протогерманської **haton* (східний зі старосаксонським *haton*, старонорвезьким *hata*, німецьким *hassen*, готичним *hatan* «ненавидіти»), від кореня **kad-* «горе, ненависть» (східний із: вестійським *sadra-* «горе, сум, нещастя», грецьким *kedos* «турботи, неприємності, печаль», валійським *cas* «біль, гнів») 1) «мати почуття ворожості чи сильну антипатію до». Як показує приклад, етимологічна інформація дає можливість зрозуміти внутрішню форму слова, що в наведеному допомагає осмисленню семантики *hate* «ненавидіти» та особливо мотивацію градаційного ЛСВ. Градаційні значення також утворюються за допо-

могою афіксів, зокрема найбільш продуктивними є суфікси *-fy*, *-ize*, *-en* та префікси *in-*, *over-*, *de-*. До непродуктивних афіксів належать *a-*, *be-*, *ex-*, *-ish*.

За допомогою компонентного аналізу було виявлено природу утворення градаційного значення з конотативним забарвленням (метафоризацію чи метонімізацію). Так, більшість дієслів із градаційним компонентом виникли на основі метафоричного переносу. Наприклад, слово *brighten* «радіти», придбало градаційне значення *Often fig., make or become more cheerful, lively, hopeful, etc.* «часто перен., зробити або стати бадьоріше, більш живим, багатообіцяючим тощо» через подібність цілей дій: покращення погодних умов і зміни емоційного стану людини в позитивному напрямі, тобто перенос «фізичний світ → психічний світ».

Отже, градаційне значення виникає в результаті семантичних зрушень у структурі лексичного значення слова, що приводить до перебудови семантичної ієрархії та до виникнення градаційного ЛСВ, а зрештою, і до семантичної еволюції лексичної системи мови.

Висновки. Вивчення семантичної еволюції дієслів із градаційним значенням в англійській мові є більш плідним за умов використання інтегрованого семантико-когнітивного й діяхронічного підходів, оскільки діяхронічний аналіз мовних одиниць дає змогу встановити етимологічні особливості дієслів із градаційною семантикою та висвітлити основні етапи еволюції досліджуваного матеріалу, а семантичний і когнітивний аналізи допомагають зрозуміти сутність поняття «градація» та виявити особливості її існування в семантиці дієслів англійської мови впродовж усієї історії мови.

Використання того чи іншого методу зумовлюється специфікою вияву градаційного значення. Порівняння умов виникнення й розвитку дієслів із градаційним компонентом, їх семантичних і когнітивних особливостей різних періодів еволюції англійської мови сприяє висвітленню етноспецифічності лексичного складу мови, що досліджується. Діяхронічний підхід до опису семантики дієслів із градаційною семантикою в період від давньоанглійського розвитку англійської мови до сьогодення дає змогу встановити закономірності еволюції семантики градаційних дієслів, висвітлити подібності та відмінності в семантиці, етимології й структурі досліджуваних одиниць.

Література

1. Кирьян А.Д. Градация как способ организации лексико-семантической группы : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / А.Д. Кирьян. – М., 1981. – 186 с.
2. Колесникова С.М. Функционально-семантическая категория градуальности в современном русском языке / С.М. Колесникова. – М. : Высшая школа, 2010. – 279 с.
3. Костусьяк Н.М. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників / Н.М. Костусьяк. – Луцьк : Вежа, 2002. – 179 с.
4. Косериу Э. Синхрония, диахрония, история: проблема языкового изменения / Э. Косериу. – М. : Едиториал УРСС, 2010. – 208 с.

5. Марчук Л.М. Категорія градації в сучасній українській літературній мові : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л.М. Марчук ; Інститут української мови НАН України. – К., 2008. – 368 с.
6. Подуфалова Т.В. Когнітивно-семантичні та функціональні особливості градації в російській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Т.В. Подуфалова ; Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2007. – 20 с.
7. Сэпир Э. Градуирование: семантическое исследование / Э. Сэпир // Новое в зарубежной лингвистике / сост. И.Д. Арутюнова, Е.В. Падучева. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. – С. 43–78.
8. Халина Н.В. Категория градуальности в слове и тексте / Н.В. Халина. – Барнаул : Алтайский ун-т, 1993. – 160 с.
9. Шведова Н.Ю. Русский язык: избранные работы / Н.Ю. Шведова. – М. : Языки славянских культур, 2005. – 640 с.
10. Шейгал Е.И. Градация в лексической семантике / Е.И. Шейгал. – Куйбышев : КГПИ, 1990. – 95 с.
11. Bierwisch M. Einige semantische Universalien in deutschen Adjektiven / M. Bierwisch // Steger H. Vorschläge für eine strukturelle Grammatik des Deutschen / H. Steger. – Damsdadt, 1970. – S. 269–318.
12. Blank A. Words and concepts in time: towards diachronic cognitive onomasiology / A. Blank // Words in Time. Diachronic Semantics. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2003. – P. 37–65.
13. Blank A. Historical Semantics and Cognition / A. Blank, P. Koch. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 1999. – 315 p.
14. Bolinger D. Degree words / D. Bolinger. – The Hague ; Paris : Mouton, 1972. – 324 p.
15. Fritz G. Historische Semantik / G. Fritz. – Stuttgart, Weimer : Metzler, 1998. – 196 S.
16. Geeraerts D. Reclassifying semantic change / D. Geeraerts. – Oxford : Clarendon, 1983. – 216 p.
17. Ginsburg R. A course in modern English lexicology / R. Ginsburg, S. Khidekel, G. Knyazeva, A. Sankin. – Moscow : VYSSAJA ŠKOLA, 1979. – 269 p.
18. Kennedy C. Scale Structure, Degree Modification, and the Semantics of Gradable Predicates / C. Kennedy, L. McNally // Language. – 2005. – Vol. 81. – Issue 2. – P. 345–381.
19. Koch P. Cognitive aspects of semantic change and polysemy: the semantic space HAVE/BE / P. Koch // Historical Semantics and Cognition. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 1999. – P. 279–306.
20. Kronasser H. Handbuch der Semasiologie. Kurze Einführung in die Geschichte, Problematik und Terminologie der Bedeutungslehre / H. Kronasser. – Heidelberg : Carl Winter, 1952. – 204 S.
21. Osgood Ch. The Measurement of Meaning / Ch. Osgood, G. Suci, P. Tannenbaum. – Illinois : University of Illinois Press, 1957. – 347 p.
22. The Shorter Oxford English Dictionary / ed. A. Stevenson. – Oxford : Oxford University Press, 2007. – 953 p.
23. Harper Douglas Online Etymological Dictionary of the English Language [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com/>.

УДК 811.111'42

Biletska I. O.

COMMUNICATIVE AND FUNCTIONAL FEATURES OF PARAPHRASE IN THE ENGLISH JOURNALISTIC TEXTS

Main communicative and functional features of the paraphrase in the English press are analyzed. Paraphrase operating in journalistic texts convey the information that is crucial for a statement, thus revealing the reader an idea of the author. They are often a way to create expressive expression in a journalistic text.

Key words: paraphrase, journalistic text, communicative features, functions, English press.

Білецька І. О. Комунікативно-функціональні особливості перифраза в англомовному публіцистичному тексті. – Стаття.

У статті проаналізовано основні комунікативні й функціональні особливості перифраза в англомовній пресі. Перифрази, що функціонують у публіцистичному тексті, передають інформацію, яка є принципово важливою для певного висловлювання, розкриваючи тим самим читачеві ідею автора. Вони найчастіше є способом створення виразності й експресивності публіцистичного тексту.

Ключові слова: перифраз, публіцистичний текст, комунікативні особливості, функції, англомовна преса.

Билецкая И. А. Коммуникативно-функциональные особенности перифраза в англоязычном публицистическом тексте. – Статья.

В статье проанализированы основные коммуникативные и функциональные особенности перифраза в англоязычной прессе. Перифразы, функционирующие в публицистическом тексте, передают информацию, которая является принципиально важной для данного изречения, раскрывая тем самым читателю идею автора. Они чаще всего являются способом создания выразительности и экспрессивности публицистического текста.

Ключевые слова: перифраз, публицистический текст, коммуникативные особенности, функции, англоязычная пресса.

The background of the problem. The newspaper journalism is considered to be a chronicle of our time, because it reflects the present events and appeals to the everyday problems in society – political, social, do-

mestic, philosophical and others. The latest research on the peculiarities of the English press are topical today, as the media language uses different linguistic means to enhance the efficiency of expression.

The press influence social consciousness, the minds and the feelings of people, the papers do not only report the society on current events, but, what is especially important, form public opinion, thus influencing decision-making in different areas of life. Journalistic text is one of the main instruments of power. The articles of such a type help control society through the formation of the ideas about different aspects of reality, somehow connected with the activities of society, so the identifying of the peculiarities of journalistic texts expressive means should contribute to social consciousness demonstration.

Two main functions the journalistic style performs are informative and expressive. An expressive function makes urgent need of journalism in expressive means. As modern journalism is important in identifying the peculiarities of expressive means, the paraphrase is one of the most popular linguistic means of expressiveness and emotions in the English journalistic text.

The recent researches and publications review.

The paraphrase as a linguistic issue is investigated in many work of native and foreign scientists – such as M. Bloch, V. Vinogradov, G. Vinokur, I. Halperin, J. Kukhareno, A. Shakhmatova and others. The theory of linguistic rules and principles has been formulated in the pragmatics of G. Lakoff and G. Leech. Specific descriptions stylistic characteristics of paraphrase are investigated by such scholars as V. Gak, K. Dolinin, N. Yemenska, Yu. Lotman, J. Pavlova, E. Petrova, L. Freedman and others. Most of them consider the paraphrase to be one of the most important stylistic means. Today various peculiarities of English journalism highlighted in the works of Ukrainian researchers – N. Borysko, M. Gusar, L. Vakhovska, A. Levitskii, I. Nemainova, S. Potapenko, I. Semeniuk, A. Khudolii and others.

The purpose of the article is to analyze the communicative and functional features of the paraphrase in the English press.

Statement of the base material. The highest level of paraphrase usage is the text, including a sentence and a dicteme, but in our research it is the journalistic text. As you know, the works of this type are characterized by expressiveness, evaluation, emotionalism and information content. The information content refers to the ability of speech utterances to provide the necessary information and to bring to the reader not only certain facts, but also the author values, feelings covert context [3, p. 287]. Therefore, the information content is the most important journalistic text semantic category, which focuses on a particular message of the recipient. Paraphrase enhances decoding of the information.

Paraphrase operating in journalistic texts convey the information that is crucial for a statement, thus revealing the reader an idea of the author. They are often a way to create expressive expression in a journalistic

text. Such a feature of paraphrase as expressiveness is mainly based on the novelty, which enhances new nuances of already known concepts.

The estimation is also an inseparable part of the journalistic text. First of all, the background of the author, based on the positive or negative assessment of facts and events described. Thus, D. Schiffrin points out that “the paraphrase being generated by the newspaper speech itself, is often not only an expression of novelty, but a vivid emotional assessment” [4, p. 10]. The paraphrase is involved in semantic and variant selection, considered by us as a natural desire to facilitate the transfer of information as well as to achieve at minimum language representation of maximum communicative effect [4, p. 12]. Semantic and variant selection exists through the usage of language units and structures that contribute to a better understanding of information provided. The paraphrase is one of such semantic structures which are able to include all of the above mentioned features of the journalistic text.

Paraphrases are involved in the formation of journalistic text, performing the following functions: 1) informative; 2) expressive; 3) semantic and variant selection; 4) emotional evaluation; 5) aesthetic; 6) the actual (contact making); 7) decoding; 8) integrating; 9) generalizing.

These paraphrase functions may vary and combine depending on the context in which they are presented. These functions are considered in the following examples.

1) *The unnamed soldiers, from the Givati Brigade, ordered Majeh Rabah, from the Tel al-Hawa neighborhood in Gaza City, to check bags for explosives in January 2009, towards the end of Israel's three-week offensive. The Israel Defence Force and book forbids the use of human shields, known as “neighbor procedure”* (“The Washington Post”, 20 November 2013).

This example concludes a paraphrase in the denoteme *neighbour procedure*, which is in the end of dicteme. It explains the utterance *human shields*, which is a stable paraphrase itself. *Neighbour procedure*, that is *a human shield*, it is called immoral actions against the child. These paraphrases express condemnation of Israeli soldiers, suggesting the emotional and evaluative and expressive function of these stylistic devices. Placing the paraphrase in the end of the dicteme suggests generalizing function. The paraphrase *neighbour procedure* performs decoding function as to the denoteme *human shields*.

2) *In March 1860, Thomas Henry Huxley FRS, famed as “Darwin's bulldog”, wrote privately to his friend, the great geologist Charles Lyell FRS: “Five-sixths of women will stop in the doll stage of evolution, to be the stronghold of parsonism, the drag on civilization, the degradation of every important pursuit in which they mix themselves – intrigues in politics and friponnes in science”* (“The Washington Post”, 20 November 2010).

In this dicteme we find two paraphrases to the denoteme *pursuit*, namely: *intrigues* and *fripottes*. These paraphrases are full of irony. The women working in the Sciences are criticized; they end their career on the so-called puppet stage – *the doll stage*, without reaching any significant results in the Sciences. According to the author's point of view, women are a stronghold of church and a hindrance to civilization, making everything worse, involved in an affair in politics and trinkets in the science. We refer the denoteme *the doll stage* to stable paraphrases, as this expression can be considered phraseological in this context. The paraphrase here realize functions such as informative, expressive, emphatically allocation (*the doll stage*), semantic and variant selection, emotional evaluation, ironic, aesthetic (*the doll stage*) and decoding.

3) *He struck upon his autobiographical method when his wife, Livi, was convalescing and eventually dying in Florence. It is a subject he seems to want to confront, but knows only how to avoid. His account of that period thus involves a very long and involved room-by-room account of the villa in which they were staying in Tuscany, and an impassioned diatribe against the perceived wickedness of the villa's owner, an "American countess", "this reptile with a filthy soul", prompted by a clause in the rental contract that the best bedrooms in the house "should not be contaminated with illness". Twain devotes nearly 20 entertaining pages to this account, in which his wife's terminal condition finds a few short sentences, and her eventual death, none at all* ("Guardian", 21 November 2014).

This example demonstrates two paraphrases located within a dicteme: *an American countess* and *this reptile with a filthy soul*. These paraphrases relate to denoteme *the villa's owner*. The owner of the villa is characterized with stylistic devices. Both paraphrases are authorial and imagery. America is a republic, so to call the mistress *American Countess* is possible only in ironical sense. The second paraphrase evaluates the woman in negative shade, being called "*the reptile with a filthy soul*". Both paraphrases are contact making since used one after another within one dicteme. Stylistic means implement such functions as expressive, emotional evaluation, ironic, semantic and variant selection, and decoding.

4) *Hong Kong is well known, of course, Hainan Island, next on our itinerary, less so. The Chinese call it "the Hawaii of China". After seeing the high-rise hotels and apartment buildings of Sanya, its main attraction, I preferred to call it "the Miami of China". Ninety minutes' flight south of Hong Kong, the island's forest-covered mountains descend gently to palm-fringed beaches bordering a blue South China Sea. The temperature in late December was a balmy 77F (25C) and it was sunny over Christmas week* ("Guardian", 21 November 2013).

In this example, Chinese Hainan Island are paraphrased twice: *the Hawaii of China* and *Miami of China*. The paraphrases provide the reader not only with the information about the island, but also with the author point of view, who traveled to China. These paraphrases are within one dicteme and perform functions such as informative, concentration, semantic and variant selection, evaluation and decoding.

5) *We then flew (in two and a half hours) from Sanya to Shanghai, which is, quite simply, fabulous. I had, of course, heard about the warp-speed development of China, but even so I was unprepared for the sheer size, scale, beauty and grandeur of this city on steroids. The architecture comprises what has to be the most spectacular collection of high concept skyscrapers on Earth. These amazing buildings sprout on both sides of the river. The east side, Pudong, with its proliferation of high-rise buildings, was, I am told, farm land only 20 years ago. The west side is what we think of as old Shanghai, including the famous Bund along the riverfront* ("Guardian", 21 November 2014).

In this example denotema *the architecture* is paraphrased by denoteme *these amazing buildings*. The paraphrase decodes the meaning of the denoteme *the architecture*, fills it by the adjective expressiveness, emotional and informative content. The paraphrase is contact making, as it is placed in the next sentence.

6) *The Global Peace Festival, at the Excel Centre in the London docklands, is expected to attract thousands of activists from across Europe and features addresses from Preston Moon, the third son of the church's founder, and Tom Brake, the Liberal Democrat home affairs spokesman. <...> There are also workshops on family, marriage and the environment. The morning session is exclusively for members of Ambassadors for Peace, a global network with its roots in the Unification Church* (www.theguardian.com/international, 21 November 2012).

In this example, the paraphrasing of the structure occurs in the dicteme. Such paraphrases, as *the third son of the church's founder, the Liberal Democrat home affairs spokesman* and *a global network with its roots in the Unification Church* perform an information function, bringing the reader additional information about the characters and organizations in this article.

7) *Public opinion is still the principal weapon in this battle, as we see in France where after wide spread condemnation of the Edvige database, the government has reacted by scrapping its plans* (www.theguardian.com/international, 21 November 2012).

In this case we find the paraphrase on the level of denoteme. The denoteme *public opinion* is paraphrased by the author as *the principal weapon*. The paraphrase transfers a clear expression of author opinion, who is thinking about public opinion. The paraphrase realizes the following functions: expressive, emotional evaluation, decoding.

8) *At a celebrity fundraising dinner in London to mark his 90th birthday, Mr. Mandela referred to Zimbabwe as he detailed a string of problems faced by the world. "We look back at much human progress, but we sadly note so much failing as well," he said. "We watch with sadness the continuing tragedy in Darfur. Nearer at home, we had seen the outbreak of violence against fellow Africans in our own country and the tragic failure of leadership in our neighbouring Zimbabwe"* (www.theaustralian.news.com.au, 26 June 2008).

Denoteme paraphrases are *sadly note* and *watch with sadness*. Describing the feelings of the speaker, in this example they perform emotional and evaluative, expressive functions, thus revealing the reader the state of the subject and the state of affairs in this situation.

9) *He said: "I don't think we can be entirely happy seeing such misery around us. Unless you live in a pod"* ("The Washington Post", 20 November 2014).

In this statement, which calls for the adoption of certain measures against the political regime in the country, there found a steady paraphrase *live in a pod*, that means *to be in a cocoon*. With paraphrase the author describes people who are not willing to accept reality as it really is, and continues to live in her pink world, hiding from the real problems in their cocoon.

This paraphrase gives the utterance expressiveness, evaluation, focusing on the problem of society.

Conclusions. Thus, on the basis of analysis of texts taken from the American, Australian and British press, we can come to the conclusion that the paraphrase is used in journalism as a powerful expressive means. Its main functions are: informative, expressive, semantic and variant selection, emotional evaluation, aesthetic, the actual (contact making), decoding, integrating, generalizing.

We investigated the following denoteme and dicteme paraphrases of the journalistic text: 1) stable paraphrases that sometimes related to phraseology and are divided into figurative and logical; 2) original that are formed in the language, distinguish the individual style of the author and also are divided into figurative and logical.

Actually, the paraphrases in the text have several functions, thereby influence the reader's emotional state and his intellectual activity, forming ideas and opinion about the phenomenon.

We consider some perspective points of the research to be such as: the classification of paraphrases in the English journalistic texts, the paraphrase usage in other functional styles and specific features of their translation.

Literature

1. Johnstone B. Repetition in Discourse: A Dialogue / B. Johnstone // Repetition in Discourse: Interdisciplinary perspectives / ed. by B. Johnstone. – Norwood (New Jersey), 2004. – Vol. 1. – P. 1–85.
2. Merritt M. Repetition in Situated Discourse. Exploring Its Forms & Functions / M. Merritt // Repetition in Discourse: Interdisciplinary perspectives / ed. by B. Johnstone. – Norwood (New Jersey), 2004. – Vol. 1. – P. 23–35.
3. Parret H. Paraphrase as a coherence principle in conversation / H. Parret // Text and Discourse Connectedness. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1999. – P. 287–290.
4. Schiffrin D. Cohesion in everyday discourse: the role of paraphrase / D. Schiffrin // Sociolinguistic Working Paper. – 2002. – № 97. – P. 1–15.

УДК 811.111'276.2

Борис Д. П.

ФЕНОМЕН ФОНЕТИЧЕСКОЙ МИМИКРИИ В АНГЛИЙСКИХ НЕОСЛЕНГИЗМАХ НАЧАЛА XXI ВЕКА

Статья посвящена проблеме идентификации и анализа явления фонетической мимикрии в неологизмах английского сленга начала XXI века. Разрабатывается классификация единиц, образованных путем фонетической мимикрии, по признаку их монореферентной либо полиреферентной природы. Уточняются языковые уровни, которые охватывает феномен фонетической мимикрии.

Ключевые слова: фонетическая мимикрия, отапельлятивные ремотивантные декомпозиции, отонимные ремотивантные декомпозиции, неосленгизм.

Борис Д. П. Феномен фонетической мимикрии в английских неосленгизмах начала XXI столетия. – Статья.

Статья посвящена проблеме идентификации и анализу явления фонетической мимикрии в неологизмах английского сленга начала XXI столетия. Разработана классификация единиц, образованных путем фонетической мимикрии, по признаку их монореферентной либо полиреферентной природы. Уточнены языковые уровни, которые охватывает феномен фонетической мимикрии.

Ключевые слова: фонетическая мимикрия, отапельлятивные ремотивантные декомпозиции, отонимные ремотивантные декомпозиции, неосленгизм.

Borys D. P. The phenomenon of phonetic mimicry in English slang neologisms of the early twenty-first century. – Article.

The article investigates the problem of identifying and analyzing the phenomenon of phonetic mimicry in the neologisms coined in English slang in the early twenty-first century. Based on the number of referents involved, a classification of slang neologisms formed by remotivational decomposition is elaborated. The language levels that phonetic mimicry is compatible with are established.

Key words: phonetic mimicry, deappellative remotivational decomposites, deonymic remotivational decomposites, slang neologism.

Постановка проблемы. Стремительное развитие английского лексикона во второй половине XX – начале XXI века обуславливает появление новых и актуализацию уже существующих способов словообразования. Наряду с традиционно продуктивными словосложением, аффиксацией, конверсией, инициальной аббревиацией или телескопией английский словарь пополняется за счет апеллятивации, голофразиса, графикации, дезаббревиации, метатезы, обратного словообразования, онимизации, протезы, трансонимизации, фонетической мимикрии, эллипсиса. Одним из самых молодых и пока малоисследованных способов словообразования является фонетическая мимикрия.

Анализ последних исследований и публикаций. Языковой феномен фонетической мимикрии упоминается в работах Т. Зайковской [3; 4], В. Химики [9], Л. Ставицкой [8], Д. Благоевой [1], Е. Прокутиной [7], А. Липатова [5], Е. Мариновой [6], А. Елистратова [2] и других ученых. Труды названных авторов содержат теоретическое обоснование природы этого явления, разработку методологии идентификации и исследования фонетической мимикрии (прием ремотивантной декомпозиции), а также попытку классификации единиц, образованных посредством ремотивантной декомпозиции. В то же время пока отсутствуют работы, посвященные исследованию фонетической мимикрии в неологизмах английского сленга начала XXI века. Кроме того, нерешенной проблемой остается типологизация единиц, образованных с помощью собственно фонетической мимикрии, поскольку разработанная А. Елистратовым классификация ремотивантных декомпозиций включает также дезаббревиатуры.

Цель статьи заключается в теоретическом анализе явления фонетической мимикрии в неологизмах английского сленга начала XXI века.

Ее достижение предполагает решение следующих задач:

- уточнения источников происхождения единиц, образованных посредством фонетической мимикрии;
- классификации неосленгизмов, образованных посредством данного способа словообразования;
- описания языковых уровней, охватывающих это явление.

Материалом для исследования послужили неосленгизмы начала XXI века, извлеченные путем сплошной выборки из толковых словарей английского сленга под редакцией Т. Делзелла и Т. Виктора «The Concise New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English» и «Vice Slang».

Изложение основного материала исследования. В основе феномена фонетической мимикрии лежит *прием ремотивантной декомпозиции*, при котором стандартная структура слова или словосочетания разрушается с последующим его переосмыслением, нередко с участием преднамеренной языковой игры [2, с. 27]. Помимо фонетической мимикрии, прием ремотивантной декомпозиции также активно используется при создании дезаббревиатур (наподобие иронического пейоративного неосленгизма *queer and nasty, try another service* «австралийская авиакомпания *Qantas Airways Limited*»). Следовательно, единицы, образованные с помощью фонетической мимикрии и дезаббревиации, называются ремотивантными декомпозициями.

Фонетическую мимирию принято рассматривать как «звуковое уподобление слова или его видоизмененного варианта к другому слову» [3, с. 41]. В. Химик закономерно связывает природу этого феномена с фонетическими ассоциациями, предлагая альтернативный термин – **ассоциативно-фонетическая мимирия** [9, с. 125]. В результате фонетической мимирии уже известные слова подвергаются омонимизации благодаря полному или частичному формальному сходству с ремотивантом, который, в свою очередь, детерминирует семантику новосозданной единицы-субститута. Именно поэтому в плане формы субститут мотивируется исходным словом (фонетическая мотивация), а в плане содержания – ремотивантом (семантическая мотивация). В то же время семантическая связь между исходным словом и ремотивантом, а также субститутом отсутствует. Так, например, бинмиал *stocks and bonds* «акции и облигации» и его омоним-неосленгизм *stocks and bonds* «бондаж» различаются семантически при их абсолютном формальном тождестве. Механизм развития значения «бондаж» становится понятным при реконструкции ремотиванта, которым выступает в данном случае *bond*¹ как элемент лексемы *bondage* «бондаж». Следовательно, формально неосленгизм *stocks and bonds* «бондаж» мотивируется экономическим термином-бинмиалом *stocks and bonds* «акции и облигации» (при помощи ремотиванта *bond*), а семантически – единицей сексуального сленга *bondage* «бондаж».

Некоторые ученые склонны рассматривать феномен фонетической мимирии с позиций теории заимствования, определяя его как один из способов формальной адаптации иностранного слова в некодифицированных сферах языка, который предусматривает закрепление значения слова-этимона за имеющимся в языке-реципиенте словом, выбранным говорящими по принципу звукового сходства со словом-этимомом [6, с. 198]. Однако фонетическая мимирия не ограничивается заимствованиями, хотя в русском [4, с. 99; 7, с. 125–126; 5, с. 136], украинском [8, с. 237, 325] или болгарском [1, с. 11] языках многие субституты на самом деле имеют иноязычное происхождение. Среди английских неосленгизмов XXI века только очень незначительная часть заимствованных единиц претерпевают ремотивантную декомпозицию, например: номены *El Cid* и *Uncle Sid* «ЛСД» (от созвучного имени испанского героя реконкисты Сид Кампеадора), *Hera* «героин» (от созвучного имени греческой богини Геры), а также фраза *date with DiPalma* «мужская мастурбация» (итальянская фамилия *DiPalma* созвучна с английским *palm* «ладонь», отсюда буквальное

значение неофраземы «свидание с Долонитой/донной Ладоньей»). Преобладающее же большинство английских ремотивантных декомпозиций составляют либо исконные единицы (например, *greenhouse* «притон для курения марихуаны», *madman* «наркотик MDMA», *smackeroonie* «фунт стерлингов»), либо уже давно ассимилированные заимствования (например, *dragon* «трансвестит; травести-дива», *partner* «автомобиль марки Audi», *vitamin D* «декстрометорфан»).

Ввиду монореферентной либо полиреферентной природы субститутов-неосленгизмов целесообразно выделить 2 группы ремотивантных декомпозиций:

отепляющие ремотивантные декомпозиции, в которых субститут структурно совпадает с нарицательным именем (*grasshopper* «марихуана», *partner* «автомобиль марки Audi», *smackeroonie* «фунт стерлингов»);

отонимные ремотивантные декомпозиции, в которых субститут структурно совпадает с собственным именем (*Bright's disease* «вино марки Bright's», *Henry IV* «вирус иммунодефицита человека», *Yonge and Eligible* «Янг-энд-Эглинтон (район Торонто)»).

Дальнейший анализ тепляющих (1) и отонимных (2) ремотивантных декомпозиций в ономастическом плане позволяет установить, как исследуемые единицы распределяются по тематическим группам. Наиболее широко в английских сленгономах начала XXI века представлен **сленг наркоманов**, который содержит 38 номем для обозначения таких явлений:

наркотических веществ: (1) *animal* «амил-нитрат» (← *amyl nitrate* «амил-нитрат»), *bazooka* «дешевый курительный кокаин» (← *basuco* «кокаин»), *cat tranquilizer* «кетамин» (← *ketamine* «кетамин»), *cocktail* «кокаин» (← *cocaine* «кокаин»), *cryptone* «марихуана» (← *crippie* «марихуана»), *good horse* «героин» (← *horse* ← *heroin* «героин»), *grasshopper* «марихуана» (← *grass* «марихуана»), *green paint* «марихуана» (← *green* «марихуана»), *happy meal* «смесь стимуляторов и депрессантов» (← *happy* «подвыпивший»), *horse bite* «героин» (← *horse* ← *heroin* «героин»), *madman* «MDMA» (← *MDMA* «MDMA»), *madwoman* «MDEA» (← *mad+man* ← *madman* «MDMA»), *vitamin D* «декстрометорфан» (← *dextromethorphan* «декстрометорфан»), *vitamin G* «габапентин» (← *gabapentin* «габапентин»), *vitamin N* «никотин; сигарета» (← *nicotine* «никотин»), *vodka acid* «ЛСД» (← *acid* ← *LSD* «ЛСД»), *white goods* «кокаин» (← *white* «кокаин»), *white horse* «героин» (← *horse* ← *heroin* «героин»); (2) *Coco the Clown* «кокаин» (← *co-co* «кокаин»), *El Cid* «ЛСД» (← *LSD* «ЛСД»), *Ellis Day* «ЛСД» (← *LSD* «ЛСД»),

¹ Здесь и далее в статье ремотиванты в составе исходных единиц будут подчеркиваться.

elvis «ЛСД» (← *LSD* «ЛСД»), *great white whale* «кокаин» (← *white* «кокаин»), *H bomb* «наркотическая смесь героина и MDMA» (← *heroin* «героин»), *Hera* «героин» (← *heroin* «героин»), *Marvin K* «наркотическая смесь MDMA и кетамина в соотношении 2:1» (← *ketamine* «кетамин»), *Rose Marie* «марихуана» (← *Rosa Maria* «марихуана»), *Uncle C* «кокаин» (← *Charlie* «кокаин»), *Uncle Charlie* «кокаин» (← *Charlie* «кокаин»), *Uncle Sid* «ЛСД» (← *LSD* «ЛСД»);

партий наркотических веществ: (1) *macaroni and cheese* «доза марихуаны стоимостью 5 долларов и доза кокаина стоимостью 10 долларов» (← *cheese* «кокаин»); (2) *wizzard (of oz)* «унция марихуаны» (← *wizard of oz* ← *oz* «унция»);

физиологических последствий употребления наркотических веществ: (1) *white knight* «ночь, проведенная в состоянии наркотического опьянения после употребления кокаина» (← *white night* ← *white* «кокаин»);

лиц, употребляющих наркотические вещества: (2) *space cadet* «наркоман» (← *spaced* «пребывающий в состоянии наркотического опьянения»);

лиц, торгующих наркотическими веществами: (1) *balloon* «наркодилер, торгующий героином» (← *ball* «героин»);

мест, связанных с торговлей, хранением и употреблением наркотических веществ: (1) *greenhouse* «притон для курения марихуаны» (← *green* «марихуана»), *slaughterhouse* «нелегальный склад наркотиков» (← *slaughter* «склад ворованного»); (2) *pottsville* «марихуановый рай» (← *pot* «марихуана»).

Второе место по количеству зафиксированных сленгизмов занимает **сексуальный сленг**, представленный 11 единицами для обозначения таких явлений:

разновидностей полового акта: (1) *a-levels* «анальный секс» (← *anal sex* «анальный секс»); (2) *Agent Scully* «оральный секс» (← *skull* «оральный секс»);

частей тела, задействованных в половом акте: (1) *astronaut* «ягодицы; анус» (← *ass* «ягодицы»), *mud flaps* «очертания женских гениталий, подчеркнутые чрезмерно узким бельем/купальником» (← *flaps* «половые губы»), *pencil sharpener* «женский половой орган» (← *pencil* «половой член»); (2) *Richard* «половой член» (← *Dick* = *Richard* ← *dick* «половой член»), *Saint Peter* «половой член» (← *peter* «половой член»), *Wilfred* «половой член» (← *Willy* = *Wilfred* ← *willy* «половой член»);

сексуальной ориентации: (1) *dragon* «трансвестит; травести-дива» (← *drag* «трансвестит; травести-дива»), *lebanese* «лесбиянка» (← *lesbian* «лесбиянка»);

сексуальных переживаний: (1) *sperm wail* «крик во время оргазма (у мужчины)» (← *sperm*

w hale «кашалот» ← *whale* «кит» ← *wail* «вой»).

Третье место по количеству сленгономенов занимает **общий сленг**, содержащий 8 номенов: (1) *smackeroonie* «фунт стерлингов» (← *smacker* «фунт стерлингов»), *walkie-talkie* «здоровый/трудоспособный человек» (← *walk* «ходить» + *talk* «разговаривать»); (2) *ajax* «расположенный неподалеку/ по соседству» (← *adjacent* «смежный»), *barley mo'* «момент» (← *moment* «момент»), *Bright's disease* «вино марки *Brights*» (← *Brights wine* «вино марки *Brights*»), *stealth bomber* «лагер марки *Stella Artois*» (← *Stella Artois* «пиво марки *Stella Artois*»), *Oliver (Twist!)* [грубое восклицание, которое сопровождает жест «средний палец»] (← *Twist!* [грубое восклицание, которое сопровождает жест «средний палец»]), *Yonge and Eligible* «Янг-энд-Эглинтон (район Торонто)» (← *young and eligible* ~ *Yonge and Eglinton* «Янг-энд-Эглинтон (район Торонто)»).

Помимо трех перечисленных разновидностей сленга, зафиксировано также примеры **сленга автомобилистов** ((1) *onion* «автомобиль модели *Ford Orion*» (← (*Ford*) *Orion* «автомобиль модели *Ford Orion*»), *partner* «автомобиль марки *Audi*» (← *howdy, partner* ← *Audi* «автомобиль марки *Audi*»)), **тюремного сленга** ((1) *high five* «вирус иммунодефицита человека» (← *HI+V* ← *HIV* «вирус иммунодефицита человека»); (2) *Henry IV* «вирус иммунодефицита человека» (← *H+IV* ← *HIV* «вирус иммунодефицита человека»)), **военного сленга** ((1) *corpse* «капрал» (← *corporal* «капрал»)), **компьютерного сленга** ((1) *mousetrap* «серия гиперссылок на сайте, после нажатия на которые пользователь возвращается назад на сайт (вместо перехода на другой, указанный в гиперссылке адрес)» (← *mouse* «мышь (компьютерная)») и **медицинского сленга** ((1) *whopper with cheese* «пациентка, страдающая от ожирения и молочницы» (← *whopping* «огромный»)).

Анализ приведенных неосленгизмов свидетельствует о том, что в результате фонетической мимикрии существовавшее ранее значение не просто приобретает новую форму, а в ряде случаев имеет место также семантический сдвиг, который сопровождается изменением, в особенности усложнением, объема понятия. Например: *adjacent* «смежный» → *ajax* «расположенный неподалеку/ по соседству»; *ball* «героин» → *balloon* «наркодилер, торгующий героином»; *cheese* «кокаин» → *macaroni and cheese* «доза марихуаны стоимостью 5 долларов и доза кокаина стоимостью 10 долларов»; *flaps* «половые губы» → *mud flaps* «очертания женских гениталий, подчеркнутые чрезмерно узким бельем/купальником»; *green* «марихуана» → *greenhouse* «притон для курения марихуаны»; *happy* «подвыпивший» → *happy meal* «смесь стимуляторов и депрессантов»; *heroin* «героин» → *H bomb* «наркотическая смесь героина и MDMA»;

ketamine «кетамин» → *Marvin K* «наркотическая смесь MDMA и кетамина в соотношении 2:1»; *madman* «MDMA» → *madwoman* «MDEA»; *mouse* «мышь (компьютерная)» → *mousetrap* «серия гиперссылок на сайте, нажатие на которые возвращает пользователя назад на сайт (вместо перехода на другой, указанный в гиперссылке адрес)»; *pencil* «половой член» → *pencil sharpener* «женский половой орган»; *pot* «марихуана» → *pottsville* «марихуановый рай»; *slaughter* «склад ворованного» → *slaughterhouse* «нелегальный склад наркотиков»; *spaced* «пребывающий в состоянии наркотического опьянения» → *space cadet* «наркоман»; *white* «кокаин» → *white knight* «ночь, проведенная в состоянии наркотического опьянения после употребления кокаина».

Кроме единиц лексического уровня, на котором фонетическая мимикрия представлена наиболее обширно, мы зафиксировали несколько примеров ремотивантных декомпозиций в неолексеме английского языка начала XXI века. К последним можно отнести неолексемы *date with DiPalma* «мужская мастурбация», *give Mr Winky an oral report* «совершать минет», *Patsy Palmer and her five daughters* «рука (в контексте мужской мастурбации)», *Spanish archer* «отказ», а также проанализированный выше биноминиал *stocks and bonds* «бондаж». Реконструкция ремотивантов в первых трех выражениях не вызывает трудностей: для *date with DiPalma* и *Patsy Palmer and her five daughters* ремотивантом является *palm* «ладонь», а для *give Mr Winky an oral report* – персонифицированный онимизированный *winky* «половой член» и *oral* «(о сексе) оральный». Что касается неолексемы *Spanish archer*, то эта единица не поддается непосредственному ремотивационному анализу, поскольку ее образование происходило в два этапа. На первом этапе английское *elbow* «отказ» мимикрировалось под испанское псевдозаимствование *El Bow* (по аналогии с псевдозаимствованиями *El D*, *El Dog*, *El Ropo*, *El Smoggo*, *El Stinko*). На втором этапе полученная единица трансформировалась в перифраз *Spanish archer* «испанский лучник». Компонент *Spanish* семантически связан с инициальной частицей *el* (опре-

деленный артикль испанских существительных мужского рода), тогда как английское *bow*, означающее «лук», при образовании перифразистического неолексемы претерпело метонимизацию «лук» → «лучник».

Выводы. Таким образом, феномен фонетической мимикрии предполагает обязательное наличие фонетической мотивации между исходной единицей и новообразованным субститутом при полном отсутствии семантической связи. Реконструкция последней достигается путем использования приема ремотивантной декомпозиции, которая предусматривает выделение в исходных лексеме или фраземе ремотиванта, по форме совпадающего с целой лексемой, ее фрагментом (также именуемым фракто-лексемой [12]) или даже первым звуком основы. Собранные примеры английских неолексем начала XXI века (суммарно 61 единица) указывают на нецелесообразность ограничения понятия «фонетическая мимикрия» теорией заимствования, поскольку этот феномен включает в себя также исконные единицы. Напротив, проанализированный материал свидетельствует о существенном преобладании исконных английских единиц над заимствованными. Разделение ремотивантных декомпозиций на отапельтиванные и отонимные лежит в основе разработанной нами классификации по признаку монореферентности/полиреферентности. В ономазиологическом плане наиболее обширно представлены сленг наркоманов (38 единиц), сексуальный сленг (11 единиц) и общий сленг (8 единиц). Помимо этого, отмечены по два примера сленга автомобилистов и тюремного сленга, по одному – военного, компьютерного и медицинского сленга. Среди языковых уровней, на которые распространяется явление фонетической мимикрии, стоит отметить лексический и фразеологический, представленные соответственно 56 и 5 единицами.

Перспектива дальнейших исследований связана с идентификацией и изучением фонетической мимикрии в других некодифицированных сферах английского языка. Совершенно неразработанной проблемой является сопоставительный анализ единиц, образованных за счет фонетической мимикрии, на материале разных языков.

Литература

1. Благоева Д. Прояви на езикова игра в българския и руския компютърен жаргон / Д. Благоева // Съпоставително езиковедение. – 2006. – Кн. 2. – С. 5–13.
2. Елистратов А. Ремотивантные декомпозиции в английском молодежном сленге / А. Елистратов // Вестник Челябинского государственного университета. – 2014. – Вып. 89 : Филология. Искусствоведение. – № 7(336). – С. 27–30.
3. Зайковская Т. Молодежный жаргон. Можно мозжечокнуть? Сабо самой! / Т. Зайковская // Русская речь. – 1993. – № 6. – С. 40–43.
4. Зайковская Т. Проблемы культуры молодежной речи: пути пополнения словарного состава молодежного жаргона / Т. Зайковская. – Кишинев : Business-Elita, 2005. – 211 с.
5. Липатов А. Сленг как проблема социолектики : [монография] / А. Липатов. – М. : ООО «Изд-во «Элпис», 2010. – 318 с.
6. Маринова Е. Теория заимствования в основных понятиях и терминах : [словарь-справочник] / Е. Маринова. – 2-е изд., стер. – М. : ФЛИНТА, 2014. – 240 с.

7. Прокутина Е. Языковая игра как способ образования нестандартной лексики русского языка на базе английских заимствований / Е. Прокутина // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – Вып. 41 : Филология. Искусствоведение. – № 7(188). – С. 123–127.
8. Ставицька Л. Арг, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с.
9. Химик В. Поэтика низкого, или просторечие как культурный феномен / В. Химик. – СПб. : Филол. фак-т СПбГУ, 2000. – 272 с.
10. Dalzell T. The Concise New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English / T. Dalzell, T. Victor. – London : Routledge, 2008. – 721 p.
11. Dalzell T. Vice Slang / T. Dalzell, T. Victor. – London : Routledge, 2008. – 206 p.
12. Renner V. Predicting Stress Assignment in Lexical Blends: The Case of English and Serbian / V. Renner, G. Lalić-Krstin // ELLSIIR International Conference (Belgrade, Serbia, 2009). – 2009. – Vol. 1. – P. 265–273.

УДК 811.112.2'342.415

Глуценко О. В.

ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКИХ ДИФТОНГІВ НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ «DAS NIBELUNGENLIED» («ПІСНЯ ПРО НІБЕЛУНГІВ»)

Статтю присвячено дослідженню й виявленню середньовірхньонімецьких дифтонгів та їх функціонуванню на матеріалі середньовірхньонімецького твору «Пісня про Нібелунгів». У роботі аналізуються якісні й кількісні характеристики дифтонгів за цим твором та частотність їх вживання у відсотковому співвідношенні.

Ключові слова: дифтонг, фонема, редуція, монофтонгізація, дифтонгізація.

Глуценко Е. В. Функционирование средневерхненемецких дифтонгов на примере произведения «Das Nibelungenlied» («Песнь о Нибелунгах»). – Статья.

Статья посвящена исследованию и определению средневерхненемецких дифтонгов и их функционированию на материале средневерхненемецкого текста «Песнь о Нибелунгах». В работе анализируются количественные и качественные характеристики дифтонгов по данному тексту и частотность их употребления в процентном соотношении.

Ключевые слова: дифтонг, фонема, редукция, монофтонгизация, дифтонгизация.

Glushchenko O. V. The functioning of the Middle High German diphthongs by the example of the work “The Song of the Nibelungs”. – Article.

The given article deals with the investigation and determination of the Middle High German diphthongs and their functioning on the material of the Middle High German poem “The Song of the Nibelungs”. The quantitative and qualitative characteristics of diphthongs based on this text and the frequency of the use of diphthongs as a percentage are being analyzed in the article.

Key words: diphthong, phoneme, reduction, monofthongization, diphthongization.

Сучасний період розвитку діакронічних досліджень у галузі германістики відзначається стрімкою появою низки робіт, спрямованих на вивчення мови писемних пам'яток або на виявлення функціонування окремих тематичних лексичних груп [1; 2; 4; 9]. Обидва напрями орієнтуються на побудову такої лінгвістичної теорії, яка могла б пояснити мовні зміни більш вдало, на відміну від синхронічних теорій структурного мовознавства.

Метою дослідження є визначення середньовірхньонімецьких дифтонгів та їх функціонування на матеріалі середньовірхньонімецького твору «Пісня про Нібелунгів».

Одним зі спірних і складних питань у лінгвістиці загалом і в германській філології зокрема на сьогодні є визначення голосних сполук, а саме дифтонгів. Ці складні звуки мають специфічні особливості, які саме визначають їх особливий статус у фонетико-фонологічній системі.

Різні погляди із цього приводу привели до появи великої кількості досліджень за цією темою як вітчизняних, так і іноземних лінгвістів. Угорський фонетист Ю. Лазиціум зазначив: «Навряд чи є ще

таке питання, у якому так розійшлися думки фонетистів, як у питанні щодо дифтонгів» [5, с. 148].

Дослідження дифтонгів, проведені згаданими вченими на фонематичному й фонетичному рівнях, не визначили повною мірою статус дифтонга. Деякі лінгвісти вважали, що це питання пов'язане з вивченням динаміки змін і розвитку таких одиниць у діакронічному аспекті. Так, Ф. де Соссюр вказував: «Кожний момент мовлення є діяльністю припускає і встановлену систему, і еволюцію; у будь-яку хвилину мова є живою діяльністю та продуктом минулого» [3, с. 34].

Дослідження особливостей розвитку мови, реалізація й функціонування її одиниць, а також наявність факторів, які впливають на їх розвиток, належать до монументальних положень історичного мовознавства. Подібні зміни відбуваються на фонетичному та фонологічному рівнях.

В.М. Жирмунський свого часу зазначив, що основною метою порівняльно-історичного дослідження варто вважати не реконструкцію гіпотетичної моделі «прамови», а виявлення внутрішніх закономірностей розвитку мови. У процесі всьо-

го еволюційного розвитку мови голосні постійно підлягали процесам монофтонгізації й дифтонгізації. Учений вважає, що дифтонги не позичалися в «готовому» вигляді, вони розвивалися спонтанно. Процес дифтонгізації як у просторі, так і в часі проходив поступово, як непомітна зміна артикуляції в цілому. Цей процес, що з'явився органічно, В.М. Жирмунський називає «звуковим законом», у якому відбувається послідовний перехід довгих голосних із двовершинним наголосом у дифтонгічні варіанти, аж до появи нових монофтонгів [2, с. 461].

Переломним етапом у розвитку німецької мови є середньовісньонімецький період (XII – XIII ст.), коли відбулись фонетичні зміни й нові мовленнєві процеси, що вивели систему німецької мови на новий етап. Це пов'язується насамперед із розширенням міжмовного середовища. Поява й поширення світської художньої літератури є однією з найбільш яскравих (і головних) особливостей культурно-історичного розвитку цього періоду. Тогочасні письменники створюють і письмово фіксують всесвітньо відомі епоси й лицарські романи (В. фон Ешенбах, Г. фон Ауе, Г. Страсбургський та інші), любовну лірику (Д. фон Айст, Кюренберг, Ф. фон Хаузен, Г. фон Морунген, Р. фон Хагенау, В. фон дер Фогельвейде та інші) та велику кількість релігійних творів і перекладів.

Реконструювання тексту – це не лише встановлення складу її фонем, а й розуміння національного характеру народу та вивчення історичних і культурних процесів середньовісньонімецького періоду. Тому «Пісня про Нібелунгів» стала об'єктом ретельного та всебічного дослідження не лише в лінгвістиці, а й у літературознавстві, живописі, музиці тощо.

Ця письмова пам'ятка є героїчним епосом, у якому містяться домішки давніх германських оповідань, міфів і казок з елементами лицарського роману, що відображає процес розвитку й становлення «сеньйоріально-васальних» відношень, християнської культури та куртуазної етики. Німецькі дослідники вдало назвали цей епос «найвирішальнішим твором німецької літератури», оскільки він відображає долю, національний дух і характер німецького народу [5, с. 7–17].

Аналізований художній твір, на нашу думку, є «перехідним етапом» історичного розвитку мови від давньовісньонімецького до середньовісньонімецького періоду, коли відбулися значні зміни у сфері фонетики, морфології, граматики, синтаксису тощо.

Вважається, що «Пісню про Нібелунгів» було створено приблизно в 1200 р. в південно-східній частині Німеччини австрійським автором, ім'я якого дослідники досі не можуть встановити. Ця письмова пам'ятка є досить великим твором (39 пісень *l'aventiuere*), понад 9 тис. віршів), текст побудований строфами (так званими *Nibelungenstrophe*), які складаються з римованих попарно 4 віршів [8, с. 230].

Варто зазначити, що середньовісньонімецька мова значно відрізняється від свого давнього стану, оскільки в цей період відбулось багато фонетичних процесів, переважно в системі вокалізму, а саме такі:

1) злиття фонем (*Phonemverschmelzung* oder *Phonemzusammenfall*), що належать до голосних, які в процесі середньовісньонімецького періоду поступово редукувались і якісно перетворились на голосний *e*;

2) розділення фонем (*Phonemspaltung*) – поява з двох інваріантів однієї фонем двох самостійних фонем;

3) пересув фонем (*Phonemverschiebung*) – зміни відношень між звуками, відомі в мові як «другий пересув приголосних»;

4) зникнення фонем (*Phonemschwund*), тобто в результаті звукових змін зникає одна з фонем. Цей процес стосується системи приголосних.

Таким чином, вокальній будові цього твору притаманні якісні й кількісні зміни, які значно відрізняють його від попередніх творів. Оскільки це віршований твір, велике значення в ньому має рима. У «Пісні про Нібелунгів» спостерігається чітка опозиція довгий – короткий голосний (*namen – nâmen, site – sîte*). Цьому твору притаманна як односкладова чоловіча рима (*stumpfer Reim: sagen, name*), так і двоскладова жіноча (*klingender Reim: vrâgen, nâmen*).

Завдяки процесу злиття фонем важливого значення набувають редукція кінця слова та поява

Таблиця 1

Дифтонги та частота їх реалізації у середньовісньонімецькому творі «Пісня про Нібелунгів»

Дифтонг (Diphthong) (Загалом 631 ЛО)	Положення в слові (Stellung im Wort)		
	Початок слова (Anlaut) 61 ЛО – 10%	Середина слова (Inlaut) 440 ЛО – 70%	Кінець слова (Auslaut) 130 ЛО – 20%
<i>ei</i> (165 ЛО – 26%)	40 ЛО – 24%	123 ЛО – 75%	2 ЛО – 1%
<i>ie</i> (207 ЛО – 33%)	4 ЛО – 2%	94 ЛО – 45%	109 ЛО – 53%
<i>uo</i> (132 ЛО – 21%)	–	115 ЛО – 87%	17 ЛО – 13%
<i>ou</i> (78 ЛО – 12%)	17 ЛО – 22%	59 ЛО – 76%	2 ЛО – 2%
<i>öu</i> (2 ЛО – 1%)	–	2 ЛО – 100%	–
<i>üe</i> (47 ЛО – 7%)	–	47 ЛО – 100%	–

ненаголошеного голосного *e*. В аналізованому творі варто відрізнити беззвучний *e* (*tonlos*) від глухого *e* (*stumm*). У першому випадку голосний ненаголошений *e* посідає кінцеву позицію слова чи складу після наголошеного довгого складу (*schône, vliuge*). У багатьох виданнях такий голосний *e* позначається гравісом. Редукованому глухому *e* притаманна позиція після наголошеного короткого складу (*varen, sagen*). У деяких випадках він зникає після приголосних *l, g, r* (*varn, sagn*).

Значимо, що, крім дифтонгів, середньовісньонімецькому вокалізму притаманне вживання вокальної сполуки *iu*. Давньовісньонімецький дифтонг *iu* наприкінці Х ст. монофтонгізувався в довгий умляут [*iu:*]. У цьому процесі відбулись асимілятивні перетворення, унаслідок чого голосний переднього ряду змінився на лабіалізований (ahd. *friunt* [*i-u*] – mhd. *friunt* [*iu:*] – nhd. *Freund*). Із цього часу довгий голосний *ī* став передаватись вокальною сполукою *iu* (ahd. *hūsir* – mhd. *hiusir* – nhd. *Häuser*). Отже, ми можемо зробити висновок, що в середньовісньонімецькому періоді існував короткий *ī* і довгий умляут [*iu:*], який має дифтонгічне походження, а на письмі передається шляхом поєднання голосних *iu*.

Наше дослідження присвячено функціонуванню середньовісньонімецьких дифтонгів на матеріалі твору «Пісня про Нібелунгів». Аналіз відбувався за трьома позиціями в слові (анлаут, інлаут, ауслаут), кількість лексичних одиниць (далі – ЛО) з дифтонгами складає 631.

У ході дослідження було виявлено 6 середньовісньонімецьких дифтонгів (*ei, ie, io, ou, öu, üe*) в односкладових і багатоскладових словах. Відомо, що в давні періоди існування німецької мови вимовлявся кожен із компонентів, які належали до одного складу [8, с. 225].

Згідно з проведеним статистичним дослідженням (див. табл. 1) можна зробити висновок, що більшість дифтонгів у тексті реалізуються в середині слова – 440 ЛО (70%). Частота реалізації дифтонгів у кінці слова складає 130 ЛО (20%). Кількість дифтонгів зменшується на початку слова – 61 ЛО (10%).

Наше дослідження показало, що найчастотнішим є дифтонг *ie*. Він з'явився в результаті послаблення таких ненаголошених компонентів давньовісньонімецьких дифтонгів, як *ia* та *io*. Дифтонг *ie* складається з голосних *i* (верхній підйом) та *e* (середній підйом), які є нелабіалізованими голосними переднього ряду. Загальна кількість ЛО в тексті із цим дифтонгом, що аналізується, складає 207 (33%). Найбільша частота реалізації припадає на кінець слова (109 ЛО, або 53%). Частота реалізації дифтонга *ie* в середині слова скла-

дає 94 ЛО (45%), при цьому в презенсі першої та другої особи однини часто голосні в позиції перед приголосним замінюються дифтонгом (*slâfe – slief, stôze – stiez, valle – viel*). На початку слова зафіксовано лише 4 ЛО (2%).

Дифтонг *ei* перейшов із давньовісньонімецького періоду, водночас відбувся процес дифтонгізації довгого голосного *ī*. Він складається з голосних *e* (голосний середнього підйому) та *i* (верхнього підйому), що є нелабіалізованими голосними переднього ряду. Загальна кількість ЛО в тексті складає 165 (26%), тобто дифтонг *ei* посідає друге місце за частотою реалізації серед інших: анлаут – 40 ЛО (24%), інлаут – 123 ЛО (74%), ауслаут – 2 ЛО (1%).

Продовжує своє існування з давніх часів також дифтонг *uo*, який складається з лабіалізованих голосних заднього ряду: голосного *u* верхнього підйому та голосного *o* середнього підйому. Частота реалізації цього дифтонга складає 132 ЛО (20%). В інлауті зафіксовано 115 ЛО (87%), в ауслауті – 17 ЛО (13%). На початку слова цей дифтонг не був виявлений.

Дифтонг *ou* також перейшов із давньовісньонімецького періоду. Він налічує лабіалізовані голосні заднього ряду, де *o* є голосним середнього підйому, *u* – голосним верхнього підйому. Спостережено вживання голосного *u* після голосних *i* та *o* перед *w* (*frowe – frouwe, niwe – niuwe*). З'ясовано, що частота реалізації дифтонга *ou* складає 78 ЛО (12%): анлаут – 17 ЛО (22%), інлаут – 59 ЛО (76%), ауслаут – 2 ЛО (2%).

Дифтонги *öu* та *üe* перейшли з давньовісньонімецьких дифтонгів *ou* та *uo* в результаті протиставлення лабіалізованих голосних переднього ряду й лабіалізованих голосних заднього ряду. Дифтонг *öu* складається з поєднання двох лабіалізованих голосних, де *ö* – голосний середнього підйому переднього ряду, та *u* – голосний верхнього підйому заднього ряду. Дифтонг *üe* складається з лабіалізованого голосного *ü* верхнього підйому переднього ряду та нелабіалізованого голосного *e* середнього підйому переднього ряду. Реалізацію цих дифтонгів зафіксовано лише в інлауті: *öu* – 2 ЛО (100%), *üe* – 47 ЛО (100%).

У результаті проведеного дослідження дифтонгів на матеріалі твору «Пісня про Нібелунгів» виявлено якісно-кількісні характеристики середньовісньонімецьких дифтонгів, частотність їх вживання в анлауті, інлауті та ауслауті середньовісньонімецького слова. З'ясовано, що в більшості випадків вживання всіх середньовісньонімецьких дифтонгів припадає на інлаут. Цей факт свідчить про енергетичне послаблення кінця середньовісньонімецького слова та посилення його кореневої частини.

Література

1. Зиндер Л.Р. Историческая фонетика немецкого языка / Л.Р. Зиндер, Т.В. Строева. – Л. : Просвещение, 1968. – 263 с.
2. Жирмунский В.М. Общее и германское языкознание / В.М. Жирмунский. – Л. : Наука, 1976. – 698 с.
3. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр. – М. : Соцэкгиз, 1933. – 272 с.
4. Таранец В.Г. Энергетическая теория речи / В.Г. Таранец. – 2-е изд. доп. – О. : Печатный дом, 2014. – 188 с.
5. Heinze J. Die Nibelungen. Ein deutscher Wahn, ein deutscher Alptraum. Studien und Dokumente zur Rezeption des Nibelungenstoffs im 19. und 20. Jh. / J. Heinze, A. Waldschmidt. – Frankfurt : Suhrkamp Verlag, 1994. – 407 S.
6. Lazicius J. Lehrbuch der Phonetik / J. Lazicius. – Berlin, 1961. – 247 S.
7. Lewizkij V. Geschichte der deutschen Sprache / V. Lewizkij. – Winnyzja : Nowa Knyha, 2010. – 254 S.
8. Schmidt W. Geschichte der deutschen Sprache / W. Schmidt. – Stuttgart ; Leipzig : Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft, 1993. – 383 S.
9. Sonderegger S. Grundzüge deutscher Sprachgeschichte: Diachronie des Sprachsystems / S. Sonderegger. – Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1979. – 368 S.

УДК 81-2:811.111-26:7.038.6

Гурбанська С. О.

ДЖЕРЕЛА ІНТЕРТЕКСТІВ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто постмодернізм як сучасний тип художньої комунікації. Досліджено постмодерністський художній дискурс як особливий смисловий осередок інтертекстів. Окреслено специфіку інтертекстуальних зв'язків у постмодерністському художньому дискурсі.

Ключові слова: інтертекст, джерела інтертекстів, постмодерністський художній дискурс, інтертекстуальні зв'язки.

Гурбанская С. А. Источники интертекстов в постмодернистском художественном дискурсе. – Статья.

В статье рассмотрен постмодернизм как современный тип художественной коммуникации. Исследован постмодернистский художественный дискурс как особая смысловая ячейка интертекстов. Обрисована специфика интертекстуальных связей в постмодернистском художественном дискурсе.

Ключевые слова: интертекст, источники интертекстов, постмодернистский художественный дискурс, интертекстуальные связи.

Hurbanska S. O. Sources of intertexts in postmodern artistic discourse. – Article.

In this article postmodernism as a modern type of artistic communication is viewed. Postmodern artistic discourse as a peculiar semantic cell of intertexts is studied. Specific features of intertextual connections in postmodern artistic discourse are outlined.

Key words: intertext, sources of intertexts, postmodern artistic discourse, intertextual connections.

На сьогодні спостерігається науковий інтерес до когнітивно-комунікативного аналізу текстової комунікації в аспекті впливу постмодернізму на сучасну постіндустріальну комунікативну культуру, що виражається в естетиці художнього мовлення [3; 5]. Проте з'ясуванню специфіки інтертекстуальних зв'язків у постмодерністському художньому дискурсі присвячено незначну кількість робіт [1; 2]. Наразі необхідними є подальші наукові пошуки у виявленні джерел інтертекстів у постмодерністському художньому дискурсі, зорієнтовані на вивчення специфіки інтертекстуальних зв'язків крізь призму авторської свідомості, зокрема й поглиблене дослідження художніх текстів літератури постмодернізму в аспекті мовного вияву структурних ознак інтертекстуальності та визначення ролі цієї текстової категорії в індивідуально-авторській творчій концепції.

Для літератури постмодернізму, як наголошує В.В. Халіпов, характерна «невипадковість» кожного вживаного елемента, логічно обдуманна та ретельно спланована організація матеріалу [5, с. 239]. На особливу увагу заслуговує вивчення функціонування джерел інтертекстів у творчості

яскравого представника постмодернізму Анджелі Картер.

Посилюючи інтригу та збільшуючи інтерес читацької аудиторії, англійська письменниця веде складну, багаторівневу гру з простором і часом: звертається до Біблії, міфології, художньої літератури попередніх століть. У художніх текстах цього автора руйнуються межі між реальністю та вигадкою, а невід'ємною частиною реальності часто стає фантастика, ілюзія, магія. Простір і час є невіддільними один від одного. Ці категорії художнього тексту відіграють особливу роль в організації його змісту: різні зрушення та зміни простору й часу є актуалізацію потенційних можливостей останніх, що відіграє важливу роль в образній інтеграції художнього тексту як єдиного цілого.

Переплетення та взаємопроникнення різних часових і просторових відношень досягається завдяки створенню вертикального контексту – за допомогою інтертекстуальних зв'язків (цитат, ремінісценцій та алюзій). Диференціація перехідних форм, як зазначає Н.В. Корабльова, базується на підставі текстуальних, контекстуальних і метатекстуальних відношень. Наприклад, приховані

чи усічені цитати мають ремінісцентні значення; немарковані ремінісценції сприймаються як алюзії; різноманітність цитатності зводиться до декількох різновидів: власне цитат, цитат-ремінісценцій і цитат-алюзій. Метатекстуальний вимір дає можливість характеризувати інтертекстуальні зв'язки щодо їх відповідності умоглядній «ідеї мистецтва», яка в різні культурно-історичні епохи набуває характеру «норми», «зразка», «моделі» [1, с. 4–5].

Розглянемо функціонування біблійних інтертекстів. У постмодерністських художніх текстах велике значення в реалізації авторського задуму відводиться актуалізації біблійних мотивів, концептів та образів. Алюзії на Біблію наділяються високим ступенем асоціативної сили. Біблійні інтертексти зумовлюють домінантні смисли, що виникають у результаті взаємодії біблійної та індивідуально-авторської семантики.

Використання алюзій на біблійні мотиви в постмодерністських художніх текстах А. Картер позначене фрагментарністю та зумовлюється авторською інтенцією викликати в читача певну реакцію. Розпізнавання алюзій, їх сприйняття й переосмислення неодмінно пов'язується з володінням читачем певною культурною інформацією та фоновими знаннями.

Приклади алюзій на сцену гріхопадіння спостерігаємо в англійському художньому тексті А. Картер «Герої та лиходії» (згідно з біблійним переказом гріхопадіння – це порушення першими людьми (Адамом і Євою) завітів, даних їм Богом):

“Is he very fond of the Bible?”

*“When pressed, he’ll talk about the poetic truth of the legend of **the Fall of Man**”* [12, с. 86].

У художньому тексті гріхопадіння також зображується за допомогою опису татуювання на спині одного з героїв роману (Джоула):

*“She parted the black curtains of his mane and drew her hands incredulously down the ornamented length of his back. He wore **the figure of a man on the right side, a woman on the left and, tattooed the length of his spine, a tree with a snake curled round and round the trunk. This elaborate design was executed in blue, red, black and green. The woman offered the man a red apple and more red apples grew among green leaves at the top of the tree, spreading across his shoulders, and the black roots of the tree twisted and ended at the top of his buttocks. The figures were both stiff and lifelike; Eve wore a perfidious smile. The lines of colour were etched with obsessive precision on the shining, close-pored skin which rose and fell with Jewel’s breathing, so it seemed the snake’s forked tongue darted in and out and the leaves on the tree moved in a small wind, an effect the designer must have foreseen and allowed for**”* [12, с. 85].

*“He parted his river of hair, exposing his neck as for the executioner’s blade, and revealed again **the***

monstrous tattoo, the Garden of Eden, the tree, the snake, the man, the woman and the apple” [12, с. 95].

“You can never take all your clothes off”, she said. “Or be properly by yourself, with Adam and Eve there all the time” [12, с. 85].

Далі варто проаналізувати функціонування міфологічних інтертекстів. Авторське звернення до міфологічної спадщини сприяє збільшенню інформативності художніх текстів, а також створенню їх образності. С.М. Телегін зазначає, що національне часто базується на міфологічному. Художня література віддзеркалює споконвічні першообрази в мотивах і сюжетах, образах і ситуаціях, ідеях і героях [4, с. 149–151]. Міфологічні інтертексти, відтворювані в просторі художніх текстів, простежуються через інтертекстуальні зв'язки – здебільшого алюзії, що сприяють розкриттю концептуального задуму А. Картер. Створюючи образи персонажів та слугуючи їх характеристикою, міфологічні інтертексти акцентують увагу на окремих елементах художніх текстів.

У Філіпа, байдужого до почуттів інших людей, жорстокий і владний погляд: *“Time passed. Uncle Philip darted Finn **Medusa glances** from beneath his bushy brows”* [13, с. 72]. У грецькій міфології Медуза – одна з дочок Форкія, одна з трьох сестер горгон. Вона смертна (на відміну від Стено й Евріали). На голові в Медузи змії замість волосся, а від її погляду кам'яніє все живе. В українській художній літературі попередніх років також зафіксоване звернення письменників до образу Медузи. Наприклад, у творі І.Я. Франка «Цар і аскет» читаємо:

*«Колісь лице **Медузи** Форкісівни
Ту силу мало, що зміняло в камінь
Усякого, хто в нього зазирнув.*

*Поезіє, красавице чудова,
Твоє лице подібну силу має*

*Зміняти камінь самолюбства й злості
У сльози, в співстраждання до людей».*

*“Melchior flashed a “how could you” **æillade** at the Lady A., who reared up in her chair – “bright eyes”, indeed! **more like Medusa**... What a performance”* [14, с. 213]. Таким поглядом дивиться Мельхіор на свою першу дружину (Леді Аталанту), коли дізнається, що Імогена й Саскія не його рідні дочки. Створення іронічного ефекту відбувається завдяки авторській майстерності у введенні до мікроконтексту лексеми *æillade* («закоханий погляд») поряд зі словосполученням *more like Medusa* («убивчий погляд»).

Далі розглянемо функціонування інтертекстів із художньої літератури. Художня творчість попередніх століть посідає особливе місце в постмодерністській літературі. Звернення письменників-постмодерністів, зокрема й А. Картер, до художньої спадщини позначене її переосмисленням і відкриттям у ній нових смислів. У творчості

А. Картер значну частку інтертекстів запозичено з класичної англійської літератури, а саме з творів таких митців, як В. Шекспір, О. Уайльд, Л. Керролл, Дж. Остін, Дж. Донн, Дж. Мільтон, Дж. Свіфт, Ш. Бронте, С. Кольбідж, А. Мілн, Ч. Діккенс та інші.

Прикладом ремінісценції слугує авторська варіація мотивів нещастя й провини в художньому тексті А. Картер «Мудрі діти», які набувають іронічного звучання порівняно з романом англійської письменниці Дж. Остін «Менсфілд-парк» (1814 р.): “Let other pens dwell on guilt and misery”. *A. for Austen, Jane. Mansfield Park. I do not wish to talk about the war. Suffice to say it was no carnival, not the hostilities. No carnival* [14, с. 163]. Порівняймо: “<...> the beautiful Mrs R. whose name had not long been enrolled in the lists of hymen, and who had promised to become so brilliant a leader in the fashionable world, having quitted her husband’s roof in company with the well known and captivating Mr C. the intimate friend and associate of Mr R. and it was not known, even to the editor of the newspaper, whither they were gone...” The horror of a mind like Fanny’s, as it received the conviction of such guilt, and began to take in some part of the misery that must ensue, can hardly be described” (Austen, “Mansfield Park”).

Ще один приклад ремінісценції демонструє інтертекст із роману англійського сатирика Дж. Свіфта «Мандри Гулливера» (1726 р.), а саме назва першої частини книги – «Подорож до Ліліпутії». Звернення до інтертексту має епізодичний характер: “*There were thirty pairs of animals in the body of the ark, ranging from a lion and a lioness almost as big as Noah himself, down to a pair of white mice no bigger than Melanie’s little finger-nail... She set all the animals out in a long line, headed by the lions; a circus parade carved from wood and delicately coloured. She found she was thinking small, on the scale of the ark, seeing her own hands huge as those of Gulliver in Lilliput*” [13, с. 86]. Ліліпутія – маленька країна, до якої потрапляє герой; її мешканці також крихітні – завбільшки з палець.

Назва роману А. Картер «Мудрі діти» (“Wise Children”) є ремінісценцією на комедію В. Шекспіра «Венеціанський купець» (1596 р.). Письменниця переосмислює шекспірівські слова “It is a *wise father that knows his own child*” та традиційні погляди на те, що мудрими завжди вважались не діти, а їхні батьки – дорослі люди.

У цьому ж художньому тексті зафіксовано приклад ремінісценції на роман Ф.М. Достоевського «Злочин і кара» (1866 р.): “*And yet I love them*”, he said. “*God, I love them. That’s my punishment, isn’t it? My crime is my punishment*” [14, с. 177].

Досить часто для постмодернізму характерне «зниження» класичних літературних образів, сюжетів, ідей, настанов тощо, у результаті чого інтертекстуальний зв’язок набуває іронічного,

часом навіть пародійного характеру, як у такому прикладі: “Melanie was fifteen years old, beautiful and had never even been out with a boy, when, for example, Juliet had been married and dead of love at fourteen. She felt that she was growing old” [13, с. 9]. Простежено алюзію на трагедію В. Шекспіра про вічне кохання й трагічну загибель юних веронців Ромео та Джульєтти, яка відома будь-якому пересічному читачеві. Героїня вважає, що вже готова до серйозних стосунків. Намагаючись виправдати свої сексуальні фантазії, вона розмірковує над трагічним коханням.

Використання прецедентних імен (власних імен літературних героїв з інших художніх текстів) зумовлюється авторською інтенцією створити образи власних героїв. Так, в англійському художньому тексті зафіксовано звернення до трагедії В. Шекспіра «Отелло»:

“That’s New York,” he said. “See it come down, see it go up”.

“What used it to be, Uncle Perry?”

“It was the site... the site...” He couldn’t go on. The tears were running down his cheeks and so I knew he’d brought me on a pilgrimage, the site of the old Plaza, and Desdemona, Desdemona dead [14, с. 116] (розмова про безглузду смерть Естелли Хазард). Порівняймо:

“O cursed, cursed slave! – Whip me, ye devils,

From the possession of this heavenly sight!

Blow me about in winds! Roast me in sulphur! –

Wash me in steep-down gulfs of liquid fire! –

O Desdemona! Desdemona! dead!

O! O! O!” (W. Shakespeare “Othello”).

Дездемона (Desdemona) – це героїня шекспірівської трагедії «Отелло» (1604 р.). Прецедентне ім’я тлумачиться в такий спосіб: «Жертва підлого наклепу, Дездемона в трагедії є втіленням чистоти, любові, відданості. Таке ж значення вкладається в це ім’я в загальному його вживанні» [9, с. 113]. Письменники й раніше вводили це прецедентне ім’я (універсальний образ світової культури) у свій художній простір. Наприклад, у вірші М.Т. Рильського «Синя далечінь» спостерігаємо:

Хай хоч ві сні – мандрівки дальні

Без суєтливих перепон, –

І очі радісно-печальні

Білоодежних *Дездемон!*

Слова з монологу Гамлета “*To be or not to be*”, героя трагедії В. Шекспіра «Гамлет, принц Данський» (1601 р.), цитувались настільки часто в літературі й повсякденному житті, що стали універсальними. Якщо в оригінальному вживанні цей відомий вислів позначає «питання життя та смерті», «найважливіше питання», то в постмодерністському англійському художньому тексті він втрачає трагічну конотацію: “The Royal Family of the theatre gives its seal of approval”. Her pièce de résistance was a turn in a long yellow frock with a ruff, standing on a

rampart gazing sternly at a half-pound pack on a dish before her: "To butter or not to butter..." *My Lady Margarine*" [14, с. 37–38]. Відома своїми постановками п'єс В. Шекспіра (упродовж 150 років) сім'я Хазардів вимушена пристосовуватись до умов сучасного світу. Бажання пропагувати творчість великого майстра слова зводиться до банальної реклами маргарину. Цей приклад демонструє авторське переосмислення рядків із класичної літератури та має винятково іронічне забарвлення.

Спостерігаємо вплив художньої спадщини великого англійського драматурга В. Шекспіра на творчість не лише англійської письменниці А. Картер, а й українських митців, зокрема попередніх століть. Так, слова Гамлета в їх оригінальному звучанні "**To be or not to be**" стали назвою поезії Лесі Українки (1896 р.). Інші приклади відображено в таких цитатах:

«А Гамлетівське: **бути чи не бути!** у кого воно не обзивається у серці, при початку якого діла нового, незнайомого, скованого з совістю чоловічою, з його думками, вірою?» (Панас Мирний, з «Щоденника», 1870 р.);

«Ми знаємо, що коли під Волгоградом вирішувалося наше "**бути або не бути**", народ терзаної Польщі був з нами, що мужніми ділами своїх бійців-партизанів він здійснював неписаний договір про бойову дружбу» (Я.О. Галан, «Напередодні»).

Звернення А. Картер до творчості Дж. Донна («З добрим ранком» ("The Good Morrow")) демонструє такий приклад: "They looked at each other. Was he trying to mesmerise her? As in the pleasure gardens, she saw herself in the black pupils of his squint. "My face in thine eye, thine in mine appears, And true plaine hearts doe in the faces rest". John Donne, 1572–1632, alias Jack Donne, alias the Dean of St Paul's. In the school poetry book, between extracts from Shakespeare and "The Rape of the Lock" by Alexander Pope. How all the young girls loved **John Donne**. And **John Donne** thought souls mingled as the eyestrings twist together, tangling like the puppet strings on the night of the fall. She sat in Finn's face; there she was, mirrored twice" [13, с. 193].

Джерелами інтертекстів у художній творчості А. Картер є також звичаї, традиції, обряди, вірування, ворожіння, замовляння тощо. Так, героїню іншого роману А. Картер («Герої та лиходії») бояться, цураються, уникають, звинувачують у хворобах і смертях:

"<...> *Marianne looked down at him... The sound of the fighting was terrible music. The boy looked up and saw the severe child who watched him. An expression of blind terror crossed his face, which was painted in stripes of black, red and white. He made some vague, terrified gestures with his hands; when she was much older and thought about him, which she came to do obsessively, she guessed these were gestures with which he hoped to ward off the evil eye*" [12, с. 6].

"<...> *Who'd have thought I ever could recognize you, unless what I thought was true, that this child who looked so severe would be the death of me... This little girl... looking down as if it were all an entertainment laid on for her benefit... What ice-water eyes you have... The death of me...*" [12, с. 6–7].

Погляд у Маріанни особливий – холодний і жорстокий, на що вказує словосполучення *ice-water eyes*. Від цього погляду люди закриваються рукою та хрестяться. Це простежується в мікро-, макро- й ситуаційному контекстах:

"*Some of the people glanced back at her and made vague, fluttering, protective gestures... A little boy about four yers old made a sudden dart at her and ripped a strip of her skirt before she could stop him. He retreated a few yards, squatted down and chewed at the relic as if expecting some immediate magic effect from it while he shot her glances of bewilderment and fright. But most of the tribe ignored her completely*" [12, с. 33].

"*But when he was near enough for her to see the blurred colours on his face, she also saw he was making the gesture against the Evil Eye. Suddenly she recognized it*" [12, с. 148].

Лексема *evil* має декілька значень: «1) зло, лихо; шкода; біда, нещастя; 2) *заст.* хвороба; 3) гріх» [6, с. 188]. *The evil eye* позначає "the power, which some people believe exists, to harm people by looking at them" [11, с. 581]; «лихе око» [6, с. 188]. Порівняймо: *укр.* **лихе око**, *уст. рос.* **дурной глаз (взгляд)** [10, с. 98]. Стійке висловлювання **глянути недобрим оком** має таке значення: *заст.* «за забобонними уявленнями – таємною магичною силою погляду принести кому-небудь хворобу, нещастя, невдачу тощо; наврочити» [8, с. 286]. **Пристріт**, або **лихе око**, – це поширений у багатьох культурах забобон про шкідливий вплив погляду деяких людей. Як і інші забобони, віра в пристріт є проявом магичного мислення. Від пристріту хворіють люди й тварини, всихають дерева, гине все живе тощо. Особливо побоювались пристріту під час весіль і пологів (ось чому на наречених вдягають весільний головний убір – фату, молодят закривають рибальською сіткою, породіль ховають тощо). Імовірно, найближче джерело цього забобону лежить у первісній демонології, яка вбачала присутність демонічної сили в кожній людині, а також у деяких незрозумілих реальних явищах (таких як навіювання, гіпнотизм тощо).

Отже, художні тексти літератури постмодернізму є незвичайними й дивовижними як у плані сюжетної лінії, так і в плані мовної представленості, що реалізується за допомогою інтертекстуальних зв'язків. Розуміння постмодерністських художніх текстів вимагає від читача вдумливого читання, високого рівня ерудиції, міжтекстової компетенції. Для творчості письменників-постмодерністів

характерне переосмислення, часто навіть заперечення традиційного мислення.

Використання інтертекстуальних зв'язків є однією з характерних рис індивідуального стилю А. Картер – представника художньої літератури постмодернізму. Дослідження інтертекстуальності цієї письменниці не може вважатись повним без розгляду індивідуально-авторської концептуальної системи, відображеної в художньому тексті – комунікативній і смисловій єдності, створеній з естетичними цілями. Під час розгляду джерел інтертекстів представлений авторський світ розкривається в різних ракурсах у процесі читачького осмислення.

Аналіз джерел інтертекстів сприяє вивченню індивідуально-авторської моделі світу. Переглянуті й переосмислені попередні тексти демонструють неординарність авторського мислення

А. Картер: любов до таємничого та незвичайного, прагнення до театральності й видовищності, захоплюючу гру із читачем, гармонійне поєднання та взаємоосмислення інтертекстуальних форм. Систему інтертекстуальних зв'язків формує взаємозумовленість текстуальних, контекстуальних і метатекстуальних відношень: співвідношення цитат, ремінісценцій та алюзій. Ці висновки не претендують на вичерпність і є об'єктивними лише для проаналізованого фрагмента мовного матеріалу.

Перспективи подальших наукових досліджень складає моделювання концептосистем українського, російського й англійського постмодерністського художнього дискурсу з метою виявлення ціннісних домінант кожної окремої лінгвокультури.

Література

1. Корабльова Н.В. Інтертекстуальність літературного твору (на матеріалі роману А. Бітова «Пушкінський дім») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / Н.В. Корабльова ; Донецький держ. ун-т. – Донецьк, 1999. – 19 с.
2. Скоропанова И.С. Русская постмодернистская литература / И.С. Скоропанова. – М. : Флинта ; Наука, 2007. – 608 с.
3. Стуліна М.В. Німецький постмодерністський дискурс : лінгвоконцептуальний і лінгвопоетичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М.В. Стуліна ; Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 2011. – 20 с.
4. Телегин С.М. Миф, мифореставрация и трансцендентальная филология / С.М. Телегин // Миф – Литература – Мифореставрация : сб. статей / под ред. С.М. Телегина. – М. ; Рязань : Узоречье, 2000. – С. 132–154.
5. Халипов В.В. Постмодернизм в системе мировой культуры / В.В. Халипов // Иностранная литература. – 1994. – № 1. – С. 235–240.

Словники та довідкова література

6. Англо-український словник / уклад. : М.Л. Подвезько, М.І. Балла. – К. : Радянська школа, 1974. – 663 с.
7. Крилаті вислови в українській літературній мові / уклад. : А.П. Коваль, В.В. Коптілов. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Вища школа, 1975. – 335 с.
8. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 5 : Н – О. – 1974. – 840 с.
9. Тисяча крилатих виразів української літературної мови / уклад. : А.П. Коваль, В.В. Коптілов. – К. : Наукова думка, 1964. – 671 с.
10. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник / уклад. : І.С. Олійник, М.М. Сидоренко. – 2-е вид., доп. та перероб. – К. : Радянська школа, 1978. – 447 с.
11. Longman Dictionary of Contemporary English : sixth printing. – China, 2012. – 2081 p.
Джерела ілюстративного матеріалу
12. Carter A. Heroes and Villains / A. Carter. – New York : Penguin Books, 1993. – 151 p.
13. Carter A. The Magic Toyshop / A. Carter. – New York : Penguin Books, 1996. – 200 p.
14. Carter A. Wise Children / A. Carter. – New York : Farrar, Straus and Giroux, 2007. – 234 p.

УДК 811.161.1'1

Домнич О. В.

АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК КАК ПОЛИНАЦИОНАЛЬНЫЙ ЛИНГВАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН

Статья посвящена исследованию понятийно-терминологического аппарата, который характеризует экзистенцию и функционирование английского языка в современном поликультурном универсуме. В работе проанализирован онтогенез поливариантной коммуникативной системы как полинационального лингвального феномена, представленного национально-территориальными вариантами.

Ключевые слова: полинациональный, современный английский язык, лингвальный феномен.

Домніч О. В. Англійська мова як полінаціональний лінгвальний феномен. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню понятійно-термінологічного апарату, який характеризує екзистенцію й функціонування англійської мови в сучасному полікультурному універсумі. У роботі проаналізовано онтогенез поліваріантної комунікативної системи як полінаціонального лінгвального феномена, представленого національно-територіальними варіантами.

Ключові слова: полінаціональний, сучасна англійська мова, лінгвальний феномен.

Domnich O. V. English as a polynational lingual phenomenon. – Article.

The article is devoted to the investigation of terminological apparatus that characterizes existence and functioning of the English language in the contemporary multicultural universe. Ontogenesis of the communicative system as a multivariate polynational lingual phenomenon, represented by national and regional varieties, is being analyzed in the paper.

Key words: polynational, modern English, lingual phenomenon.

Вопросы теории национально-территориальной вариативности, типологии и таксономии негетерогенных языков находятся в фокусе внимания многих ученых, таких как А.И. Домашнев [1], В.М. Жирмунский [3], Ю.А. Жлуктенко [4], И.Н. Кошман [5], Е.А. Миронова [7], З.Г. Прошина [8], О.Е. Семенец [9], В.И. Скибина [10; 11], А.И. Чердниченко [13], У. Аммон [14], Д. Кристал [15], Б. Качру [16] и другие. Также следует упомянуть авторов коллективной монографии «Социальная лингвистика и общественная практика» [12].

Значительное количество терминов характеризуют экзистенцию и функционирование английского языка (далее – АЯ) в современном поликультурном универсуме: *национальный, интернациональный, национально негетерогенный, полиэтничный, полинациональный, плюрицентричный, мировой, Global Language, международный, язык межэтнического общения, язык межнационального общения, язык межкультурного глобального общения, lingua franca, язык-посредник, язык-макропосредник, макросистема, поливариантная языковая система* и другие.

Актуальность работы состоит в исследовании английского языка как полинационального лингвального феномена. Приведенная терминология освещает определенные стороны генезиса, статики и динамики (состояния и функционирования) современной лингвальной системы, однако не охватывает полностью все ее аспекты.

Цель статьи заключается в определении специфики экзистенции и функционирования английского языка в современном поликультурном универсуме. Задачи исследования состоят в уточнении понятийно-терминологического аппарата, описывающего контемпорарное состояние АЯ, а также введении определения «*полинациональный язык*», являющегося ключевым в дескрибировании и дефинировании системы современного АЯ.

Описывая трактовку данных терминов, мы рассматриваем актуализацию современных языков, развивающихся в условиях полинациональной экзистенции, в работах современных лингвистов, как отечественных, так и зарубежных [1; 3–16]. Проанализируем эти подходы и термины детально.

В фокусе внимания ученых находится термин «*полиэтничный язык*», который характеризует следующее: АЯ имеет широкое географическое распространение, а также высокую культурную и национальную направленность, чем обуславливается трансформация этого лингвального феномена из *национального* в *полиэтничный* [9, с. 9]. О.Е. Семенец утверждает: «*Полиэтничный язык* – это пространственно распределенная поливариантная коммуникативная система, полностью или частично обслуживающая коммуникативные, когнитивные и другие потребности этнически и социально разнородного сообщества его носителей и приобретающая определенную вариативность» [9]. Примерами подобных полиэтничных лингвокультур считают не только АЯ, но и португальский и испанский языки, которые функционируют как в аксеологической, так и в деонтической нормах в родном ареале и на обширном гео-, социо- и культурном пространстве Латинской Америки, французский язык, распространенный не только во Франции, но и на широкомасштабной территории Африки и в Канаде (в Квебеке), а также арабский, русский и другие языки [9].

Термин «*национально негетерогенный язык*» рассматривается учеными как «система национальных вариантов» [7, с. 4] и как «первичные варианты, которые интерпретируем как формы реализации полиморфной системы» [11, с. 42]. Другие ученые (например, О.Е. Семенец) считают этот термин недостаточно подходящим при рассмотрении АЯ, который обслуживает комму-

никативные потребности (как всецело, так и частично) ряда этносов, поскольку это термин подчеркивает «лишь статическую принадлежность языка нескольким нациям» [9, с. 9]. Добавим, что ключевыми процессами в эволюции национального негомогенного языка являются интеграция и дифференциация его национальных и территориальных (региональных) вариантов, что раскрыто в вышеперечисленных работах.

Отдельные лингвисты (например, В.И. Скибина) утверждают, что *национально негомогенный язык* репрезентирует *поливариантную языковую систему*, которая включает в себя национальные варианты, выполняющие симилярные функции в лингвальном континууме различных социумов (например, варианты АЯ в Великобритании, США, Канаде, Австралии, Новой Зеландии, ЮАР; варианты испанского языка в Мексике, Чили, Испании; варианты немецкого языка в Германии, Австрии, Швейцарии и так далее) [10, с. 12–13].

На основании статуса *международного языка* и согласно функциям, выполняемым АЯ в обществе, он становится *языком-посредником*. Зачастую *международные языки* – это *lingua franca* [7], что впоследствии произошло с АЯ благодаря его трансплантации, распространению на новых территориях и политике колониальной экспансии, проводимой Великобританией с XVI в., а также американскому экономическому влиянию в XIX – XX вв. Таким образом, как культурное, так и лингвальное влияние поливариантной языковой системы можно проследить на примере вторичных вариантов АЯ, например, в Южной и Юго-восточной Азии, в Южной и Юго-восточной Африке, где его используют в качестве языка администрирования, культуры, международной коммуникации, а также как *lingua franca* в мультинациональном сообществе (например, в Индии и ЮАР).

Авторы коллективной монографии «Социальная лингвистика и общественная практика» используют термин «*язык межэтнического общения*», понимая под ним коммуникативную систему, которая функционирует в узусе большей части этноса, имеет «этническую нейтральность» и широкий ареал употребления; синонимичным этому термину является термин «*язык межнационального общения*» [12, с. 100]. Ученые также утверждают, что не только язык метрополии (в данном случае английский), но и местные туземные языки (например, суахили в Танзании или хинди в Индии) могут претендовать на роль такого лингвального феномена. Так, в Индии, по мнению американского лингвиста Б. Качру, АЯ выполняет интегрирующую роль в полинациональном сообществе, для которого характерны «языковой и культурный плюрализм» [12, с. 99–100, 105].

Термин «*язык более широкой коммуникации*» подчеркивает «объем функций», выполняемых АЯ в сравнении с национальными языками в этнически и лингвистически разнородных сообществах [10, с. 42]. Однако этот термин является недостаточно всеобъемлющим и указывает на отдельную характеристику АЯ – его функциональность [10].

Выделяя термин «*мировой язык*», О.Е. Семенов подчеркивает масштабы его экстраполяции, а также указывает на дистрибуцию *мирового языка* в качестве такого, который «обслуживает полностью или частично общественные потребности нескольких наций», на то, что функциональность этого термина достаточно ограничена, поскольку он аргументирует к единственной из множества функций, а именно к коммуникативной (обеспечивает коммуникацию между нациями) [9, с. 8–9]. Е.А. Миронова под термином «*мировой язык*» понимает лингвокультуры межэтнического и межгосударственного общения, имеющие юридический статус государственного или официального языков в ряде государств [7, с. 148]. По нашему мнению, АЯ (в многообразии национально-территориальных вариантов) имеет данный статус и всесторонне соответствует титулированию термина «*мировой*».

Отметим также, что как *международный*, так и *мировой* языки являются этническими, в отличие от пиджинов. Таким образом, естественный АЯ преодолел «коммуникативные барьеры макроуровня» (соответственно, став *макропосредником*), достиг статуса *международного* [7, с. 148–149] и приобрел глобальное влияние, экзистенцию и экстраполяцию в масштабах всего мира.

Благодаря процессам всемирной глобализации АЯ обрел повсеместную дистрибуцию в мировом сообществе и стал средством *международной коммуникации*. Например, АЯ является языком всемирной культуры, искусства, различных способов медиакоммуникации, киноиндустрии, информационных технологий, всемирной паутины; применяется на официальном уровне в таких всемирно известных организациях, как Европарламент, Парламентская Ассамблея Совета Европы, ООН, ЮНЕСКО, НАТО, ОПЕК, ШОС и другие; широко используется в деловых, дипломатических, административных, медиадискурсах, а также в банковской, административной, финансовой, юридической, туристической, экономической и других сферах деятельности. АЯ по праву можно признать всемирным *Global Language* в контемпорарном мире передовых и высоких технологий. Имея статус *Global Language*, АЯ, тем не менее, существует как поливариантная языковая система и исполняет роль полинациональной лингвокультуры.

Такие понятия, как «*язык-посредник (lingua franca)*» и «*язык-макропосредник*», подчерки-

вают, что в современных условиях глобализации обе коммуникативные системы выполняют интермедиарную (то есть посредническую) функцию [7, с. 148] в межкультурной коммуникации в широких масштабах экстраполяции. В эпоху глобализации АЯ имеет статус *языка-макропосредника*, поскольку он не только играет интермедиарную роль в контексте отдельных наций и этносов, но и охватывает все мировое сообщество, является *глобальным*, мировым, полинациональным и мультикультурным. Отметим также, что АЯ, находясь в статусе *глобального*, сохраняет свое единство, ни один национально-территориальный его вариант невозможно признать в качестве основного [7].

Разрабатывая социолингвистическую таксономию транснациональной литературной языковой системы, О.Е. Семенец выделяет *макросистему* и, соответственно, ее подсистемы – *микросистемы*, понимая под ними «варианты языка» [9, с. 12]. При «трансплантации языков в иное социокультурное и национальное окружение» наблюдаются два полярных процесса: гомотрансплантация и гетеротрансплантация. Под первым термином понимают «пересадку языка в чужие ему условия посредством его естественных носителей», а второй термин подразумевает «пересадку языка посредством носителей, для которых он не является родным» [9, с. 12–13]. В.И. Скибина также указывает на преобладание данной точки зрения в региональной лингвистике, в частности, на рассмотрение АЯ в качестве макросистемы, состоящей из микросистем (или вариантов) языка [10, с. 89–90].

Термин «*национальный язык*» В.М. Жирмунский понимает как «историческую категорию, возникающую в условиях экономической и политической концентрации, характеризующей формирование нации» [3, с. 27]; Е.А. Миронова – как «совокупность языковых образований, используемых при коммуникации представителями какой-либо одной нации, которая формирует языковое целое, называемое *национальным языком*» [7, с. 45]. По мнению О.Е. Семенца, данный термин употребляется в дихотомии: 1) «язык как историческая категория, возникающая в условиях формирования нации и объединяющая все формы его существования»; 2) «язык, находящийся в пользовании лишь одной нации» [9, с. 8]. Как видно из приведенных определений, термин «*национальный язык*» не имеет унифицированной кодификации.

Укажем на значительную сложность унифицированного определения АЯ. Современные ученые применяют различные критерии для дескрибирования и дефинирования данной лингвальной системы. При рассмотрении АЯ мы описываем специфику и своеобразие языковой системы,

используя термин «*полинациональный*». Многие ученые касались рассмотрения данного термина (например, А.И. Домашнев [1], Ю.А. Жлуктенко [4], И.Н. Кошман [5], А. Мартине [6], Е.А. Миронова [7] и другие). Современные лингвисты трактуют это понятие следующим образом:

– «единая макросистема, существующая в виде ряда практических реализаций»; говоря о практических реализациях, рассматриваются варианты единой интегрированной целостной полинациональной языковой системы (Ю.А. Жлуктенко) [4, с. 17];

– *полинациональный язык* существует в ситуации, когда «две и более нации (национально-государственные общности) используют в качестве национального и официального (государственного) язык, который в лингвистическом плане, то есть с точки зрения сущности своей структуры и субстанции, является единым» (А.И. Домашнев) [1, с. 74];

– одной из сигнификантных характеристик полинационального языка является «*состояние неидентичности*», то есть экзистенция национально-культурных и специфических характеристик; таким образом, данную лингвокультуру можно репрезентовать как «совокупность национальных вариантов языка» (И.Н. Кошман) [5, с. 27–28].

А. Мартине отмечает: «Язык может *не быть идентичным* самому себе на всей территории своего распространения и не предопределять обязательное тождество их национальных «ипостасей» [6, с. 393]. В то же время Е.А. Миронова, отождествляя *полинациональный* и *национально негомогенный* языки, соглашается с мнением французского лингвиста и подтверждает *неидентичность* полинациональной лингвокультуры, которая отчетливо выражена в национально-территориальных вариантах: «*Неидентичность* языка самому себе в зависимости от его национального носителя определяет выявляемые разновидности в качестве национальных вариантов данного языка» [7, с. 87].

Однако не все ученые поддерживают точку зрения относительно состояния *неидентичности* полинационального языка. Так, немецкий лингвист У. Аммон, раскрывая данный термин, указывает, что *полинациональный язык* является системой, которая охватывает большое количество языковых систем, или с этим количеством является *идентичным* [14, с. 1].

Подчеркнем также, что *полинациональный язык* представлен рядом отдельных национальных и территориальных (региональных) вариантов, которые являются самостоятельными, равнозначными, равноценными и равноправными лингвокультурными дифференцированными системами.

Поскольку АЯ является поливариантной системой, коснемся определения термина «*вари-*

ант» и критериев выделения вариантов АЯ. К *вариантам языка*, совокупностью которых представлена полинациональная лингвосистема, мы относим юридически консолидированную форму существования языковой системы, возникшую в условиях мультиэтничности на основании одного лингвоэтнокультурного источника. Считаем необходимым указать, что *варианты языка* подразделяются на *национальные* и *территориальные* (региональные), их таксономия зависит от географического и этнического факторов, способа трансплантации, путей усвоения и генезиса/эволюции, объема функций, которые они выполняют, и так далее [10, с. 41–42]. Приведем примеры таксономического описания вариантов АЯ.

Согласно этимологическому критерию варианты АЯ разделяют на *исходные* и *производные* [10, с. 41]; на основании способа усвоения – на *первичные* и *вторичные* [9, с. 14]; на основании степени распространенности – на *варианты внутреннего круга* (inner circle), *варианты внешнего круга* (outer circle) и *варианты расширяющего круга* (expanding circle) [16]; согласно уровню влияния – на *нормоформирующие* (norm-producing), *норморазвивающие* (norm-developing) и *нормозависимые* (norm-dependent) варианты [15]. Так, к ключевым критериям определения вариантов немецкого языка У. Аммон относит *взаимозаменяемость* (Überdachung) и *степень лингвального сходства* (der Grad der lingual Ähnlichkeit), согласно которым выделяются *стандартные* и *нестандартные* варианты [14, с. 2].

Как отмечал У. Аммон, в основе понятия *полинациональности языка* (der Plurinationalität einer Sprache) лежит признание разновидностей/вариантов полинациональной языковой системы в качестве «языковых стандартов». Понятие *лингвальной полинациональности* включает в себя не только диалектные или региональные особенности, но и национальные стандартные варианты языка [14]. Так, автор отрицает наличие подсистем, а солидарен с мнением о выделении «форм существования», или вариантов, языка, считая, что язык центральной системы моделирует отдельные системы в лингвальном смысле. Таким образом, ученый рассматривает *полинациональный язык* как большое количество вариантов, приводя в качестве примеров разговорные, диалектные и стандартные варианты [14, с. 1].

Исходя из изложенных умозаключений, считаем, что полная и всесторонняя детерминация понятия «*полинациональный английский язык*» может воплощаться в синтезе приведенных дефиниций.

Под *полинациональным английским языком* мы понимаем экзистенцию поливариантной языковой системы, которая представлена производными национально-территориальными вари-

антами (*национальные варианты* – это производные [10, с. 41], «первичные» варианты [9, с. 14], «варианты внутреннего круга» [16], «нормоформирующие» варианты [15]; *территориальные варианты* – это производные, «вторичные» варианты, «варианты внешнего круга», «норморазвивающие» варианты), которые являются равноправными, равнозначными самостоятельными лингвоструктурами, экстраполированными в различных гео-, социо- и культурных пространствах, территориях, условиях, и выполняют симилярные коммуникативные функции в континууме различных социумов, наций, этносов.

К *полинациональным языкам* в контемпорарном мире относят следующие коммуникативные системы: английскую, немецкую, французскую, русскую, арабскую, испанскую, португальскую. Они обслуживают не один этнос, а несколько (например, АЯ имеет поливариантную, структуру и функционирует в качестве *производных национальных вариантов* в таких странах, как США, Канада, Австралия, Новая Зеландия, а в качестве *производных территориальных вариантов* – в ЮАР, Индии, Пакистане, Сингапуре, Намибии, Кении и других странах).

В ареалах своего распространения индигенные языки и языки иммигрантов испытывают мощное тотальное воздействие полинационального языка (или *Global Language*), каким является АЯ. Так, наблюдались случаи полного поглощения полинациональным английским языком языков коренного населения, вплоть до полного их вымирания (например, туземные языки Северной Америки или автохтонные языки аборигенов Австралии [2, с. 38, 42]). Формирование и наличие национально-территориальных вариантов полинационального языка, в которых проявляются специфические национально-культурные черты и особенности, является неотъемлемой составляющей системы *полинационального английского языка*.

Изучение вышеизложенного материала позволяет сделать ряд выводов и обобщений. Проанализировав понятийно-терминологический аппарат, который характеризует экзистенцию и функционирование современного АЯ, отметим, что ученые описывают данный лингвальный феномен в зависимости от различных аспектов рассмотрения лингвосистемы (масштабов экстраполяции, статуса и функций в обществе, географической дистрибуции и так далее) и используют различные термины для его освещения. В статье изучаемый лингвальный феномен (английский язык) титулируем *полинациональным*. Поэтому считаем релевантным рассматривать в дальнейшей работе современную поливариантную коммуникативную систему как *полинациональный лингвальный феномен*, представленный национально-территориальными вариантами, которые проявляют

специфические, национально-культурные черты и своеобразие, являются равноправными, равнозначными, самостоятельными лингвоструктурами, экстраполированными в различных гео-, социо- и культурных пространствах, территориях, условиях, и выполняют коммуникативные функции в континууме различных социумов, наций, этносов.

Перспективы дальнейших исследований в данном направлении заключаются в разработке таксономии национально-территориальной вариативности современного полинационального английского языка и моделировании когнитивной, лингвокультурной и дискурсивной матриц этого лингвального феномена.

Литература

1. Домашнев А.И. Основные черты полинациональных языков / А.И. Домашнев // Языки мира: проблемы языковой вариативности / отв. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Наука, 1990. – С. 74–96.
2. Домнич О.В. Лексические заимствования в аспекте контактной лингвистики и теории лексикографии (на материале автотонных заимствований в канадский, австралийский и новозеландский варианты английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О.В. Домнич ; Одесский нац. ун-т им. И.И. Мечникова. – О., 2010. – 274 с.
3. Жирмунский В.М. Проблемы социальной дифференциации языков / В.М. Жирмунский // Язык и общество / под ред. В.М. Жирмунского. – М. : Просвещение, 1968. – С. 22–38.
4. Жлуктенко Ю.А. Теория национальных вариантов языка / Ю.А. Жлуктенко // Варианты полинациональных литературных языков / отв. ред. Ю.А. Жлуктенко. – К. : Наукова думка, 1981. – С. 5–19.
5. Кошман И.Н. К истории вопроса о национальном варианте языка / И.Н. Кошман // Лінгвістика. – 2009. – № 1(16). – С. 23–34.
6. Мартине А. Распространение языка и структурная лингвистика / А. Мартине // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1972. – Вып. 6. – С. 81–93.
7. Миронова Е.А. Типологические особенности взаимодействия вариантов полинационального языка (на материале французского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.А. Миронова ; Ульяновский гос. ун-т. – Ульяновск, 2006. – 176 с.
8. Прошина З.Г. Лингвоконтактология: статус, проблемы, перспективы / З.Г. Прошина // Социальные и гуманитарные науки на Дальнем Востоке. – 2005. – № 1(5). – С. 124–128.
9. Семенец О.Е. Социальный контекст и языковое развитие / О.Е. Семенец. – К. : Вища школа, 1985. – 174 с.
10. Скибина В.И. Национально негомогенный язык и лексикографическая практика / В.И. Скибина. – Запорожье : РИП «Видавець», 1996. – 176 с.
11. Скибина В.И. Полиэтнический язык: механизмы формирования / В.И. Скибина // Нова філологія. – 2000. – Вип. 1(9). – С. 39–70.
12. Социальная лингвистика и общественная практика / [Ю.А. Жлуктенко, А.Д. Швейцер] ; под ред. О.Е. Семенца. – К. : Вища школа, 1988. – 168 с.
13. Чередниченко А.И. Язык и общество развивающихся стран Африки. Проблемы функционирования западноевропейского языка / А.И. Чередниченко. – К. : Вища школа, 1983. – 165 с.
14. Ammon U. Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Das Problem der nationalen Varietäten / U. Ammon. – Berlin ; New York : De Gruyter, 1995. – 575 S.
15. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 491 p.
16. Kachru B. The Sacred Cows of English / B. Kachru // English Today. – 1988. – № 16. – P. 3–8.

ПЕРЦЕПТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОСОДИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК СУЧАСНОГО ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКИХ ВІРШОВАНИХ ТЕКСТІВ)

Статтю присвячено дослідженню просодичних характеристик поетичного мовлення на матеріалі американських пост-модерністських віршованих текстів у їх звуковій реалізації. У статті описано результати аудиторського аналізу, а саме особливості паузації, мелодики й темпу, які є визначальними у формуванні ритмічності сучасного поетичного мовлення.

Ключові слова: перцептивний аналіз, віршований текст, поетичне мовлення, ритм.

Zabuzhanskaya I. D. Perceptivnyy analiz prosodicheskikh kharakteristik sovremennoy poezicheskoy rechi (na materiyale amerikanskikh stikhotvornykh tekstov). – *Stat'ya.*

Stat'ya posvyachena issledovaniyu prosodicheskikh kharakteristik poezicheskoy rechi na materiyale amerikanskikh post-modernistskikh stikhotvornykh tekstov v ikh zvukovoy realizatsii. V stat'ye opisany rezultaty auditor'skogo analiza, a imenno osobennosti pauzatsii, melodiki i tempa, kotorye yavlyayutsya opredelyayushchimi v formirovaniy ritmichnosti sovremennoy poezicheskoy rechi.

Ключевые слова: перцептивный анализ, стихотворный текст, поэтическая речь, ритм.

Zabuzhanska I. D. Perceptive analysis of prosodic features of modern poetic speech (on the American poetic texts). – *Article.*

The article investigates the prosodic features of poetic speech on the material of the American post-modernist poetic texts in their sound implementation. The article presents the results of the auditor's analysis, namely the features of the pausation, melody and tempo, which are dominant in the rhythmization of the modern poetic speech.

Key words: perceptive analysis, poetic text, poetic speech, rhythm.

Постановка проблеми. Перцептивний аналіз усного мовлення є необхідним складником експериментально-фонетичних досліджень, адже він дає змогу провести багатосторонній і багатофакторний аналіз матеріалу. Більше того, на основі експертних оцінок аудиторів-фонетистів можливо уникнути суб'єктивізму в дослідженні феномена ритмічної організації сучасного англійського поетичного мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сталих ритмоутворюючих просодичних засобів у поетичному мовленні, за якими визначаються просодична сумірність чи подібність ритмічних одиниць та способи їх структурної організації, найсуттєвішими виступають тривалість, наголос, тональний діапазон і темп читання [1; 3, с. 99]. Вони є варіативними в прочитанні віршованих текстів [4, с. 956], а також перцептивними корелятами таких когнітивних факторів ритму, як рух, баланс, динаміка й сила [8].

Метою статті є виклад результатів проведеного перцептивного аналізу віршованих текстів американського постмодернізму в авторській реалізації. Завданням є характеристика особливостей пауз, їх тривалості й функціональних типів, особливостей мелодики та специфіки темпу сучасного поетичного мовлення.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо спочатку *паузальне оформлення сучасного поетичного мовлення*. Одним із завдань аудиторів-фонетистів у контексті нашого дослідження було встановлення специфіки пауз, що полягало у визначенні перцептивної тривалості, типу пауз, виявленні характеру їх дистрибуції та функціонування в сучасному поетичному мовленні.

Незважаючи на те, що триступінчата шкала розрізнення пауз (короткі, середні, довгі) забезпе-

чує стабільність перцептивних оцінок [7, с. 216], нами було введено додаткову диференціацію крайніх членів. Отже, ми отримали таку градацію типів паузи: надкоротка/коротка, середня, довга/наддовга. Ці дії зумовлювались метою отримання більш точних відмінностей.

Паузальне оформлення синтагм сучасного поетичного мовлення має свої особливості, детально розглянуті нижче.

У процесі дослідження римованого тексту на прикладі творчого доробку Г. Немерова «The Goose Fish» помічаємо, що текст має об'ємно-прагматичне членування, оскільки організований у строфи, кожна з яких складається з 9 рядків, що римуються. Рядок містить від однієї до трьох синтагм. На кінці рядків у більшості випадків спостерігається наявність паузи. Однак там, де рядок складався з двох чи трьох синтагм, які позначали або відокремлену обставину, або частину складнопідрядного речення, аудиторів-фонетистів відзначили наявність коротких (/) і середніх (//) за тривалістю пауз. Таким чином, у наведеному нижче римованому віршованому тексті спостерігається чергування довгих пауз (///) із середніми й короткими:

*On the long shore, / lit by the moon
To show them properly alone, //
Two lovers suddenly embraced /
So that their shadows were as one. //
The ordinary night was graced
For them by the swift tide of blood /
That silently they took at flood, //
And for a little time they prized
Themselves emparadised. /// [10, с. 11].*

Діаметрально протилежним щодо свого паузального оформлення виявився віршований текст «The Whiteread Walk», який вимовлявся без пер-

цептивно помітних пауз. Аудитори-фонетисти виокремили лише чотири паузи, які, за їх твердженням, були надкороткими (}), а також співпадали з дихальними паузами. Інформація в тексті, що звучить, подається поетом миттєво. Складається враження, що ця інформація розрахована не на переосмислення, а на швидку реакцію [2, с. 241]. Більше того, віршований текст є апунктуаційним, що в загальному уявленні створює ефект потоку свідомості:

Monumental the lacunae between illbiquitous promenaders down to the Square past the Open 24 Hours as social forms of grieving we are prohibited } this is the remix the new glitch has been recalled } melancholy of luscious Pictober the fall of the phenomenon into the iris back with another one of those Return of the Flaneur as hardcore Autumnophage } echolocation always places you in a different country } the cure is beats per minute bad year in Brooklyn Bombs Over Baghdad the negative needs no introduction and/or here we go! [9, с. 159].

Іншу тенденцію демонструють віршовані тексти, розбиті на рядки різної складової наповненості. Прикладом такого є вірш «Year Zero», написаний Г. Немеровим. Кожен рядок є реченням, що виражає закінчену думку. Кожні чотири рядки відокремлені графічно лінією, яка ніби відрізає попередні рядки. В аналізованому фрагменті відзначимо, що всі фінальні синтагми оформлюються наддовгими паузами. Складається враження, ніби функціонування наддовгих пауз залучає читача до декодування авторського повідомлення, навмисне дає читачеві час сприйняти, зрозуміти й інтерпретувати повідомлення. Більше того, фінальна синтагма в строфі позначається наявністю наддовгої паузи, яка, на переконання аудиторів-фонетистів, є значно довшою, ніж ті наддовгі паузи, що функціонують у фіналі синтагм, які завершують рядок. Таким чином, наявність «наднаддовгої» паузи корелює з графічним зображенням відмежування у вигляді лінії. Усе це надає читачеві додатковий час для концентрації своїх мисленневих процесів над інтерпретацією авторської інтенції:

Paused at the edge of the tub } turning away wanting to be seen. ///

Morning apartment where the light has lost its yellow at the moment of the sign. ///

Turns away } wants to be seen. ///

Just then you turned to look / – a sweetness with a hook on either hand. /// [9, с. 161].

Відомий американський постмодерністський поет Д.Е. Пауелл пише й озвучує в схожій стильовій манері. У наведеному вище фрагменті віршованого тексту можна помітити певну тенденцію. Д.Е. Пауелл відомий своїми винахідливими, синтаксично довгими віршами, які часто не мають назви. Цей своєрідний вибір поет аргументує тим, що, роблячи рядок довшим, він наче надає йому

більше дихання, таким чином даючи трохи більше життя тим людям, чиє життя було дуже коротким (поет був ВІЛ-позитивним, що вплинуло на стиль написання його творів):

crunching out through the yawping woods. } with his terrier //

legs spindled as muskets. // his slight chest } heaves. his slender derriere }

a pale chalkmark among the birches. // for a time he sits and smokes }

scratching the curious brown dog behind its ears. } – then snow } [9, с. 71].

Аналіз перцептивної тривалості пауз у цьому фрагменті свідчить про чергування коротких і довгих пауз:

and the whiteness covers them } almost completely. } almost //

far enough away } from this moon | and those rabbits // and the geese [9, с. 71].

В аналізованому прикладі акцентуємо увагу на тому, що в сучасному поетичному мовленні паузи не є суворо впорядкованими та не керуються ні законами метричної організації, ні законами рими. Останній рядок віршованого тексту є кульмінаційним, складається із чотирьох синтагм, які відокремлюються одна від одної спочатку короткою, потім середньою, потім довгою та зрештою наддовгою паузами. Результати дослідження суперечать твердженню, що у віршованому тексті всі паузи суворо впорядковані й чітко організовані в часі [6, с. 475].

Творчість К. Голдсмита, одного із засновників концептуальної поезії, досліджувалась нами в контексті його творчого доробку під назвою «Page One». Згідно з твердженням самого автора, він є найнуднішим поетом. А журнал «The New Yorker» зазначав, що він був одним із поетів, який вирішив започаткувати революційний поетичний рух, що називався «некреативним написанням».

У контексті дослідження зазначимо, що концептуальна поезія К. Голдсмита характеризується певними паузальними особливостями. Зокрема, текст вимовляється в пришвидшеному темпі, оскільки основне завдання – повідомити читача про події, які трапились у Грузії, пов'язані з терористичними актами. Текст розрахований на швидке сприйняття та миттєве реагування. Аудитори-фонетисти вказали на переважання коротких пауз над середніми. У фрагменті було помітно лише два випадки використання середніх пауз. Поет інколи розриває синтагми короткими паузами задля досягнення прагматичного ефекту. Ці паузи є психологічними, їх мета – привернути читацьку увагу до інформації, що повідомляється:

That someone wanted to sell several pounds of high-grade uranium } for \$ 100 000 [9, с. 353].

That one of the sellers was reportedly a Georgia } Army officer [9, с. 353].

У наведених прикладах спостерігаємо, що поет робить внутрішньосингаменну паузу, таким чином розриваючи смислово одиницю. Такі його дії мають очевидне прагматичне підґрунтя, оскільки митець активно використовує паузу для виділення ключових слів повідомлення.

Узагальнення результатів аудитивного аналізу щодо паузальної специфіки сучасного поетичного мовлення уможливило нас стверджувати, що сучасне поетичне мовлення характеризується особливостями паузації, яка полягає в чергуванні пауз різної тривалості в межах одного віршованого тексту, що саме створює ефект упорядкованості, або співмірності. Саме завдяки специфіці розташування різнотривалих пауз створюється ритмічність тексту.

Фіксовані ж аудитором-фонетистами паузи як пограничні сигнали строф характеризуються різною тривалістю.

Проведений аудитивний аналіз темпоральних характеристик дає підстави спростити твердження про те, що пауза є досить надійним критерієм сегментації сучасного американського постмодерністського віршованого тексту на смислові одиниці [5, с. 66]. Зазначимо, що сучасне поетичне мовлення характеризується широким арсеналом пауз, які в більшості випадків є поліфункціональними.

Далі розглянемо *особливості мелодики*. Дослідження тональних особливостей сучасного поетичного мовлення полягало в кваліфікації тону, який аудитор-фонетисти характеризували як спадний, висхідний, рівний. Варто зазначити, що, незважаючи на розгалужену систему тонів в англійській мові, у контексті нашого дослідження ми обрали лише ті прості тони, які, як відомо, характеризуються тональними змінами в одному напрямі (вверх, вниз або ж уперед) та є мовленнєвими універсалами [1, с. 27]. Вони, як уже зазначалось, є просодичними корелятами такого когнітивного фактора ритму, як напрям. Ритмоторча функція мелодики полягає в чергуванні схожих мелодійних моделей на певних відрізках мовлення.

Результати експертної оцінки тональних характеристик озвучених віршованих текстів вказують на переважання рекурентності спадного тону (↓), який переважно чергується з висхідним мелодійним контуром (↑), що ілюструємо за допомогою такого прикладу:

*On the long shore ↑, lit by the moon ↑
To show them properly alone, ↓
Two lovers suddenly embraced ↑
So that their shadows were as one. ↓ [10, с. 7].*

Наведені особливості тонального чергування мелодійних контурів загалом типові для римованих віршованих текстів.

У неримованих озвучених верлібрах спостерігається чергування спадного мелодійного кон-

туру (↓) з рівним (→), що демонструємо таким фрагментом:

*The code →
consists in noticing ↓
the particular shade →
of the staircase ↓ [11].*

Згідно з даними перцептивного аналізу щодо співпадіння ритмомелодики й пунктуації віршованого тексту варто зазначити, що в багатьох випадках фінальні синтагми, які передають закінчену думку та пунктуаційно оформлюються крапкою, часто оформлені висхідним мелодійним контуром. Водночас загальні питання часто оформлюються низхідним тоном, що загалом суперечить іконічному кодуванню цих значень просодичними засобами. Це, вочевидь, пов'язано з мисленнєвими процесами.

Наостанок розгляду потребує *темпова характеристика*. У контексті слухового аналізу неабияке значення надавалось опису темпоральної реалізації сучасного поетичного мовлення з огляду на специфіку його функціонування на перцептивному рівні.

З огляду на прийняті темпоральні контрасти, а саме повільний, уповільнений, помірний, прискорений і швидкий, аудитор-фонетисти зазначили, що сучасному поетичному мовленню притаманні всі темпові контрасти. Різноманіття форм постмодерністської поезії відповідає різноманіттю темпових реалізацій віршованих текстів. Цікаво зазначити, що для конвенційних римованих текстів характерне чергування двох видів темпу, наприклад помірною та пришвидшеною (уповільненою й пришвидшеною). Аудитор-фонетисти виявили також, що темп може бути неоднорідним навіть у межах одного віршованого тексту. Звучання віршованого тексту від початку до кінця з урахуванням темпових змін переходить спочатку від помірною до прискореного, а потім до уповільненого. Перепади темпу зумовлюються необхідністю позначення більшої інформаційної насиченості певних елементів віршованого тексту. Експериментальні, а також апунктуаційні віршовані тексти характеризуються наявністю стабільного темпу протягом усього часу їх реалізації.

Реалізація віршованого тексту «Year Zero» [9, с. 161] характеризується наявністю прискореного темпу, що пояснюється тим, що кожен рядок є складною синтагмою, елементарною дискурсивною одиницею, реалізація якої є окремим ілюктивним актом. Рядок вимовляється прискореним темпом у поєднанні з наддовгою паузою у фінальній синтагмі з метою декодувати повідомлення повністю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інтегральна картина сучасного поетичного мовлення на основі перцептивного аналізу дає змогу стверджувати, що саме завдяки таким

просодичним засобам, як функціонування мелодики, темп і паузація, які поет уміло використовує під час реалізації віршованого тексту, створюється відчуття впорядкованості й співмірності, тобто

ритмічності поетичного мовлення. Перспективним у подальшому вважаємо аналіз вияву акустичних корелятивів зазначених просодичних ознак поетичного мовлення.

Література

1. Антипова А.М. Ритмическая система английской речи / А.М. Антипова. – М. : Высшая школа, 1984. – 118 с.
2. Бабелюк О.А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми : [монографія] / О.А. Бабелюк. – К. ; Дрогобич : Вимір, 2009. – 296 с.
3. Бишук Г.В. Ритмична модель англійського художнього тексту (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі соціально-психологічних оповідань письменників ХХ ст.) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г.В. Бишук ; Київський нац. лінгвіст. ун-т. – К., 2003. – 208 с.
4. Гусева Т.В. Просодия ранней лирики Генриха Гейне / Т.В. Гусева // Лингвистическая полифония : сб. статей в честь юбилея проф. Р.К. Потаповой / отв. ред. В.А. Виноградов. – М. : Языки славянской культуры, 2007. – С. 947–959.
5. Рассказы о свидениях: корпусное исследование устного русского дискурса / под ред. А.А. Кибрика и В.И. Подлеской. – М. : Языки славянских культур, 2009. – 734 с.
6. Мирианшвили М.Г. Значение звучащего и незвучащего времени для ритмической организации синтагмы / М.Г. Мирианшвили // Лингвистическая полифония : сб. статей в честь юбилея проф. Р.К. Потаповой / отв. ред. В.А. Виноградов. – М. : Языки славянской культуры, 2007. – С. 474–478.
7. Потапова Р.К. Речевая коммуникация: от звука к высказыванию / Р.К. Потапова, В.В. Потапов. – М. : Языки славянских культур, 2012. – 464 с.
8. Lilja E. Principles of Rhythm. Temporal and Spatial Aspects/ E. Lilja [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academia.edu>.

Джерела ілюстративного матеріалу

9. Rankie C. American Poets in the 21st Century. The New Poetics / C. Rankine, L. Sewell. – Middletown : Wesleyan University Press, 2007. – 400 p.
10. Nemerov H. A Howard Nemerov Reader / H. Nemerov. – Columbia : University of Missouri Press, 1993. – 552 p.
11. Guest B. Poems & Poets. American Poetry Foundation / B. Guest [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.poetryfoundation.org.

УДК 811.111'373

Загребельная Н. В.

НОМИНАТИВНЫЙ АСПЕКТ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ «ВОДНОЕ ТРАНСПОРТНОЕ СРЕДСТВО» (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ НОМИНАЦИЙ КРУИЗНЫХ ЛАЙНЕРОВ)

Статья посвящена исследованию номинативных особенностей элементов лексико-семантического поля «водное транспортное средство» в английском языке на материале номинаций круизных лайнеров. В работе рассматриваются основные подходы к изучению номинативных процессов в языке, а также анализируются мотивационные признаки исследуемых номинаций.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, номинация, мотивационный признак.

Загребельна Н. В. Номінативний аспект лексико-семантичного поля «водний транспортний засіб» (на матеріалі англійських номінацій круїзних лайнерів) – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню номінативних особливостей елементів лексико-семантичного поля «водний транспортний засіб» в англійській мові на матеріалі номінацій круїзних лайнерів. У роботі розглядаються основні підходи до вивчення номінативних процесів у мові, а також аналізуються мотиваційні ознаки досліджуваних номінацій.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, номінація, мотиваційна ознака.

Zagrebelska N. V. Nominative aspect of the lexical semantic field “water transport vessel” (based on the English nominations of cruise liners) – Article.

The given article deals with the investigation of the nominative peculiarities of the elements of the lexical semantic field “water transport vessel” based on the English nominations of cruise liners. Main trends in the study of nominative process in the language are being viewed; motivation features of the studied nominations are being analyzed.

Key words: lexical semantic field, nomination, motivation feature.

Статья посвящена изучению номинативных особенностей элементов лексико-семантического поля «водное транспортное средство» в английском языке на материале названий круизных лайнеров. Работа выполнена в рамках актуальных заданий лингвистической семантики (описание

полевой организации лексического состава языка) и ономастики (исследование онимов в семиотическом и лексикологическом аспектах) [4, с. 430].

Водный транспорт с давних времен и по сегодняшний день играет значительную роль в экономической и культурной жизни англоговорящих

стран, что нашло отражение в концептуальной и языковой картине мира, собственно, в том ее фрагменте, который содержит совокупность лексикализованных понятий, соотносимых с такими объектами материального мира, как водные транспортные средства. Иерархическая упорядоченность понятий и гиперо-гипонимическая структурированность их лексических обозначений образуют лексико-семантическое поле, изучаемое в нашей работе. Под лексико-семантическим полем понимаем парадигматическое объединение лексических единиц определенной части речи по общему интегральному компоненту значения – архисеме [4, с. 281].

Цель статьи заключается в определении мотивационных признаков, которые легли в основу англоязычных наименований круизных лайнеров.

Материалом исследования послужили 300 названий круизных кораблей, зафиксированных сетевой энциклопедией «Википедия» [7].

Начало современным исследованиям в русле ономастики было положено в 1930-х гг. в результате I Международного ономастического конгресса во Франции. В 1950-х гг. в Бельгии выходит в свет первый журнал по ономастике «*Onoma*». Следует отметить, что существующие термины не всегда соответствуют требованиям четкости, компетентности и последовательности. Во время детального и углубленного изучения предмета неизбежно происходит «дробление понятий» на более мелкие [3, с. 10], что в дальнейшем приводит к возникновению новых терминов.

Наименования кораблей относятся лингвистами к разряду хремотонимов (собственных имен предметов материальной культуры), а именно порейонимов, которые обозначают любые средства передвижения, сконструированные человеком. Итак, имена всех средств передвижения (наземных, водных, подводных, подземных и так далее) трактуются как порейонимы. По определению Н.В. Подольской, порейоним – разновидность хремотонима, «имя собственное данного экземпляра любого из видов транспортных средств» [3, с. 127]. На наш взгляд, такая классификация вполне оправдана, поскольку каждый из видов транспортных средств является продуктом материальной культуры, то есть создается человеком или с помощью человека. Именно этот факт позволяет нам отнести порейонимы в состав хремотонимов.

Что касается термина, который обозначает именно названия водного транспортного средства, на сегодняшний день в лингвистике существуют несколько вариантов. Г.В. Ткаченко в диссертации предлагает термин «*навионим*» для имен собственных водных транспортных средств [6]. Ранее в работе И.И. Ильиной встречается термин «*кароним*» [2]. На наш взгляд, мотивация термина «*навионим*» является более прозрачной (от лат.

navis – корабль), поэтому именно его мы используем в своем исследовании.

Как уже отмечалось, нами было проанализировано 300 навионимов – названий круизных лайнеров. Следует отметить, что специфика наименования в данном случае напрямую зависит от предназначения этого вида судов.

Круизное судно – судно, совершающее международный рейс и перевозящее пассажиров, участвующих в групповой туристической программе и размещенных на судне, с целью кратковременных туристических посещений согласно расписанию одного или нескольких портов, открытых для захода иностранных судов [7].

Как видим из приведенного определения, этот вид водного транспортного средства предназначен для предоставления отдыха и развлечения своим пассажирам. Эти особенности во многом определяют мотивацию названий данных судов.

Проведенный анализ позволил выделить 5 групп мотивационных признаков, которые легли в основу исследуемых навионимов.

Первую группу составляют номинации кораблей, названных в честь определенного человека. Традиционным является использование имен монархов для наименования кораблей, в том числе и круизных лайнеров. Рассмотрим несколько примеров.

Интересная легенда связана с названием известного круизного судна «*Queen Mary*». Владельцы судна планировали назвать его «*Victoria*» согласно традиции их компании, в которой все корабли получали имя, оканчивающееся на «*-ia*». Однако когда представитель компании спросил разрешения короля Георга V назвать корабль в честь самой великой королевы Великобритании, тот ответил, что его жена (*Queen Mary*) будет очень рада этому: “*Queen Mary is a retired ocean liner that sailed primarily on the North Atlantic Ocean from 1936 to 1967 for the Cunard Line. The ship was named after Queen Mary, consort of King George V. Until her launch, the name she was to be given was kept a closely guarded secret. Legend has it that Cunard intended to name the ship Victoria, in keeping with company tradition of giving its ships names ending in “ia”, but when company representatives asked the king’s permission to name the ocean liner after Britain’s “greatest queen”, he said his wife, Queen Mary, would be delighted. And so, the legend goes, the delegation had of course no other choice but to report that № 534 would be called Queen Mary*” [7].

По аналогии был назван круизный лайнер этой же компании после того, как *Queen Mary* вышла из эксплуатации: “*Queen Mary 2 (also referred to as the QM2) is a transatlantic ocean liner. The new ship was named Queen Mary 2 by Queen Elizabeth II in 2004 after the first 1936 namesake ship RMS*

Queen Mary. Queen Mary was in turn named after Mary of Teck, consort of King George V" [7].

Еще одной характерной чертой исследуемых навионимов является использование имен известных исторических личностей: ученых, художников или мореплавателей. Это четко прослеживается на примере названий судов, принадлежащих итальянской круизной компании: «*Leonardo da Vinci*», «*Cristoforo Colombo*», «*Michelangelo and Raffaello*».

"Leonardo da Vinci was an ocean liner built in 1960 by Ansaldo Shipyards, Italy for the Italian Line as a replacement for their SS Andrea Doria that had been lost in 1956. She was initially used in transatlantic service alongside SS Cristoforo Colombo, and primarily for cruising after the delivery of the new SS Michelangelo and SS Raffaello in 1965. In 1976 the Leonardo da Vinci became the last Italian Line passenger liner to be used in service across the North Atlantic" [7].

Круизный лайнер «*Leonardo da Vinci*» был назван в честь известного изобретателя еще и потому, что сам корабль был сконструирован с многочисленными технологическими инновациями: *"Named after the famous Italian inventor Leonardo da Vinci, the ship featured numerous technological innovations, including provisions for conversion to run on nuclear power"* [7].

В данной группе навионимов также встречаются названия кораблей в честь родных людей владельцев, как в случае с лайнером «*Arosa Sky*», который после продажи другой компании был переименован в честь дочери нового владельца: *"Within two years Arosa Line was forced to sell the ship to Costa Line, an Italian company also known as Linea C. After that 1959 sale, the ship was renamed the Bianca C (the second Costa C ship so named) for one of the owner's daughters, and was refurbished once again"* [7].

Во вторую группу навионимов мы включили наименования судов, названных в честь городов или стран. Как правило, эти названия мотивированы национальной принадлежностью соответствующей судоходной компании. Например, суда, принадлежащие компании «*Holland America Line*», получили названия в честь двух крупнейших голландских городов: *"Amsterdam is a cruise ship owned and operated by Holland America Line, named for the northern Holland city of Amsterdam. She is the line's Pacific flagship and is a sister ship to MS Rotterdam. She is the co-flagship of Holland America Line along with Rotterdam"* [7].

Большинство навионимов данной группы содержат в своей структуре нарицательное существительное, которое призвано подчеркнуть грандиозность и исключительность судна. Например: *"Empress of Canada was an ocean liner built in 1961 by Vickers-Armstrongs, Walker-on-Tyne, England for*

Canadian Pacific Steamships Ltd. This ship, the third CP vessel to be named Empress of Canada, regularly traversed the transatlantic route between Liverpool and Canada for the next decade" [7].

Отметим крайне редкое использование зоонимов в структуре подобных наименований, так как они используются в названиях небольших судов: *"American Eagle is a small cruise ship owned by American Cruise Lines"* [7].

Третья группа исследуемых навионимов содержит в своей структуре название региона, в котором соответствующее судно совершает свои круизы. Как правило, оно также сопровождается именем нарицательным, которое указывает на принадлежность судна той или иной компании: *"Caribbean Princess is a modified Grand Class cruise ship owned and operated by Princess Cruises, with a capacity of over 3 600 passengers, the largest carrying capacity in the Princess fleet up until June 2013 when the new Royal Princess, another Princess ship superseded its record. Caribbean Princess is slightly larger than the other ships in her class (Star Princess, Golden Princess, and Grand Princess), due to the addition of an additional deck of cabins called the Riviera deck. Another difference is that, being initially designed to cruise the Caribbean year-round, there is no sliding roof over the pool area for shelter in poor weather"* [7].

В структуре данных навионимов часто используются лексические единицы *dawn, pearl, star, dream*, которые призваны создать привлекательный романтический образ для потенциальных туристов: *"Pacific Dawn is a cruise ship owned and operated by P&O Cruises Australia. She was built in 1991 by the Fincantieri shipyard in Monfalcone, Italy as Regal Princess. The ship was ordered by Sitmar Cruises, but delivered to Princess Cruises, and later sold to the fleet of P&O Cruises Australia. After her multimillion-dollar refurbishment in Singapore from Regal Princess to Pacific Dawn, she operates from Australia to South Pacific destinations. Her renaming coincided with P&O's 75th anniversary in Australia"* [7].

К четвертой группе исследуемых навионимов мы относим номинации, которые содержат лексическую единицу, указывающую на то, какой компании принадлежит то или иное судно. Как правило, они сочетаются с именами нарицательными, которые подчеркивают исключительность корабля (например, *legend, star, grand, golden*), как в следующих навионимах: *"Carnival Legend is a Spirit-class cruise ship. Along with the majority of her sisters, she is owned by Carnival Corporation & plc, and operated by Carnival Cruise Line"* [7]; *"Star Princess is a Grand-class cruise ship, operated by Princess Cruises. Star Princess is a sister ship to Grand Princess and the Golden Princess"* [7].

Пятая группа навионимов является достаточно малочисленной и включает номинации, не содер-

жащие в своей структуре другие онимы. Так, например, небольшое американское круизное судно получило название в честь важного для американцев понятия независимости: “*Independence is a small cruise ship owned and operated by American Cruise Lines (ACL). She was built in 2010 by Chesapeake Shipbuilding in Salisbury, Maryland for overnight coastal, river, and inland waterway cruising within the continental United States*” [7].

Еще один навионим из данной группы призван создавать положительный, заманчивый образ для потенциального туриста: “*Oasis of the Seas is a cruise ship, delivered to her owner, Royal Caribbean*

International, in October 2009. The name Oasis of the Seas resulted from a competition held in May 2008” [7].

Таким образом, проведенный анализ английских навионимов – названий круизных лайнеров – дал возможность классифицировать их в мотивационном аспекте, то есть рассмотреть мотивационные признаки, которые легли в основу той или иной номинации.

Перспективой данного исследования является изучение других групп навионимов, а именно названий военных кораблей, в структурном и семантическом аспектах.

Литература

1. Гоббс Т. Учение о теле / Т. Гоббс // Гоббс Т. Избранные сочинения : в 2 т. / Т. Гоббс. – М. ; Л. : Гос. изд-во, 1926– . – Т. 1. – 1926. – С. 257–273.
2. Ильина И.И. Лексико-семантическая и структурная характеристика каронимов : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / И.И. Ильина ; Самарский гос. пед. ун-т. – Самара, 1998. – 20 с.
3. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Н.В. Подольская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Наука, 1988. – 186 с.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
5. Суперанская А.В. Теория и методика ономастических исследований / А.В. Суперанская, В.Э. Сталтмане, Н.В. Подольская, А.Х. Султанов. – М. : Наука, 1986. – 254 с.
6. Ткаченко Г.В. Англomовні хрематоніми як лінгвокогнітивні феномени картини світу : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г.В. Ткаченко ; Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 2012. – 236 с.
7. List of cruise ships [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_cruise_ships.

УДК 811.111'42

Кириченко Т. С.

ЕТАПИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЯВИЩА ПЕРЕБИВАННЯ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто основні етапи й методи вивчення дискурсивної реалізації явища перебивання в сучасному англomовному діалогічному дискурсі. На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що поетапне вивчення явища перебивання та використання комплексної методики дають змогу в повному обсязі дослідити перебивання інтеракції.

Ключові слова: перебивання мовлення, поетапний аналіз, комплексна методика.

Кириченко Т. С. Этапы и методы исследования дискурсивной реализации явления перебивания в современном англomовном диалогическом дискурсе. – Статья.

В статье рассмотрены основные этапы и методы изучения дискурсивной реализации явления перебивания в современном англomовном диалогическом дискурсе. На основе проведенного анализа сделан вывод, что поэтапное изучение явления перебивания и использования комплексной методики позволяет в полном объеме исследовать перебивание интеракции.

Ключевые слова: перебивание речи, поэтапный анализ, комплексная методика.

Kyrychenko T. S. Stages and methods of research of discursive realization of speech interruption in modern English dialogical discourse. – Article.

The article looks at the main stages and methods of research of discursive realization of speech interruption in modern English dialogical discourse. The investigation results in the conclusion that step by step analysis and the use of complex techniques can help to explore the phenomenon of speech interruption to the fullest extent.

Key words: speech interruption, step by step, complex method.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні дослідження характеризуються співіснуванням двох наукових парадигм – прагматичної та когнітивної, які роблять можливим розгляд мови як засобу не лише комунікації, а й впливу. В основі явища перебивання лежить саме вплив на комунікативного

партнера, що й обумовило виконання дослідження у векторі зазначених парадигм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення комунікативної взаємодії характеризується широким розмаїттям методологічної бази [2, с. 37–41; 3, с. 18–25; 4], різноманітними лінгвістичними шко-

лами та науковими парадигмами [5; 6; 7], які забезпечують системний підхід до розгляду явища перебивання.

Матеріалом нашого дослідження було обрано прозові тексти художніх творів британських та американських письменників, а також англійські художні фільми ХХ – початку ХХІ ст., у яких зафіксовано явище перебивання. Об'єктом розгляду є процес вивчення дискурсивної реалізації явища перебивання. Предметом дослідження стали етапи й методи вивчення дискурсивної реалізації явища перебивання в сучасному англійському діалогічному дискурсі.

Метою статті є аналіз етапів і методів вивчення перебивання комунікативного партнера в інтерактивній взаємодії. Для її досягнення необхідно виконати такі завдання:

- 1) розглянути етапи вивчення явища перебивання та визначити особливості кожного з них;
- 2) розглянути ключові методи, методики й методології наукових досліджень у лінгвістиці;
- 3) співвіднести методи з дослідженням явища перебивання мовлення;
- 4) розробити методіку дослідження перебивання інтеракції;
- 5) зробити висновки та окреслити перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. Вивчення дискурсивної реалізації явища перебивання в сучасному англійському діалогічному дискурсі передбачає поетапний аналіз.

На першому етапі дослідження ми уточнили поняття «перебивання» та проаналізували підходи до його вивчення в межах комунікативно-прагматичного, когнітивно-прагматичного й гендерного аспектів.

Другий етап аналізу пов'язується з розглядом перебивання мовлення як динамічного явища та вивченням його комунікативно-прагматичних особливостей. Цей етап передбачає такі кроки:

- виокремлення шляхом суцільної вибірки із сучасних англійських художніх творів і кінофільмів фрагментів дискурсу, які містять явище перебивання;
- дослідження ситуації перебивання мовлення з позиції комунікативної функції перебивання;
- розгляд ситуації перебивання в динаміці, встановлення структурних компонентів та особливостей;
- аналіз прагматичного аспекту явища перебивання в межах теорії мовленнєвих актів.

Розглянемо приклад, який демонструє аналіз комунікативно-прагматичних особливостей явища перебивання:

Carla yelled at Hanna to move away from the street. She sat next to him in the swing and rattled her ice cubes. "Would you represent him?"

"I hope so".

"Would the jury convict him?"

"Would you?"

"I don't know".

(a) *"Well, think of Hanna. Just look at that sweet little innocent child out there skipping rope. You're a mother. Now think of the little Hailey girl, lying there, beaten, bloody, begging for her momma and daddy—"*

(b) *"Shut up, Jake!"*

He smiled. (c) "Answer the question. You're on the jury. Would you vote to convict the father?" [11, с. 53].

Розмова у фрагменті відбувається між подружжям, Карлою та Джейком Бріганс. Вони обговорюють судову справу, у якій Джейк бажає виступити захисником. Перебивання *"Shut up, Jake!"* (b) є інтрузивним перебиванням, яке вжито з метою ухилення від обговорюваної теми. Репліка-перебивання є коригуючою реплікою, що виконує функцію виправлення/ власне корекції комунікативної поведінки партнера. Доперебивна фаза (a) є реплікою-стимулом та містить інформацію, яка не приємна адресанту перебивання. На сигнал зворотного зв'язку вказує реактивне висловлювання *"Shut up, Jake!"*, яке становить фазу перебивання. Репліка перебивання характеризується нехтуванням «принципу кооперації» й «принципу ввічливості» та веде до втрати «негативного обличчя». Ця репліка є проявом незгоди продовжувати розмову в обраному тематичному векторі та, як наслідок, спробою адресанта перебивання змусити свого партнера виконати певні дії, а саме припинити розмову, на що вказує використання директивного мовленнєвого акту. Післяперебивна фаза (c) є реактивною реплікою на перебивання та постає у формі ігнорування попередньої репліки. Через це перебивання в цьому випадку можемо вважати неуспішним.

Третій етап передбачає розгляд явища перебивання з позиції його когнітивно-прагматичних ознак, що досягається за допомогою втілення таких кроків:

- виокремлення фрагментів дискурсу, які містять явище перебивання;
- визначення когнітивних основ перебивання мовлення;
- аналіз гендерних особливостей комунікативних перебивань;
- опис тактико-стратегічного репертуару ситуації «перебивання».

Для ілюстрації дослідження когнітивно-прагматичних особливостей явища перебивання наведемо такий приклад:

"Oh, no, please", I said, embarrassed. "Just a mix-up. I'll pay you back".

He ran a hand through his hair and I was surprised to see it was trembling. "I wouldn't dream of such a thing", he said curtly. "It's his fault".

(a) *"But—"*

(b) *"He told you he was taking you out. Didn't he?"*

His voice had a slightly accusatory note. (c) "Well, yes", I said [12, с. 53].

Контекст цього фрагменту діалогічного дискурсу є таким: Банні запросив Річарда повечеряти, проте коли підійшов час оплатити чек, у жодного з товаришів грошей не було. Через це Банні попрохав їхнього спільного друга Генрі приїхати та розрахуватись. Причиною перебування одного мовця іншим є когнітивний дисонанс, який виникає в адресанта перебування (b) внаслідок накладення суперечливих квантів інформації: Генрі знає, що Банні запросив Річарда до ресторану, проте розраховуватись довелося Генрі. Розуміючи, що Річард буде виправдовувати Банні, на що вказує початок доперебивної репліки (a), Генрі миттєво інферує значення його репліки та перебуває, адже ця інформація є нерелевантною в межах його когнітивного контексту. Адресант перебування емоційно резонує на репліки комунікативного партнера, а репліка-перебивання є точкою найбільшого емоційного напруження, на що вказує дроблення розділового запитання на окремі речення. Отже, за структурою репліка-перебивання складається з двох компонентів: розповідного та питального (тегу) речень, які фактично формують єдине розділове речення. Відтак мовленнєвим актом перебування є квестив [9], що виконує функцію верифікації інформації та водночас реалізовує тактику осуду в межах інтрузивної мовленнєвої стратегії. Інтерація відбувається в гомогенній інтерактивній групі (чоловік – чоловік), тому зрозуміло, що Генрі, перебуваючи комунікативного партнера, не виражає підтримку, намагається знайти раціональне пояснення подіям і розкласти все на свої місця, очікуючи конкретних відповідей (c) на свої запитання.

Матеріал піддано лінгвістичному аналізу із застосуванням комплексної методики, що передбачає залучення даних різних наук та низки методів, які зробиють можливим усебічний розгляд явища перебування. Це пояснюється тим, що вивчення когнітивних основ і гендерних особливостей перебування не можливе лише з використанням здобутків лінгвістичної науки.

І.В. Арнольд стверджує: «Метод – це підхід до досліджуваного матеріалу, його систематизація та теоретичне осмислення» [1, с. 9]. *Індуктивно-дедуктивний метод* використано задля осмислення й систематизації теоретичного та практичного матеріалів шляхом накопичення матеріалу, інтерпретації узагальнення та визначення закономірностей функціонування, класифікації явища перебування.

Описовий метод застосовано для виокремлення фрагментів діалогічного дискурсу, що містять явище перебування, і безпосереднього аналізу й пояснення мовленнєвих фактів реалізації та функціонування перебування в конкретних комунікативних ситуаціях. Для цього було використано прийоми спостереження, порівняння фрагментів дискурсу, узагальнення отриманої інформації, її інтерпретації, класифікації перебування мовлення відповідно до обраних параметрів, таких як комунікативна функ-

ція, прагматичний потенціал (актомовленнєві й тактико-стратегічні різновиди), когнітивні особливості, гендерний розподіл.

Дискурс-аналіз у поєднанні з *контекстуальним аналізом* залучено для встановлення причин виникнення явища перебування, а також для окреслення ситуації мовленнєвої взаємодії та характеристики комунікативних партнерів у досліджуваному фрагменті дискурсу, систематизації стратегій і тактик, що використовуються під час перебування мовлення. Важливість застосування дискурс-аналізу, на думку М.М. Полюжина, пояснюється таким: «Жодні мовні явища не можуть бути адекватно зрозумілі й описані поза їх уживанням, без урахування їх дискурсивних аспектів» [8, с. 92]. Заслугою дискурс-аналізу в межах нашого дослідження є врахування особистісних якостей мовців, їхніх інтенцій і стратегій, ментальних процесів, а також контексту соціальної взаємодії, який вибудовується в процесі інтерації. Урахування контексту дає можливість звертати увагу не лише на індивідуальні особливості мовців, а й на вплив соціальних факторів ситуації спілкування на особливості реалізації перебування мовлення.

Конверсаційний аналіз використано у вивченні явища перебування в динаміці, тобто задля дослідження фазового розвитку ситуації «перебивання» та виявлення її базових структурних компонентів. Конверсаційний аналіз дає змогу розглянути саме діалогічну взаємодію, а отже, і явище перебування в його конкретних проявах. За допомогою цього аналізу ми можемо ідентифікувати формальні особливості явища перебування, технологію організації комунікативної взаємодії в межах ситуації «перебивання», адже він зосереджує увагу саме на передачі реплікового кроку від одного комуніканта до іншого, а також межах мовленнєвого кроку. Наголосимо, що саме конверсаційний аналіз дає нам можливість враховувати те, як комуніканти (у межах конверсаційного аналізу – адресант та адресат перебування) інтерпретують висловлювання один одного.

А. Ченкі переконаний, що мова «відображає взаємодію між психологічними, комунікативними, функціональними й культурними факторами», а тому можна стверджувати, що «мова та її структура певною мірою демонструє те, як працює розум» [10, с. 340]. Когнітивний підхід до вивчення комунікативних явищ, на думку М.М. Полюжина, полягає в намаганні «узгодити лінгвістичні результати з результатами, відомими з когнітивно-психологічних, а також нейропсихологічних досліджень» [8, с. 95], а також дає можливість зрозуміти когнітивні основи процесів прийому, обробки й збереження інформації та знань, їх представлення у вигляді когнітивних моделей. Через це у вивченні перебування мовленнєвого потоку одним комунікантом іншого *когнітивний аналіз* нами використано для розкриття когнітивних механізмів і передумов виникнення та перебігу явища перебування в комунікації з опорою на мовленнєвий матеріал

дослідження. Заслугою когнітивного аналізу є те, що він враховує людський чинник у мові та дає змогу розглянути явище перебивання «зсередини», беручи до уваги кожного учасника комунікативної взаємодії, його когнітивну картину.

Специфіку мовленнєвого оформлення явища перебивання розкрито за допомогою *пресупозиційного аналізу*. Пресупозиція – це певна імпліцитна інформація, комунікативний фон, фонові знання, які не виражаються мовленнєво. Відповідно, пресупозиційний аналіз дає змогу на основі висловлювань адресанта й адресата перебивання зробити висновки про їхні знання/незнання, спільний фонд знань, а також аргументувати вибір комунікантом мовних засобів для вербалізації свого наміру в межах певного контексту та пояснити мовленнєве оформлення доведення цього наміру до адресата, який має його декодувати.

Комунікативно-функціональний аналіз використано для з'ясування ролі явища перебивання в дискурсивній взаємодії комунікантів і, як наслідок, класифікації перебивань відповідно до їх комунікативно-функціонального навантаження.

Актомовленнєвий аналіз уможливив виявлення іллокутивного потенціалу перебивання мовлення, прагмалінгвістичних особливостей реалізації мовленнєвих актів, що використовуються під час перебивання мовлення в сучасному англомовному діалогічному дискурсі. У межах нашого дослідження актомовленнєвий аналіз дає змогу сконцентрувати увагу на прагматичних функціях перебивання мовленнєвого потоку, розкрити інтенційний зміст висловлювання адресанта перебивання.

Статистичні методи передбачають якісний і кількісний аналіз отриманих даних. Елементи *кіль-*

кісного аналізу нами застосовано для встановлення кількісного розподілу перебивань чоловіками й жінками в гомогенних і гетерогенних групах у сучасному англомовному діалогічному дискурсі, а також репрезентації частоти вживання інтрузивних і кооперативних перебивань, визначення кількісних характеристик тактико-стратегічного та актомовленнєвого плану реалізації перебивання інтеракції.

Метод систематизації й узагальнення використано для здійснення комплексного аналізу отриманих даних.

Висновки. Отже, наше дослідження передбачає три етапи: встановлення теоретичного вектора вивчення явища перебивання, визначення комунікативно-прагматичних особливостей та окреслення когнітивно-прагматичних ознак ситуації «перебивання». Завдання, поставлені під час вивчення явища перебивання, вимагають залучення комплексної методики з використанням індуктивно-дедуктивного й описового методів, дискурс-аналізу в поєднанні з контекстуальним аналізом, конверсаційного та когнітивного аналізів, пресупозиційного, комунікативно-функціонального та актомовленнєвого аналізів, елементів кількісних підрахунків, а також методу систематизації й узагальнення. Зазначені етапи та методика вивчення перебивання мовлення дають змогу комплексно й у повному обсязі дослідити явище перебивання інтеракції з позиції його комунікативно-прагматичних, когнітивно-прагматичних і гендерних особливостей дискурсивної реалізації.

Перспективою подальшого дослідження є вивчення функціонування явища перебивання в конкретних типах дискурсу.

Література

1. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике / И.В. Арнольд. – М. : Высшая школа, 1991. – 139 с.
2. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф.С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
3. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики : [підручник] / Ф.С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 344 с.
4. Комарова З.И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике / З.И. Комарова. – Екатеринбург : Изд-во УрФУ, 2012. – 818 с.
5. Комарова З.И. Коммуникативно-прагматическая парадигма в дисциплинарно-методологическом пространстве современной лингвистики / З.И. Комарова // Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Филология. Искусствоведение». – Челябинск : Изд-во Челябинского гос. ун-та, 2013. – Вып. 73(292). – С. 66–71.
6. Комарова З.И. Парадигмальний підхід в лінгвістичній термінології / З.И. Комарова // Українська мова у ХХ столітті : традиції і новаторство : тези допов. II Всеукр. лінгвіст. форуму молодих учених (м. Київ, 24–26 квітня 2012 р.). – К. : ІУМ НАНУ, 2012. – С. 260–264.
7. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е.С. Кубрякова. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1997. – 337 с.
8. Полужин М.М. Когнітивний підхід до вивчення дискурсу / М.М. Полужин // Іноземна філологія. – 2008. – № 120. – С. 90–98.
9. Почепцов Г.Г. Прагматический аспект изучения предложения / Г.Г. Почепцов // Иностранные языки в школе. – 1975. – № 6. – С. 15–25.
10. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике / А. Ченки // Современная американская лингвистика: фундаментальные направления / под ред. А.А. Кибрика, И.М. Кобозевой, И.А. Секериной. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – С. 340–369.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. Grisham J. A Time to Kill / J. Grisham. – New York : Doubleday, 1989. – 515 p.
12. Tartt D. The Secret History / D. Tartt. – New York : Alfred A. Knopf, 1992. – 408 p.

ОМОНИМІЯ В СВІТЛІ КОГНІТИВНОГО ОПЕРАТОРА НОРМИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті зіставлено компоненти внутрішньомовних оморядів на основі категорії маркованості, що корелює з когнітивним оператором норми/відхилення від норми. Наявність маркованих і немаркованих компонентів в оморяді свідчить про синергетичні потенції омонимії.

Ключові слова: омоніми, оморяд, оморара, маркованість, когнітивний оператор норми.

Кійко С. В. Омонимия в свете когнитивного оператора нормы (на материале современного немецкого языка). – Статья. В статье сопоставляются компоненты внутриязыковых оморядов на основе категории маркированности, которая коррелирует с когнитивным оператором нормы/отклонения от нормы. Наличие маркированных и немаркированных компонентов в оморяде свидетельствует о синергетических потенциях омонимии.

Ключевые слова: омонимы, оморяд, оморара, маркированность, когнитивный оператор нормы.

Kiyko S. V. Homonymy in the mirror of the cognitive operator of norm (based on Modern German). – Article.

The article deals with comparison of components of intralinguistic homonymic rows based on the category of markedness, which correlates with the cognitive operator of norm/deviation. The existence of both marked and unmarked components in the homonymic row proves the synergetic potency of homonymy.

Key words: homonyms, homonymic row, homonymic pair, markedness, cognitive operator of norm.

У працях багатьох мовознавців омонимія розглядається як негативне явище, що перешкоджає спілкуванню, ускладнює сприйняття інформації та знижує ефективність мови як засобу комунікації. Так, Р. Бріджес стверджує, що мова, у якій існує багато омонімів, не може бути зручною для мовлення, особливо для наукового вжитку [8, с. 5]. О. Реформатський зазначає: «Омоніми в усіх випадках – це нечіткість того, що має бути чітким» [7, с. 89]. Як неприродне явище, що ускладнює процес комунікації, характеризує омонімію Л. Новіков [5, с. 209]. Подібну думку висловлює М. Колесников: «Омонимія стирає формальні відмінності між знаками з різним змістом і спотворює інформацію» [3, с. 7]. Для зняття неоднозначності, спричиненої омонімією, слухачеві необхідно звертатись до контексту, а це означає, що омонімічні форми затримують процес комунікації. Як показують експериментальні дослідження в галузі сприйняття тексту, під час пред'явлення речень, що містять неоднозначні елементи, час реакції реципієнта повідомлення істотно збільшується [10; 14; 16].

Водночас деякі вчені вважають, що омонимія – це позитивне явище, яке сприяє компактності мови та дає змогу зекономити одиниці плану вираження [4, с. 13]. На думку Р. Османової, неможливо передати все «багатство думки» декількома десятками звуків, тому омонимія – природний процес у мові [6, с. 52]. О. Духачек, досліджуючи взаємовплив форми та значення слова, дійшов висновку, що омонимія не є шкідливою для мови, що підтверджується існуванням омонімів практично в усіх мовах. Більше того, у літературі трапляються випадки використання слів-омонімів із різною метою (наприклад, для створення каламбурів) [12, с. 11].

Проте згадані автори вирішують питання про шкідливість чи позитивність явища омонимії переважно в теоретичному плані з наведенням декількох найбільш яскравих прикладів та без залучення достатнього матеріалу, зокрема й суцільної вибір-

ки омонімів із тлумачних словників. Метою статті є перегляд категоричних тверджень, згідно з якими омонимія є певною перешкодою в процесі комунікації, і виявлення на широкому фактичному матеріалі чинників, що диференціюють значення омонімічних одиниць. Матеріалом дослідження слугує суцільна вибірка омонімів із тлумачного словника сучасної німецької мови «Duden» [13], доповнена й уточнена даними тлумачних словників «Wahrig» [18], «Bünting» [9] і «Langenscheidt» [17].

Принципи відбору омонімів детально описано в авторській монографії [2]. Об'єктом дослідження є омонимія іменників сучасної німецької мови, а предметом – критерії їх розмежування в мові та мовленні. Загальна кількість досліджуваних іменників-омонімів становить у нашій вибірці 2 128 лексичних одиниць, об'єднаних у 1 018 оморядів. Більшість оморядів омонімів-іменників німецької мови є двокомпонентними, наприклад: *die Mutter*¹ «мама» – *die Mutter*² «гайка»; *die Beute*¹ «діжка» – *die Beute*² «здобич» (937 оморар, 1 874 омоніми). Трикомпонентних омонімічних рядів налічується 72 (216 омонімів), наприклад: *die Messe*¹ «меса» – *die Messe*² «ярмарок» – *die Messe*³ «кают-компанія». Чотирикомпонентних оморядів налічується 8 (32 омоніми), наприклад: *die Note*¹ «(муз.) нота» – *die Note*² «оцінка» – *die Note*³ «(дипл.) нота» – *die Note*⁴ «відтінок». У вибірці трапився також омонімічний ряд, який містить 6 компонентів: *Atlas*¹ «титан» – *der Atlas*² «географічний атлас» – *der Atlas*³ «шийний хребець» – *der Atlas*⁴ «матерія» – *der Atlas*⁵ «атлант» – *der Atlas*⁶ «гора в Африці».

Як відомо, у плані змісту омонімічна група характеризується відсутністю міжлексемних семантичних зв'язків. Це означає, що омоніми в більшості випадків повинні входити до складу різних лексико-семантичних груп (далі – ЛСГ), наприклад таких:

1) назви людей за місцем їх проживання → назви страв: *Berliner*¹ «берлінець» – *Berliner*³ «пончик

із начинкою»; *Lyoner*¹ «ліонець» – *Lyoner*³ «вид ковбаси»; *Wiener*¹ «житель м. Відень» – *Wiener*³ «віденська сосиска» тощо;

2) позначення людей за їх віком, статтю, національністю, відносинами → назви страв: *Pinkel*¹ «(розм.) чоловік» – *Pinkel*² «(пн.-нім.) сорт ковбаси»; *Kanncker*¹ «дідуган» – *Knacker*² «копчена ковбаса»; *Tatar*¹ «татарин» – *Tatar*² «біфштекс»;

3) назви річок → назви країн, земель, штатів, міст: *der Senegal*¹ «Сенегал (річка на заході Африки)» – *Senegal*² «Сенегал»; *der Ohio*¹ «Огайо (притока Міссісіпі)» – *Ohio*² «Огайо (штат у США)»;

4) назви держав, штатів, земель → назви їх столиць: *Singapur*, *Washington*, *Mexiko*, *Monako*, *Salzburg*, *Mosambik*, *Granada*;

5) назви тварин → позначення хвороб: *Krebs*¹ «рак» – *Krebs*² «рак»; *Star*¹ «шпак» – *Star*² «катаракта»; *Wolf*¹ «вовк» – *Wolf*² «вовчак»;

6) назви тварин → позначення деталей: *Hahn*¹ «півень» – *Hahn*² «водопровідний кран»; *Döbel*¹ «короп» – *Döbel*² «болт»; *Hering*¹ «оселедець» – *Hering*² «паля»;

7) назви тканин → види одягу: *Trikot*¹ «трикотаж» – *Trikot*² «трико»; *Reversible*¹ «двостороння тканина» – *Reversible*² «одяг, який можна носити на дві сторони» тощо.

У нашій вибірці належність до різних ЛСГ встановлено для 86% омонімів-іменників (1 830 лексем, 880 оморядів). Це означає, що більше 2/3 омонімів диференціюються семантично за рахунок входження до складу різних ЛСГ. Решта 14% омонімів-іменників (298 омонімів, 138 оморядів) входять до однієї й тієї ж ЛСГ. Їх розмежування відбувається різними способами.

У більшості випадків омоніми розрізняються за допомогою граматичного роду, наприклад: *der Assi*¹ «асистент» – *die Assi*² «асистентка»; *das Band*¹ «стрічка» – *der Band*² «том» – *die Band*³ «група». У деяких іменників спостерігаються коливання в роді з поступовою зміною роду (наприклад: *der/das Warp*¹ «пряжа» – *der Warp*² «якір»; *das Juwel* «золотце (про людину)» – *der/das Juwel* «коштовність»; *der/das Merkur* «ртуть» – *der Merkur* «Меркурій»; *das Schnitzel* «шніцель» – *das/der Schnitzel* «клаптик» тощо), що свідчить про тенденцію до диференціації омонімів за допомогою поступової зміни граматичного роду. Якщо ж іменники належать до одного й того ж граматичного роду, для їх розмежування використовується різна форма множини (5 оморядів), наприклад: *das Wort*¹ «слово» (мн. *Wörter*) – *das Wort*² «репліка» (мн. *Worte*); *die Bildung*¹ «утворення» (мн. *die Bildungen*) – *die Bildung*² «освіта» (лише однина) тощо. В інших випадках для розрізнення повних лексичних іменників-омонімів вирішальну роль відіграють соціологічні, ареальні, стилістичні або хронологічні аспекти, тобто омоніми розрізняються приналежністю до різних підсистем лексики. Розглянемо ці аспекти детальніше.

Як відомо, у системі лексики будь-якої мови існують окремі лексичні підсистеми, класифіковані з різних підстав:

1) із соціологічного аспекту: загальнонавчана, соціально-діалектна та професійна лексика;

2) з огляду на територіальне поширення: загальнонародна та територіально обмежена (діалектна) лексика;

3) зі стилістичного аспекту: літературна та розмовна лексика;

4) з хронологічного аспекту: сучасна, архаїчна лексика й неологізми.

Кожна лексична підсистема взаємодіє з іншою, проникає в іншу, тому розмежувати підсистеми не завжди просто.

Найбільша кількість омонімів-іменників виявляється за допомогою обмеження у вживанні одного з омонімів певним територіальним діалектом (16 оморядів), наприклад: *der Beizer*¹ «травильник» – *der Beizer*² «(терит.) шинкар»; *der Flaum*¹ «(терит.) смалець» – *der Flaum*² «пух»; *die Butike*¹ «(терит.) крамниця» – *die Butike*² «бутик» тощо. Такі омоніми диференціюються в географічному аспекті: один компонент оморяди вживається лише на певній частині німецькомовної території, а інший є загальнонавчаним словом. Так, діалектизм *das Heck*² «(пн.-нім.) пасовисько» та *das Bord*² «(швейц.) край (чогось); схил» протистоять загальновідомим *das Heck*¹ «корма» й *das Bord*¹ «поличка». Якщо мовець живе на території, де цей омонім не вживається, для нього омонімія типу діалектизм/недіалектизм не існує, оскільки один компонент оморяди для нього практично відсутній. Так, для жителів півдня Німеччини омонімія на кшталт *die Kote*² «(пн.-нім.) хатина» – *die Kote*³ «палатка, юрта» так само не становитиме джерела непорозуміння під час спілкування, як і для мешканців заходу країни випадки типу *der Schmiergel*¹ «точильний камінь» – *der Schmiergel*² «(сх.-нім.) смолянистий осад (у трубі для паління)». У свою чергу жителі Німеччини практично не відчувають незручностей у спілкуванні через наявність оморяди типу *der Hascher*¹ «(австр., розм.) бідолаха» – *der Hascher*² «(розм.) той, що палить гашиш»; *der Magistrat*¹ «магістрат» – *der Magistrat*² «(швейц.) муніципальний радник»; *die Wegweisung*¹ «дорогказ» – *die Wegweisung*² «(швейц.) депортація» тощо, у яких один компонент оморяди вживається на території Австрії чи Швейцарії. Якщо ж омонім-діалектизм у певній географічній області вживається, то вирішальним для мовця є сам факт належності омоніма до нелітературної лексики. Це усуває небезпеку зіткнення омонімів у мовленні.

Цікавим є випадок розрізнення омонімів за допомогою маркування, що вказує на країну, звідки запозичено відповідні поняття, наприклад: *das College*¹ «(у Великобританії) коледж; вища приватна школа» – *das College*² «(у Франції, Бель-

гії) коледж; вища школа); *das Empire¹* «імперія (у Франції за часів Наполеона)» – *das Empire²* «імперія (британські колонії)». Відмінності між такими омонімами можна вважати територіально зумовленими, хоча насправді при цьому йдеться про псевдоомонімію, аналогічну до міжмовної омонімії.

В 11 випадках (22 омоніми) компоненти однієї й тієї ж омпари входять до різних соціальних підсистем, тобто один омонім є загальноновживаним, а інший належить до термінів чи професіоналізмів, наприклад: *der Homo¹* «(біол.) представник роду людини» – *der Homo²* «гей»; *der Hermelin¹* «горностай» – *der Hermelin²* «(геральд.) зображення горностая на гербах». З погляду непрофесіоналів омонімічні групи такого типу не існують, оскільки неспеціалісти не знають один з омонімів. У професіоналів, які теоретично знають обидва омоніми, до змішування однозвучних слів справа не доходить, оскільки фахівці звичайно співвідносять професіоналізм з одним, звичним для них предметом. Так, математичний термін *der Graph¹* «(матем.) граф, риска» чітко відмежовується сферою вживання від терміна мовознавців *der Graph²* «(мовозн.) граф, буква». Наведемо деякі приклади зі списку омонімів-професіоналізмів:

1) хімічна термінологія: *das Chlorit¹* «(хім.) сіль хлористої кислоти» – *der Chlorit²* «хлорит (мінерал)»; *das Selenit¹* «(хім.) сіль селенітної кислоти» – *der Selenit²* «гіпс (мінерал)»;

2) морська лексика: *der Riemen¹* «пасок» – *der Riemen²* «(мор.) весло»; *der Gast¹* «гість» – *der Gast²* «(мор.) матрос» тощо.

Непорозуміння можуть виникати лише в тих випадках, коли обидва омоніми належать до термінології однієї й тієї ж галузі науки, наприклад: *die Finne¹* «(зоол.) личинка» – *die Finne²* «(зоол.) плавник». Для уникнення двозначних висловлювань у таких випадках одне зі слів замінюється синонімом. Так, замість іменника *die Finne¹* «(зоол.) личинка; лялечка» частіше вживається його синонім *die Larve*.

Одна пара омонімів показує відмінності в плані загальноновживана/соціально-діалектна лексика: *der Rex¹* «цар» і *der Rex²* «(учнівське) директор».

5 омпар мають свої кореляти серед архаїчної лексики, тобто диференціюються в хронологічному аспекті. Такі омоніми мають у системі мови більш сучасні синоніми, а тому стають застарілою лексикою, наприклад: *die Base* – *die Cousine* «двоюрідна сестра»; *die Schmur* – *die Schwiegertochter* «невістка»; *der Strauß* – *der Kampf* «боротьба» тощо. Деякі омоніми застаріли тому, що поняття, які вони виражали, перестали відігравати яку-небудь роль у житті сучасного суспільства, наприклад: *der Real¹* «реал (давня іспанська й португальська монета)», *die Lira¹* «ліра (колишня італійська валюта)». Такі омоніми обмежуються

у своєму вживанні сферою історичних романів і досліджень з історії й країнознавства, при цьому вони мають свої однозвучні відповідності в живій сучасній лексиці, наприклад: *der Real²* «реал (валюта Бразилії)», *die Lira²* «ліра (турецька валюта)». Архаїчні омоніми відмежовані від своїх однозвучних корелятів тим, що перебувають в окремій підсистемі лексики, наприклад: *der Gode¹* «(іст.) священик у давній Ісландії» – *der Gode²* (варіант *der Gote*) «гот»; *die Schelle¹* «скоба; (заст.) наручник» – *die Schelle²* «(терит.) дзвоник».

Деякі омоніми відрізняються від своїх однозвучних корелятів у стилістичному аспекті: один член оморяду перебуває в підсистемі розмовної лексики, а другий – літературної (наприклад: *der Skater¹* «(розм.) гравець у скейт» – *der Skater²* «скейтист»). Опозиція розмовного слова до літературного, очевидно, достатньо їх диференціює, наприклад: *die Domina¹* «канонниця; настоятелька» – *die Domina²* «(розм., завуальов.) проститутка». Одне слово-омонім позбавлене в мовній системі будь-якого забарвлення, тобто є стилістично нейтральним, а інше має негативне стилістичне забарвлення, що фактично унеможливає в живій мові їх змішування. Стилістично відрізняються однозвучні слова також тоді, коли одне з них має позитивне стилістичне забарвлення, належить до високого стилю, будучи, наприклад, поетизмом. Омонімічний корелят такого слова зазвичай не має стилістичного забарвлення, наприклад: *das Heft¹* «(вис.) рукоятка» – *das Heft²* «зошит»; *der Fels¹* «скала» – *der Fels²* «(вис.) бескид». Обидва види стилістично забарвлених слів диференціюються від нейтральної лексики тим, що вживаються в різних сферах мовленнєвої діяльності: омоніми з маркуванням «розмовні» переважно в усному мовленні, поетизми – у віршах, поемах, баладах тощо, тоді як стилістично нейтральні омоніми вживаються в усіх видах текстів. У системі мови вони відмежовані один від одного межами лексичних підсистем.

Деякі повні омоніми розрізняються за рахунок виключного вживання одного з компонентів оморяду в сталих виразах, наприклад: *das Geschäft¹* «справа; фірма, магазин» – *das Geschäft²* «(евфем.) нужда» (вживається у вислові *sein Geschäft verrichten* «справляти нужду»); *der Plan¹* «акція; діяльність» (лише в сталих висловах *jmdn., etw. auf den Plan rufen* «спонукати до дії», *auf den Plan treten* «вступити в дію, настати») – *der Plan²* «план»; *der Einstand¹* «свято, вечірка» (у вислові *seinen Einstand geben* «обмити посаду») – *der Einstand²* «рівний рахунок; тайм-брейк».

Згадані критерії розмежування омонімів наведено для більшої наочності в таблиці 1.

Решта 17 оморядів (34 омоніми) за повного збігу граматичних форм не мають стилістичних маркувань, які б їх розрізняли. Це, зокрема, топо-

німи (7 омопар), один із яких позначає країну, а інший – столицю цієї країни: *Mexiko* «Мексика» – *Mexiko* «Мехіко»; *Salzburg* «Зальцбург (земля)» – *Salzburg* «Зальцбург (столиця землі Зальцбург)» тощо. Розмежування таких іменників відбувається, як показав аналіз публіцистичних текстів із Маннгеймського текстового масиву COSMAS II, на основі сполучуваності омонімів на позначення міст із прийменниками *bei*, *bis* або *über*, які не трапляються з назвами країн і земель, наприклад: *Aus dem 30. Stock lässt sich der Blick über Singapur genießen. Anreise: Pkw Autobahn bis Salzburg* тощо. Інколи спостерігається також лексикалізація одного з омонімів (*Mexiko-Stadt* «Мехіко») на противагу *Mexiko* «Мексика») або вживання власних назв міст і країн з уточненнями, наприклад: *Rechtzeitig zum Mozart-Jahr will die Stadt Salzburg das ewige Rätsel um den Schädel Mozarts lösen. Etwa 70 Prozent der Aktien sind im Besitz des Staates Monaco*. В інших випадках основним критерієм розмежування омонімів – власних назв слугує контекст, наприклад, вживання власних назв серед низки назв міст або держав: *Weitere 60 vertreten das Unternehmen in Taiwan, Korea, Singapur und den USA* (ідеться про державу); *Die Redaktion sitzt nicht in Bangkok, Singapur oder Hongkong – sondern in Hanoi* (ідеться про місто).

Решта 10 омопар повних лексичних омонімів не мають жодних граматичних, соціологічних, ареальних, стилістичних або хронологічних маркувань, які дали б змогу їх розмежувати. Вони також належать до одних і тих же ЛСГ, наприклад: *der Paprika*¹ «паприка» – *der Paprika*² «стручковий перець» (ЛСГ «Рослини»); *der Bauer*¹ «селянин» – *der Bauer*³ «будівельник» (ЛСГ «Соціальний статус людини»); *die Burka*¹ «бурка; пальто» – *die Burka*² «паранджа» (ЛСГ «Атрибути людини»); *die Kasette*¹ «касета» – *die Kasette*² «шкатулка, ларчик», *das Bändchen*¹ «стрічка» – *das Bändchen*² «томик» (ЛСГ «Штучні речі»); *die Löschung*¹ «ануляція» – *die Löschung*² «розвантажування», *die Einladung*¹ «завантажування» – *die Einladung*² «запрошення», *die Ausfütterung*¹ «підшивання» – *die Ausfütterung*² «відгодівля», *die Abfütterung*¹ «відгодівля» – *die Abfütterung*² «підшивка» (ЛСГ «Дії»); *die Folge*¹ «серія, випуск» – *die Folge*² «наслідок» (ЛСГ «Абстрактні поняття»). Їх кількість є занад-

то малою, щоб стати перешкодою для комунікації (0,01% оморядів іменників). Очевидно, єдиним критерієм розмежування таких омонімів є контекст (як мовний, так і позамовний).

Як бачимо, належність більшості іменників-омонімів до різних ЛСГ та диференціація слів, що належать до однієї ЛСГ, за допомогою різних граматичних показників і стилістичних маркувань дає можливість досить чітко розмежувати їх значення. З огляду на це компоненти оморяду можна протиставити на основі категорії маркованості, що корелює з когнітивним оператором норми/ відхилення від норми. Як відомо, лінгвістичне поняття маркованості застосовують до різних компонентів мовної структури, воно має велику пояснювальну силу й когнітивну значимість. Поняття маркованості прийшло в лінгвістику з фонології та набуло особливого значення в типологічному описі асиметрії граматичних параметрів у працях Дж.Грінберга і його послідовників [11, с.87–100; 15]. У граматиці маркований (сильний) член опозиції має формально виражену ознаку (наприклад, закінчення множини в іменниках) і вужче й чіткіше граматичне значення, ніж немаркований (слабкий) член.

З компонентів оморяду омонім, вказаний у словнику під номером «1», як правило, є немаркованим, а інші – маркованими, тобто обмеженими у вживанні стилістично, хронологічно, територіально чи соціально. Це означає, що оморяд складається зі слабого й сильного членів. Сильні члени оморядів можна охарактеризувати як лексику, обмежену у функціонуванні та протиставлену своїми диференційними ознаками активному, загальноновживаному, нейтральному номінативному складу мови. При цьому поняття «маркована лексика» є набагато ширшим, ніж «стилістично маркована лексика»: марковані лексеми несуть будь-яку супровідну, додаткову (до лексичного значення) інформацію про граматичне значення, сфери вживання, часову віднесеність, емоційно-експресивне забарвлення чи функціонально-стильове використання лексичних одиниць.

Немаркованість одного з компонентів оморяду (як правило, першого) доведено нами в низці психолінгвістичних експериментів, у яких носіям німецької мови пропонували навести до омо-

Таблиця 1

Критерії розмежування іменників-омонімів

Критерії розмежування	Оморяди	Приклади
Належність до різних ЛСГ	876	<i>der Hahn</i> ¹ «півень» – <i>der Hahn</i> ² «кран»
Територіальна маркованість	16	<i>der Flaum</i> ¹ «(терит.) смалець» – <i>der Flaum</i> ² «пух»
Соціальна маркованість	11	<i>der Riemen</i> ¹ «пасок» – <i>der Riemen</i> ² «(мор.) весло»
Хронологічна маркованість	5	<i>die Schelle</i> ¹ «(заст.) наручник» – <i>die Schelle</i> ² «дзвіночок»
Стилістична маркованість	4	<i>der Skater</i> ¹ «(розм.) гравець у скейт» – <i>der Skater</i> ² «скейтіст»
Вживання в сталих сполученнях	3	<i>der Plan</i> ¹ «акція; діяльність» – <i>der Plan</i> ² «план»
Разом	1001	

німів у списку перше слово-асоціацію, яке спаде на думку. Матеріалом дослідження слугували 200 омопар іменників, вибраних на основі різної семантичної, стилістичної, хронологічної, територіальної або соціальної віднесеності одного з компонентів омопари. До анкети включено як гомогенні омопари, іменники яких мають спільне походження, так і гетерогенні, які збіглися у звучанні внаслідок запозичення, випадкового фонетичного збігу тощо.

В експерименті взяли участь студенти Інституту германістики Технічного університету м. Хемніц (Німеччина) у віці від 21 до 25 років, рідною мовою яких є німецька. Оскільки кількість слів (200) досить велика, анкети містили по 50 слів, відповідно, опитування інформантів проводили в чотирьох різних семінарських групах. Процедура подання матеріалу виглядала таким чином: інструкцію пропонували усно; згідно з інструкцією вимагалось написати в анкеті навпроти слова-стимулу перше слово, яке спаде на думку, пов'язане зі словом-стимулом. Анкети містили 200 омопар рідною мовою інформантів. Отримані відомості було згруповано, у результаті чого підраховано частоту вживання кожного слова-реакції на певне слово-стимул.

Отримані результати свідчать про переважну маркованість омоніма, наведеного в словнику під цифрою «2» (150 прикладів, 75%). З 200 прикладів омопар лише в 22% випадків (43 приклади) маркованим виявився перший компонент омопари, наприклад: *der Kuli¹* «дешевий робітник в Азії» (0 асоціатів) і *der Kuli²* «кулькова ручка» (30 асоціатів); *der Rauch¹* «ворс» (0) і *der Rauch²* «дим» (30); *der/das Rauch¹* «пурпуровий колір» (0) і *der Scharlach²* «скарлатина» (30); *das Geschoss¹* «постріл» (5) і *das Geschoss²* «поверх» (25); *der Kongo¹* «річка Конго» (1) і *das/der Kongo²* «країна Конго» (29). Серед омопар із першим маркованим компонентом переважають гетерогенні пари омонімів (26 гетерогенних омопар на противагу 15 гомогенним омопарам), що зумовлюється, очевидно, особливостями лексикографічної практики. Як відомо, першим серед гомогенних омонімів наводять частотніший компонент, чого не спостерігається в гетерогенних омопарах.

У 7 випадках (3% прикладів) кількість асоціацій до першого й другого компонента омопари розподіляється приблизно однаково, наприклад: *das Land¹* «земля, суходіл» і *das Land²* «країна» (15 асоціатів); *das Pflaster¹* «бруківка» (14) і *das Pflaster²* «пластир» (16); *der Mittag¹* «обід (частина доби)» (16) і *das Mittag²* «обід (їжа)» (14); *der Bogen¹* «дуга; лук» (16) і *der Bogen²* «лист паперу» (14); *die Fessel¹* «пута; ланцюг» (16) і *die Fessel²* «кісточки; ікри» (14); *der Leiter¹* «керівник; (фіз.) провідник» (16) і *die Leiter²* «драбина» (14); *die Raserei¹* «гнів, лють» (14) і *die Raserei²* «швидка їзда» (16).

Згрупуємо омопари за маркованістю одного з компонентів у підгрупі та обрахуємо в кожній із підгруп відносну частку омопар із найбільш маркованими компонентами (коли співвідношення асоціатів немаркованого й маркованого компонентів складає 30:0). Так, серед омопар з одним соціально маркованим компонентом відносна частка таких омопар складає 76%, тобто зафіксовано 25 омопар із найбільш маркованим компонентом із 33 досліджуваних омопар. До них належать лексичні одиниці, які вживають у науковому (загальнонаукові й галузеві терміни, науково-технічні професіоналізми), офіційно-діловому (адміністративно-управлінська, юридична й дипломатична термінологія), публіцистичному (публіцистичні терміни, суспільно-політична лексика та термінологія), конфесійному (конфесійна лексика й термінологія) стилях німецької мови, а також книжні лексичні одиниці, наприклад: *der Gast²* «(мор.) матрос», *die Locke²* «(мисл.) манок», *das Schiff²* «(архіт.) неф», *die Schmiere²* «(арго) шухер» тощо. Спільною рисою зазначених груп слів є те, що вони виступають засобом спілкування окремих професійних, соціальних і вікових груп людей. Решта підгруп розмістилися за спадом таким чином:

– омогрупи з компонентом, який вживають лише в сталих висловлюваннях: 100% (5:5). До них відносимо такі приклади: *die Lampe²* «(у вислові *Meister Lampe*) зайчик-побігачик», *der Onkel²* «(*großer/dicker Onkel*) великий палець ноги» тощо;

– омогрупи з компонентом-скороченим словом: 100% (1:1). У нашій вибірці трапилась лише одна омопара такого типу: *die Birne¹* «груша» і *die Birne²* «(скороч.) лампочка»;

– омогрупи з хронологічно маркованим компонентом: 83% (5:6). До хронологічно маркованої лексики віднесено застарілі слова (історизми й архаїзми), наприклад: *der Zelt²* «(заст.) прохід; перевал», *die Hecke²* «(заст.) сезон парування», *die Mandel²* «(заст.) 15 штук» тощо;

– омогрупи з обома маркованими компонентами: 53% (9:17). Компоненти омопари можуть бути одночасно маркованими соціально (*der Zyklon¹* «(мет.) циклон» і *das Zyklon²* «(хім.) газ»; *das Pastorale¹* «(муз.) пастораль» і *das Pastorale²* «(катол.) посох»), стилістично й територіально (*der Schamott¹* «(розм. зневажл.) непотріб» і *der Schamott²* «(австр. розм.) глина»), хронологічно й територіально (*das Panier¹* «(заст.) прапор» і *die Panier²* «(австр.) маса для панірування»);

– омогрупи з територіально маркованим компонентом: 52% (11:21). Ця підгрупа представлена словами, що мають чітко виражену діалектну віднесеність, наприклад: *die Beige²* «(пд.-нім., швейц.) стос», *das Heck²* «(пн.-нім.) загорода; вольтер», *die Pflaume²* «(територ.) насмішка» тощо;

– омогрупи зі стилістично маркованим компонентом: 29% (5:17). Ця підгрупа репрезентована словами, у лексичному значенні яких є компоненти, що мають суб'єктивний характер: емоційність, експресивність, образність, оцінність. Відповідно до емоційно-експресивного забарвлення конотативно маркована лексика поділяється на позитивно й негативно забарвлену. Позитивний емоційний заряд несуть урочисті, високі, риторичні слова, лексичні одиниці з емоційною оцінкою схвалення, пестливості та деякі жартівливі лексеми (*die Hochzeit*² «розквіт», *der Reif*² «обручка»). Негативну оцінку мають просторічні слова, які розрізняють за ступенем зниженості: від жартівливо-іронічного, фамільярного відтінків до грубого, вульгарного (*der Schwindel*² «(розм. вульг.) обман», *die Raserei*² «(розм. вульг.) гонки», *die Horde*² «(розм. вульг.) кодро»);

– омогрупи з компонентами без маркування: 29% (28:96). У цій підгрупі на кількість асоціатів впливає частота вживання слова, тобто частотніші слова отримують більше число асоціатів, наприклад: *die Mutter*¹ «мама» (30 асоціатів) і *die Mutter*² «гайка» (0 асоціатів); *der Bart*¹ «борода» (30) і *der Bart*² «борідка ключа» (0); *die Lippe*¹ «губа» (30) і *die Lippe*² «притока Рейну» (0) тощо.

Результати психолінгвістичного експерименту вказують на те, що найбільшою маркованістю володіють компоненти омопарі, які вживаються в сталих висловах, є скороченнями або хронологічно маркованими. Найменш маркованими є компоненти омопар, які наводяться в словнику

без стилістичних позначень, або ж вони належать до конотативно маркованої лексики, тобто мають емоційно-експресивне забарвлення.

Проведений психолінгвістичний експеримент свідчить про наявність у більшості омопар (97% вибірки) маркованого й немаркованого компонентів. Це дає змогу трактувати омонімію з погляду когнітивно-мовної кореляції «маркованість/немаркованість» та, якщо ширше, «норма/відхилення від норми». З когнітивного погляду мовна маркованість є похідною від когнітивної маркованості, тобто немарковане мовне значення відповідає когнітивно нормальному (природному, очікуваному) стану справ, а марковане мовне значення відповідає когнітивно відхиленню від нормального стану. Як зазначає О. Кибрик, нормальний стан справ входить до когнітивного гештальта людського досвіду та концептуалізується з мінімальною затратою ментальних обчислювальних зусиль, тобто активується автоматично, а відхилення від гештальта для їх активації вимагають додаткових обчислювальних ресурсів [1, с. 62]. Таким чином, мовна маркованість відображається специфічними лінгвістичними засобами в мовних структурах, у тому числі омопарах та оморядях, як когнітивний оператор норми й відхилення від норми. У свою чергу наявність маркованих і немаркованих компонентів в омопарі чи оморяді свідчить про синергетичні потенції омонімії.

Перспективним вважаємо дослідження впливу когнітивно-мовної кореляції «норма/відхилення від норми» на основі суцільної вибірки омонімів інших частин мови, насамперед дієслів і прикметників.

Література

- Кибрик А. Лингвистическая реконструкция когнитивной структуры / А. Кибрик // Вопросы языкознания. – 2008. – № 4. – С. 51–77.
- Кійко С. Омонімія в мові і мовленні / С. Кійко. – Чернівці : Родовід, 2014. – 544 с.
- Колесников Н. Омонимия в предложении и вопросы ее устранения (на материале русского языка) : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н. Колесников ; Тбилисский гос. ун-т. – Тбилиси, 1968. – 22 с.
- Маулер Ф. Грамматическая омонимия в современном английском языке / Ф. Маулер. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1983. – 136 с.
- Новиков Л. Семантика русского языка / Л. Новиков. – М. : Высшая школа, 1983. – 272 с.
- Османова Р. О явлении омонимии в лезгинском литературном языке / Р. Османова // Ученые записки Азербайджанского государственного университета имени С.М. Кирова. – Баку : Изд-во Азербайджанского гос. ун-та, 1962. – С. 57–64.
- Реформатский А. Введение в языкознание / А. Реформатский. – М. : Просвещение, 1967. – 542 с.
- Bridges R. On English Homophones / R. Bridges // Society for Pure English Tract. – Oxford : Clarendon Press, 1919. – P. 4–8.
- Bünting K.-D. Deutsches Wörterbuch / K.-D. Bünting. – Chur : Isis Verlag, 1996. – 1504 S.
- Cairns H. Effects of bias on processing and reprocessing of lexically ambiguous sentences / H. Cairns // Journal of Experimental Psychology. – 1973. – № 97. – P. 337–343.
- Croft W. Typology and universals / W. Croft. – 2-d ed. – Cambridge : University Press, 2003. – 320 p.
- Ducháček O. O vzájemném vlivu tvaru a významu slov / O. Ducháček. – Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1953. – 191 s.
- Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/1413954/>.
- Foss D. Some effects of context on the comprehension of ambiguous sentences / D. Foss, C. Jenkins // Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior. – 1973. – № 12. – P. 577–589.
- Greenberg J. Language universals, with special reference to feature hierarchies / J. Greenberg. – The Hague : Mouton and Company, 1966. – 89 p.
- Hogaboam T. Lexical ambiguity and sentence comprehension / T. Hogaboam, C. Perfetti // Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior. – 1975. – № 14. – P. 265–274.
- Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / Hrsg. von D. Götz u.a. – Berlin : Langenscheidt, 2008. – 1307 S.
- Wahrig G. Deutsches Wörterbuch / G. Wahrig. – 8. Aufl. – Gütersloh : Bertelsmann Lexikon Verlag, 2006. – 1728 S.

КОРЕЛЯЦІЯ КАТЕГОРІЙ МОДАЛЬНОСТІ ТА ДЕЙКСИСУ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННІ «ЗАГАЛЬНОГО» ЗНАЧЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено вивченню взаємодії категорій модальності й дейксису з огляду на їх участь у творенні значення лексичних одиниць, зокрема прислівників і прийменників. Розроблено моделі побудови «загального» лексичного значення одиниць на основі «індексального» й «символічного» значень. Обґрунтовано доцільність подальшого введення та дослідження категорії «дейктична модальність» у лінгвістиці.

Ключові слова: модальність, дейксис, загальне значення, індексальне значення, символічне значення.

Ковбаско Ю. Г. Корреляция категорий модальности и дейксиса в процессе формирования «общего» значения лексических единиц в современном английском языке. – Статья.

Статья посвящена изучению взаимодействия категорий модальности и дейксиса, учитывая их участие в формировании значения лексических единиц, в частности наречий и предлогов. Разработаны модели построения «общего» лексического значения единиц на основе «индексального» и «символического» значений. Обоснована целесообразность дальнейшего введения и исследования категории «дейктическая модальность» в лингвистике.

Ключевые слова: модальность, дейксис, общее значение, индексальное значение, символическое значение.

Kovbasko Yu. H. Correlation between the categories of modality and deixis in the course of lexical units' "general meaning" formation in PDE. – Article.

The paper deals with the study of correlation between the categories of modality and deixis, taking into consideration their participation in lexical units' meaning formation, in particular adverbs and prepositions. The models of "general" meaning construction on the basis of "indexical" and "symbolic" meanings have been developed. Reasonability of further introduction and analysis of the category of "deictic modality" in linguistics have been grounded.

Key words: modality, deixis, general meaning, indexical meaning, symbolic meaning.

Постановка проблеми. Зміна пріоритетів у дослідженні мови сприяє формуванню нової наукової парадигми в лінгвістиці – антропоцентричної, що спрямовується на вивчення мови не як відокремленої й самостійної системи, а в її взаємозв'язку з людиною та мисленням. Є.С. Кубрякова зауважує: «Антропоцентризм характеризується як особливий принцип дослідження, що полягає в тому, що наукові об'єкти вивчаються насамперед з огляду на їх роль для людини, призначення в її життєдіяльності, функції для розвитку людської особистості та її вдосконалення» [12, с. 212]. Саме людина стає точкою відліку в ході аналізу тих чи інших явищ та об'єктів, його складником, визначаючи подальший хід і кінцеву мету дослідження, а вивчення лінгвістичної діади «мова – людина» базується на антропоцентричному принципі. Відповідно, формування антропоцентричної парадигми привело до зміни фокусу лінгвістичної проблематики в бік мовної особистості, а мовець разом з особистісними аспектами висловлювання та суб'єктивністю мови становить основу для розвитку й дослідження лінгвістики з огляду на принцип антропоцентричності. Ю.С. Степанов стверджує: «Суб'єктивність у мові – це здатність мовця присвоювати собі мову в процесі її застосування, що реалізується в самій мові у вигляді особливої риси її побудови: у тому, що цілі класи мовних елементів (займенник першої особи, делокутивні дієслова тощо) мають особливу референтну співвіднесеність» [16, с. 50].

Таким чином, антропоцентризм мови передбачає існування не лише її об'єктивного, а й суб'єктивного характеру, а мовець застосовує об'єктивні

мовні засоби для вираження особистісних суб'єктивних міркувань. Формуючи й висловлюючи суждення щодо навколишньої реальності, людина насамперед використовує власний досвід, відповідно, будь-яке висловлювання можна розглядати як вираження певної позиції мовця щодо інших людей і предметів, про які йде мова, тобто як природно мовну егоцентричність [11, с. 28].

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення проблематики егоцентричності та антропоцентричності в мові дало змогу О.В. Падучевій виокремити дві категорії егоцентричних елементів у мові: ті, що пов'язані з дейксисом, та ті, що пов'язані зі свідомістю й мовою [13, с. 184]. Егоцентричні елементи мови визначаються як слова, категорії, конструкції, семантика яких передбачає посилення на мовця; їх аналоги – дейктичні слова, дейктичні граматичні категорії, показники суб'єктивної модальності тощо [14, с. 464]. Егоцентричні елементи (egocentric particulars) розглядаються Б. Расселлом як будь-які слова, денотація яких визначається особою мовця, місцем, часом і середовищем їх використання [7, с. 108]. Р. Якобсон трактує такі елементи як шифтери (shifters) – особливі класи граматичних одиниць, загальне значення яких не може бути визначено без посилення на висловлювання [2, с. 388]. Через можливість контекстуальну багатозначність «шифтери», на думку лінгвіста, співвідносяться з «простими індексами», що протиставляються «символам» (відповідно до класифікації Ч.С. Пірса) [2, с. 388].

Триада Ч.С. Пірса «ІКОНІ – ІНДЕКСИ – СИМВОЛИ», що дала поштовх для подальших розробок у цій сфері, зокрема й теорій Б. Рассела

та Р. Якобсона, становить основу досліджень егоцентричних елементів мови, оскільки ґрунтується на зв'язку знаку з об'єктом, який він репрезентує. Так, ІКОНІЧНИЙ ЗНАК є подібним до об'єкта, який він позначає, а якості іконічного знака нагадують якості самого об'єкта [9, с. 13], тобто відображає об'єкт тією мірою, якою він схожий на нього. ІНДЕКС – це знак або репрезентація, яка відсилає до свого об'єкта не завдяки подібності чи аналогії з ним або тому, що він асоціюється із загальними якостями, якими володіє цей об'єкт, а тому, що він перебуває в динамічному (у тому числі просторовому) зв'язку як з індивідуальним об'єктом, так і з відчуттями чи пам'яттю особи, для якої він слугує знаком [4, с. 531]. СИМВОЛ у свою чергу визначається як знак винятково або переважно завдяки тому, що він використовується й розуміється як такий, незважаючи на мотиви, що сприяли його вибору, чи характер його застосування – природний або конвенційний [5, с. 640]. Р. Якобсон стверджує: «Символ не здатний позначати якусь певну річ, а позначає тільки тип речі, та й сам по собі є типом, а не конкретною річчю. Символ – це загальне правило, яке знаходить своє вираження завдяки різним прикладам свого застосування» [3, с. 36]. Водночас спільна основа, а саме відношення до об'єкта, дає змогу говорити про іконічні знаки, індекси, символи як про «три полюси», які можуть співіснувати в межах одного знака [6, с. 129]. А необхідність аналізу взаємодії цих елементів та їх впливу на формування «загального» значення лексичних одиниць становить актуальність роботи.

Метою статті є вивчення взаємодії категорій модальності й дейксису в процесі формування семантичного значення лексичних одиниць.

Виклад основного матеріалу. У разі дослідження егоцентричних елементів мови провідними, на нашу думку, виступають індекси та символи, адже саме завдяки ним ми отримуємо дейктично-модальну характеристику дискурсу, інформацію «про що повідомляється» (час, місце, обставини), «факт повідомлення» (саме повідомлення), «ким про це повідомляється» (особа-мовець) і «співвідношення між тим, що повідомляється, та дійсністю» (епістемічність). Здатність одиниць поєднувати дейктичні й модальні характеристики свідчить про необхідність їх аналізу з позиції мовлення, а не мови. Розглядаючи систему знаків чи лексичні одиниці відокремлено, ми говоримо насамперед про «мову», тоді як аналізуючи лексичні одиниці у взаємодії одна з одною, переходимо до сфери «мовлення», зокрема й дискурсу.

Дослідження одиниць у дискурсі, де відбувається поєднання категорій дейктичності та модальності, дає змогу комплексно проаналізувати функціональну семантику лексичних одиниць, тоді як їх вивчення в межах системи знаків дає одностороннє

уявлення (з позиції дейксису або модальності) про ту чи іншу одиницю. Таке поєднання дейктичних і модальних ознак вказує на перетин категорій дейксису й модальності, а одиниці об'єднуються в єдину категорію, що позначається декількома термінами, такими як «індексальні символи» (за Ч.С. Пірсом [4, с. 531]), «шифтери» (за Р. Якобсоном [2, с. 388]), «єгоцентричні елементи» (за Б. Расселлом [7, с. 6]), «контекстно-залежні елементи» (за Х. Райхенбахом [1, с. 8]), «єгоцентриця» (за О.В. Падучевою [15, с. 20]).

Водночас з огляду на багатозначність термінології вважаємо за доцільне провести її розмежування та запропонувати власне трактування досліджуваних явищ та одиниць-репрезентантів. Так, розуміння «шифтерів» як одиниць, загальне значення яких не може бути визначене без посилання на висловлювання, вказує на необхідність їх аналізу лише в межах дискурсу, що також стосується терміна «контекстно-залежні елементи», коли основний акцент робиться саме на контексті, а отже, і на дискурсі. На противагу їм термін «єгоцентричні елементи» фокусується саме на дейктичних характеристиках одиниць, що дає змогу аналізувати їх у межах як мови, так і дискурсу. Поняття «індексальні символи» поєднує в собі характеристики як індексальних, так і символічних знаків, а отже, пропонує їх комплексну характеристику. Таке поєднання вказує на те, що в цих знаках тип символу завжди однаковий, тоді як їх індексальне значення відрізняється відповідно до типу одиниць, до якого вони належать [8, с. 81]. Таким чином, «індексальні символи» характеризуються наявністю «загального» значення, тобто відомим має бути як «символічне» значення, коли один репрезентант лінгвістичного знака вказує на те ж, що й інші репрезентанти цього знака в мові, так і «індексальне» значення, коли значення репрезентанта знака варіюється відповідно до його реалізації в дискурсі.

Саме спроби встановлення єдиного «загального» значення лексичної одиниці, на нашу думку, приводять до багатозначності одиниць, що відображається в розроблених нами моделях:

$$General\ meaning_{(1)} = symbolic\ meaning_{(1)} + indexal\ meaning_{(1)}$$

$$General\ meaning_{(2)} = symbolic\ meaning_{(1)} + indexal\ meaning_{(2)}$$

$$General\ meaning_{(N)} = symbolic\ meaning_{(1)} + indexal\ meaning_{(N)}$$

Припускаємо, що оскільки «загальне» значення складається із «символічного» значення, яке є сталим для категорій слів (*symbolic meaning*₍₁₎), та «індексального» значення, що кожного разу по-новому актуалізує той чи інший компонент значення одиниці (*indexal meaning*_(1-N)), то в результаті одна лексична одиниця може отримувати декілька «загальних» значень (*general meaning*_(N)), які

зрештою заносяться в словники, граматики тощо та не лише створюють багатозначність одиниці, а й дають змогу визначати її як різні частини мови. Розглянемо лексичні одиниці *UP* та *AFTER* на основі дефініцій словника “*The American Heritage Dictionary*” [10] (див. таблицю 1).

У таблиці 1 детально наведено семантичні компоненти значень, які дають змогу визначати

лексичні одиниці *UP* та *AFTER* як прийменники (4 семантичні компоненти для *UP*, 11 семантичних компонентів для *AFTER*) та прислівники (20 семантичних компонентів для *UP*, 2 семантичні компоненти для *AFTER*) водночас, у результаті чого їх значення частково дублюються. Семантичні компоненти, що описують *UP* та *AFTER* як інші частини мови, а саме прикметники, іменники,

Таблиця 1

Семантична парадигма лексичних одиниць *UP* та *AFTER* в англійській мові

№/ part of speech	Meanings	
	UP	AFTER
1. Adverb	<ul style="list-style-type: none"> – In or to a higher position: looking up. – In a direction opposite to the center of the earth or a comparable gravitational center: up from the lunar surface. – In or to an upright position: sat up in bed. – Above a surface: coming up for air. – So as to detach or unearth: pulling up weeds. – Above the horizon: as the sun came up. – Into view or existence: draw up a will. – Into consideration: take up a new topic. – In or toward a position conventionally regarded as higher; as on a scale, chart, or map: temperatures heading up; up in Canada. – To or at a higher price: stocks that are going up. – So as to advance, increase, or improve: Our spirits went up. – With or to a greater intensity, pitch, or volume: turn the sound up. – Into a state of excitement or turbulence: stir up; rouse up. – Completely; entirely: drank it up in a gulp; fastened up the coat. – Used as an intensifier of the action of a verb: typed up a list. – So as to approach; near: came up and kissed me. – To a stop: pulled up in front of the station. – Each; apiece: The score was tied at 11 up. – Apart; into pieces: tore it up. – Nautical To windward. 	<ul style="list-style-type: none"> – Behind; in the rear. – At a later or subsequent time; afterward: three hours after; departed shortly after.
2. Preposition	<ul style="list-style-type: none"> – From a lower to or toward a higher point on: up the hill. – Toward or at a point farther along: two miles up the road. – In a direction toward the source of: up the Mississippi. – Nautical Against: up the wind. 	<ul style="list-style-type: none"> – Behind in place or order: Z comes after Y in the alphabet. – Next to or lower than in order or importance. – In quest or pursuit of: seek after fame; go after big money. – Concerning: asked after you. – Subsequent in time to; at a later time than: come after dinner. – Subsequent to and because of or regardless of: They are still friends after all their differences. – Following continually: year after year. – In the style of or in imitation of: satires after Horace. – With the same or close to the same name as; in honor or commemoration of: named after her mother. – According to the nature or desires of; in conformity to: a tenor after my own heart. – Past the hour of: five minutes after three.
3. Adjective	21 semantic components	2 semantic components
4. Noun	3 semantic components	2 semantic components
5. Verb	4 semantic components	-
6. Conjunction	-	1 semantic component

дієслова, частки, вказано в таблиці 1 заради повноти дослідження та встановлення багатозначності лексичних одиниць. Така багатозначність, на нашу думку, виникає в результаті поєднання «символічного» й «індексального» значень лексичних одиниць та сприяє подальшому визначенню однієї лексичної одиниці як різних частин мови.

Наприклад, у випадку з одиницею *UP*, «символічне значення» якої можемо визначити як “*towards a certain position or state*”, власне «індексальні» значення, що виникають завдяки синтаксичним структурам, зокрема й фразовим дієсловом, у які входить одиниця *UP*, та реалізації одиниці в дискурсі, сприяють появі нових «загальних» значень, що базуються на уточненні на пряму, положення, стану тощо.

«Символічним» значенням лексичної одиниці *AFTER* є “*at a subsequent position, time, manner*”, тоді як її «індексальні» значення, а отже, і перелік «загальних» значень, формуються в більшості випадків завдяки контексту/дискурсу.

Використання таких одиниць у межах різноманітних синтаксичних структур і конструкцій сприяє актуалізації їх додаткових модальних чи дійсних характеристик, виникненню в них

нових значень, а отже, їх транспозиції із цих категорій у категорію «дійсних модальності». Це дає нам змогу стверджувати, що в результаті транспозиції лексична одиниця, набуваючи нових «індексальних» значень, починає функціонувати в межах дискурсу, а не мови, тоді як її приналежність до частин мови залишається незмінною завдяки її «символічному» значенню.

Висновки. Таким чином, саме «символічне» значення лексичної одиниці повинне визначати її приналежність до того чи іншого класу слів та, відповідно, фіксуватись у словниках, граматиках тощо. «Індексальне» значення лексичної одиниці є тим компонентом її «загального» значення, що актуалізується в дискурсі під впливом синтаксичних структур та в поєднанні з іншими категоріями (наприклад, дійсису чи модальності відповідно), а також є наслідком функціональної транспозиції, якої зазнає одиниця під час свого функціонування в мовленні.

Перспективу подальшого дослідження становить необхідність вивчення взаємодії ключових елементів категорій дійсису та модальності, а також формування ними категорії «дійсних модальності».

Література

1. Bartlett S.J. Varieties of Self-Reference / S.J. Bartlett // Self-Reference: Reflections on Reflexivity. – Dordrecht : Martinus Nijhoff Publishers, 1987. – P. 5–28.
2. Jakobson R. Shifters and Verbal Categories / R. Jakobson // On Language. – Cambridge, MA : Harvard UP, 1990. – P. 386–392.
3. Jakobson R. Quest for the Essence of Language / R. Jakobson // Diogenes. – Sage Publications, 1966. – № 51. – P. 21–37.
4. Peirce C.S. Index (in exact logic) / C.S. Peirce // Dictionary of Philosophy and Psychology. – London : Macmillan and Co., 1901. – Vol. 1. – P. 531–532.
5. Peirce C.S. Symbol / C.S. Peirce // Dictionary of Philosophy and Psychology. – London : Macmillan and Co., 1902. – Vol. 2. – P. 640.
6. Portis-Winner I. Peirce, Saussure and Jakobson's Aesthetic Function: Towards a Synthetic View of the Aesthetic Function. Peirce and Value Theory on Peircean Ethics and Aesthetics / I. Portis-Winner. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1994. – 230 p.
7. Russell B. An Inquiry into Meaning and Truth / B. Russell. – Baltimore : Psychology Press, 1995. – 352 p.
8. Simms K. Indexicality and Social semiotic / K. Simms // Critical studies. Language and the subject. – Amsterdam ; Atlanta, GA : Rodopi, 1997. – P. 75–87.
9. Thellefsen T.L. C. S. Peirce's Evolutionary Sign: an Analysis of Depth and Complexity within Peircean Sign Types and Peircean Evolution Theory / T.L. Thellefsen // SEED: Semiotics, Evolution, Energy and Development. – 2001. – № 1(2). – P. 1–45.
10. The American Heritage Dictionary of the English Language. – 5 ed. – Boston : Houghton Mifflin Company, 2011. – 2112 p.
11. Краснова Т.И. Субъективность – модальность (материалы активной грамматики) / Т.И. Краснова. – СПб. : Изд-во СПб-ГУЭФ, 2002. – 189 с.
12. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е.С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века : сб. статей / под ред. Ю.С. Степанова. – М. : Российский гос. ун-т, 1995. – С. 149–238.
13. Падучева Е.В. Модальность сквозь призму дейсиса / Е.В. Падучева // Традиционное и новое в русской грамматике : сб. статей памяти В.А. Белошапковой / сост. : Т.В. Белошапкова, Т.В. Шмелева. – М. : Индрик, 2001. – С. 184–197.
14. Падучева Е.В. Статьи разных лет / Е.В. Падучева. – М. : Языки славянских культур, 2009. – 736 с.
15. Падучева Е.В. Эгоцентрические валентности и деконструкция говорящего / Е.В. Падучева // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 2011. – № 3. – С. 3–18.
16. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики / Ю.С. Степанов. – М. : Наука, 1975. – 312 с.

РОЛЬ ФРЕЙМОВИХ СТРУКТУР НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРИРОДИ У ВІДОБРАЖЕННІ ПОЧУТТІВ ЛЮДИНИ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню відображення людських почуттів через описи природи в художньому дискурсі. На матеріалі поетичної творчості Г. Гейне проаналізовано фреймові структури, що представляють фрейм «Природа», та визначено їх роль у художньому відтворенні внутрішнього світу ліричних героїв.

Ключові слова: фрейм, фреймова структура, природа, почуття.

Козак С. В. Роль фреймових структур означення природи в зображенні чутств человека в немецкоязычном поэтическом дискурсе. – Стаття.

Статья посвящена исследованию воспроизведения чувств человека посредством описания природы в художественном дискурсе. На материале поэтического творчества Г. Гейне проанализированы фреймовые структуры, представляющие фрейм «Природа», а также определена их роль в художественном воссоздании внутреннего мира лирических героев.

Ключевые слова: фрейм, фреймовая структура, природа, чувство.

Kozak S. V. The role of the frame structures of nature description in the representation of human feelings in German poetic discourse. – Article.

The article deals with the investigation of the representation of human feelings through the depiction of nature in belles-lettres discourse. On the material of the poetic works of H. Heine the frame structures which represent the frame "Nature" are being analyzed and their role in the artistic reproduction of personae's inner world is determined.

Key words: frame, frame structure, nature, feeling.

На сучасному етапі розвитку мовознавчих досліджень важливим є комплексний підхід до вивчення лінгвістичних явищ. Досить ефективною виявляється взаємодія функціональної, комунікативної й когнітивної лінгвістики, незважаючи на те, що кожна з них як окрема наукова галузь ставить певні завдання, відповідні своїм цілям, і пропонує оптимальні шляхи їх вирішення.

Особливої ваги в цьому контексті набуває когнітивний напрям, адже власне у сфері когнітивної науки запропоновано метод фреймового аналізу, важливий для адекватної інтерпретації дискурсу. Фрейм – складне й неоднозначне поняття, адже науковці (наприклад, М. Мінський [7], Т. ван Дейк [3], Дж. Лакофф [6], Ч. Філлмор [4], В. Раскін [9], Х. Путнам [8], К.-П. Конердінг [5], С. Жаботинська [1]), розглядаючи ці когнітивні структури під різним кутом зору, висувають неоднакові, а подекуди й розбіжні тлумачення. Таким чином, багато важливих питань щодо функціонування фреймів і їхніх мовних корелятивів (фреймових структур) у дискурсі в цілому та в художньому дискурсі зокрема становлять особливий інтерес і вимагають ґрунтовного розгляду.

Метою статті є вивчення особливостей функціонування фреймових структур, які описують природу, у німецькомовному поетичному дискурсі та визначення їх ролі в змалюванні почуттів ліричних героїв.

Об'єктом розвідки є фрейми на позначення природи та природних явищ. Предмет дослідження становлять фреймові структури опису природи, які відтворюють картини внутрішнього світу персонажів літературно-художнього дискурсу.

Матеріалом дослідження слугували поетичні твори німецького письменника ХІХ ст. Г. Гейне.

Для аналізу фреймових структур на позначення людських емоцій і почуттів у літературно-художньому дискурсі послуговуємось термінами «фрейм», «фреймова структура», «термінал» і «термінальний елемент». При цьому варто зазначити, що «фрейм» і «термінал» є когнітивними утвореннями, а «фреймова структура» та «термінальний елемент» – їхніми мовними корелятами.

Фрейм – це структура подвійної природи: когнітивної та лінгвістичної. *Фреймові структури* кваліфікуємо як об'єднання лексико-синтаксичних структур, що представляють відповідні фрейми в дискурсі.

Фрейм «Природа» розглядаємо як когнітивну структуру, в основі якої лежать категоріальні знання про природу, зафіксовані в лексикографічних джерелах. Релевантним для нашого дослідження виявилась дефініція, наведена у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови»: «Природа – сукупність особливостей рослинного і тваринного світу, кліматичних умов, рельєфу тощо якої-небудь місцевості, країни» [10, с. 945]. Ці визначення містять основні термінали, що складають фрейм «Природа»: *Рослини – Тварини – Ландшафт – Природні явища*.

Дослідження художнього дискурсу здійснювалося з урахуванням низки чинників: історичних, соціальних, етнографічних, філософських, які впливають на вибір автором певних мовних структур. Саме з позицій зазначених факторів аналізуємо функціонування фреймових структур на позначення природи у творчості німецького поета Г. Гейне. Митець зобразив природу не просто як навколишній світ, а зміни в природі – не як закономірне явище, натомість розкрив розуміння людиною природи, а також зв'язок людини з природою.

Звернемось до однієї з найкращих поетичних збірок поета – «Книги пісень». Майже всі вірші автор починає художнім описом природи:

*“Die Linde blühte, die Nachtigall sang,
Die Sonne lachte mit freundlicher Lust;
Da küßtest du mich, und dein Arm mich umschlang,
Da presstest du mich an die schwellende Brust.
Die Blätter fielen, der Rabe schrie hohl,
Die Sonne grüßte verdrossenen Blicks;
Da sagten wir frostig einander: “Lebwohl!”
Da knickstest du höflich den höflichsten Knicks”* [11].

Уже в перших рядках присутні фреймові структури *“Die Linde blühte, die Nachtigall sang, die Sonne lachte”*, у яких термінальні елементи, що представляють термінали «Рослини» й «Тварини» фрейму «Природа», використані для майстерного змалювання тихого сонячного літнього дня. На тлі природи зображено двох закоханих, однак романтична атмосфера швидко перетворюється на тривожну: *“der Rabe schrie”* («закричав ворон»), *“die Blätter fielen”* («опало листя»). Картина різко змінюється, закохані стають, немов чужі. Як бачимо, наведені термінальні елементи (*“Blätter”* («листя»), *“Rabe”* («ворон»), *“Sonne”* («сонце»)) дають авторові змогу чітко передати настрої людей, яскраво змалювати їхні думки й почуття.

Аналіз віршів Г. Гейне дає змогу зробити висновок про значний трансферний потенціал фреймових структур, що представляють фрейм «Природа», адже наявні в них термінальні елементи надзвичайно точно передають людські почуття, зокрема кохання, що стало лейтмотивною темою в поезії великого письменника. Саме кохання є спільною тематичною основою, яка об’єднує всі вірші збірки в цілісний твір, і саме образи природи, наявні у фреймових структурах, дають можливість читачеві зрозуміти, що йдеться про почуття ліричного героя, який страждає від нерозділеного кохання. «З мого великого болю творю я пісні маленькі», – говорить поет, гірко зауважуючи: «Книжка – то тільки урна з попелом мого кохання» [2].

Прототипом ліричного героя збірки виступає сам поет. Образ дівчини, якій адресовано любовні послання, навіяний постаттю двоюрідної сестри поета Амалії, у яку Г. Гейне був глибоко й безнадійно закоханий у студентські роки. Страждання, які він відчував через нерозділене кохання, завдавали йому душевного болю та водночас були джерелом великого натхнення, що сприяло появі чудових поетичних рядків.

Наступні фреймові структури містять термінальні елементи, що свідчать про прагнення автора показати свою любов до природи: *“Die liebt ich einst alle in Liebeswonne”*. Однак згодом це трепетне ставлення до природи трансформується в більш глибоке почуття – кохання до жінки:

*“Die Rose, die Lilje, die Taube, die Sonne,
Die liebt ich einst alle in Liebeswonne.*

*Ich lieb sie nicht mehr, ich liebe alleine
Die Kleine, die Feine, die Reine, die Eine;
Sie selber, aller Liebe Bronne,
Ist Rose und Lilje und Taube und Sonne”* [12].

Письменник використовує термінальні елементи, які представляють термінали «Природні явища» (*“Sonne”* («сонце»)), «Тварини» (*“Taube”* («голубка»)), а також термінал «Рослини» (*“Rose”* («троянда»), *“Lilje”* («лілія»)), щоб передати всю красу й святість своєї коханої та порівняти її з найгарнішими й найніжнішими квітами. Голуб (*“Taube”*) є символом чистоти, невинності, а сонце (*“Sonne”*) завжди символізувало тепло, світло та радість. Наприклад:

*“Die blauen Veilchen der Äugelein,
Die roten Rosen der Wängelein,
Die weißen Liljen der Händchen klein,
Die blühen und blühen noch immerfort,
Und nur das Herzchen ist verdorrt”* [13].

Наведена фреймова структура є ще одним прикладом вираження почуттів ліричного героя до своєї коханої, відображення його ставлення до неї. За допомогою термінальних елементів фрейму «Природа» (*“Veilchen”* («фіалки»), *“Rosen”* («троянди»), *“Liljen”* («лілеї»)) поет продовжує оспівувати жіночу красу, використовуючи для підсилення колористичні прикметники: *“die blauen”* («блакитні»), *“die roten”* («червоні»), *“die weißen”* («білі»). І навіть остання строфа, незважаючи на відсутність експліцитних маркерів опису елементів природи, свідчить про прагнення поета провести образну паралель між людськими почуттями та явищами природи: *“Und nur das Herzchen ist verdorrt”* («І лише серденько усохло»). Завдяки використанню дієслова *“verdorren”* («засихати») спостерігаємо метафоричне порівняння стану людської душі з тим, що відбувається в природі: серце, у якому не квітне любов, не палає вогонь страстей, уподібнюється зів’ялій, сухій рослині, якій немає місця серед природи, де все цвіте й буває.

Таким чином, фреймові структури, у яких присутні термінальні елементи, що представляють фрейм «Природа», дають змогу поетові надзвичайно влучно передати внутрішній стан ліричного героя, розкрити всю силу й глибину душевного болю, викликаного нерозділеним коханням.

Аналізуючи поетичні твори Г. Гейне, можна помітити, що завдяки відповідним фреймовим структурам природа постає не лише як об’єктивна реальність, а й як своєрідний посередник між людиною та вищими силами. Вона, наче жива істота, сумує й радіє разом із героєм.

Таке єднання людини та природи можна простежити в багатьох творах Г. Гейне, зокрема й у вірші *“Warum sind den die Rosen so blaß”*:

*“Warum sind denn die Rosen so blaß,
O sprich, mein Lieb, warum?
Warum sind denn im grünen Gras
Die blauen Veilchen so stumm?”* [14].

Лексичні одиниці “*Rosen*” («*троянди*»), “*Veilchen*” («*фіалки*»), “*Balsamkraut*” («*канунпер*»), “*Gras*” («*трава*»), що представляють термінал «Рослини» фрейму «Природа», відтворюють весь спектр переживань ліричного героя. Біль від нерозділеного почуття передано лексичною одиницею “*Rose*” («*троянда*»), що символізує кохання, яке, за словами поета, як і квітка, ослабло та втратило свою колишню животворну енергію (“<...> *so blaß*”). Зелений трави поет протиставляє мовчазні фіалки. Природа змінюється в очах ліричного героя, як і його душевний стан.

Як бачимо, фреймові структури на позначення природи відіграють у поетичному дискурсі

важливу роль у змалюванні внутрішнього світу персонажів. У поєднанні з іншими лексичними одиницями термінальні елементи фрейму «Природа» відтворюють душевний стан ліричного героя, яскраво передають найрізноманітніші його відчуття та поривання.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що фреймові структури можуть бути наповнені термінальними елементами, які є імпліцитними корелятами фреймових терміналів. Поглиблене вивчення імпліцитних взаємозв'язків фреймових структур і їхньої ролі в декодуванні авторської прагматики може становити завдання для подальших наукових розвідок у галузі когнітивної лінгвістики.

Література

1. Жаботинская С. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки» / гол. ред. І.І. Кукурудза. – Черкаси : ЧДУ, 1999. – Вип. 11. – С. 12–25.
 2. Книга пісень Г. Гейне [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://liturok.in.ua/lirika/129-urok-2-kniga-psen-g-geyne.html>.
 3. Dijk T. Semantic Macrostructures and Knowledge Frames in Discourse Comprehension / T. van Dijk // Just M. Cognitive Processes in Comprehension / M. Just, P. Carpenter. – Hillsdale, 1977. – P. 3–32.
 4. Fillmore Ch. Frames and the Semantics of Understanding / Ch. Fillmore // Quaderni di Semantica. – 1985. – № 6. – P. 222–254.
 5. Konearding K.-P. Frames und lexikalisches Bedeutungswissen. Untersuchungen zur linguistischen Grundlegung einer Frametheorie und zu ihrer Anwendung in der Lexikographie / K.-P. Konearding. – Tübingen, 1993. – 492 S.
 6. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 256 p.
 7. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge / M. Minsky // The Psychology of Computer Vision / P. Winston (ed.). – New York : McGraw-Hill, 1975. – P. 211–278.
 8. Putnam H. The Meaning of Meaning / H. Putnam // Gunderson K. Language, Mind and Knowledge. Minnesota Studies in the Philosophy of Science / K. Gunderson. – 1975. – Vol. VII. – P. 131–193.
 9. Raskin V. Round Table Discussion on Frame / V. Raskin // Quaderni di Semantica VI. – 1985. – № 2. – P. 211–212.
- Лексикографічні джерела
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. Heine H. Buch der Lieder / H. Heine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.textlog.de/23152.html>.
12. Heine H. Buch der Lieder / H. Heine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.textlog.de/23137.html>.
13. Heine H. Buch der Lieder. Lyrisches Intermezzo / H. Heine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.staff.uni-mainz.de/pommeren/Gedichte/BdL/Lyr-30.html>.
14. Heine H. Buch der Lieder. Lyrisches Intermezzo / H. Heine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.staff.uni-mainz.de/pommeren/Gedichte/BdL/Lyr-23.html>.

УДК 811.111'373.2

Котова І. А.

АНТРОПОНИМИ-НОМІНАЦІЇ ГЕРОЯ ТА АНТИГЕРОЯ В АМЕРИКАНСЬКОМУ КІНОДИСКУРСІ

У статті розглядаються онтологічні тенденції й мотиваційне підґрунтя формування антропонімів-номінацій героя та антигероя в американському кінодискурсі. Антропоніми класифіковано за когнітивним статусом мотиватора, його раціональністю/ірраціональністю та прецедентністю.

Ключові слова: антигерой, антропонім, герой, кінодискурс, мотивація, номінація.

Котова И. А. Антропонимы-номинации героя и антигероя в американском кинодискурсе. – Статья.

В статье рассматриваются онтологические тенденции и мотивационные основания формирования антропонимов-номинаций героя и антигероя в американском кинодискурсе. Антропонимы классифицированы по параметрам когнитивного статуса мотиватора, его рациональности/иррациональности и прецедентности.

Ключевые слова: антигерой, антропоним, герой, кинодискурс, мотивация, номинация.

Kotova I. A. Anthroponyms naming heroes and antiheroes in American film discourse. – Article.

The article analyzes ontological tendencies as well as motivation for forming anthroponyms naming heroes and antiheroes in American film discourse. Anthroponyms are classified according to the parameters of the cognitive status, rationality/irrationality, and precedent/non-precedent nature of the motivator.

Key words: anthroponym, antihero, film discourse, hero, motivation, naming.

Постановка проблеми. Питома вага продукту США в глобальному культурному просторі постійно зростає [25, с. 36–37]. При цьому особливе місце в американському кінематографі посідають кінострічки, сюжет яких розгортається навколо фігури (*супер*)героя та його взаємодії з персонажем-злодієм (у нашому випадку – антигероєм). В образах героя й антигероя, крім цього, втілюються певні культурні цінності [22, с. 16–17].

Кінофільм можна розглядати як особливий тип художнього тексту, створений колективним автором [15, с. 32]. Оскільки в художньому творі імена персонажів є одним із засобів створення художнього образу та використовуються для вказівки на соціальний статус, національний колорит, риси характеру, рід професійної діяльності [8, с. 16], образи героя й антигероя в американському кінематографі доцільно розглянути в аспекті дослідження антропонімів-номінацій відповідних персонажів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з мовною номінацією явищ об'єктивної дійсності, лежать у колі інтересів сучасної лінгвістичної науки [1; 14; 19]. При цьому серед ономасіологічних досліджень особливе місце посідають питання ономастики, що фокусуються на вивченні різних лінгвістичних аспектів, пов'язаних із власними назвами (далі – ВН), зокрема й антропонімами [6; 18], а також питання літературної ономастики [2; 11; 16].

Специфіка відношень у змісті ВН як мовних одиниць (денотативних, сигніфікативних і структурних) визначає їх мовну й мовленнєву специфіку, завдяки якій такі одиниці виокремлюються в особливу підсистему в межах загальної лексико-семантичної системи мови [3, с. 26–27]. ВН використовуються для конкретного називання окремих предметів об'єктивної дійсності, унаслідок цього маючи певні особливості в значенні, граматичному оформленні та функціонуванні. Якщо

загальні назви є мовними знаками на позначення поняття про певний клас предметів, що називають один чи декілька предметів із цього класу, то ВН використовуються для номінації конкретного предмета та співвідносять його з класом однотипних або споріднених предметів. Для ВН основною функцією є називання конкретного предмета, а поняття співвіднесеність такого предмета є другорядною [3, с. 27].

Природу мовної одиниці детермінує складна й динамічна сукупність гетерогенних факторів, серед яких розрізняються екстралінгвістичні, концептуальні та власне мовні [13, с. 39]. Антропонім, тобто власна назва, що використовується для номінації людей, є згорнутим національно-культурним текстом, а реконструкція внутрішньої форми антропоніму дає змогу декодувати структурно-семантичну єдність такого тексту, що репрезентує певний «пакет знань» про модель, за якою номінований індивід інтегрується в соціум. Тобто антропонім є цілісним номінативно-комунікативним утворенням у широкому контексті культури [4, с. 10]. В антропонімі, з одного боку, існує зв'язок із когнітивною сферою того, хто номінує, оскільки у ВН реалізується його соціальний досвід, а з іншого – зв'язок із пізнавальними можливостями інтерпретатора, який використовує власні знання, щоб декодувати імплікований зміст антропоніма; таке спостереження є справедливим і для історично-культурного контексту, і для художньої літератури [2, с. 17].

Розвиток когнітивної парадигми в лінгвістичній науці зумовив інтерес дослідників до когнітивних операцій, унаслідок яких формується ономасіологічна структура мотиваційних відношень між свідомістю людини та мовним знаком, у якому фіксуються результати когнітивної діяльності [1; 10; 14]. Поняття ономасіологічної структури слова співвідноситься з уявленнями

про певну когнітивну структуру знання, зв'язки в ній можна інтерпретувати як аналогічні зв'язкам в ономаціологічній структурі похідного слова. При цьому важливо враховувати, що оскільки структура знання формує поєднання концептів, то зміст похідного слова безпосередньо пов'язується з тим, які саме концепти слугували основою для його формування та були об'єктивовані за допомогою певного знаку [7, с. 322]. Таким чином, будь-який антропонім є лінгвістичною одиницею, яка зберігає у своїй семантичній пам'яті цінний культурологічний матеріал, а також слугує певним «соціальним геном», тобто специфічно закодованою інформаційною структурою, яка надає матеріальне вираження концентрованому згустку суспільних відносин, з яких складається соціум на певному етапі свого розвитку, у тому вигляді, у якому вони зафіксовані у свідомості індивідів [5, с. 118].

Для дослідження когнітивних підвалин формування антропонімів-номінацій героїв та антигероїв в американському кінодискурсі доцільно звернутись до поняття мотивації [1; 14]. Мотивацію О.О. Селіванова розглядає як «наскрізну лінгвопсихоментальну операцію формування ономаціологічної структури номінативної одиниці, що ґрунтується на виборі мотиватора (-ів) з мотивуючої бази структури знань про означуване в складній системі зв'язків різноманітних пізнавальних функцій етносвідомості» [14, с. 68]. Вмотивованими є як загальні, так і власні назви, оскільки вони формуються під впливом соціального й історичного контексту, світогляду, ідеології та суспільних відносин [17, с. 242]. Сукупність фактів, якими вмотивовані ВН, є ономастичною універсалією, для антропонімів такими факторами мотивації є фізичні, психічні, моральні, інтелектуальні характеристики, походження людини тощо [17, с. 245].

ВН можуть використовуватись у первинній і вторинній функціях. Первинна функція співвідносить об'єкт, що номінується, з відповідним знаком у мові. Вторинна функція полягає у використанні ВН як засобу опису іншого об'єкта чи поняття [12, с. 175].

Методом дослідження обрано когнітивно-ономаціологічний аналіз [14]. За когнітивним статусом мотиватора диференціюються такі типи мотивації: 1) пропозиціональна (подібна за своїм механізмом до метонімії); 2) асоціативно-термінальна (метафорична); 3) модусна (вибір мотиватора детермінується його оцінкою); 4) концептуально-інтеграційна (сумарна композиція назв двох предметів чи понять); 5) змішаний тип (використання в ономаціологічній структурі мотиваторів різного статусу) [14].

Специфіка досліджуваних одиниць, які становлять окремий лексичний клас, і їх середовище функціонування зумовлюють метонімічний

та асоціативний типи їх мотивації. Водночас пропозиціональний та асоціативно-термінальний типи не є релевантними. Це пояснюється необхідністю, по-перше, підкреслити художньо-образну функцію досліджуваних мовних одиниць, а по-друге, адаптувати універсальну для всіх номінацій класифікацію до особливостей антропонімічної номінації в кінодискурсі як різновиді художнього дискурсу. За параметром раціональності/іраціональності виділяються раціональна й міфологемна мотивація (тобто така, що характеризується апеляцією до іраціональної інформації, усталених, проте фіктивних уявлень етнокультурної спільноти). Третім параметром класифікації мотиваційних відношень є прецедентність мотиваторів (відомість для представників етнокультури змісту та позначень відповідних мотиваторів) [14].

Метою статті є визначення мотиваційного підґрунтя антропонімів-номінацій героя та антигероя в американському кінодискурсі. Для її досягнення необхідно виконати такі завдання: 1) дослідити онтологічні тенденції у формуванні власних назв для номінації героїв та антигероїв у кінодискурсі; 2) встановити когнітивні підвалини формування відповідних номінацій; 3) класифікувати досліджувані антропоніми за параметрами мотиваційних відношень.

Матеріалом дослідження слугували 37 антропонімів-номінацій героїв та антигероїв зі скриптів кінострічок, що відображають сучасну американську кіногероїку: «Batman», «The Dark Knight», «The Avengers», «Spider-Man», «Spider-Man 2», «Superman», «Superman II», «The Matrix», «Star Wars: Episode 5 – The Empire Strikes Back», «Star Wars: Episode 1 – The Phantom Menace».

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки середовищем функціонування досліджуваних антропонімів є тип художнього дискурсу, вважаємо, що ці мовні одиниці використовуються у вторинній функції для створення художнього образу, у якому актуалізуються ознаки концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ.

Першою виявленою тенденцією є подвійна номінація більшості героїв (*Batman / Bruce Wayne, Spider-Man / Peter Parker, Captain America / Steve Rogers, Black Widow / Natasha Romanoff, Hulk / Bruce Banner, Iron Man / Tony Stark, Hawkeye / Clint Barton, Superman / Clark Kent, Neo / Thomas Anderson*) та антигероїв (*Joker / Jack Napier, Two-Face / Harvey Dent, Green Goblin / Norman Osborn, Doctor Octopus / Otto Octavius, Darth Vader / Anakin Skywalker* (після свого перетворення на антигероя колишній герой отримав нове ім'я), *Darth Sidious / Senator (Emperor) Palpatine*). Одинарні номінації використано лише для таких героїв, як *Luke Skywalker, Anakin Skywalker* (до перетворення на антигероя), *Thor*, та антигероїв

Loki, General Zod, Lex Luthor, Agent Smith. Ця тенденція вказує на дуальність образів героя й антигероя, яка коріниться в колективному підсвідомому та пов'язується з архетипом Персона (Маски), яка є особистою системою адаптації та механізмом взаємодії з навколишнім світом [20, с. 261]. Соціум нав'язує суспільним діячам певний поведінковий стиль, якого вони намагаються дотримуватись, оскільки успішне виконання такої ролі завжди винагороджується [20, с. 261]. Герой та антигерой також є суспільними діячами, оскільки їх дії в межах відповідних сюжетів безпосередньо впливають на життя інших. Саме взаємодія між особистістю й відповідною персоною, роллю, що виконується героєм та антигероєм, розкривається через використання подвійної номінації.

Інша тенденція полягає в тому, що антропоніми, за допомогою яких герої та антигерої номінуються в повсякденній іпостасі, є комбінацією досить поширених імен і прізвищ. Наприклад, імена *Peter (Spider-Man), Steve/Steven (Captain America), Tony/Anthony (Iron Man), Bruce (Batman, Hulk), Thomas (Neo), Jack (Joker)* належать до 100 найпоширеніших чоловічих імен США за останнє століття [26]. Також прізвища *Parker (Spider-Man), Rogers (Captain America), Stark (Iron Man), Barton (Hawkeye), Kent (Superman), Anderson (Neo), Osborn (Green Goblin)*, у варіанті написання *Osborne* належать до 1 000 найпоширеніших у США [27]. У межах номінації одного персонажа імена, поширені серед представників американської лінгвокультури, суміщаються з промовистими іменами в межах однієї сюжетної лінії, розмежовуючи звичайне життя персонажа та його діяльність як героя чи антигероя.

У наведеному далі прикладі з кінострічки «*Superman II*» подруга Супермена Лоїс Лейн захоплюється ним як героєм, а до його альтер-его Кларка Кента, з яким працює разом, ставиться дружньо, проте дещо зверхньо. Незважаючи на всі його чесноти, він занадто пересічний, особливо на контрасті з вражаючим Суперменом. Для Лоїс ім'я *Clark Kent* символізує ординарність і незграбність, саме тому вона вважає, що Суперменові важко удавати таку людину: *LOIS: It must be tough, having to be Clark Kent. – SUPERMAN: Oh no. (very honestly) I really like it sometimes* [29].

Наступні спостереження пов'язані з мотивацією утворення антропонімів-номінацій відповідних персонажів у їх іпостасі героїв чи антигероїв у межах розвитку сюжетної лінії.

За першим параметром у межах використовуваної нами класифікації досліджувані антропоніми відносимо до таких категорій, як метонімічно вмотивовані, асоціативно вмотивовані, модусно вмотивовані, концептуально-інтеграційні та антропоніми змішаного типу.

До метонімічно вмотивованих антропонімів відносимо героїв *Captain America, Hulk, Iron Man* та антигероїв *General Zod, Lex Luthor, Joker, Agent Smith*. Метонімічне перенесення здійснюється в межах таких моделей: **характеристика – герой/антигерой із такою характеристикою** (герої *Iron Man, Hulk*); **вид/рід діяльності – герой/антигерой, що її виконує** (антигерої *General Zod, Joker, Agent Smith, Lex Luthor*); **країна – герой/антигерой, що походить із такої країни** (герой *Captain America*). Наприклад, у двоскладному антропонімі *General Zod*, обраному для номінації відповідного антигероя, перша частина є військовим званням, що вказує на рід діяльності персонажа. Друга частина, імовірно, походить від назви літери *zed* в англійській мові та пов'язується етимологічно через фран. *zede* та лат. і грец. *zeta* з назвою літери *zayin* в івриті, що буквально перекладається як «зброя», оскільки діалектними варіантами назви літери є *izzard, ezod, uzzard* та *zod* [24]. Зброя є ще однією вказівкою на військову діяльність антигероя та на його схильність до насильства. Означені в номінації характеристики далі розкриваються в дискурсі. У наступному прикладі голос Генерала описано з використанням прикметника *commanding*, а наявність таких лексичних одиниць, як *ruler* та *order*, у його зверненні до людей планети Земля експліцитно виражає намір установити військову диктатуру: *Zod strikes a pose -- arms akimbo, his cruel face impassive, his voice loud and commanding. ZOD: I am General Zod. Your ruler (the muttering breaks out again; he raises his voice, stilling it). Yes, today we begin a NEW ORDER!* [29].

Серед асоціативно вмотивованих антропонімів виділяємо номінації з наявністю власне метафоричного переносу (герої *Black Widow, Hawkeye*, антигерой *Two-Face*) та алюзійні (герой *Thor* та антигерой *Loki*). Герой *Hawkeye* є влучним стрільцем, і хоча відповідна номінація вказує саме на цю його характеристику, наявне метафоричне перенесення, хоча й усталене, оскільки зміст відповідної характеристики розкривається через порівняння героя з птахом, який відомий чудовим зором. У наступному прикладі зі стрічки «*The Avengers*» означена у відповідному антропонімі характеристика розкривається через алюзію до твору Р. Толкіна «Володар кілець», коли героя жартома називають *Legolas* – таке ім'я носив ельф, який чудово стріляв із лука: *HAWKEYE: Wanna give me a lift? – IRON MAN: Right. Better clench up, LEGOLAS* [30].

До класу алюзійних асоціативно вмотивованих номінацій відносимо антропоніми, запозичені з інших творів міфології. Вторинна номінація з використанням таких імен залучає фонові знання реципієнта інформації, актуалізуючи відповідні характеристики зображуваних героїв. До

таких фонових знань належить інформація про основних персонажів германо-скандинавської міфології – богів Тора й Локі. У цих міфах Тор є героїчним бійцем, який захищає богів і людей від чудовиськ, а Локі – «негативним варіантом культурного героя», міфологічним хитруном [9, с. 289]. Уже завдяки використанню відповідних номінацій глядач кінофільму «The Avengers» знає, що *Thor* є номінацією для героя, а *Loki* – для його антипода, тобто антигероя.

У класі модусно вмотивованих антропонімів вибір мотиватора визначається його оцінним компонентом. До них також належать мовні одиниці, утворені завдяки векторам орієнтаційної метафори й архетипам колективного підсвідомого [14], наприклад такі номінації героїв, як *Superman* і *Neo*. Ім'я героя кінострічки «The Matrix» *Neo* походить від грецького *neo-*, *neos* зі значенням «new, young, youthful; fresh, strange; lately, just now» [24] та співвідноситься з одним із векторів часової орієнтації «старе/нове», «минуле/майбутнє». За сюжетом Нео – герой, на якого тривалий час чекали борці за свободу людства від влади машин. Він несе із собою зміни, майбутнє, і хоча йому нелегко із цим примиритися, з моменту знайомства з лідером Опору людства Морфеусом його старе життя уже в минулому. Така часова орієнтація між минулим та майбутнім неодноразово підкреслюється в сценарії за допомогою відповідних лексичних (*before*) і граматичних засобів (*are coming*), наприклад: *NEO: Why do my eyes hurt? – MORPHEUS: You've never used them before. (Morpheus takes his sunglasses off and puts them on Neo. Neo lays back.) MORPHEUS: Rest, Neo. The answers are coming* [31].

До класу концептуально-інтеграційних антропонімів відносимо номінації, утворені поєднанням мовних одиниць на позначення різних понять або об'єктів з утворенням нового поняття. Такими антропонімами є номінації *Batman* та *Spider-Man*, у характеристиках яких поєднуються риси, властиві людині (*man*), і риси представників тваринного світу (*bat, spider*).

Антропонімами змішаного типу є номінації, у яких поєднано мотиватори з різним когнітивним статусом, зокрема такі:

1) модусно й асоціативно вмотивовані (герой *Luke Skywalker*, герой і згодом антигерой *Anakin Skywalker* – імена *Luke* та *Anakin* є алюзіями до християнської міфології, а прізвище *Skywalker* активує просторові орієнтаційні метафори);

2) метонімічно й асоціативно вмотивовані (антигерой *Green Goblin* та *Doctor Octopus*, у яких поєднано метонімічну модель «характеристика – герой/антигерой із такою характеристикою» (*Green, Doctor/scientist*) з асоціативною мотивацією (*Goblin, Octopus*);

3) метонімічно й модусно вмотивовані (антигерой *Darth Vader* та *Darth Sidious*, у номіна-

ції яких метонімічна модель «характеристика – герой/антигерой із такою характеристикою» (*Vader/father* та *Sidious/insidious*) поєднується з модусною (*Darth/dark*) мотивацією, що залучає темряву як архетипний образ).

За таким параметром класифікації типів мотивації, як раціональність/іраціональність мотивації, розрізняємо міфологемно вмотивовані антропоніми (герой *Batman, Luke Skywalker, Anakin Skywalker, Thor, Spider-Man*, антигерой *Loki, Green Goblin, Doctor Octopus, Darth Vader, Darth Sidious*) та раціонально вмотивовані антропоніми (герой *Black Widow, Hawkeye, Captain America, Hulk, Neo, Iron Man*, антигерой *General Zod, Lex Luthor, Joker, Two-Face, Agent Smith*).

Механізм міфологемної мотивації може проілюструвати відображене в портретуванні героя Бетмена уявлення про зв'язок летючої миші з надприродними й потойбічними силами. У наступному прикладі Бетмен вступає в бійку з грабіжником, який щойно здійснив збройний напад. Опис вигляду героя та реакція його супротивника говорять про потойбічний і загрозовий вигляд першого (*undead, black spectre*) та переляк останнього (*nightmarish, panic, frantically, wildly*): <...> and NICK sees THE HUMAN BAT, BACK ON ITS FEET, NIGHTMARISH, UNDEAD, MOVING SLOWLY AND INEVITABLY CLOSER. Panic. Stolen money flutters out of Nick's hands. He SCUTTLES FRANTICALLY across the roof. The BLACK SPECTRE is blocking his path to the fire escape. Trapped like a rat, Nick FIRES WILDLY [28].

Раціональну мотивацію можна проілюструвати на прикладі антигероя *Agent Smith* із кінострічки «The Matrix». Агент Сміт є однією з безлічі програм, що підтримують порядок у віртуальному світі Матриці. Його підпорядкованість загальній системі та наявність певної функції відображаються в номінації *Agent*, а той факт, що він є одним із багатьох, підкреслюється за допомогою використання найпоширенішого в США прізвища *Smith* [23]. У цьому разі номінація ґрунтується на раціональних знаннях про навколишній світ.

Останнім параметром класифікації типів мотивації є її прецедентність. Мотивація більшості досліджуваних номінацій ґрунтується на досить прозорих (прецедентних) підвалинах, які нескладно виокремити. Винятками є такі компоненти імен героїв та антигероїв: *Anakin, Zod, Luthor, Darth* та *Vader*. Наприклад, прізвище *Luthor*, імовірно, є варіантом прізвища *Luther* германського походження та складається з елементів *liut* (“people”) та *heri* (“army”) [21]. Таким чином, у номінації відображено референцію до військової діяльності, проте така мотивація не є очевидною для носіїв лінгвокультури.

Висновки. У межах проведеного дослідження встановлено, що герої та антигерой в амери-

канському кінодискурсі в більшості випадків мають подвійну номінацію, завдяки якій розмежовуються повсякденне життя персонажів і їх героїчна/антигероїчна іпостасі. Ординарність їх «звичайних» образів підкреслюється використанням поширених у США імен і прізвищ. Дослідження мотиваційного підґрунтя відповідних антропонімів дало змогу визначити, що за параметром когнітивного статусу мотиватора метонімічно вмотивованими є номінації героїв *Captain America*, *Hulk*, *Iron Man* та антигероїв *General Zod*, *Lex Luthor*, *Joker*, *Agent Smith*. Метонімічне перенесення здійснюється в межах таких моделей: «характеристика – герой/антигерой із такою характеристикою»; «вид/рід діяльності – герой/антигерой, що її виконує»; «країна – герой/антигерой, що походить із такої країни».

Серед асоціативно вмотивованих антропонімів розрізняємо номінації з метафоричним переносом (герої *Black Widow*, *Hawkeye*, антигерой *Two-Face*) та алюзійні (герой *Thor* та антигерой *Loki*). До модусно вмотивованих антропонімів відносимо номінації героїв *Superman* та *Neo*, до концептуально-інтеграційних – номінації героїв

Batman і *Spider-Man*. До антропонімів змішаного типу відносимо модусно й асоціативно вмотивовані номінації (герой *Luke Skywalker*, герой та згодом антигерой *Anakin Skywalker*), метонімічно та асоціативно вмотивовані (антигерої *Green Goblin*, *Doctor Octopus*), метонімічно й модусно вмотивовані (антигерої *Darth Vader* та *Darth Sidious*).

За параметром раціональності розрізняємо міфологемно вмотивовані антропоніми (герої *Batman*, *Luke Skywalker*, *Anakin Skywalker*, *Thor*, *Spider-Man*, антигерої *Loki*, *Green Goblin*, *Doctor Octopus*, *Darth Vader*, *Darth Sidious*) та раціонально вмотивовані антропоніми (герої *Black Widow*, *Hawkeye*, *Captain America*, *Hulk*, *Neo*, *Iron Man*, антигерої *General Zod*, *Lex Luthor*, *Joker*, *Two-Face*, *Agent Smith*). За параметром прецедентності більшість номінацій героїв та антигероїв в американському кінодискурсі є прецедентно вмотивованими.

Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні когнітивно-мотиваційного підґрунтя формування антропонімів в інших типах художнього дискурсу.

Література

1. Аладько Д.О. Мотиваційні моделі номінацій предметів матеріальної культури в англійській та українській мовах / Д.О. Аладько // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2014. – № 10. – Т. 2. – С. 86–88.
2. Бока О.В. Власні імена як компресовані тексти-носії когнітивної інформації (на матеріалі казки Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і Орден Фенікса») / О.В. Бока // Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологія». – 2008. – № 1. – С. 15–19.
3. Бондалетов В.Д. Русская ономастика : [учеб. пособие] / В.Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
4. Гнаповская Л.В. Лингвокогнитивные и лингвокультурологические характеристики английских антропонимов германского происхождения : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л.В. Гнаповская ; Киевский гос. лингвист. ун-т. – К., 1999. – 206 с.
5. Гнаповская Л.В. Личное имя: новый ракурс исследования / Л.В. Гнаповская // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія «Філологія». – 1999. – Т. 2. – № 1. – С. 116–127. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/6050>.
6. Гнаповська Л.В. Текст імені в тексті культури: антропонімічні етюди / Л.В. Гнаповська // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія». – 2011. – Вип. 22. – С. 10–19.
7. Кубрякова Е.С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
8. Левина Э.М. Ономастическое пространство в художественной речи : [учеб. пособие] / Э.М. Левина. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2003. – 88 с.
9. Мифы народов мира : [энциклопедия] : в 2 т. / гл. ред. С.А. Токарев. – М. : Советская энциклопедия, 1980– . – Т. 1 : А – К. – 1980. – 672 с.
10. Молчанова О.Т. Проприальная номинация в свете когнитивизма / О.Т. Молчанова // Вопросы ономастики. – 2006. – № 3. – С. 7–18.
11. Петренко О.Д. Ономастика дитячих творів Роалда Дала : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.Д. Петренко ; Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 2006. – 19 с.
12. Ревзина О.Г. Собственные имена в поэтическом диалекте М. Цветаевой / О.Г. Ревзина // Поэтика и стилистика (1988–1990) / отв. ред. В.П. Григорьев. – М. : Наука, 1991. – С. 172–192. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://danefae.org/lib/ogrevzina/sobst.htm>.
13. Рузин И.Г. Возможности и пределы концептуального объяснения языковых фактов / И.Г. Рузин // Вопросы языкознания. – 1996. – № 5. – С. 39–50.
14. Селиванова Е.А. Номинация и когниция: новая типология мотивации языковых единиц / Е.А. Селиванова // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2011. – № 3. – С. 64–85. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no3-2011/selivanova-e-a>.
15. Слышкин Г.Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) / Г.Г. Слышкин, М.А. Ефремова. – М. : Водолей Publishers, 2004. – 153 с.

16. Співак С.М. Власна назва в композиційно-смісловій структурі віршованих текстів американської поезії: комунікативно-когнітивний підхід : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С.М. Співак ; Київський нац. лінгвіст. ун-т. – К., 2004. – 19 с.
17. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного / А.В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 367 с.
18. Фролова О.Е. Антропоним в жестко структурированном тексте / О.Е. Фролова // Вопросы ономастики. – 2005. – № 2. – С. 36–44.
19. Швачко С.А. Экстериоризация когнитивного опыта (на материале номинаций природных явлений) / С.А. Швачко, И.К. Кобякова // Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 82. – Т. 2. – С. 238–240.
20. Юнг К.Г. Душа и миф: шесть архетипов / К.Г. Юнг ; пер. с англ. В.В. Науманова. – К. : Гос. библиотека Украины для юношества, 1996. – 384 с.
21. Dictionary of American Family Names / ed. by P. Hanks [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195081374.001.0001/acref-9780195081374>.
22. Fingerioth D. Superman on the Couch: What Superheroes Really Tell Us about Ourselves and Our Society / D. Fingerioth. – New York ; London : Continuum, 2004. – 192 p.
23. Most Common Surnames in the United States 1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://surnames.behindthename.com/top/lists/united-states/1990>.
24. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com/>.
25. Ritzer G. Assessing McDonaldization, Americanization and Globalization / G. Ritzer, T. Stillman // Global America?: The Cultural Consequences of Globalization / [ed. by U. Beck, N. Sznajder, & R. Winter]. – Liverpool : Liverpool University Press, 2003. – P. 30–48.
26. Top Names Over the Last 100 Years // Official Social Security Website (Social Security Administration, USA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ssa.gov/oact/babynames/decades/century.html>.
27. What is the most common last name in the United States? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://names.mongabay.com/data/1000.html>.

Джерела ілюстративного матеріалу

28. Batman : [script] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sfy.ru/?script=batman_production.
29. Superman II : [script] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://scifiscripts.com/scripts/superman_II_shoot.txt.
30. The Avengers : [script] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Avengers,-The-%282012%29.html>.
31. The Matrix : [script] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Matrix,-The.html>.

УДК 811.111.373.7

Міщенко Т. В.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ОРІЄНТАЦІЙНО-ПРОСТОРОВОЇ СЕМАНТИКИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті доведено, що орієнтування осіб у просторі є основою семантики фразеологічних одиниць, котра спирається на досвід перебування людини на площині й у тривимірному просторі, співвідносному з контейнером, який є основою для образного зображення перцептивних, темпоральних та інтелектуальних параметрів діяльності людини.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, концептуальна структура, орієнтування, простір.

Мищенко Т. В. Фразеологические единицы ориентационно-пространственной семантики в современном английском языке: лингвокогнитивный аспект. – Стаття.

В статье доказано, что ориентирование людей в пространстве служит основой семантики фразеологических единиц, опирающейся на опыт пребывания человека на плоскости и в трёхмерном пространстве, соотносимом с контейнером как основой для образного изображения перцептивных, темпоральных и интеллектуальных параметров деятельности человека.

Ключевые слова: фразеологическая единица, концептуальная структура, ориентирование, пространство.

Mishchenko T. V. Idioms denoting spatial orientation in modern English: linguistic cognitive perspective. – Article.

The article proves that people's spatial orientation serves as the basis for idioms meaning which is grounded on person's experience of being on surface and in three-dimensional space correlating with container as the basis for representation of perceptual, temporal and intellectual parameters of person's activity.

Key words: idiom, conceptual structure, orientation, space.

Значення фразеологічних одиниць (далі – ФО) англійської мови досліджується з урахуванням специфіки їх окремих компонентів: соматичних [8; 12], колоронімічних [6], зоонімічних [4], емоційних [2; 10], етнокультурних реалій [3], людини як соціальної істоти [11], руху [5]. Проте в семантиці ФО залишається недослідженим орієнтування людини у просторі як основа для творення метафоричного значення ФО, що й визначає мету пропонованої розвідки.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: по-перше, встановити базові відношення, на які спирається орієнтаційно-просторовезначення ФО, залучаючи до концептуальні структури сенсомоторного походження [22, с. 246–247] – образи-схеми, сформовані під впливом рухів тіла у просторі, операцій з об'єктами та перцептивних взаємодій [17, с. 29]; по-друге, виокремити підгрупи орієнтаційно-просторових ФО; по-третє, виявити вплив цих одиниць на читачів через створювані ними ефекти, для пояснення котрих залучаємо теорію потреб А. Маслоу, згідно з якою діяльність індивідів зумовлюється задоволенням або дефіцитом п'яти базових потреб: фізіологічних, потреб безпеки, належності, визнання та самоактуалізації [20, с. 35–47].

Орієнтаційно-просторові ФО відбивають переосмислення орієнтування людини у навколишньому середовищі у двох ракурсах: на площині, коли індивід стосовно свого тіла виокремлює об'єкти різного ступеня виділеності [7, с. 20], встановлюючи відношення відстані, і у тривимірному просторі, представленому образом-схемою КОНТЕЙНЕР, який характеризується наявністю отвору [17, с. 23], внутрішньої та зовнішньої зон, утворених межами між ними [19, с. 32]

ФО, семантика яких заснована на позначенні орієнтування на площині, відбивають сприйняття референтів з близької та далекої відстані, закарбованої у візуальних, тактильних і слухових відчуттях.

Близька і далеко відстані між особами покладена в основу ФО, які переосмислюють три різновиди сприйняття: візуальне (*face to face*), соматичне (*side by side, within easy reach, out of somebody's reach*) і слухове (*a far cry from*).

Візуальна перцепція є основою для відтворення близької відстані у значенні ФО *face to face* «віч-на-віч», яке репрезентує зорове сприйняття один одного двох людей, розташованих один навпроти одного, на що вказує прийменник *to* між двома іменниками *face*. Наприклад, *In the U.S., it has been lobbying Washington about the economic impact of corporate meetings, fighting back with surveys showing the importance of face-to-face business meetings while offering innovative promotions* (Newsweek 11/18.05.2009). У наведеному прикладі близька перспектива перцепції відстані, іменована взаємодією ФО *face to face* з іменником *meetings*, яка свідчить про візуальне сприйняття бізнес-партнерів, формуючи ефект близького контакту під час ділових зустрічей (*business meetings*) з метою професійної самоактуалізації, до якої апелюють одиниці *corporate, business, innovative promotions*.

Соматичний ракурс сприйняття близької відстані покладений в основу ФО *side by side* і ФО *within easy reach*, які відбивають надблизьку та близьку відстані відповідно. Надблизька відстань передається ФО *side by side* «поряд» повторенням іменника *side* «сторона», котрий вказує на перебування людей пліч-о-пліч. Наприклад, *As much as she subscribed to the it-takes-a-village school of*

child rearing, it would be difficult to imagine her confined to the White House today, side by side with Michelle Obama's mother (Newsweek 9.05.2011). У цьому реченні значення надблизької відстані в основі ФО *side by side* нівелюється шляхом взаємодії ФО з висловленням *it would be difficult to imagine her confined to the White House*, яке репрезентує відсутність матері президента Обами (*her*) в Білому домі, тобто поруч із тещою глави США (*with Michelle Obama's mother*), котра постійно перебуває в Білому домі, формуючи ефект відсутності у матері президента потреби в належності до найвищих прошарків суспільства.

Близька відстань імплікується у складі ФО *within easy reach* «поблизу», яка сигналізує про соматичну основу значення іменником *reach* «досяжність» на позначення простягання руки *stretch your hand*. Наприклад, *By flooding us with information, the Internet also "causes more confidence and illusions of knowledge" <...>, but makes our knowledge seem "more fragile," since "for every accepted piece of knowledge I find, there is within easy reach someone who challenges the fact"* (Newsweek 18.01.2010). У наведеному висловленні близька відстань відображена ФО *within easy reach*, яка формує ефект порушення інформаційної безпеки внаслідок віртуальної наближеності інших людей (*someone*) до користувача Інтернету (*I*) взаємодією ФО *within easy reach* і фрази *challenges the fact*, котрі відображають ставлення під сумнів загальноприйнятих істин (*accepted piece of knowledge*). Натомість ФО *out of somebody's reach* «поза досяжністю» зображує віддалену відстань між референтами шляхом сполучення у складі ФО прийменника *out of* з іменником *reach*, які вказують на недосяжність людей або об'єктів, тобто неможливість дотягнутися до референтів рукою. Віддалена відстань, репрезентована ФО *out of somebody's reach*, указує на недосяжність талібів для силових структур США у висловленні *As a result, there's been a steady migration of senior Taliban officials from Baluchistan and other areas to Pakistan's crowded and sprawling port city of Karachi where, well out of America's reach, they can operate more freely* (Newsweek 12.07.2009). У цьому прикладі віддалена відстань покладена в основу ФО *out of somebody's reach*, що зображує недосяжність талібів (*they*) для американських спецслужб (*America's*), формуючи ефект відновлення безпеки для талібів та її втрати для інших осіб.

Слуховий ракурс далекої відстані між референтами покладений в основу ФО *a far cry from* «далекій від, зовсім несхожий на»: у її складі прикметник *far* і прийменник *from* виражають просторову віддаленість між референтами, а субстантив *cry* апелює до досвіду слухового сприйняття. Далека відстань, зафіксована у структурі ФО *a far*

cry from прикметником *far* «далекій», є сферою джерела, яка проектується на царину цілі, у якій далека відстань трансформується у відмінності між референтами, що відбиває метафора ДАЛЕКА ВІДСТАНЬ є ВІДМІННОСТІ. Наприклад, *Udo Hoffman, a German promoter who founded a series of influential music festivals in Beijing, says the project's value lies in the respect it pays to the ethnic musicians. It's a far cry from what he calls the "sanitized" versions of minority music and dance often included in officially sponsored performances in China* (Newsweek 29.11.2010). У наведеному прикладі далека відстань покладена в основу ФО *a far cry from*, зображує народну монгольську музику (*it*) у ракурсі її відмінностей від творчості без національних рис у Китаї (*versions of minority music and dance in China*), створюючи ефект визнання етнічних музикантів, про що свідчить фраза *respect it pays to the ethnic musicians*.

ФО, які спираються на **орієнтування у тривимірному просторі**, котрий характеризується наявністю внутрішньої та зовнішньої зон, утворених межами між ними [14, с. 23; 19, с. 32], засновуються на послідовності образів-схем МЕЖА – КОНТЕЙНЕР – ПОРОЖНІЙ (ПОВНИЙ) – ВКЛЮЧЕННЯ (ВИКЛЮЧЕННЯ) – ВМІСТ [18, с. 272]. З наведеної послідовності КОНТЕЙНЕР є найбільш базовим, а решта образів-схем – МЕЖА, ПОРОЖНІЙ, ВКЛЮЧЕННЯ і ВИКЛЮЧЕННЯ – відбивають маніпуляції з ним.

ФО, засновані на семантиці тривимірного простору, мають у своєму складі субстантиви *well* на позначення колодязя, який співвідноситься з тривимірним простором (ФО *to run dry*, котра є скороченою формою від звороту *well has run dry* [15]), і *brink* «край», що іменує МЕЖУ фізичного КОНТЕЙНЕРА (ФО *on the brink of*), та прийменник *in*, який указує на локалізацію референтів у середині тривимірного простору [16, с. 31] (*in one's heart of hearts, to bear in mind, to keep in mind, in the dead of night, to stand in awe, in earnest, in vain, to leave smb in the cold*).

Семантика ФО *to run dry* «виснажуватися, закінчуватися» засновується на образах-схемах КОНТЕЙНЕР і ПОРОЖНІЙ, про що свідчить прикметник *dry* «сухий», котрий указує на відсутність рідини у вмістищі, яка метафорично переосмислюється. Образ-схема ПОРОЖНІЙ в основі семантики ФО *to run dry* є сферою джерела, названою прикметником *dry* на позначення сухості, яка проектується на сферу цілі, що представляє відсутність ресурсів, відображену метафорою ПОРОЖНІЙ КОНТЕЙНЕР є ВІДСУТНІСТЬ РЕСУРСІВ. Наприклад, *And the most plausible means of compulsion would be for Social Security and Medicare to go bankrupt: trust funds run dry; promised benefits exceed dedicated payroll taxes* (Newsweek 1.06.2009). У цьому реченні се-

мантика відсутності ресурсів у ФО *to run dry*, яке спирається на образ-схему ПОРОЖНІЙ, створює ефект фінансової небезпеки внаслідок закінчення грошей у трастових фондах США (*trust funds*), систем соцзахисту (*Social Security*) і безкоштовної медицини для пенсіонерів (*Medicare*).

Значення МЕЖІ, яка відокремлює тривимірний простір від оточення, є основою для ФО *on the brink of* «на межі, на волосині від»: у його складі субстантив *brink* на позначення краю безодні або прірви, які співвідносяться з тривимірним простором, іменує сферу джерела, котра екстраполюється на царину цілі, представлену небезпекою, відповідно, край умістища, з якого можна впасти, трансформується у загрозу, що відбиває метафора НА МЕЖІ ВМІСТИЩА є НЕБЕЗПЕКА. Наприклад, *When Gates was first called to the Pentagon in late 2006 by President George W. Bush, he spent 15-hour days trying (with some success) to salvage an Iraq War on the brink of disaster* (Newsweek 20.09.2010). У наведеному реченні значення ФО *on the brink of*, заснованої на образі-схемі МЕЖА, формує ефект порушення безпеки США, зображуючи перебування війни в Іраку на межі загрозового стану, позначеного субстантивом *disaster* «катастрофа».

З урахуванням семантики субстантивів, з котрими сполучається прийменник *in*, ФО спираються на п'ять різновидів контейнера: перцептивний (*to be out of sight*), соматичний (*in one's heart of hearts*), розумовий (*to bear in mind / to keep in mind*), темпоральний (*in the dead of night*) і на контейнер, співвідносний зі станами осіб (*to stand in awe, in earnest, in vain, to leave smb in the cold*).

Поле зору концептуалізується як перцептивний контейнер [18, с. 272], що відображається прийменником *in* у складі нефразеологічного прийменникового звороту *in sight* [9, с. 72], якому протиставляється ФО *to be out of sight* «за межами видимості», у структурі котрого прийменник *out of* зі значенням «назовні» сигналізує про ВИКЛЮЧЕННЯ референтів із перцептивного контейнера. Наприклад, *His dhow is hauling other goods, too, but they're best kept out of sight, whether they're taxed or forbidden under Iranian law or banned under U.N. sanctions* (Newsweek 19.07.2010). У цьому прикладі ВИКЛЮЧЕННЯ нелегальних товарів з поля зору, співвідносного з тривимірним простором, зображується ФО *out of sight*, яка формує ефект підтримання власної безпеки іранським торговцем (*his*) контрабандними товарами (*goods*), які він ховає.

Перцептивний контейнер є основою для ФО *in the shadow of* «у тіні» [21], у складі якої прийменник *in* указує на вмістище, а іменник *shadow* «тінь» свідчить про візуальну основу значення ФО. Перебування об'єктів у тіні від іншого – більшого – референта, яка у значенні ФО *in the shadow*

of за допомогою прийменника *in* співвідноситься з тривимірним простором, іменує сферу джерела, котра проектується на царину цілі, репрезентовану відношеннями більшої та меншої значимості референтів. Відповідно, менша помітність внаслідок перебування у тіні від більшого об'єкта переосмислюється як менша важливість, що утворює метафору У ТІНІ є МЕНШ ЗНАЧИМИЙ. Наприклад, *Later this month a new Acropolis Museum will open in the shadow of Parthenon in Athens* (Newsweek 15.07.2009). У наведеному реченні менша значимість музею в Акрополісі (*a new Acropolis Museum*), переосмислена як перебування в тіні Парфенону, зображується сполученням ФО *in the shadow of* і фрази *Parthenon in Athens*, що формує ефект визнання більш древнього та величного парфенонського музею та дефіциту визнання нового Акрополісу.

Переосмислення тіла людини або окремих його частин як вмістища [14, с. 23; 17, с. 23] для почуттів є основою для творення семантики ФО *in one's heart of hearts* «у глибині душі». У її складі прийменник *in* співвідносить серце (*heart*) із тривимірним простором, а субстантиви *heart* і *hearts* указують на вміщення одного контейнера в інший, іменуючи сферу джерела, пов'язану з переховуванням речей одночасно у кількох ємностях, яка проектується на царину цілі, яка представляє приховування почуттів у серці як у вмістищі, що відображає метафора СЕРЦЕ є УМІСТИЩЕ ПОЧУТТІВ. Наприклад, *Many of Iran's young reformists want action, not compromise. Ex-president Khatami is begging them to be more realistic. "I'm sure those young people in Milad Hall who were chanting idealistic slogans know in their heart of hearts that those ideals are not realizable at the moment", says Khatami* (Newsweek 1.06.2009). У цьому прикладі осмислення серця як контейнера покладене в основу значення ФО *in one's heart of hearts*, яка у сполученні з присудком *know* зображує розуміння іранських протестувальників неможливості реалізації демократичних ідеалів (*ideals are not realizable*) і створює ефект відсутності самоактуалізації, пов'язаної з розумовим, суспільним і діяльним удосконалення людини та соціуму [7, с. 235].

Співвіднесення розуму з вмістищем для зберігання інформації покладене в основу значення ФО *to bear in mind / to keep in mind* «тримати в голові, пам'ятати», у складі яких сполучення прийменника *in* і субстантива *mind* називає сферу джерела, яка екстраполюється на царину цілі, представлену зберіганням інформації, що відбиває метафора РОЗУМ є ВМІСТИЩЕ ІНФОРМАЦІЇ. Наприклад, *Keep in mind that Google is also making a push into the TV market with a product called Google TV* (Newsweek 27.09.2010). У наведеному реченні розум, який розглядається як

контейнер, переосмислений ФО *to keep in mind*, котра формує ефект нагадування про діяльнiсну самоактуалiзацiю компанii Гугл, що просувається на телеринок (*Google is also making a push into the TV market*).

На сприйняттi часу як тривимiрного простору засновується семантика ФО *in the dead of night* «середина ночi», яка має вiзуальну основу. У складi цiєї одиницi прийменник *in* указує на нiчний перiод часу як на вмістище, у котрому перебуває людина, названий iменником *night*, а субстантив *dead* сигналізує про найтемнiший час ночi, адже смерть асоцiюється з темрявою [15]. Наприклад, *A few days later, nearly 100 Maoists swarmed into a village near the Jharkhand town of Hazaribagh in the dead of night* (Newsweek 11/18.05.2009). У наведеному прикладi нiчний час переосмислений як вмістище, покладене в основу ФО *in the dead of night*, яка зображує діяльнiсть iндiйських злочинцiв, котра відбувається пiзно вночi, коли жертви сплять i не можуть чинити опiр, створюючи ефект втрати жителями села (*village*) безпеки внаслiдок дiй бандитiв (*Maoists*), якi відбувалися у темрявi.

Стани особи, якi її охоплюють, спiввiдносяться з контейнером, котрий є основою для зображення перебування людини у страху, iзоляцiї, зануреностi в діяльнiсть, у станах невдач i фiнансової неспроможностi.

Перебування людини у страху зображується ФО *to stand in awe*, у складi котрої дiєслово *to stand* «стояти» вказує на перебування всерединi тривимiрного простору, iдентифiкованого сполученням прийменника *in* iз субстантивом *awe* «трепетний страх». Почуття страху, виражене iменником *awe*, є цариною джерела, яка проектується на сферу цiлi, репрезентовану перебуванням усерединi вмістища, про яке сигналізує прийменник *in*, що вiдбиває метафора КОНТЕЙНЕР є ЕМОЦIЯ, котра зображує почуття охоплення людей страхом. Наприклад, *America will still face huge challenges in the Middle East, mostly because Arabs and Muslims no longer stand in awe of our power* (Newsweek 7.03.2011). У наведеному висловленнi емоцiйний контейнер зображується ФО *to stand in awe*, яка у сполученнi iз запереченням *no longer* сигналізує про припинення перебування арабських нацiй (*Arabs and Muslims*) у станi страху, створюючи ефект вiдновлення їх безпеки.

Стан iзоляцiї вiдображається в семантицi ФО *to leave smb in the cold* «вiдмовляти, влаштовувати холодний прийом» шляхом проектування: сфера джерела, котра iменує досвiд, коли людину не впускають у дiм, залишаючи (*to leave*) її на холодi (*in the cold*), екстраполюється на сферу цiлi, представлена соцiальною iзоляцiєю, що вiдображено метафорою ПЕРЕБУВАННЯ НА ХОЛОДI ЯК У КОНТЕЙНЕРI є ІЗОЛЯЦIЯ. Наприклад, *The White House also took exception with the notion*

that Obama left Abbas in the cold; one official called the accusation “nonsense” (Newsweek 2.05.2011). У наведеному прикладi стан iзоляцiї палестинського лiдера Аббаса (*Abbas*), спiввiдносноi з КОНТЕЙНЕРОМ, репрезентований словосполученням *in the cold* у складi ФО *to leave smb in the cold*, яке створює ефект дефiциту визнання Аббаса президентом Обамою (*Obama*), котрий залишив палестинського главу поза увагою.

Стани занурення осiб у діяльнiсть i невдач вiдтворюються ФО *in earnest* та *in vain* вiдповiдно, якi розглядаємо разом, оскiльки обидвi одиницi мають однакову форму, утворену сполученням прийменника *in*, котрий сигналізує про перебування у певному станi, i субстантива, який цей стан називає.

Занурення в активнiсть зображується ФО *in earnest* «насправдi» за рахунок прийменника *in* та iменника *earnest* зi значенням «серйозний i цiлеспрямований» (*serious and intent*) [21]. Наприклад, *In some respects he's actually outdoing her: it wasn't until Margaret Thatcher's second term as prime minister (1983–87) that she began her nation-transforming moves in earnest from selling off state industries to smashing the power of the unions* (Newsweek 27.09.2010). У наведеному прикладi перебування Маргарет Тетчер (*she*) у станi занурення у реформаторську діяльнiсть представлено взаємодiєю фрази *began her nation-transforming moves*, котра вказує на реалiзацiю активностi на посадi, i ФО *in earnest*, якi формують ефект самоактуалiзацiї колишньої британської прем'єрки. Натомiсть перебування у станi невдач пiд час активностi зображується ФО *in vain* за рахунок прийменника *in*, який свiдчить про занурення у стан, названий iменником *vain*, тобто той, що не має успiху (*having no success*) [21]. Наприклад, *It was the charismatic Canada who explains in the film that he waited in vain for Superman to save him as a kid* (Newsweek 20.09.2010). У наведеному прикладi перебування у станi невдач вiдбивається ФО *in vain*, яка у сполученнi з присудком *waited* зображує зануренiсть дитини (*he, kid*) у стан безуспiшного очiкування на гарного вчителя (*Superman*), створюючи у взаємодiї з дiєсловом *to save* «урятувати» ефект втрати учнем безпеки.

Висновки. Таким чином, орієнтаційно-просторова семантика ФО спирається на орієнтування людини на площині й у тривимірному просторі. Одиниці на позначення орієнтування на площині спираються на візуальну, тактильну або слухову перцепцію референтів, розташованих на близькій або далекій відстані. Одиниці, засновані на досвіді орієнтування людини в тривимірному просторі, зображують перебування референтів на межі загрозливого стану та вичерпання ресурсів, приховування почуттів і зберігання інформації, перебування референтів у межах поля зору, у

певному часовому проміжку або в тіні більш значимого референта. Відношення вміщення слугують основою для семантики ФО, які зображують стани, котрі охоплюють людину: страху, ізоляції,

занурення у діяльність і неспіху під час активності. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні семантики соматичних ФО в англійських журнальних статтях.

Література

1. Гак В.Г. Пространство вне пространства / Г.В. Гак // Логический анализ языка. Языки пространств. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 127–134.
2. Гамзюк М.В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 / М.В. Гамзюк ; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2001. – 33 с.
3. Нагорна О.О. Етнокультурні особливості семантики англійських фразеологізмів (на матеріалі британського варіанту англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О.О. Нагорна ; Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – О., 2008. – 23 с.
4. Пасюроківська М.В. Зоонімічна лексика в польській фразеології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.03 / М.В. Пасюроківська ; Національна академія наук України Інститут мовознавства імені О.О. Потебні. – К., 2009. – 18 с.
5. Патен І.М. Фраземи зі значенням руху: семантико-ідеографічний та лінгвокультурологічний підхід (на матеріалі української, російської, польської та англійської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 / І.М. Патен ; Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. – Одеса, 2014. – 20 с.
6. Праченко О.В. Фразеологические единицы с колоративным компонентом в русском, английском, испанском и португальском языках : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.20 / О.В. Праченко ; Казанский государственный университет им. В.И. Ульянова-Ленина. – Казань, 2004. – 22 с.
7. Потапенко С.І. Сучасний англійський медіа-дискурс : лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти [монографія] / С.І. Потапенко. – Ніжин : Вид-во Ніжинськ. держ. ун-ту імені Миколи Гоголя, 2009. – 391 с.
8. Скрипник І. Ю. Соматичні фразеологічні одиниці із значенням інтерперсональних відносин: структурно-семантичні та функціональні характеристики : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І. Ю. Скрипник ; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2009. – 20 с.
9. Талавіра Н.М. Безартикульні прийменникові звороти сучасної англійської мови: когнітивно-дискурсивний аспект : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Н.М. Талавіра ; Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. – Ніжин, 2015. – 255 с.
10. Трофімова О.В. Фразеологічна репрезентація негативних емоцій в англійській та українській національних картинах світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 / О.В. Трофімова ; Донецький національний університет. – Донецьк, 2011. – 20 с.
11. Фещенко Ю.І. Ідіоматичний простір “HOMO SOCIALIS” у сучасній англійській мові: лінгвокогнітивний та комунікативно-функціональний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Ю.І. Фещенко ; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2007. – 20 с.
12. Шевелюк В.А. Контрастивна семантика фразеологічних одиниць із соматичним компонентом: лінгвокультурологічний підхід (на матеріалі іспанської та української мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 / В.А. Шевелюк ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2010. – 20 с.
13. Шиффман Х. Ощущение и восприятие / Х. Шиффман. – пер. с англ. – СПб. : Питер, 2003. – 928 с.
14. Dancygier B. Figurative Language / B. Dancygier, E. Sweetser. – Cambridge : Cambridge University Press, 2014. – 242 p.
15. Dictionary.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.reference.com>.
16. Drozdowicz A. The image-schematic profile of the English preposition in / A. Drozdowicz // Acta Universitatis Nicolai Copernici. – English Studies X. – Humanities and Social Sciences. – Vol. 345. – Torun, 2001. – P. 17–37.
17. Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason / M. Johnson. – Chicago; L. : The University of Chicago Press, 1987. – 233 p.
18. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about Mind / G. Lakoff. – Chicago : The University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
19. Lakoff G. Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought / G. Lakoff, M. Johnson. – N. Y. : Basic Books, 1999. – 624 p.
20. Maslow A. Motivation and Personality / A. Maslow. – N.-Y. : Harper&Row Publishers, 1970. – 368 p.
21. Merriam-Webster Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/dictionary/time>.
22. Turner M. Reading Minds: The Study of English in the Age of Cognitive Science / M. Turner. – Princeton : Princeton University Press, 1991. – 298 p.

УДК 811.111'276.6:34'37

Нижникова Л. В., Доленко Л. В.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ТИПЫ И КОМПОЗИЦИОННО-РЕЧЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕЛОВОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ПИСЬМА (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

Статья посвящена исследованию англоязычного делового юридического письма как разновидности официально-деловых документов, реализующих официально-деловой стиль с присущими ему общими свойствами. В работе рассматриваются семантические типы и композиционно-речевые особенности юридического письма.

Ключевые слова: официально-деловой стиль, деловое юридическое письмо, специфика оформления делового юридического письма, деловая речь.

Нижникова Л.В., Доленко Л.В. Семантичні типи та композиційно-мовленнєві особливості ділового юридичного листа. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню англomовного ділового юридичного листа як різновиду офіційних ділових документів, які реалізують офіційно-діловий стиль із властивими йому загальними особливостями. У роботі розглядаються семантичні типи та композиційно-мовленнєві особливості юридичного листа.

Ключові слова: офіційно-діловий стиль, діловий юридичний лист, специфіка оформлення ділового юридичного листа, ділова мова.

Nizhnikova L. V., Dolenko L. V. Semantic types and composition and speech peculiarities of business legal letter. – Article.

The article is devoted to the investigation of business legal letter as a variety of official business documents, realizing official business style with general attributes characteristic of it. Semantic types and composition and speech peculiarities of business legal letter are considered in the work.

Key words: official and business style, business legal letter, specifics of legal registration of business letters, business speech.

Актуальность статьи определяется выбором непосредственного объекта изучения – эпистолярного текста, который представляет собой письменную форму речи, обладающую высокой прагматической направленностью и относящуюся к сложным, неоднородным в функционально-стилевом отношении явлениям.

Цель статьи заключается в определении взаимосвязи прагматической установки официально-юридического письма с классификацией юридических писем на две группы по функциональному признаку, а также с их композиционно-речевыми особенностями. Для достижения поставленной цели решаются следующие задачи: 1) рассмотрены семантические типы и функционально-прагматические группы юридических писем, 2) проанализированы их композиционно-речевые особенности.

Объектом исследования статьи является письмо как тип текста и его реализация в официально-деловом и разговорном стилях. Предметом анализа выбраны композиционно-речевые особенности англоязычного официального делового юридического письма.

Разновидностью официально-деловых документов, реализующих официально-деловой стиль с присущими ему общими свойствами, является деловое юридическое письмо [3; 4; 5; 8].

Любое официально-деловое письмо, в том числе и юридическое, служит для связи учреждений, организаций, фирм друг с другом и с отдельными лицами. Специфика делового юридического письма заключается в том, что оно не только служит средством передачи информации и/или воздействия на адресата, но и выступает юридическим документом

[6; 7; 9; 11; 13]. Обслуживая деловые взаимоотношения людей, оно выходит, в частности, в сферу международных связей: экономических, культурных и политических (например, перевозки грузов в разные порты мира; совместные морские круизы с иностранными компаниями, заключение вследствие этого определенных соглашений и контрактов между заинтересованными сторонами; предъявление иска за нанесенный ущерб при перевозке груза или за невыполнение взятых обязательств согласно заключенным договорам и так далее).

Таким образом, письмо, которое фиксирует весь процесс переговоров относительно урегулирования конфликтов и соглашение, достигнутое партнерами в результате таких переговоров в соответствии с буквой закона, приобретает значимость и статус юридического документа. Поэтому специфика его оформления такова: жесткая последовательность и точность в изложении фактуальной и пространственно-временной информации, объективность оценок, четкость в формулировании предлагаемых решений. Языку делового юридического письма свойственны традиционность средств выражения, строгость композиции, особая фразеология, синтаксические штампы, отказ от использования всего многообразия выразительных средств языка, поскольку текст документа требует прежде всего точности и невозможности каких-либо кривотолков [8, с. 119].

Деловая речь в силу своих коммуникативно-прагматических свойств, как правило, не имеет эмоционально-экспрессивной окрашенности. Однако это не означает, что стиль изложения в официальном письме всегда нейтрален по своему тону. В зависимости от конкретного содержания письма он может быть и нарочито бесстрастным, и подчеркнуто

официальным, и требовательным, и ироническим, и торжественно приподнятым.

В соответствии с прагматической установкой официально-юридического письма (например, сообщение от адвокатов истцу по поводу порученного им дела, просьба о фрахтовании судна на определенный срок, претензии агента за неуплату причитающихся ему денег, протест от истца пострадавшей фирмы и тому подобное) можно выделить следующие его типы:

1) *информационное письмо* – сообщение о юридических действиях, вызванных основной профессиональной деятельностью коммуникантов. Это наиболее распространенный вид юридической корреспонденции, различающийся по своему характеру, тону и объему;

2) *препроводительное письмо* – сообщение об этапе (деталях) основной профессиональной деятельности коммуникантов, а именно краткое извещение о предпринятом действии, подтверждаемое документами, перечень которых прилагается. Как правило, такие письма отличаются сухим официальным тоном и сопровождаются клишированными формулами вежливости;

3) *запросное письмо* выступает в двух разновидностях: письмо-просьба и письмо-ходатайство. В запросном письме отправитель просит подтвердить какой-то факт, собрать сведения по интересующему его вопросу, разрешить определенные действия и так далее. Письмо-ходатайство, как правило, носит развернутый характер, составляется от имени заинтересованного в положительном решении вопроса лица и в связи с предстоящим рассмотрением этого вопроса;

4) *ответное письмо* – обычно встречное письмо, в котором дается ответ на поставленный в запросном письме вопрос или просьбу, сообщаются дополнительные сведения. Ответное письмо содержит информацию, нередко очень важную для адресата. Поэтому отправитель, сообщая интересующие адресата факты и аргументируя свои доводы, часто ссылается на выдержки из устава судопроизводства при разборе какой-то жалобы, выдержки из писем лиц (агентов), занимающихся этим вопросом, фотокопии, приложенные к письму-ответу. Для того чтобы ответ был более ясным и четким, подаваемая информация делится на пункты;

5) *претензионное письмо* представлено двумя разновидностями: письмом-претензией и письмом-протестом. Оно содержит обвинение какого-то лица или фирмы, предъявленное другому лицу либо лицам, в невыполнении взятых на себя обязательств (это может быть неуплата обещанной суммы денег судовому агенту, халатное отношение к своим обязанностям доверенных лиц и тому подобное);

6) *благодарственное письмо* – еще один тип письма, отличающийся собственными дифференциальными признаками средств выражения и

собственной прагматикой. Его цель – выражение благодарности за выполнение обязательств, оказанную услугу и так далее (например, письмо фирмы капитану зафрахтованного иностранной компанией судна за хорошее обслуживание пассажиров, письмо начальнику международного пассажирского транспорта за оказанный прием и гостеприимство);

7) *гарантийное письмо* представляет собой документ-поручительство за одного клиента перед другим выполнять все обязательства, предусмотренные договором, заключенным между клиентами.

Будучи текстом, любое официально-деловое письмо содержит информацию. Однако не каждое письмо ограничивается сообщением интеллектуальной информации. В ряде писем автор выступает в роли просителя (письмо-ходатайство), обвинителя (письмо-претензия), благодарителя (письмо-благодарность). Такие письма обычно написаны с выражением позиции адресанта, поскольку их задача состоит в том, чтобы убедить адресата в собственной правоте, побудить его к действию, в связи с чем реализуются функции воздействия.

Таким образом, деловые юридические письма по функциональному признаку делятся на две группы:

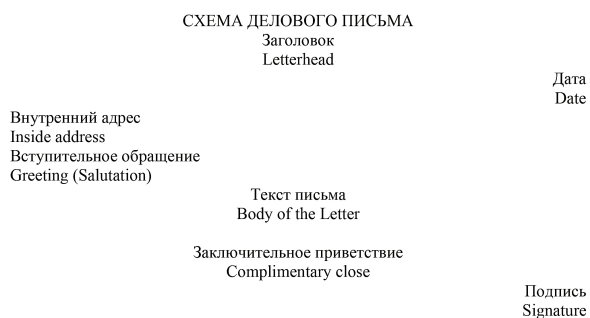
а) письма, в которых основной является функция информации, сообщения констатации фактов;

б) письма, основная функция которых (при сохранении функции сообщения) – воздействие на адресата.

Рассмотрев в целом существующие семантические типы и функционально-прагматические группы юридических писем, обратимся к более детальному анализу их композиционно-речевых особенностей.

Как и все документы, композиционно официально-деловое юридическое письмо включает ряд обязательных элементов, то есть пишется по строго определенной форме. Так, А.А. Акишина указывает: «Эпистолярный жанр, являющийся, с одной стороны, носителем содержания, а с другой – реализацией надтекстового этикетного уровня, клиширует и свою композицию» [1, с. 20].

Форма делового документа – это совокупность составляющих его оформления и содержания, оцениваемых с точки зрения их состава, объема, последовательностей расположения и взаимной связи. К ним относятся такие формальные подтверждения документальности и юридической силы письма, как номены, адреса, даты, регистрационные номера и так далее. Элементы содержания структурируют текст: от контактной рамы и обращения через мотивировки и доказательства к выводам и заключению. Официально-деловое письмо имеет стандартную форму и составляется в соответствии с нормой, принятой для данной разновидности документов. В норме закрепляются состав обязательных элементов оформления, обеспечивающий его юридическую и практическую полноценность, и

**Рис. 1. Составные части
и их расположение на бумаге**

логическая схема, то есть такое взаимное расположение его частей, которое дает наибольшее удобство в работе.

Количество и выбор составляющих элементов делового письма определяется его видом. Однако все письма, какими бы различными по форме и содержанию они ни были, содержат следующие составные части: заголовок, дату, внутренний адрес, вступительное обращение, основной текст, заключительное приветствие, подпись. Их пространственное расположение тоже осуществляется по единой модели, представленной ниже (смотрите рис. 1).

Некоторые элементы письма являются факультативными. К ним относятся особые пометы, которые определяют порядок пересылки письма, срочность выполнения, различного рода ссылки, указание на приложение и т. д. Для некоторых видов писем наличие дополнительных элементов обязательно. Например, препроводительное письмо обязательно должно иметь ссылку на приложение.

Заголовок содержит название фирмы или организации, от которой исходит письмо, ее почтовый или телеграфный адрес, краткое обозначение характера деятельности, имена партнеров с указанием их должности и другие сведения, например номера телефонов, названия кодов для телеграфной связи и т. д. Напечатанный типографским способом заголовок представляет собой бланк фирмы или организации.

Часто в конце названия фирмы стоит слово *Limited* или *Ltd.* Оно означает *Limited liability* – общество с ограниченной ответственностью (члены такого общества несут ответственность только в пределах суммы принадлежащих им акций). В США вместо слова *Ltd.* пишется *Corporation* или *Incorporated*, сокращенно *Corp.* или *Inc.* Первое означает «корпорация», а второе – «зарегистрировано как корпорация».

Дату пишут в правом углу письма под заголовком после адреса отправителя. Дата обозначается двумя способами: *12th October, 1980* или *October 12th, 1980*.

Порядковые числительные пишутся следующим образом: 1st, 2nd, 3rd, 4th и т. д. Названия месяцев в деловом письме, как правило, пишутся полностью.

Внутренний адрес содержит название и адрес организации, которой направляется письмо. Его пи-

шут на левой стороне письма одной или двумя строками ниже даты письма.

Если известно, кому предназначено данное письмо, то оно адресуется этому лицу с указанием его должности.

Обычно обращение *Messrs* (от фр. *Messieurs*) – «Господа» – ставится перед названием любой компании, хотя в США оно употребляется только в том случае, когда в названии имеются фамилии действительных ее владельцев.

Вступительное обращение, как и заключительное приветствие, является обязательной, строго официальной вежливой формой в деловом юридическом письме.

Вступительное обращение всегда пишется слева под внутренним адресом. В проанализированных нами письмах встретились следующие типы обращения: *Dear Sir (s), Gentlemen* – в 1 группе писем и *Dear Mr.* + фамилия во второй группе.

Если в переписке XVIII в. *sir* и обращение по фамилии были взаимозаменяемы, то в XIX в. устанавливается довольно четкая граница в их использовании: апеллятив *sir* употребляется в официально-деловых письмах, тогда как обращение по фамилии свидетельствует о более личных взаимоотношениях и используется в частном письме.

В XVIII – XIX вв. происходит унификация в использовании эпитетов к обращению и сложение штампа: теперь *sir* практически всегда сочетается с эпитетом *dear*, тогда как в XVI – XVII вв. состав эпитетов был гораздо разнообразнее: в официально-деловых письмах к высокопоставленным лицам использовались определения *noble (noblest), honored, worthy, kind, good*.

Таким образом, «на протяжении средне- и новоязычного периодов произошли изменения в этикетных формах обращения в эпистолярном жанре. В основном эти изменения происходили за счет сворачивания развернутых конструкций и утраты чрезвычайно богатой орнаментальности» [2, с. 81].

Итак, формализация обращения в деловом письме подготовлена всем ходом становления и развития делового стиля и объясняется спецификой коммуникативной направленности последнего: стремлением к краткости и тенденцией к некоторому обезличиванию делового письма. Обезличивание письма, унификация его видов, в свою очередь, являются следствием увеличения объема деловой корреспонденции, частой воспроизводимости писем и выработки в связи с этим целого ряда шаблонов.

Указание на содержание письма помещается, как правило, между обращением и основным текстом письма и может быть выделено сменой шрифта, что облегчает разбор почты и направление ее нужному лицу. Например:

Re: your claim for the alleged shortage

Относительно вашей претензии о якобы имевшей место недостатке

Re с последующим двоеточием иногда заменяется словом *Subject (Sub.)*.

Содержание делового юридического письма должно излагаться четко, ясно, кратко, без повторений и расплывчатых аргументов, как того и требует официально-деловой стиль и статус письма как юридического документа. Ср.: «Пиши ясно и по существу. Пиши кратко, избегай частого повторения таких союзов, как *и, но, соответственно, однако*, которые удлинняют предложение. Избегай многословия, но помни, что ясность и вежливость важнее, даже если это требует больше слов» [14, с. 6].

С этими рекомендациями английского руководства по деловой переписке созвучно следующее высказывание об официально-деловом стиле: «Язык документов должен соответствовать традициям официально-делового стиля литературного языка и прежде всего тем из них, которые помогают выразить мысль как можно более четко, последовательно, полно и по возможности кратко» [10, с. 19].

Заключительное приветствие в проанализированном материале имеет следующие формы выражения: *Yours faithfully, Yours very truly* (С совершен-

ным почтением, Преданный Вам). В письмах обеих групп – *Sincerely yours* (Искренне Ваш).

Содержащееся, на первый взгляд, противоречие в этих двух выдержках относительно краткости/полноты изложения снимается при учете факторов порождения текста: цели, которую ставит перед собой автор, сложившейся деловой ситуации, предмета письма. В зависимости от них содержание излагается четко, кратко, лаконично (как, например, в письме-пояснении, препроводительном письме, запросном письме, письме-протесте) или пространно, объемно, с развернутым аргументированием (гарантийное письмо, письмо-контракт, письмо-благодарность).

Таким образом, деловое юридическое письмо характеризуется целым рядом стилистических черт и лингвистических признаков, которые нередко образуют локальные дихотомические пары. Помимо упомянутых краткости и развернутости, это безличность или личностность; бесстрастность, сухость или эмоциональность и некоторые другие. Именно в их взаимодействии и формируются языково-стилистические особенности разных типов официально-делового юридического письма.

Литература

1. Акишина А.А. Структура целого текста : в 2 ч. / А.А. Акишина – М. : Прогресс, 1974. – Ч. 2. – С. 80.
2. Балашова Е.В. Социолингвистический анализ этикетных форм обращения в эпистолярном жанре / Е.В. Балашова // Вестник Ленинградского университета. – 1985. – № 2. – С. 78–81.
3. Бездрабко В.В. Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток. Київ національний університет ім. Тараса Шевченка / В.В. Бездрабко. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 720 с.
4. Гічан І.С. Психотехнологія ділового спілкування / І.С. Гічан, Д.В. Назаренко. – К. : НАУ, 2003 – 78 с.
5. Даутова Г.Х. Когнитивная модель типологического анализа текста делового письма (на материале русского и английского языка) : дис. канд. пед. наук / Г.Х. Даутова. – Уфа, 2004. – 247 с.
6. Дюжина Г.А. Документальная лингвистика / Г.А. Дюжина. – М., 1975. – 132 с.
7. Калюжная В.В. Стиль англоязычных документов международных организаций / В.В. Калюжная. – К., 1982. – 122 с.
8. Панфилова А.П. Деловая коммуникация в профессиональной деятельности / А.П. Панфилова. – СПб. : Знание, ИВЭСЭП, 2001. – 496 с.
9. Разговорова Н.Н. Лингвистические особенности делового письма (на материале английской коммерческой корреспонденции) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Н.Н. Разговорова. – М., 1983. – 20 с.
10. Рахманин Л.В. Стилистика деловой речи и редактирование служебных документов / Л.В. Рахманин – М. : Наука, 1973. – 272 с.
11. Рущак Ф. Основные вопросы эпистолярного стиля // Recueil linguistique de Bratislava. – Br., 1985. – Vol. 8. – P. 178–184.
12. Щерба Л.В. Современный русский литературный язык. Избранные работы по русскому языку / Л.В. Щерба – М. : Учпедгиз, 1957. – 188 с.
13. Bagin A. About the genre of correspondence / A. Bagin // Recueil linguistique de Bratislava. – Br., 1985. – Vol. 8. – P. 192–196.
14. Gartside L. Model business letters / L. Gartside. – Plymouth, 1981. – 530 p.

ГЕНДЕРНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ТА СЕМАНТИЦІ АНГЛІЙСЬКИХ ІДИОМ – НОМІНАЦІЙ ЛЮДИНИ ЗА РОДОМ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено опису особливостей реалізації гендерного компоненту в структурі та семантиці англійських ідіом, що номінують людину за родом діяльності. У ході дослідження виокремлено низку чоловічих і жіночих професій, найбільш частотних в англомовній дійсності.

Ключові слова: гендерний компонент, семантика, ідіома, номінація.

Павленко Н. А. Гендерный компонент в структуре и семантике английских идиом – номинаций человека по роду деятельности. – Статья.

Статья описывает особенности реализации гендерного компонента в структуре и семантике английских идиом, номинирующих человека по роду деятельности. В ходе детального семантического анализа выделен ряд мужских и женских профессий, наиболее частотных в англоязычной действительности.

Ключевые слова: гендерный компонент, семантика, идиома, номинация.

Pavlenko N. A. Gender component in the structure and meaning of English idioms nominating occupation. – Article.

The given article deals with investigating ways of realization of gender component in the structure and meaning idioms nominating occupation. A number of the most common masculine and feminine jobs have been singled out with the help of semantic analysis.

Key words: gender component, semantics, idiom, nomination.

1. Вступні зауваження. Гендерні дослідження зосереджують у собі величезний пласт дисциплінарних знань, який дає ґрунт для соціологічних, психологічних, культурологічних, антропологічних, лінгвістичних та інших досліджень. Серед інших лінгвістичних областей у дослідженні гендерна фразеологія грає не останню роль: багато лінгвістів [1; 2; 3; 4; 6; 7] працювали та продовжують працювати з фразеологічним матеріалом, що перманентно оновлюється завдяки стрімкому розвитку суспільства.

Перспектива досліджень гендерного чинника у фразеології набуває великого сенсу, адже «фразеологія разом із лексикою є найбільш чутливими областями мови, у яких найшвидше (навіть у межах мови одного і того ж покоління) може виявитися результат соціально-економічних змін, що відбуваються в суспільстві» [5, с. 208]. Тобто фразеологія дозволяє описати зміни, що відбуваються, у динаміці, а також суспільні орієнтири, що змінюються з часом. Це можна пояснити тим, що «у процесі фразеологічного утворення фразеологізуються лише ті вільні поєднання слів, які номінують актуальні для певного періоду реалії, події, здатні створити яскравий образ, що мотивує фразеологічне утворення» [1, с. 47]. Отже, **актуальність** цього дослідження обумовлена потенціалом фразеологічного матеріалу накопичувати культурологічний багаж, а також своєчасно відображати суспільні зміни та тренди, що відкриває перспективи для подальших досліджень гендерного чинника.

Мета дослідження полягає у встановленні та опису специфіки реалізації гендерного компоненту в структурі та семантиці англійських ідіом, що позначають рід діяльності. **Предметом** дослідження постають особливості реалізації гендерного компоненту в ідіомах, що номінують людину за родом діяльності.

Матеріал склали 405 англійських ідіом – номінацій чоловіків або жінок за родом діяльності, а саме фразеологізми, що позначають професії та заняття, найбільш властиві чоловікам і жінкам в англомовному соціумі. Іншими словами, будь-яка діяльність, що здійснюється з метою задоволення матеріальних потреб (knight of the pen (букв. «лицар пера») – a writer, a journalist – «письменник, журналіст»), або та роль, яка приписана конкретній людині у житті (наприклад, princess of the blood, букв. «принцеса по крові») – a woman who is a princess by right of their royal descent «жінка, яка є принцесою за правом королівського походження»). Емпіричний матеріал було отримано з урахуванням структурно-семантичного критерію методом суцільної вибірки з компетентних лексикографічних видань англійської мови [10; 11; 12; 13; 14].

Проблема виділення гендерного компоненту в семантиці англійських ідіом тісно пов'язана з особливостями фразеологічного значення. Фразеологічне значення є фундаментальною складовою дослідження фразеологічних одиниць, тому тільки детальне вивчення його специфіки допоможе повною мірою розкрити й описати особливості фразеологізмів із гендерним компонентом.

Існує багато різних поглядів на природу фразеологічного значення. Деякі лінгвісти співвідносять його з лексичним значенням, адже ці типи значень є дуже подібними за своєю природою; інші обстоюють думку, що фразеологічне – набагато складніше значення, вважають за потрібне розглядати його як окрему лінгвістичну категорію.

На перший погляд, може здатися, що фразеологічне значення схоже на лексичне, адже воно, як і лексичне, має три аспекти значення (денотативний, сигніфікативний та конотативний), відображає реальні явища завдяки їх узагальненню та легко піддається розкладанню на найдрібніші компоненти значення – семи (інтегральні, диференційні, архі-

семи, потенційні). Але все ж таки фразеологічне значення значно складніше, ніж лексичне, адже містить додаткові відтінки денотативного, сигніфікативного, конотативного, образного, національно-культурного та прагматичного плану.

Вивчення гендерної специфіки ідіом англійської мови виводить на перший план питання про те, яким чином і за допомогою яких засобів може бути зроблена фіксація гендерного компонента. У дослідженні особливостей фразеологізмів з гендерним компонентом провідну роль грає макрокомпонентна модель значення фразеологізму, запропонована В.М. Телією [8], яка вважає, що між макрокомпонентами значення фразеологізму існують тема-рема-тичні стосунки. Вона виділяє в семантиці ідіоми такі складові: дескриптивний макрокомпонент, емотивний, оцінний, стилістичний, мотиваційний і граматичний. Поряд з усіма макрокомпонентами фразеологічного значення І.В. Зикова виділяє ще один – гендерний компонент, який може бути з'ясовано завдяки детальному аналізу усіх вищезазначених макрокомпонентів [2, с. 29].

2. Гендерний компонент в структурі та семантиці англійських ідіом – номінацій людини за родом діяльності. У ході дослідження було виявлено, що більшість одиниць групи репрезентують ідіоми – номінації чоловічих професій (303 одиниці, або 74,8% від загальної кількості одиниць групи), а наступними за кількістю йдуть фемініні (102 одиниці та 25,2% відповідно).

2.1. У ході детального семантичного аналізу маскулінні ідіоми було розподілено на наступні підгрупи: «військово-морська справа», «духовні професії», «творчі професії», «юридичні професії», «політичні професії», «злочинна діяльність», «професії сфери обслуговування», а також «інші професії» (що не мають загальної диференційної ознаки). За історично сформованою традицією такі сфери діяльності, як юриспруденція, служіння в церкві, військово-морська справа, були доступні тільки чоловікам, що підтверджується результатами досліджень гендерно маркованих фразеологізмів. Цей факт також є наслідком відсутності фразеологічних одиниць такого типу в складі фемінінних фразеологічних одиниць. Через нечисленність класів ідіом з жіночим гендерним компонентом і метагендерних фразеологізмів останні формують значно менше тематичних підгруп.

2.1.1. Підгрупа ідіом, що номінує осіб чоловічої статі за політичним видом діяльності, є однією з найчисленніших (62 одиниці, 20,5% відповідно). Це свідчить про те, що політика і сьогодні вважається виключно чоловічою справою. Більшість ідіом даної підгрупи характеризуються таким набором сем: гендерна ознака + інтегральна сема «рід діяльності» + диференціальна сема «специфіка роду діяльності» (у цьому разі політична діяльність). Наявність таких сем, як knight (лицар), father (батько),

загалом свідчить про позитивну оцінку англійців своєї політичної системи: The Father of the House (букв. «Батько Дома») – the longest-serving member of the House of Commons «найстарший член палати громад або палати лордів» (за кількістю років безперервного перебування в палаті); knight of the shire – 1) іст. «член парламенту від графства» (на відміну від citizens і burgesses, які представляли міста або університети); 2) розм. «лицарі свого графства», «захисник інтересів цього графства» (про члена парламенту).

2.1.2. В історії Англії на ХІХ століття припала велика кількість воєн, і, як наслідок цього, відбувся розвиток кораблебудування, що безпосередньо вплинуло на фразеологічний фонд англійської мови. Підгрупа професій, пов'язаних із воєнно-морською справою, є найчисленнішою і налічує 54 одиниці, що становить 17,8% від загальної кількості маскулінних одиниць. Частина фразеологічних одиниць даної підгрупи утворюється за допомогою метонімічного переносу: old moustache «старі вуса» – an old soldier «ветеран, бувалий солдат»; a blue coat «синій мундир» – a soldier or officer during the American Civil War «солдат, моряк» (ідіома походить від назви одягу, який носили офіцери або солдати під час Американської громадянської війни); a red coat «червоний мундир» – a soldier in the British Army «англійський солдат» (ідіома має історичне походження: з середини ХVІІ століття до ХІХ століття червоний мундир був частиною обов'язкової уніформи англійських солдат). Здебільшого комбінаторика сем у значенні ідіом цієї групи виглядає так: облігаторна сема гендерної ознаки + інтегральна сема «рід діяльності» + диференційна сема «військова / морська справа» + диференційна сема «особливості зовнішнього вигляду, що пов'язані з родом діяльності»: a boiled lobster «варений омар» – an English soldier «англійський солдат» (червоний колір їх мундирів схожий з кольором вареного омара).

2.1.3. Ця підгрупа містить 43 одиниці (14,2%) і характеризується таким набором сем: інтегральні семи «гендер» і «духовна діяльність» + диференціальна «специфіка роду діяльності». У ході аналізу мовного матеріалу було встановлено, що серед чоловічих професій однією з найбільш частотних є професія священника, що, очевидно, вказує на особливе відношення до релігії та, відповідно, до роду діяльності, яка з ним пов'язана. Ця гіпотеза підтверджується історичними фактами, адже Англійська церква завжди грала велику роль у житті англійської спільноти. Тільки в 2000 році в законодавчому органі країни було задіяно 27 єпископів. Більша частина одиниць групи містить лексему father «батько», що символізує найвищу повагу до цієї професії: the Holy Father «Його Святість (титул римського папи)» – a title of the pope; father confessor (ghosly father) «духівник, сповідальник»;

spiritual father «духовний отець» – a religious teacher or guide, esp. one instrumental in leading a soul to God «релігійний наставник, що приводить душу до Бога» [этим. библ. I Corinthians IV, 15].

2.1.4. Театр і діяльність, що з ним пов'язана, займають далеко не останнє місце в житті англійців, що значною мірою відобразилося на фразеології англійської мови. У цій вибірці група налічує 35 одиниць (11,5%). Творчі професії були у великій пошані, що доводить наявність таких слів, як gentleman (джентльмен), master (майстер, господар), knight (лицар) та інших в складі англійських ідіом: knight of the pen «лицар пера – письменник, журналіст»; a matinee idol «улюбленець публіки» – an actor popular as a romantic figure among women «актор, який користується великою популярністю у жінок». Семантична формула групи представлена так: чоловіча гендерна ознака + інтегральна сема «рід діяльності» + інтегральна сема позитивної оцінки + диференційна сема «творча діяльність»: a walking gentleman «театральний статист» – an actor who usually fills subordinate parts which require a gentlemanly appearance but few words «актор, який зазвичай виконує другорядні ролі, що потребують малої кількості слів».

2.1.5. Незважаючи на те, що переважна більшість ідіом фразеологічної групи «рід діяльності» мають позитивну конотацію, була виділена ціла підгрупа фразеологізмів (33 одиниці та 10,9% відповідно), що мають негативне емотивне забарвлення. Як правило, це фразеологізми, що позначають злочинні види діяльності, наприклад a bad man (букв. «поганий чоловік») – a gangster «лиходій, головоріз, закоренілий злочинець», a bad actor «закоренілий злочинець, темна особа, пропачий головоріз». У цих прикладах можна спостерігати, що семи комбінуються таким чином: інтегральна сема чоловічої гендерної ознаки + інтегральні семи «злочинна діяльність» і «негативна оцінка» + диференційна сема способу життя, викликана цим видом діяльності. Наприклад, a wide boy «спритник» – a man or boy who tries to make a lot of money in ways that are not honest «чоловік або хлопчина, що намагається заробити багато грошей шляхом обману»; gentleman (knight або squire) of the road «лицар з великої дороги, розбійник».

2.1.6. В епоху вікторіанської Англії більше мільйона англійців були в служінні, а вже на заході вікторіанства ця цифра становила близько 1,5 мільйона. Навіть бідні сім'ї прагнули найняти хоч би одну служницю – так звану maid of all works, якою доводилося і куховарити, і займатися прибиранням. За аналогією з maid of all works було утворено ідіоматичне вираження man of all works «служник, що робить всю роботу по будинку один». Чим вище сім'я знаходилася на соціальних сходах, тим більшу кількість прислужників вона мала, а в аристо-

кратичних будинках вони обчислювалися сотнями. Наприклад, у кінці XIX століття в деяких герцогів штат прислужників складав понад 300 чоловік. Це явище не могло не знайти відображення у мовному фонді (30 одиниць, що складає 9,9%): a gentleman's gentleman «джентльмен на службі джентльмена» – a butler «камердинер, дворецький, лакей, слуга» (вираз уперше зустрічається в Д. Дефо в творі «Everybody's business»).

2.1.7. Юридична система у Великобританії має історично впорядковану структуру, що чітко відображають ідіоми даної підгрупи (26 одиниць і 8,6% відповідно): a King's (або Queen's) counsel «королівський адвокат (що призначається урядом)»; the father of the Bar ««батько адвокатів», «старий член колегії захисників», «старий баррістер»; gentlemen of the (long) robe «джентльмени в мантиях», «юристи». Стандартна комбінація сем у цьому семантичному класі представлена так: чоловіча гендерна ознака + інтегральна сема «рід діяльності» + інтегральна сема позитивної оцінки + диференційна сема «юридична діяльність», наприклад twelve good men and true (букв. «дванадцять хороших чоловіків і правда») – a jury «присяжні».

2.1.8. У цю групу, яка містить 20 фразеологізмів (6,6% від загальної кількості одиниць групи) потрапили професії, які не можуть бути згруповані за якоюсь певною ознакою, оскільки належать до різних сфер діяльності. Це можуть бути професії, пов'язані з медициною: men in white coats «чоловіки в білих халатах» – psychiatrists or psychiatric workers (used to imply that someone is mad or mentally unbalanced) «психіатри або робітники-психіатри лікарні»; корпоративною діяльністю: a white-collar slave (презир. «раб у білому комірі») – a college-educated graduate that has an unpaid internship and is working for free «випускник коледжу, що має неоплачену інтернатуру та працює безкоштовно»; наукою: a back-room boy (букв. «хлопчик із задньої кімнати») – a scientist who does a lot of work in the type of job where they are not often seen by the public «науковий співробітник секретної лабораторії, вчений або конструктор, що працює над новим різновидом зброї»; навіть з родом занять, який був притаманний певним верствам населення в Середні віки: a son of the soil «син землі» – someone who works on the land, like a farmer «місцевий уродженець, селянин, син землі»; Jack Ketch «Джек Кетч» – a public executioner «кат» (від імені відомого англійського ката ірландського походження, що стратив деяких відомих особистостей у XVII ст.).

2.2. Гендерно марковані фразеологізми, що номінують жінку за родом діяльності, є не надто чисельною групою та становлять 102 одиниці, що відповідає 25,2% від загальної кількості одиниць фразеологічної групи «рід діяльності». Мабуть, це можна пояснити історичною традицією патріар-

хального суспільства, де жінка більше присвячує себе вихованню дітей і була берегинєю родинного вогнища, а чоловік утримував родину. Цікавий той факт, що 81% фемінінних фразеологізмів, а це 83 одиниці, мають стосунок виключно до сфери обслуговування, що знову ж таки пояснюється споживчим ставленням до жінки, яка в чоловічій уяві не здатна ні на що більше, ніж прибирати або доглядати за кимось: an angel of mercy «ангел милосердя» – one who is caring, compassionate, full of kindness, gives hope to others, love radiates from them «співчутлива людина, що піклується про інших, дає хворим надію та випромінює любов (зазвичай про сестру милосердя)»; a maid of honour «благородна дівчина» – a junior attendant of a queen in royal households «фрейлина».

Проте у зв'язку з еволюцією суспільства поступово з'являються ідіоми, що відображають зміну настроїв щодо суто чоловічої або суто жіночої роботи, адже грань між цими поняттями стає все дедалі більш невиразною: G.I. Jane (букв. «Джейн військового зразка / солдат Джейн») – a female member of the U.S. Armed Forces «жінка-військовослужбовець рядового складу в США». Загалом ставлення до жіночої роботи дуже позитивне, адже в більшості випадків жіноча діяльність пов'язана з доброю місією: a Hallelujah girl (or lass) «дівчина з армії порятун-

ку»; a sister of mercy «черниця, сестра милосердя»; або професією, що взагалі-то схвалюється суспільством: the first lady «перша леді» – the hostess of the White House, usually the wife of the President of the United States of America «дружина президента США, дружина губернатора (сенату)». Але в поодиноких випадках є досить негативно забарвлені одиниці, ті, що безпосередньо номінують жінок, які займаються аморальною діяльністю, наприклад a woman of the streets (букв. «жінка вулиць») – a woman who engages in sexual intercourse for money «вулична дівка, повія».

3. Висновки. На основі проведеного дослідження можна дійти висновків, що англійська мова антропоцентрична; більше того, вона андроцентрична, адже суспільство протягом багатьох століть було патріархальним, і потрібно багато часу, щоб зміни в суспільстві в напрямі рівноправності статей відбилися в англійській мовній системі. На сьогодні превалювання чоловічого аспекту у фразеології англійської мови можна пояснити сталою історичною традицією домінування чоловічого начала над жіночим.

Перспективою подальших досліджень є аналіз усіх аспектів соціального життя чоловіків і жінок, що представлені англійськими гендерно маркованими фразеологічними одиницями, таких як спосіб життя, зовнішність, соціальний статус тощо.

Література

1. Добрыднева Е.А. Коммуникативно-прагматическая парадигма русской фразеологии : [монография] / Е.А. Добрыднева. – Волгоград : Перемена, 2000. – 223 с.
2. Зыкова И.В. Способы конструирования гендера в английской фразеологии / И.В. Зыкова. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 232 с.
3. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты / А.В. Кирилина. – М. : Издательство «Институт социологии РАН», 1999. – 180 с.
4. Першай А.Ю. Семантика пола: репрезентация гендерных отношений во фразеологии / А.Ю. Першай. – Вильнюс : ЕГУ, 2014. – 178 с.
5. Поливанов Е.Д. Статьи по общему языкознанию / Е.Д. Поливанов. – М. : Наука, 1968. – 376 с.
6. Бессонова О.Л. Процедуры концептуального анализа в ризноструктурных мовах / О.Л. Бессонова, О.С. Сарбаш, О.В. Трофімова, С.В. Олійник, І.Д. Стоянова / за заг. ред. О.Л. Бессонової. – Т. 7 : Типологічні, зіставні діахронічні дослідження. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 360 с.
7. Самарина В.С. Гендер во фразеологии: когнитивно-лингвокультурологический аспект : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19. – Ставрополь, 2010. – 28 с.
8. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 295 с.
9. Piirainen E. Geschlechtsspezifik in der deutschen Phraseologie / E. Piirainen // Das Wort. Germanistisches Jahrbuch 1999. – М., 1999. – S. 97–122.
10. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин ; лит. ред. М.Д. Литвинова. – 5-е изд., испр. – М. : Живой язык, 1998. – 944 с.
11. Cambridge International Dictionary of Idioms. Ed. by E. Walter. – UK, Cambridge, 1999. – 587 p.
12. Longman Pocket Idioms Dictionary / Ed. by P. Wrey. – Essex, 2002. – 297 p.
13. Oxford Dictionary of English Idioms. – N.Y. : Oxford University Press, 1993. – 685 p.
14. The American Heritage Dictionary of Idioms / Ed. by C. Ammer. – Houghton Mifflin Harcourt, 1997. – 1191 p.

ХУДОЖНІ СИМВОЛИ В МОЛОДІЖНОМУ РОМАНІ-ДИСТОПІЇ СЬЮЗЕН КОЛЛІНЗ “THE HUNGER GAMES”

Стаття присвячена дослідженню символів на матеріалі сучасного молодіжного роману-дистопії Сьюзен Коллінз “The Hunger Games”. У роботі аналізуються характерні риси жанру молодіжної дистопії, окреслено розбіжності у трактуванні понять «антиутопія» та «дистопія». Виокремлено рослинні, музичні та предметні індивідуально-авторські символи і проаналізовано їхню роль у формуванні художніх образів, притаманних досліджуваному жанру.

Ключові слова: молодіжний роман, дистопія, художній символ.

Павлюк Х. Т. Художественные символы в молодежном романе-дистопии Сьюзен Коллинз “The Hunger Games”. – Статья.

Статья посвящена исследованию символов на материале современного молодежного романа-дистопии Сьюзен Коллинз “The Hunger Games”. В работе анализируются характерные черты жанра молодежной дистопии, определены различия в трактовке понятий «антиутопия» и «дистопия». Выделены растительные, музыкальные и предметные индивидуально-авторские символы и проанализирована их роль в формировании художественных образов, свойственных изучаемому жанру.

Ключевые слова: молодежный роман, дистопия, художественный символ.

Pavliuk Kh. T. Fiction symbols in young-adult dystopian novel “The Hunger Games” by Suzanne Collins. – Article.

The article deals with the investigation of symbols on the material of the modern Suzanne Collins’s young-adult dystopian novel “The Hunger Games”. The characteristics of the young-adult dystopian genre are analyzed in the article, the differences in the interpretation of the concepts “anti-utopia” and “dystopia” are defined. The author’s individual plant, musical, and object symbols are distinguished, and their role in the formation of images characteristic to the studied genre is analyzed.

Key words: young-adult novel, dystopia, fiction symbol.

Актуальність. У сучасній художній літературі все більшої популярності набирає жанр «молодіжна дистопія». Актуальними темами дистопійних творів є питання війни і миру, існування тоталітарного суспільства, боротьба за виживання у складних соціальних і політичних умовах, які створила пануюча влада у рамках диктаторського режиму. Читача XXI століття не може не зацікавити герой-бунтар, котрий відважно бореться із жорстокістю та терором з боку влади, котрий іде проти системи, не піддається контролю.

Метою статті є виокремлення символів у молодіжному романі-дистопії Сьюзен Коллінз *The Hunger Games* та аналіз їх впливу на становлення художніх образів у творі. Поставлена мета передбачає розв’язання таких **завдань**:

- виявити ознаки жанру молодіжної дистопії;
- розмежувати терміни «роман-дистопія» і «роман-антиутопія»;
- окреслити напрямки сучасного трактування поняття «символ»;
- виокремити символи у досліджуваному романі;
- з’ясувати роль символів у створенні художніх образів обраного твору.

Постановка проблеми. У сучасних наукових студіях ведуться дискусії щодо виокремлення характерних ознак жанру молодіжної дистопії.

Терміни *антиутопія* і *дистопія* використовуються на позначення вигаданого ідеально організованого суспільства і в багатьох літературознавчих працях ототожнюються. Докладну оцінку жанру роману-антиутопії дає Л.М. Юрьєва [7]. За словами вченої, для антиутопічного твору характерні такі риси:

- тоталітарне суспільство з жорстокими методами управління;

- висока стіна, збудована між територією нової держави і навколишнім світом, що не дозволяє жителям побачити життя за межами новоствореної держави;

- світ не є статичним, він конструюється, він тільки можливий;

- розповідь часто ведеться у формі щоденника;
- герой твору – це бунтар-одинак або колектив однодумців, що складається з опозиції до заведеного ладу;

- опис природи всіма своїми фарбами вказує на приреченість всього того, що відбувається навколо;

- поневолення людини підкреслює абсурд ситуації;
- любов як сильне почуття бере на себе функцію протистояти несправедливому світові;

- минулому в антиутопіях не місце, воно відсутнє [7, 73-76].

Однак у сучасних наукових працях простежується тенденція до розмежування термінів. Дистопія й антиутопія розглядають моральні та соціальні проблеми суспільства, їх тематики охоплюють майже усі сфери людського життя, але дистопія використовує більш песимістичні вектори опису майбутнього. За словами М.Я. Геллера, у жанрі дистопії досить часто зображено процес репресій проти мислячих людей, тому що більшість з них безвідмовно сприймають те, що їм нав’язують [2, с. 67]. На фоні такого сюжету з’являється новий герой, який бореться з усіма утисками [10]. Ю.А. Жаданов та В.А. Чалікова стверджують, що якщо дистопія – це «перемога сил розуму над силами добра», абсолютна антитеза утопії, то антиутопія – це лише заперечення принципу утопії, що представляє більше ступенів свободи [6, с. 58].

Ми поділяємо думку відомого літературознавця Дж. Спаркс про те, що антиутопія як критика утопії виявляє негативні тенденції на першій погляд ідеального суспільства; іншими словами, антиутопія – це сатирично «чиясь утопія», тоді як дистопія репрезентує жорстоке, тоталітарне суспільство, де ніхто не ставить під сумнів, «що це – погане місце». Основною ознакою такого суспільства є страх. Саме цей жанр здобуває все більшу популярність у літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст. [11].

З огляду на згадані точки зору вчених, котрі схильні розмежовувати поняття «дистопія» й «антиутопія», у нашій роботі ми використовуємо термін «дистопія», виходячи з особливостей сюжету досліджуваного нами роману.

Жанр *молодіжного роману* також з'явився відносно недавно, оскільки лише у 20-х роках минулого століття молодь почали розглядати як окреме покоління [8]. За словами сучасного письменника М. Карта, «молодь потребує книг, які б відповідали їхнім унікальним інтелектуальним, емоційним потребам» [8]. Що ж до жанру *молодіжної дистопії*, то вважається, що роман Л. Лоурі *The Giver* поклав початок зорієнтування дистопійного жанру на підлітків і молодь [12]. Прикладами найпопулярніших бестселерів у жанрі молодіжної дистопії є трилогія *The Hunger Games* (Suzanne Collins), *The Maze Runner* (James Dashner), *Divergent* (Veronica Roth), *Delirium* (Oliver Lauren), *The Giver* (Lois Lowry) та інші.

Об'єктом нашого дослідження обрано сучасний молодіжний роман-дистопію Сьюзен Коллінз *The Hunger Games* («Голодні ігри»). **Предмет** дослідження – символічне наповнення роману і роль виявлених символів у створенні художніх образів, характерних для жанру молодіжної дистопії.

The Hunger Games – це молодіжний роман-дистопія, який показує тоталітарне суспільство, що тримає все під контролем. У презентованій нам державі під назвою Панем (*Panem*) існує традиція, яка служить нагадуванням про те, що буде з тими, хто захоче повстати проти влади. Колись були Чорні Часи, й округи повстали проти Капітолія (*Then came the Dark Days, the uprising of the districts against the Capitol*). Дванадцять із них були підкорені, а тринадцятий – стертий з лиця землі. У бунтівних округах запроваджено Закон Зради, який вводив нові правила як щорічне нагадування та гарантію того, що Чорні Часи більше не повторяться. З метою запобігти повстанням влада Панему запровадила Голодні ігри (*The Treaty of Treason gave us the new laws to guarantee peace and, as our yearly reminder that the Dark Days must never be repeated, it gave us the Hunger Games*) [9].

Кожного року відбувається так зване жеребкування для участі в Голодних іграх, де є тільки один переможець (*It's time for the drawing*) [9]. Юнака та дівчину з кожного округу відправляють на свого

роду гладіаторські бої, де вони б'ються до останнього, щоб тільки залишитися в живих. Присутність усіх жителів при жеребкуванні обов'язкова, хіба що людина при смерті (*Attendance is mandatory unless you are on death's door*). Якщо збрешете і не будете присутні на площі, де відбувається все це дійство, вас відправлять до в'язниці (*Officials will come around and check to see if this is the case. If not, you'll be imprisoned*) [9]. Атмосфера під час жеребкування досить гнітюча, повсюди знімальні групи, які, за словами автора, нагадують стерв'ятників: повмощувалися на дахах і тільки додають напруженості (*The camera crews, perched like buzzards on rooftops*) [9].

Ігри проводяться у формі реаліті-шоу, перегляд якого є обов'язковим для всього населення країни. Незважаючи на жахливість того, що відбувається на спеціально створеній організаторами ігор арені, Капітолії змушує святкувати Голодні ігри як велику подію – веселе спортивне змагання між округами (*To make it humiliating as well as torturous, the Capitol requires us to treat the Hunger Games as a festivity, a sporting event pitting every district against the others*) [9]. Зрозуміло, що жителям не подобаються такі жорстокі дії з боку влади, але страх, що так характерний для дистопійного жанру, огортає людей, не дозволяє повстати проти пануючої верхівки, а навпаки все більше придушує бунтарські настрої.

Для повстання потрібний герой, відважний і сильний духом. Герой роману-дистопії – це бунтар, котрий іде проти диктату, не піддається контролю. У романі Сьюзен Коллінз таким героєм-бунтарем є Катніс Евердін (*Katniss Everdeen*), котра, ведучи боротьбу з Капітолієм на чолі з президентом Сноу (*President Snow*), веде ще й боротьбу сама з собою.

Досліджуваний роман насичений знаками та символами, на які варто звернути увагу для глибшого розуміння тексту. Перш ніж перейти до детального аналізу твору, вказуючи на присутні у ньому символи, потрібно визначити, що таке символ.

За словами російського вченого С.С. Аверінцева, *символ* – це знак, наділений усією органічністю міфу та невичерпною багатозначністю образу [1, с. 826]. Відповідно до такого тлумачення будь-який символ є образом. І навпаки – будь-який образ є тією чи іншою мірою символом, оскільки предметність образу та глибинність його сенсу складають у структурі символу нерозривну єдність [1, с. 826–827]. Критеріями «символічності» образу в художньому тексті В.А. Маслова вважає есплікацію абстрактного символічного значення у контексті, недостатність буквальної інтерпретації образу для його адекватного відтворення, імпліковану асоціацію з міфом, легендою, фольклором тощо [4, с. 98]. Крім того, у конкретному художньому тексті конкретного автора символічного значення може набувати будь-яке слово [4, с. 103].

Український літературознавець Р.В. Мних зауважує, що природа художнього символу передбачає співвіднесеність принаймні двох смислових центрів. Якщо один з них даний, то інший «заданий» автором у тексті твору. Отже, у художньому тексті «даність символу ґрунтується на образній природі художнього слова, відкритого для згаданої співвіднесеності не просто другому смислу, а множинності смислів» [5, с. 21]. Таким чином, інтерпретація конкретної символічної парадигми передбачає вивчення та тлумачення як смислів, так і шляхів їхнього співвіднесення. У нашій статті ми будемо дотримуватися тлумачення символу за Р. Мнихом. Крім того, термін «символ», будучи настільки багатозначним, часто ототожнюється з такими поняттями, як «знак», «персоніфікація», «калегорія», «метафора», «емблема», але й на цю тему ведуться дискусії в наукових колах. Важливою властивістю символу є те, що він не просто відображає дійсність, але й сповнений креативним потенціалом [3, с. 4].

Одним із основних символів, який ми спостерігаємо від початку до кінця твору, є лук Катніс. Лук зі стрілами – це зброя, тобто можливість врятуватися (*The bow and arrow is my weapon*) [9]; це віра в перемогу на Голодних іграх, адже це єдине, що додавало надії, щоб вижити в жорстоких умовах. Для Катніс лук – це спогади про дитинство, про її батька (*My bow is a rarity, crafted by my father along with a few others that I keep well hidden in the woods*), котрий так швидко пішов з життя, залишивши сім'ю на Катніс. Вона зуміла прогодувати маму і сестру, вправно володіючи своєю єдиною зброєю (*Even a weak bow is better than no bow at all*) [9], яку змайстрував батько. Звідси лук – це порятунок. Крім того, автор хоче привернути нашу увагу до однієї важливої деталі – ім'я Катніс взято не просто так. Дівчину назвали на честь їстівної рослини (*katniss*), листочки якої нагадують стрілу (*leaves like arrowheads*) [9]. Про це згадується під час купання в ставку і в лісі. Це морозостійка і досить цінна рослина, яка легко адаптується до складних умов. Наша головна героїня також витривала і стійка до труднощів, пристосовується до різних життєвих ситуацій, намагається знайти вихід.

Стрілолист – це символ виживання. У дитинстві батько говорив Катніс, що якщо вона зможе знайти себе, то зможе вижити (*As long as you can find yourself, you'll never starve*) [9]. Сьюзен Коллінз заклала в ці слова набагато глибший зміст, ніж здається на перший погляд. Для того, щоб врятуватися, потрібно не лише боротися з пануючою владою, а боротися з самим собою, пройти шлях самопізнання, щоб перемогти диктаторський режим.

Крім Катніс, увагу привертають також інші герої твору, чий ім'я несуть прихований зміст. Наприклад, друг дитинства Катніс – Гейл – має досить цікаве ім'я, яке, без сумніву, відповідає його

характеру та поведінці. З англійської *gale* означає «сильний вітер, шторм; вибух, спалах» [13, с. 463]. Гейл справді запальний, але впевнений в собі, сильний духом. За словами Катніс, він є бунтарем з народження і більше підходить для війни зі своєю відважністю та прагненням боротися (*Gale's tirades against the Capitol*) [9].

Ім'я молодшої сестри Катніс – Примроуз (*Primrose*) – також несе в собі приховане значення (*Prim's face is as fresh as a raindrop, as lovely as the primrose for which she was named*) [9]. З англійської *primrose* означає «первоцвіт». Прим така ж красива і ніжна, як ця перша весняна квіточка. Це худенька дівчинка з довгим світлим волоссям (*light hair*) і блакитними очима (*blue eyes*), яку обожає весь дистрикт. Прим дуже оптимістична і сповнена ентузіазму навіть у безнадійних ситуаціях. Первоцвіт – це рослина, яка є нестійкою до холодів, на відміну від морозостійкого стрілолиста, так само Примроуз потребує турботи, захисту в цьому жорстокому суспільстві.

Крім того, у творі зустрічаємо ще одне ім'я, яке багато чого може сказати про свого власника – маленьку дівчинку Руту. Рута – це багаторічна вічно-зелена запашна рослина, яку часто використовують в медицині (*Rue is a small yellow flower that grows in the Meadow*) [9]. З грецької *ruta* означає «врятувати»: згадаймо, як маленька дівчинка допомагала Катніс, знаючи безліч різних трав, що забезпечили їм двом виживання на Голодних іграх. Такі імена вибрані автором не просто так, вони несуть у собі прихований зміст, що допомагає краще зрозуміти героя та роль, яку він відіграє у творі.

З вищенаписаного ми бачимо, що квіти у творі виступають символами: стрілолист – це виживання, первоцвіт – беззахисність, рута – допомога, співпереживання. Крім того, у романі ми часто зустрічаємо такі квіти, як троянди: суп із трояндових пелюстків (*rose-petal soup*); «гніздечко закоханих» для Піти та Катніс, яке було втоплене у вазах із червоними та рожевими трояндами (*the love seat has been moved in and surrounded by vases of red and pink roses*); червона троянда, яку хтось із публіки кинув Катніс після інтерв'ю (*Someone throws me a red rose*), вона навіть жартувала, що пахне трояндами (*Tell me, do I still smell like roses?*) [9]. В окрузі 12 (*District 12*) ніколи й не бачили троянд, для дівчини це було чимось захоплюючим і незвичним, тільки в Панемі могли насолоджуватися цими прекрасними квітами. Звідси троянди – це символ розкоші, любові, краси.

Автор вказує на те, що квіти – це також символ поваги та пам'яті. Згадаймо, як Катніс уквітчала тіло загиблої Рути (*I decorate her body in the flowers. Covering the ugly wound. Wreathing her face. Weaving her hair with bright colors*) [9]. Ніхто з трибутів до цього часу так не робив, головна героїня у такий спосіб висловила свою скорботу та повагу до ма-

ленької чорношкірої дівчинки з округу 11. Водночас цей жест виступив знаком протесту, відмовою підкорятися панівній верхівці. Катніс показала свої почуття, своє несхвалення Голодних ігор.

У творі описано велику кількість рослин, які мама Катніс використовувала для лікування та зцілення хворих чи навіть їжі (*Mint is good because we drink mint tea after supper often, so it tricks my stomach into thinking eating time is over*) [9]. Пізніше дівчина зустрічала їх на Голодних іграх: наприклад, м'яту, яку вона жувала, щоб обманути свій шлунок, будучи голодною (*I chew a few mint leaves, my stomach isn't up for much more*) [9]. Ці рослини – нагадування про рідний дім, про матір, про округу 12.

Крім рослин, помітне місце посідають у романі звуки, пісні, музика. Шелест листя в лісі або спів пташок, знайомий з дитинства, здатні змінити настрої персонажів, скерувати в потрібне русло. Катніс не раз згадує, що у неї немає хисту до музики, на відміну від її батька, який купався у піснях (*His voice was that beautiful, high and clear and so filled with life it made you want to laugh and cry at the same time*) [9]. Однак кожна мелодія у творі викликає певні відчуття та асоціації, пов'язані як зі щасливими, так і з жахливими моментами минулого. Наприклад, звуки гімну Панема асоціюються з жорстокістю. З гімну починається жеребкування в день Жнив (*We turn back to face the crowd as the anthem of Panem plays*), він проводить трибути на поїзд, яким вони, можливо, ніколи не повернуться назад до рідного дому (*the moment the anthem ends, we are taken into custody*), звучить на самих іграх, робить підсумок дня (*the anthem ends and the sky goes dark*). Про смерть одного з трибути всіх сповіщає гарматний постріл, його неможливо сплутати ні з чим іншим (*I begin to hear the cannons. Each shot represents a dead tribute*). Кожної ночі учасники Голодних ігор чують моторошну музику, яка супроводжує представлення загиблих друзів чи ворогів (*the anthem that proceeds the death recap*) [9].

Однак не всі мелодії у творі навівають сумні спогади. Колискова, яку співає Катніс на прохання вмираючої Руги, буде завжди нагадувати приємні моменти, пов'язані з цією крихітною дівчинкою, яка померла від рук жорстокого правителя, але при цьому її слова сповнені надії на краще, у них чується теплота і підтримка (*The song that comes to me is a simple lullaby, one we sing fretful, hungry babies to sleep with, It's old, very old I think. Made up long ago in our hills. What my music teacher calls a mountain air. But the words are easy and soothing, promising tomorrow will be more hopeful than this awful piece of time we call today*) [9]. Асоціативний зв'язок між колисковою та емоційним станом піднесення, надії на порятунок є доволі стійким у тексті, тому можна говорити про асоціативну паралель MUSIC – HOPE.

Мелодію колискової підхоплюють сойки-переспівниці, які з одного округу до іншого спо-

віщають людям своїм співом про те, що сталося. Та скорбота, з якою заспівала її Катніс, пробудила в багатьох людей почуття несправедливості та співчуття. Можна припускати, що цей момент став першим кроком до підняття повстання. Крім того, є інші пісні, які звучать не менш сумно: вони пов'язані з батьком головної героїні. Це пояснює те, чому Катніс так критично ставилася до свого співу: він навіював їй жаль, спогади про батька, котрий співав так, що навіть пташки замовкали (*My father was particularly fond of mockingjays. But whenever my father sang, all the birds in the area would fall silent and listen*) [9]. Саме тому так дороге кожне їхнє виконання. Отже, ми можемо простежити асоціативну паралель MUSIC – FEAR – SORROW – REBELLION.

Важливим символом у творі виступає брошка (*the circular gold pin*), яку Мадж подарувала Катніс на прощання. Кожному трибути дозволено взяти якусь річ як талісман, що нагадувало би про рідний дім (*They let you wear one thing from your district in the arena. One thing to remind you of home*), за винятком якихось небезпечних речей чи зброї. Ця брошка була у вигляді пташки сойки-переспівниці (*a small bird in flight*) [9]. Колись ці птахи були мутантами, їх спеціально вивели для стеження за жителями Панему (*During the rebellion, the Capitol bred a series of genetically altered animals as weapons. The common term for them was mutations, or sometimes mutts for short*), але водночас використовувалися ними як опір Капітолію (*One was a special bird called a jabber jay that had the ability to memorize and repeat whole human conversation*) [9]. Вид був приречений на вимирання, але зумів адаптуватися, тому цей птах став символом виживання і повстання. Така маленька деталь в образі Катніс тільки підкреслювала її бунтівний характер, сильний дух, мала на меті зробити з неї лідера повстання, за яким підуть люди.

Ще одним важливим елементом, що повністю відповідає образу Катніс як «дівчини у вогні» (*Katniss, the girl who was on fire*), є її убрання. На церемонію відкриття Голодних ігор кожному трибути підбирають одяг, що відповідає основному заняттю округу, з якого вони прибули. Така поведінка лише вказує на контроль зі сторони влади, яка ділить суспільство на класи і нагадує учасникам, яке місце вони у ньому посідають. Такий жест вкотре підтверджує присутність антиутопічних рис у романі. Проте червона вогняна сукня, створена стилістами для Катніс, ніяк не є символом покірності, а навпаки, кидає виклик владі Капітолію (*My dress is entirely covered in reflective precious gems, red and yellow and white with bits of blue that accent the tips of the flame design. The slightest movement gives the impression I am engulfed in tongues of fire*)

[9]. Прості шахтарі, котрих представляє Катніс, запалали яскравим вогнем змін. Вогонь – це символ спротиву, бунту, назріваючої революції, яка от-от має вибухнути, яка так довго чекала свого героя, свого лідера.

Отже, проведений аналіз підтверджує приналежність роману Сьюзен Коллінз *The Hunger Games* до жанру молодіжної дистопії, оскільки характерною ознакою виступає у творі наявність диктаторського режиму, жорстокі методи управління суспільством, насильство, страх. Твір насичений різноманітними символами, які несуть як негативну, так і позитивну конотацію. Велика

увага відводиться в романі рослинам, особливо квітам. Кожний звук викликає певні асоціації, спогади, відчуття страху, жалю, радості. Особливе місце посідають деталі: наприклад, якщо лук зі стрілами – це символ порятунку, то брошка у вигляді сойки-переспівниці – це протест, вогняна сукня Катніс – виклик суспільству. У творі простежуються стійкі асоціативні паралелі MUSIC – HOPE, MUSIC – FEAR – SORROW – REBELLION.

Перспективи подальшої роботи вбачаємо у дослідженні символічного наповнення романів жанру молодіжної дистопії XXI ст. з позицій когнітивної поетики.

Література

1. Аверинцев С.С. Символ / С.С. Аверинцев // Краткая литературная энциклопедия в 9 т. / гл. ред. А.А. Сурков. – М. : Советская энциклопедия, 1962–1978. – Т. 6. Присказка – «Советская Россия». – 1971. – С. 826–831.
2. Геллер М.Я. Утопия у власти / М.Я. Геллер, А.М. Некрич. – М. : МИК, 2000. – 180 с.
3. Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство / А.Ф. Лосев. – 2-е изд., испр. – М. : Искусство, 1995. – 320 с.
4. Маслова В.А. Лингвокультурология : [учеб. пособие для студ. вузов] / В.А. Маслова. – М. : Академия, 2010. – 202 с.
5. Мних Р.В. Категория символа и библейская символика в поэзии XX века / Р.В. Мних. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, 2002. – 258 с.
6. Соловйова А.С. Антиутопія як символічна модель суспільства тотальної деперсоналізації / А.С. Соловйова // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія «Політологія». – 2011. – Т. 162. – Вип. 150. – С. 57–63.
7. Юрьева Л.М. Русская антиутопия в контексте мировой литературы / Л.М. Юрьева. – М. : ИМЛИ РАН, 2005. – 319 с.
8. Cart M. From insider to outsider: the evolution of young adult literature / M. Cart. – Voices from the Middle. – Vol. 9. – № 2. – December, 2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ncte.org/journals/vm/issues/v9-2>.
9. Collins S. The Hunger Games / S. Collins [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.com/read/Collins_Suzanne/THE_HUNGER_GAMES.html#0.
10. Dystopia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.utopiaanddystopia.com>.
11. Sparks J. Utopian / Anti-Utopian / J. Sparks // Dystopian Literature [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sjsu.edu/people/julie.sparks>.
12. Young Adult Science Fiction / Dystopian [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bookcountry.com/ReadAndReview/Books/GenreMap/YoungAdult/YoungAdultScienceFictionDystopian.aspx>.
13. Англо-український словник. Близько 120 000 слів : в 2 т. / уклад. М.І. Балла. – К. : Освіта, 1996. – Т. 2. – 712 с.

УДК 811.111+81'38

Редька І. А.

ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ В ТЕКСТАХ АНГЛОМОВНОЇ ПОЕТИЧНОЇ ПАСТОРАЛІ

У статті розглядаються модифікації протомоделі зміни емотивності пасторального вірша. З'ясовано, що на протязі протомоделі, яка передбачає емотивний поворот від негативної до позитивної текстової тональності, у варіативних моделях емотивний поворот може відбуватися у протилежному напрямі, що фіксується у відповідних стилістичних засобах.
Ключові слова: пастораль, емотивність, емотивний поворот, стилістичний засіб.

Редька І. А. Диакронический аспект реализации категории эмотивности в текстах англоязычных поэтических пасторалей. – Статья.

В статье рассматриваются модификации протомодели изменения эмотивности пасторали. Установлено, что, в отличие от протомодели, предполагающей эмотивный поворот от негативной к позитивной текстовой тональности, в вариативных моделях эмотивность реализуется в противоположном направлении, что фиксируется стилистическими средствами.
Ключевые слова: пастораль, эмотивность, эмотивный поворот, стилистическое средство.

Redka I. A. Emotivity of English pastoral poems: a diachronic study. – Article.

The article studies modifications of emotivity manifestation in English pastorals. It has been proved that contrary to the invariant model of emotivity manifestation that presupposes the emotive turn from a negative to positive textual tone, its variants reveal the change of emotivity in the opposite direction via networks of stylistic means.

Key words: pastoral poem, emotivity, emotive turn, stylistic means.

Сьогодні, в епоху урбанізації, яка неминуче передбачає віддалення людини від природи, англomовна поетика фіксує чимало спроб сучасних авторів писати поетичні твори під жанровою назвою «пастораль» (наприклад, Роберт Рорабек, Білл Грейс, Крістін А. Кізлі та ін.). Така спрямованість є не новою, оскільки відомо, що історично пастораль сформувалась у відповідь на зростаючу тенденцію проживання людей у містах-полісах [1].

Жанростильові ознаки пасторалі вже були у фокусі уваги вітчизняних і зарубіжних дослідників, представників як літературознавчої, так і мовознавчої парадигм (В.М. Ганин, Т. Винник, Г. Купер). Постійне звернення поетів до цього жанру, навіть у епоху панування позажанрового ліричного вірша, позначалося та продовжує позначатися на його ознаках у вигляді різноманітних модифікацій. Зараз до фокуса уваги потрапляє варіативність реалізації категорії емотивності в текстах англomовних поетичних пасторалей. Зокрема, вивчення потребує те, як саме прагнення автора до гармонії, яке є жанровизначальною ознакою англomовної пасторалі, видозмінюється під впливом мислення відповідної доби і яким чином це відображається в поетичному мовленні.

Метою статті є з'ясування особливостей реалізації категорії емотивності поетичного тексту в діахронічній перспективі. **Об'єктом** статті постає реалізація категорії емотивності в поетичному тексті, а **предметом** – варіативні зміни протомоделі емотивності пасторалі під впливом культурософських чинників відповідної доби. Дослідження проводиться **на матеріалі** англomовних текстів жанру поетичної пасторалі, взятих у часових межах ХІХ – ХХІ століть.

Виклад основного матеріалу. Емотивність як категорія поетичного тексту є маніфестаці-

єю емоційності його автора [7, с. 24] у зображувально-виражальних засобах, а також стилістичних і композиційних прийомах вірша. Емотивність поетичного тексту має динамічні ознаки, оскільки емоціям властиво змінюватися [5, с. 37]. Текстовий відрізок, у якому один образ емоції змінюється іншим (часто навіть протилежним), містить явище, що в межах цього дослідження термінується «емотивним поворотом».

Емотивний поворот визначаємо як текстову стратегію заміщення автором емотивного компонента в комплексній емотивно-когнітивній структурі поетичного тексту, маркованій лінгвопоетичними засобами, на протилежний шляхом застосування відповідних композиційних прийомів, що відбиває (свідому чи досвідому) емоційну переорієнтацію автора вірша. У своєму дослідженні емотивно-когнітивної структури вірша ми послуговуємося визначенням «афективно-когнітивної структури» К.Е. Ізарда, згідно з яким нею є ментальне утворення, що містить інформацію про виникнення емоції як відгуку психіки індивіда на певний ментальний образ (символ, поняття, думку тощо) [2, с. 28].

Особливість **емотивного повороту пасторалі** полягає в його **кумулятивних** (термін «кумулятивний образ» належить В.А. Кухаренко [3]) характеристиках, котрі фіксують перехід ліричного суб'єкта від одного емоційного стану до іншого через низку текстових мотивів, які вибудовують комплексне поняття гармонії в межах поетичного тексту [6].

Протомодель зміни емотивності пасторалі носить дещо «лінійний» характер, надиктований психологією переходу ліричного суб'єкта від стану тривоги через ряд інших станів до стану душевної благодаті, яку зумовлює відчуття

абсолютної гармонії з довкіллям. Протомодель емотивності англомовної пасторалі визначається такою послідовністю мотивів, що виявляються при аналізі низки текстів цього поетичного жанру:

- 1) мотив блокування тривоги;
- 2) мотив встановлення зв'язку з вищими силами;
- 3) мотив ідентифікування об'єкта прихильності з природою шляхом: а) проектування позитивних емоцій, пов'язаних із ним / нею, на явища природи; б) проектування негативних емоцій, пов'язаних із ним / нею, на явища природи;
- 4) мотив віддзеркалення почуттів ліричного суб'єкта об'єктом прихильності.

Це все формує комплексне поняття душевної гармонії, яке полягає в єднанні ліричного суб'єкта з божественними силами, природою та об'єктом кохання [6].

З часом мотив звернення ліричного суб'єкта до вищих сил заміщується мотивом звернення до об'єкта любові, який, своєю чергою, може тематично видозмінюватися в контексті пасторальної поезії. Таким чином, мотив формування тривоги за об'єктом любові може заміщуватися мотивом формування тривоги за невпинну плінність часу. Розглянемо це на прикладі вірша "Pastoral" [8], написаного американською поетесою Едною Сент Вінсент Міллей (1892–1950).

Аналізований поетичний текст виявляє риси протомоделі емотивного повороту, якому властивий плавний перехід від одного емоційного стану до іншого на шляху до досягнення ліричним героєм гармонії. Емотивний рух тут відбувається в напрямі від меланхолійного стану до гармонійної піднесеності ліричного суб'єкта. При цьому меланхолійний стан ліричної героїні породжується плінними образами, які структурно розміщені в тексті за принципом індексальності, тобто у спосіб передування ознаки образу цілому образіві, що створює імпресіоністичну картину в поетичному тексті: *If it were only still! – / With far away the shrill / Crying of a cock; / Or the shaken bell / From a cow's throat / Moving through the bushes; / Or the soft shock / Of wizened apple falling / In a forgotten orchard / Upon the hilly rock!* **Мотив блокування тривоги** має місце на початку аналізованого вірша та позначений реченням в умовному способі: *If it were only still!*, після якого розміщується низка плінних образів, ілюстрованих вище.

У другій строфі спостерігається емотивний поворот до стабільності та піднесеності почуттів авторки, де ключову роль відіграє **мотив призупинки плінності часу** (свого роду гіпнотичне зачарування ліричної героїні пасторальним пейзажем). На перше місце тут ви-

ходять правічні образи, які надалі деталізуються: *Oh, grey hill, / Where the grazing herd / Licks the purple blossom, / Crops the spiky weed! / Oh, stony pasture, / There the tall mullein / Stands up so sturdy / On its little seed!* Плінні образи в цьому фрагменті вірша змінюються усталеними: *the tall mullein / Stands up so sturdy / On its little seed!* Таким чином, досягається гармонія, що в авторському світобаченні постає як єднання з правічною природою та перебування з нею завжди, що уможлиблюється творчою здатністю автора призупинити мить зачарування.

У ліричних віршах ХХ століття, які інкорпують ознаки поетичних пасторалей, емотивний поворот відбувається у протилежному напрямі: від гармонійної благодаті до суму або навіть тривожного оціпеніння ліричного суб'єкта. Це зумовлюється переключенням свідомості ліричного героя між антиномічними просторами, наявними у такого роду віршах. Антиномічні простори можуть бути представлені наступними опозиціями: *тут :: поруч; природа :: соціальне середовище; реальність :: мрія* тощо.

Сучасна пастораль демонструє дисоціацію образів, які в класичній пасторалі об'єднуються задля створення ефекту гармонії. Звернімося до віршованого тексту "Pastoral" [9], написаного Кеннетом Патченом (1911–1972), якого відносять до покоління Сан-Франциського ренесансу.

В аналізованому вірші образи, які з'являються на пасторальному полотні, є неочікуваними та ворожими. Вони згруповуються у тканині поетичного тексту технікою колажу, який передбачає поєднання різномірних образів (у тому числі алюзивних) задля досягнення неочікуваного ефекту, що сприяє підсилению гостроти сприйняття твору реципієнтом [4]. Емотивний поворот у цій пасторалі відбувається у дещо незвичному напрямі: від гармонії та спокою ліричного героя до його внутрішньої тривоги.

Вірш наповнений алюзіями та символами, які забезпечують перехід ліричного героя від стану блаженного спокою та миру до морозного страху й оціпеніння. Так **мотив утвердження благодаті** «в'язко» (за допомогою розширеного порівняння, що має семантику повільної подієвості) переходить у **мотив формування тривоги**: *The Dove walks with sticky feet / Upon the green crowns of the almond tree, / Its feathers smeared over with warmth / Like honey / That dips lazily down into the shadow.*

Друга строфа аналізованого вірша шляхом використання автором перифразів (*three strange wooden arms* = хрести) поступово нарощує тональність тривоги, яка досягає своєї кульмінації при використанні алюзії – власної назви *Pilate* (*Пілат*), що покликана викликати в реципієнта

емоцію жаху, яка надалі підсилюється художнім порівнянням: *Flashing like silver teeth in the sun: / Anyone standing in that orchard, / So filled with peace and sleep, / Would hardly have noticed the hill / Nearby / With its three strange wooden arms / Lifted above a throng of motionless people / Above the helmets of Pilate's soldiers / Flashing like silver teeth in the sun.*

Гармонія у вірші переходить у дисгармонію шляхом уведення автором дотичного сусіднього простору з недоречно-незрозумілими дерев'яними спорудами (хрестами), що височіють над шоломами солдатів, які зловісно виблискують на сонці. Очевидними тут є елементи біблійного сюжету, а точніше, сцена розп'яття Ісуса Христа, подієвість якої нікого, окрім ліричного героя, не хвилює. У цьому випадку пасторальний простір «виганяє» людину, як із Раю, тож вона більше не здатна досягти гармонії під час перебування на природі. З іншого боку, люди, «заколіхані» миром, є нечутливими до страждань, які мають місце поруч.

У ХХ столітті пастораль поступово втрачає «пасторальне» місце дії. Це можна простежити на основі поетичного тексту "Pastoral" [11], написаного імажистом Вільямом Карлосом Ві-

льямсом (1883–1963). Натомість подієвість вірша розгортається в урбаністичному контексті. Гармонія в межах цього поетичного тексту досягається автором шляхом збалансування позитивно та негативно конотованих образів.

Емотивні повороти в аналізованому вірші здійснюються за принципом зворотної інтерпретації (*bottom-up strategy*), тобто після прочитання вірша.

Уведення автором низки антиномічних образів у контексті цього вірша (*птахи :: люди; пересічні особи :: священнослужителі*) створюють відповідну текстову напругу. Перший і третій образи (у першій і третій строфах), поміщені в певні ситуації, є основними з огляду на жанровизначні образи пасторалі. Вони пов'язані з природою або природними явищами, що маніфестують єднання людини з природним довкіллям, необхідне для формування поняття гармонійної благодаті. **Мотив утвердження благодаті** блокується **мотивом формування тривоги** у цьому вірші, а повтор такого емотивного повороту (у другій частині тексту) посилює текстову напругу. Слова наприкінці поетичного тексту диктують стратегію його прочитання – шляхом повернення до початку: *These things / astonish*

	Протомодель емотивного повороту поетичної пасторалі	"Pastoral" (Една Сент Вінсент Міллей)	"Pastoral" (Кеннет Патчен)	"Pastoral" (Вільям Карлос Вільямс)	"Pastoral" (Роберт Рорабек)
мотив створення тривоги	●		↑	↑	
мотив блокування тривоги		●		↓	●
мотив звернення до вищих сил / об'єкту любові		⋮		↑	↑
мотив витіснення хвилювань				↓	↓
мотив утвердження благодаті				↑	↑
мотив переповнення позитивними емоціями	↓	↓	●	●	

Рис. 2. Варіативність емотивного повороту англomовної поетичної пасторалі у діахронічній перспективі

me beyond words. Розпізнавання краси в приземлених образах спрямовує розгортання пасторальної образності вірша у напрямі єднання людини з людиною і природою, чим потенційно і досягається гармонія.

<p><i>The little sparrows hop ingeniously about the pavement quarreling with sharp voices over those things that interest them.</i></p>	<p><i>But we who are wiser shut ourselves in on either hand and no one knows whether we think good or evil.</i></p>
<p><i>Meanwhile, the old man who goes about gathering dog-lime walks in the gutter without looking up</i></p>	<p><i>and his tread is more majestic than that of the Episcopal minister approaching the pulpit of a Sunday.</i></p>

Рис. 1. Стратегія інтерпретації ліричного вірша “Pastoral” Вільяма Карлоса Вільямса

На рис. 1 стрілкою в пунктирній лінії поданий звичний напрям прочитання віршованого тексту, а білими стрілками представлений напрям можливої пасторальної інтерпретації, який сприяє формуванню гармонії як ключової ознаки поетичної пасторалі.

Англомовна поетична пастораль у ХХІ столітті втрачає основні жанровизначні риси. Натомість її елементи використовуються для структурування медитативного настрою вірша або ліричного вірша, присвяченого мріям ліричного суб'єкта. Спробуємо простежити цю тенденцію на основі вірша під жанровою назвою “Pastoral” [10] сучасного поета Роберта Рорабека (нар. у 1978 р.).

В аналізованому поетичному тексті, який має рамкову структуру, наявні два емотивні повороти: від суму-відчаю до гармонійної піднесеності ліричного героя та в зворотному напрямі – від його гармонійної піднесеності до суму-надії. Розрив стосунків між ліричним героєм і його коханою на ґрунті ревнощів слугує поштовхом до викладення почуттів автора у вигляді пасторальних образів, які уможливають досягнення гармонії. Гармонія полягає в єднанні закоханих людей і оприявлюється в тексті метафоричною картиною, де кохана особа осмислюється автором крізь призму образу прирученого оленя, якому обіцяють благодатне життя в разі, якщо він повернеться: *If you come running back to me now, / Like a tamed deer back from its ventures in the woods, / I will love you just as I ever did. / See me*

put down my rifle and lay out my palm / With sweet grain for you.

Акумуляовані в центральній частині вірша образи, які формують гармонійну картину, дають поштовх до емотивного повороту в напрямі суму, який визначається рамковою структурою вірша. Такий композиційний прийом у цьому випадку маніфестує творчий перехід ліричного героя зі світу реального до віртуального світу мрій і навпаки. Тож емотивність аналізованого вірша змодельована комбінаторикою мотивів **блокування тривоги** та **утвердження благодаті**, що, у свою чергу, змінюється **мотивом блокування тривоги**.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що реалізація емотивності англомовної пасторалі набуває змін упродовж усього існування цього жанру. Емотивність пасторалі відзначена прагненням ліричного суб'єкта до досягнення гармонії в житті на лоні природи, що протиставляється життю в місті. З часом зміна творчих тенденцій агресивніше вселяє емоцію тривоги в пасторальний текст. Комбінаторика емотивних мотивів визначає напрям розгортання емотивності поетичної пасторалі.

Протомодель реалізації емотивності має лінійний характер, а пасторальний текст, який на ній базується, демонструє плавкий перехід від негативної тональності до позитивної. Згадана модель працює за умови наявності одного простору в пасторальному творі. При введенні автором опозиційного простору емотивність поетичної пасторалі може розгортатися в напрямі від мотиву ствердження благодаті до мотиву створення тривоги, що свідчить про повне усвідомлення автором реальності під час творчого процесу. Поданий нижче рисунок 2 пропонує компаративне зображення можливих варіантів емотивного повороту поетичної пасторалі у співвідношенні з протомоделлю, яку може зокрема проілюструвати поетичний текст Е. Сінгер Роув “Love and Friendship”, який вже був у фокусі дослідження [6].

Пастораль являє собою ландшафт душевних переживань людини. Для пасторалі важливим є прагнення до гармонії. Цим пояснюється наявність «тривожних» образів, що скасовують присутність гармонії, яку необхідно досягти.

У перспективі дослідження залишається з'ясувати особливість емотивних поворотів у трансжанрових та інтермедіальних текстах, у яких є жанрові ознаки пасторалі.

Література

1. Ганин В.Н. Поэтика пасторали. Эволюция английской пасторальной поэзии XVI–XVII веков : автореф. дис. ... д. филол. наук : спец. 10.01.05 «Литература народов Европы, Америки и Австралии» / В.Н. Ганин. – Москва, 1997. – 30 с.
2. Изард К.Э. Психология эмоций / К.Э. Изард ; пер. с англ. В. Мисник, А. Татлыбаева. – СПб. : Питер, 2006. – 464 с.

3. Кухаренко В.А. Кумулятивный образ в системе художественного текста / В.А. Кухаренко // Слово и текст у просторе культуры: тезисы доповідей Міжнародної конференції, присвяченої 80-річчю з дня народження проф. О.Н. Мороховського (КНЛУ, Київ, 26–27 листопада 2010 р.). – К. : Ленвіт, 2010. – С. 18–19.

4. Литературный словарь терминов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.litdic.ru/kollazh/>.

5. Лук А.Н. Эмоции и личность / А.Н. Лук. – М. : Знание, 1982. – 176 с.

6. Редька І.А. Англомовна віршована пастораль у ракурсі категорії емотивності: лінгвопоетична перспектива / І.А. Редька // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць (у друці).

7. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Изд. ЛКИ, 2008. – 208 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

8. Millay E. St. Vincent. Pastoral [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/poem/pastoral-3/>.

9. Patchen K. Pastoral [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/poem/pastoral-2/>.

10. Rogabeck R. Pastoral [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/poem/pastoral-4/>.

11. Williams W. C. Pastoral [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/poem/pastoral/>.

УДК 81'37

Романова Н. В.

СЛОВАРНАЯ СЕМАНТИКА НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОЙ ЛЕКСЕМЫ ZORN: ДИАХРОНИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье рассматривается динамика семантического развития немецкой лексики Zorn – «гнев, ярость». Историческими особенностями анализируемой языковой единицы являются изменения её фонетической оболочки, варьирование грамматического рода и усовершенствование смыслового наполнения в рамках формулы «вещь – эмоция». Установлены два семантических процесса: расширение и сужение.

Ключевые слова: эмоция гнева, чувства, норма, оценка, номинация, система, словарная семантика.

Романова Н. В. Словникова семантика німецькомовної лексики Zorn: діахронічний аспект. – Стаття.

У статті розглядається динаміка семантичного розвитку німецької лексики Zorn – «гнів, лють». Історичною особливістю аналізованої мовної одиниці є зміни її фонетичної оболонки, варіювання граматичного роду та вдосконалення смислового наповнення у межах формули «реч – емоція». Установлено два семантичні процеси: розширення та звуження.

Ключові слова: емоція гніву, почуття, норма, оцінка, номінація, система, словникова семантика.

Romanova N. V. Lexical semantics of German word Zorn: a diachronic aspect. – Article.

The article deals with the dynamics of semantic development of German lexeme Zorn – “anger”, “fury”. Historical features of the analyzed language unit are changes of its phonetic shell, variation of grammatical gender and improvement of meaning in the frame of formula “an object – an emotion”. Two semantic processes – extension and contraction – were specified.

Key words: emotion of anger, feelings, standard, evaluation, nomination, system, lexical semantics.

Проблема исторической семантики лексических единиц является одной из важнейших и вместе с тем недостаточно разработанных. Выступая главным хранителем общечеловеческого и этнического опыта, знаний, мыслей и ценностных представлений во времени и пространстве, словарная лексика фиксирует основную и дополнительную систему значений. В составе этой лексики кодифицированы наиболее частотные слова, к которым можно отнести и исследуемое слово *Zorn*.

Изучение семантического аспекта данной языковой единицы в русле диахронии поможет не только реконструировать, но и глубже осмыслить её смысловое наполнение, исследовать диалектику движения основных семантических типов.

Актуальность статьи определяется ориентированностью современной лингвистики на выявление парадигмы значений слова, динамики его семантического развития, определения характера семантических изменений, выяснения того, как в семантике объективируется знание этноса о мире.

В задачу статьи входит описание эмоции гнева в контексте теории дифференциальных эмоций и выяснение типов словарной семантики *Zorn* в синхронии и диахронии.

Теория дифференциальных эмоций, разработанная в 70-х годах прошлого века известным американским психологом К.Э. Изардом, рассматривает гнев, с одной стороны, как мотивационную систему организма, с другой – как фундаментальный личностный процесс, специфически переживаемый человеком и влияющий на его когнитивную сферу и поведение. При этом эмоция гнева взаимодействует с побуждениями (драйвами), гомеостатическими, перцептивными, когнитивными и моторными процессами и оказывает на них влияние. В свою очередь, драйвы и перечисленные процессы влияют на эмоцию гнева. Отсюда следует, что эмоция гнева является чрезвычайно сложным феноменом, который предполагает «сотрудничество» трёх аспектов: психического, рационального и телесного.

Эмоция гнева, по мнению К.Э. Изарда, является одной из важнейших предпосылок для

выживания человека как биологического вида. Постулируется её ценность – мобилизация психической энергии, чувство уверенности и силы, повышение способности к самозащите или защите родных и близких людей, помощь в социализации.

Примечательно, что эмоция гнева переживается индивидом как отрицательное или негативное явление. Тот факт, что эмоция гнева оценивается полярно, свидетельствует о сложности и неоднозначности её природы.

Экспериментально доказана возможность взаимодействия эмоции гнева с другими эмоциями, например эмоцией вины, эмоцией страха, эмоцией презрения или эмоцией отвращения. В последних случаях формируется комплекс эмоций, который К.Э. Изард называет «триадой враждебности». Эта триада может активироваться в самых различных ситуациях и (в крайних случаях) трансформироваться в череду ссор и перебранок. Предполагается, что враждебность фигурирует и в некоторых типах агрессии. Несмотря на одновременное переживание этих эмоций, каждая из них имеет свои отличительные особенности и вносит что-то своё в мышление и поведение человека. Пребывая в гневе, человек чувствует, что у него «закипает кровь», что он может «взорваться», если не выплеснет свою злость или не устранит причину фрустрации, в то время как, испытывая отвращение к чему-либо или кому-либо, человек прежде всего стремится устранить объект отвращения или отстраниться от него.

Презрение по сравнению с эмоцией гнева и эмоцией отвращения характеризуется минимальным уровнем физиологического возбуждения. Это так называемая «самая холодная эмоция». Под «самой холодной эмоцией» психологи понимают переживание, которое фактически не сопровождается изменениями сердечного ритма, частотой дыхания и другими физиологическими параметрами, существенно изменяющимися при эмоциях гнева и отвращения [3, с. 288].

Итак, главное отличие триады враждебности от эмоции состоит в том, что враждебность складывается из аффективного опыта и аффективно-когнитивной ориентации, тогда как эмоция состоит из качества и интенсивности аффектов.

Источником эмоции гнева может быть боль, чувство физической или психологической, вербальной или невербальной несвободы, враждебные чувства человека к самому себе, другим людям, «системе» бытия в целом [11, с. 15–17], мысль о допущенной ошибке, несправедливости, обиде или недовольство определённой ситуацией [3, с. 240–242]. Схематически активна-

торы данной эмоции можно представить таким образом (рис. 1):

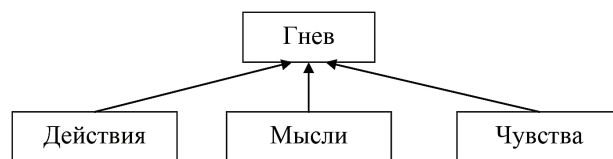

Рис. 1. Предпосылки эмоции гнева

Из рис. 1 видно, что ситуация гнева характеризуется тремя причинами – действиями, мыслями, чувствами.

Действия квалифицируются как глупые (34,4%), «необдуманные, опрометчивые, импульсивные» (16,8%), «не одобряемые другими людьми (12%)», волюнтаристические (8,8%), «агрессивные, мстительные» (8,0%), «незаконные или аморальные» (7,2%), другие (12,8%) [3, с. 247]. То есть наиболее частотная мотивация связана с когнитивными процессами, менее частотная – с социально-культурными параметрами.

В свою очередь, показатели мыслей, которые вызывают эмоцию гнева, можно условно разделить на такие группы:

- 1) максимально частотные, или «мысли о том, что другие ненавидят или осуждают тебя» (31,2%),
- 2) выше среднечастотных, или «мысли об обмане, предательстве, унижении, обиде» (19,2%),
- 3) приближающиеся к среднечастотным, или «мысли о мщении» (14,4%),
- 4) ниже среднечастотных, или «мысли о неудаче, провале, собственной неадекватности; самоосуждение» (10,4%), «мысли о всеобщей несправедливости, о глобальных проблемах» (10,4%),
- 5) низкочастотные, или «раздражающие мысли; мысли о том, что всё плохо» (8,0%), другие мысли (6,4%) [3, с. 247].

Понятно, что первая группа является доминирующей и носит эмоциональный или социально-правовой характер, в то время как последняя группа даёт нам сведения о влиянии другого характера – о морально-психическом напряжении и негативной оценке происходящего.

Динамика чувств в ситуации гнева распределяется несколько иначе, а именно:

- 1) максимально частотные, или «чувство, что с тобой обошлись неправильно, несправедливо, что тебя обманули, предали, обидели, использовали» (40,8%),
- 2) приближающиеся к среднечастотным, или «чувство гнева, ярости» (17,6%),
- 3) ниже среднечастотных, или «чувство ненависти, неприязни, желание навредить окружающим» (12,0%), другие чувства (12,0%),

4) низкочастотные, или «агрессивные, мстительные чувства» (8,0%), «чувство провала, разочарование в себе, самоосуждение, чувство собственной неадекватности» (5,6%), «чувство несправедливости устройства мира» (3,2%), «печаль (0,8%)» [3, с. 247].

Исходя из максимально частотных показателей чувств, можно утверждать, что эмоция гнева характеризуется социально-культурными и правовыми нормами. Что касается низкочастотных показателей, то эмоция гнева активируется экспрессивной или невербальной эмоциональной коммуникацией, социально-культурными нормами, дисгармонией эмоциональных процессов, когнитивной оценкой, эмоциональными процессами.

В каждом из приведённых случаев присутствует отрицательная оценка эмоции гнева, проистекающая из критического восприятия отражаемой действительности, свойственного большинству людей. В основу такой оценки положен ценностный подход к окружающему миру, явлениям природы и общества [6, с. 17]. С другой стороны, отрицательная оценка варьирует от одной фрустрации к другой. Речь идёт о типах оценки, неотъемлемой в нашем случае от максимальных показателей – модусной, когнитивной и утилитарной. Модусная оценка отображает физическое или психическое состояние человека через призму восприятия объекта (носителя эмоционального состояния). Когнитивная оценка сводится к осмыслению и отображению действительности через призму восприятия её фрагментов человеком [6, с. 19]. Утилитарная оценка воплощает в себе многоплановую практическую деятельность человека, освоение им предметного мира. Итак, негативная оценка является мерой эмоции гнева и одновременно маркером его стимуляторов (рис. 2):

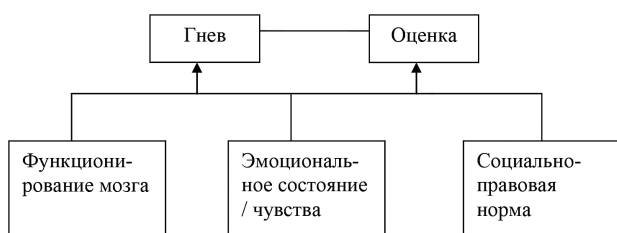

Рис. 2. Доминанты, активирующие эмоцию гнева

Несколько по-другому распределяются частоты последствия эмоции гнева. Было обнаружено, что действия связываются с попытками «сохранить или восстановить контроль над собой или ситуацией» (35,6%), вербальной атакой или физическими действиями, направленными «на объект гнева» (24,2%), агрессивными

действиями «против объекта или ситуации, вызывающей гнев» (18,9%), импульсивными, иррациональными действиями (11,4%), другими действиями (9,8%) [3, с. 247]. Здесь преобладают когнитивные процессы, релевантные поставленным человеком целям, предъявляемым требованиям, нормам, правилам, образцам [13, с. 163]. На передний план выдвигается понятие субъективной когнитивной оценки. Эта оценка отражает отрицательное отношение субъекта оценки к её объекту на оси – «нравится – не нравится».

Для категории «мысли» характерно «мщение, разрушение, нападение на других» (43,9%), «сохранение контроля над собой, ситуацией или изменении ситуации» (13,6%), «ненависть, неприязнь к другим людям, осуждение их» (12,1%), «поиск способов выражения гнева, вербальных или физических» (7,6%), «негативные, враждебные мысли (вообще)» (7,6%), «мысли о событии, вызвавшем гнев» (4,5%), «злые, разрушительные мысли о себе» (4,5%), другие мысли (6,1%) [3, с. 247]. Акцент на эмоциональных процессах и чертах характера человека, его аффективных переживаниях свидетельствует об обострённом восприятии человеком мира как враждебного ему пространства [11, с. 15–16].

Установлено, что эмоция гнева заставляет человека испытывать такие чувства, как гнев (28,8%), раздражение, напряжённость и т.п. (24,2%), месть, негатив (24,2%), «ненависть, неприязнь к людям, осуждение их» (6,8%), печаль (2,3%), «чувство оправданности гнева» (1,5%), другие чувства (10%) [3, с. 247]. Выделяются эмоциональные процессы, сопровождаемые ослаблением волевого и умственного контроля человека за своим сознанием и поведением [13, с. 37].

Графически последствия эмоции гнева можно изобразить в таком виде (рис. 3):

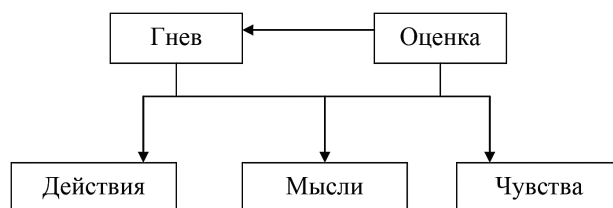

Рис. 3. Воздействие эмоции гнева на мышление и поведение

Укажем, что под «оценкой» на рис. 3 понимается субъективная когнитивная оценка, на фоне которой осознаются аномальные действия, мысли и чувства. Судя по рассмотренным показателям, влияние эмоции гнева на действия и мысли человека является более значимым, нежели на чувства. Факт преобладания эмоциональных процессов над когнитив-

ными и волевыми процессами отражает стереотип поведения человека, вторичность природы когнитивного и волевого, более или менее независимое их функционирование друг от друга. Механизмы экспрессивного поведения представлены на рис. 4:

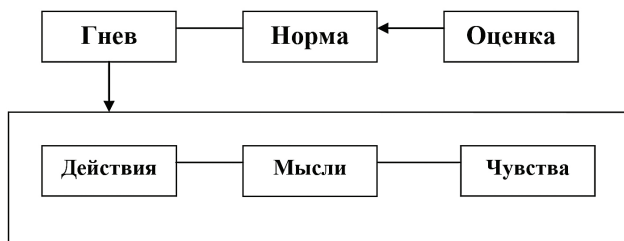

Рис. 4. Проявления последствия эмоции гнева

На рис. 4 показано оценочное стереотипное представление о месте и значимости последствий эмоции гнева в социальных, когнитивных и эмоциональных процессах. Оценочный стереотип имеет стандартный набор признаков, общий для всех или большинства членов конкретного социума [9, 41]. Все стереотипные представления о реалиях окружающего мира соотносятся с ассоциативными связями.

Итак, чтобы понять вербализацию эмоции гнева, необходимо учитывать причину её появления и следствие её влияния. В соответствии с этой логикой смысловое наполнение немецкоязычного *Zorn* будет (из)меняться как в пределах конкретного периода развития немецкого языка, так и от периода к периоду.

Историю верхненемецкого языка разделяют на три периода: древне- (VIII – XI в.), средне- (XII – XVII в.) и нововерхненемецкий (с XVII в. по настоящее время). Более точная периодизация учитывает период образования новонемецкого литературного языка, который выделяется между средне- и нововерхненемецким под названием раннего нововерхненемецкого (XIV – XVI в.) [5, с. 175; 12, с. 12].

Древневерхненемецкий (далее – двн.) совпадает исторически с периодом раннего феодализма, когда происходит формирование языка немецкой народности из племенных диалектов западных германцев, вошедших в состав восточнофранкского.

Средневерхненемецкий (далее – свн.) представляет язык немецкой народности в период расцвета феодализма и рыцарской культуры.

Ранневерхненемецкий (далее – рвн.) связан с началом разложения феодализма, ростом городов, развитием бюргерской культуры и литературы, формированием новонемецкого национального литературного языка и его нормы [2, с. 37, 52–53, 67–70].

Нововерхненемецкий (далее – нвн.) характеризуется унификацией немецкого национального языка и созданием национальной литературы по

классическим образцам, противопоставлением многообразия «простонародных» диалектов единой норме письменной речи, культурной деградацией через Тридцатилетнюю войну (1618–1648), экспансией латинского, французского, современного английского и его американского варианта, сближением литературного языка с языком народным, разговорным, объединением национального литературного языка (в начале XVIII в.), государственным объединением Германии (1871, 1990), реформированием орфографии национального языка и его вариантов (2005) и т. п.

Таким образом, процессы формирования и становления семантики исследуемого слова зависят от исторических, экономических, политических, социально-культурных, географических и многих других условий общественного развития.

Двн. *zorn* – «гнев, ярость» употребляется в четырёх значениях и обозначает **эмоциональное состояние** *Zorn*, **черту характера** *Erbitterung*, **форму** эмоционального состояния *Wut*, **аффективное переживание** *Entrüstung* [16, с. 248]. Если исходить из грамматической категории рода, то *zorn* относится к нейтральным существительным *N*. Предполагается, что средний род был образован из категории «вещей» [4, с. 8]. «Вещественный» характер эмоции гнева – важная характеристика, предопределяющая возможность семантического развития в определённом направлении.

Опираясь на понятие модели или формально-семантической схемы, регулярной можно считать полисемию, образованную в пределах одного типа по одной и той же модели [10, с. 131]. В этом контексте семантическая модель *zorn* является отражением отнесённости значений «вещь → эмоция», на основе которой развились эмотивное *Zorn*, эмотивно-оценочное *Erbitterung*, экспрессивные *Wut* и *Entrüstung*. Тип переноса метафорический – из сферы артефактов в антропосферу; мотивирующая лексико-семантическая группа (далее – ЛСГ) «неживое» – пополняемая ЛСГ «живое»; номинация: название эмоции – идентификация эмоционального состояния. Отсюда следует, что двн. *zorn* является эмоциональной категорией.

Свн. *zorn* и его вариант *zorne* претерпевает существенные лексико-грамматические и семантические изменения. Трансформация категории рода – двн. *N* → свн. *stm.* – свидетельствует о том, что медиальный человек понимает эмоцию гнева как одушевлённый (активный) субъект действия, отделяет её от тела и противопоставляет материальному [7, с. 427]. Наблюдается не только расширение номинативных функций указанной выше лексемы – она обозначает **временные** рамки психического *plötzlich entstandener unwillе*, психическую **энергию** *heftigkeit*, **объект** (носителя эмоционального состояния) *worüber man aufgebracht ist*,

поведение *beleidigung*, вербальную экспрессивную **коммуникацию** с обратной связью *heftiger wortwechsel*, **формы** аффективной коммуникации *zank, streit*, структурные **элементы** *von elementen: wut, heftigkeit, ungestüm*, – но и семантические сдвиги общего значения *zorn* и *wut* [15, с. 338].

Активатором семантических сдвигов или изменений выступает эмоционально-экспрессивная окрашенность слова («эмотивный фактор»), обусловленная, в свою очередь, наличием у этого языкового феномена фонетической, морфологической и семантической мотивированности.

Фонетическая мотивированность – это соответствие между звучанием и значением слова. Такое соответствие основано на звукообразных (звукосимволических или звукоподражательных) элементах языка.

Понятие морфологической мотивированности апеллирует к процессу создания слова или включения в его состав двух или более компонентов с лексическим или грамматическим значением. Асимметричность или нейтрализация границ между морфемами порождает вторичное структурирование наименования, называемое в лингвистике «народной этимологией», «вторичной мотивированностью», «переосмыслением».

Семантическая мотивированность рассматриваем здесь как метафорический или метонимический перенос названия одного предмета (на правах его структурной части) на другой [5, с. 15–16]. Семантические изменения слова, таким образом, обусловлены самой его природой и назначением. Иначе говоря, оптимальное выполнение словом своих основных функций – номинативной, коммуникативной, экспрессивной – и является в конечном счёте первопричиной его семантических изменений. Отсюда следует, что причины семантических изменений слова делятся формально на языковые и неязыковые. К языковым относится номинация, к неязыковым – коммуникация и чувства.

Номинация дифференцируется на первичную и вторичную (использование старого слова для нужд новой номинации).

Коммуникация осознаётся как вербальная и невербальная, основанная на прагматике и функционировании языковых единиц [1, с. 51–68].

Потребность говорящего в самовыражении детерминирована его чувствами. Чувства активизируют речевую и языковую деятельность человека, сказываются на выборе лексики, языковом поведении индивида, могут приводить к эмоциональной коммуникации, разногласию между партнёрами и т. д.

Динамику семантической модели свн. *zorn* и его варианта *zorne* можно представить таким образом: психологическое → энергетическое → эмоциональное → стимулирующее → экспрессивное → коммуникативное → структурное. Тип переноса

метафорический – внутри антропосферы; мотивирующая ЛСГ «эмоции» – пополняемые ЛСГ «структура человека», «объекты (носители эмоционального состояния)», «деятельность»; номинация: название эмоции – функции эмоции. Перед нами совокупность общих и одновременно существенных признаков эмоции гнева, её функций и влияния на действия, мысли, чувства говорящего. Можно сделать вывод, что здесь постулируется концепт ГНЕВ.

Рвн. *zoren* употребляется для обозначения одного понятия – негативной эмоции *Zorn* [14, с. 237]. При этом сохраняется категория грамматического рода *m*, однако теряется вариантность, многозначность и специфичность семантических типов слова. Следует иметь в виду и развитие фонетической оболочки словоформы: свн. *zorn, zorne* → *zoren*, которое понимается в языкознании как изменение сигнификативного значения [8, с. 10].

Демонстрируя тенденцию к генерализации, *zoren* указывает одновременно, с каким из частных явлений говорящий в данном случае это общее должен соотносить. Например, гневом *zoren* будет называться **аффективное психическое состояние** *heftiger Unwille* и **высокий уровень эмоционального восприятия** несправедливости или обиды *aufwallender Ärger (über Unrecht od. eine Kränkung)* [17, с. 1106].

Итак, семантика рвн. *zoren* стремится уже к научному понятию «эмоция гнева». Этот вывод можно аргументировать, с одной стороны, «активными» поисками термина для названия эмоции гнева: *grell (f), keib (m), rach (m)*, с другой – попыткой размежевать литературный и народный варианты слова *unwürse (f, allem)*, а также женский *f* и мужской *m* род. В последнем случае можно выделить несколько тенденций: 1) тенденцию к внешней гармонизации или симметричности двух начал: женское – мужское, 2) тенденцию к противопоставлению этих начал, 3) тенденцию к их парному внешнему проявлению $f = 2$ и $m = 2$, 4) тенденцию к внутренней автономной гармонии женского $f = 2$ и мужского $m = 2$, 5) тенденцию ко вторичности с точки зрения морфологического и семантического образования, 6) тенденцию к реализации эмоциональной и когнитивной коннотации [14, с. 111, 133, 172, 220].

Словарная семантика нвн. *Zorn* [17, 1106] совпадает с семантикой предыдущей или рвн. словоформы *zoren*. Но нельзя сказать, что их фонетические оболочки эквивалентны: у нвн. *Zorn* обнаруживается редупликация гласного *e*, графическая и орфографическая трансформации согласного *Z*. Эти «ограничения» и «новшества» играют существенную роль в углублении сигнификатного значения, что даёт нам возможность говорить о становлении научного понятия «эмоция гнева».

В морфологическом плане слово *Zorn* эквивалентно мужскому роду *m*, то есть лексико-грамматическая единица параллельна рвнн. *zoren*. Всё сказанное может быть резюмировано в такой схеме (рис. 5):

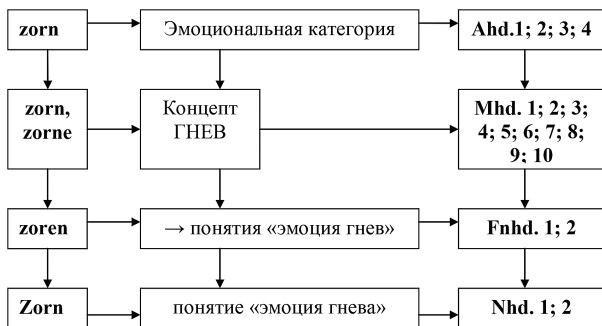

Рис. 5. Сигнификативное и денотативное значения эмоции гнева *Zorn* в диахронии

На рис. 5 знак «→» обозначает процесс формирования научного понятия «эмоция гнева», сокращения Ahd., Mhd., Fnhd. и Nhd. – исторические периоды развития верхненемецкого языка, цифры – количество значений лексемы в хронологии.

Как показал анализ, в смысловом наполнении *Zorn* отчётливо прослеживаются две родовые системы:

1) различие «неодушевлённого – одушевлённого» рода;

2) различие «среднего – мужского – (женского)» рода.

По происхождению эти системы принадлежат разным историческим эпохам. Древнейшей из них является первая система, или «неодушевлённый – одушевлённый род», которой предшествует оппозиция «активный – пассивный субъект». Преобразование неодушевлённого двн. *zorn* в одушевлённое свн. *zorn* и его вариант *zorne* мужского рода получило максимальное количество новых значений. Становление одушевлённости мужского рода рвнн. *zoren* происходит на фоне не только женского рода *grell* и *unwürse*, но и диалектной (алеманнский – *allem*), а также культурной специфики. По мере формирования научного понятия «эмоция гнева» количество лексико-семантических вариантов свн. *zorn*, *zorne* сужается до минимума (1) и унифицируется как рвнн. *zoren*. Нвн. *Zorn* унаследовало в равной мере как морфологию, так и семантику рвнн. *zoren*, продолжив развитие свой фонетической оболочки и усовершенствовал сигнификативное значение.

К перспективам исследования относим изучение текстовой семантики *Zorn* в диахронии.

Литература

1. Бацевич Ф.С. Основы комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К. : Вид. центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Жирмунский В.М. История немецкого языка / В.М. Жирмунский. – М. : Изд-во ЛНУ, 1956. – 388 с.
3. Изард К.Э. Психология эмоций / К.Э. Изард ; пер. с англ. В. Мисник, А. Татлыбаева. – СПб. : Питер, 2008. – 464 с.
4. Левицкий В.В. Основы сравнительной морфологии германских языков / В.В. Левицкий. – Черновцы : Рута, 2004. – 127 с.
5. Левицкий В.В. Германские языки и древние германцы / В.В. Левицкий. – Черновцы : Рута, 2004. – 208 с.
6. Приходько А.И. Семантика и прагматика оценки в современном английском языке / А.И. Приходько. – Запорожье : ЗГУ, 2004. – 321 с.
7. Роменець В.А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження / В.А. Роменець. – К. : Либідь, 2005. – 916 с.
8. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания / Ю.С. Степанов. – М. : Просвещение, 1975. – 271 с.
9. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.
10. Тропина Н.П. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование / Н.П. Тропина. – Херсон : Изд-во ХГУ, 2003. – 336 с.
11. Чесноков И.И. Месть как эмоциональный поведенческий концепт (опыт когнитивно-коммуникативного описания в контексте русской лингвокультуры) : автореф. дис. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / И.И. Чесноков. – Волгоград, 2009. – 44 с.
12. Brundin G. Kleine deutsche Sprachgeschichte / G. Brundin. – München : Wilhelm Fink Verl., 2004. – 230 S.
13. Психологічний словник / за ред. В.І. Войтка. – К. : ВІШ, 1982. – 216 с.
14. Götze A. Frühneuhochdeutsches Glossar / A. Götze. – Bonn : A. Marcus u. E. Weber's Verl., 1920. – 240 S.
15. Lexer M. Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch / M. Lexer. – Leipzig : S. Hirzel Verl., 1974. – 343 S.
16. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch / R. Schützeichel. – Tübingen : Max Niemeyer Verl., 1974. – 250 S.
17. Wahrig-Burfeind R. Wörterbuch der deutschen Sprache / R. Wahrig-Burfeind. – München : dtv, 2012. – 1152 S.

УДК 811.111'42+81'276.3

Сорокіна Л. Є.

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ РІВЕНЬ МОВЛЕННЕВОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ: СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ «ФЛІРТ» (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

Стаття присвячується аналізу комунікативно-прагматичного рівня мовленнєвої маніпуляції в англійському діалогічному дискурсі. Соціальна ситуація флірту розглянута як типова соціальна ситуація, що провокує використання маніпулятивних стратегій і тактик. Особлива увага приділяється гендерному аспекту маніпулятивного впливу.

Ключові слова: мовленнєва маніпуляція, маніпулятивна стратегія, гендер, соціальна ситуація флірту.

Сорокіна Л. Е. Коммуникативно-прагматический уровень речевой манипуляции в англоязычном диалогическом дискурсе: социальная ситуация «флирт» (гендерный аспект). – Статья.

Статья посвящена анализу коммуникативно-прагматического уровня речевой манипуляции в англоязычном диалогическом дискурсе. Социальная ситуация флирта рассмотрена как типичная социальная ситуация, которая провоцирует использование манипулятивных стратегий и тактик. Особенное внимание уделено гендерному аспекту манипулятивного влияния.

Ключевые слова: речевая манипуляция, манипулятивная стратегия, гендер, социальная ситуация флирта.

Sorokina L. Ye. The communicative and pragmatic level of verbal manipulation in English dialogical discourse: social situation of flirting (gender aspect). – Article.

The article deals with the analysis of the communicative and pragmatic level of verbal manipulation in English dialogical discourse. Social situation of flirting is regarded as a typical social situation which provokes the usage of manipulative strategies and tactics. Special attention is given to the gender aspect of manipulative influence.

Key words: verbal manipulation, manipulative strategy, gender, social situation of flirting.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Дослідження реалізації мовленнєвої маніпуляції в діалогічному дискурсі неможливе без аналізу її дискурсивної природи. Діалогічний дискурс з мовленнєвою маніпуляцією визначається нами як простір когнітивно-комунікативної взаємодії щонайменше двох індивідуумів, що характеризується цілеспрямованим впровадженням в модель світобачення адресата нових знань, думок, емоцій і/або модифікацію вже наявних шляхом застосування відповідних до прагматичних цілей адресанта комунікативних стратегій і тактик.

Для систематизації гетерогенних ознак мовленнєвої маніпуляції здійснюється моделювання структури діалогічної маніпулятивної ситуації (за основу взято комунікативну модель К. Серажим [5]), де суттєвими є такі компоненти: *адресант, адресат, повідомлення, світ адресанта, світ адресата, уявний світ адресанта, уявний світ адресата, соціальна ситуація* (часовий і фізичний простір спілкування) [6].

Базова структурна модель маніпулятивної ситуації в діалогічному дискурсі передбачає наявність таких компонентів: адресант, адресат, повідомлення, світ адресанта, світ адресата, соціальна ситуація, кожен з яких формує свій окремий рівень. Типовими соціальними ситуаціями, перебіг яких неможливий без прояву маніпулятивного впливу, є соціальна ситуація флірту (побутова сфера) та ситуація допиту свідка в судовому дискурсі (офіційна сфера) [7].

Підкреслимо, що мовленнєві маніпуляції в таких видах комунікації мають ритуалізований характер та навіть дещо прогнозовані.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Механізми маніпулятивного

впливу активно вивчаються в межах політичного (Р.М. Блакар, Т. ван Дейк, І.В. Самаріна, О.Й. Шейгал), медійного (Г.В. Данилова, О.В. Дмитрук, М.Р. Желтухіна, Л.М. Киричук), рекламного (В.В. Зірка, О.Ю. Колтишева, Ю.К. Пирогова, О.О. Терпугова) дискурсу. Попри численні лінгвістичні студії з питань маніпуляції, роль конкретних мовленнєвих засобів у створенні та розвитку маніпулятивного тла кооперативної та конфронтаційної діалогічної взаємодії мовців не отримала на сьогодні достатнього висвітлення, чим зумовлена необхідність дослідження когнітивних та комунікативно-прагматичних аспектів мовленнєвої маніпуляції в сучасному англійському діалогічному дискурсі. Саме тому в нашій роботі ми прагнемо розглянути специфіку реалізації маніпулятивного впливу в соціальній ситуації флірту як такої, що представляє типову ситуацію побутової сфери спілкування.

Формулювання завдання та матеріал дослідження. Іншими словами, наше припущення базується на тому, що на рівні кожного зі структурних компонентів діалогічної маніпулятивної ситуації може утворюватися специфічний вид маніпулятивного впливу з особливим набором мовних засобів, стратегій і тактик. У цій статті ми спробуємо виявити можливі причини виникнення мовленнєвої маніпуляції на рівні соціальної ситуації флірту, а також проаналізувати маніпулятивні стратегії та тактики з урахуванням гендерного аспекту.

Матеріалом дослідження слугували фрагменти діалогічного дискурсу, дібрані з творів сучасних британських та американських авторів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. У соціальній ситуації флірту (далі ССФ) комунікативна інтенція мовця

полягає, з одного боку, у виявленні дружньої прихильності, сигналізуючи співрозмовнику про те, що його/її помітили, вирізнили серед інших, а з іншого – в отриманні задоволення, яке є прелюдією до більш тісних стосунків, любовної гри. Під час флірту відбувається взаємодія між комунікантами, яка здійснюється за допомогою мовленнєвого та позамовленнєвого впливу, у результаті якого виникає емоційний контакт. Цей вид спілкування має багато характерних рис ігрової поведінки, а саме: наявність правил, театралізованість дій, несподіваність, створення напружених моментів, оманлива поведінка (удавання), двозмістовність того, що відбувається, специфічне змагання та наявність виграшу [9, с. 7].

Двостороння інтенційна природа флірту є підставою для виділення таких типів ССФ, як **флірт заради флірту** [3], **флірт як початок любовної гри** [3] та **флірт із подальшою деструктивною метою**. На нашу думку, у кожному з указаних типів використовуються певні маніпулятивні стратегії. Так, першим двом типам ССФ притаманні маніпулятивні стратегії регулятивного характеру, а третьому – кооперативні маніпулятивні стратегії. Звичайно, стратегії та тактики у ССФ «балансиують між полюсами ритуал/передбачуваність та свобода самовираження, стереотип та творчість, порядок та безлад» [9, с. 5].

Одним із засобів маніпулятивного впливу на партнера з комунікації є стимуляція його позитивних емоцій. Тому маніпулятор активно апелює до емоційного спектру сприйняття інформації співрозмовником, що готує його до сприйняття вираженої вимоги в позитивному контексті та сприяє досягненню окресленої мовцем мети [2, с. 148]. Таким чином, стратегії та тактики, що використовуються з метою стимулювання позитивних емоцій для сприйняття інформації в необхідному для адресанта контексті, ми вважаємо маніпулятивними.

Флірт заради флірту полягає в отриманні задоволення від спілкування, коли співрозмовники розуміють, що це гра, яка не призведе до чогось більшого. Такий флірт є частиною фатичного спілкування, відзначається непрямим опосередкованим характером комунікації та є гендерно нейтральним, тобто притаманним і чоловікам, і жінкам. Найбільш продуктивною мовленнєвою тактикою в маніпулятивній комунікації ССФ виступають мовленнєві тактики прямого та непрямого компліменту, наприклад:

(1) *“Celia, my darling, you are far more beautiful and desirable than either of them, actually. God, Oliver’s a lucky chap”. He was rather drunk already, she thought; and he hadn’t had any wine yet. “Jack! Old lady like me!” “You’re not an old lady, Celia. You’re exactly the same age as me, if you remember”* (Vincenzi, No Angel, 272).

У фрагменті (1) флірт є частиною світської бесіди. Ініціатором флірту виступає чоловік (Джек), який використовує прямий (*Celia, my darling, you are far more beautiful and desirable than either of them*) та непрямий (*Oliver’s a lucky chap*) компліменти. Але маніпулятором у такому типі соціальної ситуації флірту виступає Селія, яка бажає за рахунок компліменту ще раз упевнитись, що вона досі приваблива та бажана жінка. Тому вона навмисно мінімізує свої зовнішні дані, очікуючи спростувань, які підтвердять її гарний вигляд.

Більшість досліджень доводять той факт, що жінкам частіше, ніж чоловікам, роблять компліменти з приводу зовнішності [1; 4; 13; 17]. Більш того, аналіз ілюстративного матеріалу показав, що жінки полюбують такі компліменти, навіть провокують їх, використовуючи *тактику мінімізації*, наприклад:

(2) *“I can’t help it. You’re so beautiful, Rosie, I just can’t get my fill of you, I guess”. “You’ll probably be sick of me next week at this time”. “No way”, he shot back, and went on, “You do know what today is, don’t you?”* (Bradford Taylor, Angel, 390).

Роузі чудово усвідомлює, як Джонні ставиться до неї, але вона ніби напрошується на комплімент, мінімізуючи його ставлення до неї (*You’ll probably be sick of me next week at this time*), звичайно, чоловік інакше, як «ні», не може відповісти в такій ситуації.

Отже, співрозмовники вибудовують маніпулятивну стратегію, за допомогою якої прагнуть почути на свою адресу комплімент (див. приклади 3–5). В англійській мові існує ідіома “to fish for compliment”, що повністю відповідає продемонстрованим маніпулятивним ситуаціям “to try to make someone say something nice about you” [16, с. 314].

Втім, цікавим вважаємо приклад, який доводить, що і сильній статі важливо чути схвальні відгуки про свою зовнішність. Хоча цей показник у чоловіків значно нижчий, ніж у жінок (15%).

(3) *“Alexandra, my dear”, Malachy greeted her effusively. “Come in, like a good girl!”. Alexandra gritted her teeth. Malachy was a dreadful chauvinist. Good girl, indeed. She hated it when he addressed her so. “You’re looking ravishing today”. “You look pretty dishy yourself, Mai”. She returned the compliment as indeed he fully expected her to. It was always quid pro quo with Malachy. “That’s very kind of you, Alexandra. At my age one doesn’t expect compliments”. Oh get on with it, you vain old goat, Alexandra urged silently. “Malachy, you have the get-up-and-go of a man half your age. Don’t give me that nonsense”, she retorted briskly. He loved it when she spoke to him like that* (Scanlan, Mirror, Mirror, 318–319).

Діалог відбувається між начальником (Мелекі) та підлеглою (Олександра), яку вважають справжнім професіоналом. Уже на початку розмови Мелекі позиціонує себе як справжнього чоловіка,

демонструючи свій статус та одночасно прихильність до жінки звертаннями (*my dear, a good girl*) та прямим компліментом (*You're looking ravishing today*). На відміну від персонажів у попередніх прикладах (1, 2), Олександрі це не подобається, але вона надто добре знає свого боса, тому відповідає компліментом на комплімент, вживаючи сленг *dishy* («те, що треба», «спокусливий» [10]). Начальник, у свою чергу, реагує, як персонажі-жінки у попередніх прикладах, застосовуючи тактику мінімізації (*At my age one doesn't expect compliments*) й отримує повторний комплімент (*Malachy, you have the get-up-and-go of a man half your age. Don't give me that nonsense*). Відзначимо, що метою начальника-маніпулятора є почути комплімент, а метою підлеглої – стимулювати позитивні емоції та закріпити прихильне ставлення до себе. Фрагмент (3) ще раз доводить, що не існує лише чоловічих чи жіночих маніпулятивних тактик, засобів. Олександра в певний момент використовувала «чоловічу мову», а Мелекі – «жіночу». Крім того, вважається, що в сучасному суспільстві андрогінна поведінка дає жінкам більше переваг, надаючи їм широкий вибір стилю поведінки для оволодіння більшим спектром соціальних ролей, які вони виконують [11; 14; 15; 17].

Флірт як початок любовної гри є цінним не сам по собі, а як ініціальна фаза любовної гри, прелюдія. Комунікативна інтенція мовця в соціальній ситуації флірту – спонукати адресата до фізичного контакту. Хоча чоловіки традиційно вважаються комунікативними лідерами в такому виді флірту, комунікативна ініціатива може належати й жінкам, наприклад:

(4) (a) *"I've dreamed about you from the time I was a little girl. I imagined a man in shining armour who was tall and handsome and..." "I'm afraid my armour's a little rusty. I..." "Please don't make fun of me", Eve begged. "When I saw you at dinner last night,* (b) *I couldn't take my eyes off you. I haven't been able to think of anything else. I haven't slept. I haven't been able to get you out of my mind for a moment". Which was almost true. "I don't know what to say to you, Eve. I am a happily married man" (c) "Oh, I can't tell you how I envy your wife! She's the luckiest woman in the world. I wonder if she realizes that, Alfred". "Of course she does. I tell her all the time". He smiled nervously, and wondered how to change the subject. (d) "Does she really appreciate you? Does she know how sensitive you are? Does she worry about your happiness? I would"* (Sheldon, Master of the Game, 465).

Фрагмент (4) ілюструє маніпулятивні тактики у ССФ, де адресатом є щасливо одружений граф Мар'є, а маніпулятором – молода дівчина, мета якої – довести собі, що вона може спокусити будь-якого чоловіка, навіть такого, як граф. Спочатку Єва користується тактикою непрямого компліменту (a, b, c), залучаючи для порівняння дружину

Мар'є, якій імпліцитно приписується негативна роль, а Єві – позитивна (d).

Флірт із подальшою деструктивною метою. Існує стійкий гендерний стереотип, що в такому випадку соціальної ситуації флірту, маніпулятором зазвичай є жінка [8, с. 347]. Дозволимо собі не погодитись із такою точкою зору, оскільки емпіричний матеріал доводить, що маніпуляції такого характеру однаковою мірою притаманні обом статям. Проаналізуємо такий приклад:

(5) (a) *"I have a little surprise for you. Can you come down to my office?" (b) "Well, a little bird told me it's your birthday", George said, "and I want to take you to lunch today". She was torn between telling him the truth and missing the chance of a lunch date with him. "That's – very nice of you", she said. "I'd love to have lunch with you". "All right", he told her. (c) "I'll meet you at Tony's at one o'clock". It was a date he could have made with her over the telephone, but Helen Thatcher was too thrilled to even question* (Sheldon, Master of the Game, 545–546).

У наведеному прикладі (5) чоловік (Джордж) фліртує з жінкою (Хелен), яка давно мріяла про побачення з ним. Здогадуючись про це, Джордж створює для неї омріяну ситуацію. Висловлення (a) актуалізує пресупозицію «у мене для тебе є щось приємне», далі він продовжує актуалізацію приємних відчуттів, удаючи, що запрошує адресата до кафе в день її народження (b). Хелен бореться з бажанням сказати правду і здійснити мрію про побачення. У результаті мрія та Джордж перемагають. Мовленнєва маніпуляція виявляється вдалою: він виманює жінку з офісу та заволодіває через її комп'ютер банківським рахунком.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, комунікативні цілі мовця в ССФ, що спричиняють виділення вищезазначених типів флірту, є глобальною макроінтенцією [12], яка обумовлює маніпулятивні стратегії та тактики флірту. Флірт заради флірту полягає в отриманні задоволення від спілкування, є частиною фатичного спілкування, відзначається непрямим опосередкованим та гендерно нейтральним характером комунікації. Флірт як початок любовної гри – прелюдія любовної гри, ініціаторами якої можуть бути як чоловіки, так і жінки. Флірт із подальшою деструктивною метою здійснюється заради вигоди адресанта без урахування інтересів адресата. Цей тип ССФ містить найвищий рівень маніпулятивного потенціалу. Преферентними для чоловіків є тактики прямого та непрямого компліменту (1, 2, 3 типи ССФ), запрошення (2, 3 типи ССФ), а для жінок – прямого та непрямого компліменту (2, 3 типи ССФ), мінімізації (1, 2, 3 типи ССФ).

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці макростратегій, виокремленні стратегій та тактик маніпулятивного впливу з урахуванням тендерного аспекту.

Література

1. Алимуратов О.А. Красота в языке : гендерный и прагмативистический анализ комплиментарного речевого поведения / О.А. Алимуратов, М.А. Каратышова. – Пенза : СФЭУ, 2010. – 140 с.
2. Василенко Н.В. Манипулятивный потенциал речевой тактики комплиментов / Н.В. Василенко // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 26. – Ч. 1. – К. : Київ. нац. ун-т імені Т. Шевченка, 2009. – С. 148–152.
3. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация / В.В. Дементьев. – М. : ГНОЗИС, 2006. – 376 с.
4. Морозова И.С. Некоторые особенности речевого акта «комплимент» в англоязычной (британской) лингвокультуре (на материале текстов художественных произведений XX века) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://language.psu.ru/bin/view.cgi?art=0069&lang=rus>.
5. Серажим К.А. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність / К.А. Серажим. – К. : Київ. нац. ун-т імені Т. Г. Шевченка, 2002. – 392 с.
6. Сорокіна Л.Є. Структурні характеристики маніпулятивної ситуації в діалогічному дискурсі / Л.Є. Сорокіна // Слово й текст у просторі культури : тези доповідей Міжнар. наук. конф. (Київ, 26–27 листопада 2010 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т. – К. : Ленсвіт, 2010. – С. 224–226.
7. Сорокіна Л.Є. Комунікативно-прагматичний рівень мовленнєвої маніпуляції в англійському діалогічному дискурсі: соціальна ситуація «судовий допит» (гендерний аспект) / Л.Є. Сорокіна // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. – Острогор. : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. – Вип. 53. – С. 231–233.
8. Тарнавська О.М. Стратегічна поведінка чоловіків і жінок у комунікативній ситуації флірту / О.М. Тарнавська // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Соціолінгвістика. Гендерна лінгвістика. – Луцьк : Вежа, 2009. – № 6. – С. 345–348.
9. Шейгал Е.И. Игровой дискурс: игра как коммуникативное событие / Е.И. Шейгал, Ю.М. Иванова // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2008. – Т. 67. – № 1. – С. 3–20.
10. Электронный словарь «Мультитран» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://multitrans.ru/c/m.exe?CL=1&s=dishy&I1=1>.
11. Coates J. Competing Discourses of Femininity / J. Coates // Communicating Gender in Context / ed. by H. Kotthoff, R. Wodak. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1997. – P. 285–314.
12. Dijk T.A. Introduction : Dialogue as Discourse and Interaction / T.A. Dijk [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.discourses.org/OldArticles/Dialogue%20as%20Discourse%20and%20Interaction.pdf>.
13. Holmes J. Femininity, Feminism and Gendered Discourse / J. Holmes, M. Marra // Femininity, Feminism and Gendered Discourse : A Selected and Edited Collection of Papers from the Fifth International Language and Gender Association Conference / ed. by J. Holmes, M. Marra. – Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2010. – P. 1–15.
14. Kotthoff H. Gender in Interaction. Perspectives on Femininity and Masculinity in Ethnography and Discourse. Preface / H. Kotthoff, B. Baron // Gender in Interaction : Perspectives on Femininity and Masculinity in Ethnography and Discourse / eds. H. Kotthoff, B. Baron. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2001. – P. 1–18.
15. Kotthoff H. New Perspectives on Gender Studies in Discourse Analysis / H. Kotthoff // Доклады Первой Междунар. конф. «Гендер: язык, культура, коммуникация» (25–26 ноября 1999 г.). – М. : МГЛУ, 2001. – С. 11–32.
16. Longman Dictionary of Contemporary English / director Della Summers. – Fifth Edition. – Harlow : Pearson Education Limited, 2006. – 1949 p.
17. Matlin M.W. The Psychology of Women / M.W. Matlin. – Belmont, CA : Wardsworth Publishing Company, 2008. – 672 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

18. Bradford Taylor B. Angel / B. Bradford Taylor. – L. : Harper Collins, 1994. – 495 p.
19. Scanlan P. Mirror, Mirror / P. Scanlan. – Dublin : Bantam Books, 1998. – 544 p.
20. Sheldon S. Master of the Game / S. Sheldon. – London : HarperCollins Publishers, 2005. – 673 p.
21. Vincenzi P. No Angel / P. Vincenzi. – London : Orion, 2001. – 836 p.

УДК 81'38:801.81(73):159.954.3(045)

Сташко Г. І.

ОБРАЗ МАТЕРІ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПІСЕННОМУ ФОЛЬКЛОРІ: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ

У статті розглянуто лінгвостилістичні засоби створення образу матері в американській фольклорній пісні та окреслено їх функції. Виокремлено засоби стилістичної фонетики, стилістичного синтаксису та стилістичної семасіології, які оптимально формують жіночі образи та відповідну почуттєву базу у слухача пісенного тексту. Проаналізовано лінгвокультурний аспект, а саме участь мелодії та вертикального контексту в додаткових акцентах реалізації образу матері.
Ключові слова: пісенний фольклор, образ матері, американська культура, лінгвостилістичні засоби, лінгвокультурний аспект.

Сташко Г.И. Образ матери в американском песенном фольклоре: лингвостилистический и лингвокультурный аспекты). – Статья.

В статье рассмотрены лингвостилистические средства создания образа матери в американской фольклорной песни и очерчены их функции. Выделены средства стилистической фонетики, стилистического синтаксиса и стилистической семасиологии, которые оптимально формируют женские образы и соответствующую чувственную базу у слушателя песенного текста. Проанализирован лингвокультурный аспект, а именно участие мелодии и вертикального контекста в дополнительных акцентах реализации образа матери.

Ключевые слова: песенный фольклор, образ матери, американская культура, лингвостилистические средства, лингвокультурный аспект.

Shashko H.I. The image of the mother in American song folklore: linguostylistic and linguocultural aspects). – Article.

The article describes the linguostylistic means of creating mother images in American folk songs. In this respect, the means of stylistic phonetics, stylistic syntax and stylistic semasiology that help optimally create the images of the mother are defined. Their functions are analyzed. The research results prove that these stylistic means when accompanied by music and enriched with important historical, social and cultural issues profoundly modify relevant spiritual stance of a song text listener.

Key words: song folklore, mother image, American culture, linguostylistic means, linguocultural aspect.

Фольклорні пісенні тексти є стилістично насиченими і тому стають предметом досліджень мовознавців задля пізнання та систематизації емоційно-експресивного змісту народного слова. Народна поезія, яка одночасно існує в десятках локальних версій і лінгвістично та музично оформлена залежно від географічних, культурних, історичних і лінгвістичних факторів, дає оптимальну та чесну версію образу матері. Американський пісенний фольклор (далі – АПФ) – це спосіб передачі інформації між поколіннями. На наш погляд, його доцільно трактувати за допомогою численних лінгвістичних засобів, на які багата англійська мова. Лінгвокультурний аспект, представлений вертикальним контекстом та мелодійним компонентом, допоможе встановити мовні закономірності побудови образу матері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що гендерна проблематика у фольклорі є популярною серед лінгвістів. Жіночі образи в американському фольклорі привертала увагу як зарубіжних (R.A. Jordan, S.J. Kalcik, L. Kerschen, K.M. McAndrews, C.C. Asiryan), так і українських дослідників (А.С. Птушка, О.В. Ткачик). Жіночі образи в АПФ є предметом дослідження М.Е. Brown, С.Р. Farrer, С.С. Асірян, В.А. Дмитренко, Н.І. Панащенко, Л.В. Сазанович, Г.І. Сташко, проте образ матері в американській фольклорній пісні практично не досліджений. Поясненням такого стану є незначна кількість пісенного матеріалу з відповідними образами, певні історичні та культурні чинники, які ми визначили в процесі дослідження.

Тема образності, проаналізована з позицій лінгвістики та фольклору, залишається актуальною довгий час, адже літературна мова включає в себе фольклор як органічний та невід'ємний компонент. Жіночі образи доцільно розглядати у фольклорі загалом і у фольклорних піснях зокрема, де народ сукупно вивів героїв та антигероїв епох, культур і звичаїв. Зокрема, образ матері є показником ставлення суспільства та сім'ї до жінки, її ролі у формуванні суспільно-етичних норм життя.

Метою статті є аналіз лінгвостилістичних засобів створення образу матері в американських фольклорних пісенних текстах з урахуванням лінгвокультурного аспекту. Для нашого дослідження під лінгвостилістичними ми розуміємо засоби стилістичної фонетики, стилістичного синтаксису та стилістичної семасіології, а вертикальний контекст та мелодійний компонент складають лінгвокультурний аспект.

Загальноприйнято в усіх без перебільшень етносах, що мати є духовним наставником та осередком любові, терпіння та ніжності. Таке уявлення підкріплене відповідним набором фактів у літературі, історії, фольклорі та культурі. АПФ має широку палітру жіночих образів, серед яких, безумовно, знаковим є образ матері. Проте він напрочуд мало представлений. Так, проаналізувавши вибірку зі 100 пісень, ми виокремили лише 8 з образом матері. З них чотири колицькі ("Mighty Lak' a Rose", "All the Pretty Little Horses", "Hush Little Baby", "Cradle Song"), одна маршова ("Just

Before the Battle Mother”) і три пісні про любов і повагу до матері (“Mary’s Grand Old Name”, “A Boy’s Best Friend Is His Mother”, “I Want a Girl – Just Like the Girl that Married Dear Old Dad”).

Слід також зазначити, що матеріалом дослідження стали не лише традиційні, а й авторські пісні. Дослідження Н.І. Панасенко доводять, що в АПФ авторська пісня вважається «народною» за умови, що вона зберігає свою популярність протягом віків [4, с. 169]. Авторські пісні широко представлені у збірках АПФ, їх переспівують відомі виконавці, а їх простота та впізнаваність сприяють присвоєнню їм статусу народних [6, с. 133]. Ці факти дозволяють нам не лише використати авторські пісні як матеріал дослідження, але й зробити компаративний аналіз цих двох пластів з позицій лінгвістики, музики та історії.

Отже, одним з яскравих прикладів фольклорної пісні з образом матері є колискова “All the Pretty Little Horses”, а прикладом авторської пісні – “Just Before the Battle, Mother”. Обидві пісні датуються серединою 19-го століття.

Вертикальний контекст має важливе значення для розуміння історичних передумов створення образу матері. Африканське коріння колискової [12, с. 17] пояснюється тим фактом, що багато африканських жінок було перевезено в якості рабів, вони доглядали за дітьми заможних колонізаторів з Європи та співали їм колискові. Ці пісні вирізняються стриманою низькою тональністю та повільним темпом, які створюють дитині комфортні умови для сну. Образ матері в них не має прямих описів, проте він настільки чітко з’являється при перших рядках колискової, що лише розгорнутий лінгвостилістичний аналіз пісенного тексту з урахуванням лінгвокультурного аспекту допоможуть довести алгоритм створення вказаного образу.

Пісня авторства George F. Root “Just Before the Battle, Mother” з’явилася в 1862 [9, с. 108]. Проаналізувавши історичні події в Америці, що передували появі пісень патріотичного характеру, такі як Громадянська війна (1861–1865) та війни поза межами США за участі американців (війна з Великобританією (1812–1814), американо-мексиканська війна (1846–1848) [1; 3]), допускаємо їх зв’язок з АПФ, адже відомо, що фольклор відображає критичні суспільні настрої та реакцію простих людей на історичні події. Більш того, війни принесли невимовну біль матерям, і саме в ці роки матір вперше стає об’єктом звернення; її образ хоч і другорядний, але насичений та душевно-пронизливий [5, с. 70].

Для початку лінгвостилістичного аналізу звернемося до засобів *стилістичної фонетики*, в арсеналі якої є *рима, ритм, алітерація, асонанс та ономапонія*. У колисковій образ матері, яка співає пісню, підкреслює проста жіноча *рима* з наголосом на передостанньому складі в кінці кожного куплету:

Lies a poor little lamby,

Poor little thing is crying ‘Mammy’.

Пісня “Just Before the Battle, Mother” – у чоловічому виконанні, де син звертається до матері в критичний момент свого життя. Він допускає, що це його останні думки перед фатальним боєм. Все змішалось: добро і зло, життя та смерть, мати та ворог, любов та відчай. На підтвердження цьому перехресна рима змінюється з жіночої (парокситонної) в парних рядках на чоловічу (окситонну) в непарних (Ж-Ч-Ж-Ч) в приспіві, саме в такому порядку змінюються події в пісні: звернення до матері, за яким слідує розповідь про наступний бій, смерть, ворога:

Farewell, mother; you may never

Press me to your heart again,

But, oh, you’ll not forget me, mother;

If I’m numbered with the slain.

В куплетах рима винятково проста чоловіча та присутня в непарних рядках, тоді як в парних функцію рими бере на себе ритм, наприклад:

Just before the battle, mother,

I am thinking most of you,

While upon the field we’re watching

With the enemy in view.

Пісня авторська, тому багата на *дисонанс*, завдяки якому парні рядки при більш детальному аналізі характеризується неточною римою (*never – mother; mother – banner*), тоді коли в парних рима точна. Переважає неграматична рима, вона змістовна та не надто вишукана, загалом притаманна авторам 19-го століття, коли панувала епоха модернізму. Цей період характеризується тяжінням до зображення асоціальної особистості, фаталістичності та іронії [10], що чітко проглядається в тексті пісні.

Ритм обох пісень віршований, рівномірний та підсилений римою. Крім того, у колисковій він спадаючий, що додає милозвучності та створює затишок і спокій. У деяких куплетах ритм функціонує як рима:

Hush-a-bye, don’t you cry

Go to sleepy little baby. (2 times)

When you wake you shall have

All the pretty little horses. (2 times)

Ритм у пісні “Just Before the Battle, Mother” створює відчуття порядку та завершеності, син ніби ставить умовну крапку на кожному видихові. Монотонність змінюється чеканною милозвучністю на приспівах, де є перехресна рима. Одночасно дисонанс, що замінює риму в деяких випадках, вносить різнозвуччя та упорядковану хаотичність.

Присутність *асонансу* різна. В обох піснях переважають звуки /i:/ та /i/, що за правилами поетичної фоніки передають спокій, ніжність, кохання [8, с. 184] та більш притаманні жінкам. Колискова насичена представленими звуками (*sleepy little baby, pretty little horses, little lamby, little thing*

is crying 'Mammy'), які стають «молитовними», підсилені палатальним /l/ [2, с. 142], як і сам образ матері. Дифтонги /aI/ та /eI/ у кінці рядка створюють заколисуючий ритм: *Hush-a-bye – Don't you cry; Blacks and bays – Dapples and greys; Bees and butterflies – Flitting round his eyes*. Цей ритм також проглядається в рядках, насичених /l/, що близьке до «ла-ла-ла»: *all the sleepy little horses; lies a poor little lamby*.

В авторській пісні асонанс нечисельний, здебільшого у вищеописаних непарних рядках з римотворчою функцією. У кількох прикінцевих рядках звуки /i:/ та /l/ (*Some will sleep beneath the sod. With the enemy in view*) повторюються, чергуючись. Згідно з Н.С. Ференц [8, с. 184], звук /i:/ передає не лише спокій та ніжність, але й в окремих випадках переляк, що читається і в прикладах **алітерації**. Пісенний текст насичений дзвінками приголосними звуками /b/ (*battle, brave, banner, bugles, nobly*), /ð/ (*mother, with*), /r/ (*perish, right, cruel, traitor, freedom*), /g/ (*god, give, forget, signal*), які надихають на різкі дії. За Д. Крісталом [10], короткі голосні є різкими, некрасивими та уривчастими. Саме такі звуки спостерігаються в словах, пов'язаних з війною та печалю, наприклад *forget, cruel, kill, signal, cry*. Тобто, як бачимо, чіткої алітерації не просліджується, проте саме цей факт і вказує на хаотичність, нестабільність, біль, невизначеність, що характеризує душевний стан як сина, так і матері. Образ матері вимальовується нечіткий, ніби пульсуючий, то зникає, то з'являється знову. Пряме звернення до матері на початку кожного куплету налаштовує на м'якість, любов до матері. Це підтверджується вживанням м'яких сонорних /m/, /n/, /l/ в рядках зі звертанням:

*Oh, I long to see you, mother,
And the loving ones at home,
But I'll never leave our banner,
Till in honor I can come.*

Пісня "All the Pretty Little Horses" також багата на алітерацію, де переважають м'які сонорні /m/, /n/, /l/ (*mammy, lamby, little*), які визначені як «добрі» звуки [2; 7]. Вони додають ніжних, протяжних та м'яких «жіночих» ноток до образу матері. У цій пісні як звернення матері до дитини (*sleepy little baby; go to sleep my little baby*), так і пряма мова дитини (*mammy*) насичені саме такими звуками.

Є доречним і вживання **ономатопеї**: у колисковій звуконаслідувальне слово *hush* діє заспокоїливо, а слова *hark* та *swell* в пісні "Just Before the Battle, Mother" описують звуки поля битви.

Підсумовуючи результати фонетичного аналізу, можемо стверджувати, що образ матері описує її лагідний характер, любов і взаємні почуття з боку дитини незалежно від жанру пісні. Додаткові фонетичні штрихи бекграунду розставляють на свої місця тимчасові почуття, такі як, наприклад,

ніжні почуття з боку сина в скрутну для нього хвилину, коли в його житті домінують страх, хаос і невизначеність.

Стилістичний синтаксис (повтор та його різновиди, **асиндетон**, **інверсія**, **еліпсис**, **емфатичні конструкції**, **парцеляція**, **відокремлення** та ін.) представлений вибірково та є дзеркальним для цих пісень. У колисковій **простий повтор** в кінці 1, 2, 3 та 6-го куплетів (*All the pretty little horses*) забезпечує логічність [11, с. 211], ясність думки [7, с. 144] і виконує експресивну функцію підсилення та градації. Речення здебільшого короткі, ритмічні, по два в рядку, перше та третє коротші, ніж друге та четверте. Це створює образ «гойдалки», або «маятника Ньютона», де перший енергійніший рядок «відштовхує» другий рядок, що вповільнюється. У свою чергу, «гойдалка» передає відлуння психологічного та фізичного стану матері. Вона швидше знесилена та сумна, ніж бадьора та весела. Це припущення підтверджує вертикальний контекст. Звертаючись до історичних даних [3], наведених вище, можна зрозуміти, що ця колискова виникла в Америці, коли африканські рабині співали її для дитини свого власника. За своїми дітьми рабині не мали права доглядати: відразу після народження їх розлучали, щоб служниця могла весь час проводити з дітьми власника.

Повтор у пісні "Just Before the Battle, Mother" не представлений зовсім з причини авторського походження пісні, повтор більш притаманний суто фольклорним текстам. Проте схожу роль відіграє звертання до матері (5 разів, 2 рази включно в приспіві). Воно просте, складається лише з одного слова *mother*. Указана простота чітко змальовує ситуацію: часу немає на сентименти, проте мати є єдиним вірним та надійним другом і в горі, і в радості. **Полісиндетон** також відсутній. Ймовірною причиною можемо вважати риму. Адже відомо, що полісиндетон присутній лише в куплетах без рими і виконує римотворчу функцію [7, с. 147], що підтверджується в пісні "All the Pretty Little Horses", де цей засіб присутній лише в куплетах без рими: це урівноважує всі куплети та жіночий образ зокрема (*blacks and bays, dapples and greys*). Складається стійке враження, що це врівноважена, поміркована жінка середнього чи зрілого віку.

Натомість **інверсія** притаманна обом пісням і надає додаткового емоційного забарвлення. У колисковій виникає асоціація життя «навиворіт» у контрасті з реаліями, де «ввиворіт» є кращим, спокійнішим, привабливішим: *don't you cry; way down yonder in the meadow lies a poor little lamby; in your dreams you shall ride*. До образу матері додаються нотки мрійниці, жінка сподівається на краще життя для своєї дитини. Повертаючись до вертикального контексту, стає зрозуміло, що жінка-рабиня співає колискову для дитини рабовласника, проте звертається в пісні до свого малюка,

що пояснює синтаксично доведений сум матері. В авторській пісні випадки інверсії присутні саме в описах поля битви та самої війни. Отже, ця жахлива сцена лінгвістично виділена, і це впливає не лише на сприйняття всієї пісні як протесту, але й вказує на загострені відчуття головних героїв (*comrades brave are 'round me lying; till in honor I can come; their cruel words we know*). Образ матері постає в нашій уяві як такої жінки, що має сильний духовний зв'язок із сином, поважає, розуміє його на відстані та хвилюється за сина. Проте жінка-мати надзвичайно стримана, хоча в душі, можливо, їй хочеться кричати на весь світ від болю.

Засоби *стилістичної семасіології* (*метафора, метонімія* та їх різновиди, *гіпербола, антитеза* та ін.) також по-різному представлені. Більш поширені епітет чи гіпербола, типові для фольклорної пісні, тоді як авторська «прикрашена» складними для простої мови евфемізмами чи антитезою. Отже, розглянемо спочатку ті засоби, які присутні в обох піснях. Зокрема, *енімети* (*poor lamby, dapple horse*) у пісні “All the Pretty Little Horses” мати використовує для зображення «світу мрій». Ні матір, ні малюка вони прямо не описують, проте натякають на політ фантазії та мрій невільної жінки. Вона порівнює свого малюка, який далеко, з маленькою бідною овечкою на далекому лузі, а дитина її власника, що поряд, може мати все, що забажає, «всіх конячок». Однак ми не зафіксували інших прикладів епітету, що є неприйнятним для фольклорних пісень. Проте ця особливість та інші, наведені нижче, лише додають сумних фарб до зображення безвихідності життя цієї жінки. Епітети (*brave comrades, cruel words*) також нечисельні в пісні “Just Before the Battle, Mother”. Про що це говорить? Цей факт підтверджує відсутність сентиментів, тому що на війні все чітко, реалістично. Якщо звернемося до вертикального контексту, то знову знайдемо підтвердження такому опису: твір написано в 1862 році в епоху модернізму, яка передбачала реалістичність змальовування подій і сцен. Як це стосується образу матері? Лінгвістично вона на другому плані, тому відсутність якихось маркерів підсилює присутність її образу. Ми свідчимо більший акцент на маркерах війни і розуміємо, що мати – це дзеркальна протилежність. І чим яскравіше описані жахиття, тим голосніше «кричить» мамине серце. Схожу функцію підсилення образу матері виконує *гіпербола*. У колисковій вона (*When you wake you shall have all the pretty little horses; Blacks and bays, dapples and greys, all the pretty little horses*) акцентована *зевгмою* (*When you wake you shall have cake and all the pretty little horses*) при описі чужого малюка, підкреслює різницю між багатими та бідними. Ця різниця така велика, що будь-яка додаткова перевага заможних викликає скоріше зневірену посмішку.

Пряма мова сина в творі “Just Before the Battle, Mother” має подвійну гіперболу, яка описує одне й те ж саме, тільки в різних куплетах (*I'll never leave our banner, till in honor I can come* та *Oh, yes, we'll rally 'round the standard, or we'll perish nobly there*). Для солдата обов'язком є чесна перемога, збереження прапора з честю, навіть якщо це дається ціною життя. Ця думка має запам'ятатися кожному, хто є ворогом, тому і тут присутня гіпербола (*Tell the traitors all around you*). На фоні гіперважливості честі та доблесті образ матері отримує штрихи відчуття безвихідності її становища та одночасної гордості за сина. Достойний син у достойної матері. А чи варті ці всі чесноти життя, можливо, єдиного сина? У слухача мимоволі з'являється співчуття й ефект присутності одночасно на полі бою та вдома біля матері. Таке роздвоєння реальності також показано *метафорою*, яка в епоху модернізму стає засобом опису культу волі, надлюдини та утопічних ідей життєвого ладу [8, с. 357]. *Персоніфікація* (*Now, may God protect us, mother, as He ever does the right* та *Hear the "Battle-Cry of Freedom", how it swells upon the air*) як вид метафори збільшує значення певних аспектів для солдата та має функцію звеличування. Бог та бойова пісня є єдиними вершителями його долі в підвищеній небезпеці. Доречним тут є *евфемізм* (*sleep beneath the sod*), він пом'якшує та облагороджує поняття «смерть». Вищезазначені «елементи» образу матері підтверджує *антитеза* на рівні пісенного тексту, що полягає в протиставленні думок про матір, дім і Бога та думок про війни та поля бою, у протиставленні добра та зла:

Just before the battle, mother, I am thinking most of you,

*While upon the field we're watching with the enemy in view:
Oh, I long to see you, mother, and the loving ones at home,
But I'll never leave our banner, till in honor I can come.*

За О.М. Мороховським, «антитезне протиставлення частіше всього зустрічається в безполучникових реченнях або в складносурядних реченнях зі сполучником *but* <...> і має функцію контрастного протиставлення референтів і ритмічну організацію висловлювання» [7, с. 193]. Як бачимо, антитеза гармонійно вплітається в загальну картину образів та описаних подій і підсилює їх.

Для підтвердження отриманих результатів доречно розглянути окремі дані *музичного аналізу*. Мелодія колискової “All the Pretty Little Horses” починається з чистої квінти з подальшим відчуттям пустоти, замість кульмінації вона ковзає вниз, ніби «зітхання». Акцент падає на безвихідь, безрезультатні спроби вирватися з замкнутого простору. Сум підкреслено мажорним акордом, який несподівано звучить мінорно на словах *blacks* та *bays*, тут мелодія корелює з описом гарних конячок для заможної дитини, де лінгвістично гіпербола та зевгма транслюють зневіру.

Пісня “Just Before the Battle, Mother” написана в маршовому жанрі, який підсилює ритм. Пом’якшення синкопами дає короткі паузи, проте вони лише збільшують напруження та провокують дисонанс, чим привертається увага до тих слів, на яких припиняється розвиток мелодії. Музичний аналіз повністю збігається з лінгвістичним на точках звернення сина до матері. Музично приспів є копією 1-го та 2-го рядків першого куплету. Фонетично вкраплена ніжність шляхом асонансу та алітерації підкріплена прискоренням темпу через те, що мелодія викладена більш дрібними тривалостями, ритм і метр збігаються. Тональність «сі б мажор» звучить більш лірично та трепетно через те, що на метричну пульсацію з четвертих тривалостей накладається мелодія з восьмих. Там, де лексично думки про матір та дім пов’язані з думками про Бога, у мелодії на слові *God* немає

паузи, чим підтверджується значимість і матері, і Бога, який ніби є одним з ангелів-охоронців, як-то мати, дім.

Зважаючи на викладене вище, **висновки** однозначні для обох пісень, де образ матері другорядний, проте позитивний в обох випадках. Головним чином образ формується через канал почуттів, що виникають під час ознайомлення з піснею, а не через пряму інтерпретацію лексики, яка подекуди вводить в оману. Музичні та фонетичні засоби збалансовують і додають те, що не можна сказати словами, роблять образ матері проникливим, чуттєвим. Загальна картина свідчить про правильність інтегрованого підходу до аналізу пісенних текстів. Оскільки образ матері – не єдиний жіночий образ, перспективними є подальші розвідки в цьому руслі, як-то образи дружини, сестри чи коханої.

Література

1. История США : в 4 т. / отв. ред. Н.Н. Болховитинов. – М. : Наука, 1983. – Т. 1. 1607–1877. – 1983. – 688 с.
2. Качуровський І.В. Фоніка / І.В. Качуровський. – Мюнхен : Український вільний університет, 1984. – 208 с.
3. Народ, да! Из американского фольклора / под ред. Н.В. Шерешевской, Т.Г. Голенпольского. – М. : Правда, 1983. – 480 с.
4. Панасенко Н.И. Культурологический подход к классификации американского песенного фольклора / Н.И. Панасенко, Я.Ф. Дмитриев // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2008. – № 24 (163). – С. 168–183.
5. Сташко Г.І. Еволюція жіночих образів в американському пісенному фольклорі / Г.І. Сташко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – Одеса, 2014. – № 11. – С. 68–71.
6. Сташко Г.И. Особенности американской фольклорной песни / Г.И. Сташко // Научный результат. Серия «Вопросы теоретической и прикладной лингвистики». Сетевой научно-практический журнал. – Том 1. – 2014. – № 2. – С. 131–136.
7. Стилистика английского языка : [учеб. пособие]. / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. – К. : Высш. шк., 1991. – 272 с.
8. Ференц Н.С. Основи літературознавства : [навч. посібник] / Н.С. Ференц. – К. : Знання, 2011. – 431 с.
9. Appleby A. America's All-Time Favorite Songs / A. Appleby, J. Stone. – New York ; London ; Sydney : Amsco Publications, 1991. – 398 p.
10. Crystal D. The ugliest words / D. Crystal // Guardian Review. – 2009, 18 July. – P. 5.
11. Galperin I.R. Stylistics / I.R. Galperin. – М. : Higher School Publishing House, 1971. – 343 p.
12. Osman A.H. If you feel like singing. USIA / A.H. Osman, J. McConochie. – 1993. – 95 p.
13. Модернізм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : uk.wikipedia.org/wiki/Модернізм.

ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЯ ТІНЕЙДЖЕРІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖОАН РОЛІНГ «ГАРРІ ПОТТЕР І КУБОК ВОГНЮ»)

Стаття присвячена дослідженню формально-змістової організації мовлення тинейджерів у тексті жанру фентезі. Виділено критерії класифікації означеного типу мовлення. Розглянуто особливості діалогічного, полілогічного та монологічного спілкування. Досліджено звертання тинейджерів, прояви емоцій, різновиди діалогічного мовлення залежно від виконуваної комунікативної функції.

Ключові слова: мовлення, тинейджер, форми спілкування.

Четверікова Е. Р. Формы реализации речи тинейджеров (на материале романа Джоан Роулинг: «Гарри Поттер и кубок огня»). – Статья.

Статья посвящена исследованию формально-содержательной организации речи тинейджеров в тексте жанра фэнтези. Выделены критерии классификации обозначенного типа речи. Рассмотрены особенности диалогической, полилогической и монологической форм общения. Исследованы обращения тинейджеров, проявление эмоций, разновидности диалогической речи в зависимости от выполняемой коммуникативной функции.

Ключевые слова: речь, тинейджер, формы общения.

Chetverikova O. R. Forms of realization of teenager speech (by the novel of J. Rowling “Harry Potter and the Goblet of Fire”). – Article.

The article is devoted to the investigation of the formal and content-based organization of teenager speech in fantasy. The criteria for the classification of the defined speech type have been distinguished. The peculiarities of dialogical, polylogical and monological communication forms have been investigated. The forms of direct address, emotional background of speech, various types of dialogues distinguished on the base of the communicative function have been studied.

Key words: speech, teenager, communication forms.

Серед мовленнєвих характеристик різних вікових груп населення можливо виділити мовлення тинейджерів, котрі найбільш жваво реагують на всі події в житті та навколишньому середовищі. Тинейджером (teenager) є підліток – хлопчик чи дівчина – у перехідному віці (від 13 до 19 років). Мовлення тинейджерів – це взаємне спілкування за допомогою мови, що поєднує обмін думками та почуттями. Учені досліджують різні аспекти мовлення тинейджерів: девіантну поведінку підлітків, семантико-стилістичні особливості мовлення, використання жаргонів, сленгу та інші важливі проблеми. Різні аспекти мови та мовлення тинейджерів вивчалися такими дослідниками, як А. Ніколенко, О. Літвінов, М. Маковський, В. Дорда, А. Захарова, О. Моїсеєнко, О. Галапчук та інші. Проте на сучасному етапі розвитку лінгвістики мова тинейджерів становить собою ще недостатньо вивчене питання, яке потребує подальшого дослідження. Нашу статтю присвячено розгляду форм і деяких лінгвістичних особливостей реалізації мовлення означеної вікової групи на матеріалі роману Джоан Ролінг «Гаррі Поттер і кубок вогню» жанру фентезі мовою оригіналу.

Жанр фентезі набув популярності наприкінці минулого століття. Він існує на межі між науковою фантастикою та казкою і поєднує у собі риси, що відмічаються в обох жанрах. Твори означеного жанру зображують величезну кількість умовних світів, загадкових і схожих на реальних людей персонажів і стилістично є певною інновацією в літературній творчості. За своїм характером вони є багаторівневими та філософськими.

Звернення сучасної лінгвістики до творів художньої літератури зумовлене тим, що пред-

ставлене у них мовлення персонажів є, по суті, відображенням реального мовного існування суспільства. Літературна мова прагне дзеркально відобразити розмовну мову, що сприяє «створенню ефекту об'єктивності та достовірності подій» [1, с. 161].

Існують різні підходи до виділення критеріїв і класифікації мовлення персонажів. Сюди входять такі критерії, як змістовно-стилістичний, функціонально-семантичний, екстралінгвістичний, критерії ступеню обробки змісту, протяжності, зверненості, завершеності. Усі означені критерії мають своє відображення у різних формах реалізації мовлення, що поєднують діалог, полілог та монолог.

Діалог у художній прозі є аналогом усного розмовного мовлення і значною мірою підпорядковується законам розвитку останнього. Лексичний склад діалогу містить одиниці загальнорозмовного стилістичного пласту, емоційно-забарвлену лексику. Діалогічне мовлення в художній прозі має основні характеристики звукового мовлення: емоційність, контактність тощо. У ньому відмічаються окличні та питальні конструкції, неповні речення, оцінні слова.

На переконання багатьох вчених, діалог є природною, первинною формою мовлення, яка притаманна побутовому спілкуванню, і відрізняється змістовою і структурно-композиційною простотою та єдністю тематичного змісту. Як відзначає О. Селіванова, **діалог** (*dialogue*) — це двосторонній обмін інформацією між двома людьми у вигляді питань і відповідей [2, с. 712]. У художньому творі діалог тинейджерів представляє утворення, яке віддзеркалює ситуативність і спонтанність

мовлення [3, с. 28]. Його призначення – в обміні думками, оцінками подій з метою вирішення проблемних ситуацій, у створенні самохарактеристики персонажа, передачі нової інформації, продовженні сюжетних ліній твору. Ситуативним діалогічне мовлення є тому, що часто його зміст можна зрозуміти лише з урахуванням тієї ситуації, у якій воно здійснюється. Іншою визначальною рисою мовлення є його спонтанність. Обмін репліками відбувається досить швидко. Це й зумовлює спонтанність, непередбачуваність мовленнєвих дій. Діалогічне мовлення має двосторонній характер. Спілкуючись, підлітки виступають по чергово у ролі мовця і слухача, який реагує на репліку партнера.

Діалогічне мовлення має зв'язок із загальним комунікативним наміром учасників спілкування, тому зміни в комунікативному намірі, що впливають на характер відношень між відправником і отримувачем інформації дають можливість виділити діалоги-переконання, діалоги-диспути, діалоги-взаємодоповнення та діалоги з домінантою висловлювання. Загальний зміст діалогу розподіляється між співрозмовниками й одночасно об'єднується предметом розмови. При діалогічному спілкуванні кожен зі співрозмовників реалізує свій намір, спонукаючи іншого співрозмовника до певних мовленнєвих дій.

Відзначені діалоги відбуваються між дорослими і підлітками та тільки між підлітками. Як правило, усі вони містять звертання, які називають іншого співрозмовника та позначають його соціальний стан, як-от:

“How are you, Mr. Weasley?” – “Thank you, Harry, I’m o’key” [9, p. 31].

“What’s happening at Hogwarts, Dad?” said Fred at once [9, p. 94].

“That’s all right, Professor!” Hermione gasped... [9, p. 176].

Якщо спілкуються друзі, вони майже завжди звертаються один до одного на ім'я, наприклад: *“Hello, Ron. How are you?” – “Fine, thanks. What about you?” – “Oh, not too bad” [9, p. 12].*

Характерною особливістю діалогічного мовлення тінейджерів є його емоційна забарвленість. Молодим людям притаманне емоційне сприйняття дійсності. Емоції, відзначені в мовленні персонажів, можуть бути співвіднесені з різними одиницями: лексичними та синтаксичними. Це слова та словосполучення, які називають та описують емоції (*hate, suffer, panic, worst fear, scared, make smb. mad* тощо), речення, що виражають емоції (*Ha, ha, ha!; Oh, God!; Really? Why should I believe him?*).

Наприклад: *“But she was frightened!” Hermione burst out angrily, glaring at Mr. Crouch. “Your elf’s scared of heights, and those wizards in masks were levitating people! You can’t blame her for wanting to get out of their way!” [9, p. 142–143].*

Про певний емоційний стан підлітків свідчить авторське мовлення, наприклад:

“Maybe they couldn’t get anyone!” said Hermione, looking anxious [9, p. 178].

“There are house-elves here?” she said, staring, horror-struck [9, p. 185].

У діалогах відмічається велика кількість оцінок, що стосуються третьої особи або казкового персонажа. Вони можуть прямо або непрямо виражатися у репліках:

“Shut up, Pig”, said Ron, edging his way between two of the four beds that had been squeezed into the room. “Fred and George are in here with us, because Bill and Charlie are in their room”, he told Harry. “Percy gets to keep his room all to himself because he’s got to work”. – “Er-why are you calling that owl Pig?” Harry asked Ron. “Because he’s being stupid”, said Ginny [9, p. 57].

У значній кількості діалогів вживаються «готові» мовленнєві одиниці. Їх називають формулами, шаблонами, стереотипами, які надають діалогові емоційності. Наприклад:

“Excuse me”. – “Yes? Can I help you?” – “Could you, please, tell me the way to Trafalgar Square?” – “Well, look here. I am going in the same direction. I might show you the way there”. – “Oh, thank you. It’s very kind of you”. – “Don’t mention it” [9, p. 148].

Як процес мовленнєвої взаємодії діалогічне мовлення виконує такі комунікативні функції:

1) функцію запиту інформації – повідомлення інформації;

2) функцію пропозиції (у формі прохання, налякування, поради) – прийняття/неприйняття запропонованого;

3) функцію обміну судженнями, думками, враженнями;

4) функцію взаємопереконання чи обґрунтування своєї точки зору.

Виділяють різні функціональні типи діалогу:

1) розпитування, яке може бути одностороннім або двостороннім. У першому випадку ініціатива запитувати належить лише одному партнеру, у другому – кожному з них;

2) домовленість, що виникає при вирішенні співрозмовниками питання про плани та наміри на майбутнє. Підтипом може бути діалог – розпитування-домовленість;

3) обмін враженнями/думками, що має на меті виклад свого бачення якогось предмета, події або явища. Під час його здійснення співрозмовники висловлюють свої думки, наводять аргументи для доказу чогось, погоджуються з точкою зору партнера або спростовують її;

4) обговорення/дискусія – виникає за умови, коли співрозмовники прагнуть виробити якість рішення, переконати один одного [4, с. 146–153].

Залежно від провідної комунікативної функції, яку виконує той чи інший діалог, ми виділили такі типи:

– діалог-розпитування:

“Death Eaters?” said Harry. “What are Death Eaters?” – “It’s what You-Know-Who’s supporters called themselves,” said Bill. “I think we saw what’s left of them tonight – the ones who managed to keep themselves out of Azkaban, anyway” – “But what were Voldemort’s supporters...” Harry began [9, p. 147].

– діалог-домовленість:

“Hiya, Harry!” It was Colin Creevey, a third year, to whom Harry was something of a hero. “Hi, Colin,” said Harry warily. “Harry, guess what? Guess what, Harry? My brother’s starting! My brother Dennis!” – “Er-good,” said Harry. “He’s really excited!” said Colin, practically bouncing up and down in his seat. “I just hope he’s in Gryffindor! Keep your fingers crossed, eh, Harry?” – “Er-yeah, all right,” said Harry [9, p. 177–178].

– діалог – обмін враженнями (думками):

“Have you had a good summer, Harry?” said Hermione. “Did you get our food parcels and everything?” – “Yeah, thanks a lot”, said Harry. “They saved my life, those cakes”. – “And have you heard from...” Ron began, but at a look from Hermione he fell silent [9, p. 36].

– діалог – пояснення ситуації:

“Get up! Ron, Harry, come on now, get up, this is urgent!” Harry sat up quickly and the top of his head hit canvas. “S’ matter?” he said. Dimly, he could tell that something was wrong. “No time, Harry, just grab a jacket and get outside” [9, p. 122].

“Like we’d say anything else surrounded by that lot. I wonder what the Bulgarians have got dangling all over their tents?” said Hermione. “Let’s go and have a look”, said Harry, pointing to a large patch of tents up field, where the Bulgarian flag – white, green, and red – was fluttering in the breeze [9, p. 43].

Характерною рисою діалогічного мовлення тінейджерів є використання прямого порядку слів у питальних реченнях, вживання багатої кількості емоційно-оцінної лексики, звертання на ім’я, середні за кількістю слів речення (5–9 слів).

Наступною формою реалізації мови тінейджерів є полілог.

Щодо виділення полілогу в тексті, існують різні думки. Полілог – це розмова одразу декількох осіб, що розвивається як динамічний обмін короткими репліками, не тільки тими, котрі доповнюють, але й тими, що переривають одночасний діалогічний перебіг [5, с. 164], форма, яка може бути зведена до кількох перехресних діалогів [6, с. 98]. Полілог у художній літературі є засобом для масових сцен, соціальної характеристики персонажів, надання більшої напруженості окремим епізодам твору [7, с. 26]. Як і діалог, полілог у художній прозі імітує розмовне усне мовлення, тому його лексичні характеристики подібні тим, що має діалог. Він відбиває цілеспрямовану мовленнєву

активність кількох персонажів, що діють більш-менш кооперативно, відповідно до певних умов зображеної ситуації. Окремі репліки можуть доповнювати чи переривати одночасний діалогічний перебіг. Активність персонажів у полілозі може бути неоднаковою. Лексичні характеристики полілогу подібні тим, які має діалог. Наприклад:

“Where’s Crooks hanks?” Harry asked Hermione now.

“Out in the garden, I expect”, she said. “He likes chasing gnomes. He’s never seen any before”.

“Percy’s enjoying work, then?” said Harry, sitting down on one of the beds and watching the Chudley Cannons zooming in and out of the posters on the ceiling.

“Enjoying it?” said Ron darkly. “I don’t reckon he’d come home if Dad didn’t make him. He’s obsessed. Just don’t get him onto the subject of his boss” [9, p. 34].

Найважливішими ознаками полілогу тінейджерів є такі:

– ситуативна обумовленість ситуацією, у межах якої відбувається спілкування;

– неоднакова комунікативна роль учасників (певний комунікант у ході розгортання полілогу може виступати і як спостерігач, і як мовець);

– репліки кожного з учасників розрізняються формально та семантично.

У нашому дослідженні полілоги становлять майже однакове співвідношення з діалогами. Це пояснюється особливостями авторського задуму та розгортанням сюжетних ліній у творах. Використання полілогічного мовлення сприяє розкриттю характерів персонажів, виявляє їхнє ставлення один до одного, підкреслює прагнення підлітків створювати власні групи за інтересами.

У полілозі відбувається накопичення інформації, що вноситься окремими його учасниками. Для нього можливі тематичні перескакування, коли різні мовці заохочують обговорювати різні теми, тому може спостерігатися складна взаємодія реплік.

Різниця в обсязі та якості інформації, якою володіють персонажі, може створювати певний дисбаланс у комунікації, що сприяє монологізації мовлення у діалозі або полілозі.

Це підтверджує вислів про те, що монологічні, діалогічні та полілогічні побудови в художній прозі не завжди існують у чистому вигляді; у них теж можна визначити складну різноманітність змішаних типів. Взаємодію і взаємоперехід монологу та діалогу відбивають такі терміни, як «монологічний діалог», «діалогізований монолог», «діалогізований внутрішній монолог». Зіткнення думок, боротьба ідей, поглядів, характерів знаходить своє вираження не тільки в діалогічній формі, але й в діалогізованому монолозі, який може перериватись синтаксичними конструкціями зі

звертально-окличним змістом, котрі сприяють налагодженню або підтримці контакту; у монологі можуть міститися альтернативні, риторичні запитання або конструкції з невластивим мовленням, що активно діють на адресата, змушуючи і думках скласти відповідь, розмірковувати в процесі сприйняття. Відмінності в структурі мовленнєвої ситуації визначаються розподілом ролей між учасниками мовленнєвого акту.

Аналізуючи мовлення тінейджерів, ми відмітили їх схильність уникати довгих речень і промов. Це може бути обумовлено психологічними особливостями людини у певному віці, коли вона вибирає більш природні діалогічні та монологічні форми спілкування. Як відзначає М. Феллер, монолог (від грец. *monos* «один» і *logos* «мова») – це форма мовлення адресанта, розрахована на пасивне й опосередковане сприйняття [8, с. 112], що не власне підліткам.

Певна монологізація реплік пов'язується з необхідністю повідомити новину, передати переживання. Щодо письмового монологічного мовлення, то воно представлене у вигляді листування. Письмове мовлення будується за відсутності співрозмовника, тому воно максимально розгорнене, у ньому синтаксична розчленованість досягає свого максимуму.

Наприклад:

Harry cleared his desk of crumpled pieces of parchment and reread his finished letter. "Dear Sirius, Thanks for your last letter. That bird was enormous; it could hardly get through my window. Things are the same as usual here. Dudley's diet isn't going too well. My aunt found him smuggling doughnuts into his room yesterday. They told him they'd have to cut his pocket money if he keeps doing it, so he got really angry and chucked his Play Station out of the window. That's a sort of computer thing you can play

games on. Bit stupid really, now he hasn't even got Mega-Mutilation Part Three to take his mind off 10 things. I'm okay, mainly because the Dursleys are terrified you might turn up and turn them all into bats if I ask you to. A weird thing happened this morning, though. My scar hurt again. Last time that happened it was because Voldemort was at Hogwarts. But I don't reckon he can be anywhere near me now, can he? Do you know if curse scars sometimes hurt years afterward? I'll send this with Hedwig when she gets back; she's off hunting at the moment. Say hello to Buck beak for me. Harry" [9, p. 26–27].

Ми відмічаємо логічну послідовність у викладенні інформації, риторичні питання, більш складний синтаксис. У ситуації розповіді, яка представляє певний ланцюг подій, більш-менш логічне пов'язаних, мовець володіє обсягом інформації, що відрізняється від розмовного мовлення, яке характеризується спонтанністю. Роль мовця в подібній ситуації визначається його співвіднесеністю з адресатом і зв'язком з тим, про що він розповідає.

У результаті проведеного дослідження ми помітили, що спілкування тінейджерів відбувається у формах діалогу або полілогу, що переважно складається з перехресних діалогів. У таких діалогах учасники проявляють неоднакову активність, котра залежить від обсягу інформації, яку вони мають, емоційного стану та комунікативного наміру. Монологічне мовлення не є характерним для спілкування. Його можна відзначити лише у вигляді листів, що представляють зразки писемного мовлення. У подальшому дослідженні пропонується розглянути фактори, які приводять до монологізації мовлення підлітків, зосередитися на його комунікативних властивостях.

Література

1. Потятинник У. Соціолінгвістичні та прагматистичні аспекти функціонування сленгової лексики (на матеріалах періодики США) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / У. Потятинник. – Львів, 2003. – 246 с.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
3. Копыленко М. О семантической природе молодежного жаргона / М. Копыленко // Социально-лингвистические исследования. – М. : Наука, 1976. – № 5. – С. 111–117.
4. Дорда В. Статус студентського сленгу та адгерентних груп англомовної ненормативної лексики / В. Дорда // Вісник СумДУ. – Суми : СумДУ, 2006. – № 3. – С. 188–192.
5. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови : [підручник] / О. Пономарів. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Тернопіль : Навчальна книга, 2000. – 248 с.
6. Брандес М. Стилїстика немецкого языка (для институтів и факультетів иностранных языков) : [учеб.] / М. Брандес. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1990. – 320 с.
7. Круглова С. Полилогическая речь (на материале английского языка) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / С. Круглова. – М., 1997. – 17 с.
8. Феллер М. Текст і зображення як модель комунікативного акту / М. Феллер / Нариси про текст. Теоретичні питання композиції і тексту. – К. : РВИ «Київ. ун-т», 1998.
9. Rowling J.K. Harry Potter and the Goblet of Fire. Part 4 / J.K. Rowling. – London : Bloomsbury Publishing Plc., 2000. – 636 p.

АКСІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛОМОВНИХ ПРИСЛІВ'ЇВ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

У процесі розвитку свідомості людина формує своє уявлення про світ, дає оцінку реаліям і фактам дійсності, розставляє ціннісні пріоритети. Ці процеси відображаються в мові, зокрема в пареміологічному корпусі, який є універсальним джерелом інформації щодо різноманітності аксіологічних характеристик та їх особливостей, узагальнених у статті.

Ключові слова: оцінність, оцінка, аксіологічна характеристика, прислів'я.

Шепітько С. В. Аксіологические характеристики англоязычных пословиц: вопросы теории. – Стаття.

В процессе развития личности человек формирует свое представление о мире, дает оценку реалиям и фактам действительности, расставляет ценностные приоритеты. Эти процессы отражаются в языке, в частности в паремииологическом корпусе, являющемся источником информации о разнообразии аксиологических характеристик и их особенностях, которые обобщены в статье.

Ключевые слова: оценочность, оценка, аксиологическая характеристика, пословица.

Shepitzko S. V. Axiological characteristics of proverbs: theory. – Article.

In the process of personality development man forms his idea of world, evaluates realia and phenomena, arrange priorities. These processes are reflected in language, namely in its paremiology, which are the source of information about diversity of axiological characteristics and their peculiarities that are the topic of the article.

Key words: value, evaluation, axiological characteristics, proverb.

Паремійна картина світу відбиває уявлення певного етносу про ціннісні властивості навколишнього середовища та характеристики поведінки людини. У семантиці паремій акумульовано національно-культурну інформацію, скомпресовані знання та досвід. Невід'ємною ознакою паремій є їх оцінний характер. Майже всі прояви життя людини знаходять відбиття у пареміофонді мови; етноси створюють свої оцінки таких проявів.

Пареміологічний корпус являє собою цікавий матеріал в плані вивчення аксіологічних закономірностей аналізу, зафіксованих у мові стратегій оцінювання, оскільки паремії акумулюють додаткову інформацію про характер вчинків і поведінку людини. З огляду на це виявлення аксіологічного потенціалу пареміологічних одиниць, зокрема прислів'їв, є нагальним і **актуальним** завданням сучасного мовознавства.

Останнім часом у лінгвістиці спостерігаються різноманітні напрямки дослідження ціннісно-сміслових категорій, що вказує на високу теоретичну та практичну важливість вивчення цього явища. Аксіологічні характеристики є **предметом аналізу** таких мовознавців, як Н.Д. Арутюнова, Ю.С. Степанов, В.М. Телія, В.І. Шаховський та інші. Отже, аксіологічні структури набувають вагомого значення серед наукових парадигм сьогодення, але й досі існує **брак цілісного бачення об'єкту** дослідження, який є **предметом** аналізу цієї публікації.

Семантика паремій ґрунтується на людській системі цінностей, тобто на ставленні до добра і зла, користі і шкоди тощо. Досліджуючи пареміологічний фонд певного етносу, можна виявити його пріоритети та орієнтації. Вивчення такого мовного феномену, як паремія, пов'язане зі зверненням до аксіології. Саме аксіологічний підхід у

вивченні паремій об'єднує різні методи, методики та дозволяє вирішити цілий ряд питань, пов'язаних із дослідженнями їх особливостей, серед яких питання про визначення аксіологічних характеристик паремій.

Таким чином, **метою** нашої роботи є узагальнення теоретичної інформації, що стане підґрунтям для методології дослідження, та аналіз аксіологічних характеристик на матеріалі пареміологічних одиниць англійської мови.

Для реалізації поставленої мети ми плануємо розв'язання **таких завдань**:

- уточнити поняття аксіологічної характеристики;
- виокремити елементи, які входять до складу ціннісних характеристик;
- визначити аксіологічний потенціал етнічної особистості в процесі мовлення;
- виділити комплекс мовних засобів, які об'єктивують ключові ознаки вираження ціннісних орієнтацій у пареміях;
- провести практичний аналіз пареміологічних одиниць, до складу яких входять елементи категорії цінностей та узагальнити отримані дані.

Аксіологічною основою паремій є цінності. Цінності – це узагальнені, стійкі уявлення про бажані блага та прийнятні способи їх отримання, у яких сконцентрований попередній досвід суб'єкта і на основі яких приймаються рішення про його подальшу поведінку [12]. Цінністю може виступати будь-яка реалія (матеріальна чи ідеальна, реальна чи уявна, ситуативна чи стійка, локальна чи універсальна), у якій індивід бачить необхідність чи важливість для себе [8].

Ціннісні орієнтації дозволяють особистості ранжувати об'єкти за значимістю для неї. Вони можуть виступати як стимули задля досягнення певних цілей, внаслідок чого вони отримують

функцію регуляторів соціальної поведінки [15]. Рівень розвитку ціннісних орієнтацій залежить від присутності певного рівня знань, сформованості почуттєвої сфери та рівня образного мислення, інтелектуальних здібностей, навичок сприйняття, оцінки, вибору та творчого підходу до практичної діяльності.

Ціннісне самовизначення – це уподібнення до значимих об'єктів та ідентифікація з ними. Формування реальної дійсності, характеру й умов життя відбувається відповідно до змісту наших думок і міркувань. За допомогою оцінок та інтерпретацій ми описуємо проблему, яку визнаємо за головну мету, та визначаємо для неї кордони [7]. Ціннісне самовизначення безпосередньо пов'язане з вибором, адже, здійснюючи його, особистість повинна вибрати певні цінності.

Говорячи про аксіологічний потенціал особистості, ми маємо на увазі багаторівневе інтегративне динамічне новоутворення, яке характеризується наявністю стійкої структури (ієрархії) ціннісних орієнтацій, що визначають характер майбутньої життєдіяльності мовця. Суттєвими характеристиками аксіологічного потенціалу особистості є системно-структурна організація, соціокультурна детермінованість, відносна стійкість, поліфункціональність, креативне спрямування [10].

У контексті цінностей стереотип визначається як стале ставлення людини до навколишніх подій, які сформовані на основі їхнього порівняння з внутрішніми ідеалами. Стереотип може з'являтися як результат недостатньої інформації про певну особу, групу чи матеріальний об'єкт.

Нормативна поведінка пов'язана з виконанням певних сталих, зазвичай групових норм, які існують у цьому суспільстві. Вони визначають стосунки між членами цих груп. Нормативна поведінка може нав'язуватися індивідуально у вигляді примусового виконання особою певної ролі в колективі або бути загальною для всіх суб'єктів взаємодії.

Велике значення має і морально-етична сфера, яка цілком визначається ідеалами людини – уявленнями про зразково-показову поведінку. Ідеал – це цілісний образ, у якому втілюються найбільш цінні та привабливі людські риси [11]. Ідеали формуються під суспільним впливом. Вони значною мірою визначаються ідеологією, світоглядом.

Аксіологічний потенціал паремій і наявність у них всебічних ціннісних характеристик пов'язаний із соціокультурними нормами та уявленнями суспільства. Паремії виступають джерелом інформації про характер вчинків і поведінку людини. Аксіологічною основою паремій виступають цінності, які орієнтують індивіда у його оточенні та виявляють позитивні чи негативні сторони реалій дійсності.

Серед основних категорій дійсності оцінка, маючи онтологічну природу [1, с. 16], ґрунтується

на філософській системі цінностей, а отже, її вивчення звертає нас до аксіології.

Аксіологія, або вчення про природу моральних, естетичних та інших цінностей, їх кореляцій та реляцій з соціальними, культурними, індивідуальними чинниками [3, с. 322], постулює цінності як «соціальні, соціально-психологічні ідеї та погляди, які розподіляються та успадковуються кожним новим поколінням» [13, с. 97].

Зв'язок між оцінкою та цінностями полягає також у тому, що оцінка є фактором, який формує ціннісну картину світу: «Процес оцінки – це спосіб реалізації цінності об'єкта, усвідомлення суб'єктом ціннісної предметності об'єкта, що реалізуються в вигляді судження про ту ціннісну предметність, яка стала предметом оцінки [2, с. 116].

Категорія мовної оцінки є сукупністю мовних одиниць, що поєднані оцінною семантикою та відбивають ставлення мовця до змісту мовлення.

Оцінність як ціннісний компонент значення присутня в різноманітних мовних формах; вона є одним з різновидів модальності. За визначенням В.Н. Телії, оцінна модальність становить собою «зв'язок, що встановлюється між ціннісною орієнтацією мовця/слухача та визначеною реальною, що оцінюється позитивно чи негативно на якій-небудь підставі <...> відповідно до «стандарту» буття речей або стану справ деякої картини світу, що лежить в основі норм оцінки [14, с. 82]. Оцінна модальність має певну структуру, модальну рамку [14, с. 5], що вміщує комплекс ознак (А г В, де А – суб'єкт, В – об'єкт, г – оцінне ставлення).

Тобто головними елементами структури оцінки є суб'єкт, об'єкт, характер оцінки та її підстава. Усі вони співвідносяться з компонентами мовної семантики оцінки, що відбиває структуру оцінного судження.

До модальної рамки також увійдуть шкала оцінки, стереотипи, що є необхідними у зв'язку з облігаторністю ціннісних орієнтацій для соціуму.

Головні елементи структури оцінки, у свою чергу, є підставами для її типологій. О.М. Вольф виділяє такі види оцінки, що ґрунтуються на підставі суб'єкта: етичні, естетичні, функціональні (що вміщують елементи раціональної та емоційної оцінки), пієтетні та порівняльні [5, с. 17–19].

Якщо за критерій типології беремо характер оцінок, то вони поділяються на абсолютні та порівняльні [16, с. 107]. У формулюваннях першої превалює шкала “good/bad”, другої – “better/worse”. Тобто абсолютну оцінку застосовують до одного об'єкта, тоді як порівняльна передбачає наявність принаймні двох об'єктів.

Підстава оцінки є базою для численних і не завжди аргументованих класифікацій, таких як внутрішні та зовнішні оцінки, наприклад [9, с. 459], або інгеретні та адгеретні, що врахо-

вують вплив контексту на реалізацію семантики оцінних одиниць.

На підставі зіставлення дійсності, властивості суб'єкта із соціальним стандартом, стереотипом оцінні значення поділяють на суб'єктні та об'єктні [17, с. 54].

Однозначність/неоднозначність оцінки є підставою для розподілу оцінок на амбівалентні та глобальні [6, с. 534].

Індивідуальні та спеціальні оцінки виокремлюють на ґрунті відповідності /невідповідності вимогам або бажанням суб'єкта можливостей практичного використання, здатності викликати позитивні/негативні емоції тощо. Взагалі всі класифікації оцінок залежать від наукових інтересів дослідників, що застосовують різні критерії для їх обґрунтування. Так, аксіологічна інтерпретація, що взята за критерій, розподіляє оцінки на позитивну та негативну; залежно від наявності емотивного компонента оцінки розподіляють на раціональні та емоційні; залежно від співвідношення суб'єктивного та об'єктивного чинників ми говоримо про дескриптивні/власні та оцінні / такі, що приписуються суб'єктом властивості об'єкту.

Залежно від характеру оцінної ознаки, обумовленої взаємодією суб'єктивних та об'єктивних факторів, виділяють загальну (*good*) та приватну (*kind*) оцінку.

Для вираження ціннісного ставлення суб'єкта до об'єкта оцінки залучені різні мовні засоби, серед яких лексичні, граматичні, фонетичні, а також прийоми – стилістичні та графічні.

Н.Д. Арутюнова подає класифікацію приватних оцінок, в основу якої покладено мотивацію оцінного значення, тобто знаходження причини винесення оцінки суб'єктом. Подальший розподіл на сенсорно-смакові, психологічні, інтелектуальні, емоційні, естетичні, утилітарні, нормативні та теологічні типи ґрунтується відповідно до можливості відкритого вираження їх мотиву в три кластери – сенсорні, сублімовані, раціоналістичні [1, с. 9].

Класифікація оцінки Н.Д. Арутюнової, покладена в основу опису матеріалу дослідження, дозволяє визначити характер дескриптивної ознаки та відстежити рівень емоційності/раціональності.

До першої групи віднесено сенсорно-чуттєві оцінки, до другої – сублімовані/абсолютні, до третьої – раціоналістичні оцінки.

Сенсорно-чуттєві оцінки орієнтують нас в оточенні, сприяють акомодатії та досягненню комфорту. Вони виникають з відчуття людини, інколи підсвідомого та не зафіксованого в її поняттєвій системі [4, с. 77]. Чуттєвість є фундаментом для ціннісного ставлення [4, с. 143–144]. Сенсорно-смакові оцінки здебільшого характеризують смаки суб'єкта:

Each bird loves to hear himself sing.

Психологічні оцінки засновані на раціоналізації, осмисленні мотивів оцінки

All clever men are birds of prey.

Once a cock begins to crow, it never again becomes dumb.

The sleepy fox has seldom feathered breakfast.

What can a cat do if its master's crazy.

Емоційне ставлення суб'єкта до об'єкта є підставою для виокремлення підгрупи сенсорно-чуттєвих оцінок:

Honey is sweet but the bee stings.

If two ride on a horse, one must ride behind.

Сублімовані/абсолютні оцінки вміщують прислів'я, що відбивають категорії естетичної та етичної оцінки, тобто почуття прекрасного та морального. Ця група співвідносить об'єкт із нормою, кодексом, зразком.

A curst cow has short horns.

All cats are grey in the dark.

Each ass loves to hear himself bray.

It is the beautiful bird, which gets caged.

He that makes himself a sheep, shall be eaten by the wolf.

Let the sleeping dogs lie.

Wake not a sleeping lion.

Раціоналістичні оцінки пов'язані з практичною діяльністю людини, прагматичні, відповідають певному стандарту та розподіляються на утилітарні, прагматичні та телеологічні.

Dumb dogs are dangerous.

It is a good horse that never stumbles.

It is a poor mouse that has only one hole.

It is a silly fish that is caught twice with the same bait.

It is an ill bird that fouls its own nest.

Many a good cow has a bad calf.

The dog that trots about finds a bone.

Tethered sheep soon starves.

Висновки:

Методологічним підґрунтям для дослідження аксіологічного потенціалу пареміологічних одиниць виступають положення теорії аксіології та прагматики.

Серед основних категорій дійсності оцінка ґрунтується на філософській системі цінностей, що визначає цінності як соціальні, психологічні ідеї та погляди, що розподіляються та успадковуються кожним новим поколінням. Аксіологічною основою паремій виступають цінності, які орієнтують індивіда у його оточенні та виявляють позитивні чи негативні сторони реалій дійсності.

3. Зв'язок між оцінкою та цінностями полягає у тому, що процес оцінки – це спосіб реалізації цінності об'єкта, усвідомлення суб'єктом ціннісної предметності об'єкта, що реалізуються в вигляді судження про ту ціннісну предметність, яка стала предметом оцінки.

4. Категорія мовної оцінки є сукупністю мовних одиниць, що поєднані оцінною семантикою та відбивають ставлення мовця до змісту мовлення. Оцінність як ціннісний компонент значення присутня в різноманітних мовних формах; вона є одним із різновидів модальності.

5. Для вираження ціннісного ставлення суб'єкта до об'єкта оцінки залучені різні мовні засоби, серед яких лексичні, граматичні, фонетичні, а також прийоми – стилістичні та графічні. Пареміологічний корпус являє собою цікавий матеріал у сенсі вивчення аксіологічних закономірностей аналізу, зафіксованих у мові страте-

гій оцінювання, оскільки паремії акумулюють додаткову інформацію про характер вчинків та поведінку людини.

6. Класифікація оцінки Н.Д. Арутюнової, покладена в основу опису матеріалу дослідження (сенсорно-чуттєві, сублімовані/абсолютні, раціоналістичні оцінки), дозволяє визначити характер дескриптивної ознаки та відстежити рівень емоційності/раціональності.

7. Піднята нами проблема є теоретичною і потребує подальшого опрацювання у **перспективі** для того, щоб отримати ґрунтовне завершення.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Аксіологія в механізмах життя і мови / Н.Д. Арутюнова // Проблеми структурної лінгвістики. – М.: Наука, 1984. – С. 5–12.
2. Богуславський В.М. Типологія значень образних засобів вираження оцінки зовнішності людини: дис. в формі науч. докл. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 / В.М. Богуславський; Інститут російської мови ім. А.С. Пушкіна. Кафедра сучасної російської мови. – М., 1995. – 53 с.
3. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.
4. Буркхардт Г. Непонятная чувственность: [учеб. издание] / Г. Буркхардт // Это человек: антология / отв. ред. П.С. Гуревич. – М.: Высшая школа, 1995. – 155 с.
5. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М.: Наука, 2002. – 280 с.
6. Гак В.Г. Языковые преобразования / В.Г. Гак. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1998. – 768 с.
7. Збірник наукових праць Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка / за ред. С.Д. Максименка, Г.В. Дьяконова. – Том 3. – Кіровоград: ФОП Александра М.В., 2013. – С. 84–95.
8. Кирьякова А.В. Теория ориентации личности в мире ценностей / А.В. Кирьякова. — Оренбург: Изд-во Оренбург. гос. пед. ин-та, 1996. – 232 с.
9. Норкузиева З.К. Категория оценки и языковые средства ее выражения в английском языке / З.К. Норкузиева, М.А. Тогаева // Молодой ученый. – 2013. – № 5. – 630 с.
10. Полякова А.А. Теория и практика развития аксиологического потенциала личности студента в диалоге культур: дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 / А.А. Полякова. – Оренбург, 2002. – 482 с.
11. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 1998. – 705 с.
12. Саратовский В.Н. Сущностные силы человека // Человек: деятельность, творчество, стиль мышления / В.Н. Саратовский и др. – Симферополь, 1987. – 112 с.
13. Стернин И.А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры / И.А. Стернин // Этнокультурная специфика языкового созидания. – М.: Ин-т языкознания, 1996. – 244 с.
14. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 141 с.
15. Человек и общество: Культурология. Словарь-справочник: [учеб. пособие] / под ред. О.М. Штомпеля. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 544 с.
16. Черданцев А.Ф. Логико-языковые феномены в праве, юридической науке и практике / А.Ф. Черданцев. – Екатеринбург: Наука, 1993. – 320 с.
17. Ягубова М.А. Лексико-семантическое поле «оценка» в русской разговорной речи: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 / М.А. Ягубова. – Саратов, 1992. – 188 с.

АРГУМЕНТАТИВНІ СТРАТЕГІЇ СТРУКТУРУВАННЯ ТЕКСТІВ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-НОВИН

У статті доведено, що в сучасних німецькомовних інтернет-новинах аргументативні стратегії реалізуються через взаємодію одно-, дво- або трикратної тези, заявленої в заголовку, з аргументами, що апелюють до авторитетів, кількісних даних або свідчень очевидців. Виявлено, що повторення тези супроводжується зменшенням кількості задіяних аргументів.
Ключові слова: німецькомовні інтернет-новини, аргументативна стратегія, теза, аргумент, заголовок.

Щербак Е. Н. *Аргументативные стратегии структурирования немецкоязычных интернет-новостей. – Статья.*
В статье доказано, что в современных немецкоязычных интернет-новостях аргументативные стратегии реализуются через взаимодействие одно-, двух- или трехкратного тезиса, заявленного в заголовке, с аргументами, которые апеллируют к авторитетам, количественным данным или свидетельствам очевидцев. Вывявлено, что текстовое повторение тезиса сопровождается уменьшением количества аргументов.

Ключевые слова: немецкоязычные интернет-новости, аргументативная стратегия, тезис, аргумент, заголовок.

Shcherbak O. M. *Argumentative strategies of structuring German internet news. – Article.*

The paper argues that in modern German Internet news argumentative strategies are implemented through the interaction of one-, two- or three-fold thesis, stated in the title, with arguments appealing to authorities, quantitative data or witnesses. It is found that the textual reiteration of the thesis results in the decrease in the number of arguments.

Key words: German internet news, argumentative strategy, thesis, argument, headline.

Сучасне відновлення інтересу до риторики зумовлене зростанням комунікативної активності в усіх сферах діяльності, передусім у мас-медіа [3, с. 179–182]. Незважаючи на поширену думку про об'єктивність мас-медіа [1], дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців [12; 13] в області лінгвістики та журналістики довели, що сучасні мас-медіа призначені для маніпулювання аудиторією [9, с. 146; 10, с. 126]. Медійний вплив на думку людей розглядається в роботах німецьких науковців у лінгвориторичному аспекті [15; 16], які пов'язують його з теорією аргументації, котра співвідноситься в риториці з логосом [12, с. 32].

Актуальність запропонованої розвідки зумовлена значним поширенням текстів інтернет-новин, що передбачає вивчення їх ролі у впливі на аудиторію. **Метою** статті є виокремлення аргументативних стратегій, які структурують німецькомовні інтернет-новини. Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначення аргументативних стратегій;
- виокремлення тез;
- диференціація аргументів;
- встановлення взаємодії тез і аргументів.

У німецькомовних інтернет-новинах аргументація, що реалізується через логос як засіб послідовного викладу думок [12, с. 32], спрямована на доведення авторських положень, поданих у заголовку, за допомогою аргументів у різних частинах текстів: у вступі, блоці головної події або заключному абзаці [4, с. 97–98].

Апеляція до логосу здійснюється на всіх етапах текстотворення [7, с. 118] за допомогою аргументативної стратегії як комунікативного засобу впливу на думку реципієнта [4, с. 97].

Аргументативні стратегії, задіяні в текстах німецькомовних інтернет-новин, визначаємо як ме-

тоди впливу на аудиторію, спрямовані на доведення тез за допомогою аргументів, тобто тверджень, які обґрунтовують істинність заявленого положення і мають для аудиторії доказову силу, оскільки не викликають сумніву [6, с. 47]. До аргументів у риториці зараховують: положення законів та офіційних документів; закони природи; висновки, підтверджені експериментально; висновки експертів; цитати з авторитетних джерел; покази очевидців; статистичні дані [8, с. 19; 11, с. 53].

У реалізації аргументативних стратегій німецькомовні інтернет-новини спираються на одну тезу або її дво- чи трикратне повторення. Однократна теза, представлена в заголовку, доводиться двома аргументами, яких достатньо для її обґрунтування. Двократна теза, задіяна у заголовку та вступі, обґрунтовується одним аргументом. Трикратна теза – у заголовку, вступі та заключному абзаці – не містить аргументів, оскільки розрахована «на досягнення успіху через повторення» [5, с. 130–131].

У проаналізованих німецькомовних інтернет-новинах теза обґрунтовується аргументами, що апелюють до авторитетів, статистичних даних або свідчень очевидців.

Аргументи, що відсилають до авторитетів, є найбільш поширеними риторицими доказами, оскільки доводять об'єктивність інформації [14, с. 50]. Аргументація через апеляцію до авторитетів у німецькомовних інтернет-новинах реалізується через вказівку на спеціалістів, посадових осіб різного статусу або дослідницькі організації.

Надійність аргументації *через апеляцію до статистичних даних* кількісними показниками про розвиток виробництва та суспільства, їх співвідношення та зміни [2, с. 58] зумовлена можливістю конкретизувати повідомлюваний матеріал і зробити його більш точним [6, с. 49]. При цьому обов'язково вказуються джерела таких відомо-

стей – дослідницькі організації або компетентні у своїй сфері особи, тобто спостерігається взаємодія з аргументацією до авторитетів.

Переконливість *аргументів, представлених свідченнями очевидців*, зумовлена тим, що учасники певної події можуть бути джерелом доведення певної тези [2, с. 60].

Аргументативна стратегія з однією тезою, поданою в заголовку, реалізується через взаємодію висунутого положення з аргументами, представленими статистичними даними й авторитетами. Статистичні дані відбивають результати опитувань, а посилання на авторитети передбачає цитування експертів. Поєднання цих двох аргументів зумовлене тим, що статистичні дані втрачають свою достовірність без вказівки на їх джерело [2, с. 62].

Зміст заголовків-тез у текстах, які обґрунтовуються через апеляцію до статистичних даних та авторитетів, виражений загальними іменниками довіри одиницями *Zustimmung*, напр. *Hohe Zustimmung für Seehofer und Staatsregierung* (tageschau.de, 13.01.2016), *Vertrauen*, напр. *Überdurchschnittlich hohes Vertrauen* (handelsblatt.de, 27.01.2015), а також загальними іменниками на позначення поваги *Ansehen, Respekt*, напр. *Mehr Respekt* (tageschau.de, 25.07.2014).

Позначені в заголовках довіра й повага до політиків доводяться аргументами через апеляцію до статистичних даних: вони позначені іменниками *die Hälfte* «половина», *ein Viertel* «чверть», що вказують на частину людей, які брали участь в опитуванні, і сполученням числівників із загальним іменником *Prozent*, напр. *78 Prozent, 30 Prozent, 12 Prozent*.

Аргумент, представлений статистичними даними, підпорядковує апеляцію до авторитетів, яка реалізується лише іменними групами на позначення організацій, що проводять опитування: *Forschungsinstitut Prognos, das Marktforschungsunternehmen GfK, die repräsentative Befragung des YouGov-Instituts, eine TNS-Emnid-Umfrage*.

Приклад взаємодії двох вказаних аргументів – через апеляцію до статистичних даних й авторитетів – демонструє стаття із заголовком-тезою про високу довіру населення ФРН до президента Гаука, названа *Hohe Zustimmung für Bundespräsident Gauck* (tagesschau.de, 14.09.2014): (1) *Zur Halbzeit der Amtsperiode von Bundespräsident Joachim Gauck wünscht sich nach einer Umfrage gut die Hälfte der Bürger, dass er ein zweites Mal antritt.* (2) *51 Prozent würden es begrüßen, wenn Gauck 2017 das Amt für weitere fünf Jahre übernehmen würde, ergab die repräsentative Befragung des YouGov-Instituts im Auftrag der "Bild". 78 Prozent bewerteten seine Arbeit als gut, wie eine TNS-Emnid-Umfrage für das Nachrichtenmagazin "Focus" ergab.*

У наведеному тексті заголовок-теза про ви-

соку довіру до Гаука (*Hohe Zustimmung für Bundespräsident Gauck*) доводиться через апеляцію до статистичних даних, що називають кількість респондентів: одиницею *die Hälfte* «половина» у вступі (1), словосполученням *51 Prozent* на позначення числа громадян, які схвалюють обрання Гаука президентом на наступний термін, і словосполученням *78 Prozent*, що вказує у блоці головної події (2) на відсоток німців, задоволених його роботою. Вказана апеляція до статистичних даних посилюється зверненням до авторитетів, представлених організаціями, які проводили опитування: *die repräsentative Befragung des YouGov-Instituts* та *eine TNS-Emnid-Umfrage*.

Аналіз наведеного тексту доводить, що однократна теза потребує доведення найбільшою кількістю аргументів – двома, які апелюють до статистичних даних і до авторитетів, представлених дослідницькими організаціями, що проводять опитування.

На відміну від попереднього тексту, **аргументативна стратегія з двократною тезою**, вжитою в заголовку та вступі, спирається лише на один аргумент, представлений свідченнями очевидців. Аргументативна стратегія з двократною тезою здебільшого задіяна в повідомленнях про терористичні акти. Зміст заголовків-тез представлений загальним іменником *Augenzeuge* «свідок», який у заголовку може займати початкову позицію з наступним цитуванням слів свідків терористичних актів, напр., *Augenzeuge berichtet aus der Konzerthalle Bataclan: "Sie schießen uns nieder – einen nach dem anderen"* (tagesschau.de, 14.11.2015), або фінальну позицію, коли цитата розміщена на початку заголовка, напр., *"Wie im Theater des Horrors": Der erschütternde Bericht eines Augenzeugen* (spiegel.de, 17.11.2015).

Двократна теза доводиться аргументом через апеляцію до свідчень очевидців, який повторюється у всіх блоках повідомлення: від заголовка до заключного абзацу. Свідки терактів вербалізуються у вступі адресними іменами (*Dr. Jens Wichtermann, Leiter Vaillant-Unternehmenskommunikation; ein Bataclan-Überlebender namens Sébastien; Augenzeuge namens Alexej; der Augenzeuge aus München, der Augenzeuge Vital Nounagnon*) або загальними іменниками на позначення їх національної належності (*Franzose, Chinese, Italiener*), а також загальним іменником *Augenzeuge* та особовим займенником *er* «він» при розгортанні тексту. Аргументація реалізується у блоці головної події та заключному абзаці апеляцією до потреби в безпеці загальними іменниками, які вказують на джерело загрози (*Terroristen* «терористи», *Schüsse* «постріли»), ознаки втрати здоров'я (*Blut* «кров», *Blutbad* «кроваве місиво», *Verletzte* «поранені») або життя (*Tote* «вбиті»).

Розглянемо доведення двократної тези аргументом через апеляцію до свідчень очевидців на

прикладі статті про вибух у концертному залі в Парижі, що має заголовок *Augenzeuge berichtet aus Konzertsaal: "Es war ein Blutbad"* (tagesschau.de, 15.11.2015).

Заголовок-теза *Augenzeuge berichtet aus Konzertsaal: "Es war ein Blutbad"* повторюється у блоці головної події в модифікованій формі зі збереженням лише прямої мови, яка подає враження від теракту, посилюючи аргументацію через потребу у безпеці: *"Es war ein Blutbad"*: (1) *In Paris herrscht Sprachlosigkeit. Das einzige Wort, das die Menschen herausbekommen, ist "Blutbad". Ein französischer Journalist war gerade beim ausverkauften Konzert der "Eagles of Death Metal", als die Terroristen den Saal stürmten.* (2) *"Es war ein Blutbad". Julien Pearce ist Journalist beim französischen Radiosender Europe 1 und war am Freitagabend bei dem Konzert der US-Rockband "Eagles of Death Metal" im Bataclan in Paris, als mehrere schwer bewaffnete Attentäter den Konzertsaal stürmten. "Die Menschen haben geschrien, gekreisch und alle haben auf dem Boden gelegen", berichtet er nach der Anschlagserie im US-Fernsehsender CNN.* (3) *Er habe "viele Schüsse" gehört, die Terroristen seien "sehr ruhig, sehr entschlossen" gewesen, berichtet Pearce.*

У наведеному тексті аргументи, що апелюють до очевидців, іменуються тричі упродовж всього тексту: у вступі (1) словосполученням *ein französischer Journalist* «французький журналіст»; у блоці головної події (2) адресним ім'ям *Julien Pearce, Journalist beim französischen Radiosender Europe 1* «Жюльєн Пірс, журналіст французької радіопередачі «Європа-1» і в заключному абзаці (3) особовим займенником *er* «він» і антропонімом *Pearce*.

У розглянутому тексті двократна теза в заголовку та вступі зумовлює зменшення кількості аргументів до одного, який апелює до свідчень очевидців, хоча і вживається тричі, актуалізуючи потребу в безпеці.

Аргументативна стратегія з трикратною тезою призначена для впливу на думку читача внаслідок повторення тези у заголовку, вступі та заключному абзаці за відсутності аргументів, адже багаторазове повторення одного твердження дозволяє досягти впливу на думку реципієнта без звертання до аргументів [5, с. 130–131].

Зміст трикратних тез представлений одиницями, що позначають осіб, які зазнали осуду: антропонімами (*Merkel, Kretschmann, Schröder, Bisky*), напр. *Juncker nennt Freizügigkeit nicht verhandelbar*

(taz.de, 03.11.2014); або іменами-орієнтаторами на позначення політичних партій (*AfD, CDU, Grüne*), напр. *CDU missbilligt ein Treffen zwischen Schröder und Bisky* (tagesschau.de, 13.01.2013).

Аргументативна стратегія з трикратною тезою реалізована у статті під заголовком *"Der Alleingang von Kretschmann ist fatal"* (tagesschau.de, 19.09.2014), присвяченій звинуваченням Кречмана – члена Партії зелених – у намаганні дискримінувати національні меншини. Заголовок-теза *Der Alleingang von Kretschmann ist fatal* повторюється у вступі (1) та заключному абзаці (3) в незмінному вигляді. Трикратна теза – *Der Alleingang von Kretschmann ist fatal* – взаємодіє з блоком, який представляє попередні події та подає відомості про причину незадоволення Партії зелених Кречманом, а саме: про дискримінування національних меншин, яка виражена іменною групою *massiven Diskriminierungen*: (1) *Der baden-württembergische Ministerpräsident Winfried Kretschmann (Grüne) hat mit seiner überraschenden Zustimmung zur Änderung des Asylrechts im Bundesrat scharfe Kritik in der eigenen Partei hervorgerufen: die Alleingang von Kretschmann ist fatal.* (2) *Der innenpolitische Sprecher der Grünen-Bundestagsfraktion, Volker Beck halte es für "unbegreiflich", dass nun Länder als "sichere Herkunftsstaaten" eingeordnet würden, in denen die Roma-Minderheit "massiven Diskriminierungen" ausgesetzt sei. Baden-Württembergs Ja zum Berliner Asylkompromiss war nach Auskunft der Grünen im Land eine alleinige Entscheidung von Kretschmann. Der Regierungschef habe das Votum "in eigener Verantwortung für das Land abgegeben", berichtete Vize-Fraktionschef Uli Sckerl <...>.* (3) *Die Nachwuchsorganisation Grüne Jugend erklärte: "Der Alleingang von Kretschmann ist fatal"*.

Отже, у німецькомовних інтернет-новинах аргументативні стратегії спираються на одно-, дво- або трикратне представлення тези. Однократна теза доводиться двома аргументами: апеляції до авторитетів і статистичних даних. Двократна теза, повторювана у вступі, реалізується із залученням лише аргументів через апеляцію до свідчень очевидців, які повторюються тричі у вступі, блоці головної події та заключному абзаці. Трикратна теза – у заголовку, вступі та заключному блоці – впливає на реципієнта через повторення ідеї про загрозу здоров'ю та життю з додаванням інформації про попередні події.

Перспективу подальшого дослідження німецькомовних інтернет-новин вбачаємо у виокремленні стратегій апеляції через пафос.

Література

1. Брюэр Д. СМИ помогают СМИ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ijnet.org/ru/blog/92314>.
2. Волков А. Курс русской риторики : [пособие для учеб. заведений] / А. Волков. – М. : Наука, 2001. – 474 с.
3. Дацишин Х. Терміни «Журналістська риторика», «Риторика ЗМІ», «Медіариторика» / Х. Дацишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/15339/1/38-179-182.pdf>.

4. Дейк Т. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
5. Еемеерен Ф. Аргументация, коммуникация и ошибки / Ф. Еемеерен, Р. Гроотендорст. – СПб. : Васильев. о-в, 1992. – 207 с.
6. Ивин А. Риторика: искусство убеждать / А. Ивин. – М. : Фаир-Пресс, 2002. – 300 с.
7. Клюев Е. Риторика: Инвенция. Диспозиция. Элокуция / Е. Клюев. – М. : ПРИОР, 1999. – 270 с.
8. Мацько Л. Риторика / Л. Мацько, О. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 311 с.
9. Паулов С. Масс-медиа в системе политической коммуникации современного российского общества / С. Паулов // Научные ведомости. – СПб : СПбГПУ, 2008. – № 2 (42). – С. 145–148.
10. Потапенко С. Непредвзятость или война слов? / С. Потапенко // Записки з романо-германської філології. – 2015. – Вип. 1 (34). – С. 126–132.
11. Сагач Г. Словник основних термінів та понять риторики / Г. Сагач. – К. : МАУП, 2006. – 280 с.
12. Смелкова З. Риторические основы журналистики. Работа над жанрами газеты / З. Смелкова, Л. Ассуирова, М. Савова. – М. : Наука, 2003. – 218 с.
13. Стехіна В. Неориторика в масовій комунікації / В. Стехіна – К. : НТУУ «КПІ», 2010. – 144 с.
14. Хазагерев Г. Риторика для делового человека / Г. Хазагерев, Е. Корнилова. – М. : Флинта, 2001. – 134 с.
15. Ahlfeld В. Manipulation: ist alles schwarze Rhetorik? / В. Ahlfeld [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.benediktahlfeld.com/blog/manipulation-schwarze-rhetorik>.
16. Knill M. Medien und ihre Macht der Manipulation / M. Knill [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rhetorik.ch/Macht/Macht.html>.

УДК 811.11

Юлинецкая Ю. В.

ДЕФИНИЦИОННЫЕ РАЗДЕЛЫ КАК ОСНОВА ИНТЕРПРЕТАЦИОННЫХ БЛОКОВ МЕЖДУНАРОДНЫХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ВЕРСИЙ МЕЖДУНАРОДНЫХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ)

Статья посвящена изучению особенностей организации дефиниционных разделов в поле текстов международных нормативно-правовых актов (МНПА). Дефиниция рассматривается как составная часть интерпретационной статьи или целого интерпретационного блока. Кроме этого, автор описывает существующие подходы к трактовке термина «дефиниция», а также анализирует их применительно к юридическим текстам, в том числе МПНА.

Ключевые слова: дефиниция, информационно-интерпретационное поле, интерпретационный блок, нормативно-правовой акт.

Юлінецька Ю. В. Дефініційні розділи як основа інтерпретаційних блоків міжнародних нормативно-правових актів. – Стаття.

Стаття присвячена вивченню особливостей організації дефініційних розділів у полі текстів міжнародних нормативно-правових актів (МНПА). Дефініція розглядається як складова частина інтерпретаційної статті або цілого інтерпретаційного блоку. Крім цього, автор описує наявні підходи до трактування терміна «дефініція», а також аналізує їх стосовно юридичних текстів, у тому числі МПНА.

Ключові слова: дефініція, інформативно-інтерпретаційне поле, інтерпретаційний блок, нормативно-правовий акт.

Yulinetskaya Yu. V. Definitional sections as the basis for interpretation units in international normative legal acts. – Article.

The article focuses on studying the structural characteristics of the definitional sections in the texts of international normative legal acts (INLA). Definition is considered as an integral part of the interpretation article or the whole interpretation unit. In addition, the author reviews the existing approaches to the interpretation of the term “definition”, and applies them to the analysis of the legal texts, including INLA.

Key words: definition, informative and interpretive field, interpretation unit, normative legal act.

Актуальность вопросов, которые рассматриваются в данной статье, определяется все возрастающей ролью международных нормативно-правовых документов в связи со стремлением нашего государства интегрироваться в общеевропейское сообщество, желанием стать полноправным членом различных европейских организаций. Соответственно, особое значение приобретает правильное толкование международных документов.

Цель данного исследования состоит в лингвистическом анализе элементов интерпретационных блоков конвенций, договоров, пактов, протоколов и т. д.

Объектом исследования является дефиниция – мини-текст в рамках текста нормативно-правового документа.

Предметом исследования являются интерпретационные блоки международных нормативно-правовых актов, которые имеют собственную специфику из-за уникальности исследуемых дефиниций.

Правильное толкование международного нормативно-правового акта (далее – МНПА) возможно только тогда, когда обеспечивается информационно-интерпретационная адекватность на «входе» и «выходе» информационно-интерпретационного канала сообщения.

В случае с МНПА это становится реальным благодаря тому, что автор является не только отправителем информации, но и ее первичным интерпретатором. Благодаря этому область пере-

сечения информационно– интерпретационных полей отправителя и реципиента значительно расширяется.

Адресант кодирует информацию МНПА таким образом, чтобы сократить максимально возможное число ориентиров и индикаторов, которые помогают адресату (а это прежде всего представители международных судов и трибуналов) при дешифровке текста идти в правильном направлении.

Важную роль в этом плане выполняют специальные интерпретационные блоки, в которых трактовка тех или иных положений, терминов представлена в наиболее эксплицитном виде. Адресат фактически освобождается в этом случае от проведения дополнительных логических операций, позволяющих выделить необходимые смыслы. Эти смыслы он получает непосредственно при первом же знакомстве с текстом.

Изучение структурно-семантических особенностей элементов подобных интерпретационных блоков, т. е. их лингвистический анализ, обуславливает **перспективу** данного исследования. В основе интерпретационных блоков лежат дефиниционные разделы, которые могут представлять собой достаточно обширные текстовые массивы. Следует, правда, отметить, что дефиниции встречаются также и в собственно регулятивных разделах, представляя в них отдельные вкрапления.

Итак, наряду с нормосодержащими блоками в тексте МНПА имеются дефиниционные разделы. Часто это дефиниционные фрагменты, которые сопровождают нормативные положения, хотя во многих случаях в МНПА дефиниционные элементы выделяются в отдельные статьи. Но не только отдельные статьи, но и целые главы, части (разделы и подразделы) могут иметь сугубо дефиниционный характер. Так, глава 1 «Конвенции о киберпреступлениях» (*Convention on Cybercrime, 2001*) полностью посвящена использованию терминов: *Chapter 1 – Use of terms* [9].

Первая статья этой главы имеет заголовок «Определения»: *Article 1 – Definitions*. В этой статье объясняются такие термины, как “computer data”, “service provider”, “traffic data”. Например:

b. “computer data” means any representation of facts, information or concepts in a form suitable for processing in a computer system, including program suitable to cause a computer system to perform a function;

c. “service provider” means any public or private entity that provides to users of its service the ability to communicate by means of a computer system, and any other entity that processes or stores computer data on behalf of such communication service or users of such service;

d. “traffic data” means any computer data relating to a communication by means of a computer system

generated by a computer system that formed a part in the chain of communication, indicating the communication’s origin, destination, route, time, date, size, duration, or type of underlying service.

Таким образом, дефиниция является мини-текстом в рамках текста всего документа, который можно назвать макротекстом, и составной частью медиатекста, т. е. соответствующей интерпретационной статьи или целой интерпретационной части. Подчеркнем ещё раз, что в некоторых случаях дефиниции составляют целый блок и выделяются в отдельные интерпретационные статьи МНПА, полностью посвященные толкованию.

Несмотря на общую жесткость текста МНПА, в структурно-композиционном плане в нем допускаются различные варианты представления дефиниционных фрагментов. Так, дефиниционные части не всегда занимают препозицию, т. е. предшествуют собственно правовым положениям. Они могут занимать постпозицию, т. е. следовать за теми нормативными положениями, в которые должны внести ясность и определенность.

Наши наблюдения показали, что в МНПА дефиниционные части преимущественно даются в препозиции по отношению к положениям, которые они призваны разъяснить, уточнить и проч. Соотношение препозиционных и постпозиционных элементов дефиниционных блоков в среднем составляет 2,5:1. Это свидетельствует о том, что адресант старается заранее сориентировать адресата, подготавливая его к правильному, с точки зрения отправителя, восприятию последующих положений, максимально облегчая для адресата этот процесс.

В теоретических трудах дефиниции в основном рассматриваются в рамках общелингвистических или лексикографических изысканий [2; 3; 5; 7; 8 и др.].

Однако дефиниции в международном нормативно-правовом акте не являются полным аналогом словарных дефиниций и требуют отдельного рассмотрения. Существуют разные подходы к трактовке самого термина «дефиниция». Так, для Э. Бендикса «минимальная» дефиниция – это перечень семантических компонентов или примитивов, необходимых и достаточных для отграничения (в прагматическом плане) данного значения от значений всех других единиц языка [1, с. 76].

Пирс считает, что дефиниция, или значение единицы, рассматривается как набор предложений, которые в своей совокупности являются переводом или перифразой того предложения, которое подлежит определению [см. подробнее: 1, с. 80]. Таким образом, он считает, что «дефиниция – это утверждение об эквивалентности между определяемым предложением и определяющими предложениями» [1, с. 80]. По сути, такой подход

к дефиниции является подходом к определению с позиций синтаксической семантики.

Вайнрайх считает, что следует отделять критериальные (*criteria*) семантические компоненты некоторой единицы от элементов значения, не играющих для неё критериальной роли [1, с. 87].

В принципе, эта мысль не нова. Ещё Аристотель подчеркивал, что каждый объект должен распознаваться через множество его существенных свойств (различительных признаков), а случайные свойства объекта (избыточные признаки), вносящие незначительный вклад в наше знание об объекте или не вносящие ничего, могут безо всякого ущерба игнорироваться.

Кемптон предлагает сделать менее строгими критерии подчинения одного класса другому – аналогично тому, как в теории нечетких множеств ослаблены критерии принадлежности к классу; это обеспечило бы непрерывность перехода по шкале подчинения на отрезке от 0 до 1, что соответствовало бы обычному выражению типа «не-что наполовину входит, а наполовину не входит в данную категорию» [5, с. 172].

Следует сразу отметить, что для юридических текстов, в том числе и для МНПА, этот критерий

Кемптона вряд ли применим, поскольку юридические термины требуют снятия многозначности. Теория нечетких множеств, на наш взгляд, не может явиться подходящей основой для построения дефиниций МНПА.

М. Бирвиш и Ф. Кифер выделяют остенсивные (указательные) и интродуктивные (описательно-характеризующие) определения, при этом последние могут быть полными или частичными, достаточными или избыточными, т. е. содержащими энциклопедическую информацию [8, с. 73]. Многие логики сводят дефиницию фактически только к одной ее разновидности – гипергипонимической, когда дефинирование осуществляется через ближайший род и видовое отличие [4].

Этот перечень трактовок «дефиниций» можно было бы продолжить. Таким же разнообразием отличаются и предлагаемые классификации дефиниций.

Изучив конкретный материал, считаем, что следующим этапом в лингвистическом анализе интерпретационных блоков является предложение собственных подходов к понятию дефиниций и их классификации применительно к текстам международных нормативно-правовых актов.

Литература

1. Бендикс Э. Эмпирическая база семантического описания / Э. Бендикс // Новое в зарубежной лингвистике / под ред. Т.С. Зевахиной, Б.Ю. Городецкого. – М. : Прогресс, 1983. – Вып. 14. – С. 75–108.
2. Городецкий Б.Ю. Проблемы и методы современной лексикографии / Б.Ю. Городецкий // Новое в зарубежной лингвистике / под ред. Т.С. Зевахиной, Б.Ю. Городецкого. – М. : Прогресс, 1983. – Вып. 14. – С. 5–22.
3. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М. : ГНОЗИС, 2002. – 333 с.
4. Кондаков Н.Н. Логический словарь-справочник / Н.Н. Кондаков. – М. : Наука, 1976. – 720 с.
5. Лабов У. Структура денотативных значений / У. Лабов // Новое в зарубежной лингвистике / под ред. Т.С. Зевахиной, Б.Ю. Городецкого. – М. : Прогресс, 1983. – Вып. 14. – С. 133–177.
6. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ГНОЗИС, 2003. – 280 с.
7. Филлмор Ч.Дж. Об организации семантической информации в словаре / Ч. Дж. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике / под ред. Т.С. Зевахиной, Б.Ю. Городецкого. – М. : Прогресс, 1983. – Вып. 14. – С. 23–61.
8. Bierwisch M. Remarks on Definitions in National Language / M. Bierwisch, F. Kiefer // Studies in Syntax and Semantics. – Dordrecht : Reidel, 1969. – P. 55–79.
9. Convention on Cybercrimes [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.inter.criminology.org.ua>.

РОЗДІЛ II РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1

Дегтярьова Є. О.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ СПОСОБІВ ВІДТВОРЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МІНІМАЛІСТИЧНІЙ ПРОЗІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлено особливості комплексної методики дослідження способів відтворення внутрішнього мовлення персонажів у французькій мінімалістичній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття. Роботу виконано на матеріалі роману письменника-мінімаліста Крістіана Гайї “Un soir au club”.

Ключові слова: внутрішнє мовлення, метод, французька мінімалістична проза.

Дегтярьова Е. А. Методика исследования способов передачи внутренней речи персонажей во французской минималистической прозе конца ХХ – начала ХХІ века. – Статья.

В статье рассматриваются особенности комплексной методики исследования способов передачи внутренней речи персонажей во французской минималистической прозе конца ХХ – начала ХХІ века. Работа выполнена на материале романа писателя-минималиста Кристиана Гайи “Un soir au club”.

Ключевые слова: внутренняя речь, метод, французская минималистическая проза.

Dehtiarova Y. O. Research methodology in displaying the inner speech of the characters in French minimalist prose of the late ХХ – early ХХІ century. – Article.

The article highlights the features of comprehensive research methodology in displaying the inner speech of the French minimalist prose characters of the late ХХ – early ХХІ centuries. The work is based on the material of the novel of the minimalist writer Christian Gailly “Un soir au club”.

Key words: inner speech, method, French minimalist prose.

Сучасна лінгвопоетика характеризується спрямованістю до когнітивно-нарративних досліджень художніх текстів. Багатогранність, складність, неординарність постмодерністської, зокрема й мінімалістичної, літератури потребує нових методів дослідження, які розробляються в руслі когнітивної поетики та наратології, що вивчають художнє мовлення в його безпосередньому зв'язку з мисленням мовної особистості (автора, читача, оповідача, персонажа). Пошуки в цих напрямках досягли значного прогресу, однак їх різноплановість спонукає до пошуків нових методів аналізу та застосування інтегрованих підходів під час розгляду способів відтворення внутрішнього мовлення (далі – ВМ) персонажів у французькій мінімалістичній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Незважаючи на наявність лінгвістичних розвідок, спрямованих на вивчення ВМ, зокрема й у художніх творах [2; 4; 6; 7], нерозробленою залишається методика дослідження способів відтворення ВМ у французьких мінімалістичних творах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Вибір матеріалу дослідження – романів французьких письменників-мінімалістів кінця ХХ – початку ХХІ століття – обґрунтовується тим, що їх творчість не є доступною широкому читачеві в Україні у зв'язку з майже повною відсутністю перекладених текстів.

Отже, метою нашої роботи є висвітлення особливостей комплексної методики дослідження способів відтворення ВМ персонажів у французькій мінімалістичній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття. Для її досягнення необхідно вирішити такі завдання:

- розробити комплексну методику дослідження способів відтворення ВМ персонажів у французьких мінімалістичних романах кінця ХХ – початку ХХІ століття;

- навести етапи дослідження способів відтворення ВМ персонажів у французькій мінімалістичній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття;

- проілюструвати комплексну методику дослідження способів відтворення ВМ персонажів у французьких мінімалістичних творах кінця ХХ – початку ХХІ століття на матеріалі роману К. Гайї “Un soir au club”.

Індивідуально-авторська картина світу французької мінімалістичної прози кінця ХХ – початку ХХІ століття досліджується в статті в межах виділення текстових концептів (далі – ТК) у ВМ персонажів. Для цього у ВМ обираються ключові слова, тобто лексичні одиниці – виразники певного смислу, що підтримує основний зміст тексту. Оскільки ключові слова містять у собі згорнуту інформацію, яку несе текст, вони отримують

концептуальне навантаження та стають концептуальними складниками. Останні об'єднуються в ТК, які, взаємодіючи один з одним, складають концептуальний простір мінімалістичних творів та актуалізують особистісні смисли авторів. Під час дослідження фактичного матеріалу в межах конструктивного методу ми спираємось на процедуру концептуального аналізу із застосуванням семантико-когнітивного підходу, розробленого О.М. Кагановською [4]. Однак, беручи до уваги об'єкт нашої розвідки – ВМ, неоднозначність французької постмодерністської прози, матеріал дослідження (мінімалістичні романи Ф. Бона, Ж. Ешно, К. Гайї, К. Остера, Ж.-Ф. Туссена) і робочу гіпотезу, ми допускаємо можливість внесення деяких корективів в обрану методикою в процесі аналізу.

Багатоаспектне дослідження ВМ персонажів у межах цієї методикою скеровується на застосування таких видів аналізу, як семантичний, когнітивний, наративний. На всіх етапах дослідження застосовувались допоміжні аналізи (контекстуально-ситуативний, інтерпретативний і стилістичний), які дали змогу розкрити емоційне навантаження текстових одиниць, значення авторських стилістичних прийомів і засобів [1, с. 48–55] та особливості письменницької індивідуальної картини світу. Обрана методика дослідження ВМ персонажів у французькій мінімалістичній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття передбачає поетапний характер.

Перший етап полягає в тому, що перед безпосереднім аналізом художнього матеріалу нами було проведено теоретичний екскурс у життєвий і творчий шлях, філософські переконання письменників, твори яких представляють літературний напрям французького мінімалістичного роману. Ознайомлення з авторською картиною світу й основними принципами філософії мінімалізму дало змогу виокремити певні ТК у ВМ персонажів як втілення провідних ідейно-філософських тем французької мінімалістичної прози.

На другому етапі ми звертаємось до метаобразної функції сильних позицій – виразників певного смислу, що слугують для підтримання основного змісту тексту [3, с. 107]. Розглядаємо такі сигнали концептуальної інформації художнього твору, як заголовки, епіграф, зав'язка та розв'язка.

Акцентуючи увагу на схильності письменників-мінімалістів до асоціативного й чуттєвого сприйняття навколишнього світу та імплікації думок за рахунок відтворення емоційно-перцептивної площини персонажів, яка є підґрунтям пізнання ментальних операцій, що відбуваються у свідомості героїв, на третьому етапі особливу увагу приділяємо образно-символічному простору розгортання ТК у ВМ у французькій мінімалістичній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століт-

тя. З-поміж образів і символів відтворення ВМ у мінімалістичних романах особливе місце посідає колористика, що знаходить яскраве відображення в невербалізованому внутрішньому мовленні (далі – НВМ) – одній із форм мовленнєво-розумової діяльності персонажа, у якій поєднуються сенсорні відчуття з його думками, що слугує основою для концептуотворення.

На четвертому етапі ми зосереджуємо увагу на наративному аспекті, який передбачає розгляд мовної реалізації особливостей ВМ персонажів як засобу композиції та головного прийому оповідної техніки в наративній структурі французької мінімалістичної прози кінця ХХ – початку ХХІ століття.

На заключному (п'ятому) етапі роботи звертаємось до ролі синтаксичних засобів у розгортанні ВМ, яка визначається поданням у них імпліцитної й експліцитної інформації єдиними для обох форм стилістичними та семантичними засобами [3, с. 214].

З метою ілюстрації представленої методикою дослідження лінгвокогнітивних і наративних особливостей французької мінімалістичної прози кінця ХХ – початку ХХІ століття, що полягає у встановленні способів відтворення ВМ персонажів, пропонуємо розглянути роман К. Гайї “*Un soir au club*”, який дає змогу простежити вплив ВМ на композиційну організацію твору та мовні засоби втілення авторського задуму.

У вивченні творчості письменників велике значення мають їхні особистості, життєвий і професійний досвід, що впливають на манеру викладу подій. У романі “*Un soir au club*” К. Гайї відтворює сюжет, близький до фактів власного життя. У молодості він, як і його герой Сімон, грав джаз, проте був змушений покинути музику та стати спеціалістом з опалення.

За концептуального підходу до дослідження французької мінімалістичної прози кінця ХХ – початку ХХІ століття особливого значення набувають сильні позиції з огляду на їх концепто-ідентифікувальну роль. Так, на передтекстовому рівні ознайомлення з романом констатуємо, що заголовки представляє типовий зразок найменування художніх творів за основними компонентами змістової структури – місцем фабульної події, де тема музики знаходить імпліцитне відображення, адже за словниковим значенням іменник *club* n. m. визначається як «*cercle où l'on se réunit pour lire, parler, jouer*» [9, с. 215]. Читач може спрогнозувати, що історія розгортатиметься, починаючи з одного вечора в клубі, адже іменник *soir* n. m., ужитий з неозначеним артиклем однини *un art. indéf.*, виділяє конкретний період події. Заголовок вибудовується таким чином, щоб заінтригувати читача, що характерно для французької мінімалістичної прози кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Свій індивідуально-авторський намір, втілений у заголовку, письменник дає зрозуміти читачеві за допомогою епіграфів, яких у творі два. Перший (*Des regrets, moi? Non, dit-il* [10, с. 7]) корелює з НМ героя: “*Il me dit j’ai souhaité qu’elle se tue sur la route et je n’ai jamais regretté d’avoir eu cette pensée, et quand j’ai appris qu’elle s’était tuée je l’ai remercié <...>*” [10, с. 151]. Дружина героя, Сюзанна, загинула в автомобільній аварії саме того вечора, який описується у творі. Герою шкода її, проте він не жалкує про це (*je n’ai jamais regretté*), адже його почуття вже згасли, він саме покохав іншу жінку та повернувся до улюбленої справи. Епіграфом-присягою (*Pour Suzie seule*) [10, с. 9] автор ніби «спокутує свою провину» за літературну смерть героїні. Втративши дружину, Сімон розпрощався з минулим нудним життям і розпочав нове. Таким чином, заголовок та епіграфи набувають концептуального навантаження й імплікують ТК ВІДРОДЖЕННЯ, який у подальшому розгортається у ВМ персонажів твору.

Інтертекстуальність французької мінімалістичної прози кінця ХХ – початку ХХІ століття проявляється в аналізованому романі в зав’язці, більшу частину якої складає ВМ: “*Le piano n’était pas le violon d’Ingres de Simon Nardis. C’était bien plus qu’on violon d’Ingres. Le piano était pour lui ce que la peinture était pour Ingres. Il cessa de jouer comme Ingres aurait pu cesser de peindre. C’eût été dommage, dans le cas d’Ingres. Ce fut dommage dans le cas de Simon*” [10, с. 11]. Живопис мав велике значення для письменника, тому не дивно, що у внутрішніх рефлексіях інтрагеродієгетичного оповідача міститься алюзія на Ж.О.Д. Енгра, французького художника ХІХ століття. Оповідач зазначає, що піаніно не було для Сімона скрипкою Ж.О.Д. Енгра, воно було набагато важливішим. З огляду на значення вислову *violon d’Ingres* – “*talent qu’une personne cultive pour son plaisir en marge de son activité principale; hobby*” [9, с. 1069] робимо висновок, що музика була найголовнішою справою в житті героя, і без неї він страждає. Такі стилістичні фігури, як повтори, протиставлення (*Le piano n’était pas le violon d’Ingres de Simon Nardis*), ампліфікація (*C’était bien plus*), порівняння (*Le piano était pour lui ce que la peinture était pour Ingres; Il cessa de jouer comme Ingres aurait pu cesser de peindre*), деривація (*C’eût été dommage; Ce fut dommage*), надають ВМ експресивності, виражають емоційне ставлення оповідача до становища героя, привертають увагу читача та в концептуальному плані імплікують ТК СУМ.

Завдяки захопленню К. Гайї живописом у ВМ його персонажів постає вся різнобарвна палітра кольорів, номінація яких набуває особливого символічного значення в концептуальному просторі французької мінімалістичної прози кінця ХХ – початку ХХІ століття. Колір є важливим ідейно-ху-

дожним і виражальним засобом. Кольорові образи, передані словами в романах письменників-мінімалістів, є не статичними, а напружено динамічними: “*Nous y voilà, pensa Simon. <...> Alors, qu’à-t-il pensé, ou plutôt, que ressentait-il en découvrant l’ambiance de ce club, une ambiance rouge, un rouge doux mais assez sombre, adouci par le rouge clair des abat-jour des petites lampes des tables? Je ne sais pas. Il n’a pas su vraiment me le dire. J’étais sonné, me dit-il. En infirme il se laissa conduire par l’ingénieur jusqu’à une table. Il ne regardait pas devant lui. Il regardait du côté de l’estrade vide. Pas vide de tout. Vide d’hommes. Vide de lui et qui le restera. Une estrade pleine d’instruments. Pas grande et pleine d’un tas d’instruments. Petite et remplie par seulement trois instruments. Piano, basse, batterie. La plus belle formation selon Simon. Un demi-queue magnifique noir. Une contrebasse rouée de coups, son vernis rougeâtre tout écaillé. Une batterie complète, ensemble de cymbales et caisses à paillettes vertes*” [10, с. 31–32].

Фрагмент представляє пряме мовлення оповідача та НВМ героя, який уперше після довгої перерви опинився в нічному клубі. Його пристрастю є джаз, однак він був змушений перестати грати. Наведене НВМ поєднує в собі елементи зовнішнього й внутрішнього досвіду, що забезпечують одночасну передачу декількох різномірних повідомлень, і сенсорні реакції персонажів із їх думками, що є підґрунтям для концептуотворення. Фрагмент ілюструє поєднання зорового сприйняття та думок персонажа. Кольорових ознак в уривку набувають не лише конкретні речі, а й абстрактні: почуття, настрої, атмосфера (*une ambiance rouge*). Фраза “*l’ambiance de ce club, une ambiance rouge, un rouge doux mais assez sombre, adouci par le rouge clair*” передає різноплановість почуттів героя в момент потрапляння в заклад. Червоний колір є амбівалентним [8, с. 831]: *rouge sombre* символізує потаємне (пристрасть до джазу, яку Сімону доводиться стримувати), *rouge clair*, навпаки, голосно закликає до дії, провокує (герою хочеться знову заграти).

Чорний колір асоціюється з новим життям, як ніч, що передуює ранку [8, с. 674]: “*Un demi-queue magnifique noir*”. Прикметник *magnifique* adj. посилює емоційність героя. Оскільки червоний колір означає силу й життя [8, с. 831], то облуплений лак контрабаса (*Une contrebasse rouée de coups, son vernis rougeâtre tout écaillé*) свідчить про беззмістовність існування Сімона, який утомився так жити, та імплікує ТК ПОРОЖНЕЧА. Зелений колір барабану (*caisses à paillettes vertes*) символізує силу й надію, а в комбінації з червоним асоціюється із життям (як червона троянда, що квітне в зеленому листі [8, с. 1002]) і розгортає ТК ЖИТТЯ.

У французькій мінімалістичній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття ВМ розширює свої

функції, будучи вжитим в описі. В аналізованому романі в НВМ персонажа представлено опис інтер'єру, за допомогою якого передано психологічний та емоційний стани героя. Інтер'єр приміщення подано крізь призму сприйняття Сімона. Зображене сприймається водночас очима персонажа та автора, аналізований уривок є контамінацією авторської й персонажної точок зору, що відтворює думки героя, представлені в «обробці» оповідача. Опис клубу стає своєрідним пусковим механізмом думок Сімона, тлом, на якому відбуваються його роздуми.

Сімон не може передати свої почуття (*Il n'a pas su vraiment me le dire*), він приголомшений (*J'étais sonné, me dit-il. En infirme il se laissa conduire par l'ingénieur jusqu'à une table*) і не бачить нічого навколо, окрім сцени (*Il ne regardait pas devant lui. Il regardait du côté de l'estrade vide*).

Емоційне напруження ВМ досягається через синтаксичний прийом парцеляції, яка руйнує мовленнєву симетрію, виділяючи семантично важливіші елементи. На синтаксичному рівні такі елементи передано анафорою еліптичних конструкцій, що імплікує бажання героя грати: *"Il regardait du côté de l'estrade vide. Pas vide de tout. Vide d'hommes. Vide de lui et qui le restera"*. Прикметник *vide* adj., вжитий тричі на початку речень, передає думки Сімона про те, що без нього сцена пуста, і він хоче бути там. Проте відразу ж герой зазначає, що сцена все-таки заповнена інструментами: *"Une estrade pleine d'instruments. Pas grande et pleine d'un tas d'instruments"*. Контраст антитези та перифраза (*Petite et remplie par seulement trois instruments*) імплікує важливість музики для Сімона. Прикметники *vide* та *pleine* символічно позначають життя, пусте без музики й наповнене смислом із нею. Еліптичні парцельовані конструкції у ВМ персонажа сигналізують про його певну психоемоційну дезорієнтацію й стан неспокою, створюють ефект занурення у свідомість героя, сприйняття реальності з його погляду, тобто з позиції внутрішньої фокалізації. Аналізовані синтаксичні конструкції підкреслюють концептуальне навантаження ВМ героя.

Розглянемо детальніше наративну структуру французького мінімалістичного роману К. Гайї "Un soir au club", який, згідно з класифікацією Ж. Женетта [5], є інтрагетеродієгетичною оповіддю, що вводиться оповідачем, який перебуває в романному світі, проте не бере безпосередню участь у подіях [4, с. 112]. Гетеродієгетичний оповідач проникає до підсвідомості персонажів та представляє їхній внутрішній світ, переживання й думки за допомогою ВМ: *"Nous y voilà, pensa Simon. Il aurait pu penser l'endroit est sympathique. Le penser comme n'importe quel amateur de jazz qui découvre un lieu où se joue sa musique préférée. Oui, il aurait pu le penser. Mais Simon n'était pas*

un quelconque amateur, il était de ceux qui le font, le jazz, l'ont fait, l'auront fait. Alors, qu'à-t-il pensé, ou plutôt, que ressentait-il en découvrant l'ambiance de ce club, une ambiance rouge, un rouge doux mais assez sombre, adouci par le rouge clair des abat-jour des petites lampes des tables? Je ne sais pas. Il n'a pas su vraiment me le dire. J'étais sonné, me dit-il. En infirme il se laissa conduire par l'ingénieur jusqu'à une table. <...> Il regardait du côté de l'estrade vide. <...> Pas grande et pleine d'un tas d'instruments. <...> La plus belle formation selon Simon. <...> Une contrebasse rouée de coups, son vernis rougeâtre tout écaillé. <...> Un peu ivre avant même d'avoir bu il regardait le piano. C'est le vin du dîner, se dit-il" [10, с. 31–33].

Наведений уривок починається внутрішнім прямим мовленням, яке формується внаслідок «зазірання» оповідача в роздуми головного героя роману. Контамінація свідомості персонажа й оповідача експліцитно отримує вираження в оповідному просторі твору через займенник 3 особи однини *il*.

Суб'єктно-мовленнєвий план оповідача формує візуальну частину фрагмента *"Il regardait du côté de l'estrade vide"*, яка змінюється ментальною: *"La plus belle formation selon Simon"*. Оповідь ведеться з позиції «він», проте оповідач не просто представляє те, що знає про персонажа, а опосередковує його почуття. Інтрагетеродієгетичний оповідач розширює межі сприйняття головного героя роману, що вможливується завдяки нульовій фокалізації або всезнанню оповідача. Риторичне запитання (*Alors, qu'à-t-il pensé, ou plutôt, que ressentait-il en découvrant l'ambiance de ce club, une ambiance rouge, un rouge doux mais assez sombre, adouci par le rouge clair des abat-jour des petites lampes des tables?*) надає додаткової експресивності ВМ оповідача, сприяє зростанню емоційної напруги, підвищує динаміку розгортання повідомлення.

Дієслово мислення *penser* v. і. та *se dire* v. рг. вказують на процеси, що мають місце у свідомості Сімона. Сигналом суб'єктно-мовленнєвого плану персонажа виступає номінативна еліптична конструкція *"La plus belle formation selon Simon"*, яка вербалізує ТК ПРИСТРАСТЬ.

Думки головного героя змішуються з мовною свідомістю гетеродієгетичного оповідача плавно, без руйнації логіко-семантичних зв'язків між суб'єктно-мовленнєвими планами оповідача та персонажа. Роздуми Сімона подаються в змішаній (нульово-внутрішній) фокалізації, коли фокалізованим виступає персонаж, а фокалізатором – оповідач, який занурюється в його свідомість. Гетеродієгетична оповідна інстанція не переходить у категорію актанта оповіді, а залишається в межах власної функціональної ролі. Ознаками інтрагетеродієгетичності оповідача при цьому виступають

вказівний займенник *ceux* та присвійні й вказівні прикметники *sa musique*, *ce club*, *son vernis*, які локалізують героя роману в просторі та часі, створюючи ефект присутності оповідача в тому ж просторі, у якому перебуває персонаж оповіді.

Фраза "*Mais Simon n'était pas un quelconque amateur, il était de ceux qui le font, le jazz, l'ont fait, l'auront fait*" демонструє злиття мовних свідомостей оповідача та героя в цьому фрагменті оповіді. Нисхідна градація (*le font, le jazz, l'ont fait, l'auront fait*) у поєднанні з протиставленням (*Mais*) і деривацією (*font, ont fait, auront fait*) «але Сімон був не просто абияким любителем, він був з тих, хто його, джаз, грає, грав його, міг би його грати» відтворюють внутрішній конфлікт Сімона, його жаль і розпач щодо покинутої музики, імплікуючи ТК ЗАБОРОНЕНА ПРИСТРАСТЬ. У ВМ персонажа наявне протиріччя, він любить музику, проте не може собі дозволити займатись нею. Умовний спосіб *Conditionnel Passé* позначає послаблення реальності дії та містить семантичний компонент «втрачена можливість», передаючи суперечливі відчуття героя.

Концентрація експресивно забарвленої лексики (*J'étais sonné; en infirme; un tas d'instruments*) у ВМ Сімона формує емоційно-перцепційну площину головного героя. Інтрагетеродієгетичний оповідач виявляє себе як оповідна інстанція, використовуючи вставні конструкції: "*Je ne sais pas. Il n'a pas su vraiment me le dire; me dit-il*". Інтрадієгетичність дає змогу оповідачеві більш повно

відтворити психологічний та емоційний стани персонажа роману, який підсвідомо сподівається повернутись до улюбленої справи.

Отже, ВМ у романі К. Гайї "Un soir au club" імплікує ТК ЗАБОРОНЕНА ПРИСТРАСТЬ, ТК ЖИТТЯ, ТК ВІДРОДЖЕННЯ, ТК ПОРОЖНЕЧА, які розгортають текстовий мегаконцепт НАДІЯ. На прикладі роману К. Гайї "Un soir au club" ми продемонстрували комплексну семантико-когнітивну й нарративну методика дослідження способів відтворення ВМ персонажів у французькій мінімалістичній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Таким чином, загальна схема дослідження ВМ дає змогу визначити й охарактеризувати особливості способів його відтворення у французькій мінімалістичній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття, виокремити значущі концептуальні компоненти індивідуально-авторської картини світу французьких письменників-мінімалістів, які знаходять відображення у ВМ персонажів. З огляду на мету, об'єкт і предмет нашої розвідки вважаємо наведені методологічні засади найоптимальнішими в розкритті особливостей способів відтворення ВМ у французьких мінімалістичних романах.

Перспективи подальших досліджень полягають у застосуванні розробленої методики для дослідження ВМ в інших жанрових різновидах сучасної французької літератури.

Література

1. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике : [учеб. пособие] / И.В. Арнольд. – М. : Высшая школа, 1991. – 140 с.
2. Буцикіна Н.Є. Лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти внутрішнього мовлення персонажів (на матеріалі художньої прози Ф. Моріака) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / Н.Є. Буцикіна ; Київський нац. лінгвіст. ун-т. – К., 2004. – 256 с.
3. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ століття) : [монографія] / О.М. Кагановська. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.
4. Савчук Р.І. Оповідний простір художньої прози Ф. Саган: лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / Р.І. Савчук. – К., 2009. – 295 с.
5. Genette G. Figures III / G. Genette. – Paris : Seuil, Points, 1972. – 282 p.
6. Puech C. Language intérieur et ontologie linguistique à la fin du XIX siècle / C. Puech // La parole intérieure. Langue française. – Paris : Larousse, 2001. – № 132. – P. 26–47.
7. Rabatel A. Les représentations de la parole intérieure: monologue intérieur, discours direct et indirect libres, point de vue / A. Rabatel // La parole intérieure. Langue française. – Paris : Larousse, 2001. – № 132. – P. 72–95.
8. Chevalier J. Dictionnaire des Symboles / J. Chevalier, A. Gheerbrant. – Paris : Editions Robert Laffont / Jupiter, 2002. – 1060 p.
9. Le petit Larousse illustré: chronologie universelle. – Paris : LAROUSSE, 2008. – 1812 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

10. Gailly C. Un soir au club / C. Gailly. – Paris : Editions de Minuit, 2004. – 173 p.

УДК 811.133.1:81'37

Космацька Н. В.

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНОГО ДЕЙКСИСУ У ГЕТЕРОГЕННОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Статтю присвячено дослідженню часових маркерів у текстах друкованих повідомлень. Встановлено, що найширше використання має прийом індикації часу за допомогою вербального маркера часу, який здійснює вказівку на час протікання дії щодо моменту мовлення. На графічному рівні хронотопією вирізняються зображення історії подій, етапів розвитку, послідовності дій.

Ключові слова: дейксис, вказування, момент мовлення, темпоральний, час.

Космацька Н. В. Средства выражения темпорального дейксиса в гетерогенном тексте (на материале французского языка). – Статья.

Статья посвящена временным маркерам в текстах печатных сообщений. Отмечено наибольшее использование приема индикации времени посредством вербального маркера времени. На графическом уровне хронотопом характеризуются изображения истории событий, этапов развития, последовательности действий.

Ключевые слова: дейксис, указание, момент речи, темпоральный, время.

Kosmatska N. V. Means of expression of temporal deixis in heterogeneous text (on the material of French language). – Article.

The article investigates the time markers in the printed message texts. The most used device is the time indication through verbal markers of time, which represents the time course of action in relation to the moment of speech. At graphic level, history of events, stages of development, sequence of actions are distinguished by chronotope.

Key words: deixis, indication, moment of speech, temporal, time.

Темпоральні параметри текстового повідомлення тісно пов'язані з категорією дейксису, яка вперше привернула увагу лінгвістів у дослідженні семантичних властивостей займенників (зокрема, у працях О. Потебні, К. Бругмана, В. Віноградова, У. Вайнрайха та інших учених). Визначальним у понятті дейксису є те, що він призначається для вказування [3, с. 94] за допомогою вербальних і невербальних засобів.

Метою статті є виявлення засобів вираження темпорального дейксису в друкованих повідомленнях на мовному й іконічному рівнях. Завданням публікації є опис дейксису з позиції часових відношень між описуваними подіями, дослідження на конкретних прикладах дейктичної сутності лексичних і морфологічних одиниць французької мови. Актуальність роботи визначається загальною спрямованістю лінгвістичних студій останніх десятиліть, а саме різнобічним аналізом компонентів мовленнєвого акту, його прагматики й засобів їх вираження. Об'єктом дослідження є іконічні та словесні маркери часу в текстах французьких періодичних видань.

Категорія часу в гетерогенному тексті має декілька особливостей, що лежать в основі відмінностей в інтерпретації гетерогенного повідомлення від суто вербального. Так, адже малюнок уже за самою своєю суттю є дейктичним, тобто співвіднесеним прямо чи опосередковано з реальним або уявним – *le hic et nunc*, «тут і зараз». Мовні одиниці стають такими в конкретній мовленнєвій ситуації. За твердженням І. Стерніна, дейктичним змістом може наповнюватись будь-яка мовна одиниця, ситуативно обумовлена: «Дейктики передбачають наявність об'єкта в чуттєвій ситуації <...> і виражають часові непостійні відношення об'єктів, які склалися тільки в цій ситуації» [4, с. 62]. Вибір засобів вказування, з одного боку, відбувається винятково під впливом комунікатив-

ного наміру автора тексту. З іншого боку, неоднозначність, зокрема й семантична, темпоральних характеристик гетерогенного повідомлення залишає певну недовомленість, спричиняє необхідність суб'єктивного заповнення сенсових лакун об'єктивного змісту [1, с. 281].

Для часового дейксису важливими є дві характеристики: напрям (від минулого до майбутнього) і розміщення на шкалі часу щодо початку координат. За початок координат приймають момент, коли суб'єкт мовлення («*je*») говорить (або пише). Щодо цього моменту оцінюються обставини часу висловлювання.

Темпоральною сегментацією, або хронотопією, вирізняються зображення, які представляють історію подій [10, с. 30], етапи розвитку [10, с. 66–71], послідовність дій [10, с. 38; 10, с. 124–125], адже кожен окремий малюнок є відображенням певного моменту (сегмента) повідомлення. Як і Ж.-Ф. Тріпп, можемо стверджувати, що в графічно представлених темпоральних вказівках поняття часу зберігається між окремими зображеннями, які є нейтральними, неоднозначними та можуть представляти часові проміжки від безмірно мало до нескінченно тривалого [5, с. 113].

Іншим графічним прийомом вказування на час є пейзажі. Хромотична розбіжність між двома послідовними в часі подіями може передавати природний контраст дня й ночі, сонячних променів раннього ранку та сонця в полудень, суміжних пір року. Варто зауважити, що в гетерогенному тексті публіцистичних видань цьому засобу темпоральної індикації приділяється не так багато уваги.

Найширше використання має прийом індикації часу за допомогою вербального маркера часу, що вміщується на самому зображенні або в підписі до малюнка/фотографії. Цей прийом вдало поєднується зі структурою гетерогенного тексту, у якому передбачається наявність вербальних експлікацій.

Функція часу в гетерогенному тексті не завжди має спільну структуру; події/явища представляють через необхідність або задля несподіваності, привернення уваги. Категорія часу відображається в контексті простору, де межі (або й сторінки) є часовими розділювачами. М. Хорн, звертаючись до проблеми часу в коміксі, зазначав, що час у цьому типі текстів є необмежним і безкінечним, має зворотній хід, коли герої можуть переміщатись на десятки років назад і знову починати шлях уже в іншому напрямі [7, с. 69].

Вербальне відображення часу в тексті безпосередньо пов'язується не лише з поняттям дейксису, а й із лінгвістичною категорією таксису (з грец. «побудова, порядок, розміщення»), яка характеризує часові відношення між діями (у широкому смислі, у тому числі всі різновиди предикатів): одночасність/неодночасність, переривання, співвідношення головної й супутньої дії тощо [2, с. 503].

Темпоральна локалізація події чи стану, про який ідеться у висловлюванні, полягає у вказівці на одночасність, передування чи слідування події моменту мовлення або (у разі так званої відносної часової орієнтації) певній іншій точці відліку. За відносних вживань, наприклад, у підрядних реченнях, які залежать від дієслова думки, почуття чи мовлення, подія є орієнтованою щодо часу дії головного речення. Тому та чи інша подія можуть відбуватись одночасно з моментом мовлення, передувати йому або ж слідувати за ним у майбутньому. Розглянемо кожен із випадків докладніше.

Часова локалізація події або факту в момент мовлення. Безпосереднє вказування на події чи факти, що мають місце **в момент мовлення**, здійснюється дієсловом у формі теперішнього часу *présent*, прислівником *maintenant*, прислівниковими зворотами *en ce moment*, *pour l'instant*, прикметниками *présent*, *actuel*, *moderne*. Наприклад:

а) *Maintenant, on peut dire que, en vingt et un an, le Stade a joué vingt demi-finales et un quart de finale* [11, с. 12] – прислівник *maintenant* має значення «тепер, зараз, на момент мовлення» та протиставляє те, що відбувається в момент мовлення, тому, що було в минулому, тобто тепер уже можна стверджувати здобутки місцевого стадіону. Дієслово ствердження вжито в *présent* (*on peut*), що розміщує події на шкалі часу в теперішньому, дієслово підрядного речення в *passé composé* вказує на стан завершеності дії *jouer* до моменту мовлення;

б) *Ce ne sont pas les (rares) acheteurs chinois présents au SIHH qui nous démentiront* [8] – прикметник *présents* прямо вказує на те, що учасники перебувають у Салоні в момент мовлення;

в) *Le groupe pharmaceutique américain Pfizer veut acheter son concurrent britannique AstraZeneca, qui ne veut pas en entendre parler; au moins pour l'instant, pour une question de prix* [12, с. 8] – вираз *pour l'instant* вказує, що наразі, у цей момент, кон-

курент не хоче чути про продаж; пізніше все може змінитись.

Передати іншу дію, що відбувається **паралельно** з дією головного речення, здатний дієприслівник, який за синтаксичними функціями можна прирівняти до обставини, зокрема часу, а також конструкції *en attendant que* в значенні «поки» та *pendant ce temps-là*, наприклад: «*Pendant ce temps-là, loin de ce qu'il se passe à Genève, la vie quotidienne de l'horlogerie est loin d'être un fleuve tranquille...*» [8] – опис життя годинниківів пропонується на тлі протікання іншої дії, описаної в тексті.

Певну **тривалість дії** можна передати французькою мовою за допомогою таких висловів, як *en permanence*, *à long terme*, наприклад: «*La France, c'est entendu, est dirigée en permanence par d'abominables gouvernements protectionnistes...*» [12, с. 8]; «*On demande aux gouvernements de laisser respirer le capitalisme sans en subir passivement les faucades et les outrances, en ayant une conscience claire, raisonnable et à long terme de l'intérêt général*» [12, с. 8]. Усі вони вживаються в реченнях із дієсловом у формі теперішнього часу *présent de l'Indicatif*.

Обмежений період протікання дії передають за допомогою іменників із відповідним лексичним значенням (наприклад, *une récréation*, *une séance*), прислівником *temporairement*, словосполученнями *le temps nécessaire*, *quelque temps*, *pour un temps* тощо. Усі звороти такого типу вказують на те, що щодо моменту мовлення дія мала/має/матиме певний період: від короткої миті до декількох днів (тижнів, місяців, років), вона завжди має початок і кінець, наприклад: «*Ce sujet relatif à l'expertise doit être proposé et débattu en séance*» [12, с. 5].

Неординарні, часто **одноразові**, події, що мають місце в момент мовлення, передають у мові такими засобами:

1) іменниками з вказівним прикметником *ce/cet/cette/ces*, наприклад: *Nous n'avons pas observé lors de cette crise d'effet amplificateur, comme précédemment* [10, с. 5]; *Cette appréciation met effectivement la pression sur les entreprises...* [12, с. 4];

2) зворотом *c'est* + іменник, що своїм лексичним значенням наголошує на певному стані (*une catastrophe*, *une chance*, *un cadeau* etc.), наприклад: *C'est une prime à la créativité* [10, с. 6]; *C'est plutôt un cadeau de rejoindre un groupe leader...* [10, с. 6];

3) прислівниковими зворотами *tout à coup*, *subitement*, *justement*, прикметником *spontané*, що вказують на раптовість, неочікуваність події в момент мовлення, наприклад: *Deux heures et demie après son décollage, le vol American Airlines parti mercredi après-midi de Londres pour Los Angeles a subitement fait demi-tour. Une hôtesse de l'air qui s'évanouit, des passagers pris soudainement d'étourdissements et de nausées...* [13]; *Allez, c'est d'accord! et merci pour votre hospitalité si spontanée!* [14, с. 18];

4) зворотом *il est temps que* – «пора, настав час», наприклад: *Pour Henry Buzy-Cazaux, président de l'Institut du Management des Services Immobilier, il est temps que la profession prenne de la hauteur par rapport aux querelles intestines: le secteur doit aller vers davantage d'intégration* [9].

Часова локалізація події, що передусь моменту мовлення. Подія, що *передусь моменту мовлення* та перебуває лівіше початку координат, за правилами французької граматики вимагає узгодження на рівні дієслова через вживання минулих часів *passé composé* та *plus-que-parfait*, а також на лексичному рівні прислівниками *hier, récemment, auparavant, aussitôt, autrefois, le lendemain, avant, jadis, déjà*, заперечною часткою *plus*, прикметниками *précédent, prématuré, dernier*, зворотами *il y a (longtemps), ça fait* тощо, наприклад: *Hasard au calendrier, Repsol a reçu le lendemain de la part de Buenos Aires 5,3 milliards de dollars en obligations de l'Etat argentin* [12, с. 1]; *Le tunnel de pub avant le 20 Heures n'est plus l'alpha et l'oméga de la puissance publicitaire* [10, с. 6]; *<...> et la seconde d'après il a remonté tout le terrain avant toi! Je n'ai jamais vu quelqu'un remonter un terrain aussi vite!* [11, с. 13].

Прислівник *déjà* з дієсловом у минулому підсилює значення «раніше», вказує на те, що дію остаточно завершено на момент мовлення, наприклад: *«Du coup, Toulouse a déjà recruté l'ouvreur anglais Toby Flood»* [11, с. 12].

Таке ж значення має зворот *il y a...*, який застосовують на позначення минулої дії/події/факту, які є завершеними на момент мовлення, наприклад: *«Déjà, il y a un an, une étude interne avait été menée...»* [12, с. 5].

За допомогою заперечної частки *plus* мовець обриває, завершує протікання певного явища, дії, наприклад: *«Pour les entreprises, la situation n'est plus tenable, s'alarme Zvika Oren, président de cette fédération patronale»* [12, с. 4]. У цьому прикладі *plus* означає «більше не», тобто раніше, до цієї ситуації мовлення, стан справ ще можна було терпіти, на момент мовлення відбулися зміни, попередні відчуття зникли, змінились на протилежні.

Певна тривалість дії/події в минулому визнається вживанням висловів із прийменниками *en* або *entre*, наприклад: *«Entre les années 2004 et 2007, trois années exceptionnelles de bénéfices dans le transport de marchandises ont poussé les Japonnais à s'endetter fortement pour l'achat de nouveaux bateaux»* [12, с. 4]; *«Maintenant, on peut dire que, en vingt et un an, le Stade a joué vingt demi-finales et un quart de finale»* [11, с. 12].

Завершену на момент мовлення дію можна передати також за допомогою *participes passés-adjectifs* – це ті дієприкметники доконаного виду, які втратили свої дієслівні риси, наприклад: *ANTIQUORUM: Les putschistes putschés!* [8]; *Laminée par les purges successives, l'équipe*

des comploteurs anti-Patrizzi a envoyé la maison d'enchères dans le mur... [8].

Laminée та *putschés* є характеристикою описуваних об'єктів, *équipe* та *putschistes*, відповідно, – на момент мовлення, проте самі дії *laminer* та *putscher* були реалізовані раніше цього моменту.

Французька мова володіє значною кількістю прислівників, які вказують на початок дії/факту в минулому, яка вже завершилась або ж триває в момент мовлення, а саме *depuis, cela (ça) fait*. Наприклад:

а) *Pourtant, depuis les années 2000, le Japon prenait régulièrement la tête de ce classement après des décennies de domination exclusivement grecque...* [12, с. 4] – прислівник *depuis* вводить інформацію про початок дій, що тривають із 2000-х рр.;

б) *Cela fait plus de cent ans que la Grèce est leader sur ce marché* [12, с. 4] – вислів *cela fait* вказує на момент у минулому (більше 100 років), відколи Греція є лідером.

Словосполучення з прикметником *dernier* застосовують для вказівки на минулу дію (подію, факт), які залежно від ситуації є завершеними на момент мовлення або ж мають продовження в момент мовлення та, можливо, у майбутньому, наприклад: *«Voyez notre dernière campagne pour Orange: «Et si Noël durait toute l'année?»»* [10, с. 6] – кампанія відбулась, однак може ще тривати в теперішньому й майбутньому.

На завершеність можуть вказувати також сполучки з прикметником *premier*. Водночас цей прикметник, на противагу *dernier*, відсилає до повтора, продовження певної дії/вчинку/факту в майбутньому, наприклад:

а) *La société française a affiché une perte de 28 millions d'euros au premier trimestre* [12, с. 5] – крім вказаного *premier*, будуть також інші триместри;

б) *Et sur le premier match, ils nous l'ont bien montré* [11, с. 13] – зазначений матч перший, проте після нього очікуються наступні.

В обох випадках на протікання дій раніше моменту мовлення вказує час дієслова, а саме *passé composé: a affiché* та *ont montré*, відповідно.

Темпоральну сему завершеності дії мають також прикметники типу *historique, antique*, як у такому прикладі: *«Le Dow Jones, l'indice vedette de la Bourse de New York a battu, vendredi 9 mai, son record historique, à 16 583,34 points (+0,43%)»* [12, с. 5], де історичний рекорд (*record historique*) мав місце раніше нового рекорду 9 травня, про який заявлено в повідомленні.

Такі прислівники, як *encore* і *toujours*, можуть вказувати на те, що дія розпочалась у минулому, проте на момент мовлення *не завершилась*. Тоді ці прислівники мають значення «досі», наприклад: *«Quand ça va mal, les entreprises coupent leurs budgets pubs. Est-ce toujours le cas?»* [10, с. 5]. У цьому разі дієслово головного за своїм смис-

ловим навантаженням речення (*courent*) вжите у формі позачасового теперішнього часу, вказує на постійну практику в минулому й теперішньому. Прислівник *toujours* семантично продовжує існування такої практики на момент мовлення та має значення «досі, все ще».

Часова локалізація події, що відбудеться пізніше моменту мовлення. Наступність дії передають за допомогою прислівникових зворотів *dans (...jours)*, *bientôt*, *demain*, *ensuite*, прийменника *après*, прикметників *suivant*, *prochain* та деяких інших. Дієслово в таких реченнях має форму теперішнього або майбутнього часу. Наприклад:

а) *A ce rythme-là, on ne pourra bientôt plus se permettre d'ouvrir des usines sur le sol israélien* [12, с. 4] – прислівник *bientôt* в значенні «незабаром» позначає певний неконкретизований у часі момент у майбутньому, що настане пізніше моменту мовлення;

б) *Que pensez-vous de la suppression de la publicité sur les chaînes publiques après 20 heures?* [10, с. 6] – прийменник *après* відсилає до подій/дій, які відбуватимуться пізніше конкретного часу, зазначеного в питанні (20 heures);

в) *<...> les parts de marché que l'on perd en baissant ses investissements sont ensuite très chères à regagner* [10, с. 5] – реалізація події є можливою пізніше моменту мовлення: повернути попередні позиції дуже складно після зниження вкладів;

г) *Le prochain round, ce soir, s'annonce donc défensif et encore plus virulent* [11, с. 13] – прикметник *prochain* вказує на наступність дії, що підсилюється конкретизуючим маркером часу *ce soir*.

Варто зазначити, що в лексичному арсеналі французької мови наявна значна кількість прислівників, які вказують на здійснення дії/факту в майбутньому, зачіпаючи момент мовлення, а саме *désormais*, *dorénavant*, наприклад: *«Le pays dépasse désormais en tonnage le Japon, la Chine, l'Allemagne et la Corée du Sud»* [12, с. 1] – прислівник *désormais* дає часову вказівку стану «віднині», «надалі».

Нейтральні часові маркери. Французька мова, окрім мовних одиниць, що мають властивість однозначно виявляти темпоральні ознаки протікання дії/події, володіє цілою низкою висловів, за наявності яких розташувати дію/подію на шкалі часу в реченні може лише дієслово – його логіко-семантичне наповнення або ж граматична форма. Такі вислови ми, як і Л. Кербрат-Орекіоні [6, с. 47], зараховуємо до нейтральних часових дейктиків. Це, зокрема, такі формулювання, як *aujourd'hui*, *ce matin*, *cet été*, *cette année*, *ce lundi* тощо, наприклад: *«Cette année, nous devrions être à +14%, quand le marché est à -10%»* [10, с. 6]. Варто зауважити, що сам іменник із темпоральною семою + вказівний прикметник не дає конкретну вказівку на час реалізації характеризованої дії/події/факту.

У реченні *«Les clients arbitrent aujourd'hui en faveur des produits qui leur apportent vraiment quelque chose et délaissent les autres»* [10, с. 5] прислівник *aujourd'hui* обмежує часові межі виконання дії *arbitrer* відносно нетривалим періодом, саму ж дію зіставлено з попереднім станом справ. Маємо підстави говорити про абсолютне використання прислівника *aujourd'hui*: на сьогодні таким є вибір клієнтів, проте зрозуміло, що цей вибір сформувався не сьогодні та не завершується цим днем, а є відносно тривалим станом справ.

Темпоральність таких слів і висловів, як *encore*, *toujours*, *parfois*, *souvent*, *d'habitude*, *habituellement*, *à nouveau*, *tout le temps*, *chaque fois*, *sous certaines conditions*, *dans certaines circonstances* тощо, виявляється у вказуванні на постійність або ж повторюваність дії. Вони дають змогу глибше зрозуміти внутрішню темпоральну структуру дії/події, яку характеризують. Усі ці вислови можуть вживатись у реченнях на позначення теперішньої, минулої чи майбутньої дії, наприклад: *«Mais c'est souvent leur rôle, parfois leur devoir...»* [12, с. 8]; *«Jamais de la vie. Le temps des gourous de la publicité, c'est terminé»* [10, с. 6].

Прислівник *alors* у значенні «тоді» з дієсловом у минулому чи майбутньому часі уточнює час протікання дії щодо моменту мовлення: до чи після нього відповідно. Наприклад: *«C'est alors que la Grèce a commencé à mobiliser les profits engendrés durant la bulle 2004-2008 et épargnés jusqu'alors»* [12, с. 4].

Іменник, що має у своєму складі темпоральну сему, вжитий із неозначеним артиклем типу *un jour*; *un lundi*, позначає одиночну, (не)очікувану дію. Залежно від часу дієслова ця дія протікає в минулому або майбутньому, наприклад: *«Et, une fois que les bombes à air comprimé, Cotons-Tiges et pinceaux auront sévi, place au nettoyage virtuel...»* [12, с. 8]; *«Tout en se félicitant à l'avance d'une année 2014 qui s'annonce prometteuse...»* [12, с. 4].

Таким чином, для відображення категорії часу в гетерогенному тексті існують різноманітні експліцитні й імпліцитні прийоми. Найширше використання має прийом індикації часу за допомогою вербального маркера, що актуалізується мовними одиницями з темпоральною семою. Часові маркери можуть здійснювати вказування на час протікання дії/події щодо моменту мовлення. На графічному рівні хронотопією вирізняються зображення історії подій, етапів розвитку та послідовності дій. Недомовлене в графічному зображенні створює враження незакінченості висловлювання, замовчування, що активізує увагу читача та змушує замислитись над змістом тексту.

Перспективу подальших пошуків вбачаємо у вивченні просторових дейктиків у текстах друкованих повідомлень на графічному й мовному рівнях.

Література

1. Ковалевська Т. Мілтон-модель в аспекті медіавпливу / Т. Ковалевська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». – 2006. – Вип. 3. – С. 278–282.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
3. Пирс Ч. Логические основания теории знаков / Ч. Пирс ; пер. с англ. В. Кирющенко, М. Колопотина ; послесл. В. Сухачева. – СПб. : Лаборатория метафиз. исслед. филос. фак-та СПбГУ ; Алетейя, 2000. – 352 с.
4. Стернин И. К проблеме дейктических функций слова : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / И. Стернин ; Ин-т языкознания АН СССР. – М., 1973. – 18 с.
5. Gravel S. Questions sur la bande dessinée. Entrevue avec Jean-François Tripp / S. Gravel // Lectures de bandes dessinées. – Paris : Urgences. – 1991. – № 32. – P. 113.
6. Kerbrat-Orecchioni C. L'Énonciation – De la subjectivité dans le langage / C. Kerbrat-Orecchioni. – Paris : Armand Colin, 1980. – 290 p.
7. The world encyclopedia of comics / ed. M. Horn. – New York : Chelsea House, 1999. – 1061 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

8. Business montres et joaillerie. Médiatourisme d'information horlogères depuis 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://businessmontres.com/article/pendant-ce-temps-la-loin-de-ce-qui-se-passe-geneve-la-vie-quotidienne-de-lhorlogerie-est-loin-detre-un-fleuve-tranquille-gucci-antiquorum-fides-apple-hermes-alexandreze>.
9. Buzy-Cazaux H. Il est temps que les professionnels de l'immobilier dépassent leurs clivages / H. Buzy-Cazaux [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.capital.fr/immobilier/tribune/henry-buzy-cazaux/il-est-temps-que-les-professionnels-de-l-immobilier-depassent-leurs-clivages-937876>.
10. Capital. – 2010. – Janvier. – № 220. – 136 p.
11. L'Equipe. Le quotidien du sport et de l'automobile. – 2014. – Dimanche 11 mai. – № 21847. – 20 p.
12. Le Monde. Eco&Entreprise. – 2014. – Dimanche 11 – Lundi 12 mai. – № 21558. – 8 p.
13. Maligorne C. Mystérieux malaises à bord du vol Londres-Los Angeles / C. Maligorne // Le Figaro. – 2016. – Le 30 janvier. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lefigaro.fr/international/2016/01/29/01003-20160129ARTFIG00382-mysterieux-malaises-a-bord-du-vol-londres-los-angeles.php>.
14. Uderzo A. La Rose et le Glaive / A. Uderzo. – Paris : Les Editions Albert René, 1991. – 48 p.

УДК 811.12

Морошану Л. И.

«ИТАЛИЯНСКИЙ БУКВАРЬ» АЛЕКСАНДРА МАРАКИ (ОДЕССА, 1831–1832) КАК ПАМЯТНИК ИТАЛЬЯНСКОЙ ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Статья открывает серию публикаций «Памятники итальянской филологической литературы, изданные в XIX – начале XX вв. на юге Российской империи». «Итальянский Букварь» является первой частью трехтомного «Учебного курса итальянского языка, составленного учителем итальянского языка в Николаеве при Черноморской штурманской роты Александром Мараки, изданного в Одессе в 1831–1832 годах.

Ключевые слова: итальянский язык, Российская империя, Александр Мараки.

Морошану Л. И. «Італійський Буквар» Олександра Маракі (Одеса, 1831–1832) як пам'ятка італійської лінгводидактичної літератури. – Стаття.

Стаття відкриває серію публікацій «Пам'ятки італійської філологічної літератури, видані в XIX – початку XX ст. на півдні Російської імперії». «Італійський Буквар» є першою частиною тритомного «Навчального курсу італійської мови, складеного учителем італійської мови в Миколаєві при Чорноморській штурманській роті Олександром Маракі», виданого в Одесі в 1831–1832 роках.

Ключові слова: італійська мова, Російська імперія, Олександр Маракі.

Moroshanu L. I. «Primer of Italian» by Alexander Maraki (Odessa, 1831–1832) as a monument of Italian linguistic-didactic literature. – Article.

The article opens a series of publications of «Monuments of Italian philological literature published in the XIX – early XX centuries in the south of the Russian Empire». «Primer of Italian» is the first part of the three-volume «Training course of Italian language compiled by Alexander Maraki, teacher of Italian at the Navigator school of Nikolaev», published in Odessa in 1831–1832 years.

Key words: Italian, Russian Empire, Alexander Maraki.

Одесса по праву считается центром преподавания и изучения итальянского языка в Российской империи. Именно в Одессе были подготовлены первые учебные пособия и словари итальянского языка, явившиеся базой для изучения итальянского языка в России и становления российской (и впоследствии советской) италянистики в целом

[1–3]. Приведем перечень изданных в Одессе (и в других городах юга Российской империи) словарей и учебных пособий по итальянскому языку, относящихся к периоду XIX – нач. XX вв.

Пособия:

1826: Piller An. Methode courte, facile et pratique de langue italienne. A l'usage des élèves du Lycée

Richelieu et des demoiselles nobles de l'institut d'Odessa. Nouvelle edit. – M.Semen, 1826. – 227 p.

1831–1832: Учебный курс италийского языка, составленный учителем италийского языка в Николаеве при Черноморской Штурманской роте Александром Мараки. – Том I: Италийский букварь. – Том II: Италийская грамматика. – Том III: Новые разговоры российские и италийские с прибавлением морского словаря. – Одесса, в Одесской городской типографии. – 1831–32.

1832: Piller A. Metodo per insegnare a ben leggere la lingua italiana. Compilato dal metodo del Sig. Lemmi di Livorno. – Odessa, 1832. – 30 p.

1849: Руководство к изучению италийского языка, составленное учителем Таганрогской гимназии Лукою Вусковичем. – Одесса, в типографии Л. Нитче. – 1849.

1861: Даньин А. Практический и теоретический курс италийского языка. – Одесса, Нитше, 1861. – 247 с.

1874: Краткое историко-критическое обозрение италийской литературы учителем италийского языка Бенедиктом Лоровичем. – Одесса, 1874.

1886: Де Виво В. Практическое руководство для изучения итал. языка. Одесса: Изд-во Шульц, 1886.

1890: Де Виво В. Практическое руководство для изучения италийского языка. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Одесса: Изд-во Шульц, 1890.

1896: Сперандео П.Г. Руководство италийского языка в трех частях с предисловием проф. А.И. Кирпичникова. – Одесса: А. Москетти, 1896. – 128 с.

1896: Сперандео П.Г. Руководство италийского языка. Части 1–4. – б. м., б. г.

1899: Гливенко И. Руководство к изучению италийского языка. – Киев: Киевс. тип. Имп. Ун-та св. Владимира Корчак-Новицкого. – 1899. – 220 с.

1913: De Miller Alessandro. Алфавитный словарь к руководству для изучения италийского языка. – М., Одесса: Родное слово, 1913. – 130 с.

1915: Джиани Ф. Курс италийского языка. – В двух кн. – Кн.1. – Одесса, Тип. Кульберг, 1915. – 158 с.

Словари:

1894: Dizionario italiano-russo per Domenico De Vivo. – Odessa, Tipografia A. Schultze, 1894. Словарь италийско-русский, составленный Д. де Виво

1905: Sperandeo P.G. Dizionario italiano e russo. Parte italiana-russa. – Lipsia, Holtze, 1905. – 679 p.

1913: Миллер Александр (проф. Alessandro De Miller). Алфавитный словарь к руководству для изучения италийского языка. – М., Одесса: Родное слово, 1913. – 130 с.

Эти учебные и лексикографические пособия в настоящее время незаслуженно забыты и неизвестны даже узким специалистам. А между тем в них отражены интересные методические приемы, содержатся интересные сведения по грамматике и богатейший иллюстративный материал, применением которого на занятиях италийским языком было бы уместно и полезно.

Сказанным определяется цель данной серии – познакомить с лексикографическими и дидактическими изданиями в области италийского языка, подготовленными и опубликованными в Одессе и других городах юга Украины в XIX – начале XX вв.

Начнем публикацию серии «Памятники италийской филологической литературы, изданные в XIX – начале XX вв. на юге Российской империи» с фундаментального труда в области преподавания италийского языка – трехтомного «Учебного курса италийского языка, составленного учителем италийского языка в Николаеве при Черноморской Штурманской роте Александром Мараки», изданного в Одесской городской типографии в 1831–1832 годах.

Первый том представляет собой «Италийский букварь». Открывается том обширным «Предисловием», которое мы приведем полностью.

«Предисловие к учебному курсу италийского языка.

Преподавая класс италийского языка в Черноморском Штурманском Училище (именуемом ныне Ротою), более 18 лет, я всегда удивлялся, что на Российском языке нет доселе ни одной систематически составленной грамматики италийского языка.

Соревнование к пользе учащихся соотечественников моих и цель благодетельного Правительства, изъясненная в Уставе Учебных Заведений, дабы все книги, для училищ издаваемые, были излагаемы на Российском языке, а вместе с темъ и желание Главного Командира Черноморского Флота и портов, Адмирала Грейга, объявленное мне предписанием Его Высокопревосходительства, от 17-го Апреля 1825 года № 2424, побудили меня с того времени заняться составлением представляемого ныне благосклонному снисхождению почтеннейшей публики *Учебного Курса Италийского языка*.

Курс сей разделяется на три тома.

Первый том содержит в себе *Букварь*, расположенный на три части.

Первая часть имеет 7 глав, содержание коих следующее: Глава 1-я о буквах. – Глава 2-я о произношении букв. – Глава 3-я о произношении двойных согласных букв одинакового наименования. – Глава 4-я о слогах. (В пяти таблицах, приложенных при сей главе, показаны все италийские слоги, содержащее в себе от одной и до пяти

букв.) – Глава 5-я о правилах для складывания и разделения слов. При ней примеры на 6-ти таблицах. – Глава 6-я об ударениях. (Как новые итальянские авторы в своих сочинениях совсем не употребляют острого ударения, познание коего, однако же, необходимо для того, дабы правильно выговаривать речения, то, для легчайшего успеха в произношении оных, изложены в сей главе необходимые и общие на таковой предмет правила). – Глава 7-я об апострофе.

Вторая часть содержит в себе собрание нескольких басен и анекдотов.

Третья часть состоит из трех глав, содержание коих следующее: Глава 1-я: собрание по алфавиту в 24§ около 2 700 существительных имен с принадлежащим каждому членом, посредством коего познается их род. – Глава 2-я: собрание по алфавиту около 1 800 имен прилагательных. – Глава 3-я: собрание по алфавиту же 800 итальянских более употребительных глаголов. Все слова, содержащиеся в сих трех главах, переведены на российский язык. При сих главах изложены общие правила, дабы обратить оные имена существительные и прилагательные из мужского в женский род и прочее, равно и для обращения глаголов в причастия.

Второй том содержит в себе Грамматику, разделенную на 63 урока. – В введении к сему тому изложены грамматические определения или дефиниции. Расположение же уроков следующее:

Урок I. О члене определенном. II. О члене неопределенном. III. О члене разделительном, и о члене числительном. IV. О имени вообще, и о правилах, дабы сделать из единственного множественное число. V. О именах мужского рода кончающихся на -о, которые во множественном числе принимают женский род; и о именах, кои без перемены рода имеют два окончания: одни в единственном, а другие во множественном числе, иные же как в единственном, так и во множественном. VI. О правилах, дабы узнавать род имен. VII. О некоторых именах, принадлежащих к обоим родам, и тех мужского рода, кои обращаясь в женский отдаляются от общих правил. VIII. О именах прилагательных. IX. О увеличительных именах. X. О именах уменьшительных. XI. О степени уравнильной. XII. О степени превосходной. XIII. О именах числительных. XIV. О местоимениях личных. XV. О местоимениях соединительных. XVI. О местоимениях притяжательных. XVII. О правилах каким образом употреблять местоимения притяжательные. XVIII. О местоимениях указательных. XIX. Примечания на оныя местоимения. XX. О местоимениях вопросительных. XXI. О местоимениях возносительных. XXII. О местоимениях неопределенных. XXIII. О глаголе вспомогательном *avere* иметь. XXIV. Примечания на глагол *avere*. XXV. О гла-

голе вспомогательном *essere* быть. XXVI. Примечание на глагол *essere*. XXVII. О спряжении глаголов. XXVIII. О неопределенном наклонении и его временах. XXIX. О изъявительном наклонении и его временах. XXX. О повелительном и сослагательном наклонениях. XXXI. О разделении времен вообще. XXXII. О составлении времен вообще. XXXIII. О трех спряжениях правильных действительных глаголов. XXXIV. О трех спряжениях правильных страдательных глаголов. XXXV. О глаголах возвратных. XXXVI. О г. безличных. XXXVII. О г. вопросительных. XXXVIII. О г. отрицательных. XXXIX. О г. неправильных. XL. Примечания, каким образом употреблять некоторые глаголы. XLI. О согласовании глаголов с именительным падежом. XLII. О правилах, как употреблять времена сослагательного наклонения. XLIII. О причастиях. XLIV. Примечания над причастиями. XLV. О деепричастиях. XLVI. О наречии. XLVII. Примечания над наречиями. XLVIII. О составлении наречий. XLIX. О предлоге. L. Примечания над предлогами *di, a, da*. LI. Примечания над предлогами *con, senza, per, tra, fra, a, in*. LII. О союзе. LIII. Примечание над союзами. LIV. О междуметии. LV. О частицах пополнительных. LVII. О сокращении букв и одного слога в слове. LVII. О сокращении целых слов в речи. LVIII. Об употреблении одной части речи вместо другой. LIX. О смешении слов, о разделении слов на две части, о знаке вмещения, и о смешении порядка частей речи в период, и о постановлении падежей без связи синтаксической, что вообще в итальянских грамматиках именуется *Iperbato* (Ипербато). LX. Об орфографии. LXI. О синтаксисе. LXII. О правильном произношении слов по ударению. LXIII. О италиянизме.

В уроках о склонении имен и местоимений приложены примеры в таблицах. Подобным же образом присовокуплены таблицы и к урокам о глаголах, по всем трем спряжениям.

В конце Грамматики приложены особенно XVIII таблиц, из коих в некоторых методически изложены спряжения глаголов по грамматическому их разделению.

В таблицах IX, X и XI собраны неправильные коренные глаголы числом 432 с показанием времен и лиц, где неправильность их находится.

Все причастия, имеющие двойное окончание, означены в таблице XII.

В таблицах XV, XVI и XVII собрано по алфавиту около 600 грамматических слов, против каждого из них поставлены примеры, взятые из сочинений: *Бокачио, Брунето-Латини, Данта, Петрарка, Вилани, Пассаванти, Сакетти, Бути, Фиренцуола, Юрдана, Адриани, Даванцати, Кресимбени, Панзани, Варки, Липпи, Сальвиати, Медичи, де л'Амбра, де ла Каза, Бартоломей* и проч. – При собрании слов и примеров на них я имел в виду

то, чтобы оными показать, по возможности, дух италиянского языка. Что же касается до того, что в сей таблице как самые слова, так и примеры, после каждого поставленные, оставлены без перевода, то сие сделано в таком преднамерении, дабы они служили как бы задачами для занятий учащихся первоначальным переводам. В таблице XVIII собрано некоторое количество италиянизмов.

Сей том оканчивается собранием анекдотов с присовокуплением к некоторым из них словаря с российским переводом.

Изложив выше сего план Итальянской Грамматики, нужным нахожу предварить, что, принимая на себя составление оной, я имел в предмете соединить в одно целое все то, что лучшего начертали древние и новые италиянские грамматики. Вследствие сего моего преднамерения при составлении настоящего курса руководствовался я правилами гг. *Кортичелли, Антонини, Геновези, Перетти, Венерони, Брустолони, Вергани, Пиллера, Рубини, Баджиоли* и других.

А потому в изложении правил Синтаксиса, при каждом уроке, придерживался я методы *Вергани*, которую, с своей стороны, почитаю удобнейшею для впечатления в учащихся порядка грамматических правил, некоторым образом совместно с правилами словосочинения, в каждой объясняемой части речи. Цель сей системы, по моему разумению, состоит в том, чтобы избежать повторения правил или необходимых *ссылок* при объяснении отдельного Синтаксиса и чрез сей порядок самое сочинение сделать кратче, яснее, понятливее и удобнее.

Грамматика заключается примерами на Итальянском языке с переводом оных на Российский, взятыми также из лучших италиянских писателей.

Третий том содержит в себе 110 италиянских разговоров с российским переводом. В сих разговорах каждый класс людей может найти все то, что для изъяснения в общежитии необходимо. Оный том оканчивается пятью морскими разговорами и морским словарем на Итальянском и Российском языках, по методу *Треззычного Морского Словаря, собранного флота капитаном Александром Шишковым*.

При составлении морского словаря я имел в виду то, что каждая нация, имея свои собственные наименования способам и вещам, касающимся до строения кораблей, оснастки и починки оных, не может иметь всеобщего сходства в своих названиях с русскими; а потому при усовершенствовании воспитанников Черноморской Штурманской Роты в чтении италиянских книг и домашнем разговоре я предполагал ту цель, чтобы служащих во флоте, весьма часто могущем быть в Адриатическом море, познакомить с наименованиями, по сим предметам тамо употребляемыми.

В заключение сего не могу скрыть пред светом признательности моей к особам, оказавшим

мне помощь свою при составлении сего курса, а наиболее доброму другу моему И.Л. Софронскому, который, признавая намерение мое вполне полезным, восхотел сам соучаствовать в труде сем, посвящая свободное от должности время, на прилежное рассматривание моей рукописи.

Уверен же будучи в том, что сие сочинение мое не может быть совершенно, ибо *Ars longa, vita brevis*, я предаю его благосклонности любителей италиянского языка. *Quid potui feci, faciant meliora potentes*.

Приведем пример из первой части «Букваря»:

«Пример пятый, где собрано несколько пяти-сложных и шестисложных слов, в коих каждый слог состоит не более как из двух букв».

Af-fa-bi-li-tà, приветливость

li-be-ra-li-tà, щедрость

u-na-ni-mi-tà, единоподушие

a-bi-tu-di-ne, привычка

la-ti-tu-di-ne, широта места

in-co-mo-dà-re, встревожить

ca-pi-to-là-re, договариваться

ri-di-co-lo-so, дурацкий

e-co-no-mi-co, домостроительный

le-gi-ti-mà-re, усыновлять

fe-li-ci-ta-re, поздравлять

ci-vi-li-tà-re, учтивым сделать

ge-ne-ro-si-tà, щедрота

pa-zi-en-tà-re, терпение иметь

fa-ci-li-ta-re, облегчить

o-ri-gi-na-le, природный

im-pu-ta-to-re, приписываемый

i-na-ri-di-re, засушить

in-da-na-ja-to, изпятнанный

in-de-bi-tà-to, много должный

in-ti-mo-ri-re, устрашить

in-to-ni-ca-re, покрыть, наводить

ge-ne-ra-li-tà, общественность

le-gi-ti-mi-tà, законность

ir-re-golà-re, неправильный

dì-ti-ga-to-re, спорный, сварливый

no-mi-na-ti-vo, именительный

ma-la-ge-vo-le, трудный

ma-ni-po-la-re, работать

mo-di-fi-ca-re, умерять

ve-le-no-si-tà, ярость, гневь

ve-ri-si-mi-le, вероятный

ve-ri-fi-ca-re, доказать

vi-go-ro-si-tà, мужественность

e-sa-ti-tu-di-ne, точность

im-ma-gi-na-bi-le, постижимый

im-mu-ta-bi-li-tà, непеременимость

in-di-vi-si-bi-le, нераздельный

ir-re-vo-ca-bi-le, невозвратимый

ir-re-me-dia-bi-le, неизлечимый

ir-re-so-lu-bi-le, нерушимый

В качестве примера изложения теоретического материала приведем пример из Главы шестой:

«О УДАРЕНИЯХЪ, DEGLI ACCENTI

Познание ударения голоса протяжного, или крепкого, принадлежащего к каждому слову, есть необходимо, дабы правильно произносить речения; а потому должно заметить, что в Итальянском языке ударение есть двух родов: острое *accento acuto* (´) и тяжелое *accento grave* (˘)».

В качестве иллюстраций к Части второй – «УПРАЖНЕНИЕ В ЧТЕНИИ» – приведем тексты молитв:

“LA PREGHIERA DEL SIGNORE («Молитва к Господу», – *перев. Л.М.*). Padre nostro, che siete in Cielo, santificato sia il nome vostro, venga il regno vostro, sia fatta la volonta vostra tanto in Cielo, come in terra; dateci oggi il nostro pane cotidiano, e perdonateci le nostre offese, siccome e noi le perdoniamo agli offensori nostri e non lasciateci cadere in tentazione, ma liberateci dal male. Così sia”.

“LA SALUTAZIONE ANGELICA ALLA SANTISSIMA VERGINE MARIA (Молитва «Пресвятая Дева Мария, радуйся», – *перев. Л.М.*). Vergine madre di Dio rallegratevi o Maria piena di grazia, il Signore è con voi: Voi siele benedetta fra tutte le donne, e benedetto il frutto del ventre vostro avendo generato il Salvator dell’anime nostre”.

“SIMBOLO DELA FEDE ORTODOSSA («Символ православной веры» – *перев. Л.М.*). Credo in un solo Dio padre onnipotente, creatore del Cielo, e della terra, e di tutte le cose visibili, ed invisibili. – Ed in un Signore Gesu Cristo unico Figliuolo di Dio, nato dal Padre avanti di tutti i secoli. – Lume del lume, Dio vero di Dio vero, generato, e non fatto, consustanziale al Padre dal quale tutte le cose sono state create. Che a motivo di noi uomini, ed a cagione della salvezza nostra è disceso dal Cielo, concepito dallo Spirito Santo, e nato da Maria vergine, crocefisso per noi

sotto Ponzio Pilato a sofferto, è stato sotterrato, ed è rissuscitato nel terzo giorno, secondo le scritture; ed è salito nel Cielo; sedente alla destra del Padre, e nuovamente ritornerà con gloria per giudicare i vivi ed i morti, ed il di cui regno non avrà mai fine. – Credo nello Spirito Santo Signore vivificante che procede dal Padre, e che è adorato, e glorificato con il Padre, e con il Figlio, e che á parlalo per mezzo dei Profetti. – Credo in una Santa universale ed Apostolica Chiesa. – Confesso un solo battesimo per la remissione del peccati. – Aspetto la risurrezione dei morti, e la vita del tempo avvenire. Così sia”.

“PREGHIERA PRIMA DELLO STUDIO («Молитва перед учебой», – *перев. Л.М.*). Signore Iddio tulio onnipotente, mandateci la benedizione del vostro Santo Spirito, donatore di chiare idee, e fortificatore delle forze dell’anime nostre; affine che attenti alla lezione che ci vien data, essa ridondi a gloria di Voi Creator nostro, ed a profitto del Sovrano nostro IMPERATORE NICCOLO I, a profitto de nostri Parenti, ed a quello di tutta la Società”.

«PREGHIERA DOPO DELLO STUDIO («Молитва после учебы», – *перев. Л.М.*). Vi ringraziamo Creator nostro! che ci avete accordata la santa vostra grazia avendoci resi attentialla ricevuta lezione. Benedite Signore Iddio il nostro Sovrano IMPERATORE NICCOLO I, i nostri Superiori, Parenti, e Maestri i quali ci conducono alla conoscenza della verità, ed accordateci forza, e perseveranza per sempre più continuare i studi nostri».

В последующих выпусках планируется продолжить публикацию материалов из «Учебного курса италиянского языка, составленного учителем италиянского языка в Николаеве при Черноморской штурманской роте Александром Мараки».

Литература

1. Демьянова (Морошану) Л.И. Итальянский язык в учебных заведениях Одессы в XIX столетии / Л.И. Демьянова (Морошану) // Записки з романо-германського мовознавства. – Вип. 10. – 2001. – С. 27–36.
2. Демьянова (Морошану) Л.И. Итальянский язык в Новороссийском университете / Л.И. Демьянова (Морошану) // Записки з романо-германської філології. – ОНУ. – 2000. – Вип. 8. – С. 22–29.
3. Demianova L. Odessa – centro degli studi di lingua italiana nell’Impero Russo nel XIX secolo / L. Demianova // Forum Italicum, Center for Italian Studies. – Stony Brook, USA : State University of New York, Primavera, 2003. – P. 217–229.
4. Demianova L. Società Italiana di Beneficenza a Odessa. Collana “La Sconosciuta Civiltà Italiana sulle Coste del Nord del Mar Nero nei secoli XIX-XX” / L. Demianova. – Odessa : KP OGT, 2007. – 295 p.
5. Sperandeo G. Gli italiani nel Mar Nero. La colonia di Odessa / G. Sperandeo // Rivista d’Italia. – 1906. – Agosto. – P. 325–342.

ЛАТИНСЬКІ ТЕМПОРАЛЬНІ АД'ЕКТИВИ: ОЗНАКИ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

Стаття присвячена аналізу ад'єктивів із часовою семантикою на матеріалі латинської мови. У роботі аналізуються різні визначення прикметника як самостійної частини мови та його поділ за характером ознаки. Подається класифікація часових прикметників на лексико-семантичні групи.

Ключові слова: час, часові прикметники, ознака, функція, лексико-семантична група.

Панчишин Н. З. Латинские темпоральные прилагательные: признаки и функционирование. – Статья.

Статья посвящена анализу прилагательных с темпоральной семантикой на материале латинского языка. В работе анализируются разные определения прилагательного как самостоятельной части речи и его классификация в зависимости от характера признаков. Рассматриваются лексико-семантические группы темпоральных прилагательных.

Ключевые слова: время, временные прилагательные, признак, функция, лексико-семантическая группа.

Panchyshyn N. Z. Latin temporal adjectives: features and functioning. – Article.

The present article deals with adjectives of the temporal semantics in Latin. The different definitions of the adjective as an independent part of speech and its arrangement by the nature of the features are analyzed in this article. Their classification to lexical-semantic groups is given.

Key words: time, time adjectives, feature, function, lexical-semantic group.

Час – форма буття матерії, яка характеризує послідовність подій, їх змінюваність. Усе, що оточує людину (і сама людина) відбувається в часі та вимірюється часом, тому часові відношення надзвичайно важливі в реальному світі та не можуть не відобразитися в мові.

Визначний вплив на розвиток сучасної лінгвістики мала теорія функціонально-семантичного поля, у межах якої поряд з модальністю, аспектуальністю тощо розглядається функціонально-семантична категорія темпоральності, яка охоплює «різні засоби вираження часових відношень»: морфологічні, лексичні, синтаксичні, контекстуальні [2].

Темпоральність на матеріалі сучасних мов була об'єктом досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених (О.В. Бондарко В.В. Морковкін, Ю.М. Караулов, А.П. Клименко, М.В. Всеволодова, О.В. Тарасова, К.С. Яковлева, І.В. Волянська, Л.В. Гарська, Н.Л. Жабицька, Л.Л. Звонська, В.С. Брюс, Дж. Якобсон, Дж. Кліффорд), а на матеріалі латинської мови – таких науковців, як М.Г. Сенів, Т.О. Черниш, М.М. Покровський та інші.

У латинській мові існує велика кількість різноманітних засобів, які служать для відображення часових значень, котрі дослідники поділяють на граматичні та лексичні.

Лексичні засоби вираження темпоральності з метою більш адекватного опису було поділено на чотири групи за ознакою частиномовної приналежності (номінації часу, виражені іменниками, прикметниками, прислівниками та дієсловами).

У більшості сучасних робіт з лексичної семантики ставиться питання про розбиття лексичних масивів залежно від їх частиномовної приналежності (номінації часу, виражені іменниками, прикметниками, прислівниками та дієсловами), але жодна з них не пояснює необхідності цього. Роблячи лексичні групи доступнішими для огляду, одноріднішими, класифікація за частиномовною

приналежністю сприяє виробленню підходів до класифікації за власне семантичними критеріями. Окрім того, такий підхід дає змогу стратифікувати всю часову лексику відповідно до її цінності для лексико-семантичної системи.

Тому такий підхід є цілком прийнятним для вивчення часової лексики на матеріалі латинської мови. Вивчення кожної номінації часу, вираженої певною частиною мови, дасть нам змогу глибше вивчити її роль у функціонально-семантичному полі (далі – ФСП) темпоральності.

Слід зазначити, що об'єктом більшої кількості праць, присвячених ФСП темпоральності, є дієслівні часові форми. Це можна пояснити тим, що ядром даного поля є «граматична категорія часу, виражена в системі протиставних один одному рядів граматичних форм». [2, с. 42]

Тому недостатня увага до вивчення ад'єктивів як носіїв часової ознаки зумовлює **актуальність дослідження.**

Мета роботи полягає у класифікації прикметників з темпоральною ознакою та встановленні особливостей їх функціонування в латинській мові (на матеріалі комедій Плавта, творів Гая Юлія Цезаря та Петронія).

Об'єктом дослідження є лексико-семантична група латинських прикметників з часовою ознакою. **Предметом** дослідження є характерні ознаки та функціональні властивості цих прикметників.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення низки конкретних **завдань**: 1) розглянути різні визначення прикметника та визначити його ознаку; 2) виявити особливості функціонування досліджуваних лексем на позначення часу; 3) згрупувати їх за тематичними групами; 3) встановити частоту й поширеність досліджуваних прикметників у латинській мові.

Прикметник у багатьох граматиках чітко виділяється як самостійна частина мови зі своїми семантико-граматичними особливостями. Однак

у функціонуванні прикметник зближується з іншими частинами мови.

Так, у реченні прикметники майже не виступають самостійно, а переважно «стикаються» з іменниками, вживаючись в одному лінійному ряду, тому що категоріальне значення прикметника – значення відносної чи якісної ознаки – формально виражається передусім у його відношенні до іменника [24, с. 85]. Ознака в прикметнику «відображена не сама по собі, а як закладена у предметі, і тому в ньому міститься невиразна вказівка на сам предмет» [14, с. 134]. Однак прикметник та іменник – це дві частини мови, в основі яких лежать онтологічно різні ознаки. Їх розмежування чітко простежується в усіх випадках синтаксичного вживання, навіть у випадках їх синтаксичної взаємозаміни, тобто вживання прикметника у функції, що характерна для іменника, і навпаки [17, с. 155–156].

На відміну від більшості форм роду і числа іменників, форми роду і числа прикметників не мають ніяких внутрішніх відтінків ознак предметів, а лише служать разом із формами відмінків засобами граматичного узгодження прикметника з іменником, тобто мають суто синтаксичне призначення. Категорії роду та числа є в прикметниках граматичними, а не лексико-граматичними, як в іменниках. Вони більше, ніж в іменниках, абстрактні [18, с. 16].

Значення ознаки, орієнтованості на об'єкт, зближує прикметник із дієсловом. В ономаціологічній категорії ознаки у широкому розумінні слова виділяють ознаки, які мисляться як такі, що простягаються і протікають у часі та лежать в основі значень дієслів, і ознаки, які мисляться статично і лежать в основі прикметників [10, с. 46]. Дієслова та прикметники характеризуються семантичною несамостійністю. Ці частини мови не мають власної денотації та виконують денотативну функцію за допомогою іменника, що й дозволяє розглядати їх як близькі класи слів із сигніфікативним (відносним) характером значення [13, с. 89].

Характеризуючи ці частини мови, А.А. Уфимцева стверджує, що дієслова та прикметники «мають більш відносне номінативне значення, ніж іменники», становлять «особливий тип характеризуючих знаків» [22, с. 154].

Враховуючи близькість значень дієслова та прикметника, Дж. Лакофф у свій час запропонував розглядати їх як різновиди однієї лексичної категорії [26]. Однак близькість дієслова та прикметника як частин мови, які характеризуються значенням ознаки у широкому розумінні цього слова, не свідчить, що вони абсолютно тотожні, і не заперечує наявності в кожній з цих частин мови особливостей їх категоріальних значень. Названі частини мови відрізняються одна від одної також різним набором граматичних категорій, специ-

фічними функціями у складі речення та іншими характеристиками. Тож вивчення прикметника як самостійної частини мови не піддається сумніву.

У лінгвістичній літературі даються різні визначення прикметника. Майже в усіх визначеннях вказується на те, що це частина мови, яка змінюється за родами, числами і відмінками, у реченні виступає в ролі означення або іменної частини складеного присудка, а також відповідає на питання «який? яка? яке? чий? чия? чие?». Однак вони різняться вказівкою щодо ознаки прикметника: одні лінгвісти зазначають, що ця частина мови лише називає ознаку предмета [12, с. 202; 25, с. 335], інші – що вона виражає постійну (статичну) чи непроцесуальну ознаку [5, с. 140; 6, с. 219; 7, с. 89; 8, с. 365; 15, с. 171; 18, с. 140; 20, с. 135;].

К.Г. Городенська зазначає, що ознака – це особливість предмета, яка не підлягає часовим змінам, вона невід'ємна від нього, є його природною суттю, постійно його супроводжує; на цьому формується уявлення про статичність, незмінність ознаки, відтвореної прикметником, на відміну від ознаки динамічної (процесуальної) або темпоральної, яка виробляється предметом, а не дається йому від природи. Ознака є показником існування самого предмета, його кваліфікатором і, передана мовними одиницями, виступає як його означення-атрибут, а здатність передавати безпосередню ознаку властива лише прикметнику. Кожен предмет має свій набір особливостей, тобто має кілька ознак, які виділяють його з-поміж інших предметів [1, с. 84].

Ознаками можуть бути колір, смак, матеріал, розмір, відношення до місця, простору, часу та інші. Ці ознаки формують відповідні лексико-семантичні групи слів, які становлять семантичну основу прикметника як частини мови [7, 97].

І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська та О.К. Безпояско за характером ознаки поділяють прикметники на якісні та відносні, також виділяючи займенникові та порядкові прикметники [1, с. 99–100; 4, с. 162–165; 5, с. 138, 202–208].

М.В. Леонова та І.К. Білодід залежно від типу ознаки, що лежить в семантиці слова, поділяють прикметники на чотири групи: якісні, відносні, присвійні та порядкові. Порядкові прикметники вони розглядають як слова, які утворилися від числівників [11, с. 115; 18, с. 150–151].

На думку В.В. Виноградова, так звані порядкові числівники є відносними прикметниками, бо означають ознаку предмета за числом, виражають її за допомогою прикметникової флексії, мають синтаксичні рід, число і відмінок, а також категорію істоти/неістоти. Тому В. Виноградов вважає їх прикметниками [3, с. 197].

В.О. Горпинич класифікує прикметники за характером самої ознаки та за способом її позначення. За характером ознаки він поділяє прикметники

на дві групи: якісні та відносні, виділяючи серед відносних присвійні та порядкові прикметники. За способом позначення ознаки мовознавець розрізняє прикметники номінативні та займенникові. Він зазначає, що є два способи маркування ознаки: номінативний і вказівний (дейктичний). *Номінативний спосіб* полягає в тому, що ознака предмета називається прикметником (якісним чи відносним) з прозорим лексичним значенням. *Вказівний (дейктичний) спосіб* виявляється в тому, що слово не називає ознаку предмета, а лише вказує на неї займенником з непрозорим значенням.

Отже за способом позначення ознаки предмета розрізняють прикметники номінативні та займенникові. Традиційна граматикика займенникові прикметники (як і займенникові іменники) розглядає як різновид окремої частини мови (займенника). Але інколи їх відносять до прикметників [7, с. 98–99].

Як бачимо, у вчених існують різні думки щодо порядкових числівників та займенникових прикметників: одні відносять їх до різних частин мови, інші виділяють їх в окрему цілісну групу чи розглядають як проміжну групу. На нашу думку, їх краще віднести до прикметників, які лише різняться за способом позначення ознаки.

Говорячи про функцію прикметника, слід зазначити, що семантичні та морфологічні показники прикметника тісно пов'язані з його синтаксичними характеристиками. Синтаксичне функціонування прикметника у зв'язку з можливою його різною інтерпретацією набуває принципового характеру за висвітлення семантико-граматичних особливостей цієї частини мови.

І.Р. Вихованець відзначає, що основна синтаксична роль прикметника в реченні – бути морфологізованим (узгодженим) означенням. А також зазначає, що прикметник у реченні може бути іменною частиною складеного присудка.

Вчений також наголошує на тому, що потрібно визначити, які синтаксичні функції властиві прикметникові, а які не властиві. Ознакове слово прикметником можна вважати тоді, коли воно стоїть у присубстантивній позиції, виконує роль присубстантивного другорядного члена речення, узгоджується з опорним іменником у роді, числі й відмінку та виражає атрибутивне значення. Отже, єдина формально-синтаксична функція прикметника – виконувати роль приіменникового другорядного члена речення. Залежно від того, яку позицію в реченні займає опорний для прикметника іменник, прикметник переміщується в реченні, не відриваючись у синтаксичному плані від іменника. Прикметник завжди супроводжує іменника та дублює його морфологічні категорії [5].

Класифікуючи темпоральні прикметники латинської мови (на матеріалі комедій Плавта, творів Цезаря та Петронія), ми виділяємо ряд лекси-

ко-семантичних груп (далі – ЛСГ), спираючись на вищезрозглянуті ознаки ад'єктива та беручи до уваги їх парадигматичні та синтагматичні зв'язки, оскільки закономірності чергування (парадигматичні відношення) та закономірності поєднання (синтагматичні відношення) взаємозумовлені. Кожне значення слова характеризується особливими парадигматичними відносинами, точно так само, як і особливостями сполучуваності з іншими словами, що і знаходить своє відображення в семантичній структурі цього слова [23].

При класифікації латинських темпоральних прикметників ми опираємося на схему, запропоновану М.Г. Сенівим [16].

1. ЛСГ прикметників зі вказівкою на постійну тривалість дії: *perpetuus, adsiduus, sempeternus* – «постійний»: *advorsa plura sint sempeterna* (Pl. Merc. 336) – «постійні численні неприємності».

2. ЛСГ прикметників зі вказівкою на минулість дії: *praeteritus* – «минулий» (*praeterita die* – минулого дня); *proximus* – «найближчий, останній, минулий»; *superior* – «минулий, попередній»; *prior* – «минулий» (*anno priore* – «минулого року»); *hesternus* – «вчорашній» (*hesterno die* – «минулого дня»); *pristinus* – «минулий, вчорашній»; *annotinus* – «минулорічний»; *vetus* – «минулий, давній»; *antiquus* – «давній, минулий»: *milites nostri pristini diei perfidia incitati in castra irruerunt* (Caes. B.G. 4, 14, 3) – «Наші воїни, розгнівані вчорашнім віроломством, увірвались до табору».

3. ЛСГ прикметників зі вказівкою на майбутність, наступність дії: *reliquus* – «майбутній, наступний, інший» (*in reliquum tempus* – «на майбутнє»); *perendinus* – «післязавтрашній»: *propinquus* – «близький, який наближається» (*propinqua die* – «в день, що наближався»); *posterus* – «наступний» (*postero die* – наступного дня); *crastinus* – «завтрашній».

4. ЛСГ прикметників зі вказівкою на момент описуваної дії: *hodiernus* – «сьогоднішній»; *praesens* – «теперішній»: *si eiuras hodiernam bitem, una cenabimus* (Petr. Satur. 90) – «Якщо ти відмовишся від сьогоднішнього поганого настрою, то ми пообідаємо разом».

5. ЛСГ прикметників зі вказівкою на пору року: *aestivus* – «літній» (*aestivum tempus* – «літньої пори»), *brumalis, hibernus* – «зимовий» (*tunica hiberna* – «зимова туніка»).

6. ЛСГ прикметників зі вказівкою на вік: *puerilis* – «дитячий» (*puerili aetate* – «у дитячому віці»); *parvulus, paussillus* – «маленький» (*parvulo puero* – «коли був малим хлопцем»); *virilis, grandis* – «зрілий, дорослий», *medius* – «середній»; *senectus* – «старий»; *maior* – «старший»: *Quia iam a paussillo puero ridiculus fui* (Pl. Stich. 175) – «Я ще з малих літ був смішним»; щодо прикметників *gravis* – «поважний» та *summus* – «останній», то ці

слова набувають часового значення у поєднанні з *aetas* – «вік»: *omnes gravioris aetatis* – «усі поважного (похилого) віку».

7. **ЛСГ прикметників зі вказівкою на частину доби:** *meridianus* – «післяобідній», *nocturnus* – «нічний», *diurnus* – «денний»: *Huc Caesar magnis nocturnis diurnisque itineribus contendit* (Caes. BG. 1, 38, 5) – «Цезар поспішив великими нічними і денними переходами».

8. **ЛСГ прикметників зі вказівкою на точну тривалість дії:** *quinqüennis* – «п'ятилітній», *septuennis* – «семилітній», *decennis* – «десятилітній», *quadrimulus* – «чотирилітній»: *Huc decenni proelio irata virtus abditur* (Petr. Sat. 89) – «Прихований загін чоловіків, розгніваний цією десятилітньою війною».

Окрім прикметників із власне часовою семантикою, при аналізі латинських джерел було виявлено низку прикметників, які набувають часового значення у контекстуальних відношеннях.

1) **ЛСГ прикметників зі вказівкою на розташування в часі:** *multus* – «пізній, ранній»; *medius* – «середній» (*circa mediam noctem* – «близько опівночі»); *extremus* – «останній» (*extremum tempus* – «останній період»); *spissus* – «густий, непроглядний, пізній» (*spississimam noctem* – «непроглядної ночі»).

2) **ЛСГ прикметників зі вказівкою на певну визначеність часового відрізка:** *certus* – «певний, точний»; *incertus* – «невизначений»; *constitutus* – «встановлений, зазначений» (*die constituta* – «у призначений день»); *natalis* – «той, що відноситься до моменту народження» (*natali die* – «на день народження»).

3) **ЛСГ прикметників з нечітко визначеною тривалістю:** *brevis* – «короткий, нетривалий, короткочасний»; *longus* – «довгий, тривалий, довгочасний», *diuturnus* – «тривалий, багаторічний, довгочасний»; *magnus* – «великий, довгий» (*magnam partem aetatis* – «протягом значного періоду літа»).

До окремої ЛСГ було віднесено **порядкові числівники:** *primus (primulus)* – «перший, найближчий, початковий, ранній»; *secundus* – «другий, наступний»; *tertius* – «третій»; *sextus* – «шостий»; *septimus* – «сьомий» тощо. Слід зазначити, що прислівник *primus* вживається здебільшого у стійких словосполученнях, вказуючи на розташування в часі: *prima nocte ex castris Helvetiorum egressi* (Caes. BG. 1, 27, 4) – «з настанням ночі залишили гельветський табір»; та **займенникові прикметники з семантикою числа:** *alius* – «інший, другий» (*in aliud tempus* – «на інший час»); *alter* (= *secundus*) – «другий, наступний» (*altero die* – «другого дня»); *unus* – «один, той самий»: *Eos omnes copias a se uno proelio fusas ac superatas esse* (Caes. BG. 3–4) – «Усі їхні війська були ним розбиті та переможені під час одного бою».

Проаналізувавши письмові джерела латинської мови, можна зробити висновок, що ад'єктивна темпоральність у латинській мові представлена прикметниками з власне часовою семантикою та прикметниками з набутою семантикою завдяки контекстуальним відношенням.

Дослідження показало, що латинські автори найчастіше використовують порядкові числівники (16%) та займенникові прикметники (17%). До частовживаних можна віднести прикметники, що вказують на часовий період щодо певного моменту (вказівка на минулість – 14%, майбутність – 13%); прикметники, що виражають постійну тривалість дії та розташування в часі, мають по 8% кожен. Периферія часової лексики представлена прикметниками з віднесеністю до віку, пори року, частини доби, визначеної та невизначеної тривалості, прикметниками зі вказівкою на певну визначеність часового відрізка та тими, які вказують на момент описуваної дії (від 5 до 1% кожен).

Перспективним вважаємо дослідження номінації часу виражених іменниками, прислівниками та дієсловами.

Література

1. Безпояско О.К. Граматика української мови. Морфологія : [підручник для студентів] / О.К. Безпояско, К.Г. Городенська. – К. : Либідь, 1993. – 334 с.
2. Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики / А.В. Бондарко – Л. : Наука, 1990. – 262 с.
3. Виноградов В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В.В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1986. – 640 с.
4. Вихованець І.Р. Части мови в семантико-граматичному аспекті / І.Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1988. – 256 с.
5. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська. – Київ : Пульсари, 2004. – 400 с.
6. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
7. Горпинич В.О. Морфологія української мови : [підручник] / В.О. Горпинич. – К. : Академія, 2004. – 334 с.
8. Грищенко А.П. Прикметник в українській мові / А.П. Грищенко. – К. : Наукова думка, 1978. – 207 с.
9. Грищенко А.П. Сучасна українська літературна мова : [підручник для студентів філолог. спец. ВНЗ] / А.П. Грищенко. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Вища школа, 1997. – 493 с.
10. Кубрякова Е.С. Части речи в ономазиологическом освещении / Е.С. Кубрякова. – М. : Наука, 1978. – 115 с.
11. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / М.В. Леонова. – К. : Вища школа, 1983. – 265 с.
12. Мацько Л.І. Українська мова : [навчальний посібник] / Л.І. Мацько, О.М. Мацько, О.М. Сидоренко. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2003. – 202 с.

13. Медведева Л.М. Залоговое значение в кардинальных частях речи: проблема межкатегориального взаимодействия (на материале английского языка) : дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 / Л.М. Медведева. – К., 1983. – 486 с.
14. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении / А.М. Пешковский. – Изд. 7-е. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
15. Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : [підручник] / М.Я. Плющ. – К. : Вища школа, 2005. – 286 с.
16. Сенів М.Г. Функціонально-семантичний аналіз системи просторових і часових відношень (на матеріалі латинської мови) : [монографія] / М.Г. Сенів. – Донецьк : Донеччина, 1997. – 384 с.
17. Смирницкий А.И. Морфология английского языка / А.И. Смирницкий. – М. : Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1959. – 431 с.
18. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1969. – 583 с.
19. Сучасна українська літературна мова : [підручник] / за ред. А.П. Грищенко. – К. : Вища школа, 1993. – 366 с.
20. Сучасна українська мова : [підручник] / за ред. О.Д. Пономарева. – 2-ге вид., перероб. – К. : Либідь, 2001. – 400 с.
21. Теоретична морфологія української мови. Академічна граматики української мови / за ред. І.Р. Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
22. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков / А.А. Уфимцева. – М. : Наука, 1974. – 206 с.
23. Шмелев Д.Н. Современный русский язык. Лексика / Д.Н. Шмелев. – М., 1976. – 286 с.
24. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба. – М. : Наука, 1974. – 428 с.
25. Юшук І.П. Українська мова / І.П. Юшук. – К. : Либідь, 2004. – 640 с.
26. Lakoff J. Stative Adjectives and Verbs in English / J. Lakoff // The Computational Laboratory of Harvard University. Report № SF-17. – 1966. – P. 1–16.

УДК 811.133.1'367

Станіслав О. В.

СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНОЇ КОГЕЗІЇ В СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Наше дослідження присвячене ключовій проблемі сучасного синтаксису – аналізу зв'язності слів у висловленні, яка в нашій роботі визначається як когезія. У статті розглянуто основні структурні типи синтаксичної когезії в сучасній французькій мові: когезія з послідовним зв'язком, когезія з паралельним зв'язком, когезія з комбінованим (змішаним) видом зв'язку. Аналіз матеріалу показав, що зачин і кінець висловлення становлять головні композиційні ознаки синтаксичної когезії.

Ключові слова: синтаксична когезія, когезія з послідовним зв'язком, когезія з паралельним зв'язком, когезія з комбінованим зв'язком, зачин, кінець висловлення.

Станіслав О. В. Структурно-композиционные особенности синтаксической когезии в современном французском языке. – Статья.

Наше исследование посвящено ключевой проблеме современного синтаксиса – анализу связности слов в высказывании, которая в нашей работе определяется как когезия. В статье рассмотрены основные структурные типы синтаксической когезии в современном французском языке: когезия с последовательной связью, когезия с параллельной связью, когезия с комбинированным (смешанным) типом связи. Анализ материала показал, что зачин и концовка высказывания являются главными композиционными признаками синтаксической когезии.

Ключевые слова: синтаксическая когезия, когезия с последовательной связью, когезия с параллельной связью, когезия с комбинированным типом связи, зачин, концовка высказывания.

Stanislav O. V. Structural-compositional features of syntactical cohesion in modern French language. – Article.

Our research reveals the main problems of modern syntax – analysis of connectedness of words in expression, which in our work is determined as cohesion. In this article are considered the main structural types of syntactical cohesion in modern French such as cohesion with consecutive connection, cohesion with parallel connection, cohesion with combined (mixed) connection. The analysis of material showed that the beginning and the end of expression presented the main composition signs of syntactical cohesion.

Key words: syntactical cohesion, cohesion with consecutive connection, cohesion with parallel connection, cohesion with combined connection, beginning, end of expression.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Вивчення композиційних і структурних особливостей когезії (зв'язку речень у межах висловлення, надфразової єдності) – одне з важливих завдань сучасного мовознавства, лінгвістики тексту, комунікативного синтаксису, стилістичного аналізу тощо, оскільки уможливує більш глибоке розуміння як внутрішньої структури висловлення, так і тексту в цілому. Синтаксичний зв'язок (сполучуваність) – це зміст і форма всього синтаксису. Уся історія синтакси-

су – це історія зміни співвідношень між синтаксичними структурами, історія розвитку синтаксичних зв'язків [2, с. 45]. Ось чому дослідження особливостей синтаксичних зв'язків залишається по всяк час актуальним питанням для науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Глибоко і всебічно досліджували синтаксичні зв'язки в романістиці О. Андрієвська, Ш. Баллі, Л. Ведіна, В. Гак, К. Долінін, Л. Лія, О. Реферовська, Н. Шигаревська, Ф. Brunot,

J. Damourette, J. Dubois, A. Martinet, A. Sauvageot, A. Séchehaie, R.-L. Wagner та багато інших. Учені детально та ґрунтовно описали зв'язки слів у словосполученні, простому та складному реченнях [2; 3].

У другій половині ХХ століття увага синтаксистів була спрямована на вивчення синтаксичних одиниць, більших за словосполучення, просте чи складне речення. Ще О. Потебня припускав, що мовлення будується не тільки з речень, але й з одиниць, більших, ніж речення [5, с. 12]. Власне, зв'язку синтаксичних одиниць, що перевершують межі речення (висловлення, надфразова єдність, текст), і присвячена наша розвідка.

Формулювання мети і завдань статті. Маємо на меті визначити основні структурні типи когезійної зв'язності висловлень; встановити засоби їхнього вираження на матеріалі сучасної французької мови; з'ясувати визначальні композиційні види синтаксичної когезії

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз фактологічного матеріалу уможливив вирізнення таких структурних типів когезії в сучасній французькій мові:

1) когезія з послідовним (ланцюговим) зв'язком;

2) когезія з паралельним зв'язком;

3) когезія з комбінованим (змішаним) видом зв'язку.

Розглянемо кожен зі структурних типів і схарактеризуємо його виражальні особливості.

Когезія з **послідовним типом зв'язку** безпосередньо співвідноситься з теорією «актуального членування» В. Матезіуса. Тема і рема (за В. Матезіусом) – це живі динамічні центри думки; тема включає в себе, як правило, відомі знання про предмет, рема – нові, невідомі. Рема – джерело руху думки у висловленні, його рушійна сила. Розвиток висловлення (інакше кажучи, його зв'язок з іншими судженнями) можливий за допомогою розгортання, повторення, переходу в наступне висловлення теми або реми (чи їх елементів) попереднього висловлення [3, с. 44].

Когезія з послідовним зв'язком передбачає, що кожне наступне речення є залежним від попереднього й водночас виступає головним реченням щодо того, яке йде за ним. Рема попереднього речення (R) стає темою (T) наступного речення. Структурно (синтаксично) цей неперервний рух думки виражається анафоричними (сполучуваність із попереднім елементом) та катафоричними (сполучуваність із наступним елементом) засобами зв'язку водночас.

Аналіз показав, що яскравими синтактико-стилістичними можливостями володіє послідовна когезія, що виражається за допомогою синонімічної лексики:

Comme chaque dimanche, vers onze heures du matin, Marcel Lobligeois s'arrêta dans la clairière pour regarder jouer les enfants (1). Le ballon roula jusqu'à lui et il le renvoya d'un coup de pied à la fois badin et sportif (2). Tandis que la partie reprenait, il se demanda ce que pensaient de lui les mères assises à l'ombre des arbres, sur des chaises de fer peintes en jaune (3). Il se plaisait à imaginer que certaines le prenaient pour un ancien champion de football veillant avec mélancolie sur la montée des jeunes espoirs, ou pour un grand savant, resté très simple, et qui, en flânant au Bois de Boulogne, remuait dans son cerveau de quoi rapprocher la terre de la lune, ou pour un banquier soucieux, que son automobile américaine suivait à courte distance... (4) [11, с. 31].

У наведеному уривку рема першого речення є темою для другого речення, рема другого – відповідно, темою для третього речення тощо. Спостерігаємо послідовну сполучуваність речень, яка забезпечується синтаксичною когезією: тематична єдність у рамках висловлення (роздуми, уяви, фантазії головного персонажа), використання стилістичних синонімів (*Marcel Lobligeois – un ancien champion de football – un grand savant – un banquier*) тощо. У результаті використання таких способів зв'язності утворюється цілісне, логічно вибудоване висловлення. Уживання синонімічної лексики у структурі висловлення має не лише безпосереднє синтаксичне значення (зв'язує речення), але й дозволяє виражати різноманітні змістові відношення між реченнями, їх експресивно-модальні відтінки.

Встановлено, що найбільш частотним засобом вираження послідовної (ланцюгової) когезії виступає займенниковий зв'язок: структурна сполучуваність речень відбувається за допомогою займенників. Наприклад:

Un feu de révolte brilla dans les yeux d'Elisabeth (1). Elle s'attendait à cette réplique (2) (11, 9).

Christophe, voyant que Hassler ne cherchait toujours pas à s'informer de ce qu'il faisait, tâcha de renouer l'entretien (1). Il parla de la difficulté de la vie en province, de la médiocrité des gens, de leur étroitesse d'esprit, de l'isolement où on était (2). Il s'efforçait de l'intéresser à sa détresse morale (3) [10, с. 5].

В обох прикладах спостерігаємо послідовне сполучення речень, коли іменник (у нашому випадку – власні імена *Elisabeth, Christophe*) попереднього речення замінюється особовим займенником у наступному реченні (*elle, il*). Займенникова послідовна когезія об'єднує речення більш тісним зв'язком у порівнянні з послідовною когезією, що утворена за допомогою синонімічного зв'язку, оскільки такі речення є значно більш несамостійними. Дослідження показало, що послідовна займенникова когезія урізноманітнюється через використання в цій функції займен-

ників різних розрядів (безособових, вказівних, присвійних та інших). У результаті контекстуальної співвіднесеності з антецедентом займенники встановлюють когезійний послідовний зв'язок речень у висловленні.

Підсумовуючи, можна висловити думку, що послідовна когезія – це історичне надбання сучасної французької мови; вона продовжує свій розвиток у різних формах зв'язку.

При когезії з паралельним зв'язком кожне наступне речення складного синтаксичного цілого співвідноситься з одним і тим самим головним реченням, або з одним із членів речення (підметом, присудком, обставиною, додатком) головного речення. Наприклад:

Tu restes si vivant pour moi, Philippe (1). Je te vois dans ce fauteuil, un livre à la main, jambes repliées sous le corps (2). Je te vois à table, quand ton regard fuyait, que tu n'écoutais plus ce que je disais (3). Je te vois recevant un de tes amis et faisant tourner sans fin, de tes longs doigts, un crayon, une gomme (4). J'aimais tes gestes (5) [9, с. 133].

Речення поєднані спільною темою (1Т) – спогади героїні про близьку їй людину (*Philippe*) та формально сполучені паралельним типом зв'язку. У цьому прикладі паралельна зв'язність яскраво представлена синтаксичним паралелізмом: речення 2, 3, 4, 5 побудовані за однією синтаксичною моделлю та співвідносяться зі спільним підметом першого речення (*Philippe*). Крім того, синтаксичний паралелізм підсилюється антиципацією (*Tu – Philippe*) та стилістичною анафорою (*Je te vois*). Усі ці засоби забезпечують збереження теми в рамках надфразової єдності та когезійну зв'язність речень у висловленні. У термінології І. Гальперіна – це дистантна когезія [1, с. 77]. У нашій роботі цей різновид паралельного когезійного зв'язку назвемо умовно «першим типом».

Різноманітність у синтаксичній малюнок висловлень із паралельним типом когезійного зв'язку вносять речення, що можуть не мати спільного головного речення / члена речення. У такому разі опис явища, процесу, дії в кожному реченні відбувається самостійно, незалежно від реми першого речення, проте разом вони утворюють цілісне висловлення. Такий тип паралельно зв'язку відзначимо як «другий». Наприклад:

L'automne avançait. Le soleil s'éteignait. La nature se fanait. Sous l'ouate des brumes et des nuages d'octobre, les couleurs s'amortissent ; la neige vint sur les hauteurs, et le brouillard dans la plaine [10, с. 340].

Цей фрагмент – художнє зображення осені, на тлі якого будуть розгортатись наступні події. З синтаксичної точки зору речення розташовані паралельно одне до одного; паралельно в просторі та часі змальовуються і феномени природи (осінь, сонце, туман, хмари, сніг тощо). Однак, незважа-

ючи на таку структурну та семантичну самостійність, речення складають зв'язне, цілісне висловлення – опис пейзажу. Описи-фони такого зразка становлять присутній елемент усього художнього тексту, оскільки створюють важливе семантико-емоційне поле оповіді.

Аналіз матеріалу показав, що оптимальним для організації висловлення є поєднання обох типів паралельного когезійного зв'язку (першого та другого).

Когезія з комбінованим зв'язком передбачає гармонійне поєднання різних видів зв'язку у висловленні. У такому разі спостерігаємо одночасне функціонування речень, що зчеплені між собою і паралельно, і послідовно. Структурна різноманітність когезії з комбінованим зв'язком (форма) надає широкі можливості мовцю для вираження своїх ідей, утілення творчих задумів (змісту висловлення) тощо. Очевидно, що такий тип когезійного зв'язку є найбільш поширеним у художніх текстах. Наприклад:

Un pas de deux cents livres ébranla le plancher (1). L'homme qui entra avait six pieds de haut, des cuisses comme des troncs de chêne, des poings comme des masses d'armes (2). Ses bottes rouges, de cuir cordouan, étaient souillées d'une boue mal broyée; le manteau qui lui pendait aux épaules était assez vaste pour couvrir un lit (3). Il suffisait qu'il eût une dague au côté pour avoir la mine de s'en aller en guerre (4). Dès qu'il apparaissait, tout semblait autour de lui devenir faible, fragile, friable (5). Il avait le menton rond, le nez court, la mâchoire large, l'estomac fort (6). Il lui fallait plus d'air à respirer qu'au commun des hommes (7). Ce géant avait vingt-sept ans, mais son âge disparaissait sous le muscle, et on lui aurait donné tout aussi bien dix années de plus (8) [8, с. 16].

Цей епізод – зразок надфразової єдності описового типу, у якому речення сполучені комбінованим типом когезійної зв'язності. Усі речення об'єднані спільною мікротемою – портретне представлення персонажа. Речення 1, 2, 3, 4 сполучені паралельним когезійним зв'язком першого типу: співвідносяться з підметом головного речення, який виражений метонімією (*un pas de deux cents livres*). Речення 5, 6, 7 сполучені послідовним зв'язком, який забезпечується тісною займенниковою зв'язністю (*Il*). Речення 8 приєднується до висловлення паралельним зв'язком другого типу: структурно речення є відокремленим, самостійним, а семантично – входить до складу цілого висловлення й утворює разом з іншими реченнями змістову єдність.

Крім того, слід виокремити два лексичних поля: 1) лексика на позначення зовнішності людини (*les cuisses, les poings, les épaules, la mine, le menton, le nez, la mâchoire, le muscle*), 2) лексика на позначення одягу та взуття (*les bottes, le manteau*),

що складають лексико-семантичну основу опису-характеристики героя. У структурі комбінованої когезійної зв'язності висловлення знаходяться також стилістичні синоніми (*l'homme, le géant*), порівняння (*des cuisses comme des troncs de chêne; des poings comme des masses d'armes; tout semblait autour de lui devenir faible, fragile, friable; il lui fallait plus d'air à respirer qu'au commun des hommes*), розгорнута антитеза та гіперболізація, спільна темпоральна форма вираження усього опису (вживання imparfait: *l'homme avait six pieds de haut; ses bottes rouges étaient souillées d'une boue mal broyée; le manteau qui lui pendait aux épaules était assez vaste; il avait le menton rond; ce géant avait vingt-sept ans*) та інші експліцитні/імпліцитні засоби когезійної зв'язності.

Отже, проаналізувавши структурні типи когезії в синтаксисі французької мови (послідовний, паралельний, комбінований) та їхні особливості, підкреслимо ще раз їхнє значення для організації зв'язного мовлення. Власне, ці іноді ледве помітні, не завжди експліцитні синтаксичні зв'язки забезпечують логічну послідовність (темпоральну і/або просторову) викладу думок, уможливають адекватне розуміння висловлення, відрізняють текст від «не-тексту» [4, с. 123].

Щодо композиційних особливостей синтаксичної когезії, то передусім варто відзначити нерівноцінність за значенням і функціями речень, що входять до складу цілісного висловлення. Найбільшу самостійність та незалежність має перше речення, яке слугує синтаксичним і змістовим центром, ядром висловлення, а відтак визначає його структуру та спосіб розгортання думки.

Встановлено, що незалежно від структурного типу когезія (послідовна, паралельна, комбінована) чітко виокремлюються дві основні композиційні складові: зачин та кінець.

Синтаксична специфіка, призначення **зачину** зумовлені його місцерозташуванням – це перше речення у висловленні, яке позначає витік, зав'язок думки, підхід до неї. Якщо оперувати термінами теорії «актуального членування», то зачин – це речення, яке завжди виступає ремою, тому що містить лише «нове»:

Enfin, vers cinq heures, j'arrive, rue Poussin, devant l'immeuble qu'habite ce couple politique et mondain, dont je descends, par l'intermédiaire, hélas ! de Folcoche. Je fais les cent pas, j'hésite. Une concierge distinguée, qui n'a rien de la pipelette d'arrondissement populaire, sort de sa loge, pardon! sort du bureau de l'immeuble et m'interviewe [6, с. 235].

У наведеному прикладі – у зачині висловлення – повідомляється про місце та час розгортання нових подій (*vers cinq heures, rue Poussin, devant l'immeuble*). Зазвичай для вираження початкового моменту думки, тобто оформлення зачинів, по-

слуговуються спеціальними синтаксичними засобами. У нашому випадку це прислівник (*enfin*), що маркує витік думки, крім того він передає емоційний стан героїні, налаштовує читача на певну модальність розгортання висловлення.

Не менш визначальну роль для композиції висловлення відіграє останнє речення – **кінець**, який встановлює його структурну завершеність. З цією метою використовуються різноманітні засоби. Назвемо лише деякі експліцитні лексеми-зв'язки, що позначають кінець судження: *ainsi, donc, alors, en dernieu lieu, en somme, au total, en définitive, en fin de compte, pour finir* та інші. Зауважимо, що використання формально-граматичних конекторів є більш характерним для текстів наукового, ділового, публіцистичного стилів; художні тексти послуговуються переважно імпліцитними, семантичними засобами, змістовою співвіднесеністю речень тощо. Завершеність висловлення в художньому тексті не завжди маркована, важко помітна, тому що літературний твір – це повсякчас творчий процес автора та читача.

Дослідження показало, що за структурою кінець є більш характерним для висловлень, побудованих за схемою послідовної когезії (у яких виокремлюється головне речення / член речення). Розглянемо низку прикладів:

J'ai cherché, je cherche encore à m'expliquer cet état [...] (1).

La légèreté que je ressentais étant devenue trop lourde à supporter; j'ai décidé d'en faire partager le poids à Baufour; le psychiatre, un des rares hommes à ne pouvoir me considérer comme le dernier des mufles (2). Ainsi en aurais-je le cœur net (exclusivité de ce muscle) (3) [7, с. 14].

Спостерігаємо, що речення у висловленні поєднані послідовною когезією. Використання синонімічної лексики (*cet état, la légèreté*) забезпечує тісну семантико-експресивну зв'язність першого та другого речень. Третє речення – кінець висловлення – оформлене спеціальним словом (*ainsi*), що позначає завершення висловлення. У межах висловлення зберігається одна модальна тональність – гумористичний настрій героя (порівнює себе з негідником: *comme le dernier des mufles*).

У висловленнях із паралельним типом зв'язку найбільш поширеним засобом оформлення кінця є «порушення» синтаксичної структури висловлення: використання в останньому реченні не паралельного типу зв'язку, а послідовного, що засвідчує вичерпність ряду паралельних речень і, відповідно, завершеність висловлення:

La pluie d'idées reçues déclenchée par l'arrivée à New York reste très abondante <...> (1). Vous verrez: c'est une ville de contrastes (2). C'est un pays de contrastes! (3).

Bizarre (4). On m'a déjà dit la même chose de l'Italie, du Brésil, du Canada, du Japon (5). Quand

trouverais-je enfin un pays où il n'existe absolument aucun contraste et qui contrasterait enfin avec tous les autres? (6) [7, с. 175].

Речення є висловленням, що оформлене паралельним типом когезійного зв'язку. Речення 2, 3, 4, 5, 6 розвивають думку, яка висловлена в першому реченні (море ідей, вражень по приїзду в Нью-Йорк). Паралельний тип когезійного зв'язку підкріплений синтаксичним паралелізмом (*Vous verrez: c'est une ville de contrastes* (2). *C'est un pays de contrastes!* (3)). Останнє речення у висловленні – кінець – представляє риторичне запитання (*Quand trouverais-je enfin un pays où il n'existe absolument aucun contraste et qui contrasterait enfin avec tous les autres?* (6)), що послідовно приєднано до попереднього. У цьому разі послідовність когезійного зв'язку між реченнями забезпечує лексичний повтор таких слів, як *pays, contraste*. Модальність висловлення досягає піка саме у кінці висловлення.

Висновки з дослідження та перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. Таким чином, ми виокремили три основні структурні типи когезії: когезія з послідовним зв'язком, когезія з паралельним зв'язком, когезія з комбінованим (змішаним) видом зв'язку. Аналіз матеріалу показав, що найбільш частотним засобом вираження послідовної (ланцюгової) когезії виступає

анафоричний займенниковий зв'язок. У результаті дослідження було встановлено, що висловлення з послідовним видом когезії є типовими для зв'язного мовлення та становлять ядро текстової тканини художнього твору.

При розборі паралельного структурного типу когезії ми вирізнили три його види: перший вид корелює з головним реченням / членом речення висловлення, другий вид не має спільного головного речення / члена речення, третій вид поєднує в межах висловлення зв'язність обох видів. Розгляд матеріалу ствердив, що поширеним структурним типом зв'язності речень у висловленнях є комбінована когезія, яка поєднує у собі послідовний та паралельний типи зв'язку.

Визначено, що основними композиційним складовими синтаксичної когезії виступають зачин і кінець висловлення.

Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з ґрунтовним аналізом експліцитних та імпліцитних засобів вираження синтаксичної когезії у сучасній французькій літературі. Актуальним було б з'ясувати особливості когезійної зв'язності у структурі художнього внутрішнього мовлення, діалогу, оповіді, опису у текстах сучасних французьких авторів, які є представниками різних літературних напрямків, жанрів тощо.

Література

1. Гальперин И. Текст как объект лингвистического исследования / И. Гальперин / Лингвистическое наследие XX века. – Изд. 5-е, стереотипное. – М. : Ком. книга, 2007. – 144 с.
2. Загнітко А. Теорія сучасного синтаксису : [монографія]. – Видання 2-ге, вип. і доп. / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – 294 с.
3. Костюшкина Г. Современные направления во французской лингвистике / Г. Костюшкина. – Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2005. – С. 13–131.
4. Реферовская Е. Синтаксис французского языка / Е. Реферовская. – Ленинград : Наука, 1969. – 237 с.
5. Шигаревская Н. Новое в современном французском синтаксисе / Н. Шигаревская. – М. : Просвещение, 1977. – 103 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

6. Bazin H. *Vipère au poing* / H. Bazin. – P. : Éditions Bernard Grasset, 1948. – 318 p.
7. Danonos P. *Le veuf joyeux* / P. Danonos. – P. : Flammarion, 1994. – 208 p.
8. Druon M. *Les rois maudits* / M. Druon. – Portugal : Éditions Gremille & Famot, 1963. – 354 p.
9. Maurois A. *Climats* / A. Maurois. – P. : Éditions Bernard Grasset, 1978. – 244 p.
10. Rolland R. *Jean Christophe* / R. Rolland. – P. : Éditions Albin Michel, 1989. – 498 p.
11. Troyat H. *Le geste d'Ève* / H. Troyat. – P. : Flammarion, 1964. – 229 p.

УДК 81'367,624

Удовенко І. В., Подворна Л. А., Арделян М. В.

КОМБІНАТОРНІ МОЖЛИВОСТІ АДВЕРБІАЛЬНИХ ІНТЕНСИФІКАТОРІВ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Стаття спрямована на системний аналіз адвербіальних інтенсифікаторів у французькій мові. На конструктивному рівні інтенсифікатори є факультативними одиницями речення. Проте наявність дієслова–інтенсифікатора означає, що дієслово знаходиться у фокусі мови. Таким чином, у нас є різні варіанти логічного змісту речення.

Ключові слова: адвербіальні інтенсифікатори, дієслівні предикати, семантика, структура, еквівалент.

Удовенко И. В., Подворная Л. А., Арделян М. В. Комбинаторные возможности адвербиальных интенсификаторов (на материале французского языка). – Статья.

Статья направлена на системный анализ адвербиальных интенсификаторов во французской речи. На конструктивном уровне интенсификаторы являются факультативными единицами предложения. Однако наличие глагола-интенсификатора означает, что глагол находится в фокусе языка. Таким образом, у нас есть разные варианты логического смысла предложения.

Ключевые слова: адвербиальные интенсификаторы, глагольные предикаты, семантика, структура, эквивалент.

Udovenko I. V., Podvorna L. A., Ardelayn M. V. Combinatorial possibilities of adverbial intensifiers (on material of French). – Article.

The article is aimed at systemic analysis of adverbial intensifiers of a processual marker in French. At a constructive level, intensifiers are facultative units of a sentence. However, the presence of a verb to the intensifier signifies that a verb as well as intensifier are in the focus of the speech. Thus, we have different variations of a logical content of the sentence.

Key words: adverbial intensifiers, verbal predicates, semantics, structure, equivalent.

Постановка проблеми в загальному вигляді та аналіз останніх досліджень. Інтенсивність є однією з комунікативно важливих функціонально-семантичних категорій. Існує велика кількість досліджень категорії інтенсивності, у яких вона вивчається на матеріалі різних мов з різних позицій та в різноманітніших аспектах. Категорія інтенсивності в тому чи іншому аспекті на матеріалі різних мов (зокрема, французької, англійської, української, російської, польської тощо) неодноразово була предметом спеціального вивчення в лінгвістичній літературі. Досліджуються морфологічні, лексичні, синтаксичні, фразеологічні засоби вираження цієї категорії такими авторами, як В.В. Акуленко, Е. Кржижкова, М.О. Лойко, В.А. Мальцев, М.Б. Мецлер, В.П. Мусієнко, К.М. Суворина, Т.А. Цой, Г.Ю. Шатилина, О.Ф. Шевченко, Е.И. Шейгал, та іншими.

Отже, **метою роботи** внаслідок загальної спрямованості сучасної лінгвістики на дослідження мовних одиниць у функціональному аспекті та орієнтації на вивчення «людського чинника» у мові є дослідження категорії інтенсивності в процесі комунікації. Вибір об'єкта дослідження зумовлений також необхідністю спеціального аналізу функціонально-семантичної категорії інтенсивності процесуальної ознаки в параметрах оцінки в сучасній французькій мові.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці існує цілий ряд класифікацій дієслівних предикатів, в основу яких покладені різні критерії.

Характеризуючи семантичні типи французьких предикатів, В.Г. Гак виділяє:

1) процесні предикати, які, у свою чергу, поділяються на екзистенціональні, статальні, локальні, реляційні, акціональні;

2) кваліфікативні предикати, що мають три різновиди: ідентифікуючі, класифікуючі, характеризуючі;

3) процесно-кваліфікативні предикати [1, с. 583–584].

І.Р. Вихованець розчленовує дієслівні предикати на:

1) предикати дії, що позначають діяльність, породжувану суб'єктом-діячем і ним активно й безпосередньо стимульовану (позицію суб'єкта дії при таких предикатах займають назви істот);

2) предикати процесу, які вказують на динамічну ситуацію, що не передбачає активного виконавця дії та пов'язана зі змінами станів;

3) предикати стану, орієнтовані на пасивний суб'єкт і пов'язані з його тимчасовою характеристикою;

4) предикати якості, що позначають постійну, внутрішню ознаку предмета (у межах предикатів стану автор вирізняє локативні предикати та предикати кількості) [2, с. 93–111].

У класифікації Ф.С. Бацевича вирізняються агентивні та неагентивні предикати. У сфері агентивних відношень розрізняються предикати:

1) фізичної діяльності, у тому числі трудової, специфічної фізичної дії, характерних занять, фізіологічних дій і процесів;

2) інтелектуальної діяльності (розумові та мовні);

3) психічної діяльності (відчуття, бажання, сприйняття, нюху, дотику, уваги, емоційного стану, переживання, емоційного ставлення);

4) соціальної діяльності (соціальних дій і процесів соціальних відношень, поведінки) [3, с. 119–120].

У сфері неагентивних відношень розмежовуються предикати:

1) прояву (буття, існування, відношення, стану, властивості, володіння, причинності, впливу, життєпрояву);

2) функціонування;

3) відбування;

4) перебування [3, с. 122–123].

Не зупиняючись на інших класифікаціях предикатів, оскільки детальний і повний їх опис не входить до завдань нашого дослідження, відзначимо, що в подальшому аналізі комбінаторних можливостей адвербіальних інтенсифікаторів ми використовуємо класифікацію, запропоновану Ф.С. Бацевичем [3, с. 119–123].

Варто зазначити, що насамперед модифікація дієслова спеціалізованими інтенсифікаторами можлива за умови наявності в дієслова певної ознаки, параметра, що може бути оцінений кількісно.

Сполучуваність інтенсифікаторів із дієсловами залежить від типу градуйованого параметра. Дієслова, які модифікуються за інтенсивністю, мають або характеризуючі параметри, що відображають екстралінгвістичні властивості дії, або власне акціональні, не пов'язані безпосередньо з екстралінгвістичною природою дії. Перший тип параметрів орієнтований на конкретну лексико-семантичну групу дієслів, отже, їхня модифікація полягає в інтенсифікації певного опорного параметру дієслова.

Наприклад, для дієслів на позначення руху функціонально значущим є параметр «швидкість». У центрі мікрополя зі значенням «дуже швидко» розташовуються інтенсифікатори *rapidement, vite*. Синонімічними можуть бути такі форми, як *vivement, bon train, comme l'éclair, comme une flèche, à tire-d'aile* тощо. Прислівник *rapidement* вживається також для інтенсифікації дієслів інших лексико-семантичних груп, однак при цьому всім цим дієсловам притаманна ознака «швидкість». Порівн.: *manger / écrire / lire / improviser rapidement*.

Комбінаторні можливості загальних і спеціалізованих інтенсифікаторів залежать від наявності/відсутності в дієслова характеризуючого або власне акціонального параметра, від конкретного характеру цього параметра.

За відсутності конкретної експлікації характеризуючого або власне акціонального параметру дієслова його інтенсифікація здійснюється в основному за допомогою загальних інтенсифікаторів. Це стосується дієслів емоційного стану, фізіологічного стану, емоційного ставлення, діяльності та деяких інших, наприклад:

– Tu dois *m'en vouloir terriblement* (F. Sagan, *Bonjour tristesse*, p. 121).

<...> les Van Milhem étaient droits, blonds et fatigués, ne sachant pas quand baisser ou lever la tête et d'ailleurs *s'en moquant éperdument* (F. Sagan, *Des bleus à l'âme*, p. 115–116).

У випадку, коли дієслово характеризується наявністю того чи іншого типу параметра, ознаки, його інтенсивність виражається за допомогою спеціалізованих інтенсифікаторів. Характеризуючі параметри властиві дієсловам на позначення мовлення, руху, звучання, конкретної фізичної дії.

Характер такого параметра зумовлює вживання при дієслові того чи іншого спеціалізованого інтенсифікатора. Наприклад:

– Ils *chantent très fort* ou ils font des discours (M. Duras, *Moderato cantabile*, p. 56).

Madame mère *passa rapidement* la main devant ses yeux, de gauche à droite, ... (H. Bazin, *Vipère au poing*, p. 38).

Власне акціональні параметри містяться в дієсловах на позначення механічного впливу на об'єкт, у дієсловах, що позначають дії, пов'язані з проявом волі тощо. Сполучуваність інтенсифікаторів з такими дієсловами залежить від характеру цього параметра:

Il *regardait fixement* devant lui, ... (H. Bazin, *Vipère au poing*, p. 36).

Ils *prépareront soigneusement* leur départ (G. Percec, *Les choses*, p. 140).

Наявність у дієслів відповідної ознаки уможливує поєднання з ними спеціалізованих інтенсифікаторів. Так, прислівник *avidement* здатний інтенсифікувати предикати фізичної діяльності (фізіологічних дій):

– Jaumet lui avait donné rendez-vous à dix, elle gagna à pas prudents la petite table libre au pied de l'escalier, et elle commença à *manger* son savoie à grands coup de cuillère, *avidement* (R. Merle, *Derrière la vitre*, p. 154);

психологічної діяльності:

– Il y a un silence chez tous les prêtres qui la *regardent avidement*, ce doit être une question dangereuse (J. Anouilh, *L'Alouette*, p. 25).

Досить велика група багатозначних прислівників (*désespérément, monstrueusement, salement, sérieusement, sévèrement*) функціонує і як якісний прислівник, і як інтенсифікатор, реалізуючи значення високого або крайнього ступеня вияву процесуальної ознаки у певному контексті.

Досліджувані інтенсифікатори розрізняються способом реалізації властивих їм значень інтенсивності в поєднанні з різними дієсловами. Наприклад: *profondément* – 1) dormir profondément → dormir d'un profond sommeil; 2) aimer profondément → aimer de façon intense et durable; 3) étonner profondément → étonner fortement.

Деякі досліджувані прислівники використовуються у функції інтенсифікаторів лише в стилістично маркованому контексті. У словниках таке їх уживання відзначено позначкою *familier*. Порівн.:

– *méchamment*:

1) d'une manière méchante, avec méchanceté: agir; parler méchamment (зло, злобливо, зі злістю);

2) fam. fortement: Il a méchamment bossé, travaillé pour y arriver (здорово);

– *scandaleusement*:

1) D'une manière scandaleuse;

2) Fam. D'une manière extrême, excessive.

Як показує аналіз фактичного мовного матеріалу, комбінаторні властивості спеціалізованих

інтенсифікаторів залежать як від семантики дієслова, що модифікується, так і від семантичних особливостей самих інтенсифікаторів.

Для таких прислівників, як *fixement*, сполучувальні можливості обмежуються дієсловами зорового сприйняття, що стосуються предикатів психічної діяльності: *regarder fixement* → *d'un regard fixe*. Прислівники *volublement*, *verbeusement* вказують на ознаку дії лише предикатів зі значенням інтелектуальної діяльності, зокрема з дієсловами на позначення мовлення: *s'exprimer, parler volublement, verbeusement*. Семантика прислівника *sonorement* припускає, що дієслово, яке модифікується, позначає дію, яка, крім модифікації за ступенем інтенсивності ознаки, може вказувати на певний спосіб її виконання («дзвінко, гучно» тощо). Порівн.: *Il l'embrassa sonorement sur les deux joues (d'une manière sonore, bruissante)*. Прислівник *cordialement* реалізує сему «крайній ступінь» лише з дієсловами *haïr, détester*, створюючи таким чином антифразис. *Haïr, détester qqn cordialement* → *Haïr, détester qqn avec force, de tout cœur* («ненавидіти всією душею»).

Крім цього, реалізація сем «високий ступінь», «крайній ступінь» залежить від типу суб'єкта дії. Так, прислівник *joyeusement* може виступати інтенсифікатором лише за наявності суб'єкта неантропоніма: *Le ruisseau coulait joyeusement* → *Le ruisseau coulait avec vivacité*.

Дуже важливим моментом, який необхідно враховувати в процесі модифікації дієслова прислівником-інтенсифікатором, є семантичні особливості прислівників, насамперед їхня полісемантичність.

Розглядаючи дієслово-предикат як центральний елемент речення, С.Д. Кацнельсон зазначає: «У змістовному плані дієслівний предикат – це щось більше, ніж просто лексичне значення. Виражаючи певне значення, він одночасно містить у собі макет майбутнього речення. Предикат має «місця», або «гнізда», що заповнюються в реченні словами, категоріальні ознаки яких відповідають категоріальним ознакам «гнізда» [5, с. 88].

Щодо інтенсифікаторів, то справедливості цього зауваження можна продемонструвати на прикладі дієслова *marcher*, що позначає «переміщення в просторі»: *Se déplacer par mouvements et appuis successifs des jambes et des pieds sans quitter le sol*. У його словниковій дефініції міститься окремий розділ *Façons et manières de marcher*. – *Allure, démarche, marche*. *Marcher à longues enjambées*. *Marcher à petits pas rapides, à pas de géant*. *Marcher bon train, grand train, à vive allure* (– *Courir, galoper*). *Marcher plus vite*. – *Doubler, forcer, presser (le pas)*. *Marcher en cadence*.

Поряд із такими важливими для опису процесу переміщення семантичними компонентами, як напрямок, засіб переміщення, середовище переміщення, у семантичній структурі даного дієс-

лова потенційно міститься параметр «швидкість, темп».

Сполучуваність дієслова з інтенсифікаторами також зумовлена саме його семантичною валентністю. Як ми уже зазначали вище, спеціалізовані інтенсифікатори, наприклад *fixement, soigneusement*, можуть сполучатися лише з дієсловами, які позначають дії, що залежать від наміру суб'єкта, тобто з нетермінативними агентивними дієсловами; інтенсифікатори *fortement, puissamment* – з термінативними агентивними дієсловами.

Отже, зважаючи на вищесказане, дієслова, здатні модифікуватися з боку інтенсивності, можна поділити на 4 групи: 1) нетермінативні неагентивні дієслова; 2) нетермінативні агентивні дієслова; 3) термінативні неагентивні дієслова; 4) термінативні агентивні дієслова.

Морфолого-аналітичні функціональні еквіваленти прислівників-інтенсифікаторів загалом співвідносяться із суцільнооформленими прислівниками. Формальною ознакою адвербіалізації в таких конструкціях є прийменники *avec, sans, à, en, de jusqu'à*; їхню функцію можна порівняти з функцією суфікса *-ment*.

Морфолого-аналітичні структури є переважно спеціалізованими інтенсифікаторами, у зв'язку з цим їхня сполучуваність з дієсловами обмежується наявністю у дієслова, що модифікується, конкретної ознаки, параметра, виражених експліцитно. Наприклад:

– *Si tu vois la patronne sortir du magasin, planquette en vitesse* (Céline, *Voyage au bout de la nuit*, 90).

Тільки деякі морфолого-аналітичні структури виконують функцію загальних інтенсифікаторів, і коло дієслів, з якими вони сполучаються, значно ширше:

Ils aimeraient ma manière de compter les puces jusqu'à la folie, j'en étais certain d'avance (Céline, *Voyage au bout de la nuit*, p. 238).

Лінгвісти звичайно відзначають загальну тенденцію французької мови використовувати для опису ситуації лексичні засоби з абстрагованим значенням. Так, Ш. Баллі, порівнюючи французьку та німецьку мови, пише: «Французькі дієслова передають дію у абстрагованій формі. Німецьке ж дієслово конкретніше: воно наголошує на різних формах і деталях» [6, с. 378]. Однак спостереження за досліджуваним фактичним матеріалом, особливо за «напівтавтологічними» та синекдохічними конструкціями, показали, що, даючи кількісно-якісну характеристику дії, французька мова виявляє тенденцію до конкретизації. Семантична конкретизація виявляється у використанні в подібних конструкціях іменника, який позначає частину тіла або вияв, що відповідає дієслову, яке інтенсифікується:

– *marcher rapidement* – *à pas rapide / à grands pas / à grandes enjambées / à bonne allure*;

– parler fort – d'une voix forte / d'une voix intense;

– transpirer beaucoup – à grosses gouttes.

Комбінаторні потенції інтенсифікаторів пов'язані з проблемою семантичного узгодження, оскільки саме воно визначає й обмежує сполучуваність конкретних одиниць із дієсловами.

Напіввільні аналітичні інтенсифікатори виявляють більший ступінь зв'язаності з дієсловом-предикатом, ніж вільні словосполучення:

– Eh bien... elle avait l'air sinistre, elle conduisait sa quatre chevaux à toute vitesse (F. Sagan, Aimez-vous Brahms, p. 34).

– Sonne la cloche encore une fois. Nous partons. Mon fils y va d'une belle volée (H. Bazin, Cri de la chouette, p. 479).

Особливо тісний зв'язок із семантикою дієслова виявляється в аналітичних конструкціях із «внутрішнім додатком»: тавтологічних, синекдохічних і «напівтавтологічних», серед яких є сталі фразеологічні та нефразеологічні сполучення.

Насамперед відзначимо фразеологічні одиниці, сполучуваність яких обмежується одним дієсловом або синонімічними дієсловами та пов'язана з безпосередньою семантичною залежністю опорного іменника від дієслова:

Disparaître dès le retour de Vic – alias Victor – jusqu'à ce que le petit *dorme à poings fermés*, dans cette chambre dont sa mère, par prudence, tournera silencieusement la clef (H. Bazin, Un feu dévore un autre feu, p. 36).

Сполучуваність тавтологічних конструкцій-інтенсифікаторів обмежена здатністю дієслова до субстантивзації, а саме до конверсії:

Eléonore riait rarement, mais quand elle *riait*, c'était d'un *rire bas, incoercible, contagieux, un rire "à la Garbo"* disait son frère (F. Sagan, Des bleus à l'âme, p. 58).

Обмеженість комбінаторних можливостей синекдохічних конструкцій зумовлена тим, що іменник у них пов'язаний за асоціацією з дієсловом, яке модифікується цією конструкцією. Наприклад, конструкції з іменниками *œil, oreille, nez, cœur, bouche, bajoue, dent, visage* сполучаються з предикатами психічної діяльності, зокрема з предикатами:

– зорового сприйняття: Bien qu'il continuât à ouvrir son courrier et à en *prendre connaissance d'un œil rapide*, Rancé n'arrivait plus à se concentrer sur sa tâche (R. Merle, Derrière la vitre, p. 274);

– слухового сприйняття: Sans compter qu'il fait semblant de lire *Le Monde*, mais en réalité il *écoute de toutes ses oreilles* (R. Merle, Derrière la vitre, p. 275);

– нюху: Je ne peux pas m'empêcher d'ouvrir, de *hummer à plein nez* (H. Bazin, Cri de la chouette, p. 330);

– емоційного ставлення: Christian, dit-elle, vous êtes un homme de génie et je vous *admire de tout mon*

cœur (A. Maurois, Une carrière et autres nouvelles, p. 13);

– емоційного стану: Et soudain, sans transition, l'enfant lui *sourit de toutes ses dents* (A. Camus, La Peste, p. 50).

З предикатами інтелектуальної діяльності, зокрема локутивними предикатами, поєднуються синекдохічні прислівникові конструкції з опорними іменниками *bouche, poumon, gosier*: Je me suis mis à *crier à plein gosier* et je l'ai insulté et je lui ai dit de ne pas prier (A. Camus, L'étranger, p. 184).

З предикатами фізичної діяльності сполучаються конструкції з іменниками *main, bras, poing, jambe*: Rancé, les sourcils foncés, ses grosses lèvres agitées de tics, *rangea son courrier d'une main fébrile*, se leva comme un ressort (R. Merle, Derrière la vitre, p. 278).

У «напівтавтологічних» конструкціях опорний іменник позначає конкретний предмет або знаряддя, що пов'язується з дією, маніфестацією або функцією частин тіла людини, або цей іменник є абстрактним і семантично пов'язаний з дієсловом, що модифікуються. Семантика іменника обмежує сполучуваність подібних конструкцій з дієсловами. Так, *spoluku à une allure vertigineuse / prodigieuse, à belle allure, à toute allure, d'un seul coup de pédale, à longues / grandes enjambées, à enjambées rapides, d'une brusque enjambée, au grand galop, à toutes jambes, à pas de géant, à grands pas, d'un bon pas, à pleine / toute vitesse, à une vitesse folle* тощо поєднуються з дієсловами, що містять сему «рух» і уможливають модифікації за інтенсивністю швидкості:

<...> je *bifurquais* droit sur elle, à *pleine vitesse*, au ras du sol (A. de Saint-Exupéry, Pilote de guerre, p. 302).

Конструкції з іменниками *voix* (à grosse / pleine voix, d'une voix forte / intense), *ton* (d'un ton rapide) сполучаються з локутивними предикатами:

Siegfried Schoudler interrompit son fils dans sa méditation en le tirant par la manche, et lui *chuchota à grosse voix*:

– Comment se nomme-t-il? (M. Druon, Les grandes familles, p. 21).

Наявність у «напівтавтологічних» конструкціях іменників *force, geste, main, coup* припускає можливість їхнього сполучення з предикатами фізичної діяльності, зокрема з дієсловами, що позначають фізичні дії:

Je me suis levé. J'ai *saisi à pleines mains* le plateau de café que Mâcon m'avait apporté (D. Pennac, La petite marchande de prose, p. 17).

Обмеженою сполучуваністю з дієсловами характеризуються також порівняльні звороти *comme un sapeur, comme une souche, comme une brute, comme un zèbre*, які можуть поєднуватись лише з окремими дієсловами та утворювати з ними сталі сполучення:

Elle n'a pas nos principes, malheureusement; par exemple, elle *fume comme un sapeur* (F. Mauriac, Thérèse Desqueyroux, p. 36).

Для вільних, або okazіональних, порівняльних зворотів сполучуваність з дієсловами зумовлюється семантичним узгодженням. Такі звороти є спеціалізованими інтенсифікаторами, вони модифікують дієслово за конкретною ознакою, параметром. Вибір порівняння при дієслові визначається відповідністю семантики дієслова об'єкту порівняння в порівняльній конструкції. Об'єктом може бути предмет (істота/неістота) або явище, що має постійну ознаку, яка лежить в основі порівняння та приписується суб'єкту в зв'язку з дією, станом або процесом:

Chaque nouvelle pensée le *rongeait comme un acide* (Boileau-Narcejac, Les visages de l'ombre, p. 231).

Щодо форм на *-ant*, то вони у дослідженому нами матеріалі переважно вживаються при дієсловах на позначення мовлення та руху:

Un matin Mme Polant, qui *montait en se hâtant* le second escalier vit apparaître au haut des marches

Noël Schoudler en compagnie de l'illustre médecin (M. Druon, Les grandes familles, p. 346).

Таким чином, адвербіальні інтенсифікатори здатні модифікувати різноманітні дієслова-предикати: як агентивні, так і неагентивні. Головною умовою цієї модифікації є наявність у дієслова-предиката ознаки, що градується. Однак сполучуваність того чи іншого інтенсифікатора з конкретним дієсловом зумовлена низкою чинників, серед яких семантичні особливості самого інтенсифікатора, вираженість/невираженість конкретного параметра дієслова, тип даного параметра, семантичне узгодження, тип суб'єкта, а також чинники стилістичного характеру.

Перспективи подальших пошуків. Французькі інтенсифікатори є гетерогенними як у структурному плані, так і в семантичному. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне дослідження їхньої синтагматики, комунікативно-прагматичної ролі у висловлюванні, у тексті в цілому. Цим аспектам і плануємо присвятити подальші дослідження.

Література

1. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка / В.Г. Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 832 с.
2. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І.Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
3. Бацевич Ф.С. Очерки по функциональной лексикологии / Ф.С. Бацевич, Т.А. Космеда. – Львов : Світ, 1997. – 325 с.
4. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление / С.Д. Кацнельсон. – Л. : Наука, 1972. – 216 с.
5. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – 2-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 392 с.

РОЗДІЛ III СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

УДК 811.161.2:81'367.634

Ковтун О. В.

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЛІКАЦІЇ ПРИЄДНУВАЛЬНОГО СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНОГО ВІДНОШЕННЯ АНАЛІТИЧНИМИ СПОЛУЧНИМИ КОМПЛЕКСАМИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)

У статті досліджено сполучні комплекси, які виконують функцію зв'язку та виражають приєднувальні семантико-синтаксичні відношення в складносурядному реченні. Визначено їх типи за будовою, охарактеризовано види семантико-синтаксичних відношень, які вони виражають. Встановлено співвіднесеність таких сполучних комплексів із типовими приєднувальними сполучниками української мови.

Ключові слова: аналітичний сполучник, сполучний комплекс, складносурядне речення, семантико-синтаксичне відношення, приєднувальні сполучники.

Ковтун О. В. Особенности экспликации присоединительного семантико-синтаксического отношения аналитическими союзными комплексами (на материале украинского языка). – Статья.

В статье исследованы союзные комплексы, которые выполняют функцию связи и выражают семантико-синтаксические отношения присоединения в сложносочиненном предложении. Определены их типы по строению, охарактеризованы виды семантико-синтаксических отношений, которые они выражают. Определена соотношенность таких союзных комплексов с типичными присоединительными союзами украинского языка.

Ключевые слова: составной союз, союзный комплекс, сложносочиненное предложение, семантико-синтаксическое отношение, присоединительные союзы.

Kovtun O. V. Peculiarities of explication of conjunctive semantic-syntactic relation by the analytical conjunctive complexes (on the material of the Ukrainian language). – Article.

In the article the conjunctive complexes performing the connective function and expressing conjunctive semantic-syntactic relationships in compound sentences were explored. Their structural types were determined. Types of semantic-syntactic relationships which they express were described. Correlation of such conjunctive complexes with typical conjunctive conjunctions of Ukrainian language was set.

Key words: analytical conjunction, conjunctive complex, compound sentence, semantic-syntactic relationships, conjunctive conjunctions.

Природа приєднувального значення привертала увагу багатьох мовознавців. Реалізацію цієї семантики вивчали на рівні простого й складного речень, текстів різної стилістичної належності. Неоднорідність одиниць, які здатні виражати приєднувальне значення, зумовила різноманітність підходів до витлумачення природи приєднувальних конструкцій, нечіткість кваліфікації їх граматичного статусу та семантичних характеристик.

Незважаючи на тривалу традицію вивчення складносурядних приєднувальних речень, сучасні вчені говорять про невирішеність проблеми статусу засобів зв'язку їх предикативних частин. Кваліфікація та спосіб наукового опису цих одиниць безпосередньо залежать від вирішення ширших питань, пов'язаних із трактуванням характеру співвідношення предикативних частин, класифікацією приєднувальних складносурядних речень. Серед мовознавців немає одностайності не лише в питаннях, що стосуються кваліфікації аналітичних засобів зв'язку, а й у питаннях однослівних одиниць, які здатні пов'язувати сурядним зв'язком предикативні частини складного речення та виражати приєднувальні семантико-синтаксичні відношення між ними.

Сполучники з приєднувальним значенням не відмежовували від інших типів сурядних (єднальних, градаційних) чи підрядних (умовних, причинових, допустових тощо) сполучників [8; 11; 12]. Такий підхід наведено, зокрема, у праці Л.В. Бутко, яка серед неповнозначних лексичних комплексів, співвідносних із єднальними сполучниками, розглядає одиниці з приєднувальною семантикою (*а також, до того ж, та й (і)*), констатуючи, проте, їх здатність приєднувати «член речення або речення з додатковим повідомленням» [1, с. 121]. Т.М. Спільник кваліфікує приєднувальні речення як різновид градаційних. На її думку, відмінність між власне градаційним і приєднувальним значеннями полягає в тому, що власне градаційні речення плануються відразу як поліпропозитивні, а приєднувальні спочатку задумуються як монопропозитивні, проте для обох структур характерний однаковий принцип організації. Так, науковець вказує: «Зміст першої частини відповідає критерію необхідності, завдяки ж другій частині зміст висловлення задовольняє критерій достатності» [14, с. 6–7].

Інші дослідники вважають, що конструкціям із приєднувальним значенням властивий осо-

бливий тип синтаксичного зв'язку. Наприклад, Г.А. Коцюбовська, з'ясовуючи особливу роль приєднувальних компонентів у тексті, зазначає: «Можна говорити про семантико-синтаксичний приєднувальний зв'язок, який має свою специфіку та відрізняється від сурядності й підрядності» [10, с. 19]. Учений виокремлює такі групи приєднувальних сполучних засобів: 1) власне приєднувальні, які не виконують інші сполучникові функції та становлять самостійну групу [9, с. 7]; 2) засоби приєднувального зв'язку, що є омонімами інших сурядних сполучників (*і, та, а, але, однак, зате, проте*) [9, с. 10]; 3) колишні підрядні сполучники та сполучні слова, які вживаються як приєднувальні [9, с. 12].

За походженням власне приєднувальні засоби зв'язку Г.А. Коцюбовська поділяє на дві групи: 1) сполучники, похідні від службових частин мови, функція додавання в яких є первинною та основною (*та й, ще й, та ще, та ще й, адже, тож, тобто*); 2) утворені від модальних слів, повнозначних частин мови й часток, які, зберігаючи своє лексичне значення та суб'єктивну модальність, водночас виконують функцію службових слів, що є вторинною (*правда, щоправда, втім, до речі, може, можливо, мабуть, либонь, очевидно, видно, напевне, зрештою, одне слово, вірніше, власне, отже, звичайно, між іншим, у всякому разі, до того ж, при цьому, при тому, причому, тільки, крім того, точніше, особливо, теж, надто, навіть, принаймні, хіба, чи, ну*) [9, с. 7–8].

Семантику приєднування вважали також такою, що не закріплюється за певним типом синтаксичного зв'язку та може реалізовуватись різними структурами. А.О. Виноградов, розглядаючи приєднувальні конструкції в сучасній російській мові, дотримувався такої думки: «Приєднування – це не «особливий граматичний зв'язок», а особливе семантичне відношення, можливе на основі як сурядності, так і підрядності» [2, с. 6]. До типових засобів вираження приєднувальних відношень у російській мові, на думку вченого, належать єдиний приєднувальний сполучник *да и*, а також його аналоги: *к тому же, вдобавок, притом, причем, сверх/болеє/кrome/помимо того, (и/а) еше* тощо [2, с. 1].

На нашу думку, важливо чітко розрізнити синтаксичний зв'язок і семантичні відношення між компонентами, реалізацію приєднувальних відношень на рівні речення й тексту, сполучники як особливі слова-морфеми та інші показники приєднувального зв'язку в тексті. Переконаливою є думка тих науковців, які виокремлюють спеціалізовану групу сурядних сполучників як виразників приєднувального семантико-синтаксичного відношення між предикативними частинами складносурядного речення або їхніми конденсатами [4, с. 66–68; 7, с. 235–236; 15, с. 422], хоча відтінок

приєднувального значення може бути властивим багатьом структурам, виявляти на рівні речення та тексту.

Семантична група приєднувальних сполучників з'явилась у курсах сучасної української літературної мови в 1990-х рр. Автори підручника «Сучасна українська літературна мова» зарахували до неї сполучники *і, та, також, і навіть, а й, та й, ще й, та ще й*, зазначивши: «Приєднувальні та пояснювально-уточнювальні сполучники вводять до структури простого чи складного речення компоненти, що містять яку-небудь додаткову інформацію або ж конкретизують те чи інше повідомлення» [15, с. 422]. Пізніше склад приєднувальних сполучників уточнювали з огляду на їх первинні та вторинні функції, з'ясовували особливості функціонування конструкцій із ними в тексті. Так, І.Я. Завальнюк констатувала значне поширення приєднувальних складносурядних речень у мові української преси початку ХХІ століття та як найуживаніші називає сполучники *і (й), та й, а ще, а також* [7, с. 236]. У сучасному українському газетному контексті приєднувальні складносурядні речення, на думку дослідника, «стилістично марковані розмовністю, динамікою висновковості, а тому, подібно до градаційних складносурядних речень, переважають у вузьких інформаційних та аналітичних жанрах: дописах, оглядах, коментарях» [7, с. 236].

На сьогодні приєднувальні сполучники найдокладніше схарактеризовано в працях К.Г. Горденської [3; 4]. Подаючи перелік таких одиниць, науковець розмежує власне приєднувальні сполучники (*та й, ба й, а також, причому*) і транспоновані в приєднувальні сполучники, виокремлюючи серед них градаційно-приєднувальні (*а ще, та ще, а ще й, та ще й, ще й*), єднальні (*і, й, та, і... і, й... й, та... та*) і протиставні (*а, але, проте, зате, однак, однак*) сполучники [4, с. 191]. Як бачимо, усі власне приєднувальні сполучники є похідними, мають переважно аналітичну структуру, що зумовлюється, очевидно, пізнішою появою приєднувальних структур порівняно з іншими типами складносурядних речень (зіставно-протиставними, єднальними, розділовими), у яких складені сполучники використовуються обмежено [4, с. 143–144].

Приєднувати компонент, що містить додаткову інформацію, можуть не лише сполучники, а й сполучні комплекси різної структури. Формування сполучних комплексів, як і аналітичних сполучників, зумовлюється потребою в якомога точнішому переданні семантико-синтаксичних відношень, наданні нових значеннєвих відтінків основному семантико-синтаксичному відношенню, а також бажанням виразніше, експресивніше вербалізувати певний його тип. Важливим чинником, що вплинув на появу й активне вживання

сполучних комплексів, є розвиток наукового, офіційно-ділового та публіцистичного стилів української літературної мови. Мовці добирають такий сполучний засіб для поєднання предикативних частин, який має виразне книжне забарвлення та є позбавленим властивої сполучникам багатозначності. Поповнення складу сполучних комплексів української мови ґрунтується на граматичній взаємодії семантично близьких сполучників і прийменників, залученні до вираження семантико-синтаксичних відношень повнозначних слів.

Пропонована розвідка зумовлюється потребою в цілісному дослідженні приєднувальних сполучних комплексів сучасної української мови, з'ясуванні їх відмінностей від приєднувальних складених сполучників, систематизації й докладному аналізу сполучних комплексів сурядності, визначенні чинників їх формування, відстеженні особливостей використання приєднувальних аналітичних сполучних засобів у різних функціональних стилях.

Мета статті – встановити структурні, семантичні та функціональні особливості приєднувальних сполучних комплексів сучасної української літературної мови. Для її досягнення необхідно виконати такі завдання: визначити структуру приєднувальних сполучних комплексів, окреслити їх семантичні різновиди, з'ясувати семантичне й функціональне співвідношення приєднувальних сполучних комплексів та сполучників у сучасній українській літературній мові.

За способом уживання приєднувальні сполучні комплекси корелюють з одиничними сполучниками. За структурою їх можна поділити на такі групи:

1) трикомпонентні сполучні комплекси моделей **сполучник + прийменник + вказівний займенник** (*а це до того, та це до того, а крім того*); **прийменник + вказівний займенник + частка** (*до того ж*);

2) чотирикомпонентні сполучні комплекси моделей **сполучник + прийменник + вказівний займенник + сполучник** (*а до того це й, та до того це й, а крім того це й*); **сполучник + прийменник + вказівний займенник + частка** (*а до того й, та до того й, і до того ж*).

Основою для формування приєднувальних сполучних комплексів слугують переважно сурядні сполучники. Прикметно те, що поповнення сполучних засобів у сфері вираження приєднувальних семантико-синтаксичних відношень відбувається насамперед за рахунок ускладнення структури транспонованих у приєднувальні слів-морфем, формування сполучних комплексів без участі власне приєднувальних сполучників *та й, ба й, а також, причому*.

Транспоновані в приєднувальні сполучники *а це, та це* можуть бути компонентами сполучних комплексів *а це до того, та це до того*, які

виражають приєднувальні відношення за умови однакового лексико-семантичного наповнення поєднаних частин. Оскільки *а це, та це* функціонують як окремі приєднувальні сполучники, є підстави кваліфікувати сполучні комплекси *а це до того, та це до того* як трикомпонентні, хоча формально вони складаються із чотирьох елементів. Приєднувальну семантику в таких сполучних комплексах експлікують і приєднувальний сполучник, який здатний самостійно виражати приєднувальні семантико-синтаксичні відношення, і прийменниково-відмінкова форма вказівного займенника *той*, що сприяє увиразненню приєднувального значення. Сполучні комплекси уможливають вираження достатності першого компонента висловлення та вторинність, додатковість приєднуваного, наприклад: *«Золотницький. Уперта шельма, а це до того роздратований»* (І.К. Карпенко-Карий); *«Схилився він (Бідолашко) до води – аж бачить, а в нього вирости такі вуха, як у якогось старого віслюка, та це до того такий величезний ніс, як у індика»* (Ю.А. Федькович).

Увиразнювати приєднувальне значення таких сполучних комплексів можуть підсилювальні частки *й (і), ж*, наприклад: *«Моя сестра сирота, а це до того й бідна»* (Ю.А. Федькович); *«Страшний був чоловік Олексій Іванович та це до того й могутий»* (Панас Мирний); *«А Дмитро як був зроду прудкий та це до того і трохи підхмелений»* (Ю.А. Федькович). У такому разі в мовленні функціонують варіанти згаданих комплексів *а це до того й, а це до того і, та це до того й, та це до того і, а це до того ж, та це до того ж*. Частка в них є факультативним компонентом, який посилює приєднувальне значення, проте не модифікує його.

Приєднувальне семантико-синтаксичне відношення за змістовою одноплановістю предикативних частин виражають також чотирикомпонентні сполучні комплекси *а до того це й, та до того це й*. Їх компонент *це й* функціонує також як окремий сполучник із приєднувальним значенням, проте в складі сполучного комплексу такої ж семантики він разом з іншими компонентами становить структурну й функціональну єдність. Приєднувальна семантика в таких аналітичних одиницях також вербалізується двічі: прийменниково-відмінковою формою вказівного займенника та приєднувальним сполучником *це й*. Ці сполучні комплекси створюють враження живого мовлення, коли приєднувана частина з'являється після висловлення основного аргументу, наприклад: *«По лікаря їхати дуже не хотілося Матвієві. Це стільки коштуватиме, а до того це й часу немає»* (У.О. Самчук); *«Дуже неприємна та до того це й кримінальна справа!»* (Остап Вишня).

Сполучні комплекси, що вживаються з приєднувальним значенням, можуть не мати у своє-

му складі сполучника, який спеціалізується на вираженні приєднувальної семантики. До таких належать чотирикомпонентні сполучні комплекси моделі *сполучник + прийменник + вказівний займенник + частка а до того й, та до того й*, наприклад: «*М. Кропивницькому належали також гумористичні жіночі типи, а до того й окремі сцени з декламацією віршів, що стояли вже майже поза межами власне літератури*» (Д.І. Чижевський). Приєднувальна семантика в таких сполучних комплексах ґрунтується на значенні прийменниково-займенникової форми *до того*. Підсилювальна частка *й* у згаданих сполучних комплексах є обов'язковим компонентом, без неї вони не вживаються.

Приєднувальні семантико-синтаксичні відношення може виражати також трикомпонентний сполучний комплекс *до того ж*. Цей сполучний засіб приєднує або другу (повну чи неповну) предикативну частину до першої, або приєднувальне речення до основного, наприклад: «*Більше вражає церква ззовні – вона невеличка, але ж така дотепна! До того ж знаходиться в мальовничому місці*» («Україна молода»); «*Умільці з Житомира знайшли в коноплях бізнес, до того ж цілком легальний. Там відкрили цех з виготовлення конопляного взуття*» («Україна молода»). Сполучний комплекс *до того ж* необхідно відрізнити від вставного, ізофункціонального *крім того*. Його виділяють, якщо він ужитий усередині речення або якщо виступає на початку наступного речення та вказує на послідовність висловлення думок, наприклад: «*В такому стані ця мудра думка не сприймається. До того ж, аби все минулося, буває, потрібен чималий шмат життя*» (Євгенія Кононенко).

І до того ж К.Г. Городенська вважає сурядним градаційним сполучником [3, с. 82]. На нашу думку, це чотирикомпонентний сполучний комплекс, що може виражати також приєднувальні семантико-синтаксичні відношення за умови змістової одноплановості поєднаних компонентів, тобто коли другий компонент не підсилює думку, висловлену першим компонентом, а подає лише додаткові відомості, наприклад: «*Покинь, стара, виводити, бо мені ніколи зараз, і до того ж я мушу за твоєю допомогою пролізти до братового штабу*» (М.Г. Хвильовий).

У «Словнику української мови» вказано: «У ролі приєднувального сполучника зі значенням «також, до того ж» може вживатися сполучення *крім того (цього)*» [13, с. 356]. К.Г. Городенська не фіксує таку одиницю серед сполучників. Г.А. Коцюбовська розглядає *крім того* серед вставних слів, уживаних із приєднувальною функцією, подаючи його варіанти (*окрім того, та (а) крім того, крім цього, окрім того*). На її думку, цей засіб приєднує інформацію, яка є додаванням, новим по-

відомленням до вже висловленої думки, а його особливістю є те, що саме лексичне значення частин, з яких він складається, вказує, що приєднана частина є не основною, а додатковою [10, с. 74–75]. На наше переконання, приєднувальні семантико-синтаксичні відношення між однорідними членами речення чи предикативними частинами складного речення зрідка може виражати трикомпонентний сполучний комплекс *а крім того*, наприклад: «*У Ніжині російський комендант з російським відділом у 600 людей, а крім того у місті стоїть цілий полк*» («Народна правда»). Однак сполучка *а крім того* не набула функціональних ознак і цілісності сполучного комплексу та не виконує єдиної сполучної функції, тому виступає переважно вставним компонентом.

За умови значеннєвої одноплановості поєднаних компонентів приєднувальні семантико-синтаксичні відношення може виражати також чотирикомпонентний сполучний комплекс моделі *сполучник + прийменник + вказівний займенник + сполучник а крім того ще й*. Його вживають рідше, ніж сполучні комплекси цієї ж моделі *а до того ще й, та до того ще й*, наприклад: «*Усі вони обіцяють підняти платню, пенсію та соціальні виплати, а крім того ще й знизити податкові навантаження*» («Теревені»).

У художніх і публіцистичних текстах нерідко спостерігаємо парцеляцію компонента, який поєднує з основним реченням сполучний комплекс, наприклад: «*Землі у вас не міряно, людей у вас не злічено... Та ще до того й люди такі покірні та слухняні – нижче трави, тихше води!..*» (Панас Мирний).

В.В. Жайворонок вважає парцеляцію результатом відображення на письмі усно-мовного явища приєднування [5, с. 34; 6, с. 42]. Як імітацію розмовної мови сприймає парцельовані приєднувальні структури А.О. Виноградов. На його думку, важливим є послідовне розмежування усно-розмовного приєднування та його відображення в писемному мовленні [2, с. 3]. Учений наголошує, що такі структури автор використовує свідомо, як експресивно-стилістичний засіб, який надає контексту відтінку розмовності, створює ілюзію необдуманості, спонтанності висловлювань [2, с. 3]. Поширення парцеляції серед приєднувальних структур у мові преси І.Я. Завальнюк також пояснює впливом розмовної стихії на публіцистичний виклад [7, с. 236].

Парцеляція приєднувальних структур у художніх і публіцистичних текстах зумовлюється насамперед комунікативними чинниками. Навряд чи в усіх випадках є підстави говорити про стилізацію розмовності, бажання створити враження невідготовленого мовлення, хоча це, безперечно, характерне для мовлення персонажів. Однак вони завжди властиві авторському мовленню в художньому чи публіцистичному творі. Крім того, вживання парцельованих приєднувальних структур може свід-

чити не лише про особливе комунікативне навантаження приєднуваного компонента, емоційність викладу, а й про відносну слабкість приєднуваного зв'язку. У разі парцеляції сполучний комплекс займає позицію на початку речення, виступаючи не тільки засобом синтаксичного зв'язку та виразником приєднувальних семантико-синтаксичних відношень, а й засобом комунікативної актуалізації змісту парцельованого компонента. Складна структура сполучних комплексів, наявність декількох компонентів, що виражають приєднувальне значення, підсилювальних елементів сприяють бажаній актуалізації змісту та зумовлюють поширення парцельованих приєднувальних структур зі сполучними комплексами.

Приєднувальні сполучні комплекси не мають вузької семантичної спеціалізації й корелюють із транспонованими в приєднувальні градаційними сполучниками *а ще, та ще, ще й*. Їх вживають переважно в художньому, розмовному та публіцистичному стилях не стільки для уточнення базового відношення, скільки для підсилення експресивності висловлення, надання йому розмовного колориту, створення враження невідповідного мовлення.

Фонд сполучних комплексів української мови постійно поповнюється новими одиницями. Водночас уже наявні сполучні комплекси можуть набувати більшої цілісності, релятивності значення, розширювати сфери вживання та переходити до розряду складених сполучників.

Література

1. Бутко Л.В. Неповнозначні лексичні комплекси (НЛК), співвідносні з єднальними сполучниками, в аспекті структурно-семантичних властивостей / Л.В. Бутко // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Филология». – Симферополь, 2007. – Т. 20(59). – № 1. – С. 119–125.
2. Виноградов А.А. Структура и функции присоединительных конструкций в современном русском литературном языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / А.А. Виноградов ; Московский гос. пед. ин-т. – М., 1984. – 16 с.
3. Городенська К.Г. Граматичний словник української мови: сполучники / К.Г. Городенська. – К. ; Херсон : ХДУ, 2007. – 340 с.
4. Городенська К.Г. Сполучники української літературної мови / К.Г. Городенська. – К. : ВД Дмитра Бурого, 2010. – 208 с.
5. Жайворонок В.В. Граматична природа складноприєднувальних конструкцій усного літературного мовлення / В.В. Жайворонок // Мовознавство. – 1970. – № 4. – С. 33–38.
6. Жайворонок В.В. Складноприєднувальні конструкції в українському усному і писемному літературному мовленні : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В.В. Жайворонок. – К., 1969. – 234 с.
7. Завальнюк І.Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти / І.Я. Завальнюк. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 400 с.
8. Кващук А.Г. Структурно-семантичні типи складних речень допустового співвідношення в сучасній українській літературній мові : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / А.Г. Кващук. – Станіслав, 1959. – 266 с.
9. Коцюбовська Г.А. Приєднувальні конструкції: функціонально-текстовий аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г.А. Коцюбовська ; Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2002. – 16 с.
10. Коцюбовська Г.А. Приєднувальні конструкції: функціонально-текстовий аспект : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г.А. Коцюбовська ; Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2002. – 165 с.
11. Жовтобрюх М.А. Курс сучасної української літературної мови : в 2 ч. / М.А. Жовтобрюх, Б.М. Кулик. – К. : Радянська школа, 1965–. – Ч. 2. – 1965. – 284 с.
12. Русская грамматика : в 2 т. / гл. ред. Н.Ю. Шведова. – М. : Наука, 1980–. – Т. 2 : Синтаксис. – 1980. – 709 с.
13. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 4. – 1973. – 840 с.
14. Спільник Т.М. Градаційне відношення в структурі складних сполучникових конструкцій сучасної української мови : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т.М. Спільник ; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2004. – 177 с.
15. Сучасна українська літературна мова : [підручник] / [А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін.] ; за ред. А.П. Грищенка. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с.

УДК [378.147:811.161.1]–054.6

Крисенко Т. В., Суханова Т. Є.

ПРОБЛЕМА БІЛІНГВІЗМУ ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ЯК ОЗНАКА МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ СИТУАЦІЇ ХАРКОВА

Статтю присвячено явищам білінгвізму та лексико-семантичної інтерференції. Розглядається сучасна мовна ситуація в Україні, яка характеризується функціонуванням двох споріднених мов. Зроблено висновок, що наслідком цієї ситуації є виникнення великої кількості помилок в обох мовах.

Ключові слова: білінгвізм, міжмовна інтерференція, суржик.

Крисенко Т. В., Суханова Т. Є. Проблема билингвизма и лексико-семантической интерференции как признака языковой ситуации в современной Украине на примере лингвокультурной ситуации Харькова. – Статья.

Статья посвящена явлениям билингвизма и лексико-семантической интерференции. Рассматривается современная языковая ситуация в Украине, характеризующаяся функционированием двух близкородственных языков. Сделан вывод, что следствием сложившейся ситуации является возникновение большого количества ошибок в обоих языках.

Ключевые слова: билингвизм, межъязыковая интерференция, суржик.

Krysenko T. V., Sukhanova T. E. The problem of bilingualism and lexical-semantic interference reflected in language situation in modern Ukraine by way of example linguacultural situation in Kharkov. – Article.

The article is devoted to the phenomena of bilingualism and lexical-semantic interference. We consider the modern language situation in Ukraine is characterized by the operation of two closely related languages. It was concluded that the consequence of this situation is appearance large number of mistakes in both languages.

Key words: bilingualism, translanguing interference, mixed dialect (surzhyk).

Білінгвізм – це досить поширене явище в сучасному світі, тому дослідження мовних контактів і викликаних ним проблем є дуже важливим для сучасної України. З явищем білінгвізму, індивідуального чи масового, тісно пов'язана міжмовна інтерференція. Наше дослідження є актуальним, оскільки проникнення певних рис однієї мови до системи іншої, яке виникає за сучасних умов масової двомовності в Україні, залишається маловивченим. Метою статті став аналіз деяких особливостей білінгвізму мешканців Харкова.

Питання типології сучасного білінгвізму докладно розкрито в багатьох працях українських і зарубіжних учених із різних концептуальних позицій. Розглядаючи феномен білінгвізму, Л.В. Щерба говорить, що будь-яке вивчення другої мови веде до двомовності, яка може бути двох типів: чистою та змішаною. Чистою вона є, коли між мовами не встановлюється жодних порівнянь і паралелей, коли переклад з однієї мови іншою фактично неможливий для носіїв подібної двомовності. Двомовність буде змішаною в тих випадках, коли друга мова засвоюється через першу. Науковець стверджує: «За змішаної двомовності мова, яка засвоюється, завжди зазнає того чи іншого впливу першої мови, у будь-якому разі в сенсі категоризації явищ дійсності» [12, с. 6–8]. У роботі «Про поняття змішання мов» Л.В. Щерба надає більш детальну характеристику типів двомовності [12, с. 40–53].

Ю.Д. Дешерієв та І.Ф. Протченко наводять два психологічні типи білінгвізму: комбінований і співвіднесений, що відповідають «чистій» і «змішаній» двомовності Л.В. Щерби [6]. Є.М. Верещагін виділяє три рівні білінгвізму: рецептивний

(який має на увазі розуміння творів, що належать вторинній мовній системі), репродуктивний (що припускає вміння відтворювати прочитане й почуте) і продуктивний (що включає не лише розуміння та відтворення, а й побудову цілісних осмислених висловлювань) [4, с. 134].

Р.Т. Белл розглядає феномен білінгвізму з позиції «перемикання» з мови на мову, або «перемикання кодів». Він використовує термінологію У. Вайнрайха та Ч. Осгуда, виділяючи змішаний і координативний типи білінгвізму. Змішаний (у розумінні Р.Т. Белла) тип передбачає «єдину семантичну базу, пов'язану з двома механізмами входу та двома механізмами виходу», а координативний – «дві семантичні бази, кожна з яких пов'язана з конкретними мовними системами входу й виходу» [1, с. 158–159]. Цікавими є погляди Р.Т. Белла на так звану «інтер-мову» білінгва, якій притаманна присутність елементів інтерференції з мови L1 до мови L2: «Вислови індивіда, який говорить певною L2, не є ні висловлюваннями L2, ні висловлюваннями L1, а являють собою поверхневі маніфестації «інтер-мови» – мовної системи, формальні характеристики якої поміщають її в деякій точці між L1 та L2». Продовжуючи цю думку, автор зазначає про неможливість визначення білінгва як людини, яка досконало володіє більше ніж однією мовою, за винятком випадків, коли індивід досягає найвищої точки на шкалі володіння двома й більше мовами. Учений визнає, що білінгвізм утворює деякий діапазон умінь, що тягнеться від початкових знань другою мовою на одному полюсі через субординативний і координативний типи до змішаного білінгвізму [1, с. 169–171].

За деякої різниці поглядів на типи білінгвізму більшість науковців згодні, що білінгвізм – це

реальна соціально-мовна ситуація, сутність якої полягає в співіснуванні та взаємодії двох мов у межах одного мовного колективу. З іншого боку, білінгвізм – це володіння двома мовами на однаковому рівні. У. Вайнрайх допускає існування відмінностей між мовними системами, які перебувають у контакті. Ці відмінності ускладнюють одночасне володіння мовними системами. Коли мова йде про контакти мовних систем, У. Вайнрайх виділяє низку можливостей:

1) «мова А може бути взагалі заміненою мовою В, у цьому разі ми говоримо про мовні зсуви»;

2) «мови А й В можуть вживатися поперемінно залежно від вимог обставин; тоді ми говоримо про перемикання з мови А на мову В та назад»;

3) «може відбутися злиття мов А й В у єдину мовну систему» [3, с. 9–10].

Сучасна мовна ситуація в Україні характеризується функціонуванням двох близькоспоріднених мов – української та російської. З 1990 р. зменшується вживання російської мови, проте вона залишається важливим засобом спілкування.

Чи реальною є ситуація білінгвізму у великих містах Сходу України? За даними перепису населення 1989 р. в УРСР на той час мешкало 72,7% українців, 22,1% росіян, 5,2% інших національностей [8]. Україномовними були 55–57% населення республіки, з них мешканці Півночі й Центру України – близько 24%, Заходу України – 17%, Півдня та Сходу України – 16% [2]. За показником збереження рідної мови (тобто мови своєї національності) українці посідали лише четверте (після росіян, угорців і кримських татар) місце: 87% українців в Україні вживали українську мову. Натомість росіяни, які того часу мешкали в Україні, майже цілком (98%) розмовляли рідною мовою. Російськомовність населення «підсилювалася» також іншими національностями: російськомовними євреями, греками, німцями, мордвинами, корейцями, білорусами, чувашами, марійцями (де відсоток російськомовних носіїв перевищував 50%).

Українську мову вважали рідною 67% поляків, 45% чехів, 33% словаків, 6–11% циган, білорусів, румунів, німців і молдаван, а також менше 2% представників інших національностей. Лише 2% росіян ідентифікували українську мову як рідну. Українці виявляли велику прихильність до російської мови: 13% їх визнавали російську мову рідною, а 67% – другою [5].

На початок 1995 р. демографічна ситуація в Україні суттєво не змінилася: 77% населення становили українці, 19,3% – росіяни, 10,7% – представники інших національностей. Однак за збільшення кількості українців і зменшення кількості росіян (через відчутний виїзд росіян у першій половині 1990-х рр.) частка україномовного населення зменшилась. У цілому в Україні, за даними

Київського міжнародного інституту соціології, спілкуються українською мовою менше половини дорослих людей (від 44 до 47%). Більше половини (53–56%) зазвичай користуються російською мовою [10, с. 18].

М.Ю. Рябчук у 1998 р., описуючи цю ситуацію, говорив про «роз'єднаність – сегментованість та атомізованість – українського суспільства». Назвавши Україну «культурним уламком імперії», він зазначив: «Цей уламок складається з регіонів, які поки що на культурному рівні, крім колоніальної «малоросійськості», мало що об'єднує. Вони розмовляють різними мовами, і не лише в прямому, а й, що гірше, у переносному значенні: послугуються різними семіотичними системними кодами, різними історичними та культурними міфами. Вони читають різні книжки, слухають різну музику, дивляться різні телепрограми, передплачують різні газети. І погано не те, що «різні», а те, що немає «тих самих», немає нічого спільного, об'єднано, що витворювало б спільний дискурс, спільний культурний код, без якого, власне, немає повноцінної нації. Поки що є різні регіони, різні міста й села, які в різні часи та за різних обставин опинилися в УРСР, об'єднані більше «совєтськістю», ніж «українськістю». Фактично вони досі не можуть витворити спільний культурний та інформаційний простір, живучи у своїх «тутешніх» світах і розмовляючи якщо й не різними мовами, то хоча б різними звуковими частотами» [9, с. 18].

Чи змінилась мовна ситуація зараз? Чи насправді всі українці вільно володіють як російською, так і українською мовами? Згідно із сучасними статистичними даними лише 40–47% дорослого населення України розмовляють винятково українською мовою [11, с. 337]. Українська й російська мови сьогодні продовжують функціонувати паралельно, тісно взаємодіючи. Двомовність в Україні є змішаною, як етнічною, так і культурною. Харків не є винятком. У ньому можна скрізь почути російську мову: на вулицях, у кафе, у громадському транспорті. З одного боку, Харків був першою столицею України, центром українського письменництва, джерелом культури. З іншого боку, як і в кожному великому місті України, у ньому інтенсивно проводилась політика русифікації (причому можливо саме тому, що Харків – прикордонне місто України, у ньому вона проводилась набагато інтенсивніше, ніж в інших великих містах). За даними перепису 2001 р. українська мова була рідною для 67,5% населення Харкова.

Що стосується мовної ситуації Харкова, то знання української мови російськими мешканцями міста залежить від того, до якого покоління вони належать. Представники старшого покоління, як правило, володіють лише російською мовою. Молодь розуміє, що без володіння укра-

їнською мовою не можливий професійний і суспільний розвиток у майбутньому, тому однаковою мірою володіє двома мовами. Іноді молоді харків'яни дорікають старшому російськомовному поколінню, що ті зневажливо ставляться до української мови та не намагаються вчити мову країни, у якій мешкають. На нашу думку, головну роль у цьому відіграють соціо- і психолінгвістичні чинники: важко вивчити мову в похилому віці, контакти з іншими людьми є досить обмеженими, орієнтація на кар'єрне зростання відсутня тощо. Також має значення відсутність проблем у розумінні один одного в росіян та українців у побуті, а також домінування російської мови в певних сферах (наприклад, у техніці, математиці, фізиці, хімії). У цілому можна констатувати перенесення монолінгвізму батьків на російсько-український білінгвізм молодшого покоління. В останніх з'являється альтернатива у виборі мови (російської чи української) та можливість комбінувати обидві. Тому перемикання мовних кодів із російської мови на українську є характерною ознакою мовної ситуації сучасного Харкова. Наприклад, дитина в дитячому садочку спілкується українською з вихователем та іншими дітьми, а вдома переходить на російську мову, спілкуючись із батьками й старшими родичами.

Ми проаналізували мовну ситуацію в місті Харкові та дійшли висновку, що її можна описати таким чином: населення зазвичай володіє двома мовами та спілкується здебільшого російською мовою, менше українською й суржиком. Різні мовні інтерференції є природним наслідком контакту та вживання обох мов. Спосіб змішування російської й української лексики, а також взаємна інтерференція в інших сферах можуть варіюватися залежно від мовця.

Російська мова в Харкові, як і раніше, є престижною, нею користується велика частина населення міста в побуті та професійній сфері. Багато представників місцевого населення вже добре володіють українською мовою, однак кількість людей, які спілкуються нею, є значно меншою.

Розглядаючи білінгвізм в Україні, варто враховувати двосторонній взаємний вплив російської та української мов, зокрема й інтерференційні процеси. Підтримуючи думку У. Вайнрайха та інших дослідників, визначаємо міжмовну інтерференцію як відхилення від норм обох мов, які зустрічаються в мові білінгвів у результаті того, що вони володіють більше ніж однією мовою, тобто в результаті контакту двох мов у свідомості мовця. Внутрішньою, стимулюючою умовою інтерференції є семантичне опосередкування, отождолення плану змісту рідної мови з нерідною, через що інтерференція є результатом неповної корекції плану змісту та, як наслідок, плану вира-

ження первинної рідної мови під час переходу на вторинну нерідну.

Таким чином, інтерференція є результатом неправильного програмування мовного висловлювання, що проявляється в мовленні нерідною мовою. Дослідженнями в цій галузі займаються Л.Т. Масенко, А.А. Тараненко, В.М. Труб, О.С. Черемська та інші автори. Під інтерференцією розуміють таку взаємодію мовних систем в умовах білінгвізму, коли відбувається неконтрольоване перенесення певних елементів однієї мови в іншу. Варто зазначити, що найчастіше одна з мов піддається більшій інтерференції, ніж інша. Це пов'язується з різними екстралінгвістичними факторами. Міжмовна інтерференція є неминучим наслідком двомовної мовної ситуації. Вона проявляється на всіх рівнях мови: фонетичному, граматичному, лексичному. Досить відчутними є інтерференції на рівні фонетики. Багато інформантів повідомили, що під час їх перебування в Росії їм говорили, що за їх акцентом відразу можна дізнатись, що вони живуть в Україні.

Досить чітко інтерференція проявляється у сфері лексики. Однак лексичний мовний рівень є найбільш складним для аналізу, особливо коли мова йде про взаємодію близькоспоріднених мов. Базовий словниковий склад української та російської мов значною мірою походить зі спільного коріння. Це, з одного боку, полегшує лексичний аналіз, а з іншого – робить його більш складним. Узус української мови є набагато ширшим, ніж літературна норма, та допускає використання в розмовній мові великої кількості спільної з російською мовою лексики. Подібність слів із російськими аналогами або їх повна ідентичність також є ключовим фактором під час вибору мовцем конкретної лексеми. Наслідком такої мовної ситуації є виникнення великої кількості помилок в обох мовах. Наприклад, часто зустрічаються помилки у вживанні деяких дієслів: укр. *мишати* та рос. *мешать*. *Мишати* правильно вживається лише в значенні «перемішувати, розмішувати», а рос. *мешать* відповідає укр. *заважати*. У мові українців часто можна зустріти русизми, наприклад: рос. *глиба* замість укр. *брила*, *гадалка* замість *ворожка*, *дев'ясил* замість *оман* тощо. Інтерференція зустрічається також на рівні стійких словосполучень і фразеологічних гібридів: укр. *служити прикладом* замість правильного *бути прикладом* (вплив російського *быть примером*), *співпадають дані* замість *збігаються дані* (вплив російського *совпадают данные*), *стати рівнодушним* замість *збайдужити* (вплив російського *стать равнодушным*), *підростаюче покоління* замість *памолодь*, *молоде покоління* (вплив російського *подрастающее поколение*). У мові російськомовного населення ми також зустрічаємо велику кількість помилок на різних

рівнях. Наприклад, говорять *дрОва* замість *дрова*, *вЫсоко* замість *высоко* (вплив українського наголосу); *я скучаю за тобою* замість *я скучаю по тебе* (вплив українського виразу *я сумую за тобою*); *брал участие* замість *принимал участие* (укр. *брав участь*) тощо.

Одиницею вимірювання різних ступенів інтерференції є інтерферема, яка може бути простою, складною, різнорівневою, синкретичною та множинною. Проста інтерферема – це така мінімальна лінгвістична одиниця, яка відрізняється від норм мови та проявляється на одному рівні мови під час реалізації окремих елементів фонетичної, лексичної, граматичної чи стилістичної системи. Під час аналізу зібраного матеріалу виявлено, що більшість відхилень від норми російської мови стосується саме простих інтерферем (для аналізу нами було відібрано мікротексти російською мовою, оскільки ця мова більш вживана серед респондентів). Так, приклади простої інтерферени є такими: «*Мы купили всем подарки к Новому году*»; «*Надо заплатить податки*» (лексичний рівень); «*Собака потерялся*»; «*Съездим на ярмарок*»; «*Тут по близости обменка е?*» (морфологічний рівень). Також до простої інтерферени віднесено приклади, коли мова йде про одну реалію: «*Дайте, пожалуйста, свидку!*».

У лінгвістиці такий ступінь міжмовної взаємодії називають по-різному: суперінтерференцією, гіперінтерференцією або просто суржи́ком. Таке явище, як суржик, є типовим для Сходу України. Лінгвісти схильні розглядати як суржик будь-який варіант інтерференованої мови. Багато лінгвістів відзначали, що суржик існує лише в мові малоосвічених верств населення. Однак, на нашу думку, ситуація давно змінилась, рівень освіти не є загальним критерієм, що визначає мовну компетенцію індивіда. У цьому випадку важливішими є мовна ситуація та ставлення мовця до свого виступу. Вважаємо суржик одним із найбільш негативних наслідків російсько-української мовної взаємодії. На думку Л.Т. Масенко, суржик – це українська мова зі значною домішкою елементів російської мови [7]. Суржик – це своєрідна змішана мова, у якій вживається велика кількість російської лексики в українському фонетичному оформленні. На сучасному етапі не спостерігаються тенденції до викорінення цього явища. Навпаки, стало частотним явище своєрідного закріплення суржику на радіо й телебаченні, закріплення штучної дво-

мовності в багатьох аналітичних програмах українських телеканалів і навіть у нових популярних серіалах. Як приклад можна навести рекламу на популярному в Україні «Авторадіо»: «*Авторадіо – первое автомобильное радио. Авторадіо – радио для украинских доріг*».

Таку мовну політику українських засобів масової інформації відомий український філолог Ю.І. Шевчук назвав «руйнівною мовною шизофренією». Він навів чудовий приклад: 44 млн громадян США говорять іспанською. Цей сегмент населення послуговується високоякісними іспанськими програмами без англійської мови. Вимикається англійська мова, коли вона є, і відбувається переклад. Канали й програми мають бути одномовними. Інакше руйнуються обидві мови. Двомовний формат унеможливає для росіян, які люблять українську мову та хочуть її знати, можливість її вивчити; для українців, які хочуть знати російську мову, ситуація є аналогічною, оскільки вони постійно чують суржик і шум. В інших країнах здатна до вивчення мов людина може вивчити мову, занурюючись у мовне середовище. Проте в Східній Україні іноземець не чує жодної чистої мови, мова є постійно змішаною та перемикається.

Зауважимо, що взаємні запозичення в обох мовах (українській і російській) використовуються досить часто, при цьому все менше усвідомлюються мовцями як запозичення. Можна припустити, що тенденція неусвідомленого вживання запозичень серед молодшого покоління харків'ян у майбутньому посилиться. Молоде російськомовне покоління більш відкрите до компромісів з україномовними земляками та останнім часом усе сильніше адаптується до них. Також їхня мова все сильніше відчуває вплив української.

Таким чином, рівень інтерференції в середовищі російського й українського населення Харкова є досить високим. Яким є вихід із ситуації «мовної шизофренії», що склалася? На нашу думку, необхідно уникати змішування мов на радіо й телебаченні. Можливо, розмежування російськомовних та україномовних каналів приведе до здорової конкуренції й створення двох культурних продуктів, яких ми не мали вже багато років. Це, напевно, приведе до нового витка існування російської й української мов в Україні. Будемо сподіватись, що сучасна мовна ситуація є тимчасовим перехідним етапом до подальшого розвитку обох мов.

Література

1. Белл Р.Т. Социоллингвистика / Р.Т. Белл. – М. : Международные отношения, 1980. – 318 с.
2. Бурковський І.З. До питання про мову переважного вжитку серед людності України / І.З. Бурковський // Українська мова: з минулого в майбутнє : матер. наук. конф. на відзнач. 200-річчя виходу в світ «Енеїди» І.П. Котляревського. – К., 1998. – С. 189–192.
3. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрайх // Зарубежная лингвистика: избранное : в 3 т. / ред.-сост. В.Д. Мазо. – М. : Прогресс, 1999. – Т. 3. – 1999. – С. 7–42.

4. Верещагин Е.М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма) / Е.М. Верещагин. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1969. – 224 с.
5. Воловина О.С. Українська мова в Україні: матірня мова за національністю і мовою навчання / О.С. Воловина // Про український правопис і проблеми мови : зб. допов. мовної секції XVI річної конф. / відп. ред. Л.М. Онишкевич. – Нью-Йорк ; Львів, 1997. – С. 210–212.
6. Дешериев Ю.Д. Развитие языков народов СССР в советскую эпоху / Ю.Д. Дешериев, И.Ф. Протченко. – М. : Просвещение, 1968. – 312 с.
7. Масенко Л.Т. Мова і політика / Л.Т. Масенко. – К. : Соняшник, 1999. – 100 с.
8. Население СССР: по данным всесоюзной переписи населения 1989 г. / Госкомстат СССР. – М. : Финансы и статистика, 1990. – 45 с.
9. Рябчук М.Ю. У пошуках «українського Маркеса»: до підсумків літературного року / М.Ю. Рябчук // Критика. – 1998. – № 1(3). – С. 7.
10. Хмелько В.В. Два береги – два способи життя: лінгво-етнічні структури та соціальні орієнтації правобережної і лівобережної України / В.В. Хмелько // DEMOS. – 1995. – № 1(10). – С. 18.
11. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
12. Щерба Л.В. Избранные работы по языкознанию и фонетике : в 2 т. / Л.В. Щерба. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1958. – Т. 1. – 1958. – 180 с.

УДК 821.161.2

Масловська Т. О.

СТИЛІСТИЧНІ ФІГУРИ В ПОЕЗІЯХ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Статтю присвячено опису стилістичних фігур у мовотворчості відомого українського поета В. Симоненка. Завдяки цим мовним засобам досягаються емоційність, колорит, емоційно-імперативне забарвлення оповіді. Стилiстичні фігури у віршах поета виконують експресивну, увиразнювальну, текстотворчу, образну, композиційну функції, відіграють ключову роль у формуванні лексико-семантичного та синтаксичного рівнів віршових текстів.

Ключові слова: *повтори, анаколуп, епіфора, обрамлення, приспів, тавтологія, ампліфікація, антитеза, антонім, оксиморон.*

Масловская Т. А. Стилистические фигуры в поэзиях Василия Симоненко. – Статья.

Статья посвящена описанию стилистических фигур в творчестве известного украинского поэта В. Симоненко. Благодаря этим языковым средствам достигаются эмоциональность, колорит, эмоционально-императивные окраски повествования. Стилистические фигуры в стихах поэта выполняют экспрессивную, выразительную, текстообразующую, образную, композиционную функции. Играют ключевую роль в формировании лексико-семантического и синтаксического уровней стихотворных текстов.

Ключевые слова: *повторы, анаколуп, эпифора, обрамление, припев, тавтология, амплификация, антитеза, антоним, оксиморон.*

Maslovska T. O. Stylistic figures in poetries by Vasyl Symonenko. – Article.

The article describes the stylistic figures in the works of famous Ukrainian poet V. Symonenko. Because of these linguistic means achieved emotion, color, emotional and compelling narrative painting. Stylistic figures in the poems of the poet perform expressive, expressive, text-forming, composition function. They play a key role in the formation of the lexical-semantic and syntactic levels of poetic texts.

Key words: *repeats, anacoluthon, epiphora, framing, chorus, tautology, amplification, antithesis, antonym, oxymoron.*

Постановка проблеми. У зв'язку зі зміною філологічної парадигми знань на початку ХХІ століття одним з актуальних завдань, які стоять перед дослідниками, є вивчення ідіолекту митця слова за допомогою мовних засобів, що допоможуть збагнути авторський світогляд. До таких, зокрема, прийнято відносити тропи та стилістичні фігури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в лінгвостилістиці вже склалася традиція дослідження естетичної функції мови, категоріальних понять стилістики, вивчення ідіолекту письменника (І.К. Білодід, В.С. Ващенко, І.Є. Грицотенко, Н.С. Дужик, С.Я. Єрмоленко, З.Т. Франко, В.М. Русанівський, Н.М. Сологуб). Дослідники зосереджують увагу на характерних ознаках

стилю, жанру, поглиблюють розуміння естетичної функції стилістичних фігур та лексичних джерел збагачення художньої мови (С.П. Бибики, А.І. Бондаренко, Л.В. Голоюх, Н.Г. Сидяченко та ін.). Однак спеціального цілісного дослідження про мову і стиль Василя Симоненка немає. Мовотворчість поета є цікавим феноменом художньої літератури, що заслуговує на всебічне вивчення.

Мета нашої наукової розвідки – описати стилістичні фігури на матеріалі поезії В.Симоненка, розкрити їх функціональне навантаження у творчості поета, здійснивши образно-семантичний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що синтаксичні звороти, які на-

гадують за своєю формою стилістичні фігури, досить часто вживаються в повсякденному, побутовому мовленні. Стилiстичні фігури художнього мовлення завжди є наслідком свідомого вибору, спеціального розрахунку письменника з метою вплинути на свого читача і можуть виконувати різноманітні художні функції, зокрема функцію індивідуалізації та типізації мовлення, виділення окремих слів і частин фрази, особливо важливих у смисловому відношенні, композиційну, функцію емоційного увиразнення.

Під стилістичною фігурою прийнято розуміти «синтаксичний зворот, що порушує мовні норми, вживається для надання мовленню емоційності, емоційно-імперативного забарвлення» [1, с. 432].

У науковій літературі виділяють три типи стилістичних фігур, які, у свою чергу, мають два варіанти. Перший тип стосується тривалості висловлення, у ньому виокремлюють еліпс і додавання (повтори, анаколуп, епіфора, обрамлення, приспів, тавтологія, ампліфікація, антитеза, антонім, оксиморон). Другий тип вказує на зв'язність висловлення і представлений стилістичною фігурою роз'єднання (парцеляція, інверсія, атракція) та об'єднання градацією. Третій тип виражає значущість висловлення: вирівнювання (синтаксична однолінійність) і наголошення, що має рівноцінні (інверсія, градація) та нерівноцінні (вигук, риторичне питання) частини. Стилiстичні фігури поширені в художній літературі, поезії, драматургії та покликані індивідуалізувати мовлення автора, збагатити його емоційними нюансами, увиразнити зображення [3; 4].

На думку І. Качуровського, існує три групи фігур:

1) плеонастичні фігури (накопичення): анафора, редуплікація, кондублікація, епімона, епанод, анадиплосис (спаналепсис), енкатенація, еланадиплосис (епанастрофа), епіфора, антистрофа, симплока, комплексія (сплетіння), рефрен, спізевксис, спіраль (кільцевий анадиплосис), ланцюгові повтори у строфіці, метатезис, подвійна симплока (поєднання анадиплосиса з епанадиплосисом), симілікаденція, гомоярктон, гомоіотелевтон, ампліфікація, синонімічна варіація, полісиндетон;

2) фігури конструкції: апосіопеза, парентеза, інверсія, атанакласис, паронوماзія, парехеза, анномінація;

3) фігури мислення: апосіопеза, антиметабола, еліпс(ис), плеоназм, перифраз, зевгма, катафора (зачин типу «ой», «гей»), фігура називного речення, апофазія (заперечення попереднього твердження), епіфонема, комунікація (порада з читачем, звертання до нього), гістерологія (забігання вперед у викладі подій); ремінісценція, аплікація, омісія, або пертеріція (псевдозамовчування), ретардація, алогізм, пресумпція, або прокаталепсис

(упередження сподіваних закидів чи заперечень), етопеза (удавано чужа пряма мова), епексегеза, або експлікація (прикінцеве тлумачення, авторський висновок), апострофа, або риторичне звернення, еротема, або інтеррогація, (риторичний запит), апокриза, повторена апокриза (переростає в діалогізм), сентенція, афоризм (виокремлена з контексту сентенція), парадокс, одивлення, пермісія, метабазис, або транспозиція, а ще інакше – еналага, чи імутація, причому кількох видів: а) антимерія (зміна частин мови); б) гетеросис; імпрекація, конмінація (погроза, пересторога); етимологізація (включно з паронوماзією) [2].

О.А. Галич, В.М. Назарець і Є.М. Васильєв поділяють фігури на три типи:

– фігури, пов'язані з відхиленням від певних логіко-граматичних норм оформлення фрази: інверсія, анаколуп, еліпсис, асиндетон (безсполучниковість);

– фігури, спричинені відхиленням від певних логічно-смислових норм оформлення фрази. У межах цього типу можна виокремити три групи фігур: 1. Фігури повтору звукові: алітерація, асонанс, повтор звуків наприкінці віршованих рядків (рима); словесні: повтор слів, словосполучень, полісиндетон, плеоназм, тавтологія; фразові: синтаксичний паралелізм, анафора, епіфора, анепіфора (кільце), епанафора (стик). 2. Фігури зіставлення: ампліфікація, градація, паронوماзія. 3. Фігури протиставлення: антитеза, оксиморон;

– фігури, пов'язані з відхиленням від комунікативно-логічних норм оформлення фрази (риторичні): звертання, запитання, заперечення, оклики [1].

Однією з частотних найпростіших стилістичних фігур, за нашою картотекою, виявився повтор. Це мовний зворот, у якому окремі слова, словосполучення повторюються в одному висловленні задля посилення думки, деталі, інтенсивності переживань, зображально-виражальних можливостей твору. За спостереженням А. Коваль, існують пояснювальний, синонімічний, частковий, парний повтори. Залежно від мети застосування повтор може виконувати композиційну, номінативну, експресивну функцію, бути повним або частковим, реалізуватися в ампліфікації, плеоназмі, тавтології. Термін має те саме значення, що й діафора, традиція [5]. Повтор є необхідним для виокремлення найважливішого в структурі художнього тексту, наприклад: «*Можеш вибрати друзів і дружину, / Вибрати не можна тільки Батьківщину*» [6, с. 10].

За допомогою повторів В. Симоненко підсилює акцент на проблемі: висловлює пересторогу, звертається до ровесника, закликає до творіння нового, прагне змінити ситуацію. Поет вдається до такого стилістичного прийому, оснований на повторі як діафона. Сутність цієї стилістичної фі-

гури полягає у повторенні того самого слова задля посилення логічного наголосу або гармонізації художнього мовлення, як-от: «*Ти знаєш, що ти – людина? / Ти знаєш про це чи ні? / Усмішка твоя – єдина, / Мука твоя – єдина, / Очі твої – одні*» [6, с. 14]. В. Симоненко застосовує також і переміщення – різновид опосередкованого умовиводу, у якому засновки та висновок сприймаються за судження однакового узагальнення, наприклад у поезії «*Ти знаєш, що ти – людина?*».

Поета переповнюють емоційність, порив почуттів, прагнення творити. Його мовотворчість багата плеоназмами. Ідеться про стилістичну фігуру, яка полягає у повторюванні однорідних слів задля досягнення емоційного ефекту, зокрема у поезії «*Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок: / Є тисячі ланів, але один лиш мій*» [6, с. 15]. Поет наголошує, що людині випадає така чудова нагода творити і жити, і це варто встигнути. Тож, звертаючись до адресата, В. Симоненко використовує анаканосис – фігуру, яка спонукає розв'язати певну проблему: «*Древній, обікрадений народо!*» [6, с. 29], «*Де зараз ви, кати мого народу?*» [6, с. 46]. Помітно, що цей стилістичний прийом часто вживаний у віршах-інвективах, посвятах, посланнях.

Прийом обрамлення поет використовує для пов'язування експозиції, зав'язки та розв'язки твору або різнорідних сюжетів новелістичного, казкового, байкового наративу спільною розповіддю-рамкою. Часом його новели сюжетно переплітаються з поезіями. У прозі нерідко спостерігаються колізії, ситуації, характери, добре знайомі читачеві з ліричних творів. За таким принципом можна співвіднести вірш «Дід умер» і оповідання «Дума про діда», а в новелі «Лісник» є прямі паралелі в характеристиці голодних повоєнних років з поемою «Симфонія прощання» і раннім, 1956 року, віршом «47 рік», надрукованим тільки у збірці «З матір'ю на самоті», та інші.

Психологічна проза (а саме такою є більшість його новел) відкривала для поета-лірика нові перспективи, нові можливості показати ті, може найсуттєвіші для митця, моменти, що в поетичному вираженні лишаються ніби за межами вірша – як кажуть, «за кадром»: психологічну мотивацію чи логіку і послідовність розвитку, визрівання, почуття, думки, вчинку, характеру (або навпаки – їх алогічність і непослідовність, як у випадку з Ониською в новелі «Кукурікали півні на рушниках»). Проза ніби приваблювала його здатністю одночасно зосередитись на різних гранях, нюансах психологічних ситуацій, психологічного стану персонажа, завдяки чому він у своїх новелах «розбудовує», поширює ліричне переживання, втягуючи в його силове поле необхідні життєві реалії. Може, тому він вдається, крім ліричного самовираження, до глибшої, сюжетно-психоло-

гічної розробки тем і ситуацій, особливо близьких і через те болісних для нього. У прозі В. Симоненка є відповідні деталі, відомі з його віршів. Образ мудрого сивого діда в оповіданні «Дума про діда» переплітається з тим же образом у вірші «Дід умер».

Звернімо увагу і на використання поетом рефрену. Це композиційний прийом, частина пісні, яка повторюється наприкінці куплета або після нього, має незмінний текст, що за ритмом відрізняється від основного, сприяє чіткому строфічному членуванню твору, посилює його словесно-мелодійну виразність і мнемонічні можливості.

Еліптичні речення у мовотворчості В. Симоненка теж відіграють певну роль: надають мовленню експресії, динамічності, інтонаційного схвильованого мовлення. Порівняймо: «*Минуле – сон, але сліпа змія / Не отруїла доблесті і слави*» [6, с. 17]; «*Знаю – зливи, та буйні грози, / І роса в умовинні віт – / То сирітські, вдовині сльози, / То замучених предків піт*» [6, с. 19].

Поету вдається і асиндетон (безсполучниковість) – стилістична фігура, побудована на безсполучниковому поєднанні однорідних членів речення, предикативних частин, складників тексту. Це увиразнює висловлення, надаючи йому конденсованості, стрімкості, як-от у контекстах типу «*Найогидніші очі порожні, / Найгрізніше мовчить гроза, / Найнікчемніші друзі вельможні, / Найпідліша брехлива сльоза*» [6, с. 62]. Поет не може змиритися з байдужістю, відверто протистоїть фальші, лицемірству.

Окремо можна говорити про особливості Симоненкової персоніфікації (зіставлення, порівняння) – фігури мови, побудованої на структурно підкресленому зіставленні двох явищ шляхом паралельного їх зображення. В основі паралелізму лежить зіставлення ситуацій зі світу природи та людського життя. Наприклад, подібне фіксуємо в контексті «*Я чую у ночі осінній, / Я марю крізь синій сніг: / Вростає туге коріння / У землю глевку із ніг. / Стають мої руки віттям, / Верхів'ям чоло стає, / Розкрилося ніжним суцвіттям / Збенжене серце моє. / Вростаю у небо високе, / Де зорі – жовті джмелі, / І чую: пульсують соки / У тіло моє з землі. / Зі мною говорять могили / Устами колишніх людей, / І їх нерозтрачені сили / Пливають до моїх грудей. / Вслухайтеся, земле і небо, / У роки страждань моїх*» [6, с. 15]. Завдяки використанню такої стилістичної фігури читач може відчутти спорідненість поета із землею, відверте, щире прагнення бути корисним, досягнути причетності до долі України. Про це свідчать і нижчеподані приклади: «*То встала Русь в кольчuzі і шоломі, / Щоб їй стихія покорилась дика*» [6, с. 17]; «*Чую, земле, твоє дихання, / Розумію твій тихий сум, / Як на тебе холодні світання / Ронять пригорщами росу. / Знаю – зливи, та буйні грози, / І*

роса в шумовинні віт – / То сирітські, вдовині сльози, / То замучених предків піт» [6, с. 19].

Поетичні анафори В. Симоненка виконують композиційну функцію, як-от: *«Довго серце тужить за тобою, / Довго сон мені не йде до віч. / Довго білі тасмичі крила...»* [6, с. 127]. Ці стилістичні фігури базуються на повторенні тих самих елементів мови (звуків, слів, синтаксичних конструкцій) на початку суміжних мовних одиниць: *«Праця людини – окраса і слава, / Праця людини – безсмертя їй!»* [6, с. 16]; *«Ради тебе перли в душі сію / Ради тебе мислю і творю»* [6, с. 20]; *«Світ який – мереживо казкове! / Світ який – ні краю ні кінця!»* [6, с. 14].

На противагу анафорі епіфора (перенесення повторення) утворюється повторенням звукосполучень у кінці віршованих рядків, строф, речень, абзаців, розділів твору для підкреслення виразності, мелодійності мови. Різновидом звукової епіфори є рима. Завдяки епіфорі виникає виразний художньо-стильовий ефект, підсилюється значення повторюваного мовного елемента, як-от: *«Усмішка твоя – єдина, / Мука твоя – єдина, / Очі твої – одні. / І жити спішити треба, / Кохати спішити треба»* [6, с. 14]. Така стилістична фігура може мати різноманітні функції: підкреслення ключового поняття-образу у творі, своєрідне ритмічне завершення рядка чи строфи, стилістична кінцівка, яка увиразнює творчу ідею автора. Синтаксична конструкція, у якій анафора поєднується з епіфорою, називається симплокою. Вона часто використовується у фольклорі. Її зафіксовано й у поетичному мовленні В. Симоненка: *«Завтра на тій землі / Інші ходитимуть люди, / Інші кохатимуть люди / Добрі, ласкаві і злі»*. Інколи поет зв'язує повтором (анепіфорою) окремих слів, словосполучень початок і кінець суміжних мовних одиниць (абзац, строфа), речення чи віршовий рядок. На думку дослідників, це дає змогу огорнути, утворити логічну цілісність. Подекуди В. Симоненко використовує епанафору – фігуру, що пов'язує повтором окремого слова, словосполучення, кінець одного вірша і початок наступного, які створюють об'єднуючий віршовий елемент, наприклад: *«І Візантія снула крізь туман – / Підводив голову народжений титан. / Підводив голову народжений титан. / І йшли назустріч вічності і смерті. / І ворог знав, підступний і лукавий, / Що витязь тут не здобичі шукав... / І війни йшли не тільки ради слави. / І війни йшли не тільки ради слави. / Бо інший не корилися меті»* [6, с. 17] чи у вірші «Не вір мені», де перший і останні чотири рядки повторюються: *«Не вір мені, бо я брехать не вмю, / Не жди мене, бо я і так прийду. / Я принесу тобі свою надію, / А подарую смуток і біду»* [6, с. 127].

Поет уміло оперує словом, застосовує ампліфікацію, в основі якої лежить нагромадження синонімічних або однотипних мовних одиниць, що

сприяють повнішій характеристиці зображуваного. Іноді в ній вбачають ознаки градації. Засобами ампліфікації є порівняння, нагромадження, перифраз, антитеза. Ампліфікацію використовують і для прояснення образів, зумовлених видіннями або сновидіннями, асоціацією з міфом, містикою, символікою: *«Задивлюся у твої зіниці / Голубі й тривожні, ніби рань. / Крешуть з них червоні блискавиці / Революцій, бунтів і повстань»* [6, с. 60]. Образ України як матері-жінки – це символ любові до найдорожчої, рідної людини – матері. Поет звертається до України як до живої людини («в очах прочитує історію країни»).

Помічено, що В. Симоненко навмисне підкреслює градацію, котра ґрунтується на розташуванні слів, висловів з поступовим наростанням або спаданням семантичних, емоційно-експресивних якостей (цей прийом поширений у віршах-роздумах, посвятах та посланнях «Україні», «Стільки в тебе очей», «Пророцтво 17-го року», «В букварях ти наряджена і заспідничена» та ін.).

Мовотворчості поета властивий стилістичний прийом паронимазії, що полягає в навмисному використанні паронімів чи співзвучних слів з метою увиразнення тексту. Фігура характерна для фольклорних текстів, скоромовок, а в поезіях В. Симоненка використовується з метою увиразнення змісту, наприклад у вірші «Жорна»: *«При тьмяному мигтінні каганця / Жіночі ніжні материнські руки / Тягли за ручку камінь без кінця»* [6, с. 23].

Як свідчить наша картотека, окрему групу у віршовому мовленні поета становлять антитези, що базуються на зіставленні опозиційних понять, антонімів, на логічному запереченні висловленої думки чи контрастуванні смислових значень, іноді з сатиричним значенням, як-от: *«Вріже дуба, а ходить і їсть»*. Антитеза як спосіб архітектоніки вживається в назві твору «Люди часто живуть після смерті», «Веселий похорон» та ін. [6, с. 74].

Афористичність поезій Симоненка виражається у вигляді констатування факту або у формі повчання: *«Не вір мені, бо я брехать не вмю, / Не жди мене, бо я і так прийду»* [6, с. 127]. Поет не вмів і не любив обманювати. Він завжди був щирим і відвертим. Крім того, віршам поета властиве протиставлення, зумовлене перестановкою слів. Це стилістична фігура, побудована на кореляції протилежних явищ, понять, думок, почуттів, образів, в її основі лежить антонімічна пара. Протиставлення можуть бути в межах одного речення, простого чи складного. На антитезі іноді базується ідея твору, іноді й назва збірки, як-от «Тиша і грім». Поетичні твори насичені антонімічними фігурами. У віршових структурах перед читачем постають і явища природи, і психологічні, інтелектуальні й емоційні властивості людей, розмір, колір, кількість, напрямок, дія пізнаються через зіставлення, яке є засобом вираження почуттів ав-

тора, оцінки автором подій, явищ: «*І обнявся сміх з журбою, / Ненависть – з любов'ю*» [6, с. 107].

З антонімією пов'язується такий стилістичний засіб, як оксюморон, наприклад: «*Не жартуй наді мною, будь ласка, / І, говорячи, не мовчи. / Нащо правді словесна маска? / Ти мовчанням мені кричи*» [6, с. 35].

Як бачимо, лексичне розмаїття є визначальною рисою симоненківського стилю, про що свідчать і нижчеподані приклади: «*А живуть століття після смерті / Ті, що роблять те, чого не можна*» [6, с. 13]; «*Зі мною говорять могили / Устами колишніх людей, / І їх нерозтрачені сили / Пливають до моїх грудей. / О землі жорстока й мила, / Ковтнула ти їхні дні*» [6, с. 15]; «*Живу не лише за себе, / Я мушу жити й за них*» [6, с. 15]; «*Що у народній купались крові, / В землю лягли і безслідно зотіли – / Ми ж і понині живі!*» [6, с. 16]; «*Що мертвий воїн сорому не знає*» [6, с. 17]; «*Коли була Європа в забутті, / Та істина у вогнищах палала, / Антична мудрість гордо оживала / В твоїм, о Русь, допитливім житті*» [6, с. 18]; «*І жахливо веселий віри*» [6, с. 25].

Окремо слід виділити риторичні фігури у мовотворчості поета. Серед них диференційовано звертання, запитання, заперечення, оклики. Риторичні фігури являють собою відхилення від стандартів з метою досягнення естетичного ефекту. Головним залишаються переконливість, ефективність,

впливовість. Риторичні фігури та тропи є засобами виразності, завдяки яким читач може збагнути особливості світогляду поета. За їх допомогою автор підсилює значеннєвий, емоційний чи ритмічний бік мовлення. Наприклад, риторичне питання ставиться з метою афористичного узагальнення загальновідомої думки. Такі приклади досить частотні в нашій вибірці: «*Де зараз ви, кати мого народу? / Де велич ваша, сила ваша де?*» [6, с. 46]; «*Хто сказав, що все уже відкрито? / Нащо ж ми народжені тоді? / Як нам помістити у корито / Наші сподівання молоді?*» [6, с. 20]. Контексти з риторичними питаннями мають підкреслено-емоційний характер з метою затримати або посилити увагу на якомусь з аспектів зображуваного.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як бачимо, художня стилістика пов'язана не лише з увиразненням літературного мовлення, а насамперед з репрезентацією авторського світогляду. Її можливості закладені не лише в синтаксичних особливостях і специфіці будь-якої мови, а й в особливостях індивідуального стилю письменника. Стилістичні фігури у поезіях В. Симоненка є різноплановими і частовживаними, вони виконують експресивну, увиразнювальну, текстотворчу, образну, композиційну функції.

Подальші дослідження пов'язуємо з вивченням метафоричних концептів у творчості поета.

Література

1. Галич О.А. Теорія літератури / О.А. Галич, В.М. Назарець, Є.М. Васильєв. – К. : Либідь, 2005. – 486 с.
2. Качуровський І.В. Основи аналізу мовних форм (Стилістика) / І.В. Качуровський. – Мюнхен – Ніжин, 1994. – 132 с.
3. Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія : в 2 т. / Ю.І. Ковалів. – К. : Видавничий центр «Академія», 2007. – Т. 1. – 2007. – 608 с.
4. Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія : в 2 т. / Ю.І. Ковалів. – К. : Видавничий центр «Академія», 2007. – Т. 2. – 2007. – 624 с.
5. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А.П. Коваль. – К. : Вища школа, 1987. – 349 с.
6. Симоненко В. Лебеді материнства: поезія, проза / В. Симоненко. – Дніпропетровськ : Промінь, 1989. – 224 с.

ФУНКЦІОНУВАННЯ АЛЮЗИВНИХ ВЛАСНИХ НАЗВ У ХУДОЖНЬОМУ КОНТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ О. Т. ГОНЧАРА «ТВОЯ ЗОРЯ»)

Стаття присвячена розгляду алюзивних власних імен у романі О. Гончара «Твоя зоря». Проаналізовано алюзивні, семантичні, функціональні особливості реальних антропоніміцій як компонентів художньої системи твору з урахуванням їх асоціативно-смыслових зв'язків.

Ключові слова: алюзія, асоціації, власна назва, індивідуальний стиль, реальні антропоніміції, фонові оніми, художній контекст.

Немировская А. Ф. Функционирование аллюзивных собственных имен в художественном контексте (на материале романа О. Т. Гончара «Твоя зоря»). – Статья.

Статья посвящена рассмотрению аллюзивных имен собственных в романе О. Гончара «Твоя зоря». Проанализированы аллюзивные, семантические, функциональные особенности реальных антропонимических как компонентов художественной системы произведения с учетом их ассоциативно-смысловых связей.

Ключевые слова: аллюзия, ассоциации, собственное имя, индивидуальный стиль, реальные антропонимические, художественный контекст.

Nemirovskaja A. F. The function of allusive proper names in the belle-lettre (by O. Honchar's novel "Your dawn"). – Article.

The article is dedicated to the research of the background onyms in O. Honchar's novel "Your Dawn". Allusive, semantic and functional features of background onyms are analyzed as components of the imagery system together with their associative relations.

Key words: allusion, artistic context, association, background onyms, individual style, proper name.

Сучасний розвиток духовного потенціалу людини тісно пов'язаний з актуалізацією його знань про навколишній світ. Значна частина цих знань приходить у вигляді текстової інформації, вербалізованого опису світу. Це «знання в мові» [10, с. 145] часто передається за допомогою художньої літератури, де мовні засоби підпорядковуються єдиній меті – художньо-естетичному зображенню картини навколишньої дійсності. Кожне слово в художньому творі «тісно злите з зображуваною картиною, образом чи характером, завдяки чому воно набуває особливої емоційності й експресії» [4, с. 48].

Вагому роль у побудові художнього цілого, закінченого мікросвіту, яким є художній твір, відіграє онімна лексика. Кожне власне ім'я (далі – ВІ) є своєрідним мовним символом, що містить особливі психологічні й естетичні асоціації, потужну експресію та виразний конотативний потенціал. Серед інших розрядів і класів власних назв (далі – ВН) особливе місце посідають фонові оніми – ВІ реальних історичних осіб, письменників, філософів, діячів культури та науки, імена персонажів світової літератури, назви загальновідомих творів [6, с. 109]. У контексті творчості письменника зазначені оніми є важливим прийомом у побудові цілісного художнього контексту, окремих сюжетних ліній, у створенні характерів, є однією з визначальних деталей індивідуального стилю митця. «У художніх творах часто використовуються всевітньо відома біблійна та міфологічна онімія, імена історичних і літературних персонажів <...> У їхній семантиці <...> виявляються супровідні конотеми, які розвинулися внаслідок тривалого використання цих імен у контекстах і які мають метонімічні якості» [5, с. 14]. Кожне уживання такого алюзивного ВІ пов'язане з конкретними

авторськими настановами, необхідністю створити певний запрограмований ефект: активізувати потрібну енциклопедичну інформацію про відомих людей, виокремити якусь деталь, створити у читача певні психологічні й естетичні асоціації. Це стає можливим завдяки різноманітним «сугестивно-асоціативним можливостям історичного імені, так само і міфологічних, і літературних імен, що позначають такі поняття, які увиразнюються своєю певністю, довговічністю й широкою відомістю» [8, с. 55].

Питання ролі фонових онімів (далі – ФО) у художньому тексті (далі – ХТ) було об'єктом інтересу багатьох дослідників, проте і досі в цьому питанні немає єдиної точки зору. Однак більшість учених зазначає важливість вивчення ФО: «аналіз ономастикону художнього твору як одного із засобів текстотворення та індикатора індивідуального стилю письменника вимагає уваги до репертуару власних назв усіх типів ономаоб'єктів» [3, с. 97], особливо ВІ «реальних чи легендарних осіб <...> що з тієї чи іншої причини тільки згадуються в літературно-художньому тексті» [1, с. 22]. Кожна така ВН є своєрідним мовним символом, що містить особливі психологічні асоціації, алюзії, має здатність утворювати певне емоційно-експресивне забарвлення, конотативні приращення.

Отже, з урахуванням **актуальності** зазначеної проблематики **предметом** нашої розвідки стали реальні антропоніміції (далі – РА) у художній прозі О.Т. Гончара. Враховуючи обсяг статті, ми обмежилися лише останнім романом письменника – «Твоя зоря». **Метою** дослідження є визначення особливостей функціонування РА в романі, їхньої ролі у створенні певних алюзій, що допомагають глибше зрозуміти авторські ідейні настанови, концепцію персонажів і цілого твору.

РА в романі «Твоя зоря» представлені досить широко; вони є важливими характеротворчими деталями, які завдяки асоціативному «полю», яке починає діяти на певного персонажа чи сюжетну лінію, утворюють явні й приховані алюзії. Насамперед це реальні антропомінації – Ві державних діячів, керівників робітничого руху, інших історичних осіб: *Ілліч*, *Димитров*, *всесоюзний староста Петровський*, *Котовський*, *Патріс Лумумба*, *Герострат*, *Тамерлан*, *Галілей*, *Махно*, *генерал Шкуро*. Певна частина згадуваних історичних осіб пов'язана з лінією пам'яті та співвідноситься з епохою 20-30-х рр. минулого століття. Це *всесоюзний староста Петровський*, що нагородив *Романа Винника* грамотою за успіхи в садівництві; *Димитров* у оповіді *Художника* про підпал рейхстагу; *Ілліч*, що асоціюється з *Миколою Васильовичем* – він, як *Ілліч*, теж сидів на осьмушці хліба [11, с. 550]. Уживання зазначених ФО завжди є виправданим, логічним; закономірним є уживання Ві *Махно* і *генерал Шкуро* в розділі про *Олексу-баламута* [11, с. 374–375]; свого ж товариша, підстриженого наголо, хлопці жартома називають *Котовським* [11, с. 386].

Ві реальних історичних осіб використовуються в романі для створення різноманітних алюзій, уживаються в мові різних персонажів, стосовно різних історичних періодів. Так, у зв'язку з руйнівними тенденціями *Мини Омельковича* вводиться Ві *Герострат* як онімна алюзія між античністю і 20-30-ми роками ХХ століття [11, с. 437]; алюзивні паралелі виникають між середньовіччям і вимушеним відреченням *Галілея* у контексті бійки сільських жінок з *Миною*, який не хоче зрестися «усуспільнення худоби» [11, с. 423]; вони також пов'язані з часами завоювань *Тамерлана* як пересторога усім завойовникам [11, с. 387]; з 60-ми роками ХХ ст. та вбивством *Патріса Лумумби* [11, с. 612].

В оповіді про бурхливі роки революції та громадянської війни, про численних отаманів письменник уживає узагальнений апелює «*ішли махни!*» [11, с. 374] і замінює Ві *Махно* описовим словосполученням «*сам той отаман патлатий із Гуляйполя*» [11, с. 374].

А Ві вигаданої історичної особи *Асурбанінал* є місткою деталлю у характеротворенні Тамари Дударевич, демонструючи справжню глибину її знань: «*Подруги заздрили: полілот! Дипломат, син дипломата! Майже як Асурбанінал, син Асурбанінала! – Не було такого*» [11, с. 571].

Іноді на основі іменування реальної особи автор створює прізвисько. Так, зрадник-поліцей *Пін Гапон* – алюзивний натяк на священика, агента царської охоронки, що 9 січня 1905 року привів робітників під кулі царських посіпак.

Особливу експресію в контексті роману містить Ві *Димитров*. *Художник*, передчуваючи

майбутню воєнне лихоліття, тривожиться за своїх маленьких друзів: «*Дивлюсь я на вас: які ви ще юні!.. А звідти грізні заходять хмари... Я до тих часів навряд чи доживу, а вам ще доведеться за правду постояти. Он палять рейхстаг... Димитрова судять... О, вам ще буде та буде випробів, хлопці*» [11, с. 517]. Так у невеликому абзаці на тлі Ві історичної особи автор створює об'ємний інформативний комплекс із розгалуженими алюзіями.

Насиченість контексту «Твоєї зорі» естетичними асоціаціями закономірно обумовлює уживання Ві письменників, композиторів, художників, відомих персонажів світової літератури. Таке Ві є досить вагомим компонентом онімного простору зі значним конотативним потенціалом. Перше місце в контексті твору посідають алюзії, пов'язані з ім'ям *М.В. Гоголя*. Ми зустрічаємо в романі й прямі посилання на *Гоголя*, його персонажі, мотиви, сюжетні колізії. На самому ж початку впадає в око інше – гоголівський рядок, який автор вкладає в уста головного персонажа *Кирила Заболотного*, що надає контексту неповторних барв: «*Дымом дымится над тобою дорога, гремят мосты... Пригадуєш, у Гоголя? Багато хто любить дорогу, і я, грішний, теж люблю...*» [11, с. 295].

Невипадково звертається О. Гончар і до творчості *Т. Шевченка*, його «*Кобзаря*». Ві поета зустрічається декілька разів, а в описі хати *Винниківівни* згадується *портрет Шевченка в шапці* – очевидно, один з останніх автопортретів, де так контрастують козацький одяг і молодеча шапка з жовтизною змученого обличчя і страдницькими очима. Кілька разів згадується Ві *Шевченко* у словосполученні *кобзар Шевченка*, асоціативно у зіставленні з бібліонімами «*Кобзар*» і *томик «Кобзаря»*, що його завжди бере з собою в дорогу *Кирило Заболотний*. Так утворюється притишений, на перший погляд, напівтон-нюанс, штрих до створення образу головного персонажа.

На початку роману, у розділі-зачині «Забіліли сніги», повержений ас *Кирило Заболотний* марить, уживаючи слова незнайомої мови. Виявляється, що на робітфаці він вивчав бенгалі: «*Ще на робітфаці якое блиснула думка: ану дай вивчу бенгалі!.. Всі мови світу хотілося знати, щоб всіх людей розуміти <...> Рабіндраната Тагора сподівався читати в оригіналі, мріялось чути музику різних мов...*» [11, с. 279]. Так вводиться у контекст Ві видатного індійського письменника-гуманіста, поета-лірика *Рабіндраната Тагора*. Це ім'я створює у контексті особливі ідейно-естетичні асоціації, і навіть своїм звучанням воно створює незвичний ефект. Звернення О. Гончара до цього Ві є глибоко продуманим: завдяки йому в контексті створюється об'ємність думки, подаються значні інформативні відомості, виникає цілеспрямована експресія, пов'язана з авторською концепцією.

Андрій Галактіонович, учитель з «дитячого палеоліту», «ще бувши студентом, ходив у **Ясну Полян** до графа Толстого і мав з ним розмову» [11, с. 433]. Особистість великого російського письменника своєрідно освітлює образ учителя, робить його причетним до пошуку правди і сенсу життя, до толстовського пошуку істини, а прикладка *граф* акцентує увагу на часі, на дореволюційній формі **ВІ**. А в мові Валерія Дударевича згадка про двох видатних письменників, вжита у формі апелятиву, звучить різким дисонансом, що висвітлює суть персонажа: «В епоху вибуху знать <...> ви все товчете мені про якісь там містичні вигадки, про те, що колись, можливо, мало значення для пасторів та проповідників, **толстих та достоєвських**, але сьогодні?» [11, с. 613].

Давньогрецький поет-лірик **Анакреон** – протиставлення сучасності з її стресами й шумом. *Заболотний* та його *друг-еколог* слухають записане на магнітофон сюрчання степового коника: «У нехитрій цій музиці нервовий наш вік шукає для себе заспокоєнь. Та й раніш люди щось у ній для себе знаходили. **Анакреон** чи хтось інший з античних поетів навіть оду склав на честь такого, мабуть, найменшого в світі музики» [11, с. 560–561].

ВІ Герберта Уеллса, англійського фантаста, породжує цілу гаму асоціацій, передусім з його романом «Війна світів», а звідти – перегук з нашою сучасністю, загрозою космічних війн. *Заболотний* фантазує, мріючи створити розвінчувальний фільм про руйнівну сучасність, який би він назвав «*Астероїд*». В душі **Уеллса**» [11, с. 469].

ВІ видатних композиторів **Шопен** і **Бах** уживаються в різних мікроконтекстах, утворюючи різні алюзії. **ВІ** польського композитора контрастує зі світом капіталу, і письменник вводить його у контекст з метою протиставлення чарівної музики **Шопена** заокеанському хайвею з його хижачькими законами. «*Заболотний увімкнув приймач. – Будь ласка, Шопен. – Це вони дають класику, – пояснює Ліда, – для заспокоєння нервів водіям*» [11, с. 358]. З іншою метою вводиться у контекст **ВІ Бах**, створюючи майстерно переданий звукозапис грозової ночі в степу: «*Ох, як гриміло! Ото була музика, ото Бах!*» [11, с. 278]. Фоносимволіка *бах – Бах* викликає асоціації з творчістю видатного німецького композитора, з величчю органної поліфонії та величчю грозової ночі.

Одна з сюжетних ліній роману присвячена темі *слов'янської Мадонни*, і автор закономірно звертається до **ВІ** видатних живописців і світових шедеврів, що також утворюють місткі алюзії.

На початку роману автор вводить три **ВІ**: **Ван-Гог**, **Сезанн** та **Леонардо**. Імена двох перших, ужиті в множині та з відповідними настановами, потрібні автору як місткий алюзивний штрих у тематичній лінії *Мадонни* і для різкого розмежування персонажів-антиподів – *Дударевича* та

Заболотного: «*гнати за сотні міль, щоб тільки глянути на якусь там фальшиву Мадонну <...> Скільки тих підроблених Ван-Гогів та Сезаннів зараз блукає по світу!*» [11, с. 315].

ВІ Леонардо викликає інші асоціації – воно пов'язане з *красою тієї сліпучої Винниківни, чарами її вражаючої усмішки*, натяком на загадкову посмішку *Джоконди*. Так, уже в одному з початкових розділів роману автор накреслив асоціації, що викликають іменування *Джоконда – Винниківна – Мадонна*, зв'язавши їх воедино, випереджуючи онімними прийомами лінію *Винниківна – Художник – Слов'янська Мадонна*: «*Для нас вона теж <...> поставала в чарах вражаючої, надто ж для дітей, краси, у сяйві тієї незрівнянної усмішки, що на неї, здається, звернув би увагу й сам Леонардо*» [11, с. 360].

У процесі розгортання контексту автор знову вдається до **ВІ** живописців. Це один з кращих розділів щодо тематичної лінії *Мадонни*. В одному мікроконтексті – низка **ВІ**: **Рубльов** і **Кранах**, *Художник з його Мадонною з дитям під яблунею й жіноча голівка на порцеляновій тарелі роботи невідомого майстра* [11, с. 472]. Все це є додатковими штрихами до образу *Мадонни*. Причому цей розділ закономірно закінчується оповіддю про рятування *Мадонни* у закинутій штольні. *Мадонна* роботи видатного майстра, врятована воїнами, тісно пов'язана з онімною лінією *Мадонни – Винниківни* роботи художника з *Козельська*. Безіменний *Художник* – головний персонаж вставленого розділу-зачину до другої частини роману, його картина зображеною на ній *Винниківною з донькою на руках*, її опис і назва *Слов'янська Мадонна*, порівняння з шедевром *Луки Кранаха «Мадонна під яблунею»*, смерть *Художника*, у якого на грудях було знайдено його улюблене полотно, – все це так чи інакше пов'язане з лінією *Мадонни*. **ВІ Репін**, **Куїнджі**, **Мікеланджело**, **Кранах** також беруть участь у створенні чіткої тематичної лінії *Винниківна – Мадонна під яблунею – Слов'янська Мадонна – невідомий Художник – подорож до Мадонни в Арт-музеум*.

Розповідь про *Художника* в розділі-зачині автор пов'язує з **ВІ Мікеланджело**, **Лука Кранах**. Але вживаються ці імена в дещо трагічному аспекті: письменник оповідає про чудакуватість *Художника*, його плани й сподівання: «*похвалявся, що дістав нарешті замовлення, від якого не відмовився б й Мікеланджело: буде розмальовувати стелю і надвітарну частину колишнього монастиря*» [11, с. 514]; «*З усіх Мадонн тільки в Луки Кранаха є вкомпонована так – під яблунею. Одначе в мене, я вважаю, вона вдаліша вийшла*» [11, с. 518].

Наприкінці твору **ВІ Мікеланджело** і **Джорджоне** поглиблюють тему контрасту, несумісності світу прекрасного з маніакальністю та руйнівною

суттю капіталістичного світу. Тема прекрасного, лінія *Мадонни* видатних майстрів переплітається з темою перестороги людству: «Якийсь маніяк порізав *Мадонну* під яблунею»... Юнака це зовсім не здивувало, адже такі випадки, на його думку, цілком у дусі часу. У Римі від руки вандала зазнала пошкодження навіть «*Пієта*» *Мікеланджело*» [11, с. 530]. У контрастах-пересторогах ВІ художників отримують особливої експресії, яке багато в чому сприяє висвітленню ідейної спрямованості твору.

ВІ персонажів світової літератури в романі тісно співвідносяться з характерами персонажів і поряд з РА стають виразними конотемами. Так, у мові *Миколи Васильовича Духа* уживається апелятивне словосполучення «ці наші юні *Гавроші*» – асоціації з *Гаврошем Тенардье*, героєм роману Віктора Гюго, адресовані *Кирику Заболотному* та його другу, на яких ще чекає випробування війською [11, с. 435].

Лірична оповідь про святе подружжя – *Клима* та *Химу* – посилюється уживанням ВІ *Дон-Кіхот*. Підкреслюючи зовнішню та внутрішню схожість з персонажем Мігеля Сервантеса, ВІ стає проявником шляхетності *Клима*, його чудакуватості й духовної краси [11, с. 354].

Письменник також порівнює з *донкіхотами Кирика* та його друга й тоді, коли йому треба підкреслити зовнішню подібність: «На дорозі нікого, попереду нас рухаються лише дві наші власні міні, жердинясті, довготелесі, мов *донкіхоти*»

[11, с. 473]. Однак зовнішня схожість лише відтіняє та підкреслює духовну красу цих персонажів.

Численні апелятиви утворено від ВІ персонажів: мчать по дорозі сучасні *донкіхоти* та сучасні *гамлети, собакевичі* [3, с. 299]; *одисеї* та *сирени* [11, с. 464]. На цей процес – апелятивацію ВІ персонажів-типів – указував ще В.В. Виноградов: «Образи персонажів, створені видатними художниками слова, перетворюються на загальні назви літературного мовлення» [2, с. 74]. Така деонімізація є суттєвою прикметою онімного простору роману О. Гончара «Твоя зоря». «Могутня сила художнього слова робить вигаданий образ типом, який вгадується в багатьох людях <...> Так ім'я, що називає літературний персонаж, стає загальною назвою» [9, с. 224–225].

Таким чином, реальні антропонімізації в романі О. Гончара «Твоя зоря» сприяють утворенню цілої низки алюзій, конотативних природжень за співвіднесеністю, вони також несуть енциклопедичну інформацію. Алюзивні власні назви є місткими, промовистими, лаконічними деталями художнього контексту, що надають потрібну інформацію, вибудовують різноманітні асоціації-паралелі та контрастні протиставлення, створюють відповідний ефект. РА у контексті роману є чинниками «ефекту достовірності» [7, с. 113] і надають контексту виразності, відповідності описуваному подіям, а також яскравих конотативних нашарувань і емоційно-експресивної забарвленості.

Література

1. Белей Л.О. Українська літературно-художня антропонімія кінця XVIII – початку XX ст. : автореф. дис. ... докт. філол. наук / Л.О. Белей. – Ужгород, 1996. – 393 с.
2. Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики / В.В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1981. – 320 с.
3. Гриценко Т.Б. Ономастикон художнього тексту як об'єкт цілісного аналізу / Т.Б. Гриценко // Щорічні записки з українського мовознавства. – Вип. 6. – Одеса : ОГУ, 1999. – С. 92–98.
4. Ефимов А.И. Стилистика художественной речи / А.И. Ефимов. – М. : Наука, 1961. – 234 с.
5. Калинин В.М. Литературная ономастика, или поэтика онима: методические указания к спецкурсу для студентов филологических факультетов / В.М. Калинин. – Донецк : ДНУ, 2002. – 39 с.
6. Лукаш Г.П. Ономастикон прозових творів Володимира Винниченка : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Г.П. Лукаш. – Донецьк, 1997. – 178 с.
7. Лукаш Г.П. Структурно-семантична організація онімної лексики художнього тексту / Г.П. Лукаш // Питання сучасної ономастики. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 113–114.
8. Михайлов В.Н. О системе лингвистического анализа ономастической лексики в художественной речи / В.Н. Михайлов // Методика преподавания русского языка и литературы. – Вып. 14. – К. : Вища школа, 1981. – С. 101–111.
9. Никонов В.А. Имя и общество / В.А. Никонов. – М. : Наука, 1974. – 280 с.
10. Роль человеческого фактора в языке. – М. : Наука, 1988. – 247 с.
11. Гончар О. Твори : в 7 т. / О. Гончар. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 7: Собор. Твоя зоря. – 656 с.

ХРОНОТОП ЯК ЕЛЕМЕНТ СТРУКТУРИ ВІРТУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена дослідженню хронотопу як елементу композиції віртуального дискурсу. Вивчаються попередні дослідження категорії часопростору мовленнєвих жанрів Інтернету, визначаються проблемні питання. Автор робить спробу з'ясувати роль хронотопу мовленнєвого жанру Мережі в контексті його належності до дискурсу.

Ключові слова: хронотоп, віртуальний дискурс, коментар, дейксис.

Олексенко И. П. Хронотоп как элемент структуры виртуального дискурса. – Статья.

Статья посвящена исследованию хронотопа как элемента композиции виртуального дискурса. Изучаются предыдущие исследования категории времени-пространства речевых жанров Интернета, определяются проблемные вопросы. Автор определяет роль хронотопа речевого жанра Сети в контексте виртуального дискурса.

Ключевые слова: хронотоп, виртуальный дискурс, комментарий, дейксис.

Oleksenko I. P. Chronotope as a structure component of virtual discourse. – Article.

The article is devoted to time-and-space characteristic as part of the composition of virtual discourse. Author analyzes the time-and-space of commentary and defines its role and place in the virtual discourse.

Key words: chronotope, virtual discourse, commentary, deixis.

Постановка проблеми. Комп'ютерний і віртуальний дискурси становлять актуальну лінгвістичну проблему в наш час. Дослідники ще й досі не мають єдиного розуміння поняття віртуального дискурсу, що передусім зумовлене динамікою розвитку зазначеного явища. Для позначення комунікації за допомогою Інтернету Н. Барон запропонував поняття «комп'ютерно-медійне спілкування». Наразі з лінгвістичної точки зору існують різні дефініції комунікації в Мережі: кіберкомунікація (Г. Трофімова), мережевий дискурс (П. Кондрашов), віртуальний дискурс (О. Вавилова), інтернет-дискурс (Н. Асмус), комп'ютерний дискурс (П. Кондрашов, О. Галичкіна) тощо. А. Самаричова тлумачить комп'ютерний дискурс як сукупність текстів, об'єднаних спільною тематикою [5], О. Галичкіна під поняттям комп'ютерного дискурсу розуміє спілкування в комп'ютерних мережах [3]. О. Лутовинова наголошує, що віртуальний дискурс становить собою текст, занурений в ситуацію спілкування у віртуальній реальності, яка наділена всіма основними властивостями віртуальної реальності (погодженість, актуальність, автономність, інтерактивність, зануреність) і є видом символічної реальності, створеної на основі комп'ютерної та некомп'ютерної техніки, яка реалізує принцип зворотного зв'язку [5, с. 10]. Дослідниця визначає чотири групи моделювання віртуального дискурсу: особистісно зорієнтований (побутовий) дискурс, інституціональний реальний дискурс, віртуальний побутовий дискурс, віртуальний інституціональний дискурс [5, с. 32].

Віртуальний дискурс у цілому та окремі його структурні елементи зокрема стали предметом досліджень таких науковців, як Н. Асмус, О. Галичкіна, Л. Компанцева, О. Горошко, П. Кондрашов, В. Нестеров, Ф. Смирнов, Т. Яхонтова.

Мета статті – дослідження хронотопу мовленнєвого жанру віртуального дискурсу та визначення його дискурсоутворювальної функції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні (в силу молодості науки), на думку О. Горошко, ще відсутній стійкий, єдиний термін, що описує жанр, який функціонує в Мережі. У науковому середовищі вживаються такі терміни, як «віртуальний жанр» (О. Лутовинова, Л. Компанцева, О. Горошко), «електронний жанр» (О. Вавилова, Л. Капаназе, О. Саєнко), «комунікативний сервіс Інтернету», «інтернет-жанр» (О. Горошко), «дігитальний жанр», «цифровий жанр» (Л. Щипіцина), «гіпержанр» (Л. Капаназе), «мережевий жанр» (Г. Трофімова), «жанровий формат віртуального дискурсу» (Л. Компанцева) тощо.

Сьогодні існують різні підходи до визначення поняття мовленнєвого жанру Інтернету. До лінгвістичного підходу належить тлумачення віртуального жанру як засобу комунікації в Мережі, а також типова форма мовленнєвої діяльності в комунікації за допомогою каналів миттєвого обміну повідомленнями (О. Горошко, О. Жигаліна, Л. Щипіцина).

Відповідно, до технічного підходу щодо вивчення мережевої комунікації (інженерні, програмні ресурси, які забезпечують інтернет-комунікацію) виділяють поняття «рухливий жанр», «цифровий жанр» (Л. Щипіцина), «електронний жанр» (М. Макаров, Л. Капаназе, Г. Саєнко).

Неоднозначною є і класифікація мовленнєвих жанрів і текстів Інтернету. Наприклад, Г. Трофімова запропонувала таку теорію вирізнення мережевих текстів:

- за тематичним принципом: новинні, наукові, літературно-художні, ділові, включаючи листування (офіційно-діловий стиль), побутові діалоги;
- за спрямованістю інтенцій: розважальні, пізнавальні, довідково-інформаційні, імперативні та репрезентативні;

- за ступенем розгорнення синтаксичної структури: від згорнутого тексту в ключовому слові пошукового запиту до розгорнутої гіперструктури на основі гіперпосилань;

– за розподілом форм мовлення: концептуально усні та концептуально письмові, а також заздалегідь підготовлені (викладені) і спонтанні;

– за ступенем належності до веб-контенту: традиційні, розміщені в Мережі; традиційні, відредатовані для розміщення в Мережі; тексти, створені спеціально для Мережі з урахуванням її особливостей; тексти, створені в Мережі (окремо виділяються ключові слова і слова-запити);

– за модальними характеристиками: інформативні, спонукальні, оцінні, фатичні, або ритуальні;

– за самобутністю: власне мережеві та перенесені в Мережу з традиційної реальності.

М. Макаров, підкреслюючи важливість «технічного» критерію спілкування в Інтернеті, виділяє такі жанри, як гостьова книга, форум, чат, ICQ та електронна пошта.

Л. Іванов пропонує визначати інтернет-жанри відповідно до їх належності до Мережі: власне мережеві (породжені Мережею) і залучені з інших сфер спілкування [5].

У ракурсі вивчення мовленнєвих жанрів Інтернету з позицій їх хронотопних особливостей уваги потребує структурність і композиційність віртуального дискурсу.

Зупинимось на визначенні жанру, запропонованому О. Лутовіною, який передбачає передусім врахування **структурного та композиційного чинника тексту** [5]. Однією із композиційних особливостей текстів є взаємозв'язок часових і просторових характеристик, зображуваних чи відтворюваних явищ. Водночас важливого значення цей взаємозв'язок набуває і на міжжанровому рівні дискурсу, що свідчить про дискурсоутворювальну функцію окремих жанрів.

Термін «хронотоп» (як і осмислення поняття мовленнєвого жанру) запропонований М. Бахтіним на позначення взаємозалежності художніх просторових і часових характеристик історико-культурних, жанрово-стильових особливостей мистецтва або окремого твору. Дослідник підкреслював наявність формально-змістової категорії хронотопу, за допомогою якої фіксується те, як прикмети часу розкриваються у просторі, а простір вимірюється часом, що визначає композицію жанру й образно-змістову, ціннісно-естетичну спрямованість художніх феноменів.

У традиційному розумінні хронотопу час у художньому творі може бути віднесеним або не віднесеним до історичного часу, може бути безперервним або мати часові перестановки, навмисно уповільненим автором або згорнутим до ремарки, плинати паралельно в різних сюжетних лініях твору тощо. Створюваний простір – певна модель, картина світу, у якому відбувається дія.

У віртуальному жанрознавстві хронотоп є амбівалентним за своєю природою (П. Гриценко). Це інспіровано тим, що комуніканти перебувають

в двох локально-часових позиціях: віртуальній, умовній і реальній. Час залежить від багатьох чинників, зокрема часового поясу, у якому перебуває мовець, форми мовленнєвого жанру (синхронна / асинхронна) тощо.

Компаративні студії текстових структур у літературно-письмовому й усно-розмовному мовленні з точки зору комунікативних реєстрів розглядаються у праці за редакцією Г. Золотової «Коммуникативная грамматика русского языка». Природно-діалогічний текст характеризується загальнотекстовими ознаками реєстрової структурованості, використовує засоби різних реєстрів, у тому числі різноманіття видо-часових дієслівних форм, орієнтованих і на реальний, і на умовний момент мовлення, але відрізняється від літературного та інших жанрово визначених текстів відсутністю композиційної цілісності, спонтанним зсувом осі та точок відліку часу [9, с. 20]. У праці наголошується, що цей не вивчений до цього часу аспект мовлення вимагає спеціального аналізу.

Спільною рисою художнього твору та мовленнєвого жанру Інтернету є те, що хронотоп тут відтворює просторово-часову картину світу та організує композицію твору (тексту), але при цьому не прямо відбиває час і простір, а вимальовує їх умовний образ, саме тому час і простір в обох випадках не тотожний реальності, і це є, власне, образи часу та простору з індивідуальними ознаками й особливостями.

У сфері лінгвістичної науки дослідники наполягають на тому, що в дискурсивному полі категорії часу і простору не мають особливого значення, поступаючись першим місцем суб'єкту та меті висловлювання. Водночас роль соціально-психологічного, соціально-комунікативного поля (людського простору) дискурсу все ж таки неодноразово ставала предметом досліджень науковців (Harré, Gillett, I. Сусов та ін.), а отже, вивчення дискурсу неможливе без інтерпретації його відносно до суб'єктивного часопростору мовця, що передбачає різні хронотопні вияви в системі власне дискурсу.

Мовленнєвий жанр є засобом комунікації, вираженим у нашому випадку у віртуальному комунікативному просторі. На думку Н. Асмус, поява нового виду комунікації – комп'ютерного спілкування – дає змогу говорити про формування особливого комунікативного простору, якому властиві деякі специфічні та недоступні в актуальній реальності умови спілкування [1, с. 18]. Дослідниця визначає таку особливість віртуального простору, як глобальність – розширення простору з «розмиванням» територіальних, вікових, соціальних та інших меж спілкування, а також з існуванням часу без визначень і меж, актуальних тільки «тут і зараз» або наразі: «Під віртуальним часом ми розуміємо колаж, у якому часовий континуум перетворюється

на єдиний синхронний вимір, без початку і кінця та без будь-якої послідовності [1, с. 21].

Л. Компанцева вважає вимір «тут і зараз» не лише психологічним, але й комунікативно-прагматичним, оскільки саме в цьому континуумі розвивається віртуальний дискурс [10, с. 176]. Науковець визначає особливу композиційну та об'ємну просторово-часову побудову текстів інтерактивних жанрових модифікацій Інтернету [10, с. 109].

Г. Трофімова говорить про певну спільну соціальну дійсність «тут і зараз» – довірливий аспект міжособистісної комунікації, а також підкреслює, що унікальність комунікаційного процесу в Мережі пов'язана з переплетенням характеристик міжособистісної та масової комунікації, *діахронністю*, завдяки якій повідомлення зберігається у часі, *діатонністю*, що дає змогу інформаційним повідомленням долати простір [8, с. 120–121].

С. Лещев також наголошує, що віртуальний час сприймається людиною «зараз і тепер», у якому немає ані минулого, ані майбутнього, де присутність змінюється «відвідуванням», екзистенція – анонімністю. Висловлювання багаторічної давнини може чинити вплив на те, що відбувається зараз, і на те, що відбуватиметься надалі. Усе сплетено в тугий вузол, у якому немає часу, все існує актуально [4, с. 117].

О. Галічкіна висловлює думку про дистантність, віддаленість у просторі та реальному часі віртуальних конференцій [3].

Поряд із зазначеним Н. Асмус підкреслює, що мовленнєві жанри інтернет-комунікації повинні визначатися відповідно до сукупності взаємопов'язаних параметрів, до яких належить режим синхронного (чати, онлайн ігри) чи асинхронного часу (гостьові кімнати, форуми) [1].

На нашу думку, саме розуміння віртуального часопростору в такому ключі **глобалізує** віртуальну комунікацію і не дає змоги визначити ідентифікаційні ознаки того чи іншого дискурсу, а відповідно, і мовленнєвого жанру Мережі. Ми вважаємо, що кожний мовленнєвий жанр як елемент конкретного віртуального дискурсу існує в чітко визначеному часі та просторі, які накладають на нього відповідні відбитки, а також актуалізує власний часопросторовий фон у якості хронотопічних дейксисів. Перший чинник має дискурсоутворювальне значення («коригувальну роль у плинності дискурсу» (Л. Компанцева)), а другий утверджує самотність мовленнєвого жанру побутового, інституціонального та інших дискурсів, є їх структурним елементом.

Хронотопні ознаки чітко визначаються в межах інтернет-комунікації, які як окремий віртуальний жанр мають внутрішню організацію. Так, структура форуму – це безліч веб-сторінок, роз-

межованих за певними темами; кожна тема представлена на головній сторінці [7]. Тут ключовим часопросторовим ідентифікатором виступає тип форуму: синхронний чи асинхронний.

Науковий інтерес становить модель часопростору, актуального в мілітарному дискурсі, який найяскравіше репрезентований через соціальні мережі, де часто використовуються форма коментаря до певної теми або питання, висвітленого, наприклад, у певній тематичній групі:

«Подслушано» – соціальна інтернет-група:

«Кто знает почему нет света?»

«Да вроде что-то громыхало в районе автовокзала» [11].

Ясна річ, що актуальне значення та кульмінаційну інформативну роль ці репліки несуть «тут і зараз», однак саме віртуальний час дає змогу ідентифікувати миттєві повідомлення як такі, що належать до мілітарного дискурсу, оскільки вони мають безпосереднє відношення до віртуального комунікативного середовища, яке у реальній дійсності знаходиться в зоні воєнних дій. Такі мовленнєві жанри в переважній більшості марковані режимом синхронного часу, однак відіграють і значну роль у відновленні історичних фактів і подій.

Таким чином, короткі переписки, спонтанні повідомлення є інформативними й актуальними для адресата у конкретний час – «зараз», однак вказівка на часову і просторову локалізацію *«громыхало в районе автовокзала»* має дискурсоутворювальну (коригувальну) функцію – саме це в поданому прикладі дає змогу визначити мілітарну семантику тексту.

Опублікування в Мережі інформативних текстових одиниць інституційного типу нерідко інспірує обговорення викладених у них відомостей у так званих коментарях, що реалізуються у формі віртуального діалогу. Дискусійним є, власне, визначення явища коментаря. Наприклад, Р. Блад говорить про те, що посилання та коментарі входять до структури блога, однак у науковому лінгвістичному просторі коментар нерідко розуміється як самостійний ситуативно-аналітичний жанр, інтернет-жанр (І. Сидорова).

Такі діалоги важко ідентифікувати за визначеним науковцями часопросторовим критерієм «синхронні / асинхронні», вони, на нашу думку, індивідуально хронотопно марковані, що не може залишатися поза увагою під час дослідження віртуального дискурсу.

Г. Трофімова у праці «Языковой вкус интернет-эпохи в России: Функционирование русского языка в Интернете: концептуально-сущностные доминанты» зауважує, що відповідно до функціональної орієнтації простору комунікації в Інтернеті можуть мати місце індивідуальне сприйняття інформації на веб-сторінці, двобічний обмін

інформацією засобом електронної пошти, колективне, групове обговорення проблеми, масова комунікація [8, с. 115]. Від цього, на нашу думку, безпосередньо залежить часопросторова організація того чи іншого мовленнєвого жанру Інтернету, яка актуалізує риси індивідуальності мовця в мережевій комунікації.

Хронологічні індикатори коментарів можуть визначитися відповідно до семантико-прагматичної сфери емоційної оцінки подій мовцями за двома напрямками: констатація подій очевидцями (оперування фактами, опис сучасних або минулих подій тощо), а також вияв особистісних настроїв мовців, емоційні висловлювання, що базуються на індивідуальному світобаченні (за твердженням Л. Компанцевої, «віртуальна особистість – одна з когнітивно-прагматичних одиниць вивчення Мережі» [10, с. 177]). У теорії часопростору такі вияви номінують об'єктивно-атрибутивний та суб'єктивно-психологічний хронотоп (Н. Копистянська, І. Гречаник).

Водночас, на відміну від форуму, тематична ознака коментаря є нестійкою, амплітуда її коливання може значно виходити за межі теми, яка інспірувала цей діалог. Розглянемо особливості організації хронотопу коментаря на такому прикладі (орфографія авторів збережена):

74 года назад Михаил Булгаков внес последние изменения в свой великий роман «Мастер и Маргарита».

Наталья П.

В ці дні, кожного року десь ближче до кінця березня, завжди чіпляюсь оком за цей роман на полиці... Не можу собі пояснити чому))) вже перечитаний, до десятка разів, ледь не напам'ять..., магнетичний)

Владимир Р.

А екранізація «Мастер и Маргарита» заборонена в Україні фашистом Ільченко сейчас. А ви вспоминаете 79-80 годы...

Оксана А.

Я крайне возмущена этим запретом и не только этого талантливого фильма.

Впервые я прочла роман, а он был запрещен, где-то в 1979-80 и вообще ничего не поняла. Вернулась к нему через несколько лет, будучи уже студенткой, и прочла его на одном дыхании. С тех пор это самое любимое мое произведение.

Игорь П.

Вы про Бортко, так ему стыдно за свою работу (хотя она реально средненькая), он сейчас Сталина боготворит. Да и сам роман – для старшего и среднего возраста. Булгаков – обычный украинофоб, так как хотел быть обласканным сильными мира сего, но не вышло... (12).

Хронологічний дейксис наведеного діалогу (див. рис. 1) варіюється у межах суб'єктивно-психологічного часопростору автора репліки («кожного року десь ближче до кінця березня») та об'єктивно-атрибутивного («заборонена в Україні фашистом Ільченко **сейчас**», «он был запрещен, **где-то в 1979-80**», «он **сейчас** Сталина боготворит») (рис. 1).

Підтвердження такої думки знаходимо у положеннях дослідниці Т. Вінокур, яка говорить про те, що саме фатичне мовлення максимально наближує нас до особистості мовця [2, с. 136], оскільки належить до індивідуальної, а не до масової комунікації та поширене переважно у сфері неофіційних стосунків мовця та слухача. Водночас дослідниця виділяє два види часової локації при фатичній мовленнєвій поведінці: «ближнє» коло (зумовлене тим, що відбувається на момент мовлення, стосується тих, хто перебуває на мовленнєвій арені) та «дальнє» коло – теми, які розширюють поле обговорюваної тематики асоціативним шляхом [2, с. 153].

Відповідно до цієї тези мовці вказаного діалогу в часі та просторі усвідомлюють себе в двох взаємозв'язках: «Я тут і зараз (онлайн)» і «Я в

Структури хронологічної організації

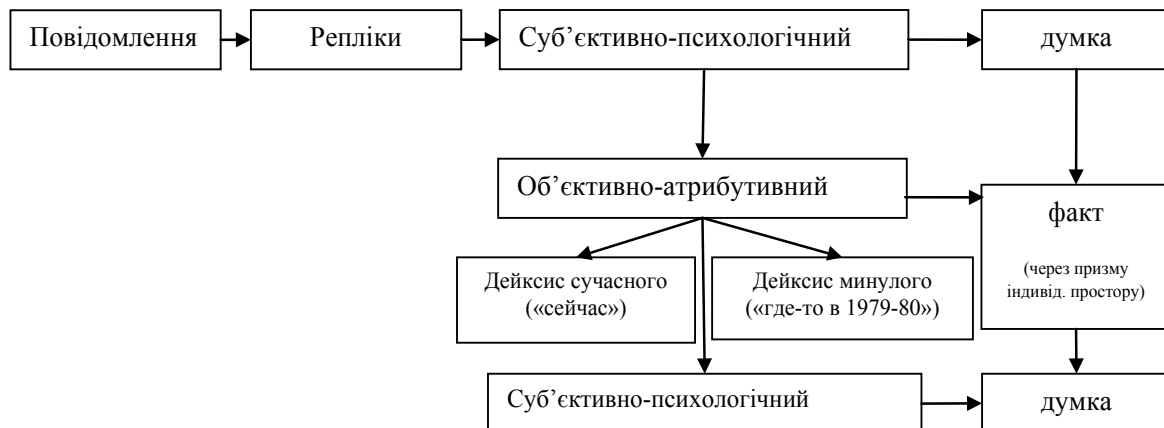

Рис. 1. Структура хронологічної організації

соціально-культурному (у цьому випадку – літературно-мистецькому) середовищі». Для мовців першого прикладу також характерні подібні часопросторові конструкції: «Я тут і зараз (мені потрібна інформація про події)» і «Я в умовах воєнних дій». Таким чином, на основі хронотопних ознак вимальовується елементарна структура віртуального дискурсу та мовленнєвого жанру.

Зазначене дослідження лише частково торкається глобальної проблеми хронотопної ідентифікації мовленнєвих жанрів віртуального дискурсу, оскільки тут об'єктом дослідження стає лише коментар як жанр Інтернету. За результатами вивчення з'ясовано, що для віртуального дискурсу характерний певний хронотоп, у якому функціонують мовленнєві жанри. Кожний із цих мовленнєвих жанрів має індивідуальні часопросторові характеристики, специфічні риси та ознаки. Фа-

тика є однією з ключових особливостей коментаря, що, у свою чергу, враховуючи наближеність до особистості мовця, дає підстави говорити про суб'єктивно-психологічний та об'єктивно-атрибутивний хронотоп коментарів. Такі висновки свідчать, що мовленнєві жанри певною мірою можуть виконувати дискурсоутворювальну (коригувальну) функцію.

Водночас складність визначення місця коментаря у віртуальному дискурсі полягає в необхідності з'ясування релятивності цього явища: розуміння його як факультативного, аналітичного елемента у структурі мовленнєвих жанрів чи гіпержанрів (наприклад, дошки оголошень, каталогів, статей новин, блогу, власне коментаря тощо) або як самостійного мовленнєвого жанру віртуального дискурсу. Це стане предметом наших подальших досліджень.

Література

1. Асмус Н. Лингвистические особенности виртуального коммуникативного пространства : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19. / Н. Асмус. – Челябинск, 2005. – 266 с.
2. Винокур Т. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Т. Винокур. – М. : Наука, 1993. – 172 с.
3. Галичкина Е. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках (на материале жанра компьютерных конференций) : автор. дис. ... канд. филол. наук. : спец. 10.02.20. / Е. Галичкина. – Волгоград, 2001. – 20 с.
4. Лещев С. Коммуникативное, следовательно коммуникационное : [монография] / С. Лещев. – М. : УРСС, 2002. – 171 с.
5. Лутовинова О. Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса / О. Лутовинова. – Волгоград : Издательство ВГПУ «Перемена», 2009. – 476 с.
6. Макаров М. Основы теории дискурса / М. Макаров. – М. : ИТДК «Гнозис», 2003. – 280 с.
7. Селютин А. Форум как жанр виртуального общения / А. Селютин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lib.csu.ru/vch/110/020.pdf>.
8. Трофимова Г. Языковой вкус интернет-эпохи в России (функционирование русского языка в Интернете: концептуально-сущностные доминанты) : [монография] / Г. Трофимова. – М. : Изд-во РУДН, 2008. – 300 с.
9. Золотова Г. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. Золотова, Н. Ониненко, М. Сидорова ; под. ред. Г. Золотовой. – М. : Наука, 2004. – 544 с.
10. Компанцева Л. Интернет-лингвистика: когнитивно-прагматический и лингвокультурологический подходы : [монография] / Л. Компанцева. – Луганск : Знание, 2008. – 528 с.
11. Подслухано // Соціальна група «ВКонтакте» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vk.com/club75455215>.
12. 7 ключей к роману «Мастер и Маргарита»: 74 года назад Михаил Булгаков внес последние изменения в свой великий роман «Мастер и Маргарита» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk-ua.facebook.com/kiev.klab/posts/1219251238103859:0>.

УДК 811.161.1'373

Піскунов О. В., Рябініна І. М.

РЕКОНСТРУКЦІЯ ПРАМОВНИХ СТАНІВ У СТУДІЯХ УЧЕНИХ КАЗАНСЬКОЇ ШКОЛИ ТА УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ 30-Х РР. ХХ СТ.

Розглянуто особливості моделювання мовної історії в працях учених Казанської школи І.О. Бодуена де Куртене і В.О. Богородицького та українських вчених 30-х рр. ХХ ст. Поряд з теорією «родовідного дерева», яка пояснювала походження мов індоєвропейської сім'ї шляхом поступового діалектного дроблення прамови та була представлена у вигляді схеми, що нагадувала гіллясте дерево, існувала і «хвильова» модель Й. Шміда, яка ілюструвала ідею поступовості переходів від одних мовних груп до інших і багатосторонність їх взаємозв'язків.

Ключові слова: реконструкція, дивергентно-конвергентний характер, модель, теорія «родовідного дерева», «хвильова» теорія.

Піскунов А. В., Рябинина И. Н. Реконструкция праязыковых состояний в работах ученых Казанской школы и украинских ученых 30-х гг. ХХ ст. – Статья.

Рассмотрены особенности моделирования языковой истории в трудах ученых Казанской школы И.А. Бодуэна де Куртене, В.А. Богородицкого и украинских ученых 30-х гг. ХХ ст. Наряду с теорией «родословного дерева», которая объясняла происхождение языков индоевропейской семьи путем постепенного диалектного деления праязыка и была представлена в виде схемы, которая напоминала ветвистое дерево, существовала и «волновая» модель И. Шмидта, которая иллюстрировала идею постепенности переходов от одних языковых групп к другим и многосторонность их связей.

Ключевые слова: реконструкция, дивергентно-конвергентный характер, модель, теория «родословного дерева», «волновая» теория.

Piskynov O. V., Ryabinina I. M. Reconstruction of the parent language states in the researches of the scientists of the Kazan school and Ukrainian scientists of the 30-ies of the XX century. – Article.

The article deals with modelling of language history in the works of scientists of Kazan linguistic school I.A. Baudouin de Courtenay, V.A. Bogoroditsky and the Ukrainian scholars of the thirties of the XX century. Alongside with the “language tree” theory that explained the origin of Indo-European languages by means of gradual dialect division of the parent language and looked in the form of the diagram similar to the branchy tree, the “wave” theory originated by J. Schmidt that presented the idea of gradual transfer from the definite language groups to the other groups and many-sidedness of their relations existed.

Key words: reconstruction, divergent-convergent character, model, language tree theory, wave theory.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Методика реконструкції в лінгвістиці – одна з пріоритетних проблем лінгвоісторіографії. Дослідники сходяться в тому, що методика моделювання мовної історії в працях мовознавців ХІХ – початку ХХ ст. виходила з теорії «родовідного дерева» та «хвильової» теорії. Б.А. Глинський зазначає, що в процесі прогресу науки модельне пояснення завжди переростає в немодельне, тобто пояснення через закон (теорію) власної предметної області об'єкта. У такому разі модельне пояснення не замінюється теоретичним поясненням, а поступово переростає в нього. Відбувається процес «демоделізації», що доводить відсутність абсолютної межі між модельним і теоретичним поясненням [10, с. 194–195]. Б.О. Серебренніков з виникненням «хвильової» теорії пов'язує зародження методів лінгвогеографії [22, с. 121–122]. Сучасні вчені зазначають, що модель «родовідного дерева» повинна бути охарактеризована як динамічна модель, що схематизує процес мовної дивергенції, а «хвильова» модель – як статична модель, що демонструє синхронні генетичні взаємозв'язки мов на певному етапі минулого; ці моделі доповнюють одна одну [13, с. 21–22].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Т.С. Шарадзенідзе зазначає, що наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. деякі лінгвісти піддають критиці принципи теорії спорідненості

та генеалогічної класифікації мов (Г. Шухардт, Й. Шмідт, І.О. Бодуен де Куртене), що зумовлене виникненням певних труднощів порівняльно-історичного вивчення споріднених мов, але від цих принципів не відмовляються. Досліджуючи мовну дивергенцію, вони виявили труднощі, які створюють змішані мови для встановлення спорідненості та генеалогічної класифікації. Однак твердження про змішаний характер усіх мов, як вважає Т. С. Шарадзенідзе, є дискусійним [27, с. 68, 71].

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є дослідження поглядів мовознавців Казанської школи І.О. Бодуена де Куртене та В.О. Богородицького і українських мовознавців 30-х рр., зокрема А.Ю. Кримського, П.О. Бузука, Є.К. Тимченка, К.Т. Німчинова, І.І. Огієнко, С.Й. Смаль-Стоцького, М.К. Грунського, В.М. Ганцова, Л.А. Булаховського щодо реконструкції прамовних станів. Зазначені вище моделі мовного розвитку в працях мовознавців Харківської та Московської шкіл були досліджені сучасними лінгвістами [11; 18], а праці учених Казанської школи та українських мовознавців 1930-х рр. потребують подальшого дослідження. У статті передбачається розв'язання таких завдань:

1) висвітлення теоретичних поглядів І.О. Бодуена де Куртене та В.О. Богородицького й українських мовознавців 30-х рр. на реконструкцію прамовних станів;

2) оцінка відповідних концепцій з позицій сучасного мовознавства.

Виклад основного матеріалу. Методика моделювання конкретних генетичних відношень між мовами на індоєвропейському матеріалі в компаративістиці другої половини XIX ст. спричинила виникнення моделі «родовідного дерева» А. Шлейхера, яка пояснювала походження мов індоєвропейської сім'ї шляхом поступового діалектного дроблення прамови та була представлена у вигляді схеми, що нагадувала гіллясте дерево, і «хвильової» моделі Й. Шмідта, яка ілюструвала ідею поступовості переходів від одних мовних груп до інших і багатосторонність їх взаємозв'язків. Отже, поряд із теорією «родовідного дерева» виникла заснована вже на принципі лінгвістичної безперервності теорія, яка моделювала походження мов у вигляді поступових переходів від одних мовних груп до інших на тлі тісного їх контактування (зважаючи саме на конвергенцію).

Розглянемо ставлення представників Казанської школи до теорії «родовідного дерева», «хвильової» теорії та теорії дивергентно-конвергентної еволюції мови. Треба підкреслити, що представники Казанської школи не мали однакової точки зору на проблему моделей мовного розвитку. І.О. Бодуен де Куртене відносив мовознавство до «історико-психологічних» наук, які користуються індуктивним методом; на думку мовознавця, «точне з'ясування якісного розвитку <...> залишається тільки благим побажанням, залишається тільки недосяжним ідеалом» [4, т. 1, с. 253]. При цьому в процесі вивчення мови важливішим є дослідження саме «живих» мов [4, т. 1, с. 349].

Щодо моделей мовного розвитку, то, за словами І.О. Бодуена де Куртене, він надає «рішучу перевагу так званій «теорії хвиль» перед «теорією родовідного дерева», але тут же лінгвіст відзначає ваду першої, коли «мова розглядається <...> як щось незалежне від людини», закидаючи той факт, що так «звані мови не мають дійсного існування» [4, т. 2, с. 187–188]. Як на недоліки «теорії хвиль» мовознавець вказує на мовне спілкування та фактор географічний, які тим чи іншим чином були притаманні реконструйованим мовам [4, т. 2, с. 187–188].

Однак слід звернути увагу на деякі студії І.О. Бодуена де Куртене, у яких можна прослідкувати схильність до дивергентного характеру реконструкції. Мовознавець на матеріалі польської мови досліджує зміни, «коли в результаті намагання до полегшення в напрямку центробіжного, в напрямку фонаційному наступив розпад першопочаткового голосного звуку *e* на два, на *e* і на *o*: *o* розвинулось перед «твердими» передньоязиковими приголосними звуками, тобто перед *t, d, s, z, n, l, r*, а *e* залишилось в усіх інших сполученнях, перш за все перед «м'якими» передньоязиковими приголосними звуками *c', dz', s', z', n', l', r' > r(ri)*» [4, т. 1, с. 238].

В.О. Богородицький також звертався до дивергентної моделі мовного розвитку, коли йдеться про історичний розвиток російської мови: «Справді, арієвропейська прामова, як кожна мова, повинна була у своєму розвитку сформувати діалекти, які все більш розходилися між собою і перетворились на самостійні мови, які, у свою чергу, послужили прामовами нових мовних гілок» [2, с. 384].

На фонетичному рівні В.О. Богородицький наводив приклади, що показують дивергентно-конвергентний характер змін звуків, які з часом стали історичними чергуваннями. Так, мовознавець подав приклади «розгалуження (дивергенції) одного початкового звука на два і більше звуків (напр. *o* на *o, â* і *ъ* або *к* на *к* і *ч*), але <...> звукові зміни можуть вести також до збігу (конвергенції) двох і більше звуків різного походження в одному звуці» [2, с. 64, 131]. В.О. Богородицький наводить повноголосні форми як приклад дивергенції [2, с. 94, 131], а також надає приклади конвергентних процесів. Так, лінгвіст реконструює появу деяких приголосних на слов'янському ґрунті від праіндоєвропейських звуків.

Як приклад реалізації дивергентної моделі на фонетичному рівні можна навести розвиток *ъ* і *ь*, коли «короткі голосні *ъ (ÿ)* і *ь (i)*, які знаходяться в різних позиціях в слові, змінюються в двох різних напрямках, а саме: ті короткі *ъ* і *ь*, які знаходились в кінці слова або в інших слабких позиціях, поступово слабіли і нарешті зникали, а ті, які посідали сильну позицію в слові, поступово посилювались, змінючись в напрямку до голосних *o* і *e*» [2, с. 421].

Учені Казанської школи моделювали вищезазначені дивергентно-конвергентні процеси на основі виділення етапів еволюції звуків, причому найдавніші етапи вони реконструювали в дусі дивергентної теорії «родовідного дерева» з віднесенням архетипів і фонетичних законів до праіндоєвропейського, балто-слов'янського, праслов'янського, «спільноруського» етапів [2, с. 383–385]. Згідно з В.О. Богородицьким, ми маємо «мову праруську, яка розпалась на два головні діалекти – північний і південний» [2, с. 417–419]. Процедура реконструкції у працях учених Казанської школи передбачає послідовний ретроспективний розгляд фонетичних змін від «арієвропейської прамови» (праіндоєвропейської) до «литво-слов'янської» (балто-слов'янської), «слов'янської прамови» (праслов'янської), «руської прамови» (прасхіднослов'янської) [2, с. 385–431] до історичного часу, який мовознавець датує XI сторіччям. При цьому В.О. Богородицький, розглядаючи фонетичні зміни епохи «литво-слов'янської єдності» (балто-слов'янської), вказує на необхідність «досліджувати мовні процеси в тій і в іншій гілці окремо, начебто тимчасово припускаючи, що кожна з них розвинулась самостійно з прамови; при цьому явища повинні розміщуватися за епохами, по-

чинаючи від прамовного арієвропейського стану і до пізнішого» [2, с. 390]. Мовознавець встановлював схожі звукові явища, порівнюючи явища з різних мов. Але, як відмічають сучасні мовознавці, В.О. Богородицький не об'єднував типологічні та порівняльно-історичні дослідження [1, с. 175]. Як доказ можна навести висловлення стосовно мети дослідження, коли необхідно «йти все далі й далі в глибину часів, до виявлення глотогонічних питань і до гіпотетичної побудови загального родовідного дерева людських мов» [3, с. 9–10].

Певним внеском у мовознавчі дослідження стали твердження українських учених про методи дослідження історії мовних явищ.

М.К. Грунський наголошував, що «метода порівняння розгортає найширші перспективи <...> і оця порівняльна метода з генетичним характером тільки і дасть змогу ввійти в життя самого слова» [12, с. 11].

На думку П.О. Бузука, «історичне вивчення мови, що відбувається її минуле життя, є в той же час порівняльним» [5, с. 104]. Іншим підтвердженням думки П.О. Бузука про поєднання історичного та порівняльного аспектів при дослідженні історії мовних явищ може бути таке твердження: «той самий порівняльний метод, який, проте, мусить перевірювати свої висновки методом історичним» [7, с. 8]. Мовознавець вказує на додаткові завдання цього методу, а саме «спостереження над так званими винятками з того чи іншого звукового закону, аналіз лексичних стосунків слов'янських мов з іншими мовами і наслідків, здобутих слов'янською археологією» [7, с. 8]. Це підкреслюють і сучасні лінгвісти [21, с. 58].

Можна стверджувати, що таке трактування методу певною мірою перекликається з твердженнями представників Московської школи. Подібної точки зору дотримувалися П.Ф. Фортунатов [25, с. 24], О.О. Шахматов [26, с. 14], В.К. Поржезинський [20, с. 1].

На переваги порівняльно-історичного методу вказує К.Т. Німчинов. На думку мовознавця, «прамова є пункт-осередок зародження й поширення певних мовних явищ», але далі він дотримується дельбрюківського розуміння прамови, а саме «більш чи менш зручної гіпотези, зручної для пояснення цілого ряду мовних фактів». [17, с. 20–21]. І в цьому дослідженні мовних фактів, за словами лінгвіста, «найкориснішим, найточнішим знаряддям відкривати закономірність і розподіл явищ звукового розвитку буде метод історично-порівняного вивчення поодиноких ізоглос» [17, с. 21].

На відміну від представників Харківської та Московської лінгвістичних шкіл, які намагалися отримати достовірні результати шляхом реконструкції «проміжних прамов», українські мовознавці 30-х рр. ХХ ст. мали дещо іншу точку зору в аспекті прамови та її відтворення.

К.Т. Німчинов вказує на існування східнослов'янської прамови: «східнослов'янський язик мав дуже коротку добу свого існування, та незабаром після виділення зі спільного слов'янського праязика в ньому позначилися діалектні відміни» [17, с. 38–39]. Він вважав реальним фактом існування прасхіднослов'янської (давньоруської) мови, але вона існувала дуже короткий час [17, с. 38–39].

П.О. Бузук робить огляд концепцій і надає таке визначення терміну «прамова»: «група схожих мов з'явилась з однієї спільної мови, яку ми називаємо прамовою». Одночасно мовознавець робить закид про гіпотетичність відтворення прамови, оскільки існує брак документальних свідочств [5, с. 105; 6, с. 172]. На слов'янському ґрунті П.О. Бузук виділяє праслов'янську мову, якій передувала епоха балто-слов'янської єдності [5, с. 108–109; 6, с. 176–177]. А характеризуючи праслов'янську мову, П.О. Бузук вказує на складність і неоднорідність праслов'янської мови; відтворити мовні процеси праслов'янської мови можливо «тільки в період, який передував її розпаду на окремі наріччя» [5, с. 109; 6, с. 177]. Більш глибоке вивчення праслов'янської мови можливе шляхом залучення даних індоєвропеїстики [5, с. 109].

У спільній праці з О.О. Шахматовим А.Ю. Кримський визнає існування «спільноруської прамови» [15, с. 24].

С.Й. Смаль-Стоцький скептично ставився до прамови, характеризуючи її як «тільки зіставлення до купи того, що слов'янським наріччям чи мовам в означеній давнішій чи пізнішій добі їх розвитку було спільним і що аналіз мовний добуває із прикмет, одержаних в пізніших часах, а не втрачених» [23, с. 86]. Щодо процедури реконструкції мовознавець висловлює думку, що «зреструктурувати праслов'янську мову не можна, і це не є ані предметом, ані завданням науки» [23, с. 99].

І.І. Огієнко виділяє праслов'янську (спільнослов'янську) прамову [19, с. 141–147] і відкидає існування спільноруської прамови [19, с. 149–150]. Він вважає, що українська, білоруська та російська мови існували окремо. Мовознавець красномовно дає назву розділу «Спільної «русської» мови ніколи не було» [16, с. 26–28].

Схожої точки зору дотримується і Є.К. Тимченко, який застерігає, що «ми не потребуємо вже творити мовних міфів у постаті праруської, прапівденнослов'янської та празахіднослов'янської мови, бо з наукового погляду такі фікції не тільки не потрібні, ба навіть шкідливі, не вносячи нічого в розуміння мовних явищ, вони творять тільки фальшиві генеалогії та підпирають політичні аспірації» [24, с. 43].

В.М. Ганцов піддавав критиці шахматовську концепцію спільної праруської мови, яка є «докладна логічно, разом з тим дуже нереальна, бо

зв'язана з єдністю етнічною, вимагає для спільного мовного життя обмеженості територіальної та занадто штучно прив'язує до короткої спільної праруської доби <...> всі аналогічні явища у східнослов'янських мовах» [9, с. 236; 14].

Л.А. Булаховський піддавав сумніву тезу, «що в X–XIII ст. східнослов'янська мова ще була мало розчленована на діалекти» [8, с. 6].

Висновки. Отже, можна зазначити, що І.О. Бодуен де Куртене та В.О. Богородицький при моделюванні мовної історії слов'янських мов зверталися до практики дивергентно-конвергентного пояснення мовних фактів. Перспективи подальших досліджень у цій галузі є очевидними з огляду на постійне поповнення запасу фактичного матеріалу, яке вимагає нових узагальнень і висновків у цій галузі.

Література

1. Березин Ф.М. История лингвистических учений / Ф.М. Березин. – М. : Высш. школа, 1975. – 304 с.
2. Богородицкий В.А. Общий курс русской грамматики. Из университетских чтений / В.А. Богородицкий. – Изд. 4-е, доп. – Т. VI. – Казань, 1913. – 553 с.
3. Богородицкий В.А. О научных задачах татарского языкознания / В.А. Богородицкий. – Казань : Татгосиздат, 1935. – 15 с.
4. Бодуэн де Куртене И.А. Избранные труды по общему языкознанию : в 2 т. / И.А. Бодуэн де Куртене. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – Т. 1. – 1963. – 384 с. – Т. 2. – 1963. – 391 с.
5. Бузук П.А. Очерки по психологии языка / П.А. Бузук. – Одесса, 1918. – 140 с.
6. Бузук П.А. Основные вопросы языкознания / П.А. Бузук. – 2-е изд. – М., 1924. – 218 с.
7. Бузук П.О. Нарис історії української мови. Вступ. Фонетика і морфологія, з додатком історичної хрестоматії / П.О. Бузук. – К., 1927. – 98 с.
8. Булаховский Л.А. Исторический комментарий к литературному русскому языку / Л.А. Булаховский. – 2-е изд. – К., 1939. – 323 с.
9. Ганцов В.М. Коротка історія української мови. 1. Вступ і звучання / В.М. Ганцов ; Видання етнологічно-діалектичної секції Одеської комісії краєзнавства при ВУАН // Записки історико-філологічного відділу Української Академії наук. – 1925. – Кн. V. – С. 252–267.
10. Глинский Б.А. Моделирование как метод научного познания: гносеологический аспект / Б.А. Глинский, Б.С. Грязнов, Б.С. Дынин, Е.П. Никитин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1965. – 248 с.
11. Глущенко В.А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / В.А. Глущенко ; відп. ред. О.Б. Ткаченко ; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – Донецьк, 1998. – 222 с.
12. Груньський М.К. Основи та проблеми сучасної лінгвістики / М.К. Груньський // Записки історико-філологічного відділу Української Академії наук. – 1929. – Кн. XXIII. – С. 1–18.
13. Климов Г.А. Методика лингвогенетических исследований (Введение) / Климов Г.А. ; отв. ред. Б.А. Серебренников // Общее языкознание: методы лингвистических исследований. – М. : Наука, 1973. – С. 9–33.
14. Ковалів П.К. Основи формування української мови в порівнянні з іншими східнослов'янськими мовами / П.К. Ковалів // Історія української мови : хрестоматія. – К. : Либідь, 1996. – С. 226–250.
15. Кримський А.Ю. Українська мова, звідки вона взялася і як розвивалася / А. Кримський // А.Ю. Кримський, О.О. Шахматов / Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської стародавнини XI – XVIII вв. – К. : Друкарня Української академії наук, 1924. – С. 87–128.
16. Мосенкіс Ю.Л. Українська мова у євразійському просторі: Трипільська генеза милозвучності та віддалені родинні зв'язки / Мосенкіс Ю.Л. – К. : Видавничий дім А + С, 2006. – 224 с.
17. Німчинов К.Т. Український язык у минулому і тепер / К.Т. Німчинов. – 2-е вид. – К. : Державне вид-во України, 1926. – 90 с.
18. Овчаренко В.М. Теорія «родовідного дерева» та «хвильова» теорія в українському мовознавстві (XIX ст. – 20–30-х рр. XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / В.М. Овчаренко. – Донецьк, 2003. – 20 с.
19. Огієнко І.І. Історія української літературної мови / І.І. Огієнко // Історія української мови : [хрестоматія] / упор. С.Я. Єрмоленко, А.К. Мойсієнко. – К. : Либідь, 1996. – С. 137–160.
20. Поржезинский В.К. Важнейшие моменты в истории сравнительного языковедения. (Пробная лекция, прочитанная в Моск. ун-те в окт. 1895 г.) – Варшава, 1897. – 26 с.
21. Романович Е.М. П.А. Бузук / Е.М. Романович, Е.К. Юревич. – Мінск : Выдавецтва «Навука і техника», 1969. – 104 с.
22. Серебренников Б.А. Методы лингвогеографических исследований / Б.А. Серебренников // Общее языкознание. Методы лингвистических исследований / ред. Б.А. Серебренников. – С. 120–167.
23. Смаль-Стоцький С.Й. Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення / С.Й. Смаль-Стоцький // Історія української мови : [хрестоматія] / упор. С.Я. Єрмоленко, А.К. Мойсієнко. – К. : Либідь, 1996. – С. 48–119.
24. Тимченко Є.К. Слов'янська єдність і становище української мови в слов'янській родині / Є.К. Тимченко // Історія української мови : [хрестоматія] / упор. С.Я. Єрмоленко, А.К. Мойсієнко. – К. : Либідь, 1996. – С. 38–48.
25. Фортунатов Ф.Ф. Сравнительное языковедение: общий курс // Ф.Ф. Фортунатов / Избр. труды : в 2 т. – М. : Учпедгиз, 1956. – Т. 1. – С. 21–197.
26. Шахматов А.А. Введение в курс истории русского языка. Исторический процесс образования русских племен и наречий / А.А. Шахматов. – Петроград, 1916. – Ч. 1. – 146 с.
27. Шарадзенидзе Т.С. Родство языков, процессы дивергенции, конвергенции и соответствующие им классификации языков / Т.С. Шарадзенидзе / Теоретические основы классификации языков мира. Проблемы родства / ред. Б.А. Серебренников. – М. : Наука, 1982. – С. 63–107.

УДК 811.161.1'38'36

Попов С. Л.

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ НЕРЕГУЛЯРНЫХ ГРАММАТИЧЕСКИХ ВАРИАНТОВ ПЕРЦЕПТИВНО-АРГУМЕНТАЦИОННЫМ МЕТОДОМ: СИНТАКСИЧЕСКИЕ ВАРИАНТЫ «ВИДНО ДЕРЕВНЮ – ВИДНА ДЕРЕВНЯ», «СЛЫШНО ПЕСНЮ – СЛЫШНА ПЕСНЯ»

В статье представлено применение перцептивно-аргументационного метода дифференциации грамматических вариантов: проверяется достоверность традиционных дифференцирующих аргументов и применяется аргумент прямой эмпирической верификации маркеров определенной семантической характеристики в эксплицитных контекстах.

Ключевые слова: грамматическая вариантность, семантика, эксплицитность и имплицитность, восприятие, аргументация.

Попов С. Л. Диференціація нерегулярних граматичних варіантів перцептивно-аргументаційним методом: синтаксичні варіанти «видно деревню – видна деревня», «слышно песню – слышна песня». – Стаття.

У статті презентується застосування перцептивно-аргументаційного методу диференціації граматичних варіантів: перевіряється достовірність традиційних диференційних аргументів, і застосовується аргумент прямої емпіричної верифікації маркерів певної семантичної характеристики в експліцитних контекстах.

Ключові слова: граматична варіантність, семантика, експліцитність та імпліцитність, сприйняття, аргументація.

Popov S. L. Differentiation of irregular grammatical variants by means of perceptually-argumentative method: syntactic variants «видно деревню – видна деревня», «слышно песню – слышна песня». – Article.

The article presents the application of perceptually-argumentative method of differentiation of grammatical variants: reliability of the traditional distinguishing arguments is being tested, and the argument of direct empirical verification of certain semantic characteristic markers in explicit contexts is being applied.

Key words: grammatical variability, semantics, explicitness and implicitness, perception, reasoning.

Постановка проблемы. Дифференциация грамматических вариантов – проблема всегда актуальная. Уже более полувека такой дифференциацией занимается специальная лингвистическая дисциплина – ортология. Однако до последнего времени ортологи не предлагали специфического и в то же время универсального для данной сферы грамматики метода дифференциации грамматических вариантов, что нередко приводило к достаточно широко обсуждаемой субъективности кодификаторских оценок [3, с. 55; 5, с. 576]. Относительно недавно мы предложили такой метод, назвав его перцептивно-аргументационным по причине учета при его разработке сведений о восприятии и аргументации, и применили его при дифференциации русских регулярных грамматических вариантов, условившись считать регулярными варианты, представленные не менее чем тремя бинарными оппозициями [4, с. 162, 176-188].

Целью статьи является демонстрация возможности и необходимости применения перцептивно-аргументационного метода дифференциации к заявленным в названии статьи нерегулярным грамматическим вариантам, результатом чего является отнесение представляемого ими типа к уже известной парадигме регулярных грамматических вариантов. Поставленная цель обуславливает постановку таких задач, как понятийное отграничение исследуемых вариантов от парадигматически близких им путем описания синтагматических особенностей изучаемых вариантов, представление основных принципов перцептивно-аргументационного метода дифференциации грамматических вариантов и практическое применение

данного метода к дифференциации исследуемых вариантов.

Изложение основного материала. Варианты *видно – видна* и *слышно – слышна* в ортологической литературе рассматриваются в одной понятийной группе с *заметно – заметна* и *нужно – нужна* [1, с. 57]. Однако варианты типа *заметно растерянность*, в отличие от *заметна растерянность*, и тем более *(мне) нужно книгу*, в отличие от *(мне) нужна книга*, не настолько распространены и, более того, нормативны, чтобы ставить их в один ряд с частотными и нормативными вариантами типа *видно деревню* и *слышно песню*, отражающими хорошо известную приоритетность зрительного восприятия и уступающую ей приоритетность восприятия слухового. Варианты *заметно – заметна* тоже отражают зрительное восприятие, но в одном, не самом распространенном его аспекте, ведь, как эмпирически достоверно известно, замечают намного реже, чем видят. Это подтверждается следующими наблюдениями. Варианты *видно*, *заметно* и *слышно* могут быть пропозициональными предикатами (здесь и далее – примеры из «Национального корпуса русского языка», сохраненные в том оформлении, в котором они даны на этом электронном ресурсе):

Видно было, что он задыхается от волнения [Запись LiveJournal (2004)];

Сверху из окна артистической было видно, как он бежит от памятника Чайковскому и катит виолончель [Сати Спивакова. Не всё (2002)];

И хотя питерский Дюша не пьёт, сразу стало видно, кто тут главный [Дуня Смирнова. Октябрьская железная дорога (1997) // «Столица», 13.05.1997];

Многие играли соло, но немногие способны были играть так, чтобы было **видно**: этот музыкант может быть солистом [Сати Спивакова. *Не всё* (2002)];

Сразу **видно** – человек мыслит кадрово, а не сюжетно, чем и отличалось то кино от современного [Алексей Балабанов: «Я снимаю не для вечности» (2002) // «Культура», 01.04.2002];

– Вылетайте, – заговорил Азazelло в трубке, и по тону его было **слышно**, что ему приятен искренний, радостный порыв Маргариты, – когда будете пролетать над воротами, крикните: «Невидима!» [М. А. Булгаков. *Мастер и Маргарита, часть 2 (1929–1940)*];

И не только объяснить, но и чтобы стало **слышно**, как я пою, как Элвис [Евгений Гришковец. *ОдноверЕмЕнно* (2004)];

За столом у Реформатских, Ляпуновых, у всех друзей только и **слышно** было, куда ехать, в какой научный центр, где будем строить науку, по каким новым правилам будем там жить, какие принципы положим [Даниил Гранин. *Зубр* (1987)];

Было **заметно**, что здесь, на суше, капитан-шеф-повар в своей, так сказать, тарелке, как на ресторанной кухне [Александр Дорофеев. *Эле-Фантик* // «Мурзилка», 2003];

Мать вышла из ванной, и сразу стало **заметно**, как она вымотана, похудела и угрюма [Дина Рубина. *На солнечной стороне улицы* (1980–2006)].

Но, в отличие от варианта **заметно**, варианты **видно** и (менее частотно) **слышно** могут характеризоваться предикативной безобъектной самодостаточностью:

Вообще-то людям снизу плохо **видно**. И оценить олигархов они не в состоянии [Елена Костюк. *Сверхбедные против сверхбогатых* (2003) // «Время МН», 30.07.2003];

Поздний вечер, созревают и уплотняются сумерки, но ещё не темно и **видно** хорошо, разборчиво [В. Г. Распутин. *Новая профессия* (1998)];

– Алё! Это телевидение? – закричал кто-то. – Плохо **слышно**! Мы, врачи «скорой помощи», решили присудить приз кукольному дому! [Людмила Петрушевская. *Маленькая волшебница* // «Октябрь», 1996].

В свою очередь более «активный» вариант **видно**, в отличие от менее «активного» варианта **слышно**, может выступать:

– в качестве вводного слова:

С юмором, **видно**, у нас стало совсем бедновато, а вот «развлекалок» – хоть отбавляй [Осень начинается весной (2002) // «Культура», 08.04.2002];

Тотчас в подворье напротив залаяла, **видно**, малая визгливая собачонка; от её лая ещё тревожнее стало на душе у Гусакова [Василь Быков. *Болото* (2001)];

– в составе сравнительной конструкции:

Как видно из репортажей со съёмок (записаны на дисках), актёры работают с полной отдачей [Валерий Кичин. *Поэзия компьютера* (2002) // «Известия», 2002.04.26];

Как видно из данных этой таблицы, продукция, полученная от ЛПХ, служит большим подспорьем в питании семьи [Личные подсобные хозяйства населения: состояние и перспективы // «Вопросы статистики», 2004];

– и в составе частотного фразеологизма (в том числе со свойственной ему инверсией **видно** и глагола-связки):

Несколько дней перекантоваться, а **там видно будет** [Андрей Волос. *Недвижимость* (2000) // «Новый Мир», 2001];

– Что мы будем сейчас гадать? **Там видно видно**... Ну, что ты задумался? [Анатолий Рыбаков. *Тяжелый песок* (1975-1977)].

Что касается варианта (мне) **нужно книгу**, то он не только не имеет семантики чувственного восприятия, что делает его «чужим» в ряду с показателями зрительного и слухового восприятия, но и выглядит просторечным окказионализмом.

Применяемый в показанном ниже исследовании перцептивно-аргументационный метод дифференциации грамматических вариантов предусматривает следующие действия. Приводится аргумент, традиционно дифференцирующий рассматриваемые грамматические варианты, и определяется его тип. Проверяется достоверность традиционного аргумента. Если выясняется, что традиционный аргумент, дифференцирующий пару грамматических вариантов, представляет собой сочетание прямой эмпирической верификации (ПЭВ), основанной на альтернативно-императивном, обоснованно приемлющем один вариант и отвергающем другой, или альтернативно-диспозитивном, обоснованно приемлющем оба варианта при определенных условиях, восприятию (АИВ или АДВ) (об этих и эволюционно предшествующих им синкретичном и поверхностном видах восприятия см. [4, с. 109–140]), и абсолютное логическое обоснование (АЛО), то есть аргумент ПЭВ(АИВ)иАЛО или ПЭВ(АДВ)иАЛО, он признается «непротиворечивым» и примерами употребления не подтверждается (о прямой эмпирической верификации и логическом обосновании как двух наиболее убедительных типов аргументов см. [2, с. 25–28, 51–73]). Если выясняется, что традиционный аргумент, дифференцирующий пару грамматических вариантов, не представляет собой ПЭВ(АИВ)иАЛО или ПЭВ(АДВ)иАЛО, то есть оказывается ПЭВ(СВ)иОЛО, ПЭВ(ПВ)иОЛО (где СВ – синкретичное восприятие, ПВ – поверхностное восприятие, а ОЛО – относительное логическое обоснование), то демонстрируется «противоречие» традиционного аргумента и выдвигается «новый аргумент» – ПЭВ(АИВ)иАЛО

или ПЭВ(АДВ)иАЛО, который подтверждается примерами употребления.

Метод имеет два аспекта применения в зависимости от разновидности грамматических вариантов, которые могут различаться либо семантически / стилистически – в пределах нормы, либо только стилистически – как нормативный и – просторечный или устаревший – ненормативный. В этой статье мы рассматриваем две пары вариантов с семантическими различиями (весьма очевидный для компетентных носителей языка «аргумент ко вкусу» [2, с. 135–140], актуальный для описания стилистических различий, в данном случае нефункционален). Поэтому ограничимся рассмотрением той части метода, которая касается дифференциации грамматических вариантов с семантическими различиями.

В данном случае ПЭВ(АИВ) или ПЭВ(АДВ) представляет собой реализацию возможности убедиться в том, что фиксируемые парные дифференциальные признаки регулярно подтверждаются характерными для каждого из них однословными или неоднословными контекстными показателями – носителями семантических характеристик, которые мы по традиции называем маркерами. То есть внимание обращается на эксплицитное, эмпирически верифицируемое контекстное окружение, включающее маркеры той или иной семантической характеристики. Апеллирование к таким маркерам представляет собой дедуктивное доказательство: от общего утверждения – к частным его подтверждениям. Данное дедуктивное доказательство подкрепляется приемом дистрибутивного анализа – субституцией, подстановкой вместо рассматриваемого варианта его оппонента при том же контекстном окружении (содержащем те же маркеры) с целью эмпирически достоверного подтверждения / неподтверждения возможности такой подстановки. Если возможность субституции данными примерами не подтверждается, рассматриваемый вариант и его оппонент признаются имеющими семантическое различие, которое в таком случае конкретизируется.

Маркеры могут быть первостепенными и второстепенными. Первостепенность маркера (ПСМ) наблюдается, например (здесь и далее маркеры подчеркнуты), в корректности фразы *Не найдено никаких документов* при некорректности субституции *Не найдены никакие документы*, а также, соответственно, в корректности фразы *Эти важные документы не найдены* при некорректности субституции *Этих важных документов не найдено*. Причина ПСМ заключается в запрещающей субституцию семантической стабильности маркеров *никакие* (это показатель абстрактности, а никак не конкретности) и *эти* (это показатель конкретности, а никак не абстрактности). Субституция в данных примерах вряд ли возможна (как

приводящая к некорректности фраз) по причине несовместимости форм со значениями конкретно-абстрактности и абстрактности с маркерами соответственно абстрактности и конкретности. Второстепенность маркера (ВСМ) наблюдается, к примеру, во фразе *Важные документы, посвященные этому вопросу, не найдены*. В данном случае причастный оборот в определенной степени конкретизирует понятие важных документов. Следовательно, указанный оборот имеет значение конкретности и на этом основании не только может, но и должен считаться маркером конкретности *важных документов*. Однако очевидность этого маркера нельзя признать первостепенной, поскольку здесь имеется возможность субституции *Важных документов, посвященных этому вопросу, не найдено*. В такой фразе с формами родительного падежа (Р.), привносящими значение абстрактности, поскольку этому вопросу могут быть посвящены разные, а не только конкретные важные документы, и это подтверждается возможностью органичного ввода в эту фразу абстрактного маркера, например *никаких: Никаких важных документов, посвященных этому вопросу, не найдено*, – причастный оборот поддается этой абстрактности и «теряет в весе конкретности», однако маркером абстрактности все же не становится. Из-за нестабильности конкретности, приводящей к допустимости субституции, в конструкции с формами именительного падежа (И.) данный причастный оборот выглядит не первостепенным, а второстепенным маркером конкретности *важных документов*. Однако такая второстепенность (и в показанном ниже исследовании она не представлена) не означает, что примеры с ВСМ следует принципиально исключить из сферы внимания как не до конца убедительные.

Поскольку во многих случаях маркеры в контекстах отсутствуют, как, например, во фразах *Вчера нашим новым начальником документы не найдены – Вчера нашим новым начальником документов не найдено* (в этих фразах первые четыре слова не являются маркерами конкретности или абстрактности документов), абсолютно значимыми эти контексты не признаются, но учитывается, что существует логически обоснованная возможность невыраженные маркеры считать подразумеваемыми, то есть присутствующими в контексте имплицитно. Поэтому, признавая отсутствие такого опыта, как верифицируемость формальной выраженности маркеров содержательных характеристик грамматических вариантов (обеспечиваемой эксплицитностью контекста), при констатации имплицитности таких маркеров корректно не утверждать, а только индуктивно допускать такую имплицитность.

Понятно, что ПЭВ имплицитности, то есть чего-то формально не выраженного, невозможна,

однако своего рода ПЭВ применима и в данном случае: методом от противного. Потенциально имплицитные контексты, которые не содержат маркеров, имеющих в эксплицитных контекстах, приводятся для ПЭВ того, что в потенциально имплицитном контексте отсутствуют другие маркеры, важные для дифференциации вариантов. Если в потенциально имплицитном контексте таких других маркеров нет, допускается, что маркеры-дифференциаторы, характерные для эксплицитных контекстов, содержатся в нем имплицитно. С позиций теории аргументации такое индуктивное допущение является косвенной эмпирической верификацией [2, с. 28-29; 4, с. 172], которая не является абсолютно доказательным способом убеждения, однако такое несто процентное доказательство имеет большую научную ценность, нежели его отсутствие.

В ряде случаев в ортологической практике наблюдается негативное последствие свойственно-го структурализму внимания к описательности в ущерб объяснительности, что выражается в отсутствии логического обоснования (ЛО). Это отсутствие устраняется применением абсолютного логического обоснования (АЛО).

Прежде чем приступить к заявленному описанию дифференциации, следует сделать две важные оговорки. Во-первых, мы не рассматриваем сочетания этих вариантов с отрицанием «не», поскольку оно может обуславливать другие формы управления, например *видно землю*, но *не видно земли*. Во-вторых, в ходе исследования мы не учитываем случаи, когда предикативы *видно* и *слышно* управляют существительными среднего рода, поскольку в этих случаях нейтрализуются формы предикативов на *-о* и кратких прилагательных с флексией *-о*, определяющих существительные ср. р.:

На каждой странице видно высокое следственное и оперативное мастерство [Ю. О. Домбровский. Факультет ненужных вещей, часть 2 (1978)];

Можешь из кухни поглядеть, там всё видно [Ю. О. Домбровский. Ручка, ножка, огуречик (1977)];

Женщина в свете одинокого софита медленно поворачивается – даже в последних рядах огромного амфитеатра слышно тяжёлое дыхание уставшей танцовщицы... [Эльмар Гусейнов. Балалайка и трусы. Парижские театральные премьеры: новое прочтение русской классики (2001) // «Известия», 24.12.2001].

Результаты применения перцептивно-аргументационного метода дифференциации исследуемых грамматических вариантов имеют следующий вид.

Традиционный аргумент – ПЭВ(ПВ)безЛО: В.А. Ицкович констатирует наличие личной с су-

ществительным в И. (*видна деревня*) и безличной с существительным в винительном падеже (В.) (*видно деревню*) конструкций и этим сформулированным в морфологических и синтаксических терминах различием ограничивается, никак не объясняя узуальное различие между этими конструкциями [1, с. 57].

Противоречие: узуальное различие между этими конструкциями подменяется грамматическим различием между ними, вследствие чего носители языка, пытающиеся воспользоваться данной орторекомендацией, не могут уяснить, в каких случаях им употреблять такую личную и в каких – такую безличную конструкцию.

Новый аргумент – ПЭВ(АДВ)иАЛО (разрешение противоречия): подлежащее как агенс семантически значимее дополнения как объекта и в сочетании со сказуемым – кратким прилагательным является главным словом (известное убеждение о равноправной «корреляции» подлежащего и сказуемого мы вслед за Ю. В. Фоменко [6, с. 151-154] не разделяем), поэтому данное их сочетание обозначает более точное, то есть конкретное, зрительное (*виден, видна, видны*) или слуховое (*слышен, слышна, слышны*) восприятие. Дополнение как объект семантически менее значимо в сравнении с агенсом и в сочетании с предикативом ему подчиняется, поэтому данное их сочетание обозначает менее четкое, то есть абстрактное, зрительное (*видно*) или слуховое (*слышно*) восприятие. Таким образом, личная конструкция «краткое прилагательное – сказуемое согласуется с формой И.» имеет значение конкретности, а безличная конструкция «предикатив управляет формой В.» имеет значение абстрактности кого / чего-либо воспринимаемого зрительно и на слух.

Эксплицитные контексты

Дедуктивно доказательные примеры конкретной семантики:

В нации совершенно ясно виден раскол, причём раскол не по какой-то одной линии [Дмитрий Волков, Владимир Сунгоркин. Кухня управляемой демократии // «Отечественные записки», 2003]. Маркеры представляют собой конкретные характеристики раскола: с точки зрения его восприятия и с точки зрения его сущности. ПСМ: субституция с применением сочетания *видно раскол* вряд ли возможна по причине несовместимости семантики абстрактности воспринимаемого, выраженной таким сочетанием, с семантикой конкретности воспринимаемого у показанных маркеров.

Правда, иногда тенденция видна слишком явно, как в опубликованном в февральском номере рассказе Григория Петрова «Крестный ход», повествующем о мироточивой иконе святого царя-заступника Николая II, историях из жизни его семьи на фоне «жестокостей истории» [Алексей Краевский. Журналы и поклонники // «Октябрь»,

2003]. Маркер представляет собой конкретную характеристику тенденции: с точки зрения ее восприятия и с точки зрения ее показанной в сравнении сущности. ПСМ: субституция с применением сочетания *видно тенденцию* вряд ли возможна по причине несовместимости семантики абстрактности воспринимаемого, выраженной таким сочетанием, с семантикой конкретности воспринимаемого у показанного маркера.

Зато им мы видны, как на ладони [Александр Зайцев. *Загадки эволюции: Краткая история глаза* // «Знание – сила», 2003]. Маркер представляет собой конкретную, выраженную фразеологизированным сравнительным оборотом перцептивную характеристику описываемых субъектов. ПСМ: субституция с применением сочетания *нас видно* вряд ли возможна по причине несовместимости семантики абстрактности воспринимаемого, выраженной таким сочетанием, с семантикой конкретности воспринимаемого у показанного маркера.

Через телефонный провод явственно был слышен этот вздох облегчения [Борис Екимов. *Пиночет* (1999)]. Маркер представляет собой конкретную качественную характеристику слухового восприятия вздоха. ПСМ: субституция с применением сочетания *слышно вздох* вряд ли возможна по причине несовместимости семантики абстрактности воспринимаемого, выраженной таким сочетанием, с семантикой конкретности воспринимаемого у показанного маркера.

Только бой начнется, уже слышна команда: «Отступить: в тылу немцы» [Александр Сегаль. *Война, как она есть* // «Звезда», 2003]. Маркер представляет собой конкретную характеристику слышимой команды. ПСМ: субституция с применением сочетания *слышно команду* вряд ли возможна по причине несовместимости семантики абстрактности воспринимаемого, выраженной таким сочетанием, с семантикой конкретности воспринимаемого у показанного маркера.

Но голоса были слышны хорошо, поэтому по репликам можно было идентифицировать их без труда [Виктор Пелевин. *S.N.U.F.F* (2011)]. Маркеры представляют собой конкретные характеристики голосов: с точки зрения восприятия их громкости и с точки зрения их идентификации. ПСМ: субституция с применением сочетания *голоса слышно* вряд ли возможна по причине несовместимости семантики абстрактности воспринимаемого, выраженной таким сочетанием, с семантикой конкретности воспринимаемого у показанных маркеров.

Дедуктивно доказательные примеры абстрактной семантики:

Стоит эшелон... вдалеке, вагоны открыты, там видно солдат, они сидят в вагонах, свесив ноги, кто-то бежит вдоль состава, но мы не видим их лиц... это солдаты [Евгений Гришковец.

ОдноврЕмЕнно (2004)]. Маркеры представляют собой указания на пространственную удаленность воспринимаемой картины и на отсутствие подробности восприятия солдат, то есть целом подчеркивают абстрактность такого восприятия. ПСМ: субституция с применением сочетания *видны солдаты* вряд ли возможна по причине несовместимости семантики конкретности восприятия, выраженной таким сочетанием, с семантикой абстрактности восприятия, подчеркнутой показанным маркером.

Когда Красногубенький присел, Нержину стало хорошо видно нервно-расхаживающего гравёра-оформителя... [Александр Солженицын. *В круге первом, т.1, гл. 26–51* (1968) // «Новый Мир», 1990]. Маркер представляет собой указание на действие, с момента которого произошло первоначальное, без подробностей (именно поэтому *хорошо* в данном случае – не маркер), то есть абстрактное, восприятие расхаживающего гравёра-оформителя. ПСМ: субституция с применением сочетания *виден гравёр-оформитель* вряд ли возможна по причине несовместимости семантики конкретности восприятия, выраженной таким сочетанием, с семантикой абстрактности восприятия, подчеркнутой показанным маркером.

Я спросил устроителей концерта: «А будет ли нас слышно?» – потому что всё это было больше похоже на стадион в нашем понимании, чем на концертный зал [И. А. Архипова. *Музыка жизни* (1996)]. Маркер представляет собой указание на помещение, в котором восприятие на слух затруднено, поэтому вопрос, показанный в примере, имеет абстрактное содержание: состоится ли восприятие пения на слух в принципе, в целом, без уточнения деталей исполнения. ПСМ: субституция с применением сочетания *мы слышны* вряд ли возможна по причине несовместимости семантики конкретности восприятия, выраженной таким сочетанием, с семантикой абстрактности восприятия, подчеркнутой показанным маркером.

Сима взяла трубку, нажала разговорный клапан, так что её стало слышно на другом конце провода... [Александр Солженицын. *В круге первом, т. 1, гл. 1–25* (1968) // «Новый Мир», 1990]. Маркеры представляют собой указания на состоявшееся преодоление ранее имевшего место отсутствия восприятия на слух и на пространственную удаленность слушающего. На фоне этих указаний вполне очевидно, что речь идет о первом, абстрактном восприятии голоса на другом конце провода, при котором еще не важны речевые нюансы. ПСМ: субституция с применением сочетания *она слышна* вряд ли возможна по причине несовместимости семантики конкретности восприятия, выраженной таким сочетанием, с семантикой абстрактности восприятия, подчеркнутой показанными маркерами.

Имплицитные контексты**Индуктивно допускаемые примеры конкретной семантики:**

При снятии картона на бумаге **виден рельеф** поверхности, который выравнивают шлифовальной шкуркой [Татьяна Матвеева. *Реставрация столярно-мебельных изделий* (1988)]. Допущение: речь идет о конкретном, во всех его проявлениях, рельефе. Маркеры абстрактного понимания рельефа отсутствуют.

Угловая дверь, где по ночам хихикают гости Морской Девушки, приоткрыта. **Видна белая кровать**. Где же Мамочка? [Татьяна Толстая. *Ночь* (1983)]. Допущение: речь идет о конкретной, в разных ее деталях, кровати (белый цвет кровати трудно признать убедительным маркером ее конкретности). Маркеры абстрактного понимания кровати отсутствуют.

Из казарменных окон **видны хаты** тех, кто служит в батальоне, – бывших селян из окрестных деревень, ныне – доблестных бойцов-контрактников [Янина Соколовская. *Ляцук идет в Ирак. Украинские военные готовы к отправке в Персидский залив* (2003) // «Известия», 26.02.2003]. Допущение: имеются в виду конкретные, воспринимаемые в деталях хаты (характеристику проживающих в них вряд ли можно признать убедительным маркером их конкретности). Маркеры абстрактного понимания хат отсутствуют.

Дверь открылась словно сама собой, хоть **слышен был щелчок** замка, и Аркадий Лукьянович опять очутился в яме [Фридрих Горенштейн. *Куча* (1982) // «Октябрь», 1996]. Допущение: речь идет о конкретном, четко отличимом от других и похожих звуков щелчке. Маркеры абстрактного понимания такого звука, как щелчок, отсутствуют.

Возле ДК все еще стоят менты, а народу почти нет. **Слышна музыка**. Мы становимся в стороне [Владимир Козлов. *Гопники* (2002)]. Допущение: речь идет о конкретной музыке или о том, что это именно музыка, а не разговор, крики или что-то другое. Маркеры абстрактного понимания этой музыки отсутствуют.

В открытые двери справа и слева виднелись еще столы и были **слышны голоса** [Михаил Гиголашвили. *Адский рай* // «Зарубежные записки», 2007]. Допущение: речь идет о конкретных, различимых голосах или о том, что слышны именно голоса, а не другие звуки. Маркеры абстрактного понимания голосов отсутствуют.

Индуктивно допускаемые примеры абстрактной семантики:

Ну, вот отсюда **видно Маврикия Николаевича**, вон он сидит, нас не видит [Ф.М. Достоевский. *Бесы* (1871–1872)]. Допущение: из характеристик Маврикия Николаевича констатирован лишь факт того, что он не видит смотрящих на него и говорящих о нем людей; характеристики его внешнего вида не названы – следовательно, его внешность понимается абстрактно. Маркеры конкретного понимания внешнего вида героя отсутствуют.

А в комнате было уже темно, за окном было **видно дом** напротив, пустой, без огней – его еще не заселили, только неглубоко внизу горел уличный фонарь [Людмила Петрушевская. *Такая девочка, совесть мира* (1987)]. Допущение: из характеристик дома констатированы лишь его нахождение напротив и не вполне убедительно аргументированная отсутствием огней незаселенность; другие характеристики дома не названы – следовательно, этот дом понимается абстрактно. Маркеры конкретного понимания дома отсутствуют.

Но такую **музыку** всегда **слышно** – холодная она [Откровенный мужской разговор, озвученный вслух (2000) // «Рекламный мир», 30.03.2000]. Допущение: из характеристик музыки упомянута лишь ее холодность (для конкретизации музыки такого признака вряд ли достаточно); другие характеристики музыки не названы, – следовательно, она понимается абстрактно. Маркеры конкретного понимания музыки отсутствуют.

И вот что получается. **Меня хорошо слышно?** Сейчас я только взойду на трибуну [Игорь Мартынов. *Это наша с тобой абстиненция* (1997) // «Столица», 18.03.1997]. Допущение: можно говорить о восприятии на слух речи говорящего в принципе, без нюансов, то есть об абстрактной слышимости этой речи. Маркеры конкретного понимания речи говорящего в данном случае отсутствуют.

Выводы. Проведенное с применением перцептивно-аргументационного метода дифференциации грамматических вариантов исследование показало, что между рассматриваемыми вариантами существует ясное различие, обусловленное коммуникативной потребностью в выражении семантики конкретности и абстрактности, которая не может быть выражена не состоявшейся в русском языке (как и в большинстве славянских языков) категорией артикля. Описанные в настоящей статье нерегулярные синтаксические варианты различаются так же, как десять регулярных подвидов русских диспозитивных грамматических антонимов, противопоставленных по семантическим признакам конкретности и абстрактности, которые описаны в [4, с. 204–241].

Литература

1. Граудина Л.К. Грамматическая правильность русской речи. Стилистический словарь вариантов / Л.К. Граудина, В.А. Ицкович, Л.П. Катлинская. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Наука, 2001. – 557 с.
2. Ивин А.А. Теория аргументации: [учеб. пособие] / А.А. Ивин. – М.: Высшая школа, 2007. – 319 с.
3. Лайонз Дж. Язык и лингвистика. Вводный курс / Дж. Лайонз. – пер. с англ. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 320 с.

4. Попов С.Л. Грамматические варианты в русском языке: когнитивно-эволюционный аспект : дис. ... докт. филол. наук / С.Л. Попов. – Харьков, 2015. – 453 с.
5. Семенюк Н.Н. Норма / Н.Н. Семенюк / Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка. – М. : Наука, 1970. – 620 с.
6. Фоменко Ю.В. Мифы современной лингвистики : [монография] / Ю.В. Фоменко. – Новосибирск. : Изд. НГПУ, 2010. – 176 с.

УДК 811.111:801

Романова О. К.

ВАРИАТИВНОСТЬ НА ГРАММАТИЧЕСКОМ УРОВНЕ В ЯЗЫКЕ ГАЗЕТЫ (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ПРЕССЫ)

В статье анализируется вариативность как одно из продуктивных лингвистических явлений современной русской публицистики. Представлен анализ вариативности составных наименований на морфологическом и синтаксическом уровнях; также рассмотрена орфографическая вариативность данных единиц.

Ключевые слова: язык газеты, вариативность, неологизм, составные наименования.

Романова О. К. Вариативність на граматичному рівні в мові газети (на матеріалі сучасної української преси). – Стаття.

У статті аналізується вариативність як одне з продуктивних лінгвістичних явищ сучасної російської публіцистики. Представлений аналіз вариативності складових найменувань на морфологічному та синтаксичному рівнях; також розглянута орфографічна вариативність цих одиниць.

Ключові слова: мова газети, вариативність, неологізм, складові найменування.

Romanova O. K. Variability on the grammatical level in the language newspaper (on the modern material Ukrainian Presses). – Article.

The article analyzes variability as one of productive linguistic phenomenon of modern Russian journalism. The analysis of variance component names on the morphological and syntactic levels; also considered a spelling variation of the data units.

Key words: newspaper language, variability, neologism, composite names.

Для современной лингвистики характерно исследование языка как системы функциональных стилей. В связи с этим важное значение приобретает исследование газетной речи, ее структуры, отдельных единиц на конкретных уровнях языка. **Актуальность** исследования новых наименований в языке современной прессы продиктована и тем, что публицистический язык в значительной мере вступает в нашу повседневную коммуникацию и в традиционной лингвистике данному вопросу уделяется мало внимания. Свое развитие новые номинативные единицы переживают как в плане выражения, так и в плане содержания.

Вариативность – универсальное свойство языка, заключающееся в соответствии одному фрагменту плана содержания ряда единиц плана выражения. Существование в языке вариантов – это «объективное следствие языковой эволюции, непреходящий атрибут живого литературного языка» [5, с. 3]. Еще Ф. де Сосюр, Л. Блумфилд, Л.В. Щерба обратили в своих работах внимание на свойство языкового знака видоизменять означаемое при сохранении тождества означаемого.

В чуждом консервативности языке газеты, изучением которого в настоящее время занимаются многие лингвисты [2; 3; 7; 8], с наибольшей силой находит отражение современная речь, характеризующаяся разнообразием форм выражения,

стремлением к краткости, устранению избыточных элементов конструкций. Как показывает В.Г. Костомаров [8], в языке газеты наблюдается непрерывное и взаимное существование стандартов и клише, с одной стороны, и авторских вариативных новообразований – с другой. Данное сосуществование языкового консерватизма и неологизма представляет единство языка газеты и, наконец, языка в целом. Характерно то, что рост вариативности новых составных наименований отмечается на общем фоне бурного развития публицистического плюрализма. Объяснить это можно и тем, что неустойчивой оказывается сама социальная среда.

Цель данного исследования – проанализировать особенности варьирования в языке газеты на морфологическом и синтаксическом уровнях, а также описать вариативность в области орфографии. Варьирование имеет место на морфологическом, лексическом и синтаксическом уровнях. Особое место занимает орфографическая вариантность, на которой следует специально остановиться. Однако до сих пор орфографической вариантности в кругу исследований языковых вариантов не уделяется должного внимания. Ее возникновение может быть объяснено двумя причинами: наличием правил, допускающих факкультативные написания, и отсутствием их для

написания определенных групп слов (словосочетаний) вследствие неопределенности, нечеткости формулировок действующих правил. Орфографическая вариантность в целом представляет собой явление отрицательное. Это объясняется тем, что главной чертой языка в наше время является его нормированный характер. Культура письменной речи базируется на единообразии написания. Между тем в написании изучаемых лексических единиц наблюдается поразительная разноречивость.

Среди орфографических вариантов выделяется ряд групп. Вариантам первой группы свойственно слитное написание одного из составляющих словосочетание компонентов либо написание через дефис, напр.: *аграрно-промышленный комплекс – аграрно-промышленный комплекс, электроннолучевая сварка – электронно-лучевая сварка, цилиндрикоконические танки – цилиндрико-конические танки*. Случаи параллельного сосуществования различного грамматического оформления единиц с одинаковым лексическим составом иллюстрируют их переходный характер от раздельнооформленности к цельнооформленности. Варианты второй группы характеризуются изменчивостью плана выражения, которое заключается в отсутствии (наличии) кавычек, в особенностях использования прописной буквы. Их условно можно разделить на следующие подгруппы:

а) отличающиеся отсутствием (наличием) кавычек у всего словосочетания: *зона мира, космическая война, вакуумная бомба, центр здоровья, День здоровья, человеческий фактор, День национального протеста, День действий малой механизации*;

б) все название заключено в кавычки либо один из его компонентов: *«сухое земледелие» – «сухое» земледелие*;

в) словосочетанию без кавычек тождественен его дублет, один из компонентов которого употребляется в кавычках: *парусное судно типа река-море – парусное судно типа «река-море»*;

г) варьирование строчной (прописной) буквы наименований: *молодежный центр – Молодежный центр; урок мира – Урок мира; «День защиты земли» – День защиты Земли*;

д) варьирование наличия/отсутствия кавычек сочетается с варьированием прописной/строчной буквы словосочетания: *«Школа молодоженов» – школа молодоженов; «день бережливости» – День бережливости; «вахта мира» – Вахта мира*.

Некоторые новые наименования образуют целые ряды орфографических вариантов, напр.: *марш мира – марш Мира – «марш мира», вахта памяти – вахта Памяти – Вахта памяти*. В последнем примере представлены все возможные случаи употребления прописной и строчной буквы двухкомпонентной структуры.

На морфологическом уровне грамматическим вариантам новаций свойственна инвертируемость категории числа определителя: *конкурс по профессии – конкурс по профессиям, дом животноводда – дом животноводов, Дом журналиста – Дом журналистов, клуб молодого специалиста – клуб молодых специалистов*.

Если говорить о формировании традиции использования категории единственного числа в номинативных словосочетаниях типа *«День кого-либо», «Год кого-либо»*, то делать выводы о фразообразовательных тенденциях, имеющих место в примерах наименований со словами *дом, клуб*, преждевременно. Норма в названиях такого типа еще не сложилась, и в них используется форма как единственного, так и множественного числа.

Наличие грамматических и орфографических вариантов новых названий обусловлено исключительно неустойчивостью норм их написания. Решающим при отборе вариантных форм и, следовательно, определяющим конкретно существующие в каждом литературном языке орфографические и грамматические варианты фактором являются нормализационные процессы. Только вытеснение ряда вариантов служит реализацией уменьшения сосуществующих в языке на данном этапе времени вариантов.

Создавшаяся ситуация требует разрешения, определенных рекомендаций со стороны ученых по унификации написания новых составных наименований, для которых характерно в оформлении присутствие сложившейся традиции. Ориентация на нее является решающей при установлении нормы языка – основного признака литературного языка.

Синтаксическое варьирование расчлененных наименований представляет собой внутрисконструктурное преобразование неоднословной номинативной единицы, вызываемое условиями ее дистрибуции, но не изменяющее ее семантического тождества.

На синтаксическом уровне варьирования составных именных названий встречаем примеры структур, отличающихся порядком следования формирующих термин элементов либо изменением конструкции.

В возможности варьирования порядка слов проявляется одна из антиномий устойчивого словосочетания как сложного языкового знака. Подобного рода варьирование порядка слов осуществляется в пределах инварианта, не затрагивая языковой сущности лексической единицы: *вагон-борт – борт-вагон, система управления качеством труда и продукции – система управления качеством продукции и труда*. Только силой традиции устанавливается постоянный порядок следования компонентов лексикализованного сочетания.

Наблюдения относительно зависимости перестановки членов многокомпонентной структуры от их числа показывают, что с увеличением длины термина уменьшается возможность его варьирования. В частности, в исследуемом материале не обнаружено изменение порядка следования элементов многокомпонентных структур. Ср., напр., жесткую устойчивость состава терминов-описаний: *механизованная роторная моечная машина, распадная параметрическая неустойчивость волн, бестранспортный спаренный способ вскрышных работ*. Данное явление объясняется тем, что связи в многословном термине становятся менее контролируемыми сознанием и возможность удачной перестановки уменьшается.

Изменение конструкции номинативных единиц в чистом виде встречается редко, в нашем материале обнаружены единичные примеры синтаксической вариации, напр.: *машина термической резки – машина для термической резки, центр охраны здоровья матери и ребенка – центр по охране здоровья матери и ребенка*, где варьируются беспредложная и предложная конструкции. В данных примерах нейтрализация дифференциальных признаков структуры составного наименования послужила условием функционирования формально-структурных вариантов номинативной единицы. Существование синтаксического варьирования конвенционального наименования продиктовано главным образом неустойчивым характером синтаксической структуры нового названия с высокой продуктивностью как беспредложных конструкций с родительным падежом, так и конструкций с предлогами *для* и *по*. В целом синтаксическое варьирование представляет собой изменение синтаксической конструкции, при котором сохраняется идентичность обоих словосочетаний как средств составной номинации: *охота на ведьм – охота за ведьмами*.

Новые устойчивые единицы могут быть и продуктом контаминации: *бригадная система организации труда – бригадная система оплаты труда*, где данные лексические единицы – результат слияния значений исходных словосочетаний в плане содержания и в плане выражения.

Количественное варьирование является специфической особенностью исследуемых единиц. Фразеологи называют его укорочением, редуцированием, имплицированием, квантитативным варьированием [1]. Оно очень тесно связано с фразеобразованием и образованием слов на базе устойчивых словосочетаний.

Эллиптическое устранение малоинформативных элементов структуры – один из наиболее распространенных типов изменения конструкции расчлененного наименования. Эллипсис может быть контекстуальным (связный текст газеты неизбежно предполагает замещение составных

наименований эллиптическими конструкциями) и узуально закрепленными. Второй тип варьирования отличается от первого тем, что изменение количества компонентов расчлененного образования сопровождается сохранением семантического тождества вариантов. К первой группе относятся примеры: *Неделя действий – Неделя действий за европейскую безопасность и сотрудничество; талон – талон качества; излучение – синхронное излучение* и другие.

Под давлением принципа экономии словосочетание часто дается в тексте полностью лишь при первом употреблении. Дальше с целью облегчения восприятия текста приводится один из его неполных вариантов. Пропущенные же члены словосочетания подразумеваются контекстом и легко восстанавливаются. Вне контекста такие варианты теряют свое содержание. Контекстный эллипсис характерен для научно-технической терминологии.

Следующие примеры принадлежат к узуально закрепленным эллиптированным конструкциям: *федерация закаливания и зимнего плавания – федерация закаливания и любителей зимнего плавания, комната здоровья – комната отдыха и здоровья, игровая площадка – детская игровая площадка, гарантийный паспорт – гарантийный паспорт качества*.

Слова, выражения, понятия, ясные из системы в целом, устраняются в термине как избыточные. Но на определенном этапе развития характерно параллельное участие квантитативных вариантов в системе номинативных средств языка. Многокомпонентность состава устойчивых словосочетаний позволяет формировать различные варианты структуры: *гибкие автоматизированные линии – автоматизированные линии – гибкие линии, гибкая производственная система – ГПС – гибкая система*.

Крайне редко эллиптированию подвергаются составные названия, послужившие базой для образования аббревиатур. В подобных случаях устанавливается наличие соотношения между неединственностью варьирующихся составных наименований и аббревиатурой, единственной для всего ряда: *хронические неспецифические заболевания бронхов и легких – ХНЗЛ – хронические неспецифические заболевание легких*. Это объясняется тем, что варьирование формы терминологического словосочетания происходит в рамках только одного структурного типа: эллипсису практически не подвергаются те составные термины, которые уже имеют какие-либо структурные варианты, например в виде аббревиатуры, и наоборот, аббревиация становится невозможной в случае оптимизации структуры термина по способу эллиптирования.

Для полных и эллиптированных конструкций характерна отнесенность к одному и тому

же стилю речі либо придбання (утрата) стилістическої окраски однієї з структур. В цьому сказується більша роль варіативності в розвитку і функціонуванні мови. Термінологічними найменуваннями можуть відповідати професійні: *група підвищеного ризику захворюваності – група ризику*. Повні терміни звучать більш офіційно порівняно з короткими, являючись належністю розмовної сфери: *бригадна форма організації праці – бригадна форма праці, робітничий клас – робітники*, де перший варіант носить більш підвищений характер.

Таким чином, серед орфографічних варіантів виділяється ряд груп з урахуванням слитного, роздільного написання, написання через дефіс або з використанням кавчиків. Випадки паралельного існування різного граматическо-

го оформлення одиниць з однаковою лексическим складом ілюструють їх перехідний характер від роздільнооформленості до ціліснооформленості. Синтаксическе варіювання розчленованих найменувань представляє собою внутрішньоструктурне перетворення неоднослівної номінативної одиниці, викликане умовами її дистрибуції, але не змінює її семантического тотожства. Наявність граматических і орфографіческих варіантів нових названь обумовлено виключно нестійкістю норм їх написання. Створена ситуація потребує розрешення, визначення рекомендацій з боку лінгвістів по уніфікації написання нових складових найменувань. Перспективою дослідження може бути комплексне дослідження даної проблеми, включаюче також опис варіативності на лексическому і стилістическому рівнях мови.

Література

1. Бабкін А.М. Російська фразеологія, розвиток і її джерела / А.М. Бабкін. – Л.: Наука, 1970. – 261 с.
2. Бобровська Г.В. Когнітивно-елокутивний потенціал газетного дискурсу / Г.В. Бобровська. – Волгоград: Изд-во ВГСПУ, 2011. – 319 с.
3. Брагіна А.А. Синоніми в літературній мові / А.А. Брагіна. – М.: Наука, 1986. – 124 с.
4. Букніна Г.З. Слитно або роздільно? Випадки словника-справочника / Г.З. Букніна, Л.П. Калакуцька. – М.: Російська мова, 1983. – 879 с.
5. Горбачевіч К.С. Варіативність слова і мовна норма / К.С. Горбачевіч. – Л.: Наука, 1978. – 237 с.
6. Даниленко В.П. Сучасні проблеми російської термінології / В.П. Даниленко. – М.: Наука, 1986. – 197 с.
7. Казак М.Ю. Мова газети: [навч. посібник] / М.Ю. Казак. – Белгород: ІД «Белгород», 2012. – 120 с.
8. Костомаров В.Г. Російська мова на газетній стрічці: деякі особливості мови сучасної газетної публіцистики / В.Г. Костомаров. – М.: Изд-во МГУ, 1971. – 266 с.

УДК 811.161.2: 659

Топчій Л. М.

ЕКСПРЕСИВНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ В УКРАЇНОМОВНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

Одне з чільних місць у мові періодики належить вставленим конструкціям як синтаксичним маркерам експресивності. У статті на матеріалі газети «Літературна Україна» робиться спроба дослідити експресивно-стилістичний потенціал вставлень, з'ясовуються засоби реалізації експресивності в цих компонентах.

Ключові слова: вставлені конструкції, експресивний потенціал, емоційно-оцінні значення.

Топчій Л. М. Експресивно-стилістический потенціал вставлених конструкцій в українськомовному газетному дискурсі. – Стаття.

Одно из значимых мест в языке периодики занимают вводные конструкции как синтаксические маркеры экспресивно-стилістического потенціала. В статье на материале газеты «Літературная Украина» предпринимаются попытки проанализировать экспресивно-стилістический потенціал вводных компонентов, отслеживаются способы реализации в них экспресивности.

Ключевые слова: вводные конструкции, экспресивный потенціал, эмоционально-оценочные значения.

Topchiy L. M. Expressive-stylistic potential of inserted constructions in the Ukrainian discourse. – Article.

One of the most important places in the newspaper language occupy inserted constructions as syntactic markers of expressivity. The article deals with the author's attempts to analyze expressive and stylistic potential of the inserted components, considers ways of expressivity realization in them on the material of the newspaper "Literary Ukraine".

Key words: inserted constructions, expressive potential, emotional value.

Дослідники мови сучасних засобів масової інформації (І.Я. Завальнюк, А.П. Загнітко, Д.Х. Баранник, Н.Н. Іванова, А.Д. Гнатюк, В.І. Грицина,

Л.М. Городенко, Н.М. Івкова та ін.) відзначають особливо активне вживання образних засобів, що сприяє посиленню експресивності. Під експресивністю розуміють

пресивністю розуміємо комплексну граматичну категорію, що репрезентується субкатегоріями образності, емоційності, оцінності, модальності та інтенсивності. Експресивність – це інтенсифікована виразність, психологічно та соціально мотивована властивість мовного знаку, що деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає напругу почуттів у читача [6, с. 12]. Ця інтенсифікована виразність вербалізується на всіх мовних рівнях і поєднує два плани змісту: інформаційний, покликаний передавати суть реального чи ірреального, та суб'єктивний, який передає як індивідуальне бачення світу автором, його емотивне ставлення до змісту свого повідомлення, так і прагматику комунікативного повідомлення [6, с. 13].

Експресивність як мовну категорію розглядають усемантичному (Т.Г. Винокур, М.Н. Кожина, В.А. Чабаненко, В.І. Шаховський та ін.), семасіологічному (Л.М. Васильєв, Є.Ф. Петрищева, О.П. Фролова та ін.), стилістичному (В.В. Виноградов, І.Р. Гальперин, Г.Я. Солганік та ін.) і прагматико-комунікативному (Л.А. Кисельова, І.П. Ромашова та ін.) аспектах. Вона забезпечується мовноструктурними засобами (семантикою, звуковим складом слова, наголосом, інтонацією, афіксом, часткою, порядком слів); різноманітними способами і прийомами стилістичної обробки мовних елементів (розтягуванням звука, алітерацією, асонансом, розбиттям слова на склади, трансформацією усталеної форми, транспозицією граматичних категорій та ін.); застосуванням стилістичних фігур (еліпса, повтору, плеоназму, градації, ампліфікації, антитези, оксиморона, каламбуру); використанням тропів (метафори, гіперболи, перифрази тощо).

Виразна експресивність, крім лексичної, утворюється і синтаксичними засобами. Чимало праць присвячено експресивним засобам синтаксичного рівня. В українському мовознавстві над проблемами експресивного синтаксису як окремого напрямку синтаксичних досліджень працюють С.Я. Єрмоленко, Д.І. Ганич, І.С. Олійник, Н.П. Кисельова, А.П. Загнітко, Н.В. Гуйванюк, І.Р. Вихованець, І. Чередниченко та ін. До арсеналу експресивного синтаксису зараховують такі фігури і тропи мови, які виражають суб'єктивне ставлення мовця, посилюють прагматику комунікативного повідомлення. Традиційними вважаються накопичення (різноманітні повтори, багатосполучниковість), уникнення (еліпс, зевгма, безсполучниковість), переміщення (інверсія, різні види паралелізму тощо). І.Р. Гальперін розрізняє засоби синтаксичної виразності (інверсія, паралельні конструкції, хіазм, повтор, перелічування, антитеза, ретардація) і прийоми організації синтаксичних структур (еліпсис, літота, риторичне питання, замовчування та ін.). Класифікацію засобів експресивного синтаксису А.Н. Мороховський засновує на ре-

дукції (еліпсис, замовчування, номінативні речення, асиндетон), на експансії (повтор, перелічення, тавтологія, вставні, вставлені конструкції та ін.) вихідної моделі, на зміні порядку слів (інверсія, дистантне розміщення синтаксичних одиниць, відокремлення).

Отже, набір засобів експресивного синтаксису залежить від творчої особистості журналіста, його ідейно-естетичної концепції, світобачення.

Тяжіння до посилення експресивності в українській газетній мові ХХІ ст. спричинено тенденцією до подолання книжності, уніфікації газетної мови та орієнтацією сучасного журналіста на індивідуальне самовираження. В українській пресі поширюються синтаксичні моделі, транспоновані з синтаксису розмовного мовлення. На фоні нейтральних і книжних засобів вони виділяються своїм емоційним забарвленням, експресивністю, оскільки «усна мова безпосередніше й сильніше впливає на людей, ніж мова писемна» [4, с. 36]. Їх наявність, комбінування в тексті, композиційне розташування є специфічною рисою сучасного газетного дискурсу.

Питання синтаксичної експресивізації мови сучасного газетного дискурсу досліджують С.Я. Єрмоленко, А.П. Загнітко, І.Я. Завальнюк, Н.В. Гуйванюк та ін. Синтаксис мови газетно-інформаційного стилю репрезентує великий арсенал експресивних побудов, які на тлі жанрової диференціації вживаються в усіх або властиві лише окремим жанровим групам. Інвентар цих засобів визначений спільністю їхньої прагматики, в основі якої лежить здатність до експресивізації тексту. Нами зафіксовані певні експресивно марковані синтаксичні одиниці, що є уживаними в різних газетних жанрах. Це еліптичні речення, специфічні питально-відповідні конструкції, спонукальні речення, риторичні оклики та риторичні питання, ланцюги номінативних речень, вставні та вставлені елементи, експресивно-стилістичне словорозташування, парцельовані та сегментовані одиниці, лексичні повторення з синтаксичним поширенням, приєднувальні конструкції, розповідно-окличні речення в ролі заголовкових комплексів. Цей перелік, безперечно, не можна вважати вичерпним, оскільки будь-яка синтаксична одиниця, суб'єктивно забарвлена, може набувати інтенсифікованої виразності. Відзначимо, що активність використання і експресивна можливість цих засобів неоднакова.

Проблеми функціонування вставних конструкцій викладено в окремих статтях, параграфах у посібниках і підручниках (М.Я. Плющ, П.С. Дудик, Л.В. Прокопчук, К.Ф. Шульжук, А.П. Загнітко та ін.). З'ясування композиційно-стилістичної функції цих конструкцій в художньому контексті запропоновано в дисертаційній праці З.П. Олійник, структурно-семантичний аналіз названих компонентів, дібраних із публіцистичних текстів, зро-

блено в дисертаційній роботі В.І. Грицини, нові явища у функціонуванні вставлених конструкцій на матеріалі української преси ХХІ ст. представлено в монографії І.Я. Завальнюк.

Проте з'ясування експресивних стилістичних функцій вставлених конструкцій у мові газетно-інформаційного стилю, зокрема діапазон їх емоційно-цінних значень з різним ступенем експресії, не отримало ще належного опрацювання. Цим і зумовлена актуальність нашої розвідки, метою якої є спроба проаналізувати в мові періодики специфіку вживання одиниць інфраструктурного рівня, зокрема вставлених конструкцій як синтаксичних експресем.

Мета зумовлена розв'язанням наступних завдань: виокремити найтиповіші семантичні типи, проаналізувати експресивні можливості вставлень та їх стилістичні функції, з'ясувати умови та засоби реалізації їх інтенсифікованої виразності. Об'єктом обрано сучасне періодичне видання «Літературна Україна», де чільне місце посідають досить типові для мови мас-медіа вставлені конструкції. Різноманітні семантико-стилістичні, структурні та функціональні ознаки названих синтаксем спричиняють їхню універсалізацію в ролі експресивного засобу.

Вставлені слова, словосполучення, речення – це мовні одиниці, що містять додаткові, побіжні повідомлення, зауваження, які переривають основне висловлення за допомогою інтонації вставленості [5, с. 83]. Поєднуючи стандарт і експресію, у різних жанрах газетної мови вони мають широкий діапазон семантико-стилістичних характеристик, неоднаковий ступінь експресивізації викладу. Усі складники експресивності – оцінність, емоційність, образність, зображеність – у вставлених конструкціях мають специфічний вияв. Оскільки вставлені компоненти вирізняються своєрідними прагматичними настановами – інформувати, пояснювати, уточнювати, оцінювати, вони є часто вживаними в інформаційних жанрах. За певних композиційних чи прагматичних умов ці інфраструктурні одиниці виступають спеціалізованими засобами констатації факту, інформативного опису чи інформативної розповіді. Їх використання зумовлене прагненням журналіста в незначних за обсягом матеріалах подати найбільше інформації, відтворити об'єктивність та вірогідність інформації. Отже, на нашу думку, прагматична орієнтація вставлених конструкцій – це передавання інформації з запропонованою установкою на їх соціальну оцінку.

Як засвідчує аналіз наукових джерел, у мові сучасної української преси виокремлюються чотири основні семантичні типи вставлених конструкцій: інформативний, логічний, оцінний та ситуативний [3, с. 141; 1, с. 7]. У межах нашого дослідження ми розглянемо експресивно-стилістичний потенціал деяких названих типів конструкцій.

Так, у мові аналізованого видання типовими є вставлення інформативного семантичного типу, напр.: *Місце для пам'ятника вибрали не випадково, адже просто територія школи, поряд з якою стояв будинок родини Косачів (тепер тут музей цієї славетної родини) і сад, у якому гуляла маленька Леся* (10.12.2015, с. 1). Як слушно зауважує І.Я. Завальнюк, конструкції з цією семантикою увиразнюють появу в реципієнта відчуття інформаційного комфорту, відчуття, що з ним спілкуються як з рівноправним співрозмовником, його поважають, сприймають як достойного партнера [2, с. 168].

Найуживанішими серед названого семантичного типу є ті одиниці, що уточнюють: *Так-от, «музейні бджілки» – це волонтерки, які вже рік тут, у музеї, виготовляють ті самі «кікімори» – деякі схожі на зелені шуби (під колір листя), а для зим – на білі* (10.12.2015, с. 2); що доповнюють: *Назвою виставки взято рядок вірша Олександра Стусенка, надрукованого нещодавно в «ЛУ» (цей номер газети з портретом Олександра – теж серед експонатів)* (10.12.2015, с. 2); що пояснюють або розширюють думку: *Переглянуто й затверджено склади журі літературних премій імені Є. Плужника, імені Олеся Гончара, «Благовіст» <...> спільно з Народним рухом України планується заснувати нову премію – імені В. Чорновола (військово-патріотична премія, спільно з Міністерством оборони)* (10.12.2015, с. 3). Усе частіше простежуємо серед інформативного типу вставлені конструкції з довідковою функцією (містяться числові показники, що підтверджують інформацію в основній частині): *Бо переважну кількість законопроектів (91,5%) готують депутати* (10.12.2015, с. 6).

Окрім згаданих функціональних виявів вставлених конструкцій інформативного типу, можна виділити й ті, що супроводжують зміст базового речення: *<...> існують соціальні програми НСПУ, а саме: <...> організація культурно-мистецьких заходів у навчальних закладах на засадах українознавства та патріотичного виховання (проведено два літературні конкурси для учнівської молоді – Всеукраїнський конкурс юних поетів імені Дмитра Білоуса «Чари барвінкові...» і до Дня української писемності та мови)* (10.12.2015, с. 4); що вказують на час дії: *У IV випуску нелегального «Українського вісника» (січень 1971), присвяченого світлій пам'яті Алли Горської, висловлена небезпідставна версія, що це було політично замовлене вбивство* (10.12.2015, с. 5); що констатують джерело повідомлення: *Бо медицина в нього (В. Берсенєва) – не тільки покликання, спосіб життя, не тільки «труди і дні» (за Гесіодом), а майже релігія* (22.10.2015, с. 3). Такі конструкції здебільшого позбавлені виразної експресії.

Оригінального стилістичного ефекту досягають журналісти, які послуговуються способом

комбінування в одному реченні різних за семантикою і функціями вставлених конструкцій як композиційним прийомом для привертання уваги читача, напр.: *З села Білка, де йому «знайома кожна гілка» (як сказано в одній з пісень на його слова), почалася не лише його «поетична стежка», а й «шлях широкий» до вершин визнання в економічній та банківській діяльності (він перший голова Національного банку України, і саме його підпис стоїть на запроваджених 1992 року гривнях)* (5.11.2015, с. 1).

Отже, погоджуємося з думкою І.Я. Завальнюк, що «вставлені одиниці інформативного типу об'єднує спільна стилістична функція – функція розширення інформаційного простору основного, членоподільного складу речення чи окремих його частин або слів, потреба в якій з'являється побіжно чи заплановано, але з однаковою настановою на створення інформаційного резонансу» [2, с. 169].

Будь-яке мовне явище, яке контрастує зі звичайним, стандартним, «працює» на експресію. Аналіз газетної мови засвідчує очевидну інтенсифіковану виразність вставлень у газетних жанрах з домінантою експресивності – художньо-публіцистичних, – які апелюють до розмовного мовлення як джерела образності й оцінності. Синтаксис цієї жанрової групи вирізняється різноманітністю, емоційністю, максимальною активною позицією автора, що, у свою чергу, спричиняє експресивізацію викладу. Характерно, що ця функція проявляється у виконанні емотивної, волонтеративної, апелятивної та естетичної додаткових функцій.

Так, експресивні якості в мові газети посилюються в оцінному семантичному типі вставлених компонентів, де авторське «я» проявляється в соціально-політичних, ідеологічних, моральних чи естетичних оцінках. Семантично різнопланова оцінка таких конструкцій репрезентується в побічних зауваженнях, асоціативних висловленнях, виявах ставлення автора до зображуваних подій та суб'єктів, експресії. У цьому семантичному типі дослідники виділяють коментар-роздум автора щодо висловленого в базовій частині, конструкції з емоційною авторською оцінкою висловленого в основному реченні, засіб вираження мовної оцінки [1, с. 8].

Для конкретизації основних аспектів проблеми, про яку йдеться в публікації, використовують найчастіше вставлені конструкції, які слугують коментарем-роздумом автора, репрезентують його позицію з певної проблеми й водночас експресивізують виклад, спрямовують читача на пошуки відповіді, напр.: *У кінці Владика вказав на надію, що зустріч спонукає Кирила прийняти нову позицію щодо російської агресії в Україні, хоча теми зустрічі не будуть політичними (Чому ж тоді буде нова політична позиція Кирила?..)* (18.02.2016, с. 2). Як бачимо, в одиницях названого різновиду з'являється додаткова оцінність

(відкрита чи прихована) автора з приводу інформації, напр.: *Закон «Про засади державної мовної політики» Колісниченка – Ківалова, по-бандитському легалізований антиукраїнською частиною Верховної Ради <...> антиконституційний, колонізаторський закон, спрямований на підступну зміну конституційного ладу в Україні (злочин, передбачений статтею 109 Кримінального кодексу України), на руйнування та знищення України як держави* (24.12.2015, с. 4). За парадигмами стилістичних протиставлень (позитивне/негативне, добре/погане, приємне/неприємне) в коментарях-роздумах репрезентується власна оцінка, чим виразність у викладі інтенсифікується більше, напр.: *За деякими даними, найбагатша людина планети (Біле Гейтсе, місце тобі під лавою)<...>* (17.12.2015, с. 6).

Досить активно вживані в мові «Літературної України» вставлені конструкції, що презентують емоційну авторську оцінку того, про що йдеться в основному реченні, напр.: *І як тут не зацитувати роздуми Оксани Забужко (ото вміє угледіти й зловити потрібну думку; і де тільки не нишпорить вона за знаннями?!)* (18.02.2016, с. 6). Наведене питально-окличне вставлення експреси візує монологічний тип думки, і на інформаційний план змісту нашаровується експресивний, напр.: *А кийського чиновництва (без найвищих усеукраїнських органів влади!) – близько 3000!* (5.11.2015, с. 4).

Інші моделі вставлених конструкцій оцінного семантичного типу, зокрема одиниці з волонтеративною та апелятивною функціями, не менш уживані в мові «Літературної України»: *Дослідники нарахували 7 тисяч обіцянок (вдумаймося!), які протягом року дали депутати ВР* (10.12.2015, с. 6); або: *А ще вони виготовляють прапори, що прикрашають наші танки й БТРи (до речі, їм потрібно багато старої матерії, тож приносять, кияни, сюди, до музею!)* (10.12.2015, с. 2). Семантика вставлень з такими функціями відбиває найменші відтінки думок журналіста, передає його емоційний стан, експресивну гаму його почуттів, наприклад обурення: *Чомусь стан справ з почесними званнями та іншими нагородами інших сферах суспільного життя (а яких тільки заслужених – від будівельників і аж до асенізаторів тощо – в Україні немає!)* (29.10.2015, с. 4); сарказм: *Жоден із членів НСПУ не відгукнувся на пропозицію вийти з нашої «нацистської» спілки і вступати до отого карикатурного новоутворення (компенсуючи це, ті прийняли до свого «союзу» почесним членом <...> сумнозвісного «дипломата» Сергія Лаврова – поета і «миротворця»)* (10.12.2015, с. 4). У наведених прикладах вставлені компоненти експресивно марковані й актуалізують емоції, що виражають неприйняття такої політичної дійсності, зокрема нечесності, фальшивості, суцільної продажності. Отже, як свідчить матеріал, такі

синтаксеми здатні емоційно «заражати» весь текстовий простір, привертати увагу читача, викликати у нього емоційний відгук.

Звертає на себе увагу і такий семантичний тип згаданих структур, як логічний. Специфіка його полягає в тому, що вставлені структури актуалізують ознаки, які стосуються означуваного слова в базовій частині речення. Напр.: *Нашу гідність (за Аристотелем, основа людської гідності – власна мова) століттями цькували скаженими собаками і гадали, що можна знищити українську мову, українську книжку* (18.02.2016, с. 6). В іншому зразку спостерігаємо специфічне винесення вставленої конструкції логічного типу за межі речення, що сприймається як інноваційне явище в мові газети: *При цій аргументації минулих домовленостей у церковних справах Владика подав приклади зустрічей у минулому від 1964 року між папами та вселенськими патріархами (Константинополя), немов тут є подібності між Царгородом та Москвою. (Це порівняння Царгорода з Москвою трохи тривожить. Що думав Владика Борис?)* (18.02.2016, с. 2). Нам видається, що таке розташування вставленої одиниці посилює

експресію, справляє ефектне враження на читача, чим створює потрібний авторові стилістичний колорит тексту загалом.

Отже, мовно-стилістичний аналіз «Літературної України» засвідчує, що в реєстр типових синтаксичних експресем цього газетного видання входять різні семантичні типи вставлених конструкцій, які відбивають широку гаму емоційно-оцінних значень з неоднаковою експресивною конотованістю.

Особливості їх уживання розширюють загально-теоретичні уявлення про вставлені побудови, оскільки, як засвідчує проаналізований матеріал, вони втрачають відтінок необов'язковості, додатковості. Вставлення, окрім уточнення, пояснення, інформативності, можуть передавати модальну, оцінно-емоційну та прагматичну інформацію і «важать» не менше за формально основний текст. Вони значною мірою забезпечують фігуральність, виразність мови періодичного видання. Нові експресивні можливості вставлених компонентів у сучасній українській пресі потребують уважного вивчення та лінгвістичного осмислення, що може бути предметом подальшого дослідження наукових студій.

Література

1. Грицина В.І. Інфраструктура речення публіцистичного стилю : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В.І. Грицина. – Запоріжжя, 2002. – 20 с.
2. Завальнюк І.Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти : [монографія] / І.Я. Завальнюк. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 400 с.
3. Загнітко А.П. Структурні і семантичні різновиди українських синтаксичних інновацій / А.П. Загнітко // Лінгвістичні студії : зб. наук.праць / наук. ред. А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2003. – Вип. 11. – Ч. I. – С. 135–147.
4. Пилинський М.М. Експресивність стилю масової політичної інформації // М.М. Пилинський / Мовознавство. – 1977. – № 5. – С. 35–46.
5. Українська мова. Енциклопедія / [ред. В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін.]. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.», 2000. – 752 с.
6. Чабаненко В.А. Теоретичні засади дослідження експресивних засобів української мови / В.А. Чабаненко // Мовознавство. – 1984. – № 2. – С. 11–18.

Джерела ілюстративного матеріалу

7. Літературна Україна / Газета письменників України. – 2015–2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.litukraina.kiev.ua.

УДК 800.8

Шепель Ю. А.

МЕНТАЛИТЕТ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА

В статье затрагивается сложная, многослойная совокупность механизмов и образов действия, тесно связанных со многовековой культурой народа, его приобретенными и закрепленными способами реагирования на изменения внешнего мира, определяющими поведение той или иной нации при изучении языков.

Ключевые слова: менталитет, культура, парадигма научных исследований, ментальность, лингвокультурология.

Шепель Ю. А. Менталітет під час формування національного характеру. – Стаття.

У статті розглядається складна, багатошарова сукупність механізмів і способів дії, які тісно пов'язані з багатовіковою культурою народу, його набутими й усталеними способами реагування на зміни зовнішнього світу, які визначають поведінку тієї чи іншої нації під час вивчення мов.

Ключові слова: менталітет, культура, парадигма наукових досліджень, ментальність, лингвокультурология.

Shepel Yu. A. Mentality in the formation of a national character. – Article.

The article deals with a complex, multi-layered set of mechanisms and modes of action that are closely related to the centuries-old culture of the people, their newfound ways to respond to changes in the outside world that determine the behavior of a nation in the study of languages.

Key words: mentality, culture, scientific research paradigm, mentality, cultural linguistics.

Введение. Широко известные и в последние десятилетия часто употребляемые в связи с утверждением новой парадигмы научных исследований понятия «менталитет», «ментальность» стали составной частью не только лексики современного языка, но и концептуальных положений в различных областях гуманитарных исследований. Вместе с тем замечу, что доньше практически никто из ученых не разграничивал понятия «менталитет» и «ментальность». Аналогичная ситуация наблюдается также в современных отечественных и зарубежных гуманитарных науках. Однако несомненным остается то, что понятие менталитет тяготеет к различным отраслям гуманитарного знания. При этом в литературе можно встретить использование в качестве синонимов категорий менталитет и ментальность (что вполне допустимо при недостаточной философско-методологической интерпретации проблемы).

Постановка задачи. В этой статье я ставлю скромную задачу – проследить употребление терминов «ментальность» и «менталитет» в сфере современных гуманитарных (лингвистических) дисциплин.

Изложение основного материала. «Ментальность – это система взглядов, задач и их решений, неявных установок, ценностных ориентаций, умозаключений, особенностей поведения, которая закрепилась в народном сознании, в культурных стереотипах; менталитет – это то, что отличает одни общности от других» [1, с. 157].

В словаре русского языка С.И. Ожегова и Н.Ю. Шведовой менталитет рассматривается как понятие «книжное» и определяется как «осмысление мира, прежде всего с помощью образов, окрашенных эмоциональными и ценностными ориентациями, тесно связанными с традициями, настроением, чувством» [2, с. 350]. Речь, таким образом, идет не столько о системном характере менталитета, сколько о некой включенной в это по-

нятие совокупности различных явлений духовной жизни, о которых говорили В. фон Гумбольдт и А.А. Потебня.

Термин «менталитет» достаточно своеобразно определяется в англоязычных словарях. Так, например, известный словарь Webster определяет *mentality* как *mental capacity*, то есть как умственную способность, как *mental power*, то есть как умственную силу, мощь, или как *mental outlook*, то есть как умственный взгляд, умственную перспективу, мировоззрение [3]. Приводится значение данного термина и как *state of mind* – состояние разума.

Схожее определение мы находим у С.Г. Тер-Минасовой: «Понятие «менталитет» включает в себя склад ума, мироощущение, мировосприятие, психологию. Иными словами, менталитет – это мыслительная и духовная настроенность как отдельного человека, так и общества в целом. *Mentality – (degree of) intellectual power; mind, disposition, character* (менталитет – уровень интеллектуальных возможностей, склад ума, настроение, характер)» [4, с. 146].

Назову свойства менталитета, выявленные из различных источников:

1. Менталитет включает в себя мышление.
2. Менталитет означает нечто общее, лежащее в основе сознательного и бессознательного, логического и эмоционального, т. е. глубинный и потому трудно фиксируемый источник мышления, идеологии и веры, чувства и эмоций.
3. Одной из сторон менталитета являются нормы поведения.

Таким образом, можно утверждать, что менталитет – это научная категория, отражающая определенное явление, коренящееся в глубинах народной жизни. Замечу также, что стремление современных исследователей к уточнению понятия приводит в конечном счете к весьма неоднозначным и даже к метафорическим описаниям,

относя их то к менталитету, то к ментальности.

Но неоднозначный подход к интерпретации понятий «менталитет» и «ментальность» имеет и свои положительные стороны, так как для каждой области знания он в этом случае открывается новой гранью. В некоторых гуманитарных науках это приводит к тому, что проблематичным оказывается сам факт введения термина *менталитет* в научный оборот. Например, в курсе истории литературы не обнаруживается четкого различия понятий *ментальность* и *менталитет*.

Из истории науки известно, что понятие *ментальность* было предложено Леви-Брюлем, который использовал его для описания особого мышления дикарей. Люсьен Февр и Марк Блок, позаимствовав это понятие у Леви-Брюля, применили его для обозначения общего умонастроения, склада ума, коллективной психологии, умственного инструментария, психологической оснастки людей, принадлежащих к одной культуре, являющихся членами одного общества. Общий менталитет дает им возможность по-своему воспринимать и осознавать свое природное и социальное окружение и самих себя.

Такой подход позволяет давать очень широкое толкование категории «менталитет» и использовать ее для обозначения любого более или менее устойчивого комплекса представлений о мире. Однако картина мира, включающая наши представления о личности и ее отношении к социуму, о свободе, равенстве, чести, добре и зле, о праве и труде, о семье и сексуальных отношениях, о ходе истории и ценности времени, о соотношении нового и старого, о смерти и душе и пр., то есть картина мира, унаследованная от предшествующих поколений и непременно изменяющаяся в процессе общественной практики, лежит в основе человеческого поведения.

В определенном смысле категория *менталитет* может быть отождествлена с категорией *подсознательная духовность*. Выступая в качестве ядра смысловой сферы индивида, менталитет одновременно есть «система заложенных в основание культуры взаимосвязанных универсалий, которые являются формами хранения и трансляции фундаментальных представлений о мире и социального опыта жизни в этом мире» [5, с. 60]. Таким образом, под «менталитетом» можно понимать «исторически сложившееся долговременное умопостигаемое единство наиболее устойчивых представлений, стереотипов и архетипов, проявляющихся на осознаваемом и неосознаваемом уровнях в виде особого образа мыслей, мироощущения и мировосприятия и имеющих аксиологическое, эмоциональное и поведенческое воплощение» [6, с. 35].

Элементы, составляющие менталитет, существуют не просто в своей разнородности, а слива-

ются, представляя собою духовный сплав. «Менталитет воплощает в себе то общее, что лежит в основе сознательного и бессознательного, рационального и эмоционального, общественного и индивидуального, мышления и поведения, веры и образа жизни. Менталитет проявляется в позициях, ценностных ориентациях, мировоззренческих и поведенческих стереотипах, исторических традициях, образе и укладе жизни людей, в языке» [5, с. 46]. С одной стороны, менталитет определяет наши предпочтения (поведенческие, ценностные, нормативные), а с другой – выступает основой отталкивания человека от всего того, что ему чуждо, основой неприятия определённых стандартов поведения, идей. То есть менталитет можно расценивать как некий вертикальный срез духовно-душевного мира человека, пристальное рассмотрение которого позволяет ответить на вопрос многих поколений «Почему я такой?».

В отечественных справочных изданиях по социально-политическим наукам последних лет научное определение понятия *менталитет* отсутствует. Между тем это слово получает все более широкое распространение, активно завоевывает свое место в социологии, политологии, социальной антропологии, публицистике и информатике, культурологии и этнолингвокультурологии, когнитивной лингвистике. При этом в одних случаях используется понятие *менталитет*, в других – *ментальность*.

Отличие этих терминов, по мнению некоторых авторов, заключается в том, что *менталитет* имеет всеобщее общечеловеческое значение, а *ментальность* может относиться к различным социальным сферам и историческим временам.

Философский способ интерпретации предопределяет менталитет не только как «тип устройства сознания, мировосприятия, понимания, способ мировоззрения», но и как «рационально практическую дееспособность, в результате чего возникают культурные феномены» [5, с. 60].

Философски значимая суть менталитета проявляется в его глубинной содержательности как способе мышления, познания, понимания, на основании которых выстраивается определённая социокультурная созидательная деятельность.

Определение менталитета с позиций исторической психологии звучит следующим образом: «Менталитет – это совокупность всех характеристик, отличающих ум, образ мышления одного человека от другого» [7]. По мнению последователей этого направления, образ (стиль) мышления у различных народов неодинаков. У каждого народа свои представления о личности и ее отношении к обществу, о свободе, равенстве, чести, добре и зле, ходе истории и т. п.

Социокультурный подход истолковывает менталитет как «совокупность представлений,

воззрений, чувствований общности людей определенной эпохи, географической области и социальной среды, которые влияют на исторические и социокультурные процессы» [5, с. 136]. Иначе говоря, менталитет – это некая совокупная характеристика людей, живущих в отдельной культуре, которая позволяет описать своеобразие видения этими людьми окружающего мира и объяснить специфику их реагирования на него.

В современных теоретических исследованиях вопросов ментальности встречаются достаточно интересные парадоксы. Так, например, П.С. Гуревич не пытается анализировать значение этого понятия, а прибегает лишь к ссылкам на других исследователей. В результате такого подхода остаётся фактически нераскрытой сама проблема ментальности как типа культуры.

Одним из важнейших аспектов термина «ментальность» является обозначение «определённого качества ума, характеристики активно проявленного мышления» [8, с. 157]. Именно интенсивные способности мыслить, понимать и выражать своё понимание присущи ментальности как характеристике человеческого мышления и деятельности.

Из специальных исследований, центрированных на менталитете, назову работу В.В. Колесова «Язык и ментальность» (2004). Ученый предлагает следующее токование понятия *менталитет*: «Менталитет в своих признаках есть наивно-целостная картина мира в её ценностных ориентирах, существующая длительное время независимо от конкретных экономических и политических условий, основанная на этнических предрасположениях и исторических традициях; менталитет проявляется в чувстве, разуме и воле каждого отдельного члена общества на основе общности языка и воспитания и представляет собой часть народной духовной культуры, которая создаёт этноментальное пространство народа на данной территории его существования» [9, с. 11].

Специалист в области лингвокультурологии А.К. Михальская рассматривает термины «менталитет», «ментальность» и «душа народа» в качестве синонимов и считает, что их значение – это «способ мышления личности или общественной группы, присущие им духовность, склад ума, мировосприятие» [6, с. 38].

Для этнолога А.П. Садохина менталитет тождествен национальному характеру (душе народа), а еще – психическому складу этноса [11, с. 164]. Одновременно менталитет для него – это также и «относительно целостная совокупность мыслей, верований, создавших картину мира и скрепляющих единство культурной традиции или какой-либо общности» [11, с. 247].

Обратимся к понятию «национальный менталитет», под которым обычно понимают «образ мыслей, психологический склад ума, особенности

мышления», а также «исторически сложившуюся, устойчивую специфическую форму проявления и функционирования общественного сознания в жизнедеятельности определённой национальной общности людей» [1, с. 156].

Поскольку существенным элементом национального менталитета является отражение реальных условий жизнедеятельности, практика общения с другими народами, уровень использования их социального, нравственного и интеллектуального опыта, то понятие «менталитет» перекрещивается с такими понятиями, как «национальная психология» и «национальный характер».

Современная научная гомоцентрическая парадигма исходит из того, что менталитет отражает ту духовно-поведенческую специфику, которая делает представителей одного народа непохожими на представителей других народов, и в силу этого он становится важным фактором самоидентификации той или иной общности. Менталитет народа всегда несёт на себе печать национального, ассоциируясь при этом с такими понятиями, как национальное сознание, национальный характер, народный дух и т. п. Он является выражением специфики национального своеобразия. Полноценное знакомство с любой национальной культурой, языком и литературой предполагает не только изучение материальных составляющих этой культуры в широком смысле слова, не только знание её исторической, географической и экономической детерминант, но и попытку проникнуть в образ мышления нации, взглянуть на окружающий мир глазами носителей языка этой культуры. Национальный менталитет заявляет о себе в привычках, обычаях, передающихся из поколения в поколение, в нормах поведения.

Менталитет обусловлен национальными, культурными, цивилизационными, географическими и социально-политическими особенностями жизни и деятельности людей. Поэтому обращение к нему при изучении дисциплин гуманитарного цикла обязывает учитывать влияние на поведение людей окружающих условий, быта, климата, традиций и других обстоятельств.

Нельзя не согласиться с точным и ярким замечанием Э. Гуссерля, утверждавшим, что, «как бы ни были враждебно настроены по отношению друг к другу европейские нации, у них всё равно есть внутреннее родство духа, пропитывающее их и преодолевающее национальные различия» [7].

Общее сближает народы, позволяет увидеть и понять неповторимость культуры, традиций, предопределяет уважительное отношение к государству и к его народу.

Человеческая культура, социальное поведение и мышление, как известно, не могут существовать без языка и вне языка. Мышление и мыслительные реакции содержат заложенные в них и оце-

ночные отношения, и соответствующие им смысловые ориентации деятельности. «Менталитет скрывается в поведении, оценках, манере мыслить и говорить. Выучить и подделывать его нельзя, можно лишь «впитать» вместе с тем языком, который вмещает в себя мировоззрение и коды данной культуры» [5, с. 43].

Являясь средством коммуникации, а потому социальным и национальным по своей природе, язык не может не нести на себе отпечатки особенностей мировоззрения, этических и культурных ценностей, а также норм поведения, характерных для данного языкового сообщества. Каждая национальная культура является результатом деятельности национального менталитета, так как национальная культура не существует вне национального менталитета. Все это находит свое отражение в лексиконе.

Таким образом, говоря о менталитете той или иной нации, народа, мы затрагиваем сложную, многослойную совокупность механизмов и способов действия, тесно связанных со многовековой культурой народа, ее приобретенными и закрепленными способами реагирования на изменения внешнего мира, определяющими поведение нации.

В целом менталитет включает в себя следующие содержательные компоненты:

– образ жизни как относительно самостоятельную систему основных форм жизнедеятельности человека, социальной группы, общества, связанную с национальным укладом, стилем, обрядностью, бытом и др.;

– духовные основы народной жизни, взятые в широких исторических рамках (истоки в форме исторической памяти, историческое наследие как

духовно-нравственный потенциал, проявляющийся в исторической идентификации);

– национальную психологию (национальный характер).

Таким образом, можно подвести некоторые **итоги** и наметить **перспективы дальнейших исследований**.

Во-первых, менталитет – это целостная картина мира в её ценностных ориентирах, существующая длительное время, независимо от конкретных экономических и политических условий, основанная на этнических предрасположениях и исторических традициях.

Во-вторых, менталитет проявляется в чувстве, разуме и воле каждого отдельного члена общества на основе общности языка и воспитания и представляет собой часть народной духовной культуры, которая создаёт этноментальное пространство народа на данной территории его существования; национальный менталитет – это образ мыслей, психологический склад ума, особенности мышления.

В-третьих, национальный менталитет неразрывно связан с национальным характером, под которым понимается не только совокупность специфических, своеобразных, присущих только данному народу черт, но также своеобразный набор универсальных общечеловеческих черт.

В-четвертых, говоря о менталитете той или иной нации, народа, мы затрагиваем сложную, многослойную совокупность механизмов и способов действия, тесно связанных с многовековой культурой народа, ее приобретенными и закрепленными способами реагирования на изменения внешнего мира, определяющими поведение нации.

Литература

1. Маслова В.Л. Лингвокультурология / В.Л. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
2. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
3. Словарь Webster [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://teacode.com/online/Webster/m/me/mental/html>.
4. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – М. : Слово/Slovo, 2000. – 264 с.
5. Хроленко А.Т. Основы лингвокультурологии / А.Т. Хроленко. – М. : Флинта ; Наука, 2004. – 184 с.
6. Михальская А.К. Русский Сократ: лекции по сравнительно-исторической риторике / А.К. Михальская. – М. : Просвещение, 1996. – 123 с.
7. Гуссерль Э. Амстердамские доклады / Э. Гуссерль // Феноменологическая психология [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://anthropology.rinet.ru/old/5/gusserl_amster.html.
8. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов / Л.П. Крысин. – М. : Рус. яз., 2000. – 856 с.
9. Буковская М.В. Словарь употребительных английских пословиц / М.В. Буковская, С.И. Вяльцева, З.И. Дубянская, А.П. Зайцева и др. – М. : Просвещение, 1985. – 234 с.
10. Садохин А.П. Этнология / А.П. Садохин. – М. : Русский язык, 2002. – 254 с.

УДК [81'1:008:811.161.1]82-84

Юган Н. Л.

АКСИОЛОГИЯ ВРЕМЕНИ: ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРИАЛЕ ПОСЛОВИЦ В. ДАЛЯ)

В статье универсальная категория времени рассматривается как одна из составляющих русской языковой картины мира. На материале пословиц из сборника В. Даля анализируются представления русского народа о времени, народная оценка временных понятий. Лингвокультурологический аспект анализа позволяет обозначить место данной категории в русской культуре, в русском языковом сознании.

Ключевые слова: аксиология времени, лингвокультурологический аспект, народные пословицы, русское языковое сознание.

Юган Н. Л. Аксиологія часу: лінгвокультурологічний аспект (на матеріалі прислів'їв В. Даля). – Стаття.

У статті універсальна категорія часу розглядається як один зі складників російської мовленнєвої картини світу. На матеріалі прислів'їв зі збірки В. Даля аналізуються уявлення російського народу про час, народна оцінка часових понять. Лінгвокультурологічний аспект аналізу дозволяє показати місце цієї категорії в російській культурі, у російській мовній свідомості.

Ключові слова: аксиологія часу, лінгвокультурологічний аспект, народні прислів'я, російська мовна свідомість.

Yugan N. L. Estimation of the time: linguistic cultural aspect (on the material of the proverbs of V. Dale). – Article.

An universal category of the time is researched as one of the component of the Russian language World's picture in this article. Views Russian folk about the Time are analyzed on the material of the proverbs from V. Dale's collection, folk's estimation of the Time's concepts is presented. The linguistic cultural aspect allowed to mark this category in the Russian culture, in the Russian language consciousness.

Key words: estimation of the time, linguistic cultural aspect, folk proverbs, Russian language consciousness.

Постановка проблемы в общем виде и её связь с важными научными и практическими заданиями. Физическое время аксиологически индифферентно и может быть предметом лишь научного познания, тогда как человеческое время гуманитарные науки не только познают, но и ценностно осмысливают. Объективно существующее время субъективно переживается людьми, и в национальной культуре складывается своё представление о времени. Именно осознание ценности времени становится одной из функций культуры, и каждый тип культуры делает это по-своему (об этом пишут А.Я. Гуревич, П.П. Гайденко и другие философы, историки, культурологи). Своеобразие восприятия, осмысления, оценки временных категорий находит непосредственное отражение в языковой системе и речевых формулах.

Субъективный характер наивно-языковой концептуализации времени наблюдается в особенностях естественно-языкового употребления темпоральных выражений («повременить», «проспать», «ожидание», «час настал», «миг удачи»). Аксиологичны и такие устойчивые словосочетания: «добрый час», «чёрный день», «лихая година», мифологические «бесовские ночи», «вороньи дни». Ориентированные на само время, знакомые модели («течение жизни», «линия судьбы») и движение природных веществ («вода бежит», «ветер несётся», «луна взошла») предстают образно, в виде метафоры. Качественное, ценностное осмысление времени, более полное и глубокое его толкование и менее однозначная оценка нашли выражение в речевых формулах, а также пословицах и поговорках как законченных высказываниях. Здесь аксиологический аспект категории вре-

мени получает также лингвокультурологическую интерпретацию.

Живя в определённое время, человек одновременно живёт в разных временах: астрономическом и астрологическом, историческом и возрастном, сакральном (мифическом, ритуальном) и профанном. В той или иной степени, пишет Н.Д. Арутюнова, они управляют жизнью человека: требуют согласования событий жизни (рождения, смерти), эмоциональных переживаний, социального поведения, исторических событий, цели человеческих действий [1, с. 12]. Широкий круг значений времени находим у В.И. Даля: астрономическое – время года, суток, погода, психологическое – рефлексия необратимости времени («время красит», «безвременье старит», «время летит» и т. п.), социологическое («время деньги дает», «пению время и молитве час») и т. д.

Анализ последних исследований и публикаций, на которые опирается автор, с указанием нерешённых частей общей проблемы, которым посвящена статья. Культурологический аспект аксиологии времени на материале пословиц и поговорок В.И. Даля не был предметом научного исследования.

Цель статьи – изучить паремиологический материал, собранный В.И. Далем, под таким углом зрения: аксиология времени (культурологический аспект).

Изложение основного материала исследования с обоснованием научных результатов. В народной традиции, устойчивых выражениях, оценочной лексике нашли отражение разные характеристики временных представлений: циклического и векторного восприятия времени («солнышко на закате», «время летит», «время

за нами», «время перед нами»); близость образа времени и образа жизни (связь времени с деторождением, сроком отёла); представление о времени как силе, то благоприятной («сила во времени»), то злой, но всегда движущейся, изменчивой. Например, «время» в смысле «пора» означало благоприятный, удобный, своевременный момент в развитии событий (хотя слово «пора», в отличие от «времени», и в славянской древней, и в современной темпоральных системах играет более скромную роль). Авторы этимологических словарей (А. Преображенский, М. Фасмер) также оговаривали значение «поры» как благоприятного времени, подчёркивая идею силы, идею жизни. «Не время дорого, пора», – читаем и у В.И. Даля. Интересно, что в его сборнике пословиц есть раздел, связанный с «порой» («Пора – мера – спех»), но нет такого со словом «время».

В традиционной народной культуре славян время оценивается строго полярно, только со знаком плюс или минус: оно может быть чистым, добрым, весёлым и нечистым, опасным, злым, печальным. Хорошее время приносит человеку здоровье, счастье, богатство, успех, а плохое – болезнь, неудачу, нужду, горе. Например, понимание праздника как опасного для людей разрыва границы между «тем» и «этим» миром составляло элемент языческой картины мира. День недели, на который пришёлся один из крупных неподвижных праздников, приобретал на целый год особую магическую силу. Семиотические исследования обычно используют совокупность противопоставлений (верх – низ, левый – правый, мужчина – женщина, свой – чужой, свет – тьма), которые особенно эффективно работают на архаичных культурах и образуют свой, специфический набор для каждой культуры. Интересно, что и разделы сборника пословиц В.И. Даля komponуются по такому же бинарному, оппозиционному принципу, в частности на тему времени: «Жизнь – смерть», «Былое – будущее», «Молодость – старость», «Начало – конец» и т. п. Кроме праздников, календарными ориентирами при выборе благоприятного дня в славянской культуре могли служить природные или жизненные события: первый день весны или прилёта птиц, первый гром, снег, иней, а также день рождения или смерти близких. Отсюда обилие магических действий, гаданий, предсказаний, приуроченных к наиболее важным датам календаря, «первому дню», началу (года, весны и т. п.): «Благослови бог почин!».

Народный календарь стал не только универсальным инструментом структурирования годового времени, фиксирующим лишь значимые для человека моменты и отрезки времени и придающим непрерывному природному времени характер дискретной ритуализованной системы (строгое чередование праздников и будней, постов и

мясоедов, «добрых» и «злых» дней и т. д.). В его формирование вплетались астрологические, эсхатологические, религиозные представления – так образовался и природно-погодный, и сезонно-трудовой, преимущественно сельскохозяйственный календарь. Свидетельством включения христианского календаря в ткань традиционной народной культуры является его аксиологическое осмысление в соответствии с общей мифологией времени в славянской культурной традиции, т. е. снабжение основных его единиц (дней недели, времени суток, праздников и т. п.) разного рода оценками. Например, такого рода оценки, приписывание качественного признака присутствуют в следующих определениях: понедельник «чёрный», понедельник и пятница – «тяжёлые» дни, вторник и суббота – «лёгкие», «сухие вторники» (для крестьянина это было важно). Образное толкование дней недели находим у В.И. Даля: «Понедельник – похмелье; вторник – потворник; среда – пост; четверг – перевал; пятница – не работница; суббота – уборка; воскресенье – гулянье». Каждому дню даётся своя оценка в соответствии с народными представлениями и культурными традициями. Сложились в народе и такие приметы, связанные со значением каждого дня недели: «В понедельник, среду и пяток никакого дела не начинай»; «В дорогу отъезжай во вторник либо в субботу»; «Кто в пятницу дело начинает, у того оно будет пятиться»; «В пяток курицу на яйца не сажают: цыплята не живут»; «По пятницам мужики не пашут, бабы не прядут» и т. п.

Отдельно, кроме календаря, по которому строится годовое время, можно говорить об обрядовом времени (то есть о временной организации обряда), которое воспринимается как разрыв обыденного, земного времени и прорыв в сакральное, вечное время. Сакральное время – время праздника, жертвоприношения, это воспроизведение мифа, связанного с возвращением «изначального» времени. Однако, по мнению С.М. Толстой, цикличность мифологического времени – не просто следование природным, солнечным, лунным, вегетативным циклам (времена года, фазы луны, суточное время, периоды роста и созревания растений), так как линейное время (историческое, жизненное) в традиционной культуре постоянно преобразуется в циклическое и вовлекается в круговорот «вечного возвращения» [2, с. 62].

В пословицах и поговорках, выражающих народное представление о временных категориях, в частности о начале и конце, не только раскрывается значение цикличности всего происходящего и сакрализуется начало, не просто отражается религиозный смысл этих понятий или ритуальность, в них заключённая. На первый план выступают философский характер размышлений о времени, так называемая народная житейская му-

дрость, которая формировалась веками, и морально-нравственная оценка, составляющие содержательную и жанровую основу этого вида народного творчества. «Начало – конец» – так подразделяется и называется цикл пословиц у В.И. Даля (следует заметить, что полярность в формулировках названий и других разделов последовательно прослеживается в его сборнике). Начало и конец тесно связаны в сознании русского человека: «Где не было начала, не будет и конца». Началу придаётся особое значение, оно получает качественную оценку – положительную или отрицательную: «Лиха беда начало», «Голова хвоста не ждёт», «Доброе начало – половина дела» и «Плохое начало, что не видать конца», «Плохое начало – и дело стало», однако любое дело оценивается по его результату, концу: «Не смотри начала, смотри конца», «Не хвались отъездом, хвались приездом», «Не верь началу, а верь концу», «У всякого словца ожидай конца!», «Начиная дело, о конце помышляй!» Параллельно началу и концу оцениваются и утро – вечер, весна – осень: «Красному утру не верь!», «Зови (Хвали) день по вечеру», «Весенней озими в засек не сыплют».

Аксиологически понятия начала и конца перестают быть равными и начинают противопоставляться, но не полярно, как положительное – отрицательное, а по более сложной качественной шкале: «Начало трудно, а конец мудрен», поэтому важно такое назидание: «Умел начать, умеи и кончать!», так как всё же «Конец – делу венец!». Другая сторона этих «взаимоотношений» – неизбежность, неотвратимость конца в самом широком смысле слова: «Долго ли, скоро ли, а всё будет конец», «Сколько веревку ни вить, а концу быть». В итоге же: «Дело середкой крепко», «Середка всему делу корень».

Применительно к жизни человека понятия начала и конца связаны с характеристикой такого процесса, закономерный ход которого ведет к его самоотрицанию, к переходу в его противоположность, поэтому главными координатами на жизненной оси являются жизнь и смерть (время, оцениваемое положительно и отрицательно). Народные представления о времени образуют определенную, строго организованную систему понятий, ценностных ориентиров, и в основе её лежит кардинальная оппозиция «жизнь – смерть»: представление о временной протяженности, изменчивости, движении жизни и о безвременье, неизменности, неподвижности, смерти. Время – категория, свойственная этому, здешнему миру, миру живых; в потустороннем мире времени нет – он неподвижен и неизменен.

Между понятиями жизни и смерти (как начала и конца) есть и определенное сходство, прежде всего близость дистанционная: «Промеж жизни и смерти и блошка не проскочит», «Сядни жив,

а завтра – жил». Жизнь как таковая представляет собой лишь маленький промежуток «между» (известно выражение «между жизнью и смертью»). Однако за этим стоит не столько близость реального расстояния, сколько складывающееся с годами представление о краткости жизненного срока. Качественная же характеристика сходства скорее носит отрицательный оттенок: «Жить плохо, да ведь и умереть не находка». В основе такой оценки лежит понимание как неизбежности конца, так и необходимости дойти до него: «Зажит век, как-нибудь доживать надо», «Тяжёл крест, да надо несть», «Как ни вертись, а в могилку ложись». В целом тональность таких высказываний далека от оптимистической при характеристике отведённого человеку времени жизни. Как должное предлагается принять и то и другое: «Жить надейся, а умирать готовься!», «Живи надвое: и до веку, и до вечера» (т. е. будь готов). В русском языковом сознании жизненное время («век») отмерено, предопределено судьбой и должно быть прожито в соответствии с предназначенной человеку долей: «Что было, то прошло; что будет, то придёт», «Жили люди до нас, будут жить и после нас», «Наперёд не угадаешь, кому по ком плакать». Можно сказать, в пословичном материале отразилось философское, житейски мудрое отношение русского человека к бренности жизни, неизбежности смерти, закономерности течения времени от сегодняшнего к завтрашнему дню, от начала к концу.

Аксиологический аспект вопроса, представленный в пословичном творчестве народа, свидетельствует о том значении, которое придавалось памяти в жизни человека: «Дай бог память!», «Не будь грамотен, будь памятен!», «Не будь тороплив, будь памятлив!», «И бестолков, да памятлив!», «По старой памяти, что по грамоте». Однако помнить, считал русский человек, не всегда хорошо, что-то необходимо и забывать: «Добро помни, а зло забывай», «Не поминай лихом, а добром – как хочешь!», «Кто старое вспомнет, тому глаз вон». Память и забвение как антонимы всегда были рядом в сознании и переживаниях человека, поэтому данная антиномия органично вплетались в тему жизни и смерти, начала и конца, широко представленной в русских пословицах.

Восприятие времени человеком в целом всегда носило антропоморфный характер, понятия времени и жизни были слиты. Сельское время не событийное (люди ещё не овладели природой и подчиняются её ритму), а оппозиции день – ночь, лето – зима имели этническую окрашенность («День во грехах, а ночь во слезах»; «Помни это: зима не лето!»; «Лето собирает, а зима поедает»). Весна связывалась с периодом до сбора урожая, а зима с завершением сельскохозяйственных работ, умиранием природы. Идея исторического времени тоже осознавалась в антропоморфных

категориях. Неслучайно популярность получила концепция всемирно-исторических эпох как возрастов человечества.

Событийность времени также неотделима от его антропоморфного восприятия, время выступает в роли действующего субъекта, отсюда и предикаты с глаголами движения: время наступило, настало, подходит, пришло, приближается, близится, истекает, кончилось и т. п., оно может бежать, лететь, тянуться, остановиться и т. д. Или фразеологизмы: «время покажет», «время не ждёт», «время терпит». То же антропоморфное качество времени отражено в пословицах В.И. Даля: «Время разум даёт»; «Придёт время – все лягут в могилку»; «Время краску с лица стогняет»; «Время деньги даёт, а на деньги времени не купишь»; «Время красит, а безвременье чернит»; «Время придёт и час пробьёт» и т. д. Время одухотворялось и приобретало власть над человеком: «Не человек гонит, а время»; «Не живём, дни провожаем»; «Не ты смерти ищешь, она сторожит».

Для русских пословиц характерно противопоставление доброго старого времени молодому, новому: «Прежде жили – не тужили; теперь живём – не плачем, так ревём», «Нового счастья ищи, а старого не теряй», «Много нового, да мало хорошего», «Все по-новому, а когда ж по-правому», «Новых друзей наживай, а старых не теряй», «Как жили деды да прадеды, так и нам жить велели», «Старое добро и во сне хорошо», «Пускай будет по-старому, как мать поставила». Были в этом ряду и исключения: «От ветоши, от старых дураков и молодым житья нет», «Старые дураки молодых со свету сживают», «Поминать старое – шевелить костями». Диалектика обновления не чужда достаточно консервативному миропониманию славянина.

Среди темпоральной лексики, кроме слова «век», встречались и другие качественные лексемы, которые не только выполняли функцию измерителей времени, но и, особенно в контексте, получали аксиологическое осмысление. Например, «год» семантически первоначально означал не столько «время вообще», сколько «случай, повод, событие, срок, подходящее время». Оценочность придаёт значению этого слова, например, суффикс -ина- («ознаменованное время»). У В.И. Даля встречаем, кроме слова «год» и наиболее распространённых однокоренных «година», «годить», эмоционально окрашенные словообразования: «годища» («Экой годища, двенадцатый год!»), «годишка» («Такой плохой годишка выдался, что беда»), а также много других производных: годовой (в четырёх значениях), годичный, годинный, годоватый, годовик, годованье, годовальщик и др., многие из которых сегодня вышли из употребления. Высшей ступенью семантического развития слова «год» можно считать появление метафори-

ческих сочетаний «круглый год», «чёрный год» (бедственный), «красные годы» (счастливые).

Контекстуальная зависимость слова «лето» привела к контекстно-стилистическому его употреблению при обозначении даты или человеческой жизни (ср. «лета» в художественной, поэтической речи: «на склоне лет», «в мои лета»). Уже в памятниках раннего периода были замечены прилагательные-антонимы с семей «лето»: малолетний – многолетний – долголетний = «длительный – недлительный (кратковременный)», как и «долговечный – недолговечный», «старый – молодой». Русскую ментальность характеризуют и такие пословицы, связанные с летом: «Красное лето никому не надокучило», «Русская кость тепло любит». Лето, выражая прежде всего крестьянский, деловой подход к этому сезону, часто противопоставляется другим временам года: «Летний день – за зимнюю неделю», «Лето собирает, а зима поедает», со знаком минус в этом смысле выступает весна: «Корми меня в весну, а в осень и сам сыт буду», «Красна весна, да голодна», «Весна цветами красна, осень снопами» – в основу их качественной характеристики как «сельскохозяйственных» сезонов положена оценка с точки зрения пользы.

«Час» может реализовать идею мгновенности в устойчивых оборотах: «час настал», «пробил час», «с часу на час», а также другие значения, присущие лексеме, например во фразеологизмах «битый час», «час от часу не легче», «не по дням, а по часам», «не ровен час» и др. Качественную дифференциацию придают слову такие определения, как: «мёртвый час», «звёздный час», «смертный час», «в добрый час», «свой час» = срок.

Наиболее актуальным временным отрезком для современного русского языкового сознания считается «день» – весенний, светлый, солнечный, длинный, тяжелый, потом идут неделя, год, месяц, час. День как слепок жизни, он описывает мир внешний: природный (светлый, солнечный), социальный (рабочий, безрезультатный), возрастной, – то есть является выразителем некоего «вещного» плана жизни. А такие понятия, как «час», «миг», «минута», «момент», проецируют события на внутренний мир – душевный, духовный, представляемый; в системе внутренних спецификаторов именно они предназначены для описания ментального плана жизни» [1, с. 78]. В качестве примеров могут служить выражения «миг счастья», «миг удачи», «момент истины», «минута молчания» и другие.

Словом «день» отмечено обычно все доброе и светлое (хотя есть и «чёрные дни»), что подчёркивается в контекстах («светло, как в ясный день, как днём»), особенно в противопоставлении ночи: «днём тихо, ночью лихо», «коли день хвалить, так ночь бранить». Но в пословицах, как уже не впер-

вые замечено, все не так однозначно, категорично и тем более полярно (как на ранних стадиях развития русской культуры): «и темна ночь не на век», а бывает и «день темен, так ночь красна».

Само слово «день» является метонимической заменой слова «сутки». Отсюда обилие фразеологизмов: «изо дня в день», «со дня на день» и т. п. Во множественном числе слово «день» приобретает в устойчивых словосочетаниях дополнительные значения: бывают «долгие дни» (длительность), «дни сочтены» (счёт) или «окончить свои дни» (конец). Но в них важно не только указание через контекст на разные количественные характеристики, но и сама форма выражения долготы, краткости или конца отведённого жизненного срока. Мера времени получает образное выражение и в таких устойчивых оборотах: «до конца дней», «на закате (склоне) дней» «по гроб дней» и т. п. Все периоды следования в цикле «день» («утро», «ночь», «вечер», «полночь») в современном русском языке имеют ярко выраженную качественную окраску, обусловленную явлениями природы, и они полисемантичны: большинство употребляется в переносном значении.

«Время» рассматривается как качественная лексема, как «другое название для жизни», которое имеет для русского сознания и обратный эффект: жизнь описывается в терминах времени (минута, миг, мгновение, момент – как единицы трех моделей времени = жизни). Эти слова чутки к «качественным» нюансам времени именно в русском языке. Оформившееся к настоящему периоду функциональное размежевание близких по смыслу слов (время/пора; сегодняшний/нынешний; теперь/нынче; прошедший, минувший / прошлый, прежний; в дальнейшем / впредь) отражает различное понимание самого времени носителями языка. Тема частного человеческого существования у «минуты», «одухотворенность» у «мгновения» – факты русского языкового сознания, и вообще концептуализация времени по параметру «качество» является чертой славянского языкового мышления [3, с. 194–195].

Выводы и перспективы дальнейших исследований в этом направлении. Многие учёные отмечают, что для русского языкового сознания свойственно восприятие времени скорее как плавного течения (в крайнем случае, неторопливой поступи), чем быстрого бега или полета, ссылаясь на распространенное мнение побывавших за границей людей, в основе которого сравнение ритма и темпа жизни разных народов: в России время течет медленнее, чем в Европе, но быстрее, чем на Востоке. Но и большинство русских, даже тех, кто не имеет возможности сравнивать себя с другими народами, ощущают особость течения времени, в котором они живут. Именно этим объясняет Ф.Ф. Фархутдинова использование в их речи та-

ких своеобразных единиц измерения времени, как русский час, московский час, русский месяц, деревенский месяц и др. Временная расплывчатость русского часа нашла отражение и в паремиологическом материале, который усиленно акцентирует внимание на его особой, неопределенной протяженности: «Русский час долог»; «Русский час – всё сейчас»; «В русский час много воды утечет (сейчас)»; «Русский месяц – со днём тридцать (а немецкому и кона нет)»; «Русский час – десять, а немецкому и кона нет»; «Подожди с московский час»; «Русский месяц подождёт»; «Деревенский месяц – с неделей десять» [4, с. 83].

Подтверждением тому может стать и материал пословиц, раскрывающий отношение русского этноса к «течению времени». Действительно, такое топологическое и как будто индифферентное свойство, как скорость времени (больше количественная характеристика), получает качественную оценку, предстает в сознании русского человека и в народном опыте аксиологически маркированным: «Тише едешь – дальше будешь», «Поспешись – людей насмешись», «Скорого дела не хвалят», «Скороспелка до поры загнивает», «Наскоро делать – переделывать», «Прытко бегают, так часто падают», «Не торопись отвечать, торопись слушать!», «Всего вдруг не сделаешь», «Не под дождём: постоим да подождем», «Быстрая лошадь скорее станет», «Тонко прясть – долго ждать», «Родился – не торопился, а теперь незачем», но в то же время: «Спешить не спеши, а поторапливайся», «Часом опоздано, годом не поверстаешь», «Скоро бегут, так задних не ждут». Поэтому в русском языке появились и такие словосочетания, как «сломя голову», «очертя голову», «без оглядки», «во все лопатки», «гнать в хвост и в гриву», «дуй во всю ивановскую» и подобные. Они тоже характеризуют особенности русского национального характера: его противоречивость, наличие прямо противоположных черт. С одной стороны, большое количество пословиц со значением «не надо торопиться» указывает на особенности русского национального менталитета («Русский час долог», «Русский час – всё сейчас»), а с другой – они практически все содержат философский подтекст: всему отпущен свой срок, всему наступит свое время: «Не торопи умирать, дай состариться!», «Не отлагает свет заутрени, ни тьма вечерни», «Постой, холостой, дай подумать женатому!», «Солнце пригреет – все поспеет», «Пора пройдет – другая придет». Некоторые дидактические суждения приобрели смысл и форму примет: «Торопиться жить – скоро умереть», ведь все неизбежно и предначертано заранее, задано вечным циклом: «Сколько ни куковать, а к зиме отлетать».

В современных исследованиях языкового времени учёные чаще всего ведут семантический

анализ языковых единиц, опираются на материал темпоральной лексики (порой вне контекста), но полноценное выражение время, будучи элементом языковой картины мира, получает в образе как целостностном представлении о времени, нашедшем отражение в языке [5]. Именно устойчивые словосочетания, пословицы, фразеологизмы помогают создать такое представление о времени

в русской культуре, точнее и полнее характеризуют время как лингвокультурологическую категорию.

Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является анализ паремиологических материалов в его связи с лексическими единицами в далевском «Толковом словаре живого великорусского языка».

Литература

1. Логический анализ языка: Язык и время. – М. : Индрик, 1997. – 351 с.
2. Толстая С.М. Аксиология времени в славянской народной культуре / С.М. Толстая // История и культура. – М. : Изд-во ИСБН, 1991. – С. 62–66.
3. Яковлева Е.С. Фрагменты русской языковой картины мира (Модели пространства, времени и восприятия) / Е.С. Яковлева. – М. : Гнозис, 1994. – 343 с.
4. Фархутдинова Ф.Ф. Взглянуть на мир сквозь призму слова... Опыт лингвокультурологического анализа русскости / Ф.Ф. Фархутдинова. – Иваново : Изд-во «Ивановск. гос. ун-т», 2000. – 204 с.
5. Михеева Л.Н. Время в русской языковой картине мира / Л.Н. Михеева. – Иваново : Изд-во «Ивановск. гос. ун-т», 2003. – 252 с.
6. Даль В.И. Пословицы русского народа : сборник / В.И. Даль. – Изд. 4-е. – М. : Рус. яз. ; Медиа, 2009. – 814 с.

РОЗДІЛ IV СХІДНІ МОВИ

УДК 821:351

Tomay Ramazan Hasan

MANIFESTATION OF ANCIENT TURKISH MYTHOLOGICAL MEETINGS IN KUMUK EPICS

Kumuk epics are grounded source for analyzing of ancient imaginations, mythic memory. Study and understanding of primary imaginations and life about the world of Turkish people are protected and preserved in kumuk epics. Determination and restoration of existing layer create extended opportunity to study the path of ethnos and clarification of types of specification of imaginations. Here, uniqueness of Turkish imaginations, richness of Islamic culture, and content comprising the Islamic mythology are protected systematically.

Key words: kumuk folklore environment, epic creativity work, myth, Turkish mythic imaginations, Islamic mythology.

Томай Рамазан Гасан оглу. Отображение мифологических встреч древних турок в кумыкских эпосах. – Статья.

Кумыкские эпосы являются важным источником для анализа древних верований, мифической памяти народа. Изучение и понимание первичных представлений о жизни тюркских народов основано на исследовании сохранившихся кумыкских эпосов. Определение и восстановление существующего слоя фольклора создают большие возможности для изучения путей развития этноса и уточнения представлений о них. В статье системно раскрываются уникальность турецкого фольклора, богатство исламской культуры, а также содержание элементов, составляющих сущность исламской мифологии.

Ключевые слова: кумыкская фольклорная среда, эпическое творчество, миф, турецкий мифологический фольклор, исламская мифология.

Томай Рамазан Гасан оглу. Відображення міфологічних зустрічей давніх турків у кумицьких епосах – Стаття.

Кумицькі епоси є важливим джерелом для аналізу давніх вірувань, міфічної пам'яті народу. Вивчення й розуміння первинних уявлень про життя тюркських народів засноване на дослідженні збережених кумицьких епосів. Визначення та відновлення існуючого шару фольклору створюють великі можливості для вивчення шляхів розвитку етносу та уточнення уявлень про них. У статті системно розкриваються унікальність турецького фольклору, багатство ісламської культури, а також зміст елементів, що становлять сутність ісламської міфології.

Ключові слова: кумицьке фольклорне середовище, епічна творчість, миф, турецький міфологічний фольклор, ісламська міфологія.

Problem statement: Kumuk epics and Turkish mythological meetings.

Aim of study: to analyze the usage, significance, functional feature of Turkish mythological meetings in Kumuk epics.

One of the main problems of study in Kumuk epics is connected with in which level the ancient Turkish mythological meetings are protected and delivered. As known, folklore, by being unique cultural event, is featured with ability of containing of all components of ethno-national culture, medieval period and contemporary view beginning of the most ancient though. Thus, folklore genres wholly attract attention by strict actual material for clarification real view, knowledge and comprehension of ethnos in various perspectives as a most fundamental source in point of universium view. As well as, it turns into the capital source in point of view of clarification of deeper layers.

Epic creativity work, functional feature of poetic system of the genre, extreme-time based facts in its content, principles of ethical – esthetic appearance are specified with actual material in most cases. Thus, clarification of the content of myth samples born in kumuk epics which is a part of Turkish ethnical family gives grounded material to follow further processes. As known, mythology is the product of definite

level of mankind mentality. Contact of human with nature and community events was the basis for the development of his mind. Mythology turned into the main part of artistic thought of human over times. In the most ancient times, people, taking a stance on surrounded events, began to artistic comprehension and interpretation of nature and society [2, p. 129]. Myth, by being a comprehension event, begins from the understanding of surrounded environment. The way toward figurative art was not so easy and simple, nor momentary.

Observations conducted on kumuk folklore areal, following of verbal culture of ethnicity, specification of colorful thinking models, imagination systems of the separate times and initial world creates condition for this analysis. Considerations of V. Harmann, F. Shreder, A. Gurevich, Y. Meletinsky, Kh. Shyuk, O. Shoning, N. Petersen, M. Steblin-Kamensky, V. Jirmunsky and tens of others in connection with primary culture indicates the myth as the separate layer. It is because; the myth is the beginning of effort of understanding of the society and world. “When saying that Turkish mythology being formed and delivered from the ancient times, stays on the basis of ancient Turkish literature, we consider the mythology as nutrition of literary process in point of idea – es-

thetic view regularly in further period along with its primary stimulus for creation of literature” [1, p. 15].

“Yaradilish”, “Oghuz Kaghan”, “Shu”, “Arganakon” and other epic samples are its classic patterns. Archaic memory being in the arsenal of the kumuk epic such as “Huseynin xabari”, “Bozyigid”, “Tahir and Zohra”, “Amintaza”, “Khatami-Taini xabari”, “Yusuf Alayi salam”, “Asli and Karam”, “Ashyg Garib”, “Shan gizi epic”, “İsgandarin barilari”, “Leyli va Majnun” and others are rich with content and elements of mythic ideas. Lets take a look to one episode in “Bozyigit” epic: “Şol zaman Malatiya degen şaharda bir dahı padişah bar edi. Anı kyop arıb kızı bar idi. Atı Sahibjamal edi. Atası anı heç kimçe qyorsetmey uyde saklap tura edi. Kız on beş yaşına qelende, bir qeçe Bozyiqitini tyuşyunda qyordu. Karaca, uyne bir ulan qelqen. Nyurluyu yüzyüne bir haypan boldu, Amma kız şol saat uyandı. Bu sa da ol suratnı yanında tapmadı. Ol suratnı haşıklığı kızha asar etip, sabursuz boldu.

Ekinçi yıl bir keren dahı tyuşyunde qyordyu. Şol zaman Bozyiqit Sahipjamala sabur et dep, bir nazmu ayıthanı:

Janday dostum qelqendi,
Tyuşde qyordunq sen meni.
Koşular qyun bolhan yok,
Sabur et qel sen hali” [5, p. 229].

Such episode is connected with general content of Uyghur epic “Torayish” in ancient Turkish epic creativity work in one direction.

Bozyigit ancient imaginations, which are classic sample of kumuk epics, belief and faith, are significant in point of expression of colorful life imaginations view. Bozyigit, overcoming great difficulties, confronts with death risk: “Şol yerde beyler-vezirler gelip, iman-şehadet qeltirqen sonq, Bozyigidin boynuna kılinc bulan çapdılar. Kılinc kesmedi, amma Bozyigit bek kıynaldı. Şol zaman Bozyigit: “Ay koçaklar, öltüyre bucahız, janımnı kiunamay olyuryuquz. Etiqimini tyubyunde ozyumnyu almas kılıcım bar, anı bulan uruhuz” – dedi. Jallatlar kılıcın aldılar. Zaytun: “Endu munu rahmu etmey oltürqenqe min altun berirmen” – dedi. Bozyigidir bir çaphanda boynun kesib düşürdüler, heç bir rahmu etmediler. (Kavalahu Taala: “İnna lillahi ba inna ileyhi rajun”).

Kılinc otmeqennin sebebi – Bozyigit daim Xizri-İlyasni duasını oxuy edi. Kılıcın altı byuquyup tabanını tyubyune salıp yuryuy edi. Sebebden ajal da kılıcından boldu. Kaman bu halını qyorqende, bir xeyli zaman hakıldan tayıp kaldı. Hakılını başına qelqen sonq, zar-zar yilap bir nazmu ayıthanı:

Hay-hay dyunya, hay dyunya,
Kime rehm kıldınq sen.
İskenderdey padişahni,
Oz koynuna aldın sen.
Zülmü-japa sende kyop,
Rahmu şafkat sanda yok.
Neçe ulu xanlanı
Oz karnına saldın sen.

Ol zaman kyobyusyu qışı betine perdev salıp yuryuy ediler. Bozyiqidin de betinde kıldan bir perdev bar idi” [4, p. 254–255]. This text does not complete splendor and invincibility of the hero with the simple description, but connects with the imaginations of mythic memory in most cases. Folklore scientist Salaheddin Bekki pays attention to the case in connection with the problem of death of the hero in his research related with “Maaday-Kara” epic: “In our epic, legendary immortality of Kara Kula kagha, the enemy of Maaday-Kara, grandfather of our hero is indicated as single formula expression.

Kızarıp ağar kanı da çok, Kızarıp akacaq kanı da yok,

Kıyılıp ölop tını da çok, Kesilip ölecek canı da yok.

Thus, death of man makes the death of spirit necessary. Two parts in the formula. As long as there is no death spirit of Maaday-Kara, it will not be prevented to get captured by Kara-Kula Kaghan. In the epic, Kara Kula Kaghan hid the death spirit. Because of it, he overcame sixty kaghans in Altay and captured Maaday – Kara country” [10, p 296].

As seen, there is strict closeness between hiding the angel of death of Kara Kula Kaghan, capturing Maaday – Kara country, overcoming sixty kaghans and realization of death act between Bozyighit epics. Realization of death of the hero in Bozyighit is implemented by his own sword only. And it becomes possible by saying diamond sword by Bozyighit himself. Secret of non-cutting of the sword of enemy (Zaytun) was in connected with reading by hero of pray in relation with Khizr Ilyas. In “Maaday-Kara”, secret of victory of Kara Kula Kagha is connected with hiding of the angel of death. Completion of overcoming of sixty kaghan and occupation of Maaday-Kara country is happened by revealing of such secret only.

Cultural tendency seen in Kumuk folklore culture makes necessary to keep the cultural funds of other ethic environments in the center of attention. Forecast of cosmopolitism in any level is not able to determine of its new system. On the contrary, values shown them in national quality direct such platonic though to be returned to its original version and turns into the protector of the system. “Xan kızın bermeqe vada etqen “Zaytun” adlı bir yigit kişi bar idi. Ol kişi kalhan eki yüz qışını de alıp, dahı da Bozyigitin artından yürüdyü. Şol zaman Bozyigit bir taşha ok atdı; yartısına qadar qirdi. Anı qyorup Zaytun da athanda, anı da şol kadar qirdi. Anda Zaytun: “Bozyiqit de, men de tenq ekenbiz, bu eki yuz asqer artık eken, anı tutub bolurbuz”, – dep oyladı. Amma Bozyigit bir dahı keren bir taşqa ok atıp, başına kadar batdı. Zaytun atanda yartısı batdı, avvalhı hal bolmadı. Şol zaman Zaytun: “Bozyigit menden qyuçlu eken. Meni de, esgerimi de öldyurmaya yarar”, – dep, kaytıp şaharha qeldiler. Xan: “Bardahı keren anı kolubuaha tyuşyurcek, amanha koymay ölturyur-

byuz”, – dedi. Bozyiqit bulardan ayrılhan sonq, bir otlu yerqe barıp yihildi. Etmış yerinden yarası bar idi. Yaralarına tınqlap turahanda, bir karlıhaç balasına em bereqenin qyorduyu. Şol zaman ata-anası esine tyuşyup, kayhısı bir eken, min bolup, özbaşına bir nazmu aythanı” [4, p. 248]. This sample, by covering the content surrounded the kumuk cultural system and dialectic –philosophic integrity imaginations of the ethnos, actualized its review in the background of contemporary poetic value and criterions. Kumuk epics preserve mythic components of ancient Turkish though in text arsenal in various forms at such plane.

Data transfer of the epic and protection of fact in the formula of change of prose and verse is seen mostly with semantic content colors. Let’s pay attention to the episode, describing the point of heavy injury of Bozyighid:

“Allahım amrundan heç kalmahım yok,
Kaçıb da qurtulmaha darmanım yok,
Sen yazhannı qyormesqe tadbirim yok,
Ajalım qelqen busa, amalım yok.
Taş içinde xurtlaha em beresen,
Erdeqi dərtilileqe em beresen,
Saha tyuqyul yalbarıp qelmeqim yok,
Halım neçik bolmahın bilmeqim yok,
Mana bir rəhmi etmesen, kadir Allah,
Senden başqa heç kimden tileqim yok.

Allahu taala Bozyigitin duasın kabul etdi. Başın qyoterqen edi: bir ariv bav qyoryundu. Anda barıp, emişlerinden aşap, kuşları avazlarına tınqlap turdu. Bu zaman Bozyigit bir çiçhannı tutup, bıçak bulan bir az yara etip yiberip karadı. Çiçhan aylanıp, barıp bir otu yapurahın yarasına sürtüb sav boldu” [5, p. 248]. Kumuk folklore environment becomes more interesting in the field of ancient though, protection of primary imaginations, events of medieval period events. Here, rich text basis, archetypes, imagination components of Islamic religion, as well as Islamic culture is used in various forms.

As known, Oriental culture, as well as public, political, cultural processes happened during Islamic period took leading place as significant part in the cultural turnover of such environment along hundreds of years. Cultural system formed by Khazars, Bulgarians, pechenegs, and wholly ancient Turkish though passed heavy processes in the agreement with Islamic cultural environment for long years. Thus, if process observed in existing environment is entrained to Prevail in one way, but it seems referred to the values forming Islam in other way. Myth fact is occurred in the intellection of such two layers. Let’s pay attention to one episode from “Tahir-Zohra” epic: “Bulay amal bolmahın sonq, bular dahı da havhalaşıp, ullusu kız: “Men sizden ulluman. Dahirni men Syuemen!” – dedi. Ortañçı kız: “Dahirni sunda avval men qyordum!” – dedi. Qiççisi kız: “Dahirqe men ozyumnyu aytarman, kabul etmese, bir qeçe yuxlayhan erde başın qesermen!” – dedi.

Ortañçı kız: “Olay busa, men de aytarman, kabul etmese – ahu berirmen”, – dedi. Ullusu kız: “Men de kolun ayahın baylap Şat suvuna atarman”, – dedi. Pa-kıp Dahir bulanı barın da eşitedi.

Dahir bu kızlar ozyunyü biri-birinden kızhanan axır halak etmeqe barajaklarını bildi. Anın üçün bir qun tanqını karanqısı bulan bavdan çıkıp bir yolha tüşdü. Ütavakaltu alallah”! – dedi... Bir qeçe. Bir qyun yuryuqen sonq, bir bulakha yetişdi. Anda namaz juzunup, namaz kılhan sonq, başın sujdaha salıp, Allahu taalaya dua etdi. Duasında sav-salamat Zuhraha yolukmakını diledi.

Duadan sonq, yuxusu qelip, bir az zaman hapul-luk etqen edi. Şol zaman kulahına bir at kişnəgi tavuş qeldi. Uyanıp karaca: ak opuraklı bir kişi kara atha da minip gele tura. Etişip salam verende, Daqır salamın aılıp , ereturdu. Bu kişi Xizri alayhi salam eken, Dahiri atına alıp: “Qyozyunu yum”! – dedi. Yumdu. “Aç!” – dedi. Açdı” [4, p. 248]. Such facts are enough in Turkish epic tradition. It is impossible to talk here about divine powers, legendary creatures, mythic world imaginations as well as any imagination not being vital in continuous appearance of the persons, characterized in the thought of people. It turned into moral value code preserved in various levels of social sphere, patriarchal place, mythic layers and as well as accepted unambiguously by the members of whole social groups. There are typical models reiterated in various levels in “Kitabi-Dada Gorgud”, “Ashyq Garib” epic. Time boundaries of such imagination sourced from Sacral place lead to infinity and formation of initial though and assessment ability of human. The root of Khizrin character status in Turkish epic creativity work leads to ancient times. It has forms such as “Khizir with white horse”, “White horse rider”, “Old and wise man”, “Wise old man”, “Hazrat Ali” and others as a fact of further periods, that is post-Islamic period. All of these are the events of Turkish universium as a sample of ethic memory. We confront with classic samples of such motive in first part of “Kitabi Dada Gorgud” epic, titled “Dirsa khan oglu Bughajin boyu”: “Oğlan yenə aydır:

– Ana, ağlamagil, mənə bu yaradan ölüm yoxdur, qorxmagil! Boz atlı Xızır (İlyas) mənə gəldi üç kərə yaramı sığadı. Bu yaradan sənə ölüm yoxdur” – dedi. Dağ çiçəyi, ana südü sənə məlhəmdir – dedi” [3, p. 27]. As seen, such motive indicated in kumuk epic – Dahir – Zohra, Bozyighit is reiterated in Kitabi – Dada Gorgud epic.

Analysis of existing folklore arsenal, as well as epic facts evokes the imagination of Islamic mythological system in the environment leadingly. Here, religious legends, stories in connection with great persons of the religion, wars happened in different periods, various hadiths and regional featured sayings etc. create the strict text basis. For instance, Leyli by precepting to her mother at the end “Leyli va Majnun” epic, said that after I die, go and say to Majnun

that I was loyal to him until the end, tell him the place of my grave and request his pray to me, guilty one. “Məcnun bu xəbarı eşithende ah çekdi. Yılay-uluy turup, haldan tayıp yihildi. Bir xıyıldan sonq ayılıp Zayıdha dedi:

– Ey meni inamlı qyorqen yuvuhum, men sene ziyan etqen edim. Azıp-tozup turahan meni hali lap xarap etdin. Yureqimin kapkaçların yırtıb para-para etdin. Ah! Maha ne uçun bu avur xəbarı qeltirdinq? Ne uçun kasd edip janıma günaha qirdinq? Heç bolmasa bu gunahınqın qarşılığında bir savap sama da et, meni o avullaha eltib, syuyqenimni qaburuna yetiştir.

Zayıd Majnunı Leylanı kaburuna eltip, o yazıknı kaburun gyorsetdi. Amalsız Majnun kaburunu kuçaklap yılama başlatı, bu ah-zarını arasında tenqrine yalbarıp sarnadı:

Haşıkını otu bulan yandı canım,
Al meni yanınqa, hey aziz janım.
Dertimni dermanı o bir dyunyada,
Zar byulbyul turaman men bu uyada.

Kaburnu kuçaklanan halda “Ah, Layla” dep uzun tartıp kyustyunyup, axırı da Majnun jan verdi.

Majnunı Laylanı kabrun açıp qyomdyuler. Xalk bu haşıklanı kaburun ziyarət ete başladı” [9, p. 78].

This legend became popular in whole Turkish world and Eastern sides, turned into the enormous event of literary – cultural environment and ethnical cultures as a source. Kumuk artistic environment took benefit from such source from time to time and make basis for turning into epic fact of whole memory event. Let’s take a look to an episode in “Huseynin xəbarı”:

At kapan katınlaha paşman tavuşlar etqen,
Şo zamanda katınlara Huseynin olmağını bilqen,
Ayhır da, katınlara da yilap ulla yas etqen,
Kyokdeki malayikler tamaşaha karahan [6, p. 16].

As seen here, historical event in connection with Huseyn, who is well-known person of Islamic world was indicated here. But, such event preferred to be based on the most mythic, legendary elements, and it seems that such historical event began to pass to new plane. Progress of such process does not occur in Arabic world only, but also in Turkish mythological place also with the same speed. Let’s take a look to an episode from “Yusuf Alayı salam”:

Çarasızlar kömekçisi ulla Subhan,
Pazlusundan Jabrailqetdi purman,
“Ya Jabrail, Yusupha sen et çi darman –
Payhambarlık syuyunçusyun ayt qel endi”.
Sonq Jabrail syoledi: “Ya Yusip-Siddik!
Salam ayıtdı Allah saha, et tasdik.
Pazlusundan berdi saha payhambarlık –
Kutlu bolsun saha bu iş!” – dedi endi [5, p. 78].

As seen, kumuk folklore environment comprises the ancient imaginations, religious legends and events in people though as an integral part. Thus, conducted analysis gives basis to say that mythological motives indicated in kumuk epics are connected directly with ancient Turkish though and arouse interest by its richness as its part.

Scientific results of the case: Kumuk epics is specified with extended ability in point of view of preservation of mythological imaginations and actualizes stricter analysis.

Scientific innovation of case: Kumuk epic is unique source in point of view of comprising of archaic memory, ethnos culture, and primary imaginations.

Research significant of the case: is featured with assumption of significance for study of ancient imaginations, and mythic memory of ethnos.

Literature

1. Jafarov N. Literature of Turkish people. Ancient period. 1 v. / N. Jafarov. – Baku : Çarşıoğlu, 2006. – 320 p.
2. Afandiyev P. Azerbaijan oral folk literature / P. Afandiyev. – Baku : Maarif, 1992. – 477 p.
3. Kitabı-Dada Gorqud. – Baku : Ganjlik, 1978. – 183 p.
4. Akayev A. Payxamarnı yolu bulan. II volumes, I v. / A. Akayev. – Makhachkala : Dagestan, 1992. – 376 p.
5. Akayev A. Payxamarnı yolu bulan. II volumes, 2nd v. / A. Akayev. – Makhachkala : Dagestan print house, 1997. – 320 p.
6. Baypulatov Sh. Huseynin xəbarı / Sh. Baypulatov. – Bunyakski Şahar, 1992. – 45 p.
7. Benu Amir deqen kavumlu Majnunun xəbarı. – Makhachkala, 2004. – 50 p.
8. Jyunqyuteyli Abdulhalim. Layla va Majnun // Adabiyat Dağıstan. – Makhachkala, 1988. – № 1. – P. 53–69.
9. Layla va Majnun // Adabiyat Dagestan. – 1988. – № 3. – P. 76–78.
10. Bekki S. “Maaday-Kara” epic / S. Bekki. – Manas, 2007. – 589 p.

УДК 811.581'276.2:004.738.5

Кравченко О. О.

РОЛЬ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ У ФОРМУВАННІ МОЛОДІЖНОГО КИТАЙСЬКОГО СЛЕНГУ

Статтю присвячено дослідженню ролі мережі Інтернет як джерела формування одиниць молодіжного сленгу сучасної китайської мови. Увага фокусується на передумовах виникнення, засобах творення й причинах проникнення інтернет-сленгізмів до молодіжного мовлення. Пропонуються різні думки щодо майбутнього становища сучасної літературної китайської мови в контексті її функціонування в кіберпросторі.

Ключові слова: комп'ютерні терміни, інтернет-сленг, молодіжний сленг, сленгові новоутворення, кіберпростір, буквени скорочення, смайлики, сленгові одиниці, інтернет-мережа.

Кравченко. Д. А. Роль сети Интернет в формировании молодежного китайского сленга. – Статья.

Статья посвящена роли сети Интернет как источника формирования единиц молодежного сленга современного китайского языка. Внимание сфокусировано на предпосылках возникновения, способах образования и причинах проникновения интернет-сленгизмов в язык молодежи. Предлагаются различные точки зрения относительно будущего положения современного литературного китайского языка в контексте его функционирования в киберпространстве.

Ключевые слова: компьютерные термины, интернет-сленг, молодежный сленг, сленговые новообразования, киберпространство, буквенные сокращения, смайлики, сленговые единицы, интернет-сеть.

Kravchenko O. O. The role of the Internet in the formation of Chinese youths' slang. – Article.

The article is dedicated to a study of the role of the Internet as a source of Chinese youth slang units formation. It focuses on the background (premises) of origin, the means of creation, and the causes of Internet slang penetration into the youth speech. The article focuses on different views concerning the future status of the Modern Chinese language in the context of its functioning in the cyberspace.

Key words: computer terms, Internet-slang, youth slang, slang progressions, cyberspace, emoticons, slang units, Network.

Комп'ютерний світ розвивається, поповнюючи мову новими термінами, розбудовуючи значеннєву структуру вже існуючих слів. При цьому Інтернет створює особливе середовище для розвитку неологізмів, у якому виникають як комп'ютерні терміноодиниці, так і сленгові мовні форми, що створюються в процесі спілкування користувачів соціальних мереж. Якщо раніше спілкування в Інтернеті було призначене для ділових цілей двох чи декількох людей, то зараз воно набуло масового характеру, об'єднавши людей за інтересами, сприяючи формуванню міжособистісних відношень. Спілкування стало більш доступним і дешевим, для швидкого обміну інформацією розроблено багато засобів: електронну пошту, чати, блоги, форуми, служби обміну миттєвими повідомленнями, соціальні мережі, гостьові книги, телеконференції тощо.

Лексеми, що вживаються під час спілкування за допомогою зазначених технічних засобів, можна умовно розділити на такі групи:

1) власне комп'ютерні терміни: 界面 [jièmiàn] – інтерфейс (англ. interface); 光标 [guāngbiāo] – курсор (англ. cursor); 回收站 [huīshōuzhàn] – корзина (англ. basket); 激励器 [jīlìqì] – драйвер (англ. driver);

2) інтернет-сленг: 刷屏 [shuāpíng] – спамити (написання непотрібної й нецікавої інформації у великій кількості), букв. «чистити екран, ширму»; 点赞 [diǎn zàn] – лайкати (надавати перевагу публікаціям у соціальних мережах), букв. «віддавати похвалу»; 拖拉 [tuōlā] – лагати (працювати на повільній швидкості), букв. «тягнутися, плестися»;

3) молодіжний сленг: 打铁 [dǎtiě] – постити (залишати повідомлення), букв. «кувати залізо»; 菜鸟 [cǎiniǎo] – новачок (на форумі, чаті), букв.

«зелена пташка»; 灌水 [guànshuǐ] – флудити (англ. flood – «повінь», «потоп»; залишати довгі повідомлення, що не стосуються теми форуму), букв. «окропляти водою» [6; 5].

Молодіжний сленг складають лексеми, які виникають в інтернет-просторі (на молодіжних сайтах, форумах, чатах, у групах), отримуючи велику популярність у молодого покоління, що сприяє їх поступовому входженню в повсякденний узус молодіжної частини інтернет-користувачів.

Конституенти третьої групи безпосередньо не стосуються комп'ютерної термінології, хоча на розвиток молодіжного сленгу комп'ютеризація сучасного життя здійснює великий вплив. Передача сенсу, ідеї, образу, інформації в епоху комп'ютера отримала виняткові можливості поширення й тиражування порівняно з друкованими виданнями. Це сприяє проникненню інтернет-сленгу до молодіжного мовлення.

У 2012 р. Академія соціальних наук Китаю провела дослідження щодо схильності молоді до інтернет-адикції. В експерименті взяли участь студенти, відібрані з 6 провідних університетів у різних регіонах Китаю, а також їх випускники. Результати свідчать, що 71,5% студентів і 50,3% випускників витрачають на інтернет-серфінг більше 3 годин на день [3].

Згідно з результатами дослідження, опублікованими компанією «Cisco», кожен третій студент коледжу й молодий спеціаліст вважає Інтернет найважливішою для людини потребою нарівні з повітрям, водою, їжею та житлом. Крім того, в опублікованому із цього приводу звіті компанії стверджується, що більше половини опитаних уже не можуть жити без Інтернету та вважають Всесвітню мережу «невід'ємною частиною» сво-

го життя, причому більш важливою, ніж автомобілі, побачення та вечірки [3].

Молодь щохвилини публікує в кіберпросторі свої думки щодо різних питань: від особистого життя до соціально значущих проблем.

Будучи єдиним способом «сховатись» від всепроникаючого впливу держави, Інтернет активно стимулює креативність та уяву молодого покоління. Сповнений заради розваги лукавими перекручуваннями й сленговими висловами, кіберпростір дає змогу громадянському життю в Інтернеті стати таким соціальним простором, у якому відсутнє державне регулювання.

Молодіжна частина інтернет-користувачів охоче виражає свої думки, залишаючи коментарі з приводу подій, які відбуваються в суспільно-політичному житті Китаю, ставлячи їх у центр обговорення на форумах, чатах, пишучи про ці події у власних блогах. Такі публікації в соціальних мережах приводять до появи й поширення сленгових новоутворень. Наведемо деякі приклади цього:

а) 躲猫猫 [duǒ māo māo] – букв. «грати в схованки». Вислів набув широкого розповсюдження в Інтернеті в результаті інциденту, що трапився в слідчому ізоляторі провінції Юннань. 24-річний чоловік на ім'я Лі Сяомін помер від серйозних ушкоджень головного мозку, за офіційною версією – під час гри в схованки. Головою комітету з розслідування цього інциденту було призначено одного з найпопулярніших блогерів Китаю Чжао Лі, після чого вислів «випадок із грою в схованки» міцно вкоренився в інтернет-слензі;

б) 欺实马 [qī shí mǎ] – букв. «обдурити чесно коня». Цей вислів з'явився в кіберпросторі як реакція молоді на дорожню аварію, що сталась у столиці провінції Чжецзян – місті Ханчжоу. 20-річний студент Ху Бін збив на своїй спортивній автівці молоду жінку на пішохідному переході. Після того як ця подія з'явилась у новинах, головний інспектор дорожньої поліції дав свідчення, що швидкість авто, яким керував Ху Бін, не перевищувала 70 км/год. Проте дехто з учасників цього обговорення в Інтернеті знайшов інформацію, що номери автівки, що збила жінку, були багаторазово зафіксовані серед тих машин, які перевищували швидкість на пішохідних переходах. Обурені несправедливим рішенням дорожньої поліції інтернет-користувачі почали використовувати термін 欺实马 [qī shí mǎ] «обдурити чесно коня» замість 70 (七十) 码 [qīshí mǎ] «сімдесят км/год». У формуванні цього вислову молодь застосувала *омофонічний* спосіб побудови сленгової одиниці, адже вислів 欺实马 [qī shí mǎ] за своєю вимовою є тотожним вислову (七十) 码 [qīshí mǎ], маючи при цьому різне значення й написання. Отже, молодь, звертаючись до *омофонічного відповідника*, сатирично увиразнила необ'єктивність вироків дорожньої поліції;

в) 打酱油 [dǎ jiàngyóu] – букв. «купляти соєвий соус». Вислів 打酱油 мовою молоді означає «я просто проходив повз». Одна з телекомпаній міста Гуанчжоу брала інтерв'ю в перехожих на вулиці. Кореспондент звернувся до юнака з приводу його думки щодо однієї із сенсаційних подій. Молодик із байдужим виглядом відповів: «А при чому тут я? Я взагалі за соусом вийшов». З тих пір китайська молодь почала використовувати цю фразу для вираження своєї байдужості й незацікавленості в чомусь/комусь. З'явилися навіть вислови на кшталт 酱油党 [jiàngyóudǎng] – букв. «партія покупців соєвого соусу», 酱油族 [jiàngyóuzú] – букв. «нація покупців соєвого соусу», що позначають людей, які не хочуть брати участь у громадських заходах, та тих, хто не цікавиться всім, що відбувається в суспільному житті.

Заступник голови Асоціації репортерів Китайської Народної Республіки (далі – КНР) Лі Міншен зауважує, що сленгові утворення, які зустрічаються в кіберпросторі, безперечно потребують фільтрації, проте поки що немає необхідності вживати адміністративні заходи для обмеження їх вживання: достатньо покласти на здатність молоді до диференціації лексичних одиниць та опору щодо вживання вулгаризмів [7].

Професор коледжу гуманітарних наук КНР Чхен Ман наголошує на необхідності проведення низки робіт, які сприятимуть стимулюванню розвитку сучасної китайської мови, закликаючи розпочати повномасштабне дослідження зі збору, опису, аналізу й тлумачення сленгових новоутворень. На його переконання, така робота сприятиме заміні старих лексичних одиниць сучасної китайської мови новими, стабілізує розвиток сучасної китайської мови та дасть змогу пересічним китайцям тримати пульс часу [7].

На третьому пленарному засіданні XIII скликання Народної політичної консультативної ради КНР, що відбулось у Шанхаї, член цієї ради Чжан Хуайчун дав негативну оцінку інтернет-сленгу, констатує, що це явище «засмічує» сучасну китайську мову [8].

І.О. Голубовська зазначає: «Як видається, фокусне «соціально-віртуальне явище» під назвою «мова Інтернету», досліджуване під кутом зору її впливу на загальнонародний узус і формування норми літературної мови (у межах будь-яких національних лінгвокультур), лежить у площині взаємодії двох пов'язаних антиномічних процесів, які є характерними для мовного коду сучасного віртуального простору комунікації: з одного боку, це тенденція до ускладнення й інтелектуалізації мовного коду, а з іншого – до його спрощення, жаргонізації та навіть вулгаризації» [2, с. 51].

Дійсно, поява неологізмів у кіберпросторі є відображенням прогресу сучасності, інтелектуалізації мови, проте велика кількість новоутворень на кшталт

吊丝 [diǎosī] (нікчема, букв. «підвісна пружина»), 逼格 [bīgé] (майстер лицемірства, букв. «насадити на чесність»), 装逼 [zhuāngbī] (підлиза, букв. «приховувати натиск»), 新鲜肉 [xīnxiān ròu] (апетитна дівчина, букв. «свіже м'ясо»), 宅男 [zháinán] («пай-хлопчик»), букв. «квартирний чоловік»), є грубими, стилістично зниженими висловами, які за умов свого поширення становитимуть загрозу для розвитку сучасної літературної китайської мови.

Серед сленгових одиниць негативної конотації в інтернет-просторі можна також зустріти буквені скорочення, передані латинським алфавітом, відомим під назвою пін'їнь (pinyin), наприклад: WBD (王八蛋) – негідник; SHIET (狗屎) – дурість; TMD (他妈的) – «чорт забирай!»; NGS (你去死) – «іди вбийся!»; NND (奶奶的) – «щоб тобі повилазило!».

Оскільки письмова фіксація інтернет-спілкування значно обмежує можливості емоційного мовлення, для компенсації цього недоліку широко використовуються так звані смайлики (emoticons), наприклад:

- :-) основна усмішка;
- ;-) усмішка з підморгуванням; грайлива усмішка;
- :(сумна посмішка;
- :> єхидна, саркастична посмішка;
- :-D голосно сміятися;
- :-X запечатані губи;
- :-C зовсім погано;
- :-/ скептичне ставлення;
- :-e розчарування.

Тобто спостерігаємо фактичну часткову відмову користувачів кіберпростору від слова як носія найрізноманітніших емотивних відтінків та оцінних значень. До цього зобов'язує неписане правило спілкування у віртуальному просторі: максимальна компресія, формалізація й уніфікація способів передачі інформації [2, с. 54]. Китайська молодь у свою чергу дещо розширила класичну систему смайликів, подану вище, зафіксувавши в інтернет-мові нові символічні позначки, у яких закладено певні емоційні стани учасників віртуальної бесіди:

- (-_-) виражає загадкову посмішку, приховану злість;
- ^-^ виражає лукаву посмішку;
- (* *) виражає захоплення, зацікавлення;
- (>_<) виражає втому чи категоричність;
- (T_T) плакати, проливати сльози;
- (^_^) виражає жіночу посмішку;
- (^@^) вказує на радісний настрій;
- ^< @-@ >^ вказує на стан алкогольного сп'яніння;

Zzzzz..... виражає сонний вигляд або натяк на те, що співрозмовник занудьгував та ось-ось засне.

У мові молоді в соціальних мережах спостерігаються відхилення від правил нормативної граматики сучасної китайської мови. Наприклад, в інтернет-мережі набуває широкого розповсюдження явище прикріплення англійських суфіксів до китайських слів, наприклад: 太out了(老土) – старомодній, відсталий; 寒ing – «чилитися» (розслаблятися); 期待– ing-очікувати; 关注 ing – «фоловити» (підписуватись). Унаслідок цього утворюються макаронічні форми, функція яких полягає в усуненні тих чи інших лексико-граматичних лакун.

Центр соціальних досліджень редакції газети «Китайська молодь» провів анкетування, у якому взяли участь 1 600 студентів провідних вищих навчальних закладів КНР. Його результати свідчать про те, що 89% респондентів використовують інтернет-сленг у повсякденному житті, 64% вважають, що явище «інтервенції» популярних висловів інтернет-простору в повсякденний узус є нагальним питанням, 46% респондентів виражають хвилювання, що велика кількість новоутворень становитиме загрозу для сучасної китайської мови.

Лексикограф Чао Цзічжоу, підкреслюючи необхідність постійного моніторингу за новими мовними явищами кіберпростору, зазначає: «Обмеження функціонування мови інтернет-мережі, прийняті в Шанхаї, – це адміністративні заходи. Ми повинні стежити за новими явищами в мережі та приймати стандарти з огляду на мінливі умови» [8].

І.О. Голубовська вважає: «Питання про занепад або прогрес мови в контексті її функціонування на інтернетівських об'єктах немає однозначних відповідей і залишається дискусійним. Мабуть, лише з плином часу, коли узуальні тенденції «інтелектуалізації» переростуть у норму, можна буде робити певні висновки щодо того, чи став сленг соцмереж здоровим джерелом номінативної творчості або ж, навпаки, зумовив дегенеративні мовні процеси» [2, с. 55].

Більшість користувачів інтернет-мережі – освічена, креативна молодь, яка прагне впроваджувати в спілкування нові позначення для гумористично чи іронічно забарвленого відтворення дійсності. Новаторський стиль створює індивідуальну особистість, яка привертає увагу інших користувачів залученням оригінальних форм вираження думки, власним розумінням певних подій, експресивністю й оригінальністю способів втілення думки. Окрім того, «новояз» Інтернету відображає особливості способу життя й духу молодого покоління, що також робить його цікавим та актуальним об'єктом соціолінгвокультурологічних студій.

Література

1. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языка / В.Г. Гак. – Л. : Просвещение, 1983. – 290 с.
2. Голубовська І.О. Мова соціальних мереж як новітній лінгвістичний феномен / І.О. Голубовська // Мовні і концептуальні картини світу. – 2015. – Вип. 55. – Ч. 2. – С. 49–56.
3. Кондратюк О.В. Молодіжний сленг як мовне явище / О.В. Кондратюк // Ї: незалежний культурологічний часопис. – Львів, 2005. – № 38. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n38texts/38-zmist.htm>.
4. Марковина И.Ю. Влияние национальной специфики языка и культуры на процесс межкультурного общения: проблемы и перспективы / И.Ю. Марковина. – М. : ИНИОН АН СССР, 1983. – 257 с.
5. Россия и Китай: молодежь XXI века : [монография] / отв. ред. : М.К. Горшков, Ли Чунлинь, З.Т. Голенкова, П.М. Козырева. – М. : Новый хронограф, 2014. – 424 с.
6. Фокина В.Н. Язык общения интернет-социума Рунета. Становление и развитие: молодежный, компьютерный, интернет-сленг, компьютерные термины / В.Н. Фокина, А.В. Абрамова, О.А. Дегтярева // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fwww.muh.ru%2Fcontent%2Fdoc%2F110131_pps_01.doc&name=110131_pps_01.doc&lang=ru&c=573c5ce8d371.
7. 许锦妹. 当下网络流行语入侵汉语现象严重 // 中国青年报. – 2015年02月05日 07版 (Сюй Цзіньмей. Вторгнення популярних інтернет-виразів у китайську мову як серйозне явище сьогодні / Сюй Цзіньмей // Китайська молодіжна газета. – 2015. – № 7). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zqb.cyol.com/html/2015-02/05/nw.D110000zgqnb_20150205_2-07.htm.
8. 杨明星. 网络语言对传统汉语的影响 // 百度文库. – 2013年, 03月06日 10版 (Ян Мінсін. Вплив інтернет-лексики на розвиток китайської літературної мови / Ян Мінсін // Пошуковий портал «Байду». – 2013. – № 10). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wenku.baidu.com/view/2c7724287375a417866f8f42.htm>.

УДК 811.581'37 (045)

Цимбал С. В.

КАТЕГОРІЇ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ ТА ЛОКАТИВНОСТІ
В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ КИТАЙСЬКОГО ЕТНОСУ

Стаття присвячена дослідженню способів вираження семантичних категорій темпоральності та локативності в китайськомовній картині світу, зокрема лексичними та фразеологічними одиницями китайської мови, які є вербалізаторами зазначених категорій.

Ключові слова: локативність, темпоральність, картина світу, китайська мова, фразеологізм.

Цимбал С. В. Категории темпоральности и локативности в языковой картине мира китайского этноса. – Статья. Статья посвящена исследованию способов выражения семантических категорий темпоральности и локативности в китайскоязычной картине мира, в частности лексическими и фразеологическими единицами китайского языка, которые являются вербализаторами указанных категорий.

Ключевые слова: локативность, темпоральность, картина мира, китайский язык, фразеологизм.

Tsimbal S. V. Temporal and locative categories in the Chinese ethnicity's language world picture. – Article.

The article deals with the investigation of expression ways of the semantic categories of temporality and locativity in the Chinese world picture, particularly Chinese lexical and phraseological units, which verbalize categories, indicated above.

Key words: locativity, temporality, picture of world, Chinese, idiom.

Феномени часу та простору завжди викликали увагу вчених широкого кола наук (фізики, біології, економіки, соціології, філософії, культурології тощо), проте їх вивчення було досить проблематичним і пов'язувалося з аналізом явищ буття людини. Так, більшість дослідників *час* характеризують як поняття, яке важко, або навіть неможливо визначити, і з цієї причини воно отримує найменування «надпроблеми», «головоломки» [13, с. 3]. Однак починаючи з другої половини ХХ ст. і дотепер здійснюється глобальне переосмислення світобудови, у тому числі відбуваються значні політичні, економічні, інформаційні, соціальні та культурні зрушення, а отже, змінюються як уявлення про час, так і власне сприйняття часу [13]. Це дає певні підстави заявляти про «фундаментальну еволюцію *темпоральності*» [25, с. 5], що

постає у вигляді семантичної категорії, яка «відображає сприйняття й усвідомлення людиною часу ситуацій, що позначаються, та їх елементів відносно моменту мовлення мовця або іншої точки відліку» [19, с. 5].

За твердженням дослідників, мова у своєму розпорядженні має цілий арсенал спеціалізованих граматичних і лексичних темпоральних засобів, що здатні передавати часові значення. Так, до лексичних засобів вираження темпоральності зараховують прислівники, прикметники, іменники, дієслова, числівники, сполучники, частки, до граматичних – категорії виду й часу дієслів, окремі синтаксичні конструкції. Зокрема, категорію темпоральності репрезентують «слова й словосполучення, які безпосередньо передають значення часу, а також словосполучення, що позначають

дати» [докл. про це див.: 21]. Цей пласт лексики досить докладно розглядався в працях А.І. Моїсеєва, А.Б. Мордвінова, В.Г. Гака, А.В. Бондарко, Р.Л. Ковалевського, А.Р. Нурєвої, Є.А. Смикової, Н.В. Андрєвої та інших російських фахівців [11, с. 7], а також у докторській дисертації українського мовознавця О.І. Бондаря [5].

Водночас *простір*, за словами В.Г. Гака, «є однією з перших реалій буття, яку сприймає й диференціює людина» та яка «організується навколо людини, що ставить себе в центр макро- і мікрокосмосу» [9, с. 670]. Інакше кажучи, простір постає відносною субстанцією або ментальною моделлю у свідомості людини, що свідчить про його егоцентричність, «має сенс у відліку від самого суб'єкта пізнання та демонструє його уявлення про світ» [14, с. 7]. Ці та інші бачення простору починають формуватися на основі найпростіших відчуттів і вроджених або підсвідомих реакцій людського мозку на навколишнє середовище [6, с. 24]. Зокрема, найбільш різноманітні моделі світу (соціальні, релігійні, політичні, моральні), за допомогою яких людина усвідомлює навколишнє її життя, незмінно виявляються наділеними просторовими характеристиками [15, с. 267].

Окрім того, мовна інтерпретація категорії простору кваліфікується дослідниками як семантична категорія *локативності*, функціонально-семантичне поле якої охоплює різнорівневі засоби мови, що взаємодіють під час вираження просторових відносин [20, с. 5]. Слова з локативною семантикою нерідко вказують на своєрідне членування світу, особливості його відображення в мовній свідомості носіїв мови, часто наповнені культурним змістом, що уможлиблює вивчення лінгвокультурологічних та аксіологічних основ локативності [22]. Розглядом цих та інших питань, зокрема, займалися В.Г. Гак, А.В. Бондарко, М.В. Всеволодова, І.А. Мельчук, В.А. Плунгян, Є.Ю. Владимірський та інші [22, с. 9].

Слід також погодитися з думкою Л.М. Федосєєвої, яка зауважує: «Категорія локативності в мовній картині світу тісно пов'язана з категорією темпоральності, що пояснюється діалектичною єдністю простору й часу як універсальних визначень буття» [22, с. 15]. А.О. Худяков продовжує цю тезу, зазначаючи, що світ складається з подій, які наділені просторово-часовою протяжністю; час і простір нерозривні та певною мірою взаємообернені; а отже, абстрагування від фактора простору в процесі дослідження ролі фактору часу в семіозисі мовних знаків є неможливим [23, с. 97]. Утім, перш ніж потрапити в мовний вжиток, ці та інші погляди на явища буття формуються та закарбовуються в картині світу окремого народу, що є результатом «усієї духовної активності людини» та її взаємодії зі світом [16, с. 71]. Зокрема, до основних параметрів картини світу, за допомогою

яких вона може проявлятися, належать просторові (верх/низ, правий/лівий, схід/захід), часові (день/ніч, зима/літо), кількісні, етичні та інші ознаки [16, с. 71].

Тут варто згадати твердження Д.М. Замятина про те, що «простір і час – найприродніші й найорганічніші координати культури будь-якого народу» [12, с. 2], для кожного з яких характерна своя власна модель просторово-часових відносин, а також особливе бачення взаємодії цих категорій. Сприйняття Всесвіту як постійного перетворення простору в час і часу в простір притаманне, зокрема, і китайському етносу, що передусім віддзеркалюється в ідеях китайської філософії про дуалізовану єдність двох начал Інь-Ян (陰陽 [yīn yáng]), їх конкретизацію в необмеженій низці опозицій (темне/світле, пасивне/активне, спокій/рух, м'яке/тверде, внутрішнє/зовнішнє, нижнє/верхнє, земне/небесне, простір/час, чоловіче/жіноче тощо) [27, с. 271]. На переконання деяких китайських мислителів, взаємодія цих двох елементів послідовно породжувала чотири символи (四象 [sìxiàng]), вісім триграм (八卦 [bāguà]), шістдесят чотири гексаграми (六十四卦 [liùshísiànguà]), а потім все суще [27, с. 425]. Для інших Інь-Ян ототожнювались із самим Дао (道 [dào], шлях) як результатом їх взаємоперетворення після досягнення певної фази розвитку («одне інь, одне ян – це і є дао») [27, с. 271]. Будучи універсальним символом руху, Дао водночас поставав просторово-часовою сутністю, синтезом простору та часу (宇宙 [yǔzhòu]), набуваючи значення універсуму [27, с. 443]. З цієї точки зору простір тлумачився як такий, що «має реальність, але не перебуває в конкретному місці», а час – таке, що «має протяжність, але не має кореня та верхівки», тобто кінця й початку [27, с. 638].

Однак, крім філософських міркувань, не менш характерним для картини світу людини, життя якої вимагало постійного пристосування до навколишнього світу, стало переосмислення часу та простору як надважливих орієнтирів буття. Це пов'язано головним чином із розвиненістю в давньому Китаї астрономії, що підтверджується існуванням аграрного календаря, який «поєднував у собі місячний календар із сонячним», а також наявністю розгалуженої системи часових сезонів (у загальній кількості 24, тобто шість для кожної пори року) для полегшеного визначення термінів сільськогосподарських робіт тощо [18, с. 42]. Орієнтування в просторі відбувалося зазвичай за положенням Сонця в небі, а відтак обумовлювало визначення основних напрямів світу – півдня (як «кульмінації головного світила», кардинального напрямку), сходу, півночі та заходу [4]. Схильність до чіткого поділу середовища, зокрема співвіднесення місцезнаходження предметів зі сторонами світу, знаходить своє пояснення в дотриманні як

давними, так і сучасними носіями китайської лінгвокультури принципів вчення з організації простору феншуй (风水 [fēngshuǐ]) під час будівництва міст, власної оселі тощо [7, с. 84]. Таким чином, можна зробити висновок, що ні простір, ні час для давніх китайців не були абстрактними параметрами: час був розчленований на окремі сезони та їх відрізки (а не поставав послідовністю однорідних моментів), водночас простір не простягався повсюди, а розділявся на конкретні області [17].

Результатом відображення таких уявлень у мовній картині світу китайців став процес вербалізації локативно-темпоральних відносин китайської мови, яка характеризується багатством лексики на позначення категорій простору та часу. Так, серед найрізноманітніших засобів, що слугують просторовими вербалізаторами в сучасній китайській мові (наприклад, прийменниково-післяйменникові конструкції тощо), особливо важливу позицію, як підкреслює Ван Сяоцян, займають локативи – повнозначні слова, які позначають положення об'єкта в просторі або відносно іншого об'єкта [7, с. 85]. Серед найуживаніших локативів китайської мови, що зазвичай належать до іменників, дослідниця виокремлює низку понять, що відображують позицію в просторі, і категоризує їх наступним чином:

- 方位 [fāngwèi] – місце розташування;
- 东 [dōng], 西 [xī], 北 [běi], 南 [nán] – схід, захід, північ, південь;
- 上 [shàng], 下 [xià], 左 [zuǒ], 右 [yòu] – зверху, знизу, ліворуч, праворуч;
- 前 [qián], 后 [hòu], 中 [zhōng] – спереду, позаду, посередині;
- 里 [lǐ], 外 [wài] – всередині, ззовні;
- 旁边 [pángbiān], 周围 [zhōuwéi] – поблизу, навколо.

Автор наголошує на тому, що, на відміну від названих іменників із локативною семантикою, які позначають статичні відносини у просторі, для вираження динаміки носіями китайської мови використовуються дієслова, а також дієслівні модифікатори, які зазвичай прирівнюються до префіксів російських/українських дієслів. Натомість у сучасній китайській мові засобом вираження просторових відносин не виступають взагалі прислівники [8, с. 24].

Попри це, у китайській лінгвокультурі з просторовими орієнтирами тісно пов'язане розуміння часу: «спостерігати час по-китайськи значить стояти обличчям до вже здійсненого та спиною до майбутнього, очікуваного» [3]; «попереднє в китайській свідомості знаходиться зверху й спереду, праворуч, а подальше – знизу й позаду, ліворуч» [10, с. 38]. Вартим уваги є також метафоричне міркування Є.В. Афонасенко про специфічне усвідомлення часу представниками китайського етносу: «китаєць, що пливе вниз за течією ріки життя,

сидить у човні обличчям до пройденого шляху й спиною до майбутнього, очікуваного. Майбутнє в китайця знаходиться зі спини, тече йому в потилицю, і тому воно невідоме й марне для задач теперішнього моменту» [3]. Відображуючись на мовному рівні, такий взаємозв'язок категорій темпоральності та локативності прослідковується у використанні китайським мовцем ієрогліфів-локативів на позначення часу: для того, щоб сказати про події, що відбулися раніше, китайці застосують просторову метафору «вгору» (上 [shàng]), тоді як «низ» (下 [xià]) буде означати подію, що відбудеться пізніше [26, с. 29]. Подібним чином здійснюється також процес вираження подій, що сталися або стануться до чи після моменту недавнього минулого/майбутнього: ієрогліф 前 [qián] використовується на позначення більш віддаленого минулого, яке в уявленні китайців знаходиться на передньому плані, ієрогліф 后 [hòu] слугує позначкою того, що настане згодом, після майбутньої події, та орієнтований на план позаду [10, с. 39]. Такі метафори зазвичай застосовуються в складі лексем, що вербалізують послідовність років та місяців: позаминулий рік/місяць ієрогліфічно позначається як 前年 [qiánnián] / 前月 [qiányuè], минулий – 上年 [shàng nián] / 上个月 [shàng ge yuè], наступний рік/місяць – 下年 [xiànián] / 下个月 [xià ge yuè], через 2 роки/місяці – 后年 [hòunián] / 后月 [hòuyuè]. Водночас необхідно зазначити, що в розмовному мовленні більш вживаними формами є 去年 [qùnián] (минулий рік) та 明年 [míngnián] (наступний рік).

Просторовими характеристиками також наділені й інші одиниці часу. Наприклад, для вираження послідовності тижнів використовуються локативи 上 (минулий) і 下 (наступний), для днів – 前 (день, що передував вчорашньому) і 后 (день, що настане після завтрашнього), а для позначення відрізка доби до локативів 上 і 下 додається ієрогліф 中 [zhōng], що входить до складу лексичної одиниці 中午 [zhōngwǔ] («полудень»).

Окрім наведених прикладів локативно-темпоральних відносин у китайській мові, особливої уваги заслуговує також класифікація засобів вираження часу – темпоративів. Як зазначалося вище, орієнтування в часі за допомогою астрономії було для давніх китайців одним з основних аспектів упорядкування їх повсякденного життя, а отже, мало вагомий вплив на процес формування вербальної репрезентації категорії темпоральності. Однак необхідно зазначити, що в китайській мові «синтаксичне теперішнє не марковано в реченні» [1] – іншими словами, відсутнє пряме позначення теперішнього часу. У зв'язку з цим темпоративами китайської мови постають лексичні одиниці, що слугують для вираження минулого й майбутнього часу та належать як до повнозначних, так і до службових частин мови. Серед останніх фахів-

ці виокремлюють групу морфем, до складу яких входять 了 [le], 着 [zhe], 在 [zai], 呢 [ne] та інші, «що здатні в різних умовах виражати різноманітні значення, зокрема й часові» [1; 2]. Як слушно зауважує І.І. Акімова, до повнозначних слів темпоральної семантики належать іменники та прислівники, що слугують вербалізаторами об'єктивного часу, який у будь-якій мові, зокрема і китайській, розподіляється на нечисловий (ототожнюється з загальним хронотопом мовців) і числовий (час на годиннику, дата тощо) [1]. До лексем нечислового часу китайської мови зараховують одиниці іменникової темпоральності: *вдень, ввечері, восени* тощо, серед яких особливу цікавість викликає лексичне вираження поділу доби на відрізки [1].

На початку статті ми вже заявляли, що в більшості випадків *простір* для китайців співвідноситься з поняттям «чотири сторони світу» та виражається в китайській мові за допомогою локативів із просторово-статичною семантикою: схід (东 [dōng]), захід (西 [xī]), північ (北 [běi]), південь (南 [nán]), а *час*, у свою чергу, ототожнюється з циклічним рухом певної кількості періодів, серед яких найбільш вагомим для сільського господарства поставав поділ року на сезони: весна (春 [chūn]), літо (夏 [xià]), осінь (秋 [qiū]), зима (冬 [dōng]).

Ці поняття настільки міцно вкорінилися в китайську національну свідомість, що, пройшовши процес метафоризації, увійшли до складу багатьох стійких виразів і фраз, тобто фразеологізмів. Як відомо, серед фразеологічних одиниць (далі – ФО) китайської мови виокремлюють такі їх різновиди: 成语 ([chéngyǔ], *чен'юй*) – сталі вирази, 歇后语 ([xiēhòuyǔ], *сехоуіуі*) – недовомки-іншомовки, 谚语 ([yànyǔ], *ян'юй*) – прислів'я, 俗语 ([súyǔ], *су юй*) – приказки, 惯用语 ([guànyòngyǔ], *гуань юн'юй*) – звичні вирази (кліше) [28, с. 8], кожен з яких має свої особливості граматичної будови, лексичного наповнення, сферу використання тощо. Маючи на увазі аспект вираження локативності та темпоральності в складі ФО, зауважимо, що всі види фразеологізмів китайської мови характеризуються наявністю у їх складі лексем на позначення цих категорій. Так, наприклад:

а) категорія темпоральності присутня в недовомці-іншомовці *сехоуіуі*: 秋后的蚂蚱 – 蹦达不了几天 [qiūhòu de màzha – bèngdabuliǎo jǐtiān] (досл.: Цвіркун *після настання осені* не проживе й декількох *днів*) – «кінець близько, жити залишилось недовго» [30]. Темпоративами в цьому прикладі є *秋后* (після настання осені) і *天* (день);

б) локативність відображена в звичному виразі *гуань юн'юй*: 拆东墙补西墙 [chāi dōngqiáng bǔ xīqiáng] (досл.: Розбирати *східну* стіну, для того щоб побудувати *західну* стіну) – «вирішувати одну проблему шляхом створення іншої» [28, с. 50]. У цьому випадку локативи представлені лек-

сичними одиницями (далі – ЛО) 东 (*схід, східний*) і 西 (*захід, західний*);

в) поєднання обох категорій відбувається в складі:

– приказки *су юй*: 三十年河东, 三十年河西 [sān shí nián hé dōng, sān shí nián hé xī] (досл.: Тридцять *років* ріка (Хуанхе) тече на *схід*, тридцять *років* – на *захід*) – «все тече, все змінюється; мінливість життя» [31]. Тут темпоральність виражається за допомогою ЛО 年 (рік); локативність представлена ЛО 东 (схід, східний) та 西 (захід, західний);

– прислів'я *ян'юй*: 近水楼台先得月, 向阳花木早逢春 [jìn shuǐ lóutái xiān dé yuè, xiàng yáng huā mù zǎo féngchūn] (досл.: Вежа *біля* води *першою* зустрічає місяць, рослини, звернені до сонця, *раніше* (всіх) зустрічають *весну*) – «з максимальною користю використовувати своє положення» [29]. До складу цієї ФО входять: локатив 近 (біля, близько) і темпоративи 先 (раніше, спочатку, перед), 早 (рано, ранній, ранок), 春 (весна, навесні).

Втім, найбільш яскраве віддзеркалення значення простору й часу спостерігається в складі окремої групи фразеологізмів *чен'юй*. Ці вирази характеризуються яскраво вираженою етимологічною та культурологічною специфікою, оскільки, побутуючи в мові протягом багатьох століть, найбільш повно відображують реалії саме китайської дійсності [24, с. 69]. Досліджуючи фразеологічний матеріал на основі китайського фразеологічного онлайн-словника [32], ми виявили цілу низку фразеологічних одиниць *чен'юй*, у складі яких можна виокремити компоненти іменникової темпоральності та локативності зі значенням «сторони світу» і «пори року» та розділили їх на дві відповідні групи:

локативні ФО:

– 东西南北 [dōng xī nán běi] (досл.: **схід, захід, південь, північ**) – «чотири сторони світу; скрізь, усюди»;

– 南辕北辙 [nányuán běizhé] (досл.: (повернути) голоблі на **південь**, їхати на **північ**) – «робити все навпаки, рухатися в протилежному напрямку»;

– 东怒西怨 [dōngnù xīyuàn] (досл.: **східний** гнів, **західна** ворожнеча) – «зганяти свою злість на інших»;

– 北门锁钥 [běimén suǒyuè] (досл.: замок і ключ **північних** воріт) – «стратегічний пункт північного кордону країни»;

– 南风不竞 [nánfēng bújìng] (досл.: музика, яка лунає з **півдня** (南风), дуже тиха, негучна (不竞)) – «супротивникам не здобути перемоги»;

– 南金东箭 [nánjīndōngjiàn] (досл.: золото з **півдня**, бамбук із **півночі**) – «феноменальний талант»;

темпоральні ФО:

– 春生夏长, 秋收冬藏 [chūn shēng xià zhǎng, qiūshōu dōngcáng] (досл.: **весна** народжує, **літо**

виросує, **осінь** збирає, **зима** зберігає) – «звичний процес сільськогосподарських робіт; плин повсякденного життя»;

– 社燕秋鸿 [shèyàn qiūhóng] (досл.: ластівки, що прилітають **навесні**, лебеді, що відлітають **восени**) – «люди, які розлучаються відразу після зустрічі» (у складі цієї ФО одним з вербалізаторів темпоральності є лексема 社, яка у цьому випадку виступає імпліцитним позначенням весняного часу, оскільки є усіченим варіантом ЛО 春社 [chūnshè] – «свято посеред весни»);

– 春诵夏弦 [chūnsòng xiàxián] (досл.: **навесні** декламувати, **влітку** акомпанувати) – «(шкільне) навчання; навчатися (*чому-небудь*)»;

– 夏炉冬扇 [xiàlú dōngshàn] (досл.: **влітку** топити піч, **взимку** обмахуватися віялом) – «робити безглузді речі»;

– 冰壶秋月 [bīnghú qiūyuè] (досл.: нефритовий глечик із льодом, сйиво **осіннього** місяця) – «душевна чистота й невинність»;

– 十冬腊月 [shí dōng là yuè] (досл.: 10-й (十), 11-й (冬) та 12-й (腊月) місяці за місячним календарем) – «зимовий сезон; найхолодніші місяці року; кінець року».

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що семантичні категорії локативності та темпоральності відіграють значну роль у мовній

репрезентації загальнолюдських понять простору та часу, які у зв'язку з цим постають пріоритетними об'єктами сучасних наукових дискусій. Водночас важливим аспектом локативно-темпоральних відносин є їх тісний взаємозв'язок у мовних картинах світу майже всіх народів, що пояснюється сприйняттям простору та часу в їх нерозривній єдності. Оскільки модель світу китайського етносу теж побудована на подібних уявленнях, на мовному рівні категорії часу та простору знайшли своє вербальне відображення в різноманітних локативних і темпоральних засобах, які, зокрема, увійшли до складу багатьох фразеологізмів китайської мови. Найбільш чітко та яскраве вираження локативності та темпоральності спостерігається у складі китайських ФО *чен'юй*, серед компонентів яких можна виокремити головний локатив «сторони світу» і темпоратив «пори року», які, на нашу думку, є найбільш типовими репрезентантами уявлень про простір і час китайців. Утім, незважаючи на зростаючу кількість лінгвістичних розвідок у сфері синології, дослідження саме цих і деяких інших особливостей вираження просторових і часових відношень у китайській мові ще й досі залишаються лакунарними, що засвідчує актуальність їх подальшого вивчення.

Література

1. Акимова И.И. Интерферирующий фактор языковой концептуализации в категории темпоральности русского и китайского языков и пути его преодоления / И.И. Акимова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rudocs.exdat.com/docs/index-174069.html>.
2. Акимова И.И. Функционально-семантические категории русской именной темпоральности и глагольного аспекта в зеркале китайского языка / И.И. Акимова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/16_aden_2011/philologia/1_88590.doc.htm.
3. Афонсенко Е.В. Особенности этнического самосознания современных китайцев / Е.В. Афонсенко // Развитие личности. – 2004. – № 1. – С.131–143.
4. Ахметсафин А.Н. Композиционное пространство китайского иероглифа (были ли древние китайцы «левшами») / А.Н. Ахметсафин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://hanbalik.narod.ru/chinese_calligraphy/composition_space_of_characters.htm.
5. Бондар О.І. Система і структура функціонально-семантичних полів темпоральності в сучасній українській літературній мові. Функціонально-ономасіологічний аспект : дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 / О.І. Бондар ; Одеський держ. ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 1998. – 369 с.
6. Бондарева Л.М. К проблеме интерпретации концепта «пространство» в отечественной и зарубежной лингвистике / Л.М. Бондарева // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. – 2015. – Вып. 2. – С. 23–30.
7. Сяоцянь В. Локативы как основной способ выражения пространственных отношений в современном китайском языке / В. Сяоцянь // Вестник НГУ: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – Том 7 (2). – 2009. – С. 74–85.
8. Ван Сяоцянь. Сопоставительный анализ способов выражения пространственно-статических отношений в русском и китайском языках / Ван Сяоцянь // Вестник НГУ: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – Том 8 (1). – 2010. – С. 20–33.
9. Гак В.Г. Языковые преобразования / В.Г. Гак. – М. : Языки русской литературы, 1998. – 768 с.
10. Девятков А.П. Красный дракон. Китай и Россия в XXI веке. – М. : Алгоритм, 2002. – 288 с.
11. Жукова С.А. Особенности темпоральной организации художественного текста (на материале современных немецкоязычных коротких рассказов) : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.02.19 / С.А. Жукова ; Российский гос. ун-т имени И. Канта. – Калининград, 2010. – 22 с.
12. Замятин Д.Н. Культура и пространство. Моделирование географических образов / Д.Н. Замятин. – М. : Знак, 2006. – 488 с.
13. Иливицкая Л.Г. Время и хронотип : новые подходы и понятия : дис. ... канд. филос. наук : спец. 24.00.01 / Л.Г. Иливицкая ; Морд. гос. ун-т им. Н.П. Огарева. – Саранск, 2011. – 139 с.
14. Красницька К.В. Вербалізований концепт СТОРОНИ СВІТУ в англомовній картині світу : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.02.04 / К.В. Красницька ; Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 2015. – 20 с.
15. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Ю.М. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
16. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие / В.А. Маслова. – 3-е изд., перераб. и доп. – Минск : Тетра-Системс, 2008. – 272 с.

17. Поликарпов В.С. Время и культура / В.С. Поликарпов. – Харьков : Вища школа, 1987. – 68 с.
18. Тань Аошун. Китайская картина мира : Язык, культура, ментальность. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 240 с.
19. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность / отв. ред. А.В. Бондарко. – Ленинград : Наука, 1990. – 263 с.
20. Теория функциональной грамматики: Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность / отв. ред. А.В. Бондарко. – СПб. : Наука, 1996. – 229 с.
21. Терехова Л.В. Газетный макротекст: единство категорий время, пространство, человек в публикациях о кризисной ситуации (на материале англоязычной периодики) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Л.В. Терехова ; Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова. – О., 2015. – 238 с.
22. Федосеева Л.Н. Категория локативности в современном русском языке : дис. ... д-ра. филол. наук : спец. 10.02.01 / Л.Н. Федосеева ; Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина. – Москва, 2013. – 450 с.
23. Худяков А.А. Семиозис простого предложения : дис. ... д-ра. филол. наук : спец. 10.02.04 / А.А. Худяков ; Поморский гос. ун-т. – Архангельск, 2000. – 272 с.
24. Чэнь Шуан. Китайские идиомы (чэньюй 成语) как компонент содержания межкультурной компетенции / Чэнь Шуан // Вестник Пермского университета: Российская и зарубежная филология. – Вып. 3 (23). – 2013. – С. 69–75.
25. Brose H.-G. Towards a culture of non-simultaneity? / H.-G. Brose // Time & Society. – 2004. – № 13 (1). – P. 5–26.
26. Fulga A. Language and perception of space, motion and time / A. Fulga // Concordia Working Papers in Applied Linguistics. – Montreal : Copal, 2012. – № 3. – P. 26–37.
27. Китайская философия : энциклопедический словарь / гл. ред. М.Л. Титаренко. – М. : Мысль, 1994. – 652 с.
28. Кожевников И.Р. Словарь привычных выражений китайского языка: более 1000 словосочетаний / И.Р. Кожевников. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2005. – 333 с.
29. 100 жемчужин китайской мудрости. – М. : АСТ ; Восток – Запад. – 2007. – 217 [7] с.
30. 常用汉语成语典故翻译 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fl.gzu.edu.cn/s/219/t/448/6d/a9/info28073.htm>.
31. 汉辞网 : 汉语大辞典 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hydc.com>.
32. 在线成语词典 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://chengyu.t086.com>.

РОЗДІЛ V

КОНТРАСТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК [811.581+811.161.1]:159.937.515.5

Ван Ицзинь

КОЛОРАТИВ «БЕЛЫЙ»: СПЕЦИФИКА НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ ИНФОРМАЦИИ В КИТАЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

В статье сравниваются парадигмы значений прилагательного «белый» в китайском и русском языках, посредством чего демонстрируется разница интерпретаций данного цвета в двух культурах. Специфика культурной информации, связанной с китайской лексической единицей, определяется с помощью этимологического анализа соответствующего иероглифа, что приводит к установлению связи значений этой единицы с биномом «инь-ян».

Ключевые слова: колоратив, белый, инь, ян, значение, интерпретация.

Ван Ицзинь. Колоратив «білий»: специфіка національно-культурної інформації в китайській та російській мовах. – Стаття.

У статті порівнюються парадигми значень прикметника «білий» у китайській та російській мовах, завдяки чому демонструється різниця інтерпретацій зазначеного кольору в обох культурах. Специфіка культурної інформації, пов'язаної з китайською лексичною одиницею, визначається за допомогою етимологічного аналізу відповідного ієрогліфа, завдяки чому встановлюється зв'язок між цими значеннями та біномом «їнь-ян».

Ключові слова: колоратив, білий, їнь, ян, значення, інтерпретація.

Wang Yijin. Color word “white”: specific cultural information in Chinese and Russian languages. – Article.

The given article deals with comparison of paradigms of adjective “white” meaning in Chinese and Russian languages, demonstrating a difference in interpretations of meaning of this color in both cultures. Specific cultural information of a Chinese lexical unite is revealed through etymological analysis of correspondent character, establishing a connection between meaning of this character and philosophical binomial “Yin-Yang”.

Key words: color word, white, Yin, Yang, meaning, interpretation.

Познавая мир, человек неизбежно трансформирует свои познания в определенные слова или фразы, поэтому результатом долгого пути развития человеческого сознания можно считать присутствие в языке терминов, связанных с цветом, – колоративов. При этом следует отметить, что колоративы играют значительную роль в человеческой коммуникации. Примеры цветообозначений можно найти в любом языке мира, причем сравнивая их, например, в русском и китайском языках, мы можем отметить как подобные, так и различные случаи интерпретации одних и тех же цветов, а также использования колоративов.

Инь и ян (阴阳 yīn yáng) являются элементами одной из основных концепций древнекитайской натурфилософии [6, с. 142] – концепции взаимодействия противоположностей в природе, наглядно воплощенной в круге Тайцзи, где, как известно, начало «инь» представлено черным цветом, а начало «ян» – белым. Издревле люди наблюдали различные противоположные или одинаковые явления в мире, такие как небо и земля, день и ночь, лето и зима, мужчина и женщина, верх и низ. В связи с этим интересна точка зрения, представленная Чжан Циньцинь и А. Головной в работе «Репрезентация системы цветообозначений в китайском языке»: «Белый цвет со всей очевидностью восходит к снежным вершинам гор, образующих Тибето-Цинхайское нагорье, а черный – к уходящему вдаль потоку Хуанхэ» [9]. Авторы указанной

работы считают, что строение данной лексико-семантической группы «цвета» зеркально отражает мифологическую модель строения мира. Очевидно, что древние китайцы, опираясь на подобные наблюдения, сформировали свое понимание роли противоположностей и закона их взаимодействия, наглядно представив свои знания в вышеупомянутом круге Тайцзи. Известно, что одно из наиболее ранних упоминаний об инь и ян содержится в трактате великого философа древности Лао-цзы «Дао-Дэ цзин» [5, с. 209–212]. По мнению Лао-цзы, инь и ян одновременно и противоречат друг другу, и взаимно согласовываются.

Действительно, мир устроен так, что без сильного в нем невозможно определить слабого, без верхнего не бывает нижнего, а без светлого – темного. И именно такую идею дуализма содержит в себе понятие «бином». Согласно определению бином – это алгебраическое выражение, состоящее из двух членов; двучлен [8, с. 454]. Поэтому мы можем сравнить круг Тайцзи с биномом и сказать, что в биноме «инь-ян» отображается концепт противоположности.

Итак, ян – белый, светлый, инь – темный, мрачный. Однако эти противоположности тесно связаны в единое целое – круг Тайцзи. Возможно именно поэтому в китайском языке фразы, имеющие отношение к концепции «инь-ян», а также к цветам, воплощающим эти элементы (черному и белому), обычно означают как противопоставление,

так и единство, что находит свое выражение уже в «Книге Перемен». Однако при переводе таких фраз на другой язык соответствующая культурная информация в большинстве случаев теряется, что является существенной проблемой для международной коммуникации.

С целью определить возможные потери информации при переводе насыщенных культурной информацией лексических единиц мы рассмотрим различия между интерпретациями прилагательного «белый» в русском и китайском языках. Для этого мы сначала определим, какие значения указанной лексической единицы совпадают и не совпадают в русском и китайском языках. Далее сосредоточимся на специфике культурной информации, которую несет в себе лексема «белый» в китайском языке, и проследим «корни» этой информации, ведущие к биному «инь-ян», посредством этимологического анализа иероглифа «белый».

Сразу же следует отметить, что о различии в восприятии цветов в русской и китайской культурах написано уже много работ. К примеру, статья О. Дубковой «Цвет в китайском языке и культуре» представляет список всех лексем китайского языка, имеющих в своей структуре сему «белый цвет» [4]. Однако в ней для анализа культурно-специфической информации не привлекается иероглифика.

Итак, для лексемы «белый» в «Словаре современного русского литературного языка» находим следующие определения: *цвет снега, молока, мела* (противопоставляется черному); *светлый, ясный, чистый* [8, с. 377–387].

В китайском языке прилагательное «белый» представлено иероглифом 白 и произносится как [bai] [2, с. 278]. Изучение языковых проекций концепта 白 (в иной терминологии – его лексикализация [1, с. 11]) в китайском языке позволило исследователям сделать вывод о его эмоционально-интеллектуальной направленности, ориентированности на выражение человеческих чувств и мыслей, а также на описание различных состояний души, настроения и волевой устремленности человека [3, с. 178].

Согласно «Словарю современного китайского языка» (现代汉语词典) у этого прилагательного можно выделить как значения, совпадающие с упомянутыми для русского языка, так и другие значения.

Сначала приведем перечень значений, соответствующих приведенным в русском языке [1, с. 106]:

- 1) 白色 – белый цвет;
- 2) 空白 – чистый;
- 3) 亮 – светлый.

Далее представим значения, которых в русском языке нет [1, с. 106–107]:

1) «*зря, напрасно; впустую*»: 白忙 – «работать напрасно», «зря стараться»; 白劳 – «зря трудиться»; 白走 – «зря сходить»; 白搭 – «зря», «понапрасну», «безуспешно», «бесполезный», «безуспешный», «напрасный»;

2) «*бесплатно*»: 白给 – «дать бесплатно», «смолчать», «проглотить обиду», «не дать сдачи»; 白干 – «бесплатно (безвозмездно) работать», «напрасно стараться»;

3) «*пресный, безвкусный*»: 白开水 – кипяток, кипяченая вода; 白鸡 – отварная курица; 白肉 – отварная свинина [1, с. 14];

4) «*понятный, популярный; живой, разговорный (о речи)*» (при этом некоторые китайские лексические единицы (композицы) развивают производное значение «понятный»): 白话 [bai hua] – «устная речь», «разговорный язык»; «байхуа» (современный китайский литературный язык); 白话文 – «литературный стиль байхуа; литература (проза) на байхуа» [1, с. 106–108];

5) «*народность в Китае*»: Китай имеет 56 этнических групп, Бай является одной из них [1, с. 106];

6) *Бай* (фамилия) [1, с. 106];

7) «*контрреволюционный*»: 白军 – белая армия [1, с. 12];

8) «*презирать*»: 白眼 – косо смотреть на кого-то, косой взгляд; 白了他一眼 – бросить презрительный взгляд на него [1, с. 13];

9) «*объяснить*» [1, с. 14]: 表白 – реабилитировать.

Кроме этих значений, также стоит упомянуть переносные значения прилагательного *белый* (白) в китайском языке. Во-первых, о человеке, который работает в хорошей, престижной компании, говорят: «白领» (*белый воротничок*). Во-вторых, прилагательное «белый» в китайском языке касается траура. Например, если говорят 白花 (*белый цветок*), то обычно имеют в виду цветы, принесенные на траурную церемонию. Следует помнить, что этот цвет – символ смерти в китайской культуре, поэтому он присутствует на похоронах (например, участники траурной церемонии носят на груди небольшие цветочки белого цвета, что символизирует скорбь по покойному).

Для понимания семантики иероглифа 白 большое значение имеют его структура и этимология. Рассмотрим происхождение этого иероглифа.

К настоящему времени было предложено несколько версий толкования его происхождения. Например, в современном гонконгском издании «Учим китайские иероглифы весело» отмечается, что графически этот знак состоит из двух элементов: «丿» и «日». Второй из них – это изображение солнца, а первый – откидная линия в его верхнем левом углу, которая означает, что данный элемент «относится не только к восхождению солнца» [10, с. 28]. Исходя из этого, издание предлагает

такое пояснение значения иероглифа 白 в целом: «как только солнце выглядывает из-за горизонта, оно посылает свой самый первый лучик, чтобы рассеять тьму ночи». Из этого следует, что 白 – символ чистоты, белизны или простоты. Наиболее ярко это значение представлено в лексеме 明白 («ясный, понятный» [9]): человек сразу может понять то, что является ясным (明) и чистым (白), поэтому объединение значений данных двух концептов приводит к появлению нового значения – «понятный» (明白) [10].

Однако авторы «Современного толкового словаря иероглифов» Доу Вэньюй и Доу Юн пишут, что иероглиф «белый», который был обнаружен уже в древних надписях на панцирях черепах цзягувэнь (甲骨文), представляет собой схематическое изображение выделанной свиной кожи. Главное в этом знаке – горизонталь посередине, которая, по мнению упомянутых авторов, символизирует движение сверху вниз, которым кожу снимают с животного. Поскольку только что снятая кожа свиньи белая внутри, знак 白 приобретает значение «белый» [12, с. 235–236].

Необходимо также рассмотреть точку зрения автора первого китайского толкового словаря иероглифов «Шовэнь цзецзы» Сюй Шэня, который пишет: «Белый» – цвет запада, цвет, который приобретают предметы под воздействием солнца» [13, с. 292]. Именно таким образом автор поясняет использование знака «日» (солнце) в данном иероглифе.

Если теперь вспомнить, что иероглиф – это семантический знак, то есть он в своей форме визуализирует понятия, то на основании представленных точек зрения можно сделать вывод, что понятие белизны с давних пор для китайцев ассоциировалось с солнцем (хотя концепция Доу Вэньюя и Доу Юна выходит за рамки этих представлений).

Итак, очевидно, что исследование этимологии китайского иероглифа определяет разнообразие путей и способов его интерпретации, однако в нашем случае важно отметить, что иероглиф 白 («белый») содержит в своей структуре знак «日», который репрезентирует солнце, и благодаря этому иероглиф 白 вызывает ассоциации со светом и чистотой, которые закрепляются в стабильную связь с концептом «ян» биннома «инь-ян», где, как известно, ян воплощает солнечное начало. Таким образом, иероглиф 白 в своей форме несет культурную информацию, а именно иллюстрирует логику символизма в круге Тайцзи, и эту информацию очень сложно сохранить при переводе на другие языки. Рассмотрим далее, какая информация может быть утеряна при переводе лексических единиц, содержащих иероглиф 白, на русский язык. Для этого вернемся к указанным выше переносным значениям прилагательного «белый» в китайском языке.

Согласно древнекитайскому учению о пяти первоэлементах, которое связано с кругом Тайцзи, белый цвет ассоциируется с металлом и с западным направлением, его символическим животным является белый тигр [3, с. 178]. «Белый» часто выступает символом чистоты, бескорыстия, безупречности, монотонности, простоты и мира [2, с. 128].

Как уже было упомянуто, белый цвет в Китае символизирует осень, старость и смерть, поэтому здесь считается плохой приметой носить что-либо белое в волосах и дарить белые цветы. При этом в китайском театре актёры со сплошным белым гримом на лице воплощают образы хитрых и коварных персонажей [3, с. 180–181]. Словосочетание 白臉 – «белая маска (грим отрицательных персонажей)» означает «амплуа злодеев». Белый цвет в китайском языке не только символизирует старость и смерть, но и является символом неудачи, невежественности или глупости, действия без малейшей выгоды. Человека с низкими умственными способностями называют 白痴 – «слабоумный». Также сюда относится лексема 白忙 – «напрасно работать», «зря стараться», «отдавать свои силы и не получать никакой выгоды, пользы, не достигая никаких результатов», о которой уже говорилось выше. Эти значения воплощают концепцию главным образом «темного мягкого начала инь», которое присутствует в «светлом твердом начале ян» в виде точки.

Данный цвет также символизирует поверхностные знания. «Белый» в феодальном обществе был цветом простого народа, поэтому соответствующий иероглиф используется в лексеме «простолоудины» (не состоящие на государственной или военной службе люди), «люди без чинов и званий». Интересно здесь провести параллель с упомянутым заимствованием в китайский язык – 白領 («белые воротнички»). Так теперь называют тех, кто имеет образование и в основном занимается умственным трудом, имеет опыт работы, а также высокую заработную плату. Такие люди обязаны надевать на работу костюмы и другую деловую одежду, они обычно работают в чистых, белых рубашках с белыми воротниками. Это словосочетание появилось сначала в западных языках, а в китайский язык было заимствовано в виде кальки: 白領 – белый воротник. При этом данное международное понятие, очевидно, противоречит упомянутому выше традиционно китайскому значению слова 白 – «простолоудины», поскольку выступает символом статуса и социального положения.

Человека, не имеющего глубокого личного опыта, в Китае называют 白面书生, что означает «новичок в науке; молодой неопытный человек». В разговорной речи 小白 – новичок, человек, который только начинает свою работу с чем-либо.

Сравним: 在化学方面他是小白 (рус. *в химии он – как белый лист*) – о человеке, который очень плохо понимает химию или совсем ее не знает.

Нужно также сказать о дополнительных ассоциациях, появившихся у прилагательного «белый» в китайском языке после знакомства с некоторыми реалиями западного мира, в частности, содержащими международные значения белого цвета. Например, белый флаг во всех странах символизирует капитуляцию, а белый голубь – мир. Эти значения без изменений были заимствованы и в китайскую культуру. Также китайцы часто сравнивают медсестер, которые носят белые комбинезоны, с ангелами (白衣天使, где 天使 – ангелы, 白衣 – белая одежда). По поводу последнего примера интересно отметить, что в английском языке прилагательное «белый» также связано с медициной, однако вызывает совсем другие ассоциации; например, идиома «*the men in white coats*» относится к докторам, но только к тем, которые работают с душевнобольными пациентами [11].

Несмотря на то, что Китай расположен не только в умеренном, но и в субтропическом и тропическом поясах, белый цвет для носителей китайского языка вполне ассоциируется со снегом и инеем. Одной из особенностей климата Китая являются зимние так называемые волны холода, которые в отдельные годы достигают полуострова Лэйчжоубаньдао и острова Хайнань на юге. Январская изотерма в Южном Китае самая низкая на этих широтах во всем мире. Даже в Гуанчжоу и Гонконге в это время бывают снегопады [3, с. 16]. Поэтому восприятие белого цвета через снег в Китае совпадает с восприятием данного цвета в России и во многих других западных странах. Как снег, так и иней встречаются во многих поэтических описаниях.

Однако есть и примеры различия в восприятии цветов, связанные с определенными предметами. В китайской кухне традиционно отсутствовали молочные продукты, поэтому ассоциация белого цвета с молоком практически не возникает у ки-

тайского народа, в отличие от русского. Еще один признак – слово «мел»; в русском языке он связан, вероятно, не только с практикой использования этого вещества в школах для письма и рисования на доске, но и с традицией белить стены и потолки в домах (мел и известь имеют одну основу) [7]. Но в Китае, где главным строительным материалом было дерево, традиции белить стены и потолки не было, поэтому мел не стал в Китае активным носителем информации о белизне.

Также следует упомянуть о различиях в употреблении прилагательного «белый» в устойчивых словосочетаниях русского и китайского языков. Например, в словосочетании «белая ворона» в китайском языке лексема «белый» обозначает просто цвет, а в русском языке она имеет переносное значение «особенный». Также в китайском языке прилагательное «белый» в составе словосочетания «белое мясо» имеет значение «пресный, безвкусный» (если мясо варить просто с водой без приправы, его цвет будет белым, и оно окажется невкусным). В русском языке в этом словосочетании нет такого оттенка значения лексемы «белый». Кроме того, в таких словосочетаниях, как «белая армия», «белая гвардия», «белый террор», «белые войска», «белый фронт», лексема «белый» имеет переносное значение – «контрреволюционный», а в китайском языке у нее такого значения нет.

Таким образом, прилагательное «белый» в разных культурах имеет разное значение. Каждый народ интерпретирует его по-разному, и эти интерпретации не во всем похожи. Такие факторы, как обычаи, религиозные верования, социальное положение каждого человека, пол, возраст, культура, образование, влияют на формирование определенного общественного сознания. И только языки могут продемонстрировать все разнообразие наших взглядов на мир, а также помочь нам узнать больше о культурных различиях друг друга и сделать международную коммуникацию более успешной.

Литература

1. Большой китайско-русский словарь / [З. Баранова, В. Гладков, В. Жаворонков, Б. Мудров] ; под ред. Б. Мудрова. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2001. – 528 с.
2. Баранова З. Русско-китайский словарь : [около 40 000 слов] / З. Баранова, А. Котов. – М. : Русский язык, 1990. – 567 с.
3. Голубовская И. Этнические особенности языковых картин мира / И. Голубовская. – К. : ИПЦ «Киевский университет», 2002. – 293 с.
4. Дубкова О. Цвет в китайском языке и культуре / О. Дубкова // Бытие и язык : матер. междунар. конф. – Новосибирск : Новосибирское книжное изд-во, 2004. – С. 188–194.
5. Дёмин Р. Школа инь ян / Р. Дёмин // Культуры в диалоге. – Екатеринбург, 1992. – Вып. 1. – С. 209–221.
6. Мартыненко Н. Предпосылки возникновения концепции «инь-ян» в китайской культуре / Н. Мартыненко // *Arbog mundi*. Мировое дерево: международный журнал по теории и истории мировой культуры. – М., 2006. – Вып. 12. – С. 46–69.
7. Общество и государство в Китае : матер. XXXIV науч. конф. Ин-та востоковедения / сост. и отв. ред. Н. Свистунова. – М. : Восточная литература, 2004. – С. 212–217.
8. Словарь современного русского литературного языка : в 17 т. / под ред. А. Шахматова, В. Чернышева. – М. ; Л. : Изд-во Академии наук СССР, 1948–1965. – Т. 1. – 1948. – 520 с.

9. Чжан Циньцин. Репрезентация системы цветообозначений в китайском языке / Чжан Циньцин, А. Головня // Карповские научные чтения : сб. науч. статей / отв. ред. А. Головня. – Минск : Белорусский Дом печати, 2014. – Вып. 8. – Ч. 2. – С. 135–138.
10. FUN WITH CHINESE CHARACTERS // The Straits Times Collection 1. – Hong Kong, 1980. – P. 28.
11. The Free Dictionary by Farlex [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://idioms.thefreedictionary.com/the+men+in+white+coats>.
12. 汉字字源：当代新说文解字/窦文宇，窦勇著。 – 长春：吉林文史出版社，2005。 – 536 с.
13. 说文解字（文白对照）/（东汉）许慎 著；李翰文 译注；朱振华 按语。 – 北京：九州出版社，2006。 – 787 с.

УДК 811.161.2:39

Вікторова Л. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ НОМІНАЦІЇ В РУМУНСЬКІЙ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

У статті аналізуються лексичні одиниці, пов'язані з номінацією особи в румунській, польській, українській та російській мовах (у межах лексико-семантичної групи). Вивчення мовної семантики на міжмовному рівні дає можливість глибше розглянути національно-мовні картини світу, побачити їх своєрідність, виділити спільні вектори сучасного розвитку лексичних систем споріднених і неспоріднених мов. Досліджується лексико-семантична група іменників «той, хто любить жінок», оцінні параметри якої експлікуються досить активно.

Ключові слова: номінація, номінативні одиниці в румунській, польській, українській та російській мовах; семантика, вторинна номінація, лексико-семантична група, зіставна типологія, мовна картина світу.

Вікторова Л. В. Особенности процесса номинации в румынском и славянских языках. – Статья.

В статье анализируются номинативные единицы в румынском, польском, украинском и русском языках (в пределах лексико-семантической группы). Изучение языковой семантики на межъязыковой уровне дает возможность глубже рассмотреть национально-языковые картины мира, увидеть своеобразие, выделить общие векторы современного развития лексических систем родственных и неродственных языков. Исследуется лексико-грамматическая группа существительных «тот, кто любит женщин», оценочные параметры которой эксплицируются достаточно активно.

Ключевые слова: номинативные единицы в румынском, польском, украинском и русском языках, семантика, вторичная номинация, лексико-семантическая группа, сопоставительная типология, картина мира.

Victorova L. V. Features of the nomination process in the Romanian and Slavic languages. – Article.

The article analyzes the nominative units in the Romanian, Polish, Ukrainian and Russian languages (within the lexical-semantic group). The study of the semantics of the language on the level of cross-language enables a deeper consideration of the national language picture of the world, to see the originality, identify common vectors of the modern development of the lexical systems related and unrelated languages. We investigate the lexical and grammatical group nouns "he who loves women", estimates the parameters of which are explicated sufficiently active.

Key words: nominative units in the Romanian, Polish, Ukrainian and Russian languages, designation, semantics, secondary nomination, lexical-semantic group, contrastive typology, picture of the world, conceptual sphere.

Постановка проблеми. Сучасним лінгвістичним дослідженням властивий динамічний, діяльнісний підхід до мови з обов'язковим урахуванням змісту, умов і цілеспрямованості протікання процесів мовлення. Провідними принципами мовознавчих розвідок стають антропоцентричний та функціональний. Вони передбачають погляд на мовні факти з позиції носія мови, увага зосереджується на структурі мовлення й способах спілкування, мова досліджується у зв'язку з виконуваною нею соціальною функцією [9, с. 1]. Міжмовне зіставлення одиниць лексичного рівня має на меті вивчення своєрідності концептуалізації світу в різних мовах. Інтерпретативний характер мовних картин світу, що виявляється, зокрема, під час зіставлення семантики одиниць лексичного рівня, відображає специфіку національного сприйняття та свідчить про своєрідне бачення навколишнього світу представниками різних етносів. Дослідження мовної семантики на міжмовному рівні не лише дають можливість глибше розглянути національно-мовні картини світу, побачити їх своєрід-

ність, а й виділити спільні вектори сучасного розвитку лексичних систем споріднених, віддалено споріднених і неспоріднених мов.

Метою статті є порівняння лексичних одиниць, пов'язаних із номінацією особи за позитивними чи негативними якостями, у румунській, українській та російській мовах. Предметом дослідження є румунські, польські й російські номінативні одиниці, а об'єктом – оцінні назви та експериментальна семантизація номінативної лексики в румунській, польській і російській мовах у межах лексико-семантичної групи.

Мовна картина світу, що розуміється як певним чином організований, структурований простір, представлений у семантиці мовних знаків і їхніх відношень, включає універсальні, етнічні та індивідуальні компоненти. Одиниці, пов'язані з номінацією особи за позитивними чи негативними якостями, тобто частина семантичного поля «людина», більшою мірою, ніж інші розряди конкретних імен, передають країнознавчі конотації, оскільки саме вони оформлюють суб'єктивне ба-

чення світу через фіксацію етичних або естетичних норм конкретного мовного колективу. Таким чином, найбільш цікавими для порівняльного дослідження такого плану є лексичні одиниці, оцінні параметри яких експлікуються досить активно. Тому дослідження й зіставлення оцінної лексики в межах лексико-семантичної групи «той, хто любить жінок» у румунській, польській і російських мовах є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зіставним вивченням семантики займалися такі вчені: Д.Х. Баранник, М.П. Фабіан, Дж. Сантьян, В.М. Манакін, О.Ф. Мочар, М.П. Кочерган, Т.В. Сорока. У сучасній лінгвістиці виділяють два найзагальніші напрями: зіставне дослідження семантики на міжмовному рівні та зіставне дослідження семантичних явищ на рівні однієї мови [1, с. 4]. Перше здійснюється переважно в типологічному плані та на рівні загальних категорій семантичної структури, зіставлення яких спрямовується на встановлення спільного й відмінного в основних формах логічного мислення. За методикою проведення зіставне дослідження семантики на міжмовному рівні вважають дослідженням із горизонтальним розташуванням об'єктів, тим часом як зіставний аналіз семантичних явищ на рівні однієї мови є вертикальним. У процесі зіставлення включаються одиниці мовної семантики різних структурних рівнів однієї мовної системи з урахуванням їх ієрархічного зв'язку [2, с. 55].

Звертаючись до проблеми одиниць відбору, варто зазначити, що найкоректнішим, на нашу думку, є висновок П.М. Денісова, який зазначав: «Слово – основна одиниця відліку, проте його смислова структура може бути розроблена з більшою чи меншою глибиною, і фактично необхідно було б визнати лексико-семантичний варіант (слово в одному зі своїх значень) одиницею відліку в навчальній лексикографії» [3, с. 34]. Отже, досліджуючи полісемантичні слова, ми будемо аналізувати та враховувати окремо кожний лексико-семантичний варіант (далі – ЛСВ) слова, а не слово в цілому.

Виклад основного матеріалу. У ході роботи було виділено лексико-семантичну групу оцінних назв «той, хто любить жінок», яка в українській мові представлена 35 ЛСВ: бабій (розм.) 1; бабич (розм.); баболуб (зневажл.); баламут(а) 2; бахур (лайл.) 1; волоцюга (зневажл.) 2; гульвіса (розм.); джигун (розм.); донжуан (ірон.); закоханець (заст., розм., ірон.); залицяльник; зальотник; звабник; звідник (зводник) 2; кавалер 1; казанова, коханець 1, 2; коханок (розм.); коханочок (розм.); коханчик (пестл.); ловелас; любас (діал.); перелесник (перен.) 2; перелюбник (заст.); перелюбець (заст.); підлабузник; поклонник (розм.) 3; полюбовник (розм.); розбещувач; селадон (заст.); сластолюбець; спокуситель; спокусник 2; фаворит 1.

У румунській мові ця група має такі ЛСВ: ademenitor; afemeiat; amant; băbălău; destrăbălat; desfrânat; casanova; cavaler; educator; crai; craidon; cuceritor; donjuan; ibovnic; ispititor; muieratic; favorit; fustangiu [11; 12; 13].

У російській мові ця група складається з таких ЛСВ: бабник; вздыхатель; воздыхатель; волокита; донжуан; женолюб; женолюбец; искуситель; кавалер; казанова; кобель; ловелас; любезник; любовник; обожатель; обольститель; поклонник; развратитель; селадон; сладострастник; сластолюбец; соблазнитель; совратитель; ухажер; фаворит; хахаль.

У польській мові до окресленої групи можемо зарахувати такі ЛСВ: abszyfikant; admirator; amant (ірон.); adorator; balamut (розм.); bawidamek (ірон.); casanova; epuzer (заст.); facet (розм.); fagas (зневажл.); fatygant (розм.); flirciarz; gach (зневажл.); galant (ірон.); gloryfikator; kobieciarz; kochanek, kochaś (пестл.); kusiciel; lowelas (ірон.); miłośnik; Romeo; sympatyk; umizgus; uwodziciel (розм.); wielbiciel; zalotnik (заст.).

Зіставний аналіз номінативних одиниць у румунській, польській і російській мовах передбачає виконання таких завдань: 1) зі збору мовного матеріалу; 2) лексико-семантичного аналізу слів; 3) їх семантичного аналізу; 4) зіставлення оцінних назв «той, хто любить жінок» у румунській, польській та російській мовах; 5) використання методу вільної атрибуції ознак значення [4, с. 25].

Дослідження лексичних одиниць, пов'язаних із номінацією особи в румунській, українській і російській мовних системах, проводимо на основі розробленої комплексної методики аналізу лексичної семантики, яка дала змогу кількісно та якісно охарактеризувати лексико-семантичну групу оцінних назв «той, хто любить жінок» у різних мовах.

Аналіз структурних типів свідчить про кількісну перевагу похідних одиниць. З них суфіксальним способом було утворено 51 лексичну одиницю. Вихідними основами виступають субстантивні, ад'єктивні й дієслівні основи, найпродуктивнішими з яких є останні. Словотворчих формантів – суфіксів в українській мові нараховується 12 (-юга, -ник, -ич, -тель, -ун, -ець, -ач, -ок, -очок, -чик, -ас, -віс), у російській мові – 6 (-тель, -(н)ик, -ит, -ец, -ер, -л), у польській мові – 8 (-ant, -ator, -arz, -(i)ciel, -nik, -ek, -ук, -er). Спільними для трьох мов є два форманти: -(н)ик/-ник та -тель/-(i)ciel. Наприклад: залицяльник, спокусник, поклонник, спокуситель; бабник, любовник, обольститель; zalotnik, uwodziciel, kusiciel. Для російської й української мов спільним є також формант -ец(ь): закоханець; женолюбець. Його польським відповідником є -ес, який не використовується для формування семантично окреслених лексем. Причому частотність зазначених формантів у ме-

жах цієї групи відрізняється. Так, формант *-тель*, який за своїм походженням є старослов'янським і допомагає відтворити в слові книжну стилістичну забарвленість, російська мова успадкувала більшою мірою, ніж українська. Цікавим є також той факт, що 3 з 11 питомих російських одиниць є застарілими (прельститель, сожитель, воздыхатель).

Найвні також випадки створення нових слів шляхом поєднання основ (усього 4 композити). Словоскладання після афіксації є найбільш продуктивним способом творення нових слів. Принципова різниця між афіксацією й словоскладанням полягає в тому, що під час афіксації лише один компонент має самостійне значення, тоді як складні слова утворюються шляхом об'єднання в одну лексичну одиницю двох чи більше основ самостійних частин мови.

До найпоширеніших композитів належать утворення, оформлені за моделями: «іменник + дієслово» інколи з додаванням суфікса *-ець*: баболуб («баба» + «любити»); женолюб та женолюбец («жена» + «любить»). У польській мові використано формулу «дієслово + іменник + *-ек*»: bawidamek («bawić» + «dama»). Спостерігаються номінації, які були створені від складних ад'єктивних основ шляхом додавання суфіксів *-ець(ь)* та *-ник* (усього 3): сластолюбець; сладострастник, сластолюбец.

Можна виділити застарілі номінації та діалектизми:

закоханець (заст., розм., ірон.) – той, хто закохався в кого-небудь, залицяльник; любас (діал.) – коханець; перелюбник (діал.), перелюбець (діал.) – той, хто перелюбствує (тобто порушує подружню вірність);

волокита (разг., уст.) – любитель волочить за жєницинами, ухаживать без серьезных намерений; воздыхатель (уст.) – поклонник; любезник (уст.) – тот, кто постоянно любезничает с жєницинами; прелестник (уст.), прельститель (уст.) – тот, кто подчиняет своему обаянию; прелюбодей (уст.) – тот, кто совершил прелюбодейние; любовник 2 (уст.) – влюбленный человек;

adorator, adorator (przestarz.) – miłośnik; epuzer (przestarz.) – kandydat do małżeństwa; zalotnik (przestarz.) – mężczyzna starający się o względy lub rękę kobiety.

Група європеїзмів складається з таких одиниць: бахур (лайл.); ловелас; донжуан (ірон.); кавалер 1; казанова; селадон (заст.); фаворит; ловелас; донжуан; кавалер (прост.); казанова; селадон (устар., тепер ірон.); фаворит; donjuan, casanova, cavalier. Основною мовою-реципієнтом, як і варто було очікувати, виступила французька: кавалер, селадон, фаворит. Є запозичення з іспанської (донжуан), англійської (ловелас), італійської (казанова) та давньоєврейської (бахур) мов. Цікавим для нас є той факт, що 8 із 13 одиниць

у мовах-реципієнтах позначають власні назви. Це імена історичних осіб або літературних героїв: донжуан – від ісп. *Don Juane*, ловелас – від англ. *Lovelace*, селадон – від фран. *Celadon*, казанова – від італ. *Casanova*. Процес засвоєння нових слів і перетворення їх із власних назв на загальні є постійним. Це підкреслюється відсутністю в академічних тлумачних словниках, словниках В.І. Даля, Б.Д. Грінченка та С.І. Ожегова, а також словниках іншомовних слів лексеми *казанова*. Ми можемо припустити, що процес перетворення з власної на загальну оцінну назву ще не остаточно закінчився, тому ця одиниця не фіксується словниками. Однак про функціонування одиниці в мовленні свідчать дані проведеного опитування: з 20 опитаних осіб (віком від 18 до 25 років, переважно із середньою освітою, чоловічої статі) лише 2 особи відмовились семантизувати слово; 11 осіб-реципієнтів зрозуміли це слово як власну назву; лише 7 на перший план винесли значення «коханець», «той, хто любить жінок» [4, с. 27]. Оцінні значення європеїзмів великою мірою залежать від контексту.

Кавалер позначає «супутника жінки в товаристві, залицяльника». У французькій мові ця лексема мала значення «вершник». Отже, ми можемо говорити про трансформацію лексичного значення. Фаворит – «коханець знатної особи». Лексемі було запозичено з французької мови, яка у свою чергу запозичила його з латини, де воно мало значення «прихильність, доброзичливість». У випадку з лексемою *бахур*, яка в мові-реципієнті має значення «молодий хлопець, учитель», відбулась не лише трансформація лексичного значення, а й оцінних конотацій.

Оцінні назви особи, які характеризують людину з позитивного боку, фіксуються порівняно рідше, ніж негативно-оцінні номінації.

Позитивно-оцінні номінації нараховують в українській мові 6 одиниць: 2 одиниці запозичені (кавалер, селадон), 1 застаріла (закоханець), а також такі одиниці, як залицяльник, поклонник (розм.) 3 – той, хто залицяється до дівчини, жінки; коханець 2 – коханий, той (та), кого кохають.

Російська мова представлена 8 одиницями: обожатель (разг., шутл.), поклонник 3, ухажер (прост.) 2, ухаживатель (разг.), угодник, вздыхатель (разг., шутл.) – мужчина, ухаживающий за жєнциной, проявляя при этом свою любовь, симпатию; мужчина, старающийся добиться расположения жєницы; сладострастник, сластолюбец – сладострастный человек, отличающийся чувственностью.

У польській мові наведено 7 лексем: 2 застарілі (epuzer – kandydat do małżeństwa; kawaler – (daw.) mężczyzna zalecający się do kobiety), 2 запозичені (adorator, adorator – wielbiciel), а також такі, як miłośnik – osoba rozmiłowana w czymś lub

kims; sympatyk – osoba okazująca swoją sympatię i przychylność komuś lub czemuś; wielbiciel – osoba, która wielbi kogoś lub coś.

Негативно-оцінні номінації розрізняються інтенсивністю вираження негативно-оцінної експресії: волоцюга (*зневажл.*); джигун (*розм.*); гульвіса (*розм.*); кобель (*груб., прост.*); хахаль (*груб., прост.*); бабник (*разг., презр.*); bawidamek (*pot., żart.*), bałamut (*pot.*), fagas (*obrażl.*), galant (*iron.*), gach (*leksew.*), kobieciarz, playboy, uwodziciel; afemeiat, bǎbǎlǎu, destrǎbǎlat, desfrǎnat.

Найяскравішими негативно-оцінними назвами є ті, які в словниках мають відповідні позначки: *зневажл., груб., прост., презр.* Наприклад: волоцюга (*зневажл.*) 2. Той, хто любить волочитися за ким-небудь; баболуб (*зневажл.*) – той, хто дуже упадає за жінками; бабник (*разг., презр.*) – любитель ухаживать за жінками; кобель (*груб., прост.*) – о похотливом мужчине; хахаль (*груб., прост.*) – ухажер; gach – (*leksew.*) о kochanku, zwłaszcza o kochanku mężatki; fagas – (*obrażl.*) zamiast «facet»; galant (*iron.*) – przesadnie ugrzeczniony, szarmancki wobec kobiet; kobieciarz – mężczyzna mający kontakty erotyczne z licznymi kobietami; corditor – amant, bǎrbat afemeiat.

Негативно-оцінна ознака меншою мірою виражається в тих словах, які не мають подібних позначок, проте вона експлікується за допомогою дефініції. В українській мові ця група складається з таких лексичних одиниць: бабій (*розм.*) 1, бабич (*розм.*) – той, хто дуже упадає за жінками; зальотник – той, хто любить залицятися до жінок, волочитися за ними; баламут(а) 2, джигун (*розм.*) – той, хто настирливо домагається взаємності в коханні; спокусник 2, спокуситель, перелесник (*перен.*) 2 – чоловік, що зваблює дівчат, жінок; гульвіса (*розм.*) – той, хто любить гуляти (у значенні перебувати в близьких любовних стосунках), джигун; звабник, звідник (зводник) 2 – той, хто навмисне, з певним наміром викликає почуття кохання до себе; розбещувач – той, хто розбещує кого-небудь; коханець 1, коханок (*розм.*), коханочок (*розм.*), коханчик (*пестл.*), полюбовник (*розм.*) – чоловік, що перебуває в позашлюбному зв'язку з жінкою або дівчиною; підлабузник – той, хто підлабузнюється до кого-небудь (у значенні підлезуватись, загравати до кого-небудь); сластолюбець – той, кому властиве сластолюбство (тобто схильність до надмірної почуттєвої насолоди; *хтивість*).

У польській мові до окресленої групи відносимо такі одиниці: bawidamek – *pot., żart. mężczyzna lubiący kobiety*; bałamut – *uwodziciel, flirtiarz*; kochanek, kochaś – *mężczyzna utrzymujący stosunki seksualne z kobietą bez zawarcia związku małżeńskiego*; playboy – *mężczyzna uwodzący kobiety, oddający się z upodobaniem zabawie i drogim rozrywkom*; kusiciel – *ten, kto kusi, zachęca*

do czegoś; uwodziciel – mężczyzna uwodzący kobiety. Вкажемо на відповідність зазначених номінацій в українській і польській мовах.

У румунській мові ця група складається з таких лексичних одиниць: afemeiat (*destrǎbǎlat, desfrǎnat*) – *care umblǎ dupǎ femeii, cǎruia îi place sǎ facǎ curte femeilor*; bǎbǎlǎu – (*Cel*) *care este stǎpǎnit de slǎbiciune pentru femeii.*

Під час зіставлення номінативної лексики в досліджуваних мовах помічаємо, що деякі одиниці та їх еквіваленти однаково відображаються в румунській і російській мовах. Так, у російській мові ця група складається з таких лексичних одиниць: женолюб, женолюбець – *мужчина, слишком любящий ухаживать за женщинами*; искуситель (*книжн.*) – *тот, кто искушает кого-либо, соблазнитель*; любовник 1, полюбовник (*прост.*) – *мужчина по отношению к женщине, находящейся с ним во внебрачной связи*; обольститель 2, соблазнитель 2 – *мужчина, добывающийся обладания девушкой*; развратитель (*книжн.*) – *тот, кто развратил кого-либо (разврат – половая распущенность, беспутная половая жизнь)*; совратитель – *тот, кто совращает кого-либо (совращать – склонять к дурным поступкам)*; ухажер (*прост.*) 1 – *мужчина, любящий и умеющий ухаживать за женщинами; волокита.*

Незважаючи на те, що словники досить об'єктивно фіксують лексичні значення, у них непослідовно відбиваються оцінні емоційні елементи або ж ці елементи визначаються інтуїтивно. Щодо позначок типу *зневажл., пестл., презр., груб., fat., por., glumet* та деяких інших більшість учених погоджуються, що вони вказують на оцінність, науковці навіть називають їх емоційними [5, с. 10]. Щодо позначок *книжн., розм.* думки розділились: одні вважають їх власне функціональними, стверджуючи, що вони вказують на сферу вживання мовних одиниць, інші ж припускають, що подібні ремарки можуть мати експресивний характер і вказувати на додаткову інформацію [6, с. 34; 7, с. 28; 8; 11]. Ми схилиємось до думки, що всі назви особи зі словниковими позначками типу *зневажл., розм., лайл., iron., пестл.* є оцінно маркованими, хоча розуміємо, що вони відрізняються за ступенем і характером вияву оцінності й емоційності.

Висновки. Таким чином, зіставлення параметрично однакового матеріалу сприяє глибшому визначенню специфіки кожної мови. Включення сучасних семантичних досліджень до когнітивної парадигми наукових знань дає змогу вивчити характер систематизації, категоризації та концептуалізації відображеного в мові людського досвіду через аналіз значень мовних одиниць із залученням лінгвокультурних даних. А поєднання досягнень традиційної й когнітивної семантики в сучасних мовознавчих студіях та залучення

лінгвокультурних даних дають змогу провести комплексне дослідження номінативної лексики в румунській, польській і російських мовах.

Застосована методика порівняння номінацій, що мають негативне забарвлення, і позитивно-оцінних номінацій особи в румунській,

польській та російських мовах відкриває перспективи подальших досліджень особливостей вербалізації номінативних одиниць з огляду на екстралінгвістичні чинники, які в розмовному мовленні можуть набувати іронічного забарвлення.

Література

1. Баранник Д.Х. Аспекти зіставного дослідження мовної семантики / Д.Х. Баранник // Проблеми зіставної семантики : матер. республік. конф. – К. ; Черкаси : ЧДП, 1992. – С. 3–4.
2. Фабіян М.П. Принцип цілісної системності в зіставних дослідженнях / М.П. Фабіян // Проблеми романо-германської філології : зб. наук. праць / відп. ред. М.М. Полножин. – Ужгород : УжНУ, 1999. – С. 52–55.
3. Денисов П.Н. Принципы отбора лексики для учебных словарей / П.Н. Денисов // Вопросы учебной лексикографии / под ред. П.Н. Денисова, Л.А. Новикова. – М., 1968. – С. 74.
4. Вікторова Л.В. Експериментальна семантизація номінативної лексики в межах лексико-семантичної групи (на матеріалі сучасної румунської мови) / Л.В. Вікторова, О.О. Коротун // Актуальні проблеми сучасної філології : матер. І Міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. А.Г. Ніколенка. – Тернопіль : Вид-во НТПУ, 2011. – С. 25–28.
5. Павлова Н.М. Эмоциональные значения в лексикографическом отражении (на материале английского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.М. Павлова ; МГУ. – М., 1971. – 22 с.
6. Кожина М.Н. Стилистика русского языка / М.Н. Кожина. – М. : Просвещение, 1983. – 223 с.
7. Кузнецова Э.В. Лексикология русского языка / Э.В. Кузнецова. – М. : Высшая школа, 1982. – 212 с.
8. Левицкий В.В. Экспериментальные методы в семасиологии / В.В. Левицкий, И.А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1989. – 193 с.
9. Остроушко О.А. Семантико-синтаксична структура текстів українських замовлянь : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О.А. Остроушко ; Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2002. – 24 с.
10. Рудяков А.Н. Опыт системного описания лексико-семантических групп : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / А.Н. Рудяков. – К., 1983. – 16 с.
11. Семчинський С.В. Вступ до порівняльно-історичного мовознавства (на матеріалі індоєвропейських мов) : [навч. посібник для магістр. укр. мови, рос. мови та класичної філол.] / С.В. Семчинський. – К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2002. – 174 с.
12. Семчинський С.В. Наслідки українсько-румунських мовних контактів у молдавських говірках румунської мови / С.В. Семчинський // Мовознавство. – 1994. – № 1. – С. 46–50.
13. Doca G. Limba română (Gramatică de învățare pentru cursurile de vară) / G. Doca. – București : Editura Universității, 1993. – Vol. al II-lea : Structuri morfo-sintactice și lexicale. – 1993. – 200 s.

УДК 81'1:81'22:81'374+008

Колесник О. С.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ Й ЛІНГВОСЕМІОТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ-МІФОЛОГЕМИ ДРАКОН

Лінгвокультурні та лінгвосеміотичні властивості засобів вербалізації концепту-міфологеми ДРАКОН у мовних картинах світу європейських етносів аналізуються з позицій універсологічної лінгвістики.

Ключові слова: концепт-міфологема, номінація, інверсія, система, дракон.

Колесник А. С. Лингвокультурные и лингвосемiotические особенности вербализации концепта-мифологеми ДРАКОН. – Стаття.

Лингвокультурные и лингвосемiotические особенности средств вербализации концепта-мифологеми ДРАКОН в языковых картинах мира европейских этносов анализируются с позиций универсологической лингвистики.

Ключевые слова: концепт-мифологема, номинация, инверсия, система, дракон.

Kolesnyk O. S. Linguo-cultural and linguo-semiotic aspects of designating the mythic concept DRAGON. – Article.

The article considers linguo-cultural and linguo-semiotic peculiarities of the verbal signs designating the mythic concept DRAGON in Europeans' language worldviews. The corresponding language units are tackled in the framework of universalia-oriented linguistics.

Key words: mythic concept, designation, inversion, system, dragon.

У сучасну нам епоху відбуваються фундаментальні трансформації, що зачіпають принципи взаємодії людини й природи, економічні моделі, політичні доктрини, способи комунікації та ціннісні орієнтири представників лінгвоспільнот, властивості й функції мовних кодів. Динамічні зрушення, що відбуваються на різних рівнях буття (від мікросвіту до ноосфери), супроводжуються «переформатуванням» картин світу, висвітленням попередньо затемнених ділянок знань, зокрема й міграцією міфологічного простору (ядерної частини картин світу лінгвоспільнот як контейнера вихідних інтерпретаційних аксіом, співвіднесених зі сферою ірраціонального, далі – МП) від периферії до їхнього ядерного сегмента. Ре-активація складників МП в категоризаційних і комунікаційних процесах дотична до творення новітніх моделей культури, що співвідноситься з її ре-міфологізацією, а також зі свідомим мовним моделюванням альтернативних світів. Міждисциплінарність сучасного мовознавства [2; 3; 5; 8]

та увага до етноспецифічних концептосистем [1] дають підстави реконструювати певні сенси із царини ірраціонального (міфу), що впливають на формування національних лінгвокультур і картин світу.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговує концепт-міфологема ДРАКОН. В ієрархічній типології концептів міфічна істота (далі – МІ) ДРАКОН належить до макрорівня концептуалізації [3, с. 168-169] (див. рис 1.). З огляду на змістові характеристики він визначається як зооморфний, наприклад: *πτερωτῶν ὄφιδων* «крилаті змії» [18, с. 75]; *τοῦ δὲ ὄφιοϋ ἢ μορφῆ οἱη περ τῶν ὕδρων, πτίλα δὲ οὐ πτερωτὰ φορέει ἀλλὰ τοῖσι τῆς υνκτερίδος πτεροῖσι μάλιστα κη ἐμφερέστατα* «Змії за своєю формою схожий до водяної змії; у нього крила без пір'я, схожі на крила кажана» [18, с. 76].

На відміну від східних культур, у яких він традиційно співвідноситься з концептами СИЛА, ЕНЕРГІЯ, СТИХІЯ та є аксіологічно позитивно маркованим [7, с. 560], осмислення ДРАКОНА

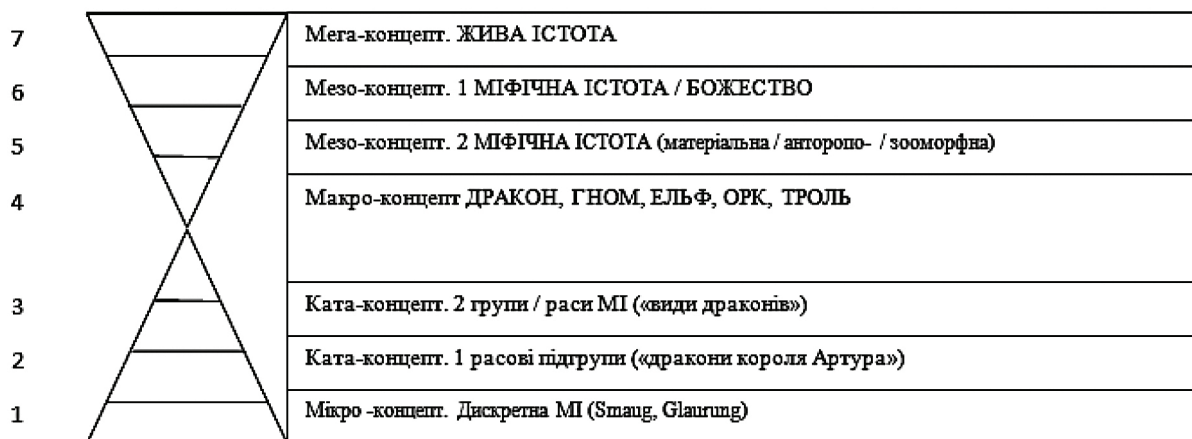

Рис. 1. Концепт-міфологема ДРАКОН у типології концептів-міфологем

європейцями, історично викривлене матрицею християнської міфології й ідеології, є здебільшого негативним, або амбівалентним. З іншого боку, спостерігаємо переосмислення його змісту та інтенсивне використання номінацій ДРАКОНА в різних сферах людської діяльності: у геральдиці, а саме як геральдична фігура *Y Ddraig Goch* – червоний дракон на прапорі Уельсу, дракон у королівській символіці Арагону, сюжет зі Св. Георгієм [4, с. 10–20]; у назвах типу *Dragon Alliance* (компанія з виробництва спортивних окулярів), *Dragon* (перший комерційний космічний вантажний човен, 2012 р.), *Dragon Mobile Assistant* (програмне забезпечення для комунікації на платформі «Android»), *Dragon Dictation* (програмне забезпечення для перекодування голосових повідомлень у текст), *Red Dragon sensor* (оптичний пристрій для відео- й фотокамери), *Dragon Age* (гра), *Dragons of Atlantis* (онлайн гра), *Dungeons-and-Dragons* (жанр фентези-ігор, рольових ігор і створених на їх основі комп'ютерних ігор, основа субкультури LARP (LARP – «live action role playing»)), *Pirelli Dragon* (марка автомобільних шин), ігрові персонажі в усіх можливих світах, у тому числі *Green, Red, Black, Golden, Ghost Dragons, Dragon-type Pokémon*; у творах кінематографу типу *Dragon's Heart*, у тому числі *Leviathan* (гіпотетично – істота з епохи, що передувала відомій конфігурації християнізованого міфу, персонаж у серіалі «Supernatural»); у назвах рок-груп типу *Dragonland, Dragonlord, Dragonhammer, Dragonheart, Dragonforce* тощо.

Інтенсивність використання номінацій ДРАКОНА в різні історичні епохи дає змогу розглядати його як прецедентний феномен, сутність і культурна релевантність якого проявляються на рівні етимології. Так, номінації концепту-міфологеми ДРАКОН охоплюють комплекс первинних смислів: а. *dragon*, а. застар. *drake*, да. *draca* «дракон, морське чудовисько, змії», снід., дфриз. *drake*, нід. *draak*, днв. *trahho*, свн. *trache*, н. *Drache* < дфр. *dragon* < лат. *dracō* «великий змії, дракон» < грец. *drákōn* (*δράκων*) «звір з гострим зором» < грец. *drak-* < *dérkesthai* (*δέρκεσθαι*) «бачити чітко» < іє. **derk-* «бачити» [11]. Функціональна ознака денотата «здатність бачити» може отримувати інтерпретації в напрямках «бачити» → «пізнавати» → «мудрий» або «дивитись» → «шкодити поглядом» → «чудовисько/ворог»; «ворожість», якщо гіпотетично, є наслідком суб'єктивної оцінки здатності бачити сутність речей, приховані секрети людей, або «енергетичної проекції» крізь оптику ока (магії).

З огляду на дані кельтських мов, у яких існує традиційна номінація власне дракона (гел. *dragon, dreugan*, ірл. *dragun*, дірл. *drac* < лат. *draco(n)* [9, с. 140]), наступні асоціативні кластери значень утворюються навколо семи «бачити» (іє. *derk-* «бачити» > грец. *drákōn*, проте також грец. *δερχομαι*

«дивитись, тримати очі відкритими»): дірл. *ad-con-darc* «побачив», *derc* «око», *air-dirc* «відомий», брет. *derc'h* «погляд, вигляд», ірл. *drech* «обличчя», кіпр. *drych* «погляд, дзеркало», кіпр. *drem, trem*, брет. *dremm* «обличчя», дірл. *an-dracht* «темний» [10, с. 213], що імплікують як «візуальні ефекти» (та базову функціональну здатність міфічної істоти впливати на стан речей поглядом), так і їх відсутність, «затемнення» й подальші асоціації зі смислами «таємничий», «невідомий» → «небезпечний». У цьому контексті висловимо припущення, що іє. *derk-* пов'язане з герм. *derk-/dark-* «темний» (да. *deorc*, проте *draca* «дракон»), причому в да. текстах «темний» є кваліфікатором ВОРОГА, суб'єкта зі сфери зовнішнього світу, до якого належить також ДРАКОН як МІ: *deorc deapscapa* «темна тінь смерті» [13, с. 160]. Співвіднесення герм. *derk-/dark-* «темний» з ознакою «таємничий», відсутність однозначної реконструкції походження цього герм. кореня, традиційні зіставлення *derk-/dark-* з одиницями типу лит. *drėgti* «ставати вологим», *dārga(na)* «негода» [6, с. 139] дають можливість ідентифікувати ДРАКОНА як «мешканця певної стихії» та, відповідно, «користувача [певної] енергії», наприклад: *wurmcynnes fela, sellice sædracan* «подібні до змія, дивні морські дракони» [13, с. 1425–1426].

Порівняймо також гел. *dearc, dearcag* «ягода», ірл., дірл. *derc, *derkes-*, співвіднесені із санскр. *drākshā* «лоза, виноград», тобто «той, що звивається, оплутує», асоціативно, гіпотетично «помітний (на тлі рослини-носія), той, кого видно», проте також гел. *dearc* «спостерігати, бачити», ірл. *dearcaim*, дірл. *dercaim* «вигляд, вид», *derc* «око», **derko* «я бачу», санскр. *darc* «бачити» [9, с. 126], що дає змогу провести гіпотетичну реконструкцію «той, хто бачить унаслідок оволодіння («оплутування»)» (порівняймо традиційні уявлення про дракона як «грабіжника» та «накопичувача/охоронця скарбів»), тобто «той, хто знає/пізнає», «мудрий»).

У свою чергу ознака «звиватись» є спільною із синонімічними назвами ДРАКОНА: да. *wurm (wurm, weorm)*, дсакс., днв. *wurm*, дфриз. *wurm*, нід. *worm*, дісл. *ormr*, гот. *waurms* «змії, дракон», а. *worm*, норв., шв., дан. *orm* < протогерм. **wurmiz* (**wurma-z; *wurmēn, -*ōn*) < іє. **wrmi-* «черв'як» (порівняймо грец. *rhomos*, лат. *vermis*, лит. *varmas* «комаха») < іє. (?) іє. **wer-* (3) «повертатись» (балт. **wārm-a-*, кельт., кіпр. *gwraint* «черв'як»)) [11]. Порівняймо також номінації а. *wyvern*, са. *wyver* < а.-фр. *wivre* < дфр. *guivre* «змії» (фр. діал. *vouivre*) < лат. *vīpera*. За умови припущення, що «скручування» є універсальним способом зберігання інформації (за аналогією до конфігурації молекули ДНК, що становить багатовимірну масштабовану (фрактальну) спіраль), ДРАКОН розуміється як «носії знання».

Отже, інхоативною пропозицією у внутрішній формі номінацій ДРАКОНА (фокусним складником поняттєвого сегмента відповідного концепту) є X00 = «змієподібна істота з надзвичайними властивостями». У картинах альтернативних світів, створених у різні епохи на основі переосмислених фрагментів міфологічного простору, ДРАКОН проявляє певні концептуалізовані риси, які охарактеризовано далі.

Базова **онтологічна** ознака «змієподібний» (=a01), що співпадає з X00 та дає можливість вести мову про його морфологічні ознаки з видовими особливостями (*This is Hungarian Horntail... There's a Common Welsh Green over there, the smaller one – a Swedish Short-Snout, that blue gray – and a Chinese Fireball, that's the red* [24, с. 327]; *draco vulgaris* <...> *draco nobilis* [23, с. 98]) та індивідуальними рисами (дракони з власними іменами *Smaug*, *Glaurung* із творів Дж.Р.Р. Толкіна; *Lord Mountjoy Gayscale Talonhrust III of Ankh* [23, с. 92]; *Moonpenny Duchess Marchpaine, Moonmist Talonhrust* [23, с. 98]; *Goodboy Bindle Featherstone of Quirm* [23, с. 98]; *Lord Mountjoy Quickfang Winterforth IV* [23, с. 136]). Ознака a01 зумовлює асоціативні смисли «відмінний», «небезпечний», «ворожий» та утворює дифузні кластери з іншими ознаками, що віддзеркалюють стереотипні уявлення про нього як ВОРОГА (=a02^e) – «жорстоку, підступну, жахливу істоту за своєю природою», вербалізовану за допомогою аксіологічно маркованих кваліфікаторів. Наприклад: *Dajmy na to, srogi smok pustosz* [25, с. 6]; *потворний крилатий ящер-дракон* [12, с. 24]; *a most specially greedy, strong and wicked worm called Smaug* [27, с. 23]; *Noble dragons don't have friends. The nearest they can get to the idea is an enemy who is still alive* [23, с. 170]. Надзвичайні властивості ДРАКОНА проявляються в таких ознаках:

МУДРИЙ (=a03): *«Segðu mér Fáfnir // alls þik fróðan kveða // ok vel margt vita – «Скажи мені, Фафнір, ти відомий мудрістю та багато знаєш»* [16, с. 12];

СИЛЬНИЙ (=a04) / **ДЖЕРЕЛЮ СИЛИ** (=a04^b): *Et dedit illi draco virtutem suam, et potestatem magnam – «І наділив його (звіра) дракон своєю силою і великою владою»* (30 (Rev), 13:2); *Inn fráni ormr, þú gerðir fræs mikla ok galzt harðan hug – «Могутній змії, ти шипів гучно й був хоробрим»* [16, с. 19];

ОЗБРОСНИЙ (=a05): *the Horntail. Vicious thing. Its back end's as dangerous as its front... Harry saw long, bronze-colored spikes protruding along it every few inches* [24, с. 328];

ЧАРІВНИЙ (=a06): *grievous gander of coming under the dragon' spell* [27, с. 222]; *dragons are strong and too powerfully magical to be knocked out by a single Stunner* [24, с. 334]; *Dragons are extremely difficult to slay, owing to the ancient magic that imbues their thick hides* [24, с. 338];

ВОГНЕННИЙ (=a07): *frecne fyrdraca – «жахливий вогненний дракон»* [13, с. 2690]; *a spark of dragon-fire* [27, с. 233]; *Glaurung, the first of the Urulóki, the fire-drakes of the North* [28, с. 116]; *Four fully-grown, enormous, vicious-looking dragons were rearing onto their hind legs <...> torrents of fire shooting into the dark sky from their open, fanged mouths...* [24, с. 326].

Варто розглянути його **функціональні ознаки**. Так, першою з них є ознака **ШКІДНИК** (=b01): *En er Fáfnir skreið af gullinu, blés hann eitri, ok hraut þat fyrir ofan höfuð Sigurði – «І коли Фафнір повз від скарбів, він плював отруту, й та падала на голову Сігурда»* [16, с. 1]; *Hæfde ligdraca leoda fæsten, // ealond utan, eordweard done gledum forgrunden – «Вогненний дракон усі людські укріплення спалив, хвилями розтрошив»* [13, с. 2335–2336]; *frecne fyrdraca, fæhða gemyndig – «жахливий вогненний дракон, убивця»* [13, с. 2689]; *þa se wyrms onwoc, wroht wæs geniwad – «як дракон прокинувся, він розлютився»* [13, с. 2287]. Ознака «агресор/убивця» актуалізується в різні епохи під час ре-трансляції християнського міфу про Св. Георгія (перекодування прецедентного тексту) за допомогою кваліфікативних дескрипторів і констататорів-легісигнів (віддзеркалюють закономірний із позиції обраного базового оператора перебіг вербалізованих подій), наприклад: *a winged plague-like behemoth, tooth and claw <...> Then the dragon came down to the deafening sound, burning eyes like the winter's sun, and such a terror onwound to this hell-bound requiem; The beast, a ravenous hound on the hunting ground breathes fire to the funeral drums – there's a dragon in town and he won't back down again* [26].

Ознака **ОХОРОНЕЦЬ СКАРБІВ** (=b02) презентована такими прикладами: *Ægishjalm bar ek of alda sonum, meðan ek of menjum læk – «Страшний шолом я завжди носив, як лежав на скарбах»* [16, с. 16]; *féi ok fjörvi // réði sá inn fráni ormr – «багатством і життям володів би змії»* [16, с. 26]; *oððæt an ongan // deorcum nihtum draca ricsian, // se ðe on heaum hofe hord beweotode, stanbeorh steapne; stig under læg, eldum uncið – «Аж доки почав темними ночами лютувати дракон. У печері в горі скарб він охороняв, у неприступних скелях. Шлях туди був невідомий»* [13, с. 2210–2214], що зумовлює виконання функції b01: *Hordwynne fond // eald uhtsceaða opene standan – «Свій любий скарб давній шкідник знайшов відкритим»* [13, с. 2270–2271].

Серед функціональних ознак ДРАКОНА надзвичайною є **ЛІТУН** (=b03): *þæs wyrms denn, ealdes uhtflogan – «(у) лігві дракона, давнього світанкового літуна»* [13, с. 2759–2760]; *se widfloga – «той що летить здаля»* [13, с. 2830]; *the roar of the flying dragon* [27, с. 217]. «Надзвичайні властивості» та **СКАРБИ** (ресурси) ДРАКОНА є тригерами сценаріїв, у яких

він постає ОБ'ЄКТОМ АГРЕСІЇ (=b04): *einen lintrachen sluoch des heldes hant // er badete sich in dem bluote sîn huot wart hurnin // des snidet in chain wâfen daz ist diche worden schin* – «Дракона вразила рука героя; у його крові він скупався й закам'янів – відтоді жодною зброєю його не вразити» [22, с. 100]; *Si sprach mîn man ist küene und dar zv starc genuoc // dô er den lintrachen an dem berge sluoc // do bâtte sich in dem bluote der reche vil gemeit // da von in sît in stüremen nie dehein wâfen versneit* – «Вона сказала: «Мій чоловік повний звитяги й сил, якось під горою він вбив дракона, скупався в його крові та став невразливий, його не перемогти жодною зброєю» [22, с. 899]; *syððan wiges heard wurm acwealde, // hordes hyrde* – «хоробрий у битві вбив дракона, охоронця скарбів» [13, с. 885–886]. Загалом участь ДРАКОНА в сценаріях КОНФЛІКТ/ПРОТИСТОЯННЯ/ВІЙНА, де він виявляється ОБ'ЄКТОМ АГРЕСІЇ, визначається його зв'язком із вищими планами буття (альтернативною надсистемою або альтернативними джерелами енергії щодо домінуючого для певної лінгвокультури пантеону богів), що зумовлює концептуальну опозицію типу оксиморону «НЕБОЖЕСТВЕННЕ БОЖЕСТВО» (мегарівень концептуальних взаємодій). Відповідно, діалектичною щодо ЖЕРТВИ є ознака ОБ'ЄКТ ВІШАНУВАННЯ (=b05) як елемент САКРАЛЬНОЇ СФЕРИ, двійник БОЖЕСТВА (*Et adoraverunt draconem, qui dedit potestatem bestiae* – «І поклонялися дракону, оскільки той дав владу звіру» (30 (Rev), 13: 4)) та суперник БОЖЕСТВА, «системна похибка», яку надсистема прагне знищити (*In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, et grandi, et forti, super Leviathan, serpentem vectem, et super Leviathan, serpentem tortuosum, et occidet cetum qui in mari est* – «Того дня Бог мечем міцним, великим і могутнім подолає (покарає) Левіафана, змія, що втікає, Левіафана, змія, що звивається, вб'є того, що мешкає у морі» (30 (Is), 27:1); *Tu confregisti capita draconis; dedisti eum escam populis Æthiopotum* – «Ти знищив голову дракона, віддав його на їжу мешканцям Ефіопії» (30 (Psal), 73:14); *dragon-slayings historical, dubious and mythical* [27, с. 227]; *Et projectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur diabolus, et Satanus, qui seducit universum orbem: et projectus est in terram, et angeli ejus cum illo missi sunt* – «І великого дракона було скинуто, давнього змія, що зветься дияволом і Сатаною, котрий обдурич увесь світ: і скинуто його на землю, і ангели його разом із ним» (30 (Rev), 12:9)). Вкажемо на певний парадокс у християнській міфології, де ДРАКОН-ВОРОГ уявляється ТВОРІННЯМ БОЖЕСТВА (*Illic naves pertransibunt; draco iste quem formasti ad illudendum ei* – «Там плавають човни, там той дракон якого ти створив, аби він там (у морі) грав» (30 (Psal), 103:26)), що з певних причин виходить із-під контролю надсистеми, тоді як у язичницькій традиції ДРАКОН є рівноранговим

щодо БОГІВ елементом контрарно-орієнтованого світу (спорідненість змія Йормунганда та Локі має інше підґрунтя, адже Локі не належить до раси богів).

Розглянемо *локативно темпоральні ознаки*, а саме такі:

СТИХІЯ/СЕРЕДОВИЩЕ ІСНУВАННЯ (=d01): *egeslic eorðdraca* – «страшний підземний дракон» [13, с. 2825]; *Gesawon ða æfter wætere wurmscunnes fela, sellice sædracan* – «роздивлялись у воді подібних до черв'яків дивних морських драконів» [13, с. 1425–1426]; *Yet dragons are notte liken unicornes, I willen. They dwellyth in some Realm defined bye thee Fancie of the Wille* [23, с. 304];

ДАВНІЙ (=d02): *ealdes uhtflogan* – «давнього світанкового літуна» [13, с. 2760].

Кластер алюзивних зв'язків співвідносить ДРАКОНА з ПОТОЙБІЧЧЯМ (=d03): ДРАКОН – СМЕРТЬ (алюзія) – ПОТОЙБІЧЧЯ (наприклад: *Þar saug Niðhöggr // nái framgengna, // sleit vargr vera* – «Там Нідхьогг гриз трупи померлих, шматував людей» [29, с. 39]), а також перетворює його на маркер евентиву, що змінює конфігурацію світу (сценарій КІНЕЦЬ СВІТУ, (=d04), наприклад: *Þar kemr inn dimmi // dreki fljúgandi, // naðr fránn, neðan // frá Niðafjöllum; // berr sér í fjöðrum, // flýgr völl yfir; Niðhöggr nái* – «Ось з'являється чорний (похмурий) летючий дракон, блискучий змії, з Темних Гір, що є внизу, несе у пір'ї трупи як летить Нідхьогг над полями» [29, с. 66]; *nýsk Jörmungandr // í jötunmödi. // Ormr knýr unnir* – «Йормунганд ворухиться у неймовірній (веле-тенській) люті, змії б'є по хвилях» [29, с. 50]).

Аксіологічні ознаки ДРАКОНА є амбівалентними. З одного боку, це низка домінуючих негативних оцінок (-c01_n), що приписуються МІ як перманентні онтологічні й функціональні властивості (a_n / b_n) → (-c01_n), наприклад: *Przecież wśród wszystkich potworów smok jest chyba najwredniejszy, najokrutniejszy i najbardziej zajadły. Najbardziej wstrętny gad. Napada na ludzi, ogniem zjeje i poruwa te, no, dziewice* [25, с. 6], а також виправдовують агресію проти нього. З іншого боку, у варіативних картинах світу він виявляється символічно переосмисленим РЯТІВНИКОМ (=c02^b), що діалектично поєднує риси ШКІДНИКА, оскільки здійснюваний ним квест призводить до переформатування світу (зміни епох, цивілізацій, балансу сил тощо): *All was shattered, and all but memory lost, and one memory above all others, of him who brought the Shadow and the Breaking of the World. And him they named Dragon* [19, с. 12]; *Like the unfettered dawn shall he blind us, and burn us, yet shall the Dragon Reborn confront the Shadow at the Last Battle, and his blood shall give us the Light* [20, с. 10].

Вкажемо також на «транслювання» змісту переосмисленого концепту на інші ділянки картин світу лівоспільнот:

ДРАКОН – СИМВОЛ (=c03): *tipped with gilded beasts, serpents and dragons* [14, с. 6]; *The beast, half dragon and half worm (ship)* [14, с. 54–55], *duo dracones <...> quorum unus erat albus, alter vero rubeus. Cumque in vicem appropinquassent, commiserunt diram pugnam, cernentibus cunctis, ita ut ignis de ore eorum et naribus exhalaret* – «два дракони, з яких один був білий, а інший червоний <...> наблизились один до одного і розпочали жакливу битву, видихали полум'я» [17, с. 25] (при цьому перемога білого інтерпретована Мерліном як домінування саксів над населенням Британії);

ДРАКОН – ОЗНАКА (ПРЕДМЕТ) (=c04): *The beast, half dragon and half worm* [14, с. 54–55]; *A fleet of dragon-headed killers* [14, с. 141];

ДРАКОН – ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ (=a07^c): *Fiery dragons had whipped across the sky* [14, с. 11].

Антропонімічна номінація з використанням вказаної вище іє. основи позначає ВОЛОДАРЯ (=c05): *Artur Paendrag Tanreall, Artur Hawkwing, the High King, united all the lands from the Great Blight to the Sea of Storms, from the Aryth Ocean to the Aiel Waste, and even some beyond the Waste* [19, с. 281], причому здійснюється алюзивна відсилка до «прецедентних персонажів» *Uther Pendragon, King Arthur Pendragon*, порівняймо: *Quo divulgato, Utherpendragon, excita armatorum copia ivit in Kambriam* [17, с. 142]. Номінації ДРАКОНА з'являються в текстах і дискурсах, що стосуються різних сфер буття людини, а відповідні мовні знаки постають ірраціонально вмотивованими «тригерами» прототипних ознак міфічного референта, уявлення про якого співвідносяться зі сферою джерела концептуальних моделей. З іншого боку, ДРАКОН постає метафорою на позначення уявного ВОРОГА або мети квесту (оволодіння ре-

сурсами), симулякром, що створюється задля маніпулювання суспільною свідомістю: *More's been empty for years <...> Kneel and behold your new king <...> Time to be killing the dragon* [15].

Наголосимо, що злам традиційних уявлень про ДРАКОНА та відхилення в перебігу стереотипних сценаріїв взаємодії з ним можливе за умови концептуальної інверсії фокусного суб'єкта в сенсі ЛЮДСЬКЕ – НЕЛЮДСЬКЕ (*Bo smoków, które bez wątpienia reprezentują Chaos, nie zabijam <...> Nie poluję na smoki – rzekł Geralt sucho. – Na widłogony, owszem. Na oszluzgi. Na latawce. Ale nie na smoki właściwe, zielone, czarne i czerwone. Przyjmij to do wiadomości, po prostu* [25, с. 6]) за умови визнання плюралістичності реальностей, у яких ДРАКОН протистоїть істотам із контарно-орієнтованих світів (*були морські хвилі, здіймалася з глибин огидна, страхітлива потвора, а над нею ширяв у небі вогнедихий дракон* [12, с. 7]; (*Юкка*) *затяг у безодню, і загасив полум'я його, і обеззброїв його. Так загинув могутній Сам-Ар* [12, с. 7]) або під час включення індивіда до міфологічних сценаріїв, що передбачають кооперацію з МІ задля успішного здійснення квесту (*Wait for me dragon, we'll meet in the sky by fire and magic I am sworn <...> On the journey of a shaman a dragon I must ride* [21]).

З огляду на виокремлені властивості мовних одиниць окреслимо кластер профільованих ознак вербалізованого концепту-міфологеми ДРАКОН, що становить відповідний квант у структурі МП/семіосфери людства (див. рис. 2). Схема враховує діалектичний характер уявлень про ДРАКОНА як МІФІЧНУ ІСТОТУ, польовий та ієрархічний принципи аранжування ознак, що віддзеркалюють універсальні закони системних взаємодій.

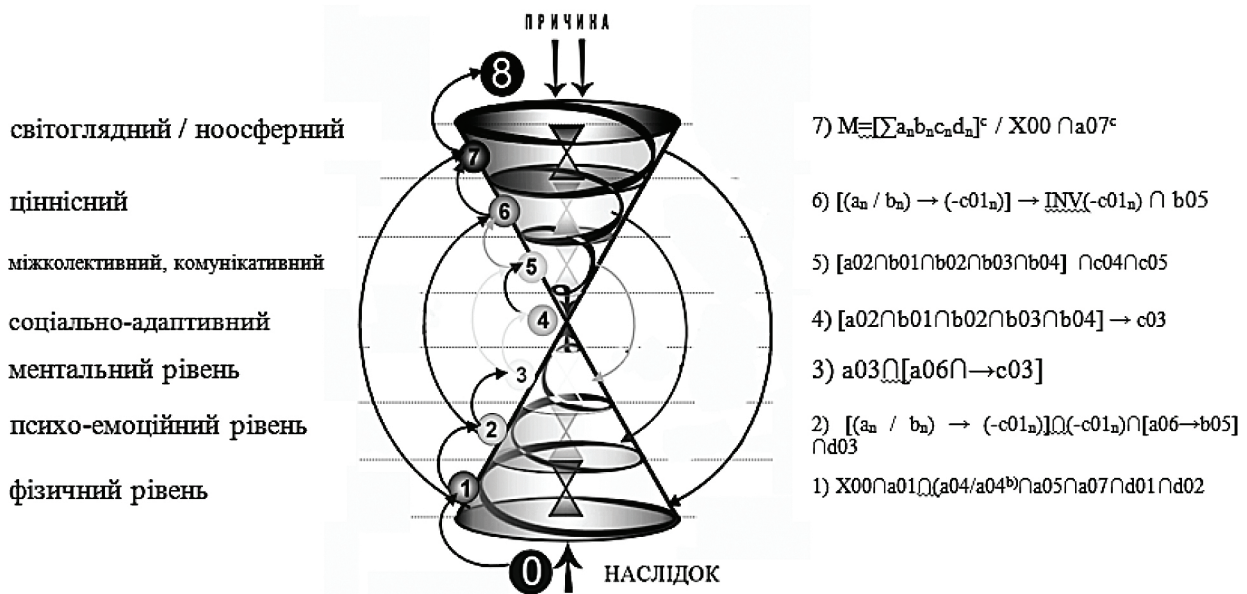

Рис. 2. Ієрархія пропозицій у структурі змісту концепту-міфологеми ДРАКОН

Причинно-наслідкові зв'язки між надсистемою й планами матеріального (знакового) буття зумовлюють характер сценаріїв за участю ДРАКОНА та логіку їх послідовностей.

Таким чином, ДРАКОН розглядається як прецедентний феномен, один із найбільш активних елементів МП, що діахронічно «мігрує» від центру до периферії картин світу лінгвоспільнот, а в умовах реміфологізації культури повертається до їх ядерної частини. Реконструкція складників внутрішньої форми відповідних номінативних одиниць свідчить про наявність уявлень про ДРАКОНА як «нечітку сутність» із розмитими варіативними параметрами. Його принципова не-антропоморфність (іконічне втілення хаосу), наявність надзвичайних властивостей і специфічних функціональних ознак перетворює його на антагоніста – агресора або жертву, причому подібні комплекси вербалізованих ознак проявляються на рівні соціальної адаптації й

групової взаємодії. В умовах реміфологізації культур зміст концепту ДРАКОН переосмислюється, а в його структурі акцентуються елементи значення «могутній», «надзвичайний», «чарівний», «мудрий», що відображається у використанні відповідних мовних знаків у номінації референтів, які належать до різних сфер людської діяльності. Емоціогенні ознаки підпадають під інверсію та, відповідно, набувають позитивного аксіологічного забарвлення. При цьому зазначені мовні знаки виконують як атрактивну функцію (прагматика рекламного дискурсу), так і моделюють (зазначені надзвичайні властивості ДРАКОНА проєктуються на прогнозований варіант функціонування закладу, установи, колективу, успіху товару на ринку тощо). Перспективним є створення багатомірної типології складників МП, зокрема МІ, а також універсологічно орієнтована інтерпретація їх мовних іпостасей.

Література

1. Єсипенко Н.Г. Вербальний профіль і концептуальна структура англосаксонських культурних концептів: когнітивно-квантитативний підхід : [монографія] / Н.Г. Єсипенко. – Чернівці : Золоті литаври, 2012. – 320 с.
2. Клименюк А.В. Знание, познание, когниция : [монографія] / А.В. Клименюк. – Тернополь : Підручники і посібники, 2010. – 304 с.
3. Колесник О.С. Лінгвосоціотика міфологічного простору : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О.С. Колесник ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2012. – 548 с.
4. Конвэй Д.Дж. Танцы с драконами. Мифы и легенды / Д.Дж. Конвэй ; пер. англ. Л.А. Игоревского. – М. : ЗАО «Центрполиграф», 2008. – 282 с.
5. Левицький А.Е. Перспективні напрями зіставних досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми / А.Е. Левицький // Мовні і концептуальні картини світу / відп. ред. А.Д. Белова. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. – Вип. 23. – Ч. 2. – С. 119–127.
6. Левицький В.В. Этимологический словарь германских языков : в 2 т. / В.В. Левицкий. – Винница : Нова книга, 2010. – Т. 1. – 2010. – 610 с.
7. Энциклопедия сверхъестественных существ / сост. К.М. Королев. – М. : Эксмо ; СПб. : Мидгард, 2007. – 720 с.
8. Helbig H. Knowledge Representation and Semantics of Natural Language / H. Helbig. – Hagen : Springer, 2006. – 646 p.
9. McBain A. An Etymological Dictionary of the Gaelic Language / A. McBain. – Stirling : Eneas MacKay, 1911. – 426 p.
10. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / J. Pokorny. – Bern : Francke, 1959. – 1183 S.
11. Starostin S. StarLing database server / S. Starostin, G. Bronnikov, Ph. Krylov [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://starling.rinet.ru>.

Джерела ілюстративного матеріалу

12. Дяченко М.Ю. Ритуал / М.Ю. Дяченко, С.С. Дяченко. – К. : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2006. – 280 с.
13. Beowulf [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://northvegr.org/sagas%20and%20epics/epic%20poetry/beowulf/index.htm>.
14. Cornwell B. The last kingdom / B. Cornwell. – London : Harper Collins publishers, 2004. – 489 p.
15. Killing the Dragon [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.darklyrics.com/lyrics/dio/killingthedragon.html#1>.
16. Fáfnismál [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://norse.ulver.com/texts/fafnis.html>.
17. Hammer J. Geoffrey of Monmouth. Variant Version of his Historia Regum Britanniae / J. Hammer. – Cambridge : The Medieval Academy of America, 1951. – 292 p.
18. Herodotus. The History of Herodotus, parallel English / Herodotus ; Greek transl. G.C. Macaulay [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sacred-texts.com/cla/hh/index.htm>.
19. Jordan R. Winter's Heart / R. Jordan. – New York : Tom Doherty Associates, LLC, 1990. – 596 p.
20. Jordan R. The Great Hunt / R. Jordan. – New York : Tom Doherty Associates, LLC, 1990. – 541 p.
21. Ride the Dragon [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.darklyrics.com/lyrics/manowar/thetriumphofsteel.html#3>.
22. Nibelungenlied, Das. – Stuttgart : Philipp Reclam, 2004. – 1045 S.
23. Pratchett T. Guards! Guards! / T. Pratchett. – London : Corgi Books, 1990. – 320 p.
24. Rowling J.K. Harry Potter and the Goblet of Fire / J.K. Rowling. – New York : Scholastic, 2002. – 735 p.
25. Sapkowski A. Miecz przeznaczenia / A. Sapkowski. – Warszawa : SuperNOWA, 1992. – 365 s.
26. The Dragon and Saint George : Lyrics video [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=kNL6XWJKXCQ#t=151>.
27. Tolkien J.R.R. The Hobbit / J.R.R. Tolkien. – New York : Ballantine Books, 1999. – 304 p.
28. Tolkien J.R.R. Silmarillion / J.R.R. Tolkien. – Boston ; New York : Houghton Mifflin Company, 1999. – 365 p.
29. Völuspá [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://norse.ulver.com/edda/voluspa.html>.
30. Vulgate (Latin) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sacred-texts.com/bib/vul/rom011.htm#033>.

УДК 81.373.001.36

Манакин В. М.

УНІВЕРСАЛЬНІ СМИСЛИ МОВИ ТА НООСФЕРА

Стаття розглядає питання про співвідношення мови (мов) і ноосфери як планетарного рівня людського розуму. Висувається гіпотеза про існування спільних базових смислів мови (мов) і ноосфери, що є універсальними та, у принципі, обмеженими для інтелектуального банку людства, але такими, що здатні відтворювати безкінечну кількість нових смислів за законами комбінаторики.

Ключові слова: мова, мови світу, ноосфера, семантичний континуум, універсальні смисли.

Манакин В. Н. Универсальные смыслы языка и ноосфера. – Статья.

Статья рассматривает вопрос о соотношении языка (языков) и ноосферы как планетарного уровня человеческого разума. Выдвигается гипотеза о существовании общих базовых смыслов языка (языков) и ноосферы, которые являются универсальными и, в принципе, ограниченными для интеллектуального банка человечества, но способными воспроизводить бесконечное количество новых смыслов по законам комбинаторики.

Ключевые слова: язык, языки мира, ноосфера, семантический континуум, универсальные смыслы.

Manakin V. M. Universal senses of language and noosphere. – Article.

The article deals with the issue about interconnection between language(s) and noosphere in terms of a global level of human intelligence. The author advances a hypothesis that language(s) and noosphere have the same basic for them senses, which are universal and limited in the planetary bank of intelligence. Nevertheless, all these elements of senses possess to create unlimited number of new senses accordingly with the rule of combinatory.

Key words: language, languages of world, noosphere, semantic continuum, universal senses.

Мова здатна зберігати інформацію про особливе та спільне лінгвальних кодів окремих мовців, конкретних мов народів і усіх мовних картин світу в цілому. Ці особливості на рівні індивідуальних мовних варіювань втілені в неповторності просодики, ритміки, артикуляції звуків, слововживань, стилістики, інших характеристик мовлення, за якими ми усі відрізняємось. Щодо національних мовних уявлень, то тут виявляються системні типологічні, контрастивні та універсальні характеристики, які досліджуються відповідними галузями лінгвістики. Наука в цьому сенсі вже накопичила неабиякий матеріал для роздумів.

Проте відкритим лишається питання про загальні закони, що лежать в основі цих процесів. Чому виникли мовні розбіжності та чи насправді це розбіжності? Чому навіть дуже різні мови або співвідносні одиниці цих мов мають щось спільне? У японській, наприклад, є майже дотична до української мови паремія: (букв.) *І хлібороб, і купець, і самурай*; пор.: *І швець, і жнець, і сам собі купець*. Наприклад, З.Г. Коцюба та інші вчені доводять наявність універсальних рис у паремійному фонді європейських мов. Пор.: укр. *Голова велика, а розуму мало; Голова виросла, а ума не винесла*; пол. *Głowa wielka, a rozumu mało*; англ. *Mickle head, little wit*; фр. *Grosse tête, peu de sens* тощо [6; 14].

На чому базується універсальність мовних проявів? На спільності логічних законів чи, можливо, на тому, що «існує тільки одна загальнолюдська мова під усіма широтами та єдина за своєю суттю» (Ж. Вандрієс), один-єдиний для людства універсам розумової, або раціонально-інтелектуальної сфери – *ноосфери*, де потенційно базові смисли вже є? «Людина своєю деміургічною силою створює з них тексти, і не тільки словесні,

але й колористичні, музичні. Так виникають культури – різні варіанти світу смислів» [11, с. 7].

Власне, цим питанням і присвячена ця коротка стаття.

Пошук першоелементів смислів мов і ментальностей – це варіант утвердження ідеї єдності Всесвіту або ж всезагального закону симетрії [8]. Однак тут постає питання про те, де саме і як шукати ці одвічно задані першоеlementи та спільні патерни, якими пронизані мови світу.

Зіставне та типологічне мовознавство постійно стикається з проблемою існування однакових змістових компонентів лексико-фразеологічної та граматичної семантики, які цілковито відтворюються або варіюють у різних мовах. Таке явище є підтвердженням наявності мовних універсалій, які приваблюють дослідників з давніх часів.

Щодо міжмовного лексичного простору і семантики, то облишимо дивні за висновками, хоча принципово не нові ідеї М.Я. Мара. Наукове розв'язання цих ідей знаходимо в етимологічних розвідках, дослідженні спільних і рефлексивних лексичних одиниць, встановленні семантичних наборів первісних коренів споріднених мов і протокультурних (архетипних) концептів. Неперевершеним у цьому сенсі є праця Т.В. Гамкрелдзе і В.В. Іванова «Індоевропейці та їхні мови» (1984), друга частина якої містить семантичний словник спільноєвропейської мови, що відбиває типологічну верифікацію реконструкції європейської протокультури. На окрему увагу заслуговує дослідження О.С. Мельничука, який висунув та в основних рисах обґрунтував гіпотезу про спорідненість усіх мов світу, тобто походження мов від єдиної світової прамови [9]. Суттєвим є те, що відкриті дослідником у різних мовах однакові або подібні етимологічні комплекси не тільки склада-

ються зі спільних звукових сполук, але й виражають спільні семантичні константи, що свідчить про єдине для наших предків концептуальне поле свідомості.

Отже, пошуки міжмовних універсальних смислів, «семантичних примітивів», базових змістових одиниць, з яких складаються різні мовні картини світу, у лінгвістиці тривають. Прийнято вважати, що найперша аргументована європейська концепція про існування першоелементів світу та єдність для усіх людей структури мислення сягає ідей Платона, вчення Аристотеля про спільність людських понять і подібних давньогрецьких філософських суджень. Щодо наукових поглядів великих мислителів, очевидно, що це так. Однак щодо стихійного людського розуміння, яке зберігає його когнітивна скарбниця – мова, то Платон виглядає геніальним ретранслятором відомих і звичних для давніх людей постулатів. Їх легко відшукати, наприклад, у так званих космогонічних міфах, які відтворюють перші спостереження людини над світом-космосом, перші спроби пояснити творіння світу та його устрій.

У цих міфах стверджується думка про виникнення космосу з хаосу (згадаймо сучасні синергетичні ідеї Іллі Пригожина про організацію порядку з хаосу). Регулюючою силою космосу був Логос (Слово, Божественна думка, Світло). Найдавніші міфи про виникнення Всесвіту – це вчення про чотири першоелементи буття: воду, вогонь, землю, повітря. Крім того, у світі існують стихії, що позбавлені речей: простір, час, душа, розум. Як показав М.М. Маковський, вивчаючи взаємодію значень слів індоєвропейських мов, ці стихії співвідносні з першоелементами буття: земля співвідноситься з часом, вода – з простором, вогонь – з душею, повітря – з розумом. Кожний із цих елементів поводить себе по-різному, що також відбито в мові. Так, час уявлявся давнім людям то як рідина (*час тече*), то як еластична річ (*час тягнеться*), то як істота, що може літати (*час летить*), то як інша жива субстанція (*час не чекає, поспішає, жене*) [10, с. 132]. Подібні давні мовні метафори є константами майже усіх сучасних європейських мов. Кожен з цих першоелементів виконував певні функції, що також знаходимо в мовах. У санскриті, наприклад, було 35 назв вогню, 34 – води, 37 – сонця, 26 – вітру тощо.

Традиційно в мовознавці, культурології, етнології, інших науках про людину вивчаються особливості варіювання та вираження культурних констант у різних національних спільнотах у різні історичні часи розвитку. Мова – тільки один, напевно найважливіший, спосіб фіксації таких констант. Загальновідомо, що міфологема вогню пов'язана з культом Сонця. Значимість сонця як символу відбиває, наприклад, англійська назва неділі Sunday, а нім. Sonntag, тобто «день, свято сон-

ця», збігається з англійським відповідником. Європейські та інші мови мають величезну кількість сталих порівнянь, метафор, які яскраво підтверджують поклоніння Сонцю у наших предків. Більшість мов зберігає стерту персоніфікацію сонця, яка для пранародів була абсолютно природною та щирою: *сонце встає, сідає, пригріває, іде на літо, сходить, заходить*. І більш сучасні: *сонце посміхається, обіймає теплом*; пор. англ. *Sun smiles, embraces with warmth*.

Символи як константно-онтологічні сутності ментальності є найяскравішими втіленнями архетипів, які, очевидно, посідають перше місце серед інших рекурсивних алгоритмів мовної семантики взагалі. Архетипи (первообрази, проформи, праобрази) характеризують особливості сприймання та осмислення світу на елементарному і водночас фундаментальному рівні людської свідомості. Ще задовго до К. Юнга Платон називав ці феномени людської свідомості «вічними ейдосами», «умосягненими зразками»; Данте – «вказівниками буття», «дороговказними образами». Схоластичне трактування архетипу: це природний образ, закарбований в розумі. У Августина Блаженного це одвічний образ, що лежить в основі людського пізнання. Так чи інакше йдеться про «первісні образи, позачасові схеми, одвічно задані формули» (Т. Манн), ті першоелементи свідомості-буття, які так старанно намагаються відшукати в мові та мисленні. І це вже не першоцеглинки Космосу в розумінні Платона або творців давніх міфів. Це системна субстанція Універсуму, загальна *Lingua Mentalis*, зібрання усіх основних смислів, які здатні зводити химерне, хаотичне до упорядкованого та зрозумілого, що і служить критерієм наявності універсальної ідеї як об'єднуючого чинника світу природи та свідомості.

У концепціях Декарта, Ляйбніца, Боеція, Дальгарно, Уілкінса та інших філософів і мовознавців ці думки збагачуються науково. Найбільшого розповсюдження набуло, зокрема, картезіанське вчення про всезагальну мову мислення завдяки чіткості та прозорості викладення ідей про наявність універсальних знань у космогенічному просторі.

Більш конкретне та наближене до спроб сучасних лінгвістів завдання поставив перед собою Г. Ляйбніц, який намагався створити першу штучну раціональну мову на базі латини. Розробка такої мови базується на твердженні про те, що усі людські думки цілком розкладаються на нечисельні, ніби первинні [5, с. 502] і що «можна придумати певний алфавіт людських думок, і за допомогою комбінацій літер цього алфавіту та аналізу слів, з нього складених <...> все може бути і відкрито, і вирішено» [5, с. 414]. На практиці Ляйбніц логічно розщеплює одиниці мови (*терми*) на семантично неподільні первинні терми, такі як

суцше, існуюче, індивідуум, цей, той, я; те, що має протяжність; те, що мислить тощо. Мова Ляйбніца – це адаптований варіант звичайної мови, але побудована за законами «алгебри мислення». Погодимось із геніальністю та простотою прагнень Ляйбніца, якого А. Вежбицька не випадково назвала структуралістом *par excellence* [15, с. 5].

Сама А. Вежбицька, відштовхуючись від ідей Ляйбніца, мову мислення розглядає як репрезентативну систему, яка організована у вигляді сукупності концептів, «семантичних примітивів», її термінології, що є універсальними для усього людства незалежно від культури та мови. Проте, на відміну від Ляйбніца та інших однодумців, у пошуках *Lingua Mentalis* набір лексичних універсалій (семантичних примітивів) австралійська професорка хоче віднайти шляхом аналізу живої людській комунікації, існуючих мов світу. На практиці Вежбицька наводить різну кількість примітивів, які охоплюють, наприклад, такі «метапредикати», як *якщо, не, знати, думати, великий, маленький, вид, частина* тощо. Якісний і кількісний склад таких універсалій задовольнити не може нікого, у тому числі й саму авторку «примітивів».

Ю.Д. Апресян для можливості опису семантики на універсальному (у нього – глибинному) та кроскультурному рівнях пропонує використовувати штучну логічну мову, словами якої будуть справжні примітиви – квазісенси, семантичні кварки, які не матеріалізуються словами природних людських мов [1, с. 38]. Стосовно статичних дієслів це можуть бути такі елементи, як *хотіти, бачити, важити, відбивати* тощо. Саме з таких примітивів-конструктів і має, на думку вченого, складатися словник універсальної семантики. Подібні міркування містяться й у працях інших вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Свого часу Ю.М. Караулов, наприклад, теж зробив спробу представити словник семантичних множинників російської мови.

Не вступаючи в дискусію з авторами цих та інших підходів щодо визначення базисних семантичних одиниць, зазначимо наступне.

По-перше, будь-які спроби формально обмежити результати ментально-мовної діяльності закритим набором семантичних одиниць страшенно приваблюють, проте фатально приречені на невдачу. Принаймні на нинішньому етапі наукових знань і можливостей. Згадаймо хоча б Н. Хомського. Дж. Лайонз, цитуючи Катца, котрий наполягав на універсальних семантичних маркерах як теоретичних конструктах людського розуму, скептично зазначив: «Багато хто намагався (та безуспішно) знайти набір універсальних компонентів <...> Ті емпіричні дані, які є в наш час, скоріше спростовують, ніж підтверджують цю гіпотезу» [4, с. 321].

По-друге, метамову семантичної інтерпретації змістового плану природних мов слід сприймати лише як **засіб** представлення результатів аналізу, тому її не варто спеціально створювати. Очевидно, правий А. Гудавічус та інші дослідники, які вважають, що метамова має бути просто достатньою для фіксації усіх відмінних і спільних рис порівнюваних мовних систем. Ані елементарність, ані абсолютна універсальність не є обов'язковими характеристиками метамови [3, с. 11]. Інакше кажучи, нічого не вигадуючи, ми можемо робити те, що робили і дотепер: використовувати звичні семи (на практиці – матеріальні оболонки слів природних мов) і описувати таким чином семантичні обсяги лексем та інших змістових одиниць однієї або різних мов. Алгоритми та методи опису будуть різними залежно від мети дослідження, обсягу матеріалу, кількісно-якісного складу мов тощо.

Нарешті, по-третє, в усіх концепціях про семантичні примітиви (кварки, множинники, конструкти etc.) найбільш плідним у цілому є припущення існування (все)загального концептуального базису, який у кожній мові має своєрідне втілення, свій дух і власне вербальне обличчя.

Не буде перебільшенням висновок про те, що найбільший внесок у наукове доведення планетарної єдності людства зробив наш співвітчизник В.І. Вернадський, який ідею єдності фізичної цілісності Природи і людського розуму пов'язав із перспективами соціальних змін, утворенням єдиного державного устрою для усього людства. «Ясно, що створення такої єдності є необхідною умовою організованості **ноосфери**, і до цього людство неминуче прийде» [2, с. 82].

Мові на рівні ноосфери В.І. Вернадський відводив особливу роль, називаючи її *енергією людської культури* [2, с. 132]. Доречно припустити, що це не просто чергова романтична метафора про мову. Вернадський – представник передусім природничих наукових знань, а енергія – поняття фізичне. Одиниці мови теж мають енергетичні хвилі, поля, і це разом з іншими властивостями робить мову унікальним засобом впливу на свідомість і підсвідомість. Це є предметом окремої суміжної галузі – енергетичної лінгвістики, яка тільки народжується.

У якості робочої **гіпотези** висуваємо припущення про те, що мова на рівні ноосфери існує у вигляді загального когнітивно-семантичного континууму, який розчинено в конкретних мовах світу. Ноосферний рівень як організуюча та об'єднуюча сила планетарної людської свідомості є базисним для когнітивної діяльності та концептуалізації світу; когнітивно-семантичний континуум, у свою чергу, є джерелом мовної діяльності, латентним еталоном такої діяльності та справжньою скарбницею загальних ментальних смислів Універсуму.

Спроби безпосередньої матеріальної репрезентації когнітивно-семантичного континууму даремні. Це інший, метафізичний спосіб буття свідомості, де ключовим моментом є розуміння наявності ментально-інформаційного поля Всесвіту, що нам, лінгвістам, слід прийняти так само, як це зробили представники інших наук і форм знань.

Для вирішення поставленого завдання спробуємо піти досить простим шляхом. По-перше, треба припустити, що сфера людського розуму, у тому числі на найвищому (ноосферному) рівні, та мовна семантика оперують принципово, а не формально, спільними змістовими одиницями та категоріями. По-друге, лінгвістичними двійниками квантів ментальної інформації є змістові мовні одиниці та їхні угруповання, які за принципами будови, системною ієрархією на всіх рівнях (слова – ЛСГ – мовних картин світу) є ізоморфними загальному устрою світу, космосу, ноосфері. Найдрібнішими змістовими одиницями, своєрідними атомами когнітивно-семантичного простору логічно визнати семи. Визнання сем у якості атомарних смислів також узгоджується з ідеєю взаємної симетрії, ізоморфності між мовою та світоустроєм.

У цьому сенсі цілком логічним буде наступне припущення: склад і змістове наповнення універсальних семантичних елементів має бути в принципі взаємоподібним для: 1) протокультур і прамов як початкових базисів розвитку мов; 2) когнітивно-семантичного континууму як цілісного та одвічного інформаційного поля на планетарному рівні існування. Це те, що з'єднує, робить принципово однаковим і неподільним найнижче і найвище, початок і кінець, діахронію і синхронію

мовної свідомості як феномену свідомості-реальності, що також існують як симбіоз, як неподільне ціле.

За таким принципом вимальовуються семантичні мозаїки для спільноєвропейських семантичних кодів, що виростають з архетипних концептів, котрі вербалізувалися в коренях-етимонах. Так, з базового концепту БІЛЬ, що втілювався в архетипному корені *bhol* слов'янські мови розвинули значення *біль* та *усе*, що з цим пов'язане в переносних смислах: *скорбота*, *мука*, *неспокій*, *страждання* [1, 243–244] тощо; германські мови, нібито навпаки, згрупували вторинні для слов'янського сприйняття значення: *мука*, *скорбота*, *зло*, *біда* тощо. Деривати, які включають елемент первісного кореня, розвивають ці семантичні розгалуження: д/англ. *bealubenn* – *смертельне поранення*, *bealurons* – *зла думка*, *bealuspell* – *злобне повідомлення*, *послання*; д/сакс. *baludad* – *поганий вчинок* → *гріх*, *baluspraka* – *зла промова*, *baluwerk* – *зла справа* [2, с. 49–50; 13, с. 221] та ін.

Висновки. Універсальні смисли людських мов апіорі є однаковими в ноосферному та протокультурному вимірах, однак ці першоелементи по-різному структуруються, комбінуються в різних національних культурах залежно від особливостей концептуального світосприйняття. Подібно до того, як структура молекули відбиває структуру Всесвіту, так і семантична будова окремих слів, семантичних угруповань мовних одиниць має відбивати загальні принципи мови та смислової організації інформаційного поля планети. На усьому шляху від найменшого до найбільшого – рекурсивні патерни, відбитки відбитків, смисли смислів, що робить нас різними і єдиними в усі часи та в усіх способах мовної діяльності.

Література

1. Апресян Ю.Д. О языке толкований и семантических примитивах / Ю.Д. Апресян // Известия Российской академии наук. Серия «Литература и язык». – М. : Наука, 1994. – Т. 53. – № 4. – С. 3–21.
2. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста / В.И. Вернадский. – М. : Наука, 1988. – 520 с.
3. Гудавичус А. Когнитивизм и сопоставительная семасиология / А. Гудавичус // Проблемы зіставної семантики : зб. наук. ст. – К. : КНЛУ, 2001. – Вип. 5. – С. 23–25.
4. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста / В.И. Вернадский. – М. : Наука, 1988. – 520 с.
5. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз. – пер. с англ. – М. : Прогресс, 1978. – 544 с.
6. Лейбниц Г.В. Сочинения : в 4 т. / Г.В. Лейбниц. – М. : Мысль, 1984. – Т. 4. – 1984. – 554 с.
7. Коцюба З.Г. Універсальне і національне в паремійних фондах мов європейського ареалу : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.15 / З.Г. Коцюба ; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. – К., 2010. – 598 с.
8. Манакін В.Н. Сопоставительная лексикология : [монографія] / В.Н. Манакін. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
9. Манакін В.М. Мова і загальна симетрія універсаму / В.М. Манакін // Мовознавство. Теоретичний журнал Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. – 2011. – № 3. – С. 26–40.
10. Мельничук А.С. О всеобщем родстве языков мира / А.С. Мельничук // Вопросы языкознания. – 1991. – № 3 – С. 3–17.
11. Маслова В.А. Homo Lingualis в культуре / В.А. Маслова. – Витебск : Изд-во ВГУ, 2004. – 298 с.
12. Налимов В.В. Вездесущ ли сознание? / В.В. Налимов. // Человек. – 1991. – № 6. – С. 6–24.
13. Непокупный А.П. Очерки по сравнительной семасиологии германских, балтийских и славянских языков / А.П. Непокупный, Н.Н. Быхолец, В.А. Пономаренко и др. – К. : Довіра, 2005 – 367 с.
14. Manakin V. Proverb commonalities in different languages and its application to Asian Pacific communication / V. Manakin // Journal of Asian Pacific Communication: John Benjamins Publishing Company (USA). – 2015. – № 25. – P. 97–116.
15. Wierzbicka A. Lingua Mentalis: The Semantics of Natural Language / A. Wierzbicka. – Sydney, New York, London, Toronto, San Francisco : Academic Press, 1980. – 367 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

16. Словник української мови. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1. – 1970. – 679 с.
 17. Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд / сост. О.Н. Трубачев. – М. : Наука, 1975. – Вып. 2. – 214 с.

УДК 81'44(811.161.2+811.161.1+811.111):81'37

Правдун Т. О.

**СТРУКТУРНО-МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ
 ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «КОРДОН» / “BORDER”
 В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ**

Стаття містить деякі результати дослідження функціонально-семантичного поля «кордон» / “border” в українській та англійській мовах, проаналізованого на матеріалі словників та глосаріїв лексики прикордонної тематики у структурно-морфологічному аспекті. У результаті дослідження було сформовано та проаналізовано структурно-морфологічну класифікацію одиниць досліджуваного функціонально-семантичного поля, їхню специфіку, схарактеризовано спільне та специфічне у структурі кожної з груп у складі поля.

Ключові слова: функціонально-семантичне поле, професіоналізми, лексика прикордонної тематики, структурно-морфологічна класифікація, структурно-морфологічний аналіз.

Правдун Т. О. Структурно-морфологический анализ репрезентаций функционально-семантического поля «кордон» / “border” в украинском и английском языках. – Статья.

Статья содержит некоторые результаты исследования функционально-семантического поля «кордон» / “border” в украинском и английском языках на материале словарей и глоссариев лексики пограничной тематики в структурно-морфологическом аспекте. В результате исследования была составлена и проанализирована структурно-морфологическая классификация единиц исследуемого функционально-семантического поля, их специфика, охарактеризовано общее и специфическое в структуре каждой из анализируемых групп в структуре поля.

Ключевые слова: функционально-семантическое поле, профессионализмы, лексика пограничной тематики, структурно-морфологическая классификация, структурно-морфологический анализ.

Pravdun T. O. Structural and morphological analysis of representations of the functional and semantic field «кордон» / “border” in English and Ukrainian. – Article.

The article represents some results of research devoted to structural and morphological analysis of the representations of the functional and semantic field «кордон» / “border” both in English and Ukrainian based on dictionaries and glossaries of the English and Ukrainian languages. Border patrol terminology has been analyzed in structural and morphological aspects. As a result structural and morphological classification of the language units under analyses was developed and described here. Allomorphic and isomorphic features of the border patrol terms were characterized in the research as well as common and specific features of each structural and morphological group in frames of the functional and semantic field.

Key words: functional and semantic field, professionalisms, border patrol terminology, structural and morphological classification, structural and morphological analyses.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасній лінгвістиці все більшої актуальності набувають дослідження польових структур у їх функціональному аспекті, а зіставний аналіз дозволяє виявити особливості функціонування окремих одиниць поля в різних комунікативних і культурних середовищах. У цьому плані недостатньо дослідженим є функціонально-семантичне поле (далі – ФСП) «кордон» / “border”, зокрема в українській та англійській мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнолінгвістичні положення, висловлені А. Маргіне та М. Кочерганом про безсистемність або часткову систематизованість лексики в мові [2; 1, с. 118], спонукали багатьох дослідників, як правило, до системно-структурного (праці О. Лазорович, О. Рудякова, Ж. Соколовської, О. Тараненка, Дж. Лайонза, Ч. Філлмора та ін.) і структурно-се-

мантичного (розробки Ш. Баллі, Е. Бенвеніста, О. Вольф, О. Єсперсена, Ч. Морріса, Й. Стерніна, Л. Теньєра, Г. Уфімцевої, Х. Фрея, Л. Філатової, Р. Якобсона та ін.) аналізу лексичних одиниць одної мови чи декількох мов у межах типологічного або зіставного аналізу, як в аспекті діяхронії, так і синхронії.

Вивчення лексики як системи актуалізувалося разом із розробкою теорії семантичного поля (праці Г. Іпсена, Й. Тріра [3, с. 281–282; 6; 7] та ін.). Із розвитком теоретико-методологічних засад систематизації лексики на основі спільних ознак сучасні дослідники все більше зосереджували увагу на вивченні критеріїв класифікації лексики та структурної ієрархії лексико-семантичної групи (далі – ЛСГ) окремо й у складі лексико-семантичного поля (далі – ЛСП), а також у складі тематичної групи у ФСП, що видається особливо цінним у зіставному та типологічному напрямках лінгвістичних досліджень, про що засвідчують у

своїх працях В. Аракін, В. Гак, Ш. Басиров, В. Каліущенко, С. Терехова, Г. Шамова та ін.

Нещодавні дослідження ЛСГ військової лексики в різних аспектах і напрямках лінгвістики, психології, когнітивної науки та ін. (праці С. Дамінової, В. Лихолітова, Г. Судзіловського, О. Терехова, Х. Травіла та ін.) підтверджують актуальність обраної теми; особливо важливим для сучасної лінгвістики вбачаємо комплексне її вивчення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження професіоналізмів у наш час є актуальним, оскільки процес глобалізації всіх сфер людського життя, поширений на межі ХХ – ХХІ ст., спричинив чітке розмежування наукових та інших галузей діяльності людини. Необхідність усебічного дослідження професійної лексики прикордонної тематики, систематизованої в українській мові у вигляді ФСП «кордон», а в англійській, відповідно, ФСП “border”, зумовлена передусім підвищенням інтересом до особливостей ефективної комунікації під час взаємодії між суб’єктами перетину кордону, де зустрічаються та спілкуються носії різних мов і культур. Актуальність дослідження зумовлена майже повною відсутністю в сучасному зіставному мовознавстві спеціальних праць, присвячених вивченню професіоналізмів у військовій сфері, зокрема лексики прикордонної тематики, у функціонально-семантичному аспекті з долученням елементів поліпарадигмального аналізу. Результати, представлені в цій статті, є фрагментом комплексного поліпарадигмального вивчення лексики прикордонної тематики.

Мета статті – проаналізувати структурно-морфологічні особливості складників ФСП «кордон» / “border” в українській та англійській мовах за тлумачними та спеціальними словниками і глосаріями [8; 10; 11; 12; 13; 14; 16] і на цій основі скласти структурно-морфологічну класифікацію досліджуваних одиниць. **Завдання** статті – проаналізувати теоретико-методологічні засади вивчення порівнюваних мовних одиниць в сучасній лінгвістиці; зіставити та класифікувати репрезентації досліджуваних ФСП за їх структурно-морфологічними характеристиками, визначити ізоморфні та аломорфні ознаки на всіх рівнях аналізованих ФСП.

Матеріал дослідження. ФСП «кордон» / “border” у порівнюваних мовах були сформовані шляхом суцільної вибірки переважно з «Англо-українсько-російського словника прикордонних термінів» [8], який охоплює термінологічну лексику прикордонної служби, що вживаються в прикордонній сфері правоохоронних відомств, які відповідають за захист та охорону кордонів та налічує понад 1,5 тисячі термінів і термінологічних словосполучень. Оскільки «метою складання цього словника є надання можливості офіце-

рам-прикордонникам і перекладачам спілкуватися з представниками інших держав, розширювати співробітництво та взаємодію щодо питань безпеки кордону та ін.» і навчання «курсантів, які вивчають англійську мову з професійною метою» [8, с. 3], цей словник містить не лише лексику, яка складає ядро ФСП «кордон» / “border” в українській та англійській мовах, а й значну кількість тих лексичних одиниць, які складають далеку периферію кожного з зіставлюваних ФСП. Це дає змогу повною мірою комплексно проаналізувати зазначені вище порівнювані мовні підсистеми та їхні складники, ретельно дослідити, зокрема, структурно-морфологічні особливості досліджуваного матеріалу.

Основою для формування ФСП «кордон» / “border” в англійській мові слугували глосарії лексики прикордонної тематики, розміщені на офіційних інтернет-ресурсах Департаменту внутрішньої безпеки США (Відділ митного контролю та охорони кордону США) [13; 14; 16], ресурсів, створених для вербування нових кадрів у ряди прикордонників США [10; 11] та підготовки студентів за обміном до інтерв’ю на кордоні США [12].

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проаналізувавши термінологію прикордонної тематики, яка активно використовується на сторінках періодичних видань прикордонних відомств України [9] та США [15], «Англо-українсько-російського словника прикордонних термінів» [8] (1 477 термінів) і глосаріїв лексики прикордонної тематики для офіцерів-прикордонників Департаменту внутрішньої безпеки США, тих, хто має на меті стати офіцером-прикордонником, та студентів за обміном [10; 11; 12; 13; 14; 16] (502 терміни), розуміємо, що, незважаючи на спільні риси в структуруванні досліджуваних ФСП (виділення зон ядра, периферії, мікрополів і тематичних груп у їх складі тощо), лексика прикордонної тематики в українській та англійській мовах має суттєві відмінності. Це зумовлено, з одного боку, культурно-історичними особливостями цих двох країн, а з іншого боку – структурною організацією двох відповідних відомств.

Окрім того, метою «Англо-українсько-російського словника прикордонних термінів» [8] є забезпечення ефективної комунікації між представниками різних країн і культур у ситуаціях, пов’язаних із діяльністю прикордонних установ, та зменшення ймовірності виникнення комунікативної невдачі. Метою глосаріїв, наданих Департаментом внутрішньої безпеки США [10; 11; 12; 13; 14; 16], є всебічна підготовка офіцерів-прикордонників США та підготовка студентів за обміном до успішного перетину кордону США. Слід зазначити, що Державна прикордонна служба України – орган, який покликаний контролювати перетин кордону

особами та транспортними засобами, тоді як Департамент внутрішньої безпеки США – це складний за своєю структурою орган державної влади, який має у своєму складі Митну службу, Службу імміграції та інспекції тварин і рослин, Прикордонну службу США. В Україні Державна митна служба є окремим органом державної влади. Проте у зв'язку з тісною взаємодією Державної митної служби та Державної прикордонної служби України лексика, асоційована з митницею, є й у складі ФСП «кордон» у невеликій кількості.

Проведений нами аналіз періодичних видань [9; 15] виявив, що тематика газетних статей, які стосуються життя на кордоні та функціонування прикордонних відомств, теж різняться. Переважна більшість публікацій на офіційному сайті прикордонного відомства США [15] стосується питань масової імміграції, перевезення небезпечних речовин, програм обміну студентами і пов'язаних із цим проблем медичного та екологічного характеру. Натомість в українських виданнях [9] подано безліч повідомлень про незаконний перетин кордону та виявлення різного роду контрабанди, що також суттєво впливає на якісний склад ФСП «кордон» (“border”) в українській та англійській мовах.

Було встановлено, що кожне з зіставлюваних ФСП має у своїй структурі такі мікрополя (далі – Мкп): Мкп «перетин кордону», Мкп «імпорт/експорт товарів», Мкп «охорона кордону», у складі яких є тематичні групи: «типи віз», «документи, необхідні для перетину кордону», «організації, що мають стосунок до безпеки кордонів», «міжнародні угоди та конвенції», «огляд транспортного засобу», «перевірка документів», «засоби патрулювання прикордонної зони» та ін. Проте з урахуванням специфіки досліджуваного матеріалу його можна також розглядати упорядкованим за структурно-морфологічними ознаками складників (слів і номінативних словосполучень). Як наслідок, цілком очевидним стає те, що у складі ФСП «кордон» і ФСП “border” є лексеми з різними структурно-морфологічними особливостями (прості, складні, складені, абрєвіатури), які по-різному представлені у зіставлюваних мовах. Такі типи мовних одиниць різняться за своїми структурно-морфологічними особливостями відповідно до структурно-типологічних властивостей української та англійської мов. На перший погляд, класифікація репрезентацій ФСП “border” збігається з аналогічною в українській мові, проте існують певні відмінності у складі досліджуваних одиниць мови. Розглянемо детальніше перераховані вище структурно-морфологічні групи досліджуваних репрезентацій ФСП «кордон» / “border”.

1. Прості репрезентації. Характерним для таких репрезентацій є те, що в обох аналізованих ФСП входять такі самостійні частини мови: іменник, займенник, прикметник, дієприкметник

та дієслово (всього по три групи репрезентацій в обох ФСП), проте кількісні показники (особливо щодо дієслівних репрезентацій) різняться у порівнюваних ФСП. До їх складу входять:

1.1. Іменники: укр. *кордон, корупція, іноземець, скарги, вантаж, шлагбаум, підробка, варта, зміна, віза, штат, перевізник, консульство, демаркація, митниця, затримання, наркотики, планшетка* [8], що становить 193 репрезентації (13,07% від усіх досліджуваних одиниць); англ. *animal, buyer, category, costs, exporter, importer, material, overhead, payments, person, pest, producer, refit, territory, vehicle, visa, alien, asylee, border, deportation, exclusion, migrant, refugee, cargo, duty* [14; 16] – 71 репрезентація (14,14% від усіх аналізованих од.). Слід зауважити, що оскільки англійська мова аналітична й одним з активних засобів її словотвору є перехід з однієї частини мови в іншу, то у складі ФСП “border” є чимало лексем, які без зміни форми слова можуть змінювати свою частиномовну належність. Будучи вживаними в різних контекстах, вони виявляють у такий спосіб зміну своїх граматичних функцій (за П. Шубой [5]), тобто реалізують трансфункціональність (див. детальніше в [4, с. 89–100]), зокрема граматичну омонімію як конкретний її прояв. Такі лексеми представлені в англійській мові і як самостійні, однослівні терміни, і в складі термінів-словосполучень, як, наприклад, англ. *customs – customs administration, customs duty; border – Border Patrol Sector* [14; 16]. Отже, на відміну від англійської мови, в українській мові такі репрезентації серед досліджуваних мовних одиниць майже не представлені; дещо подібні прояви трансфункціональності можна спостерігати серед референційних, дейктичних та деяких інших одиниць мови [4]. Спільним у типах репрезентацій у складі порівнюваних ФСП є те, що іменники становлять велику кількість лексем; вони входять до цих полів як самостійні терміни і як складники термінів-словосполучень.

1.2. Прикметники та дієприкметники (в англійській мові – Participle II, Participle I), наприклад: укр. *прикордонний, підробний, фальшований, митний, інфрачервоний, недійсний, воєнізований, справжній, недійсний, безкарний, видимий, вмонтований, непідроблений* [8], що становить 21 репрезентацію (1,42% від усіх досліджуваних од.); англ. *commercial, fraudulent, forged, numeric, duty-free, consumed, existing, used, originating, refit, atermasian, closed, conspicuous, national* [8; 14; 16] – 13 репрезентацій (2,59% від усіх аналізованих од.). Спільною рисою мовних одиниць у складі цієї групи є те, що в ФСП «кордон» / “border” в українській та англійській мовах є не лише прикметники, а й дієприкметники доконаного виду (Participle II): укр. *фальшований, воєнізований, вмонтований*; англ. *forged, closed, used* [8]. Проте у ФСП «кордон» не представлені дієприкметники

недоконаного виду, на відміну від ФСП “border”, наприклад: англ. *existing, originating* [16]. У межах нашого дослідження прикметники та дієприкметники доконаного виду (Participle II) були об’єднані в одну групу, оскільки в мовленні вони виконують однакові функції – атрибутивну та предикативну.

1.3. Дієслова: укр. *пошкодити, виявляти, вилучити, схвалювати, дозволяти, допомагати, спрощувати, охороняти, попереджувати, анулювати, відмовляти, оглядати, затримати, штрафувати, клеїти, встановити, вводити, розслідувати* [8], що становить 55 репрезентацій (3,72% від усіх досліджуваних од.); англ. *refit* [16] – 1 репрезентацію (0,2% від усіх аналізованих од.) Відмінною рисою цієї групи є те, що у складі ФСП «кордон» в українській мові дієслівних лексем значно більше, ніж у ФСП “border”. Це пов’язано з метою та завданнями укладання словників і глосаріїв української та англійської мов: метою «Англо-українсько-російського словника» [8] є навчання іноземних мов, а метою глосаріїв [10; 11; 12; 13; 14; 16] – ознайомлення читачів із мовним матеріалом, необхідним для інтерв’ю на кордоні. Граматична омонімія є особливістю репрезентацій-дієслів цієї групи у складі ФСП “border”, наприклад, таким є англ. *refit* [16].

2. **Складні репрезентації.** У морфологічній структурі репрезентацій цієї групи репрезентацій було виявлено більше спільних ознак (всього по дві групи репрезентацій в обох ФСП), ніж відмінних, як у кількісному, так і в якісному плані. До цієї групи належать такі парадигми:

2.1. Іменники: укр. *бронетранспортер, сейсмоприймач, розвіддани, Євросоюз, голограма, інфраструктура, держбюджет, цілевказання, віза-наклейка, ренген-апарат, контейнери-рефрижератори, тепловізор, правопорушник* [8], що становить 16 репрезентацій (1,08% від усіх досліджуваних од.); англ. *drawback, password, platform, crewman, refugee-parolee* [13; 14] – 5 репрезентацій (1% від усіх аналізованих од.). Як бачимо, складних іменників у цій тематичній групі у складі ФСП «кордон» та “border” майже однакова кількість. Проте найчастіше для позначення відповідних понять в англійській мові використовують словосполучення, нерідко – так звані кластери, у складі яких є прикметники, дієприкметники недоконаного та доконаного видів (Participle I, II) та іменники, наприклад: укр. *бронетранспортер*, англ. *armored personnel carrier*, укр. *сейсмоприймач*, англ. *seismic sensor*, укр. *розвіддани*, англ. *intelligence information* та ін. [8].

2.2. Парадигма прикметників та дієприкметників, наприклад: укр. *вільнонайманий, інфрачервоний, правоохоронний, загальноприйнятий, цілеспрямований* [8], що становить 5 репрезентацій (0,34% від усіх аналізованих од.); англ. *alphabetic, alphanumeric, pest-free, decease-free* [16] – 4 репре-

зентації (0,79% від усіх досліджуваних од.). Ізоморфною ознакою є те, що ця група не є численною в обох ФСП. Аломорфною ж ознакою у складі цієї групи є те, що складені прикметники у ФСП “border” представлені у більшій кількості, ніж у аналізованому ФСП «кордон». Це зумовлено тим, що для творення прикметників (та дієприкметників) в англійській мові частіше використовується такий тип словотвору, ніж для аналогічних частин мови в українській мові. Окрім того, в українській мові в межах досліджуваного ФСП прикметники також утворюються шляхом злиття основ. В англійській мові їхні відповідники (прикметники та дієприкметники) утворюються шляхом злиття основ або словоскладанням. У ФСП “border” складні дієприкметники не представлені.

3. **Складені.** Найбільшу кількість розбіжностей виявлено у цій групі репрезентацій. Так, терміни, що входять до складу ФСП «кордон» в українській мові, є більш різноманітними за своєю морфологічною структурою, тож у цій групі представлено значно більше моделей (словосполучень) у ФСП «кордон», ніж в аналогічному ФСП в англійській мові (59 та 26 моделей відповідно). Спільними групами репрезентацій для ФСП «кордон» / “border” є 16 моделей. Далі проаналізовано найбільш чисельні з них. До складу зазначеної групи, зокрема, входять:

3.1. Структурно-морфологічна група, побудована на основі моделі «іменник + іменник», укр. *відділ кадрів, порушники закону, термін дії, порушення закону, пост президента Євросоюзу, оцінка завдання, відбитки пальців, потік імпорту/експорту* [8], що становить 173 репрезентації (1,71% від усіх аналізованих од.); англ. *approval procedure, control procedure, inspection procedure, customs administration, customs duty, materials inventory, motor vehicle assembler, sound recordings, cotton fee, entry number, origin identifier, border patrol sector* [13; 16] – 105 репрезентацій (20,91% від усіх досліджуваних од.). Відмінною ознакою у складі цієї групи лексем є те, що в українській мові вони утворюються шляхом поєднання двох іменників через родовий відмінок. Як відомо, в англійській мові наявні лише два відмінки іменника – загальний і присвійний, тож у відповідних лексемах в англійській мові іменник, який займає першу позицію у словосполученні, набуває ад’єктивної функції, виконує синтаксичну функцію означення, що пояснює наявність більшої кількості репрезентацій у ФСП “border”.

3.2. Модель «іменник (іменникⁿ) + (прийменник + іменник (іменникⁿ))ⁿ»: укр. *поправка до закону, розріз на документі, база даних описів паспортів для перетинання кордону, підрозділ по боротьбі із шахрайством, перевірка при виїзді з країни* [8], що становить 84 репрезентації (5,68% від усіх аналізованих од.); англ. *determination of*

origin, location of the producer, area of low pest or disease prevalence, class of motor vehicles, net cost of a good [16] – 26 репрезентацій (5,18% від усіх досліджуваних од.). Мовні одиниці у складі цієї групи мають більше спільних, ніж відмінних ознак. Аломорфним для лексем та іменникових номінацій англійської мови є використання разом з іменниковими номінаціями артиклів, які не властиві українській мові; репрезентаціям цієї групи в українській мові притаманне використання родового відмінку іменника.

Деякі структурно-морфологічні групи у складі досліджуваних ФСП мають словосполучення, побудовані на основі певних граматичних моделей. Зокрема, такими є:

3.3. Структурно-морфологічна група, побудована на основі моделі «прикметник (прикметникⁿ) + іменник (іменникⁿ)»: укр. *додаткові перевірки, діючі особи, акустичний датчик, щоденні наради, митна оцінка, вітчизняні інформаційні технології, глибокий друк, розвідувальна система, неурядові організації, ядерні речовини, фітосанітарний контроль, особистий огляд, серійний номер, тактичний рівень* [8], що становить 473 репрезентації (32,02% від усіх аналізованих од.); англ. *first prototype, automotive component, average yarn number, confidential information, agricultural good, heavy-duty component, intermediate material, secondary uses, sanitary (phytosanitary) measure, preferential tariff treatment, informal entry* [13; 16] – 91 репрезентація (18,13% від усіх досліджуваних од.). Ізоморфним у складі номінацій цієї групи є те, що і в українській, і в англійській мовах переважно використовуються прості прикметники і зрідка – складні. Аломорфним є використання родового відмінку в українській мові та іменника у функції означення в англійській мові, коли йдеться про іменникові словосполучення. Ці порівнювані групи різняться кількісними показниками. Так, відповідна група ФСП “border” налічує меншу кількість репрезентацій (18,13%), оскільки словосполучення, побудовані на основі моделі «іменник + іменник», де перший іменник виконує ад’єктивну функцію, у ній не представлені.

3.4. Структурно-морфологічна група, побудована на основі моделі «дієприкметник (Participle I, II) + іменникⁿ»: укр. *інтегрована система контролю кордону, підроблені дані, зафіксовані дані, затримані особи та позивачі, передбачені процедури, очікувані результати, паспортизуючий пристрій, стабілізуючий вплив* [8], що становить 21 репрезентацію (1,42% від усіх аналізованих од.); англ. *opening inventory, packing materials and containers, harmonized system, antydumpling duty, automated invoice interface, exporting Party, legalized aliens, countervailing duty, listed materials* [13; 16] – 31 репрезентацію (6,17% від усіх досліджуваних од.). Використання (досить у невеликій кількості) сло-

восполучень, у складі яких є дієприкметники (Participle), є ізоморфною ознакою досліджуваних мовних одиниць. Спільною ознакою є і те, що у складі обох зіставлюваних ФСП представлені словосполучення з дієприкметником недоконаного виду. Кількісні характеристики: ФСП “border” налічує значно більшу кількість репрезентацій у цій групі щодо аналогічного ФСП в українській мові (6,17% та 1,42% відповідно). Це пов’язано з тим, що відповідні терміни в українській мові не завжди матимуть у своєму складі дієприкметник, майже у половині випадків дієприкметник замінюється відповідним за семантикою прикметником або ж усе словосполучення перекладається прикладкою, наприклад: англ. *opening inventory* – укр. *початкова інвентаризація*, англ. *harmonized system* – укр. *гармонійна система*, англ. *exporting party* – укр. *сторона-експортер*.

3.5. Структурно-морфологічна група, побудована на основі моделі «прикметник + іменник + прийменник + іменникⁿ»: укр. *Європейська конвенція з прав людини, Женевська конвенція з питань статусу біженців, фальшивий документ на транспортний засіб, незаконне перебування на території* [8], що становить 18 репрезентацій (1,22% від усіх досліджуваних од.); англ. *applicable change in tariff classification, net cost of a good, new producer of vehicles, foreign state of changeability* [16] – 5 репрезентацій (1% від усіх аналізованих од.). Ізоморфною ознакою у складі цих лексем є відносно невелика кількість словосполучень такого типу, яка зустрічається у досліджуваних словниках і глосаріях, і відносно однакова кількість їх репрезентацій. Проявом аломорфізму слід вважати використання родового відмінку іменника в українській мові та іменника у функції означення в англійській мові у складі іменникових словосполучень, як, наприклад, словосполучення, зазначені вище.

3.6. Структурно-морфологічна група, побудована на основі моделі «іменникⁿ + (прикметникⁿ + іменникⁿ)ⁿ»: укр. *засідання консультативної ради, асоціація європейських прикордонних регіонів, управління прикордонної служби адміністрації Державної прикордонної служби України* [8] та ін., що становить разом 79 репрезентацій (5,35% від усіх досліджуваних од.); англ. *North American Free-Trade Agreement, curricular practical training* [12; 14] – 2 репрезентації (0,4% від усіх аналізованих од.). Словосполучення такого типу більшою мірою властиві ФСП «кордон».

3.7. Терміни-словосполучення, в основу яких покладено атрибутивний зворот: укр. *відносини, засновані на довірі; транспортний засіб, зареєстрований за кордоном; положення, обумовлені в пункті; тварини та рослини, які знаходяться під міжнародним захистом* [8], що становить 42 репрезентації (2,84% від усіх досліджуваних од.);

англ. *goods wholly obtained or produced entirely in the territory of one or more of the parties, the form in which it was imported* [16] – 2 репрезентації (0,4% від усіх аналізованих од.). Такі мовні одиниці мають у своєму складі сполучне слово, яке розділяє термін-словосполучення на основну і підрядну частини, а саме словосполучення набуває описовості. У ФСП “border” такі словосполучення майже не зустрічаються.

3.8. Структурно-морфологічна група, побудована на основі моделі «дієслово + іменник»: укр. *передавати повноваження, тренувати персонал, збирати інформацію, виконувати умови, надавати перевагу, бути загрозою, збирати інформацію* [8], що становить 59 репрезентацій (3,99% від усіх аналізованих од.). Ця модель притаманна лише ФСП «кордон» (українській мові), кількість її репрезентацій досить незначна.

3.9. Структурно-морфологічна група, побудована на основі моделі «дієслово + прийменник + іменник»: укр. *висилати з країни, сходити на берег, боротись з корупцією, доповідати по роботі* [8], що становить 21 репрезентацію (1,42% від усіх досліджуваних од.). Аналогічно попередньому типу репрезентацій ця модель притаманна лише ФСП «кордон» (українській мові), а кількість її репрезентацій досить незначна.

Два останні описані вище типи репрезентацій у складі порівнюваних ФСП притаманні лише українській мові. Звичайно, що складу ФСП “border” також входять дієслова та дієслівні словосполучення, проте, як свідчить проведене нами дослідження, у межах зіставлюваних ФСП такі мовні одиниці майже не зафіксовані в англійських глосаріях і списках термінології.

3.10. Структурно-морфологічна група, побудована на основі моделі «прикметник + Participle I + іменник», наприклад: англ. *adverse marking decision* [16], що становить 2 репрезентації (0,4% від усіх аналізованих од.). Особливістю цього типу репрезентації є їх мала кількість; словосполучення такого типу поодинокі.

3.11. Структурно-морфологічна група, побудована на основі моделі «іменник + дієприкметник (Participle II) + іменник», наприклад: англ. *refugee authorized admissions* [14], що становить 1 репрезентацію (0,2% від усіх досліджуваних од.). Аналогічно попередньому типу репрезентацій, цей тип також не є численним.

Моделі 3.10 і 3.11 не представлені у складі ФСП «кордон». Відмінною ознакою є й те, що це моделі, які містять Participle I та Participle II, українськими відповідниками яких є дієприкметники недоконаного та доконаного виду. Ці мовні одиниці часто вживані в англійській мові; словосполучень, які мають у своєму складі Participle I та Participle II, значно більше, ніж аналогічних словосполучень в українській мові. Словосполу-

чення з Participle I та Participle II і вживання такого методу словотвору, як і граматична омонімія, у структурі кластерів становлять труднощі у перекладі. Водночас у ФСП “border” набагато менше складених лексем, ніж у складі ФСП «кордон».

Отже, ФСП «кордон» містить 43 групи з 59 нарахуваних груп складених репрезентацій, які не представлені у ФСП “border”, у той час як ФСП “border” налічує 10 таких груп із 26 досліджених. Це можна пояснити недостатнім розвитком флективності в англійській мові порівняно з українською.

4. **Структурно-морфологічна група, побудована на основі аббревіатур.** У складі групи аббревіатур були встановлені суттєві відмінності: у ФСП «кордон» ця група налічує дві моделі репрезентацій – власне аббревіатури та іменникові словосполучення, у складі яких є аббревіатура. У відповідному ФСП в англійській мові їх три – аббревіатури як такі, іменникові словосполучення з аббревіатурою в їхньому складі та аббревіатури, у складі яких є числа. За кількісними характеристиками ця група в ФСП “border” налічує 114, а в українській мові – 75 репрезентацій.

4.1. Суто аббревіатури, наприклад: укр. *ЕУПР, ІБСШ, ППП, ПС, ВЕЗ, МФО, МАГАТЕ, ООН, ВМО* [8], що становить 42 репрезентації (2,84% від усіх досліджуваних од.); англ. *FIFO, LIFO, NAFTA, ABI, ADD/CVD, AMS, CBI, CSMS, EI, FROB, GATT, GI, GSP, HMF, ICAO, JCL, NIL, SCAC* [10; 11; 12; 13; 14; 16] – 63 репрезентації (12,55% від усіх аналізованих од.). Загалом саме використання аббревіатур є спільною ознакою для досліджуваних ФСП, проте відмінність становить те, що в англійській мові аббревіатури в документах (звітах, бланках, деклараціях тощо) і публіцистичних текстах вживані частіше, ніж у відповідних документах українською мовою.

4.2. Іменникові словосполучення, у складі яких є аббревіатура: укр. *країни-члени СНД, політика ЄС, Конвенція ФАЛ, сирена В.Б., ADS-туристи, віза туну “LTV B” / “LTV C”*, що становить 34 репрезентації (2,29% від усіх досліджуваних од.); англ. *NATO official, FIFO method, LIFO method, NAFTA country, person of a NAFTA country, FRIMS code, CBP officers* [10; 13; 14; 16] – 18 репрезентацій (3,58% від усіх аналізованих од.). Більша кількість словосполучення у складі цієї групи виявляють аломорфізм ФСП “border”. Зазвичай в українській мові рідше зустрічаються аббревіатури та іменникові словосполучення, у складі яких є аббревіатура, оскільки більшість із них (особливо у перекладі) представлені в текстах (зокрема, публіцистичного стилю) у розшифрованому вигляді для зручності читача.

4.3. Аббревіатури, у складі яких є числа, наприклад: англ. *F-1, F-2, F-3, M-3, I-20, I-94, J-1, J-2, CBPF-3461, CBPF-7501* (5; 6), що становить 33

репрезентації та 6,57% усіх досліджуваних одиниць. Такий тип репрезентацій наявний лише у складі ФСП “border”.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на основі структурно-морфологічного аналізу ФСП «кордон» / “border”, проведеного на матеріалі «Англо-українсько-російського словника прикордонних термінів» [8] та відповідних глосаріїв [10; 11; 12; 13; 14; 16], були виділені чотири структурно-морфологічні типи (групи) досліджуваних ФСП:

- 1) прості,
- 2) складні,
- 3) складені
- 4) аббревіатури.

На перший погляд, класифікація ФСП “border” збігається з аналогічною в українській мові, проте існують суттєві відмінності у структурі та складі цих ФСП на різних їх структурних рівнях.

Отже, до ізоморфних ознак порівнюваних ФСП «кордон» / “border” в українській та англійській мовах можна віднести кількісний та якісний склад структурно-морфологічних груп досліджуваних ФСП, поширення у складі цих груп репрезентацій, представлених самостійними частинами мови, такими як іменник, прикметник, дієприкметник (окремі лексеми та у складі словосполучень), дієслово, дієприкметник доконаного та недоконаного видів, частковий збіг типів словосполучень у складі такої структурно-морфологічної групи, як складені лексеми та використання аббревіатур.

До аломорфних характеристик досліджуваних репрезентацій належать такі.

Оскільки англійська мова аналітична й одним з активних засобів словотвору є перехід з однієї частини мови в іншу, то існують лексеми (іменники, прикметники, дієслова), які виявляють граматичну омонімію, на відміну від української мови, де такий засіб словотвору не є характерним для ФСП «кордон».

Прикметників та дієприкметників у складі ФСП “border” більше, ніж в аналогічному ФСП в українській мові (3,38% та 1,76% відповідно).

У ФСП «кордон» набагато більше дієслів та словосполучень, у складі яких є дієслово, ніж у ФСП “border” (10,1% та 0,4% відповідно).

У ФСП «кордон» іменникові репрезентації утворюються шляхом поєднання двох іменників через родовий відмінок. В аналогічних репрезентаціях ФСП в англійській мові іменник, який займає першу позицію у словосполученні, виконує функцію означення.

Прислівники та прислівникові словосполучення у складі групи простих та складених репрезентацій є переважно у ФСП «кордон» (1,63%), на відміну від зіставляюваного ФСП “border” (0,6%).

У ФСП “border” наявна велика кількість лексем, які утворюють обширні кластери різних типів (з використанням іменникових словосполучень, з Participle I та Participle II), які не представлені у складі порівнюваного ФСП української мови. Натомість у складі ФСП «кордон» присутня більша кількість обширних кластерів з використанням іменників, прикметників, прислівників та прийменників.

У ФСП “border” поширені іменникові словосполучення з аббревіатурами, у т. ч. аббревіатурами з числами (22,7%), які не характерні для зіставляюваного ФСП в українській мові (5,13%).

Для іменникових репрезентацій ФСП “border” характерне вживання з артиклем, що зумовлено структурно-морфологічними особливостями цієї флективної мови.

ФСП «кордон» налічує більшу кількість структурно-морфологічних моделей у складі групи складених лексем, ніж ФСП “border”, а саме 59 та 26 відповідно, кількість моделей, характерних лише для однієї з мов, у досліджуваних ФСП теж відрізняється – 43 для ФСП «кордон» та 10 для ФСП “border”.

Зазначені вище відмінності порівнюваних складників ФСП «кордон» / “border” зумовлені граматичними та функціональними особливостями української та англійської мов.

Перспективи подальших досліджень репрезентацій ФСП «кордон» / “border” убачаємо в поглибленому застосуванні комплексного, поліпарадигмального підходу в межах зіставних і типологічних наукових студій, зокрема контрастивної семантики, а також у спеціальних напрямках психолінгвістики, соціолінгвістики, перекладознавства.

Література

1. Кочерган М. Загальне мовознавство : [підручник] / М. Кочерган. – 2-ге вид. – К : Видавничий центр «Академія», 2006. – 464 с.
2. Мартине А. Основы общей лингвистики. Новое в лингвистике. Выпуск 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.classes.ru/grammar/150.new-in-linguistics-3/source/worddocuments/_10.htm.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – 716 с.
4. Терехова С. Референція в системі орієнтаційних репрезентацій української, російської та англійської мов (поліпарадигмальне дослідження): дис. ... докт. філол. н. : спец. 10.02.17 / С. Терехова. – К. : КНЛУ, 2012. – 529 с.
5. Шуба П. Омонимия и виды ее проявления в языке // Совр. рус. яз. Фонетика. Лексикология. Фразеология / П. Шуба. – Минск : Прогресс, 1998. – С. 195–203.
6. Ipsen G. Sprachphilosophie der Gegenwart / G. Ipsen. – Berlin : Junker und Dunnhaupt, 1930. – 220 p.
7. Trier J. Das sprachliche Feld. Eine Auseinandersetzung / J. Trier // Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung. – 1934. – № 10. – P. 428–449.

Джерела ілюстративного матеріалу

8. Гапонова В. Англо-українсько-російський словник прикордонних термінів / В. Гапонова, Н. Назаренко. – Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, 2011. – 108 с.
9. Пульс кордону (новини) // Кордон. – 2013. – № 2. – С. 30–34.
10. Border Patrol Jobs. Border patrol acronyms and terms for applicants to know [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://myborderpatroljob.com/border-patrol-acronyms-and-terms-for-applicants-to-know/>.
11. Border Patrol Recruiter. Glossary of Border Patrol Hiring Terms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.borderpatrolrecruiter.com/bpa_glossary_of_hiring_terms/.
12. International Student Guide to the United States of America. Featured Programs. Basic Immigration Terminology [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.internationalstudentguidetotheusa.com/articles/immigration_terms_basics.htm.
13. Official website of the Department of Homeland Security. U.S. Customs and Border Protection. Home. Guidance. Glossary of terms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cbp.gov/document/guidance/glossary-terms>.
14. Official website of the Department of Homeland Security. U.S. Customs and Border Protection. Home. News. Data. Immigration Statistics Data. Data Standards and Definitions. Definition of terms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.dhs.gov/definition-terms>.
15. Official website of the Department of Homeland Security. U.S. Customs and Border Protection. Newsroom. News from CBP [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cbp.gov/newsroom/news/news-from-cbp>.
16. Official website of the Department of Homeland Security. U.S. Customs and Border Protection. Home. Trade. Glossary – NAFTA definitions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cbp.gov/trade/trade-community/outreach-programs/trade-agreements/nafta/resources/glossary>.

УДК 811.133.1+811.161.2

Чобан О. С.

ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ ТЕКСТОВ ВО ФРАНЦУЗСКОМ И УКРАИНСКОМ ЮРИДИЧЕСКИХ ДИСКУРСАХ (КОНТРАСТИВНЫЙ АНАЛИЗ)

В статье определяются понятия юридического и законодательного дискурсов, исследуются лексико-синтаксические особенности законодательных текстов в юридическом дискурсе Франции и Украины.

Ключевые слова: лексико-синтаксические особенности, юридический дискурс, законодательный дискурс.

Чобан О. С. Лексико-синтаксичні особливості законодавчих текстів у французькому та українському юридичних дискурсах (контрастивний аналіз). – Стаття.

У статті визначаються поняття юридичного та законодавчого дискурсів, досліджуються лексико-синтаксичні особливості законодавчих текстів у юридичному дискурсі Франції та України.

Ключові слова: лексико-синтаксичні особливості, юридичний дискурс, законодавчий дискурс.

Choban O. S. Lexical and syntactic features of legislative texts in French and Ukrainian legal discourse (contrastive analysis). – Article.

The paper gives definitions of the concepts of the legal and legislative discourses and investigates the lexical and syntactical characteristics of legislative texts in the legal discourse of France and Ukraine.

Key words: lexical and syntactical characteristics, legal discourse, legislative discourse.

Целью статьи является контрастивное исследование лексико-синтаксических особенностей законодательных текстов во французском и украинском юридическом дискурсах, направленное на выявление их общих и отличительных черт.

В статье решаются следующие задачи: 1) даются определения юридического и законодательного видов дискурса; 2) описываются лингвальные особенности юридического дискурса в целом; 3) определяются лексические особенности и синтаксические средства, характерные для юридических текстов, в частности для законодательных актов Франции и Украины; 4) анализируются общие и отличительные черты в двух вышеуказанных юридических лингвокультурах.

Объектом исследования являются лексико-синтаксические особенности законодатель-

ных текстов в юридическом дискурсе Франции и Украины. Предмет анализа – сходства и отличия в лексико-синтаксической организации французских и украинских законодательных актов.

Материалом исследования являются французские и украинские законодательные акты, а именно: Всеобщая декларация прав человека [6], КЗоТ Украины [7], Уголовный кодекс Украины [8], Гражданский кодекс Украины [9], Гражданский кодекс Франции [10], Гражданский кодекс Квебека [11], Торговый кодекс Франции [12], Страховой кодекс Франции [13], Лесной кодекс Франции [14], Уголовный кодекс Франции [15], Конституция Франции [16], Закон № 2001-1135 от 3 декабря 2001 года [17], Закон «О договорах, заключаемых государственными органами Квебека» [18].

Актуальность статьи обусловлена повышенным интересом к сопоставительному исследованию юридического дискурса с точки зрения лингвокультурологии, стремлением исследовать его общие и отличительные особенности в процессе глобализации и межкультурного общения. Юридический дискурс является одним из наиболее важных типов институционального дискурса, поскольку он неразрывно связан со внешней и внутренней государственной политикой, а также с формированием в государстве социально-правовых норм, обеспечивающих и закрепляющих права и обязанности его граждан. **Научная новизна** заключается в выявлении общих и отличительных черт в лексико-синтаксической организации французского и украинского юридических языков.

Правовая информированность населения осуществляется посредством *юридического дискурса*, который представляет собой связную последовательность высказываний по правовым вопросам, детерминированных контекстом ситуации и контекстом культуры [2]. Следовательно, многоплановое исследование юридического дискурса представляется возможным только в рамках контрастного лингвокультурного аспекта.

Говоря в целом о лингвальных особенностях французского и украинского юридических дискурсов, следует отметить достаточно широкий пласт заимствований в указанных языках, преимущественно латинских. Французскому юридическому языку присуща большая степень экспрессивности, нежели украинскому, которая выражается обильным использованием стилистических средств.

В зависимости от стилистических и синтаксических различий Ж.-К. Жемар определяет шесть основных языков (дискурсов), которые составляют костяк языка права, лингвистические рамки, в которых выражается право:

- язык законодателя, или законодательный дискурс;
- язык правосудия, или судебный дискурс;
- язык администрации, или административный (нормативный) дискурс;
- деловой язык, или деловой юридический дискурс;
- «частный» язык, или дискурс частного лица (в гражданском праве);
- научный дискурс [4, с. 116].

Эти различия также могут быть определены как подвиды юридического дискурса, такие как законодательный дискурс, судебный дискурс, административный дискурс, дискурс правовых актов и юридический доктринальный (научный) дискурс [3, с. 23].

Законодательный дискурс – это подтип юридического дискурса, в рамках которого создаются и утверждаются законодательными органами раз-

личные правовые акты, в том числе и законы. Он включает тексты законов и комментариев к закону. Комментарии к закону, как и законы, содержат правовые нормы и являются законодательными документами, особенно если это официальные комментарии, такие как, например, указ президента или правительства [1, с. 26].

Исследовав и проанализировав в контрастивном аспекте лексико-синтаксическую организацию французских и украинских законодательных актов, мы выявили три типа отношений:

- конгруэнтные совпадения;
- неконгруэнтные совпадения;
- отсутствие совпадений.

Что касается *конгруэнтных совпадений*, необходимо отметить, что во французском и украинском юридических языках преобладает повествовательная форма изложения с ее нейтральным, безэмоциональным и стандартизированным стилем. Употребляются как простые, так и сложные по своей структуре предложения. В сложносочиненных предложениях союзы выполняют функции связи (*et / и, та (в значении «и»), non seulement... mais encore / aussi / en outre / de plus... / не только... а и...*), сопоставления, противопоставления (*mais / а, але, та (в значении «але»), par contre, en revanche, cependant, néanmoins, pourtant, toutefois / зате, проте, однак*), разделения (*ou, quoique, bien que / або, чи, хоч*), в сложноподчиненных – воспроизводят различные смысловые отношения: причины, следствия, условия, допущения, определения, места, времени, цели (*à cause de, puisque, étant donné que, si, afin de (que), alors que, malgré que, avant de (que), après que, quand, quell / через те що, оскільки, якщо... то, для того щоб, незважаючи на те що, перш ніж, після того як, коли, який*) и др. Реализация всей системы этих связей придает юридической речи логическую завершенность, четкость, последовательность, непротиворечивость.

Для логически последовательного изложения во французском и украинском языках используются определенные скрепы, которые помогают сочетать компоненты мысли. Эту роль могут выполнять вводные слова (*premierement / по-перше, deuxiement / по-друге, par suite / внаслідок, par conséquent / отже, à ce titre / таким чином, на цій підставі, comme indiqué ci-dessous / як зазначено (вказано) нижче* и др.), указательные маркеры (*цей, такий, той; par la présente / цим (законом), ci-après / нижче, далі, ci-dessous / нижче, нижче-наведений, ci-dessus / вище, вищезазначений, ledit (ladite, dudit), précité, susdit, susmentionné / вищезазначений, вищезгаданий, susvisé / вказаний вище, sousigné / нижченіписаний*, напр.: «*Les marchés publics suivants sont visés par la présente loi...*» [18] (Следующие государственные контракты охватываются настоящим Законом); «*Нижченіписана*

особа підтверджує достовірність інформації, що міститься вище»), синтаксические конструкции с начальными «канцелярскими предложениями» (*compte tenu de, en vertu de, en cas de, en tant que / у зв'язку з, відповідно до, bien que, nonobstant / незважаючи на, незалежно від*), деепричастные (в українському мові) і причастные (в французькому мові) обороты, надаючи законодавчим документам краткість, совмещая тем самым в плане содержания соседние предложения и целые абзацы: *Беручи (це) до уваги..., Взнявши до відома..., Відповідаючи на ваш запит...; Loi № X autorisant la ratification (l'approbation, l'adhésion)... ; créant une agence française de... ; modernisant diverses dispositions...* (Закон № X, надаючи дозвіл на ратифікацію (утвердження, приєднання)...; створюючи французьке агентство по...; модернізуючи різні положення...) і др.

Использование отглагольных существительных является еще одним общим типичным признаком законодательных текстов во французском и украинском языках. Они создают общее представление о действии, обеспечивают однозначность, придают юридическим документам официальности, напр.: *vérification / перевірка, exécution / здійснення, augmentation / підвищення, dévaluation / знецінення, désignation / призначення, inclusion / включення, création / створення, amélioration / поліпшення*. Отглагольные существительные, не имея глагольных категорий вида, состояния, времени и тем самым создавая атмосферу свободной непринужденной беседы, обеспечивают присутие деловому стилю однозначность и четкость.

В юридическом дискурсе часто употребляются расщепленные сказуемые, поскольку многословное сказуемое лучше фиксируется в памяти. Расщепление сказуемого – это замена однословного сказуемого двухсловным, напр.: *consentir, acquiescer – donner son accord (aval) / погодитись – висловити згоду; vérifier, contrôler, examiner – soumettre au contrôle / перевірити – провести перевірку; recommander – donner des recommandations / рекомендувати – надати рекомендації, expliquer – donner des explications, déposer des conclusions / пояснювати – дати пояснення*.

Французская и украинская юридическая речь также богата параллельными конструкциями, к которым относятся личные и безличные предложения, активные и пассивные обороты речи, причастный оборот и определительное придаточное предложение, деепричастный оборот и обстоятельственное придаточное предложения и др. Так, безличные предложения часто используются в рапортах, сообщениях, инструкциях, докладах, где важно акцентировать внимание на действии, напр.: *La mission est accomplie /*

Завдання виконано; Toutes les mesures sont prises / Усі заходи вжито.

Для акцентирования внимания на действии как во французском, так и в украинском юридических языках предложения довольно часто начинаются с глагола, напр.: *«Bénéficiaire de la même dispense les propriétaires...»* [14] (Пользуються тими ж льготами власники...); *«Sont commerçants ceux qui exercent des actes de commerce...»* [12] (Являються торговцями ті, хто здійснює торговельні операції...); *«Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах»* [9]; *«Не підлягають кримінальній відповідальності при добровільній відмові організатор, підбурювач чи посібник...»* [8].

Маркеры отрицания и ограничения (*aucun ... ne / жоден, ніякий, ne ... aucunement / ніяк, анітрохи, жодним чином, ne ... pas/point/sauf / не, зовсім не, не ... окрім, à moins que / якщо тільки не, sous réserve de / за умови, з урахуванням*) також широко використовуються в законодавчих актах Франції і України, напр.: *«Nul ne peut être arbitrairement privé de sa propriété / Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна»* [6]; *«Жодне підприємство, цех, ділянка, виробництво не можуть бути прийняті та введені в експлуатацію, якщо на них не створено безпечних і нешкідливих умов праці»* [7]; *«L'absent est présumé vivant durant les sept années qui suivent sa disparition, à moins que son décès ne soit prouvé avant l'expiration de ce délai»* [11] (Лицо, признане безвільно відсутнім, вважається живим в течение семи років після його зникнення, якщо смерть не доведена до истечения этого периода).

Что касается неконгруэнтных совпадений, то во французском юридическом языке более употребительными являются пассивные конструкции (а также местоименные структуры с пассивным значением) и безличные обороты, напр.: *«La présente loi sera applicable aux successions ouvertes...»* [17] (Настоящий закон будет применяться к открывшемуся наслєдству); *«Le Conseil constitutionnel se renouvelle par tiers tous les trois ans»* [16] (Конституционный совет обновляется на треть каждые три года); *«Il est loisible, toutefois, soit à l'assureur, soit à l'héritier ou à l'acquéreur de résilier le contrat»* [13] (Страховщику, наследнику либо приобретателю разрешается, однако, расторгнуть договор). В украинском языке предпочтение, в свою очередь, отдается активным синтаксическим конструкциям, поскольку они более характерны для данного языка, хотя употребление пассивного залога является оправданным в том случае, когда факт совершения действия имеет большее значение, чем указание на лицо, совершившее это действие, напр.: *Оплата гарантується*.

Для французского юридического дискурса, как

и в целом для данного языка, намного более характерным, чем для украинского, является употребление неопределенных местоимений и прилагательных *tout* (весь, любой), *aucun* (никакой), *chacun* (каждый), *nul* (никто), *quiconque* (всякий, кто), а также указательного местоимения *celui* (этот, тот) + относительного местоимения, напр.: «*Tout propriétaire exerce sur ses bois, forêts et terrains à boiser tous les droits résultant de la propriété dans les limites spécifiées...*» [14] (Любой собственник лесов и участков под посадку леса осуществляет свои права, вытекающие из его права собственности, в установленных пределах); «*Aucune action n'est reçue quant à la filiation d'un enfant qui n'est pas né viable*» [10] (Никаких действий не принимается в отношении происхождения ребенка, который родился нежизнеспособным); «*Nul ne peut exercer plus de deux mandats consécutifs.*» [16] (Никто не может осуществлять свои полномочия более двух сроков подряд); «*Celui qui, sans fraude ni violence, aura enlevé ou détourné, un mineur de dix-huit ans, sera puni...*» [15] (Любое лицо, которое без обмана или насилия похитит или совратит несовершеннолетнего восемнадцати лет, подлежит наказанию...)).

Наиболее характерным примером отсутствия совпадений между сопоставляемыми языками является безартиклевый оборот во французском юридическом языке, включающий в себя глагол и прямое дополнение (V+COD), напр.: *avoir vocation* (быть предназначенным, мочь), *ouvrir droit* (давать право), *avoir qualité* (быть вправе), *donner assignation* (вызвать в суд), *faire droit* (рассмотреть, удовлетворить), *faire foi* (считаться достоверным), *faire interdiction* (запрещать), *interjeter appel* (подавать апелляционную жалобу), *prendre effet* (вступать в силу, в действие): «*Les collectivités territoriales ont vocation à prendre les décisions...* (Территориальные общины могут принимать решения...); «*pour ouvrir droit au capital de décès ...* (чтобы дать право на получение страхового возмещения на случай смерти...)).

Французский юридический язык, в отличие от украинского, отдает предпочтение фиксирован-

ным формам выражения, особым синтаксическим структурам и идиоматическим оборотам, способствующим его специфичности и придающим ему иногда ритм, который некоторые называют поэтическим, а другие – мнемотехническим [5, с. 317]. Одним из таких специфичных признаков является опущение артикля, случаи которого весьма разнообразны. Это может быть предлог с последующим существительным, напр.: *sauf avis, décret, erreur, cas...* (при отсутствии распоряжений, декрета, ошибки, случая...); *sous condition, peine, réserve, serment, tutelle...* (при условии, под страхом, с учетом, под присягой, под опекой...); *par ministère d'avocat, paroles, règlement...* (с участием адвоката, словами, посредством нормативного акта...); *sur déclaration, paiement, avis, notification, délivrance, dépôt...* (по заявлению, по оплате, по указанию, по уведомлению, по выдаче, по депозиту...); *contre paiement, remise...* (против оплаты, против отсрочки); *jusqu'à annulation...* (до отмены...); *pour infraction...* (за правонарушение...); *après lecture, proclamation...* (после прочтения, обнародования...); артикль может отсутствовать в случае эллипсиса, в частности в словесных штампах (*outrage à supérieur* – оскорбление начальника), в заметках на полях и промежуточных заголовках (*assimilation à fonctionnaire* – приравнивание к должностному лицу) или перед неопределенным прилагательным (*tous documents* – все документы).

Таким образом, делаем **вывод** о том, что лексико-синтаксические особенности законодательных текстов во французском и украинском юридическом дискурсах представлены тремя типами отношений, детерминированных контекстом ситуации и культуры, то есть лингвокультурным аспектом: конгруэнтные совпадения, неконгруэнтные совпадения и отсутствие совпадений, причем в большем количестве в сопоставляемых языках представлены конгруэнтные совпадения.

Проведенное исследование имеет перспективы для определения и изучения контрастных особенностей устной публичной (парламентской) речи в рамках украинского и французского юридических дискурсов.

Литература

1. Коновалова М.В. Глобальные категории когерентности и интертекстуальности в юридическом дискурсе : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / М.В. Коновалова ; Челябин. гос. ун-т. – Челябинск, 2008. – 25 с.
2. Крапивкина О.А. Юридический дискурс: понятие, функции, свойства / О.А. Крапивкина, Л.А. Непомиллов // Гуманитарные научные исследования. – 2014. – № 9 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://human.snauka.ru/2014/09/7855>.
3. Телешев А.А. Лингвопрагматические особенности французского законодательного дискурса : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.05 / А.А. Телешев. – Нижний Новгород, 2004. – 178 с.
4. Gémard J.-C. Traduire ou l'art d'interpréter. Langue, droit et société : éléments de jurilinguistique / J.-C. Gémard. – Т. 2 : Application. – Québec, 1995. – 232 p.
5. Picotte J. Juridictionnaire. Recueils des difficultés et des ressources du français juridique / J. Picotte. – Moncton: Centre de Traduction et de Terminologie juridiques, Université de Moncton, 2015. – 258 p.

Источники иллюстративного материала

6. Всеобщая декларация прав человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
7. Кодекс законів про працю України [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
8. Кримінальний кодекс України [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
9. Цивільний кодекс України [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
10. Code civil de la République française [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721>.
11. Code civil du Québec [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/CCQ_1991/CCQ1991.html.
12. Code de commerce de la République française [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000005634379>.
13. Code des assurances de la République française [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006073984>.
14. Code forestier de la République française [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071514&idSectionTA=&dateTexte=20120630>.
15. Code pénal (ancien) de la République française [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?jsessionid=047A686096C1DA55DEC0FFA3185BEE96.tpdjo07v_2?cidTexte=LEGITEXT000006071029&dateTexte=19940228.
16. Constitution de la République française du 4 octobre 1958 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur.5074.html>.
17. Loi № 2001-1135 du 3 décembre 2001 relative aux droits du conjoint survivant et des enfants adultérins et modernisant diverses dispositions de droit successoral [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000582185>.
18. Loi sur les contrats des organismes publics du Québec [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/C_65_1/C65_1.html.

УДК [811.133.1+811.161.2]’367.625’373.611

Якубовська Н. О.

ГЕНЕТИЧНА СПОРІДНЕНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ І ФРАНЦУЗЬКИХ ПРЕВЕРБІВ ТА СПЕЦИФІКАЦІЯ ЇХНІХ ФУНКЦІЙ

Стаття присвячена зіставному дослідженню явища превербації в слов'янських і романських мовах. У роботі аналізується спільне індоєвропейське підґрунтя формування препозитивної дієслівної морфемі, еволюція її функціонування та спеціалізація значень превербів в українській та французькій мовах.

Ключові слова: преверб, префікс, релятор, прийменник, депревербація.

Якубовская Н. А. Генетическое родство украинских и французских превербов и спецификация их функций. – Статья. *Статья посвящена сопоставительному исследованию превербации в славянских и романских языках. В работе анализируются общая индоевропейская почва формирования препозитивной глагольной морфемы, эволюция ее функционирования, а также специализация значений превербов в украинском и французском языках.*

Ключевые слова: преверб, префикс, релятор, предлог, депревербация.

Yakubovska N. O. Genetic relationships of Ukrainian and French preverbs and specification of their functions. – Article.

The article is devoted to the contrastive study of preverbatation in the Slavic and Romance languages. The investigation examines the common Indo-European ground for the prepositional verbal morpheme formation, the evolution of its functioning, as well as the specialization of preverb meanings in Ukrainian and French.

Key words: preverb, prefix, relator, preposition, depreverbatation.

Дослідження функціонування одиниць мовних систем різноспоріднених мов часто виявляють асиметрію лексико-граматичних структур мов. Одним із таких елементів є преверб – препозитивна дієслівна морфема, яка виражає різноманітні лексико-граматичні значення та впливає як на саме дієслово-мотиватор, так і на його актанти.

Українські преверби мають складну природу, що виражається у взаємодії аспектуальних та словотвірних значень. Префіксальна система дієслів української мови надзвичайно розвинена, тоді як у французькій мові спостерігається протилеж-

на тенденція – депревербація. Преверби стають об'єктом дослідження численних зіставних розвідок. Зокрема, проблема вираження способів дії та префіксація російського дієслова розглядається у працях М. Флаєра; вираження дієслівного аспекту у французькій, українській та російській мовах і роль превербів у його формуванні побіжно аналізуються О. Шинкаруком; аспектуальні та просторові значення превербів у російській та французькій мовах розглядаються в численних працях Д. Паяра, М. Гіро-Вебера, Ж.-М. Семона; семантичний аналіз французьких і польських просторо-

вих превербів представлено в роботі Ж.-П. Декле, Е. Гвяздецької та А. Монт-Рендон; когнітивне дослідження болгарських прийменників і превербів проведено Ж.-П. Декле та Д. Дайновською; логіко-когнітивне дослідження аспектуальних значень польських превербів у зіставленні з французькою мовою розкрито в дисертації Є. Гвяздецької. Найповніше явище превербації висвітлюється у збірнику статей «Преверби в європейських мовах», у якому аналізується розподіл функцій превербів у різних мовних групах.

Проте, незважаючи на суттєву кількість досліджень з цього питання, вираження лексико-граматичних значень українських дієслівних префіксів у типологічно неспоріднених мовах, зокрема французькій, залишалось на периферії наукових зацікавлень. Цей факт засвідчує **актуальність** нашого дослідження і необхідність проведення комплексного зіставного аналізу явища превербації. Проблема виявлення специфіки функціонування превербів має велике теоретичне значення передусім тому, що розкриттю механізмів взаємодії словотвірної, семантичної, граматичної та синтаксичної рівнів мови в українському превербованому дієслові дозволить найточніше передати його значення у французькій мові.

Мета цього дослідження полягає у виявленні специфікації значень індоєвропейських превербів у романських і слов'янських мовах. Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**: проведення аналізу генетичних витоків превербів і дослідження оформлення їхніх значень і функцій в українській та французькій мовах.

В акузативній синтаксичній моделі індоєвропейської мови ОВ складові синтагми пов'язувалися реляційним елементом (*p*), який стосувався як до об'єкта, так і до вербатива. Як зазначає Т. Гамкрелідзе, такий реляційний елемент *p* виступав у функції *післяйменника* щодо об'єкта та *преверба* щодо вербатива [4, с. 355]. Такі синтаксичні структури були притаманні більшості індоєвропейських діалектів, серед яких класичні та слов'янські мови, а отже, їхня генетична спорідненість засвідчує спільність існування у них превербів.

Перетворення індоєвропейської синтаксичної структури ОВ на VO спричинила низку граматичних перетворень: згідно із синтагматичним правилом лінійного розподілу елементів, при вивільненні лівобічної валентності відбувалася переважно дієслівна префіксація [4, с. 326]. Префіксальними елементами стали колишні реляційні елементи, які знаходилися в постпозиції щодо дієслова. Як зазначає Т. Гамкрелідзе, реляційні елементи – це «історично незалежні імена, які пізніше перетворилися на службові граматичні елементи» [4, с. 358]. Термін *релятор* з'являється також у загальній лінгвістиці та в тлумаченні К. Ажежа позначає сукупність елементів, які в залежності від мови є

чи то прийменниками, чи післяйменниками, чи відмінковими закінченнями, або ж поєднанням обох цих засобів і встановлюють відношення між додатком (актантом або сірконстантом) та предикатом [13, с. 18–19]. У дослідженнях Д. Паяра термін *релятор* отримує звужене значення і використовується на позначення префіксів-превербів. Французький лінгвіст висуває гіпотезу про предикативний статус префікса та його відносну автономію щодо дієслівної основи: «Префіксоване дієслово є «складеним присудком», утвореним внаслідок поєднання двох предикатів: дієслова, що відповідає дієслівній основі, з одного боку, та префікса – з іншого» [17, с. 14]. Таке тлумачення взаємодії всередині превербованого дієслова (встановлення зв'язків між підметом та додатком) виявляє складну природу префікса, зумовлену його походженням.

У латинській та спільнослов'янських мовах преверби утворилися з одиниць прислівникового типу, які уточнювали відношення між дієсловом та іменником: «ці слова згодом втрачали самостійність і після розпаду праіндоєвропейської мови, уже в окремих індоєвропейських мовах, перетворилися у першому випадку в дієслівні префікси, а в другому – в прийменники» [7, с. 241]. Процес вичленювання двох морфологічних розрядів проходив повільно, що спостерігалось у первісній тотожності їхніх функцій та значень. Походження превербів від реляційних елементів зумовило у славистиці трактування префіксів протягом тривалого періоду (XVII – XIX ст. ст.) невід'ємною частиною прийменників. У граматиках М. Лозинського, М. Осадци та О. Потєбні прийменники поділяли на дві групи: ті, що пишуться разом зі словом та окремо [8, с. 49]. Таке бачення українських превербів пояснюється формальною схожістю багатьох із них з прийменниками та чітко вираженим просторовим значенням.

М. Плющ зауважує, що, незважаючи на генетичну спорідненість з прийменниками, дієслівні префікси можуть мати додаткові значення, не властиві прийменникам [11, с. 64]. З огляду на своє походження префікси були нейтральними щодо граматичних значень дієслова і виступали лише словотвірним засобом, але «ставши частиною дієслова, тобто морфемою, вони поступово втрачали свої первісні лексичні значення та набували додаткових, абстрактніших значень, які могли безпосередньо впливати і на граматичні ознаки дієслова» [7, с. 199]. Отже, йдеться про утворення нової одиниці, яка, зберігши успадковані від прийменників лексичні значення вираження просторових відношень, утворила свої власні аспектуальні значення – здатність уточнювати часові межі та способи протікання дії.

Аспектуальне значення українських превербів, що виникло на основі часових форм, сформува-

лося пізніше і пройшло довгий час свого становлення та нормалізації. У давньоукраїнській мові існувала розвинена категорія часу: теперішній час, чотири форми минулого часу (прості – аорист, імперфект; складені – перфект, плюсквамперфект) і три форми майбутнього часу. Перфект і плюсквамперфект були складеними аналітичними конструкціями з допоміжними дієсловом *быти* (у теперішньому часі або в імперфекті відповідно) і дієприкметником. Формами минулого часу позначалася минаюча дія завершена до моменту мовлення або та, яка передувала іншій дії. Видові значення виражалися часовими формами за допомогою протиставлення дієслівних основ, у яких відбувалося чергування кореневих голосних або використовувалися спеціальні суфікси. Проте фонетичні зміни в мовній системі призвели до того, що аорист у давньоруській мові помітно посилив зв'язки з основами доконаного виду, а імперфект – з основами недоконаного виду.

Руйнування розгалуженої категорії часу, яка тісно була пов'язана з категорією виду, і формування системи морфемних засобів для вираження завершеності дії робить основним засобом вираження категорії виду дієслівні префікси, які з часом стають все активнішим формотворчим засобом. Зміцнення морфологічного вираження видових опозицій за допомогою префіксів призводить до зникнення імперфекта, плюсквамперфекта (до кінця XIII ст.) та аориста (до кінця XV ст.), які «перетворилися на надлишкові в морфологічній системі, бо їхні основи та закінчення вже не виражали необхідних значень тривалості – завершеності» [9, с. 135]. Подібні зміни відбулися і з майбутніми часами: превербовані форми, які виражали доконаний вид, стали різновидом простої форми (*писати – напишу*) (XIV ст.), а складені форми з допоміжними дієсловом *буду* та інфінітивом стали позначати майбутню дію недоконаного виду (XII ст.). Аналітична форма майбутнього часу з допоміжним дієсловом *иму*, поширена в XI – XIV ст., уже в XVI ст. злилася, перетворившись на дієслово майбутнього часу недоконаного виду (*ходить иму – ходитиму*). Отже, в українській мові відбулося спрощення дієслівних форм і перехід від аналітичних до синтетичних превербованих форм, які виражали видові відношення.

У видовій парі українських дієслів, утвореній за допомогою преверба, «переплелася взаємозалежність словотвору та морфологізації, що говорить про незавершеність процесу граматикалізації виду» [1, с. 194]. Проте в деяких превербах словотворче значення нейтралізується, перетворюючи їх на власне видові морфеми. В. Виноградов зауважує, що, крім префіксів, які утворюють дієслова з відмінним лексичним значенням, існують приростки, у яких домінує аспектуальна функція утворення дієслів до-

конаного виду: «Зі словотворчих приростків вони стають формоутворюючими префіксами» [2, с. 435]. Це явище не є регулярним в українській мові, оскільки таких префіксів з десемантизованим значенням з поміж 81 префікса [3, с. 35], на думку М. Плющ, лише шість: **з-** (**с-**, **зі-**), **за-**, **на-**, **по-**, **при-**, **про** [11, с. 223], тоді як інший україніст В. Горпинич до таких власне видових префіксів ще зараховує сьомий преверб **в-** [5, с. 175]. Проте не всі дослідники поділяють зазначену думку щодо існування префіксів, які виконують лише граматичну функцію. Так І. Вихованець і К. Горденська вважають, що «межі префіксальних видових кореляцій чітко окреслити дуже важко, бо в дієслівній системі сучасної української мови немає спеціальних префіксів, які вживалися б тільки для утворення відповідників доконаного виду до дієслів недоконаного виду, тобто жодний префікс не є виразником лише доконаного виду взагалі» [3, с. 228–229]. Ми поділяємо цю думку, оскільки дієслівна основа, а саме певні семантичні класи дієслів, спеціалізує значення преверба. Наявність в українській мові превербів, у яких відбувається поступова десемантизація значення, відображає спільні тенденції еволюції превербів індоевропейських мов, але, оскільки цей процес вибірковий та повільний, категорію виду в українській мові відносять до словозмінно-словотвірної типу.

Кардинально відмінний від слов'янських мов розвиток отримали преверби в романських мовах. Широка гама префіксів у латинській мові, що співвідноситься з багатством аналогічних елементів у спільнослов'янських мовах, із часом стирається, втрачаючи значну кількість своїх первинних просторово-аспектуальних значень.

Генетичний зв'язок латинських превербів із прислівниками та прийменниками, з яких вони утворилися внаслідок граматикалізації, пояснює той факт, що з близько тридцяти превербів 24 функціонували також як прийменники (*ab, ad, ante, circum, cum, contra, de, ex, extra, in (sens locatif), inter, intra, ob, per, post, prae, praeter, pro, retro, sub, subter, super, supra, trans*), а 15 – як прислівники (*ante, circum, circa, contra, extra, intra, intro, ne/nec/non, post, prae, praeter, retro, subter, super, supra*) [14, с. 191]. У сучасній французькій мові збереглися лише кілька префіксів, форма яких збігається з прийменниками (*à, contre, de, en, entre, outre, par, pour, sous, sur*). Діахронічний розвиток французьких превербів пояснює їхній тісний зв'язок із прийменниками та початкове значення дієслівних префіксів – вираження просторових відношень.

У романському мовознавстві прийменникова природа французьких превербів відображається у різних типах їх класифікацій. К. Б'юридан виділяє у старофранцузькій мові два типи превербів: преверби, які писалися разом із дієсловами, і

преверби з рухомою позицією, близькі до часток [12, с. 17]. К. Ніропа називає такі префікси невідділюваними (*bes-, ca-, dé-, dés-, é-, for-, in-, mé-, mes-, mi-, pré-, re-, tre-, vi-, vice-*) і відділюваними (*à, avant, bien, contre, en, entre, mal, moins, non, par, plus, pour, sous, sur, sus*), зазначаючи, що між цими групами можливий взаємоперехід одиниць [16, с. 206].

Префіксація була продуктивним засобом утворення слів у латинській мові, і тому більшість дієслів могли утворювати превербовані форми [15, с. 263], які відрізнялися від базового вербати́ва як лексичним значенням, так і граматичним. Латинському дієслову було притаманне поєднання часового та аспектуального значень. Преверб, який приєднувався до простого дієслова, змінював його вид та уточнював протікання дії, а подекуди суттєво модифікував семантичне значення похідного дієслова.

Чітке розмежування дієслівних форм на *infectum* та *perfectum*, притаманне індоєвропейським мовам і яке виражалося за допомогою превербів, у класичній латині майже повністю стирається, а на перший план виходить більш абстрактна категорія часу. Внаслідок зношування форм перфекта та потреби у вилученні його неправильних форм, у вульгарній латині утворюється аналітична конструкція (допоміжне дієслово + дієприкметник минулого часу), яка виражає лише минулу дію (*habeo litteram scriptam = j'ai une lettre (qui a été) écrite*). За цим зразком утворюються інші складні форми: *plus-le-que-parfait, passé antérieur, passé ma plus-que-parfait du Subjonctif*, які виражають значення передування дії чіткіше, ніж прості часи з превербованими дієсловами.

Еволюція латинської мовної системи спричиняє подальші змінення кількості превербованих форм. Однією з причин депревербації стали фонетичні чергування, які ускладнювали кореляцію превербованих і простих форм дієслів, поклавши початок тенденції до перебудови складних форм у вульгарній латині за прикладом простих [6, с. 246]. А. Мейє зазначає, що у вульгарній латині стираються тонкі відмінності матеріального значення превербованих дієслів і відтінки розгортання процесу, виражені превербами [15, с. 264]. Французьких вчених констатує факт зникнення протиставлення доконаного та недоконаного видів дієслова і використання суплетивних форм для розрізнення семантичного значення дієслів, яке раніше виражалося превербами.

У старофранцузькій мові переклад з латини активує процес превербації. К. Б'юридан робить висновки, що у старофранцузькій мові існувала широка гама превербів латинського походження, які економно граматикували значення, раніше виражене перифразами [12, с. 321]. Проте поширений в Середньовіччі парасинтетичний словотвір

дієслів від іменної основи, префікса та суфікса також швидко втратив продуктивність, не дозволивши системі превербації відновити свої позиції.

У семантичному плані багато старофранцузьких превербів могли виражати різні фази дієслівного процесу: інхоативність, інтенсивність, інгресивність, егресивність і трансгресивність дії. Проте основним аспектуальним значенням превербів старофранцузької мови, як і в латинській мові, було вираження перфективації дії. У цей період преверби конкурували з відділюваними/відділеними частками, оскільки мали рухому позицію та могли вживатися як роз'єднані з дієсловом елементи (наприклад *mal*) або як відділені частки (низка прийменників-прислівників місця – *fors, sus, sor*). Конкуренція між превербами та відділеними частками входить у так звану тенденцію «германських» характеристик старофранцузької мови, які зачіпають як морфологію, так і синтаксис. Ця тенденція змінюється внаслідок зростання впливу латинізації та утворення так званих «вчених форм» (преверби *circon-, super-*) і водночас зменшення кількості відділених часток аж до повного їхнього зникнення.

Паралельно до вказаних мовних процесів, що відбувалися при становленні та еволюції французької мови, спостерігається тенденція, яка намітилася ще в латинській мові: діахронічна депревербація в мові та синхронічна в мовленні [18, с. 50]. Внаслідок діахронічних процесів у деяких превербованих дієсловах через зникнення аналогічного прийменника стирається семантичне значення превербів і відбувається злиття з дієслівною основою. Такі дієслова починають сприйматися як прості.

У мовленні спостерігається тенденція до дублювання значень превербованих дієслів простими дієсловами, що спричиняє синтаксичну депревербацію. Як зазначає І. Тюркан, вживання додатка або прислівника місця з простим дієсловом уточнює його значення та робить здатним виражати значення властиве превербованому дієслову [18, с. 59]. Оскільки префікс часто дублював форму та значення прийменника, морфосинтаксична конструкція *преверб + просте дієслово + прийменник + додаток* зазнає спрощення, підпорядковуючись принципу лінгвістичної економії мовних одиниць (*attirer = (at)tirer à soi*). Таке синтаксичне зближення превербованих і простих дієслів відбувається аж до XVIII століття. Як наслідок, на сучасному етапі існування французької мови превербація втратила продуктивність і здатність виражати широку гаму аспектуальних значень, притаманних слов'янським мовам.

Отже, спільні витоки української та французької мов з праіндоєвропейської зумовили наявність у їхніх превербах вираження просторової семантики та аспектуальних значень протікання процесу. Проте

різні еволюційні шляхи мовних систем спричинили виникнення відмінностей у функціонуванні та інтенсивності вираження значень превербів.

Походження українських і французьких превербів від індоєвропейських прислівниково-прийменикових реляторів зумовило формування їхнього спільного просторового значення. Чітко виражене в обох мовах, воно має, однак, різні способи оформленості: українській мові притаманна семантична надмірність через дублювання просторового значення превербом і прийменником, тоді як у французькій мові відбувається спрощення до синтаксичної прийменникової конструкції з простим дієсловом.

Аспектуальні значення українських і французьких превербів також отримали суттєву відмінність, зумовлену фонетичними змінами, які по-різному вплинули на еволюцію аспектуальних значень дієслівних префіксів. Незважаючи на те, що спочатку обидві мови володіли подібними

розгалуженими часово-видовими системами, фонетичні чергування скеровують їх кардинально різними шляхами розвитку. В українській мові відбувається відмирання складних форм і формування видових опозицій префіксальними формами, тоді як складні, часто нерегулярні превербовані форми у вульгарній латині та старофранцузькій мові замінюються регулярними аналітичними формами з прозорішою семантикою. Ще більші розбіжності в дієслівних системах досліджуваних мов викликані зникненням певних прийменників і явищем діахронічної та синхронічної депревербації у французькій мові. Незважаючи на суттєві розбіжності форм і значень превербів, при зіставному дослідженні мов слід говорити про принцип компенсаторності значень: регулярна граматична категорія аспектуальності української мови, виражена превербами, заповнюється у французькій мові граматичним, лексичним і часовим аспектами.

Література

1. Безпояско О. Граматика української мови. Морфологія : [підручник] / О. Безпояско, К. Городенська, В. Русанівський. – Либідь, 1993. – 336 с.
2. Виноградов В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В. Виноградов / под ред. Г. Золотовой. – 4-е изд. – М. : Русский язык, 2001. – 720 с.
3. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / І. Вихованець, К. Городенська. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.
4. Гамкрелідзе Т. Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры / Т. Гамкрелідзе, В. Иванов. – Книга первая. – Тбилиси : Изд-во Тбилисского ун-та, 1984. – 428 с.
5. Горпинич В. Морфологія української мови : [підр. для студ. вищих навч. закл.] / В. Горпинич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.
6. Доза А. История французского языка / А. Доза. – М. : Иностранная литература, 1956. – 471 с.
7. Жовтобрюх М. Исторична граматики української мови / М. Жовтобрюх, О. Волох, С. Самійленко, І. Слинко. – К. : Вища школа, 1980. – 319 с.
8. Коца Р. З історії поняття «префікс» / Р. Коца // Лінгвістичні студії. – 2011. – Вип. 23. – С. 48–54.
9. Крижанівська О. Історія української мови: Історична фонетика. Історична граматики : [навч. посіб.] / О. Крижанівська. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 248 с.
10. Кучеренко І. Теоретичні питання граматики української мови. Морфологія. — К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1961. – Ч. 1. – 335 с.
11. Плющ М. Граматики української мови: в 2 ч. : [підруч.] / М. Плющ. – Ч. I. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – К. : Вища школа, 2005. – 286 с.
12. Buridant C. Préverbes en ancien français / C. Buridant // Les préverbes dans les langues d'Europe: Introduction à l'étude de la préverbatation / Ed. André Rousseau. – Lille : Presses Universitaires du Septentrion, 1995. – P. 287–323.
13. Hagège C. Les relateurs comme catégorie accessoire et la grammaire comme composante nécessaire / C. Hagège // Faits de langue. – Vol. 5. – № 9: La préposition: une catégorie accessoire? – 1997. – P. 19–28.
14. Bourdellès H. Le. Problèmes syntaxiques dans l'utilisation des préverbes latins / H. Le Bourdellès // Les préverbes dans les langues d'Europe: Introduction à l'étude de la préverbatation / Ed. André Rousseau. – Lille : Presses Universitaires du Septentrion, 1995. – P. 189–196.
15. Meillet A. Esquisse d'une histoire de la langue latine / A. Meillet. – Paris, Hachette, 1928. – 287 p.
16. Nyrop K. Grammaire historique de la langue française / K. Nyrop. – Т. 3. – Copenhague: Ed. E. Bojesen, 1899. – 459 p.
17. Paillard D. A propos des verbes préfixés [Ressource électronique] / D. Paillard // Slovo: Etudes linguistiques et sémiotiques. – Vol. 30–31. – Paris : Inalco, 2004. – P. 13–44.
18. Turcan I. Mémoire de préverbes passés: Usages linguistiques et littéraires, et témoignage de quelques dictionnaires de langue française jusqu'au XIXe siècle / I. Turcan // L'information grammaticale. – № 90. – 2001. – P. 50–61.

РОЗДІЛ VI

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ

УДК 81'253

Алексєєв М. Е., Алексєєва Л. І., Синьова Т. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПЕРЕКЛАДАЧІВ-СИНХРОНІСТІВ

Зростання масштабу глобалізації викликає потребу в лінгвістичних посередниках. Динамічний розвиток технологій переговорної діяльності тягне за собою розвиток технологій і самого синхронного перекладу. Вивчення засад синхронного перекладу взагалі та додаткових ускладнень у роботі перекладачів-синхроністів зокрема сприятиме удосконаленню їх професійних навичок, дасть можливість розробити низку практичних висновків і методичних рекомендацій для їх якісної фахової підготовки. Правильна спеціальна підготовка має на меті зробити більш надійну систему тренувань і доведення до автоматизму більшості мовних навичок студентів-перекладачів.

Ключові слова: синхронний переклад, перекладачі-синхроністи, фахова підготовка студентів-перекладачів.

Алексеев Н. Э., Алексеева Л. И., Синёва Т. В. Особенности подготовки переводчиков-синхронистов. – Статья.

Постоянный рост масштаба глобализации вызывает потребность в лингвистических посредниках. Динамичное развитие технологий переговорной деятельности влечет за собой развитие технологий самого синхронного перевода. Изучение принципов синхронного перевода в целом и дополнительных сложностей в работе переводчиков-синхронистов в частности будет способствовать усовершенствованию их профессиональных навыков, даст возможность разработать ряд практических выводов и методических рекомендаций для их качественной профессиональной подготовки. Целью правильной специальной подготовки является более надежная система обучения и доведение до автоматизма большинства языковых навыков студентов-переводчиков.

Ключевые слова: синхронный перевод, переводчик-синхронист, профессиональная подготовка студентов-переводчиков.

Aleksyeyev M. E., Aleksyeyeva L. I., Syn'ova T. V. Certain specificity of conference interpreters training. – Article.

The steady growth of globalization scale creates the need for linguistic mediators. Dynamic development of negotiation activity technologies entails development of conference translation technologies in particular. The research into principles of conference translation as a whole and additional complications during conference interpreters' work in particular will promote the enhancements of their professional skills and will enable to develop a set of methodological recommendations for their quality training. Proper special education is aimed to strengthen educational training system and to bring to automaticity most of the language skills of the students-interpreters.

Key words: conference translation, conference interpreters, students-interpreters' professional training.

Постановка проблеми. Мистецтво перекладу налічує стільки ж тисячоліть, скільки і людство в цілому, і сходить, мабуть, до біблейських часів будівництва Вавилонської вежі. Це одна з найдавніших професій у світі. Здавна перекладачі виконували обов'язки посередників у переговорах, кур'єрів, посланців. Вони були фахівцями у міжнародних відносинах та повинні були не тільки перекладати зміст повідомлень, але й тлумачити зміст різних культурних та політичних явищ, тобто служити, так би мовити, «перехідником» між різними культурами.

У наш час постійного зростання масштабу глобалізації постійно виникає потреба в лінгвістичних посередниках. Перший патент на обладнання для синхронного перекладу був виданий службовцю американської фірми ІВМ Гордону Фінлі, після чого мікрофони та навушники стали невід'ємною частиною синхронного перекладу в переговорному процесі, на конференціях або інших заходах з багатомовними аудиторіями. Технічний прогрес уможливив технічні бази як фундамент подальшого бурного розвитку міжнародного бізнесу світової політики, динамічного розвитку технологій переговорної діяльності загалом і самого синхронного перекладу зокрема.

25.09.2009 р. газета New York Post опублікувала статтю про те, що під час промови лівійського лідера Муаммара Каддафі на Генасамблеї ООН його особистий перекладач-синхроніст, який перекладав його промову впродовж 75 хвилин, не витримав напруги, вигукнув арабською «Я більше не можу!» та відмовився працювати. Останні 20 хвилин промови Каддафі були перекладені головою арабської секції при ООН Рашиєю Аджальякін. Інший перекладач, свідок інциденту, повідомив газеті, що бачив таке вперше за 25 років праці. Його колега з арабської секції пояснив, що Каддафі «не зовсім зрозумілий доповідач». «Він не тільки висловлюється нелогічно, але і говорить якимось дивно. Крім того, іноді він щось бурмоче або розмовляє сам із собою». Проміж собою перекладачі жартують, що десять хвилин перекладу лівійського лідера мають зараховуватися як істотна надбавка до відпустки. За даними газети, наступного дня після інциденту Аджальякін дійсно отримала відгул. А агенція «Франс-Пресс» нагадала, що зазвичай докладачів на Генасамблеї ООН просять укластися в 15 хвилин.

Чому ж такий інцидент взагалі відбувся і що такого особливого в роботі перекладача-синхро-

ніста, що відокремлює її від, скажімо, перекладача, що виконує послідовний усний переклад? Чому з кінця 60-х років минулого століття синхронний переклад став об'єктом пильної уваги та досліджень психологів, лінгвістів і навіть фахівців з програмного забезпечення? Які кваліфікаційні вимоги підносять перекладача-синхроніста до рівня вищого пілотажу у перекладацької діяльності?

Аналіз досліджень та публікацій. Щоб знайти відповіді на ці питання, звернемося до корифеїв вітчизняної лінгвістики та спробуємо порівняти їх положення з власним досвідом. Вивчення засад синхронного перекладу сприятиме інтересам вивчення механізмів комунікативно-мовної діяльності в цілому та удосконалюванню навичок перекладачів-синхроністів зокрема.

За визначенням професора Л.С. Бархударова, лінгвістика визначає переклад як «процесс преобразования речевого произведения на одном языке в речевое произведение на другом языке при сохранении неизменного значения» [1]. Натомість визначення синхронного перекладу І.А. Зімнею та Г.В. Черновим відрізняється: «Синхронный перевод есть вид устного перевода (в отличие от всех видов письменного перевода) на слух (в отличие от перевода с листа), осуществляемый переводчиком одновременно с получением речевого сообщения на иностранный язык (в отличие от последовательного перевода)» [2]. І далі вони остаточно виводять таке визначення: «Синхронный перевод – это сложный вид двуязычной коммуникативно-речевой деятельности устного перевода, который осуществляется одновременно с восприятием на слух предъявляемого однократно устного сообщения в условиях дефицита времени и строгой ограниченности объема перерабатываемой информации, предметом и продуктом которой является семантико-смысловая структура перерабатываемого речевого сообщения» [2, с. 112].

Отже, основною відмінністю професійного синхронного перекладу, за визначенням дослідників, є те, що він майже завжди відбувається в екстремальних умовах: гостра нестача часу при заданому зовні темпі мовлення, а також нерівні умови створення повідомлення на іноземній мові та рідній мові. Швидкість перероблення інформації синхроністом, що залежить від темпу її подачі оратором, лімітована фізичними можливостями перекладача-синхроніста, натомість письмовий перекладач сам визначає швидкість перероблення інформації при перекладі. Крім того, останній може неодноразово звертатися до похідного тексту, який є зафіксованим, корегуючи різні варіанти перекладу та поглиблюючи своє розуміння оригіналу.

В усній формі оригінал і переклад є нефіксованими, що передбачає одноразовість сприйняття

перекладачем частин оригіналу і неможливість подальшого порівняння або виправлення перекладу після його відтворення. Окрім цього, перекладач-синхроніст не має жодної можливості не тільки обмірковувати варіанти перекладу, але й уточнювати почуте. Це докорінно відрізняє синхронний переклад від послідовного. Нам здається доречним ще зауважити, що кінцевий, так би мовити, продукт перекладу абсолютно точним не може бути вже через те, що різні мови відрізняються як граматичним ладом, так і кількістю слів, не кажучи вже про культурні відмінності, що також може мати вплив на кінцевий продукт перекладу.

Додатковим ускладненням у роботі перекладача-синхроніста є акустичні та семантичні перешкоди, що можуть провокувати виникнення стану стресу у перекладача. І якщо кожна людина у кожний конкретний момент часу комунікативної діяльності поперемінно виступає або як відправник, або як отримувач мовного повідомлення, то перекладач-синхроніст одночасно відтворює обидва процеси, та ще й у різних мовних системах.

Тому не дивно, що найбільший інтерес у дослідженні синхронного перекладу початково був зі сторони психологів. Одним із основних питань у цих дослідженнях було питання темпоральних характеристик синхронного перекладу. Деякі дослідники вираховують відставання перекладача в секундах, деякі оцінюють його у кількості слів. Але очевидно, що часове відставання тягне за собою і відставання у кількості слів [5]. У зв'язку з цим було поставлено питання про чинники впливу на це відставання. До них було віднесено:

- складність матеріалу для перекладу;
- швидкий темп мовлення (читання тексту);
- позиція ключового для перекладу слова в реченні (дієслово або предикативна група);
- погіршення акустичних умов (вплив шуму).

Використання спеціальної апаратури для синхронного перекладу, що ізолює перекладача від інших учасників комунікативного акту, на відміну від послідовного перекладу, під час якого встановлюються міжособистісні стосунки перекладача та основних учасників комунікативного акту, суттєво впливає, а деколи ускладнює роботу перекладача.

На відміну від психологів, лінгвістів, які займаються дослідженням діяльності синхронного перекладу, насамперед цікавить змістовна сторона повідомлення при перекладі. У свою чергу, має розглядатися не повідомлення як продукт синхронного перекладу в цілому, а його мінімальна складова, його семантико-змістовна структура. До цього висновку приводить і врахування мотиваційної сторони діяльності перекладача – передати зміст і забезпечити повідомлення.

У цьому процесі бере участь ціла низка психологічних механізмів, що забезпечують мовленнє-

ву діяльність взагалі та у синхронному перекладі зокрема. До них належать такі механізми, як:

- механізм пам'яті;
- механізм розподілу уваги;
- рівень свідомості та контролю за виконанням окремих дій та операцій (особливості стратегії організації синхронного перекладу);
- механізм ймовірного прогнозування.

Останній, на думку І.А. Зімней та Г.В. Черно-ва, є провідним механізмом, що забезпечує саму можливість синхронного перекладу: «механізми вероятностного прогнозирования при рецепции и осмыслении сообщения на иностранном языке и упреждающего синтеза при репродукции (порождении) сообщения на языке перевода не могут рассматриваться в отрыве от предмета и продукта синхронного перевода, являющихся лингво-речевыми явлениями. Но тогда механизмы вероятностного прогнозирования и упреждающего синтеза должны рассматриваться в рамках лингвистики (с учетом и опорой на психологию), то есть в рамках психолингвистики» [2, с. 115].

Можливість прогнозування вірогідності розвитку змістовної або вербальної ситуації перекладачем пов'язана відносинами чіткої залежності з рівнем надлишкового мовленнєвого повідомлення. Чим більший надлишок повідомлення, тим вища ймовірність вірного передбачення його розвитку на кожному рівні. Вірно й зворотне: чим більша щільність інформації в повідомленні, тим нижча ймовірність вірного передбачення його розвитку.

Звуження тематичного кола, характерного для певних спеціальностей функціонального стилю (наукового або технічного) веде до збільшення надлишку повідомлення через терміни та обороти, що часто повторюються.

Слід також зазначити, що для рецептора повідомлення (слухача), на відміну від перекладача, відіграє важливу роль суб'єктивний надлишок повідомлення на мові перекладу внаслідок або більшого тезауруса фонових знань, або володіння мовою перекладу як рідною, або ступеня знайомства з комунікативною ситуацією синхронного перекладу; він також може бути фахівцем у галузі, за якою відбувається синхронний переклад.

Відомо, що синхронний переклад навіть художньої кінострічки буває якісним тільки за умови попередньої підготовки перекладача або за монтажним листом, або шляхом попереднього перегляду стрічки та підготовки до перекладу. У разі переговорів, конференцій, форумів, презентацій, тощо процес підготовки потребує ще більшої ретельності, іноді навіть притягнення кваліфікованих у різних галузях фахівців, адже будь-яка недбалість може негативно вплинути на досягнення якісного перекладу. У процесі підготовки до вказаних заходів зазвичай використовують тексти

доповідей, з якими перекладач має ознайомитися заздалегідь та зробити нотатки щодо термінів та ключових виразів, переробити їх у так звану версію перекладача (interpreter's version).

Перекладач-синхроніст має добре орієнтуватися в комунікативній ситуації за темою перекладу та мати у пам'яті тезаурус фонових знань, що включається за домінуючою мотивацією: прагнення зрозуміти висловлювання та повідомлення в цілому й здійснити його повноцінний переклад, націлений на точне, ретельне відтворення усіх компонентів інформаційної упорядкованості похідного тексту в одиницях мови перекладу.

За думкою Л.С. Бархударова, «при межъязыковом преобразовании <...> неизбежны потери, то есть имеет место неполная передача значений, выражаемых текстом подлинника. Стало быть, текст перевода никогда не может быть полным и абсолютным эквивалентом текста подлинника» [1]. Тому повний переніс повідомлення – це, скоріше, ідеальний випадок, який майже не трапляється на практиці.

Подібною ж думки дотримувався й корифей світового перекладознавства С. Росс. У 1980-ті роки у США вийшла збірка «Перекладацький спектр», що об'єднала 18 статей з теоретичних і практичних питань перекладу з різних мов. Найбільший інтерес становила стаття С. Росса «Переклад та подібність», у якій він заявляє, що повна тотожність є неможливою, а переклад лише відображає розуміння перекладачем оригіналу. Може йтися лише про подібність перекладу оригіналу. Переклад, з його точки зору, ніколи не буває добрим у всіх аспектах: він може бути поганим в одному аспекті та прийнятний в іншому [8].

Метою статті нарівні з дослідженнями психолінгвістичних процесів, що відбуваються під час відтворення синхронного перекладу, є низка практичних висновків і методичних рекомендацій щодо якісної фахової підготовки студентів-перекладачів синхронного перекладу для удосконалення їх спеціальних навичок, що ґрунтується як на власному досвіді роботи перекладачем-синхроністом одного з авторів, так і на великому практичному педагогічному досвіді двох інших.

Отже, ґрунтуючись на аналізі досліджень та публікацій і враховуючи все вищезазначене, можна зробити низку практичних висновків стосовно підготовки перекладачів-синхроністів. Очевидно, що правильна підготовка має на меті удосконалення системи синхронного перекладу шляхом тренувань і доведення до автоматизму більшості мовних компетенцій перекладача. Сюди слід віднести цілу низку спеціальних вмій і навичок майбутніх перекладачів, що суттєво полегшили б їм це завдання.

Дуже важливим для перекладача є максимальне збільшення суб'єктивного надлишку повідом-

лення. Для цього в процесі навчання майбутнього перекладача-синхроніста треба надати йому знання, які сприяли б збільшенню цього суб'єктивного надлишку повідомлення на іноземній мові та напрацюванню мовних навичок, що забезпечили б йому необхідний автоматизм мовних дій.

Зважаючи на роль, яку відіграє в синхронному перекладі загальне знання іноземної мови та її структури, студент-перекладач мусить уміти швидко робити синтаксичні перебудови речень згідно зі структурами обох мов, складні речення розбивати на прості зі збереженням граматичного порядку слів, змінювати активний і пасивний стан залежно від потреби мови перекладу і таке інше. Усі ці навички можна і потрібно доводити до автоматизму за допомогою спеціально відібраних вправ, які треба виконувати впродовж усієї підготовки фахівця. Бажано розбити їх на тематичні розділи відповідно до граматичного явища, що є предметом тренування, для того щоб студент міг би його ідентифікувати, ледь почувши.

Фонові та тематичні знання також є дуже важливою складовою якісної підготовки майбутнього перекладача. Нестача фонових і тематичних знань легко вирішується за допомогою спецкурсів і спеціальних самостійних вправ за різними темами, які можуть бути презентовані різними формами: у вигляді лекторію за темою з різними доповідачами, у вигляді вікторини, бізнес-плану або презентації тощо. Практика доводить, що пасивні форми подання тематичних знань (перегляд документальних стрічок, наприклад) на виході дають низький, так би мовити, коефіцієнт корисної дії.

У процесі навчання синхронному перекладачу слід виробляти навички самостійної підготовки до конференцій за деякою заданою тематикою: навички роботи в бібліотеці, швидкого пошуку матеріалів за темою, вміння швидкого відбору з великого обсягу матеріалів певного мінімуму, що містив би найбільш фундаментальні та необхідні знання за темою.

Екстремальні умови синхронного перекладу потребують також не тільки досить об'ємні та глибокі знання і мовні навички у мовах, з якої та на яку здійснюється підготовка перекладача-синхроніста, але і велику кількість готових відповідностей, адже він не може вести їх пошук у самому процесі синхронного перекладу, на відміну від процесу письмового перекладу. Це робить цілком зрозумілою життєву необхідність «домашніх заготовок» з точки зору сполучання/співвідношення взагалі та політичних сталих виразів (кліше) зокрема.

Не можна недооцінювати також важливість знання особливостей або розбіжностей національних варіантів деяких мов, що широко використовуються у міжнародному спілкуванні: британського, американського, іспанського, мек-

сиканського, кубинського, аргентинського, португальського тощо. До речі, лівійський лідер Каддафі завжди наполягав на тому, щоб його промови перекладали тільки його особисті перекладачі, а не будь-хто з 25 перекладачів арабської, які працюють при ООН. Він заявляв, що розмовляє особливим діалектом арабської, який мало хто розуміє, хоча в дійсності, як казали перекладачі, його мова цілком стандартна арабська.

Щодо навичок перекладу як такого, що відбувається зазвичай в екстремальних умовах, про які йшлося вище, то розвинення цих навичок потребує великого об'єму тренувань для вміння вільно перефразувати думку, вільно її висловити багатьма синонімічними способами не тільки рідною мовою, але й мовою перекладу, іноземною для перекладача, вміння варіативної передачі заданого змісту.

Ще кілька слів про тезаурус фонових знань. Загальною проблемою сучасної української молоді є низький рівень читання класичної (а також і загальнополітичної) літератури, на відміну від навчальної або програмної. Безпосередньо з цим пов'язана і низька культура слова. Відеоносії інформації потребують менших духовних (а часом і матеріальних) витрат, і замість читання класики студенти споживають екранізаційний сурогат, у якому вся міць таланту М.В. Гоголя, наприклад, у «Тарасі Бульбі», знятим Володимиром Бортко, умістилася у 127 хвилинах видовищ, нехай навіть і талановито знятих і зіграних. Робота зі словом для наших студентів – майбутніх перекладачів у цьому разі зведена до нуля.

Наотмість перегляд новин іноземною мовою та читання загальнополітичної періодики рідною мовою допоможе сформувати велику кількість сталих виразів, кліше та «домашніх заготовок».

Висновки. Підводячи рису під вищесказаним, можна схематично підсумувати та окреслити напрямки поглибленої підготовки студентів-перекладачів синхронного перекладу:

- поглиблення знань іноземної мови та її структури;
- вміння мислити конспективно;
- навички до самостійної підготовки (робота в бібліотеці, з інтернет-ресурсами);
- збільшення суб'єктивного надлишку повідомлення;
- поглиблення фонових тематичних знань;
- орієнтація в основних розбіжностях стандартів споріднених мов;
- велика кількість відповідностей на обох мовах (так звані домашні заготовки);
- тренування у перефразуванні (обома мовами);
- розвиток імовірного прогнозування висловлювання;
- великий запас загальнополітичних кліше;

– доведення до повного автоматизму мовних дій перекладача.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження полягають у розробці відповідних програм і методики тренування майбутніх перекладачів-синхроністів з урахуванням усіх вимог і викликів сьогодення. Ефективність синхронного перекладу як особливого виду перекладацької діяльності безпосередньо залежить

від рівня та якості підготовки студентів, майбутніх перекладачів, від умов, які найбільш сприятимуть напрацюванню певних спеціалізованих мовних навичок, що забезпечать їм такий вкрай потрібний автоматизм мовних дій перекладача. Великий обсяг тренувань має бути всебічно забезпеченим програмним і методичним комплексом, що відповідає найновітнішим світовим розробкам у цьому напрямку.

Література:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Зимняя И.А. Вероятностное прогнозирование в процессе синхронного перевода / И.А. Зимняя, Г.В. Чернов / Предварительные материалы экспериментальных исследований по психолингвистике. – М., АН СССР, 1973. – С. 110–116.
3. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода : [учеб. пособие] / В.Н. Комиссаров. – М. : ЧеРо, 1999. – 136 с.
4. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода / В.Н. Комиссаров. – М., 1980. – 278 с.
5. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика / Я.И. Рецкер. – М. : 1974. – 157 с.
6. Ширяев А.Ф. Синхронный перевод / А.Ф. Ширяев. – М. : Воениздат, 1979. – 183 с.
7. Miller G.A. Language and Communication / G.A. Miller. – New York : Mc Graw-Hill, 1951. – 298 p.
8. Ross C.D. Translation and similarity / C.D. Ross / Translation Spectrum. –Albany, 1981. – 453 p.

УДК 81'255.4

Боднар О. Б., Ничко О. Я.

ДО ПИТАННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ ПЕРЕКЛАДНОЇ ПОЕЗІЇ (НА ПРИКЛАДІ ВИБРАНИХ БАЛАД ТА ВІРШІВ І. ДРАЧА)

У статті розглянуто переклади англійською мовою віршів Івана Драча в аспекті їх семантичної тотожності. Проаналізовано важливість відтворення структури й семантики мовних засобів, тропів, стилістичних фігур, що визначають сприйняття та розуміння цілісного образу твору. Продемонстровано вплив перекладацьких рішень на повноту відтворення художності в перекладі.

Ключові слова: переклад, семантична тотожність, троп, мотив.

Боднар О. Б., Ничко О. Я. К вопросу подлинности переводной поэзии (на примере избранных баллад и стихов И. Драча). – Стаття.

В статье рассмотрены переводы на английский язык стихотворений Ивана Драча с точки зрения их семантической точности. Раскрыта важность воссоздания структуры и семантики языковых средств, тропов, стилистических фигур, определяющих восприятие и понимание целостного образа художественного произведения. Продемонстрировано влияние переводческих решений на полноту воссоздания художественности в переводе.

Ключевые слова: перевод, семантическая тождественность, троп, мотив.

Bodnar O. B., Nychko O. Ya. To the problem of authenticity of translated poetry (selected poems and ballads of I. Drach). – Article.

The given article deals with the analysis of translations of Ivan Drach's poems into English from the point of view of semantic accuracy. The importance of a reproduction of language tools' structure and semantics which are expressed by metaphoric images, symbols and associations influencing understanding and perception of the entire image of work. The influence of translators' decisions on the whole reproduction of esthetics in the translation has been defined in the article.

Key words: translation, semantic accuracy, metaphoric image, motif.

Актуальність теми зумовлюється важливістю вивчення засобів вираження семантичних та емоційних особливостей для сучасного перекладознавства під час перекладу української поезії англійською мовою. Вибір об'єкта дослідження зумовлюється невеликою кількістю робіт, у яких аналізуються питання принципів перекладу, зокрема й переклад балад Івана Драча.

Предмет дослідження складають перекладацькі методи, застосовані в передачі поезії англійською мовою.

Мета статті полягає у виявленні особливостей відтворення оригінальних метафор поета як

мовно-естетичних знаків національної культури англійською мовою на основі зіставного аналізу.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: здійснення порівняльного аналізу структури й семантики мовних засобів, що виражають оригінальні метафори; визначення впливу перекладацьких рішень на повноту відтворення естетичності в перекладі.

Теоретико-методологічною базою дослідження є праці Л. Бархударова, Р. Зорівчак, В. Карабана, Л. Коломієць, В. Комісарова, В. Коптілова, М. Рильського, І. Корунця, М. Лановик, М. Новикової, М. Стріхи, А. Ткаченка, О. Чередниченка,

О. Швейцера та багатьох інших теоретиків художнього перекладу й учених, які вивчали різні аспекти перекладу поезії.

Наукова новизна полягає в зіставленні опублікованих перекладів художніх текстів з оригіналами з урахуванням лексико-граматичних форм і семантичних відповідностей.

Надзвичайно важливо відтворити та зберегти під час перекладу поетичного тексту авторський темперамент, пафос оригіналу, характер загальної й провідної тональності. Переклад має бути не з однієї мови іншою, а з поезії на поезію.

Відомий перекладач поезій Л. Озеров писав: «Художній переклад – це одночасно і наука, і мистецтво, причому якщо наука, то найважча, якщо мистецтво, то найвище». Такої ж думки дотримувався російський письменник К. Чуковський, який навіть свою книгу про мистецтво художнього перекладу назвав «Высокое искусство».

Поняття гарного перекладу є дуже спірним, оскільки оцінка перекладу залежить від поглядів та естетичних уподобань того, хто зіставляє переклад з оригіналом та оцінює його. Читач або дослідник уже заздалегідь підсвідомо має набір вимог, за якими буде оцінювати переклад, і багато із цих принципів можуть суперечити один одному.

Ще одним цікавим фактом є той, що більш прискіпливо аналізують переклад тексту з рідної мови іноземною, ніж з іноземної рідною, і можливо, це природно.

Як підказує логіка, до правильного висновку можна дійти лише на підставі правильної передумови. Якщо почати з хибної передумови, то дуже мало шансів зробити правильний висновок.

Існують два підходи до аналізу перекладених віршів, які відбивають протилежні позиції: з погляду так званого перекладацького песимізму (акт мистецької творчості є неповторним і раціонально не поясненим, а значення слів у різних мовах – не тотожними) та з погляду перекладацького оптимізму, що вже із самого початку налаштовує на позитивне вирішення поставлених завдань. Проаналізуємо на зіставному перекладі, чи справді є важливішим донесення духу, а не букви, і чи досить важко досягти повної адекватності. Наскільки важливим є знання мови й культури народу? Чи є можливим досягнення цілковитої відповідності? При всьому цьому може виникнути таке відчуття, що позбутись «зіпсованого телефону» неможливо [13, с. 19–22].

Отже, крізь призму різних підходів і вимог, що висуваються до перекладу різними авторами, відтворення перекладачем компонентів віршованого твору поділяється на зовнішню матрицю (те, що є видимим відразу) і внутрішню, до якої належать компоненти, які не відразу помітні, а виявляються завдяки глибшому аналізу. До таких належать зміст твору, який, на думку І. Корунця, необхідно

відтворювати якнайповніше, а також авторський набір стилістичних засобів, до яких відносимо лексичні й лексико-фразеологічні (тропіку), синтаксичні та фонетичні, за допомогою яких автор виражає ставлення до певних явищ і речей, тому під час перекладу надзвичайно важливо відтворити це.

Почнемо з передмови до книжки перекладів англійською І. Драча «Світільники саду» С. К'юніцом, яка викликає приємне враження від глибокого проймаючого долею й талантом І. Драча. Автор передмови згадує приїзд до Києва та розмову з поетом, під час якої швидко порозуміння відбулось завдяки схопленню духу, майже невербальним шляхом. С. К'юніц був дуже вражений звучністю віршів і палаючим духом визначного сучасного українського поета. Він зауважив, що то була «інша музика, яка вирізнялась серед тієї, яку він чув у Росії» [18, с. 1–4]. Через десять років американець вирішив перекласти вірші І. Драча, відверто зізнаючись в усвідомленні того, що зробити це буде нелегко. Він розумів, що коріння митця глибоке, у нього відчуття святості перед водою та хлібом. Вірші І. Драча пройняті місцевим колоритом і народною пам'яттю, водночас у них є всесвітній резонанс, що уможливило їх вихід за межі Дніпра [18, с. 1–4].

«Балада про соняшник» кристалізує мистецьку індивідуальність та оригінальність поета, захоплення від «Балади про хліб», де вже з перших рядків перекладач сприймає її як правдиву й реалістичну. Дух автора несе те світло, що здатне оживити неживі предмети, щоб вони могли променити. Груші в цинковому відрі стають суперницями сонця, світільниками саду, це «з республіки соків заблукані душі / підібрані в пелени в ніч грушепаду». І саме вустами відра промовляє диво: «Коли ж я порожне в буття цілоденним, / тоді я по вінця насипане небом». С. К'юніц стверджує: «Його найкращі вірші починаються з блискучого сприйняття чи з конкретних випадків, далі йде піднесення вибуху зображень до сфери трансцендентного. Безперечно, І. Драч – ліричний поет, у якого є відчуття фонетичної гармонії та симфонічного ефекту, що становить виклик для переклада» [18, с. 1–4].

І справді, це стало викликом. С. К'юніц попросив Б. Бойчука, одного з найпродуктивніших україномовних поетів-перекладачів, зробити літературні начерки з оригіналів. У результаті маємо кінцеві варіанти перекладених віршів окремими перекладачами або парою перекладачів. С. К'юніц зазначає: «Хоча б хто подавав початкову версію перекладу – усі вони фактично є співпрацею, кінцевим продуктом інтенсивної дискусії й критики всієї групи. Богдан Бойчук відіграв тут важливу роль» [18, с. 1–4]. Професор відділу славістичних студій університету в Манітобі Я. Розумний був

першим, хто зробив дослівний переклад текстів, завжди підтримував і надихав ученого. Професор І. Фізер і поет Ю. Тарнавський познайомилися глибше з біографією й діяльністю І. Драча. Як бачимо, геніальні балади перекладали через сприйняття посередників.

Отже, спробуємо проаналізувати один із найкращих перекладів балад, зроблений Д. Гальперном, і дослідити, чи вдалось не зрадити ні духу, ні букві оригіналу.

Балада про соняшник

В соняшника були руки і ноги,
Було тіло, шорстке і зелене.
Він бігав наввипередки з вітром,
Він вилазив на грушу,
і рвав у пазуху гнилиці,
І купався коло млина, і лежав у піску,
І стріляв горобців з рогатки.
Він стрибав на одній нозі,
Щоб вилити з вуха воду,
І раптом побачив сонце,
Красиве засмагле сонце, –
В золотих переливах кучерів,
У червоній сорочці навипуск,
Що їхало на велосипеді,
Обминаючи хмари на небі...
І застиг він на роки й століття

В золотому німому захопленні:
– Дайте покататися, дядьку!
А ні, то візьміть хоч на раму.
Дядьку, хіба вам шкода?!
Поезіє, сонце моє оранжеве!
Щомиті якийсь хлопчисько
Відкриває тебе для себе,
Щоб стати навіки соняшником.

Sunflower

The sunflower had arms and legs,
had a rough, green body.
He raced the wind,
he climbed a pear tree
and stuffed ripe pears into his shirt
and swam near the mill
and lay in the sand
and shot sparrows with his sling-shot.
He hopped on one foot
to shake the water out of his ear –
and suddenly saw the sun
with its golden spindrift of curls,
the beautiful tanned sun
in a red shirt that reached to its knees.
It rode on a bicycle
weaving through banks of clouds.
For years, for centuries the sunflower froze,
silent in a golden trance:
– Let me have a ride, Uncle!

At least let me sit on the cross-bar!
Uncle, be a sport!
Poetry, my orange sun!
Every minute some boy
finds you for himself
and changes to a sunflower forever.

Порівнявши переклад з оригіналом, спробуємо проаналізувати, чи забезпечено необхідне розуміння образів, символів та асоціацій у баладі, а також на якому рівні зроблено семантичний переклад. Фразеологізм англійською «be a spot», який дослівно можна перекласти як «будьте добрим», дуже вдало передає фразу «хіба вам шкода». Перекладач оживив соняшник, застосовуючи особовий займенник «he», а не «it», як і в англійських казках. Словом «сорочка» передав українську пазуху, хоча, на нашу думку, тут можна було вжити англійський відповідник «bosoms», який повністю відповідає цьому значенню. «Сорочку навипуск» переклав «сорочкою до колін», а можна було подати як «shirt worn outside». В оригіналі соняшник «застиг», а в перекладі – «замерз», тут підійшло б англійське «still», проте це незначні розбіжності, які зовсім не стоять на заваді сприйняттю образів оригіналу. З приємністю можна констатувати, що переклад вийшов чудовим – отим золотим сонячним промінчиком-віршем, який світить своєю яскравою чистотою, радістю зустрічі з новим, прекрасним, незвичайним світом поезії у світовому вимірі, незважаючи на генеалогічну неспорідненість мов.

Проте варто зауважити, що далеко не всі переклади зроблено так майстерно. Деякі поеми та вірші не лише неадекватно перекладено, а й упущено багато рядків. Порівнявши переклад іншого твору, також виконаний Д. Гальперном, зможемо в цьому переконатись.

Єдина, з твоїх фантазій
Мені в пам'ятку єдина...
Мужчина з крилом підбитим
Схилився над юною жінкою.
Вуста її спрагло кличуть,
А руки горять з розпуки,
А перса пашать безсоромно,
А юні коліна тремтять.
Мужчині ж вона не до пари,
Бо крила, хоча б підбиті,
Йому пахнуть небом гордим.
Ні знятися він не годе,
Ні взяти її за дружину:
Він – небесен, вона ж земна.

А вона ж в очманінні юнім,
Вся онімблена мудрістю статі,
Так розкрилася чистим лоном,

Так заламує руки в млості,
Затуливши собою від нього
Своїх двійко незламаних крил...
Жінка завжди лежить горілиць
На своїх нерозліганих крилах,
Бо ж, поламана мудрістю матері,
Лиш крильцятами персів злітає
До мужчини з крилом підбитим...

Єдина, з твоїх фантазій
Мені в пам'ятку єдина.

The Only One

Of all your fantasies
I remember only one:
a man with a broken wing
bends over a girl.

She is no match for this man,
even broken wings
remember the scent of air.
He cannot fly
nor can he marry her,
he is from the skies,
she is from the earth.

A woman always lies on her back
on her braided wings.
Broken by the wisdom of motherhood,
she flies with the small wings of her breasts
to the man with a broken wing...

Of all your fantasies
I remember only one.

Порівнявши переклад з оригіналом, відразу бачимо, що третину рядків вірша упущено, від чого страждає сприйняття цілісного образу твору. Не перекладено фразу «небом гордим», вислів «мудрістю матері» передано як «мудрістю материнства», «юну жінку» перекладено як «дівчину». Невдало подано метафоричний образ «нерозліганих крил», пов'язаний із духовними вимірами мотив «підбитого крила», безперечно, не доносить і не розкриває ніщеанський образ надлюдини, як це звучить в оригіналі. Психологічний ефект протиставлення чоловічого й жіночого начал у коханні, небесної та земної форм любові, відповідне значення символу розкриваються через паралельні форми жіночого й чоловічого крил. Драма закоханих зумовлюється їхніми різними віковими етапами життя. Осягнути всю цю глибину за перекладом неможливо.

Д. Чижевський зазначає: «Трудність перекладача-віршовника полягає в неминучості для нього балансувати не тільки між розбіжними, інколи – дуже розбіжними, вимогами двох мов (з якої він перекладає та якою перекладає), але ще більше в

неминучості балансувати між вербальністю й музикою оригіналу, розуміючи під останнім словом усю сукупність естетичних елементів, яких дарма шукати в словнику» [17, с. 183]. Виконуючи літературний (художній) переклад з іноземної мови, професійний лінгвіст-перекладач практично створює новий текст, при цьому не лише розуміючи, а й відчуваючи значення кожного слова. Перекладач має бути обізнаним із культурою й менталітетом носіїв мови, щоб уміти майстерно передати читачеві авторський задум, настрої книги, світогляд, стиль та особливості мови автора, передати попередньо засвоєне іншонаціональне літературне явище.

Зіставляючи оригінальний поетичний текст «Сосни» І. Драча та його англomовного перекладу, спостерігаємо спробу певного суб'єктивного домислення образу сосни, неначе перекладач приймає на себе функції автора, створюючи й наповнюючи твір новими асоціативними зв'язками, які неминуче викликають нові образи: «Стоїчно, велично шумить шумовицю, / У венах підшкірних бурштинить живицю» – «Смола шумить у венах під корою, її гілки ремствують зі стоїчною величчю». При цьому авторські метафоричні, гіперболізовані, гротескні конструкції набувають видозміни, і через мовні розбіжності ці оригінальні асоціативні зв'язки руйнуються: «Старезна струна, басова, мідяна» – «Старе дерево вібрує, немов натягнута басова струна»; «Зеленою магмою в хмарах застигла» – «бризкає зеленою лавою»; «На сонячних, карих, розжарених тиглях» – «котли хмар, що зазнали сонячного удару», «Грудаста, сучкаста, вівтарно стосвічна посестра вічності – княжна потойбічна» – «вона – вівтар розгалуженості канделябри, вона – сестра вічності, принцеса іншого світу»; «Та ось мигцем, мов хтось різцем аж іскри-іскрища» – «раптом лезо світла пронизує її стовбур при сюрчанні дощу». Поза увагою читача – реципієнта іншомовного поетичного твору залишаються непередані рядки: «Сидять, як одлітані птиці, шишки воружки на картатій спідниці... вдивляються, видивляються, надивляються...». Такі надумані, видозмінені перекладачем поетичного тексту мовні елементи позбавляють читача можливості «працювати» над ідеєю й основною думкою твору, виключають читачьке почуття та уяву. Це, безперечно, створює розбіжності в авторському задумі й інтерпретації перекладача, розмежування співвідношення контексту автора та контексту перекладача.

Цілком закономірно, що проблема художнього перекладу – це проблема точності й вірності [8]. Особливо це помітно в поезії, адже в ній слово стоїть у ритмічному ряду поетичного твору, і це призводить до певної зміни його якостей під час перекладу. Англomовний перекладач вірша «Сосна», як бачимо, не чинить спробу відтворити в

поетичному творі всі конструктивні елементи оригіналу, натомість звертає увагу на найбільш помітні елементи, передаючи їх відповідними елементами своєї мови. Чітко простежуємо проблему неспівпадіння в смисловому навантаженні та стилістичній виразності слів і фразеологічних зворотів українського й англійського варіантів під час перекладу.

Сосна

Старезна струна, басова, мідяна,
А крона корони, гірка й медяна,
Зеленою магмою в хмарах застигла
На сонячних, карих, розжарених тиглях.
Стоїчно, велично шумить шумовицю,
У венах підшкірних бурштинить живицю.
Грудаста, сучкаста,
вівтарно стосвічна
Посестра вічності – княжна потойбічна...
Та ось
мигцем,
мов хтось
різцем,
Аж іскри-іскриша
Навколо стовбура-ядра,
Аж репає стара кора
І свище хвища –
Навколо мідного ядра
Живкі електрони, дві білки іржаві,
Гей, княжать на сосні,
круглястий державі.
Іскряться очиці,
Раюють білиці,
Пахкі од живиці,
На гострих пуантиках
бісяться в твісті –
Аж з лоскоту й сосна танцює на місці...
А долі, на глиці, дві молодичі –
Вагітні, незграбні, пахкі од живиці –
Сидять, як одлітані птиці;
Шишки воружкі на картатій спідниці:
Хустками впerezані, бронзоволиці,
Обтяжені тишею й безрухом птиці,
Вдивляються,
видивляються,
надивляються,
Як вицарьовують в танці білиці,
І чують в сльотаву осінню пору
Під серцем під шум соснини
Найперший лоскітний порух дитини.

Pine Tree

The old tree vibrates like a stretched bass-string
and her bittersweet crown
jets like green lava
in the sunstruck cauldrons of the clouds.
Resin hums in the veins beneath the bark,
her branches murmur with stoic majesty.
She's an altar of branching candelabra,

she's the sister of eternity,
princess of another world.

Suddenly
a zigzag blade of light
scores her trunk,
and the old bark cracks
in the whistle of rain.
Around and around that magnetic core
whirl two electrons, two red squirrels
lording it over their kingdom.
Sharp eyes glinting
the squirrels spin.
Pungent with resin
they chatter and whirl.
They're dancing the twist,
and they tease the tree into their dance.
Below, on the needles, sits a kerchiefed woman
heavy with child, pungent with resin.
She sits burdened with silence, her lap full of pine cones,
and watches the squirrels' careless dance.

Just then,
in that rainy autumn moment,
in the murmur of the pine tree
she feels under her heart
the first tickling stir of the child.

У цьому, звісно, також замішана особистість перекладача, який передає поетичний текст, випускаючи декілька рядків зі змісту, кількість рядків в оригіналі й перекладі співпадає, тому не збережено розмір вірша. Унаслідок цього поетичний твір зазнає структурних змін, стає прозовим. У цьому, на нашу думку, виражається схильність індивідуальності перекладача не демонструвати всі особливості оригіналу. Вважаємо, що функціональний підхід перекладача до аналізованого поетичного твору є радше інформативним, ніж творчим. Спостерігається вільна скорочена переробка [6] мовних одиниць поетичного твору. Перекладач-віршовник досліджуваних творів не спромігся перейняти манеру й мову автора, його інтонації та ритм, відтак показав нам свою поетичну індивідуальність, уміння відійти від тотожності перекладу оригіналу та зробити переклад вільним і «некрасивим».

Ключові слова художнього баладного світотворення українських шістдесятників (дерево, рід, сонце, соняшник, коріння, крона, воля, вогонь, надія, слово, народ, матір, земля, покута, любов, душа, висота, дорога, вода, пісня, голос, совість, світ тощо) нерідко креативно «закодовані» вже в самих іменникових назвах творів, пунктирно означають світоглядне опертя на основи народної моралі й християнські цінності [3, с. 27].

Поезія шістдесятників репрезентує продуктивну метафоризацію всіх синтаксичних пози-

цій. Вірш-балада І. Драча «Крила» має глибокий філософський зміст та символізує політ і мрію. На перший погляд це казка, жарт, проте твір має глибший, прихований філософський підтекст. Крила – образ-символ, що стосується будь-яких реалій навколишнього світу, зокрема, символізує невміння людей скористатися своїм, виміряним віками, щастям, прирікає їх бути рабами мізерних побутових інтересів. Божественний дарунок – крила – не приносять сподіваної радості персонажу Кирилові, оскільки його обмежений внутрішній світ не готовий їх прийняти. Лише поети й естети, на думку автора, могли б із користю послугуватись цим неоціненним даром.

Крила

Через ліс-переліс,
через море навкіс
Новий рік для людей подарунки ніс:
Кому – шапку смушеву,
кому – люльку дешеvu,
Кому – модерні кастети,
кому – фотонні ракети,
Кому – солі до бараболі,
кому – три снопи вітру в полі,
Кому – пушок на рило,
а дядькові Кирилові – крила.

Був день як день, і раптом – непорядок,
Куфайку з-під лопаток як ножем прошило.
Пробивши вату, зарядили радо,
На сонці закипіли сині крила.
Голодні небом, випростались туго,
Ковтали з неба синє мерехтіння,
А в дядька в серці – туга,
А в дядька в серці – тіні.
(Кому – долю багряню,
кому – сонце з туману,
Кому – перса дівочі,
кому – смерть серед ночі,
Щоб тебе доля побила,
а Кирилові, прости Господи, – крила).

Жінка голосила: «Люди як люди.
їм доля маслом губи змастила.
Кому – валянки,
кому – мед од простуди,
Кому – жом у господу,
а цьому гаспиду,
прости Господи, – крила?!»

Так Кирило до тямі брів,
І, щоб мати якусь свободу,
Сокиру брусом задобрив,
І крила обтяв об колоду.

Та коли захлинались сичі,
Насміхались зорі з Кирила,

І, пробивши сорочку вночі,
Знов кипіли пружинисті крила.
Так Кирило з сокирою жив,
На крилах навіть розжився –
Крилами хату вшив,
Крилами обгородився.
А ті крила розкрали поети,
Щоб їх муза була небезкрила,
На ті крила молились естети,
І снилося небо порубаним крилам.
(Кому – нові ворота,
кому – ширшого рота,
Кому – сонце в кишеню,
кому – дулю дешеvu,
Щоб тебе доля побила,
а Кирилові – не пощастить же отак чоловікові! – крила).

Wings

Through forests and jungles,
crisscrossing the sea,
the New Year came bearing gifts:
for some – lambskin caps,
for some – dimestore pipes,
or new improved brass knuckles,
or photon rockets,
or salt for potatoes,
or three sheaves of wind in the field.
For some – powder for their snouts,
but for the old peasant Kyrlyo – wings.

It was a day like any other day, and then –
shoulder blades cut through the jacket.

Slashing through cotton, blue wings lit up,
began to boil in the sun.
Starved for the sky, they hovered boldly,
and swallowed sky-blue tint.
And in the old peasant's heart – grief.
And in the old peasant's heart – shadows.
For some – rotten luck,
for some – sun out of the dog,
for some – a girl's breasts,
for some – sudden death at midnight,
and for the old peasant – dammit – wings.

His wife complained: “Ordinary people –
their lips are smeared with butter:
for some – felt boots
for some – coldpills,
for some – a crib of corn,
but for this schlemiel,
God forgive me – wings?!”

In a fit of common sense
the old peasant grunted
and to set himself free
he put his ax to the whetstone,

stretched his wings on a log, and hacked them off.
 Screech owls gaggled, the stars blinked,
 and at night, slashing through cotton,
 his new wings began to beat.
 The old peasant lived by his ax.
 He got rich off the wings.
 He shingled his roof with wings.
 He fenced himself in with wings.

And poets stole the wings
 to keep their muse in wings.
 Aesthetes worshipped the wings,
 and the lopped wings dreamed of heaven.
 For some – new gates,
 for some – a ton of venom,
 for some – sun in their pockets,
 for some – a bushel of nothing, cheap,
 but for the old peasant, dammit! –
 some people have all the luck – wings.

Аналізуючи семантичну відповідність авторського вірша з його англomовним перекладом, помічаємо, що знову оригінальна метафорична сполука руйнується та переважає винятково індивідуально-суб'єктивна передача синтаксичних позицій і метафоричних моделей. Зокрема, словосполучення «ліс-переліс» передано фразою «forests and jungles», применникову лексема «навкіс» – герундіальною лексемою «crisscrossing», займенник «кому», який неодноразово повторюється в оригінальному варіанті балади, передається лексемою «for some» (де перераховуються нерівноцінні дари) лише в двох рядках, далі трансформується в англійський сполучник «or», а фразу «дядькові Кирилові» перекладено як «старому селянину Кирилу». Ідентифікуються в перекладацькій інтерпретації лексеми «серп» і «серце», опускаються або ж редукуються під час перекладу колоритні, властиві українській мові вигуки «Щоб тебе доля побила», «прости Господи», фразеологізм «Люди як люди» невдало, на нашу думку, передано англійським «Ordinary people», що має безпосереднє значення «простолюдини». Досить високий структурований потенціал метафорич-

них конструкцій оригіналу балади втрачається: «насміхалися зорі з Кирила» передано редуковано й неадекватно, втратою мовного багатства та колориту «блиманням зірок», «сорочка» – «тканиною бавовни», метафоричний образ дієслова «кипіли» – «били», «пружинисті крила» – «новими (оновленими) крилами», «отак чоловікові» – «щастить же людям».

На жаль, під час перекладу розмаїття мовотворчості фразеологізмів І. Драча втрачає автотонність авторських метафоричних конструкцій. Індивідуально-авторські метафори, антропоморфізми, абстрактно-філософські категорії, процеси й предмети; ключові слова (поняття зі сфери мистецтва, медицини, космічна, конфесійна, біологічна, фізична лексика), характерні для поетичних текстів І. Драча, реінтерпретовано й репрезентовано американцями-перекладачами неповно та підрядно. Адже це мовне багатство свідчить про виразний струмінь інтелектуалізму поетичного дискурсу автора, органічне поєднання в його мові народнорозмовних, фольклорних і книжно-літературних джерел, які ми не відчуваємо під час читання англomовного перекладу як носії мови, писаної, репрезентованої поетичним мовленням І. Драча.

У передмові С. К'юніц висловлює глибоку пошану до поета, а в деяких перекладах збірки це не зовсім відчутно через їх неадекватність, від чого страждає також відповідне сприйняття автора як митця з глибоким розумінням світу й людини, їх гармонії.

Отже, провівши зіставний аналіз оригіналу та новотвору, підкреслимо, що поетичний переклад – процес надзвичайно складний і творчий, вимагає серйозного, компетентного й сумлінного підходу. На результат вдалого перекладу впливають багато чинників, такі як досконале знання мов, загальна філологічна компетенція, поетична інтуїція, художній смак і поетичний дар.

Перспективи подальших розвідок у галузі перекладознавчого аналізу поетичного тексту вбачаємо також в аспекті дотримання еквілінеарності та еквіметричності.

Література

1. Бархударов Л. Язык и перевод / Л. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 239 с.
2. Беляева Л. Типы восприятия художественной литературы: психологический анализ / Л. Беляева // Литература и социология / сост. : В. Канторович, Ю. Кузьменко. – М. : Художественная литература, 1977. – С. 370–389.
3. Иван Драч. Література. Кінематограф. Політика : [біобібліографічний покажчик] / упор. : Г. Волянська, Л. Кухар ; авт. нарисів Л. Тарнашинська. – К. : Основа, 2011. – 532 с.
4. Комиссаров В. Лингвистика перевода / В. Комиссаров. – М. : УРАО, 2002. – 207 с.
5. Комиссаров В. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 250 с.
6. Корунец І. Вступ до перекладознавства : [підручник] / І. Корунец. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 512 с.
7. Корунец І. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : [підручник] / І. Корунец. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 448 с.
8. Левик В. О точности и верности / В. Левик // Перевод – средство взаимного сближения народов / сост. А. Клышко. – М. : Прогресс, 1987. – С. 360–364.
9. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : [монографія] / С. Павличко. – К. : Либідь, 1999. – 448 с.

10. Рецкер Я. Теория перевода и переводческая практика / Я. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 244 с.
11. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / М. Стріха. – К. : Факт, 2006. – 344 с.
12. Ткаченко А. Вступ до літературознавства : [підручник для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл.] / А. Ткаченко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – 448 с.
13. Ткаченко А. Мистецтво слова: вступ до літературознавства : [підручник для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл.] / А. Ткаченко. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – 448 с.
14. Ткаченко А. Художній світ Івана Драча / А. Ткаченко. – К. : Знання, 1992. – 48 с.
15. Федоров А. Основы общей теории перевода: лингвистические проблемы / А. Федоров. – 4-е изд., доп. и перераб. – М. : Высшая школа, 1983. – 303 с.
16. Чередниченко О. Про мову і переклад / О. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
17. Чижевський Д. До психології читача та читання / Д. Чижевський // *Бібліотечний вісник*. – 1996. – № 3. – С. 35–37.
18. Drach I. *Orchard Lamps* / I. Drach ; ed. S. Kunitz. – New York : Sheep Meadow Press, 1978. – 71 p.

УДК 811.111'255

Загородня Л. З.

КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ ЯК ОПТИМАЛЬНА МОДЕЛЬ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ АРТИКЛЯ В ЦІЛЬОВОМУ ТЕКСТІ

У статті автор, обґрунтовуючи неспроможність теорії дейксису та комунікативної теорії пояснити перекладацькі трансформації, зумовлені відтворенням артиклевих функцій в англо-українському й англо-російському перекладах, аргументує доцільність вибору когнітивної моделі перекладу як оптимальної моделі репрезентації артиклевих значень у цільовому тексті.

Ключові слова: *неозначений артикль, теорія дейксису, комунікативна теорія, когнітивна модель перекладу.*

Загородня Л. З. Когнитивная модель как оптимальная модель репрезентации артикля в целевом тексте. – Статья. В статье автор, обосновывая несостоятельность теории дейксиса и коммуникативной теории в объяснении переводческих трансформаций, обусловленных воспроизведением артиклевых функций в англо-украинском и англо-русском переводах, аргументирует целесообразность выбора когнитивной модели перевода как оптимальной модели репрезентации артиклевых значений в целевом тексте.

Ключевые слова: *неопределенный артикль, теория дейксиса, коммуникативная теория, когнитивная модель перевода.*

Zahorodnya L. Z. The cognitive translation model as the optimum model for rendering articles into target texts. – Article.

The author of the article proves that theory of deixis and communicative theory fail to explain translation transformations caused by rendering English articles into Ukrainian and Russian and reasons that the cognitive translation model is the optimum one for rendering articles into target languages.

Key words: *indefinite article, theory of deixis, communicative theory, cognitive translation model.*

За словами В. Комісарова, мови різняться не стільки тим, що в них можна виразити, скільки тим, що в них неможливо не виразити [7, с. 53–54]. У процесі мовлення, обираючи мовні засоби згідно зі своїми комунікативними намірами, мовець водночас має виражати ті значення, які нав'язує йому мова. Так, незалежно від бажання мовця в українських і російських іменниках відтворюється значення роду, дієслова набувають значення доконаного чи недоконаного виду тощо. Граматична своєрідність кожної мови особливо чітко проявляється під час перекладу. Тому теорія перекладу приділяє особливу увагу розбіжностям, які існують у граматичних системах вихідної та цільової мов.

Актуальною проблемою залишається віднаходження тієї моделі перекладу, з позиції якої можна було б запропонувати способи репрезентації граматичних явищ вихідної мови, що не мають формальних відповідників у цільовій. Нагадаємо, що під терміном «модель перекладу» розуміють гіпотетичні абстрактні схеми перекладу, метою по-

будови яких є спроба знайти пояснення перетворення змісту, вираженого засобами однієї мови, на відповідний зміст, виражений засобами іншої мови [16, с. 678].

Традиційно відтворення граматичних явищ однієї мови іншою розглядається в межах лінгвоцентричної наукової парадигми, що передбачає трансформацію вихідних граматичних одиниць в одиниці цільової мови на основі подібності їхніх значень чи виконуваних функцій (наприклад, у навчальних посібниках А. Федорова [17], Є. Бреуса [2]). Наукові дослідження останніх десятиліть у перекладознавчій галузі утверджують думку про доцільність та переваги застосування антропоцентричного підходу до процесу передачі мовних явищ і категорій (наприклад, дисертації О. Мінченкова, І. Ремхе, Т. Фесенко). Ми також вважаємо, що з позицій когнітивної моделі перекладу можна обґрунтувати перекладацькі трансформації, не здатні пояснити домінуючі лінгвістичні концепції. Відсутність спеціального дослідження з проблематики відтворення артиклевого значен-

ня в англо-українському й англо-російському перекладах із когнітивної позиції зумовили актуальність теми пропонованої публікації.

Мета статті – аргументувати доцільність вибору когнітивної моделі як оптимальної моделі репрезентації англійського артикля в українських і російських перекладах. Для її реалізації необхідно виконати такі завдання:

1) проаналізувати традиційний лінгвоцентричний підхід до процесу відтворення значення неозначеного артикля в англо-українському та англо-російському перекладах;

2) виокремити й розглянути перекладацькі трансформації, які не здатні пояснити теорія дейксису та теорія актуального членування висловлювання;

3) обґрунтувати використання неозначених детермінативів під час відтворення значення неозначеного артикля в текстах перекладу;

4) аргументувати необхідність зміни наукової парадигми щодо репрезентації артикля в цільовому тексті.

Предметом дослідження виступають прийоми відтворення функцій неозначеного артикля в англо-українських та англо-російських перекладах художніх прозових творів.

У межах лінгвоцентричного підходу артикль розглядається як граматичний засіб вираження категорії означеності/неозначеності. Відповідно, усі способи передавання артиклевих значень, запропоновані в перекладознавчих працях, підручниках і посібниках, спрямовуються на відтворення дейктичної функції артикля в цільовому тексті. На перший погляд традиційне розуміння перекладу артикля видається логічним і не викликає сумнівів. Проте необґрунтованим вважаємо факт виокремлення саме дейктичної функції як такої, що має відтворюватись під час перекладу українською й російською мовами. Ідентифікація референта як означеного чи неозначеного вважається мовознавцями хоч і первинною функцією артикля, проте не єдиною.

У лінгвістиці артикль розглядають у межах таких аспектів: комунікативного (у межах теорії актуального членування висловлювання) [19], синтаксичного (як засіб передачі кількісної інформації про зміст синтагми (слова чи словосполучення), яку виокремлює артикль) [14], когнітивного (відображення предметів і явищ об'єктивного світу та пов'язаних із ним процесів абстракції/конкретизації) [4], експресивно-стилістичного [4]. Досліджується також роль артикля в побудові зв'язного тексту, зокрема, вивчаються його анафоричні й катафоричні функції [1]. Значення артикля описується також у межах вивчення універсальної понятійної категорії генералізації, основним морфологічним засобом вираження якої він виступає [11].

Привертає увагу факт певної вибірковості, що простежується під час відтворення дейктичної функції в цільовому тексті. Ідеться про відсутність рекомендацій щодо прийомів передачі узагальнюючого значення обох артиклів, чії функції під час вираження ідеї генералізації різняться: іменник із неозначеним артиклем позначає будь-якого окремого представника класу, тоді як іменник з означеним узагальнюючим артиклем створює узагальнений образ класу [11, с. 21].

Пояснення викладеним і на перший погляд логічно недостатньо вмотивованим фактам можна отримати з антропоцентричної позиції. Когнітивна наука розглядає мову як відображення способу бачення дійсності людською свідомістю. Мова членує дійсність, виокремлюючи в ній певні сутності (явища, процеси, ознаки, категорії тощо), у той спосіб, у який її членує свідомість [9, с. 44]. Чим більш значущим є концепт для людського мислення, тим складнішою системою мовних засобів і мовних форм він може виражатись [9, с. 313]. Мовні картини світу по-різному членують дійсність: поняття, які є суттєвими для носіїв однієї мови, можуть виявитись неважливими для інших, що саме зумовлює відмінності в граматичному устрої й лексичному складі мов. Відповідно, якщо морфологія безартиклевих української та російської мов не розмежує способи представлення класу (що є важливим для англійської мови), то розбіжності в значеннях родового іменника *the cat* та *a cat* (кіт) у реченнях на кшталт "*The cat is a domestic animal*" та "*A cat is a domestic animal*" неможливо відобразити в українському чи російському перекладах: «*Kim – домашня тварина*». Безсумнівно, урахування відмінностей у вираженні ідеї узагальнення є обов'язковим під час перекладу з української чи російської мов англійською.

Таким чином, питання репрезентації граматичного явища вихідної мови в перекладі варто розглядати не в площині можливості/неможливості його відтворення засобами цільової мови, а з позиції доцільності пошуку таких засобів у мові, яка не вважає за доцільне «бачити» це явище. Відповідно, розгляд проблеми перекладу артикля в межах теорій дейксису й актуального членування висловлювання зумовлюється тим, що в українській і російській мовах існують мовні засоби для ідентифікації референта як означеного/неозначеного та розмежування нового й даного в повідомленні. Проте такий ракурс відтворення артиклевих функцій містить чимало дискусійних моментів.

Насамперед у безартиклевих українській і російській мовах категорія означеності/неозначеності функціонує як поняттєва, що обґрунтовує відсутність спеціальної граматичної одиниці для її вираження. Хоча певні граматичні елементи

(наприклад, протиставлення родового та знахідного відмінків, числа форма іменника) можуть вказувати на ступінь обізнаності комунікантів про певний референт, вони не розглядаються низкою мовознавців як категоріальні засоби вираження згаданого значення, оскільки вказівка на означеність/неозначеність для них є другорядною [3, с. 243–244].

Основним лексико-граматичним засобом вираження цієї категорії в українській і російській мовах вважаються вказівні та неозначені займенники. З огляду на те, що згадані детермінативи, як і артикли, є елементами функціонально-семантичного поля означеності/неозначеності, багато мовознавців говорять про наближення українських і російських вказівних та неозначених займенників у своєму значенні до англійських означеного й неозначеного артиклів відповідно [5, с. 8]. Проте цю думку поділяють не всі лінгвісти, вказуючи на наявність функціональних відмінностей між згаданими частинами мови, що в багатьох випадках перешкоджають їм бути перекладацькими відповідниками [13, с. 126, 346]. На відміну від неозначеного артикля неозначені займенники української й російської мов можуть виступати виразниками суб'єктивно-прагматичної неозначеності, виражаючи додаткові (оцінно-модальні) значення [13, с. 126]. Тому в низці випадків введення неозначеного займенника в речення змінює зміст повідомлення. Наприклад, введення займенників «якийсь» або «який-небудь» у наведений нижче англо-український переклад надає іменниковій групі “a present” (подарунок) оцінно-модального значення «хоч який-небудь, незначний; такий, що не заслуговує уваги»; а згідно з текстом оригіналу це має бути особливий подарунок, на який у головної героїні оповідання О. Генрі «Дари волхвів» бракувало коштів: “*Tomorrow would be Christmas Day, and she had only \$1.87 with which to buy Jim a present*” [20] – «Завтра Різдво, а у неї тільки долар і вісімдесят сім центів, щоб купити подарунок Джімові!» [22]. У зв'язку із цим використання нульового детермінатива в такому випадку виявляється найкращим перекладацьким рішенням.

З огляду на вказане можемо зробити висновок, що оскільки носії безартиклевих української й російської мов не фіксують означеність/неозначеність кожного референта, що бере участь у комунікативному акті, за допомогою певних лінгвістичних засобів, і введення займенників в українські чи російські тексти може надати висловлюванню додаткового оцінно-модального значення, то дейктична функція англійського артикля не потребує відтворення засобами української й російської мов. Тому, говорячи про втрати артиклевих значень під час перекладу, В. Комісаров наголошує, що відсутність вказівки на обізна-

ність співрозмовників про особу та необізнаність про предмет мовлення в російському перекладі «*Студент читає книгу*» англійського речення “*The student is reading a book*” не заважає перекладу виконувати функцію міжмовного засобу спілкування; і такий переклад вважається правильним та не потребує покращень [7, с. 119].

Проте в низці випадків нульовий переклад артикля зумовлює смислові непорозуміння в цільовому тексті, з метою уникнення яких перекладачі застосовують зазначені лексико-граматичні засоби. Розглядаючи такі дії з комунікативної позиції, науковці зазначають, що вони зумовлюються необхідністю збереження компонентів актуального членування [2, с. 28; 17, с. 177]. З огляду на цей факт англійське речення з регресивним порядком розташування елементів актуального членування “*A man entered the room*” перекладається за допомогою буттєвого речення «*У кімнату увійшов чоловік*». Натомість під час перекладу речення з прогресивним порядком “*The man entered the room*” рекомендують використовувати речення характеристики «*Чоловік увійшов у кімнату*». У разі збереження формально-граматичної структури англійського речення з рематичним підметом “*A man entered the room*” у перекладі варто використовувати детермінативи – неозначений займенник «якийсь» (укр.)/ «какой-то» (рос.) або прономіналізований числівник «один» – з метою анулювання значення «означеності», яке виникає завдяки лінійно-інтонаційній структурі українського й російського речень [3, с. 252]: «*Якийсь чоловік увійшов у кімнату*».

Проте в англо-українських та англо-російських перекладах художніх текстів можна простежити випадки, коли комунікативна структура вихідного висловлювання не відтворюється в цільовому тексті. Як приклад розглянемо такий англійський текст та його переклад українською й російською мовами: “*The windows of Mrs. Murphy’s boarding-house were open. A group of boarders were seated on the high stoop upon round, flat mats like German pancakes*” [20] – «*Вікна пансіону міс Мерфі були відчинені. Купка пожилців сиділа на високому танку на круглих та плоских матах, схожих на млинці*» [22]; «*Кучка жильцов сидела на высоком крыльце, на круглых и плоских матах, похожих на блинчики*» [21].

У наведеному прикладі збереження формально-граматичної структури виділеного англійського речення в перекладі приводить до зміни в його комунікативній перспективі: рема вихідного висловлювання стає темою цільового. Незважаючи на те, що перекладачі не використали лексичний засіб анулювання значення «означеності» іменника-підмета, такий перекладацький прийом не зумовлює комунікативну помилку та не порушує зв'язність тексту.

Сказане наштовхує на думку, що комунікативна функція неозначеного артикля як ремоїдентифікатора, подібно до дейктичної, не завжди потребує синтаксичної чи лексичної компенсації в перекладі. Неспроможність дейктичної й комунікативної теорій обґрунтувати прийоми передачі артиклевих значень у цільовому тексті, а отже, досягти практичних цілей, пов'язаних із навчанням перекладу, зумовлює необхідність звернення до інших лінгвістичних теорій. Зокрема, розглянутий перекладацький прийом можна пояснити, ґрунтуючись на наукових розвідках у такій галузі мовознавства, як лінгвістика тексту.

Відсутність лексичного засобу анулювання значення «означеності» іменника-підмета в наведеному прикладі зумовлюється такою властивістю (категорією) тексту, як зв'язність. Логічно побудоване когерентне мовлення характеризується відносною щільністю синтагматичних зв'язків та односторонньою спрямованістю синтагматичної залежності, яка проявляється в тому, що кожне наступне речення будується на базі попереднього. Інакше кажучи, темою наступних висловлювань можуть ставати елементи множин попереднього контексту [6, с. 34–35]. Використання в тексті лексичних одиниць на позначення елементів однієї множини становить основу лексичної когезії [12, с. 23–24]. У разі побудови когерентного тексту за допомогою способів вираження відношень лексичної когезії використання граматичних (дейктичних чи синтаксичних) засобів реалізації зв'язності тексту є недоцільним. Те, що словосполучення *a group of boarders* (купка пожитців) є елементом описуваної в тексті множини *boarding-house* (пансіон), дає йому змогу виступати темою наступного повідомлення, не будучи оформленим неозначеним займенником [15, с. 621]. Інтродукція елементів інших множин у межах розкриття мінітеми зумовлює використання в цільовому тексті засобів граматичної когезії (дейктичної та синтаксичної) з метою відтворення зв'язності вихідного тексту, наприклад: “*She used to have little fancies that he would call at the house some time, and ask for her, with his sword clanking against his high boots. Once, when a boy was rattling a piece of chain against a lamp-post she had opened the window and looked out. But there was no use*” [20] – «Траплялось, вона мріяла, що коли-небудь він зайде в цей будинок, і спитає про неї, і його шабля постукуватиме по ботфортах. Одного разу, коли якийсь хлопчак стукав ланцюжком по ліхтарному стовпу, вона навіть відчинила вікно й виглянула на вулицю. Але марно!» [22].

Таким чином, представлення будь-якого когерентного мінісюжету у вигляді множини, що складається з набору певних елементів, спроможне пояснити низку перекладацьких прийомів щодо репрезентації артиклевого значення в ан-

гло-українських та англо-російських перекладах. Важко не помітити, що терміни «елемент множини» та «множина», які використовує О. Селівєрстова [15], прямо корелюють із термінами когнітивної семантики – «вузол, термінал» і «фрейм». Необхідно врахувати також, що саме мозок тлумача спроможний у межах мінітеми «розмежувати» елементи (тобто референти) на «свої» й «випадкові», а потім здійснити правильне лексико-граматичне оформлення іменників, що їх позначають, у цільовому тексті. Інакше кажучи, під час перекладу тлумач застосовує один із методів когнітивної лінгвістики – метод фрейм-аналізу, який, подібно до концептуального аналізу, спрямовується на дослідження знань про світ [8, с. 85] або на аналіз того, як люди розуміють ситуації й події.

Уживання нульового детермінатива під час перекладу іменника в структурі з *to buy Jim a present* (щоб купити подарунок Джімові) можна пояснити з опертям на наукові розвідки мовознавців, які досліджували питання функціонування поняттєвої категорії означеності/неозначеності в безартиклевій російській мові [10]. Вони зауважили, що, незважаючи на відсутність артикля, іменники в певних структурах можуть набувати імпліцитної означеності/неозначеності. Одним з уживань іменника, що індукує його «імпліцитну відомість/даність», «передбачуваність», є використання його в позиції обов'язкового другорядного члена речення [10, с. 266]. Оскільки семантика предиката «купити» індукує «імпліцитну означеність» обов'язкового додатка «подарунок», то під час перекладу словосполучення *to buy a present* немає потреби оформлювати іменник неозначеним займенником. Введення детермінатива в цю структуру надає висловлюванню додаткового оцінно-модального значення.

Постулюючи імпліцитну означеність іменників, лінгвісти, на нашу думку, не стверджували, що їх референти є відомими для носіїв безартиклевої мови. Вони мали на увазі те, що лексико-граматичне оформлення нового елемента, який вводиться в ментальний простір, визначається вимогами синтаксичної структури, у якій вживається іменник, що його позначає. Адже мова як пізнавальне знаряддя кодування й трансформації знань, будуючи наданою людині ззовні та створеною незалежно від конкретного індивіда, нав'язує йому під час засвоєння свій спосіб категоризації та концептуалізації світу [16, с. 370]. Сказане наштовхує на думку, що під час вибору лексико-граматичного оформлення іменника в перекладі варто врахувати семантичну роль (функцію) цього іменника в реченні, тобто чим насамперед він виступає: актантом (обов'язковим елементом предикативного фрейму) або факультативним членом речення. Зауважимо, що ми, говорячи про семантичні

ролі, спираємось на теорію глибинних відмінків Ч. Філлмора, американського лінгвіста, одного із засновників когнітивної лінгвістики [18].

Таким чином, праці мовознавців, які досліджують проблеми зв'язності тексту та семантичну структуру речення, використовуючи методи когнітивної лінгвістики, не стільки пояснюють, скільки підтверджують правильність вибору когнітивної моделі як оптимальної моделі репрезентації англійського артикля в перекладі. Оскільки традиційний лінгвістичний підхід до артикля не

дає можливість пояснити численні перекладацькі трансформації, постає необхідність у зміні наукової парадигми. Когнітивна модель перекладу дає змогу систематизувати випадкові на перший погляд перекладацькі прийоми та надати їм відповідне пояснення.

Опис можливостей застосування когнітивної моделі перекладу під час відтворення артиклевих значень в англо-українському та англо-російському перекладах становить перспективу подальшого дослідження.

Література

1. Барабаш Е. Анафорическое и катафорическое употребление определенного артикля (на материале английского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. Барабаш ; МГПИИЯ. – М., 1982. – 24 с.
2. Бреус Е. Теория и практика перевода с английского языка на русский : [учеб. пособие] / Е. Бреус. – М. : Изд-во УРАО, 2001. – 104 с.
3. Гладров В. Семантика и выражение определенности/неопределенности / В. Гладров // Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность/неопределенность / отв. ред. А. Бондарко. – СПб. : Наука, 1992. – С. 232–266.
4. Долгина Е. Английские артикли в когнитивном и стилистическом освещении / Е. Долгина // Язык, сознание, коммуникация / отв. ред. : В. Красных, А. Изотов. – М. : МАКС Пресс, 2007. – Вып. 35. – С. 34–56.
5. Дудко І. Семантика і функціонування неозначених займенників у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. Дудко ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2002. – 24 с.
6. Ковтунова И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение : [учеб. пособие] / И. Ковтунова. – 2-е изд., стереотип. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 240 с.
7. Комиссаров В. Современное переводоведение : [учеб. пособие] / В. Комиссаров. – 2-е изд., испр. – М. : Р. Валент, 2011. – 408 с.
8. Кубрякова Е. Об одном фрагменте концептуального анализа слова память / Е. Кубрякова // Логический анализ языка. Культурные концепты / отв. ред. : Н. Арутюнова, Т. Янко. – М. : Наука, 1991. – С. 85–91.
9. Кубрякова Е. Язык и знание: на пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
10. Крылов С. Детерминация имени в русском языке: теоретические проблемы / С. Крылов // Семиотика и информатика / под ред. В. Успенского. – М. : Языки русской культуры, 1997. – Вып. 35. – С. 244–271.
11. Масленникова Л. Обобщающий артикль в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.663 «Германские языки» / Л. Масленникова ; Московский гос. пед. ин-т иностр. языков им. М. Тореза. – М., 1972. – 24 с.
12. Милевская Т. Связность как категория дискурса и текста (когнитивно-функциональный и коммуникативно-прагматический аспекты) : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» ; 10.02.01 «Русский язык» / Т. Милевская. – Ростов-на-Дону, 2003. – 44 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.disscat.com/content/svyaznost-kak-kategoriya-diskursa-i-teksta-kognitivno-funktsionalnyi-i-kommunikativno-pragma>.
13. Николаева Т. От звука к тексту / Т. Николаева. – М. : Языки славянской культуры, 2000. – 680 с.
14. Огуречникова Н. Системный статус, значение и функции артиклей в английском языке : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. Огуречникова ; Московский городской пед. ун-т. – СПб., 2008. – 54 с.
15. Селиверстова О. Труды по семантике / О. Селиверстова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 960 с.
16. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
17. Федоров А. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : [учеб. пособие для ин-тов и фак-тов иностр. яз.] / А. Федоров. – 5-е изд. – М. : Филология Три, 2002. – 416 с.
18. Филлмор Ч. Дело о падеже / Ч. Филлмор ; пер. с англ. Е. Саввиной // Новое в зарубежной лингвистике / отв. ред. В. Звегинцев. – М. : Прогресс, 1981. – Вып. 20 : Лингвистическая семантика. – С. 369–495.
19. Шевякова В. Современный английский язык (порядок слов, актуальное членение, интонация) / В. Шевякова. – М. : Наука, 1980. – 382 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

20. Henry O. 100 Selected Stories / O. Henry. – Chatham : Wordsworth Edition Limited, 1995. – 740 p.
21. Генри О. Дары волхвов : [рассказы] / О. Генри. – пер. с англ. – М. : Астрель, 2012. – 480 с.
22. Генрі О. Останній листок / О. Генрі. – пер. з англ. – К. : Молодь, 1983. – 224 с.

УДК 81'25

Коваленко И. Н.

ЯЗЫКОВЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ ПЕРЕВОДАХ НАУЧНЫХ ТЕКСТОВ КАК СОЦИОЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ ПРОБЛЕМА

В статье анализируются переводы научных текстов с английского на русский язык в сфере менеджмента и социологии, изданных в последнее время. Выявлены нарушения эквивалентной и прагматической норм перевода, а также лексические единицы, приводящие к искаженной декодировке семантики исходных текстов. Определен перечень языковых трансформаций лексических средств, связанных с эмоционально-субъективной оценкой авторов переводов.

Ключевые слова: научно-техническая литература, перевод, искаженная декодировка, языковая трансформация, лексические средства.

Коваленко І. М. Мовні трансформації в сучасних перекладах наукових текстів як соціолінгвокультурна проблема. – Стаття.

Аналізуються переклади з англійської мови російською наукових текстів у сфері менеджменту й соціології, виданих останнім часом. Виявлено порушення еквівалентної та прагматичної норм перекладу, а також лексичні одиниці, які призводять до спотвореного декодування семантики вихідних текстів. Визначено перелік мовних трансформацій лексичних засобів, пов'язаних з емоційно-суб'єктивною оцінкою авторів перекладів.

Ключові слова: науково-технічна література, переклад, спотворене кодування, мовна трансформація, лексичні засоби.

Kovalenko I. N. Language transformations in modern translations of scientific texts as sociolinguistic and cultural problem. – Article.

Translations of scientific texts from English into Russian in the field of management and sociology have been analyzed. Violations of equivalent and pragmatic translation norms and lexical units, leading to a distorted decoding of semantics sources, have been revealed. The list of linguistic transformations of lexical resources associated with emotional and subjective evaluation of authors' translations are presented.

Key words: scientific and technical literature, translation, distorted encoding, linguistic transformation, lexical means.

Постановка проблемы. В глобализованном мире, широко использующем и опирающемся на достижения мировой культуры, резко возрастает значение межкультурных коммуникаций. Из-за этого повышаются требования к формированию адекватной переводческой культуры. Художественная проза, поэзия, научные, научно-технические тексты имеют свои переводческие особенности и сложности. Однако если при неудачном переводе художественного текста может пострадать главным образом эстетическая сторона восприятия произведения читателем, то при неточном переводе научно-технического текста потери могут быть более значительными: перевод может оказаться неадекватным оригиналу и исказить первоначальный замысел.

С возникновением новых независимых государств на территории бывшего Советского Союза серьезные экономические трудности отвлекли внимание от культуры (в том числе необходимости ее финансирования), в частности, ухудшилось качество переводов научной и научно-технической литературы. Экономия на привлечении к работе научных редакторов перевода, редакции порой стали выпускать недоброкачественную продукцию, вводящую читателей в заблуждение. Возникает необходимость обратить внимание на качество и адекватность переводов научной литературы.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучению проблем перевода научной литературы на русский язык посвящены многие работы отечественных и зарубежных ученых [1–10]. Их анализ показывает, что в целом в переводимом

тексте используются те же языковые средства, что и в других видах письменных сообщений, однако часть отдельных лексических и грамматических компонентов в них иная, как отличается и выбор синонимических альтернатив, часто нагруженных специфическим содержанием, непонятным лингвисту – непрофессионалу в соответствующей научной отрасли. Занимаясь той или иной научной сферой знаний, автор обычно делает главный упор на логическую, а не на эмоциональную сторону информации.

Переводной научный текст (далее – НТ) ухудшается, когда искажаются или заменяются слова, то есть нарушается семантика на лексическом уровне. Перевод никогда не сводится к простой замене одной формы на другую, переводчику приходится постоянно решать, значение каких единиц языка перевода наиболее соответствует содержанию оригинала [7, с. 10]. Переводной научный текст как система, которая реализует акт межкультурной коммуникации в сфере науки, при неточном переводе теряет лаконичность содержания, строгость формы и даже эквивалентность оригиналу. Хороший перевод, по мнению В.Н. Комиссарова, должен обеспечить передачу информации во всех деталях, вплоть до значений отдельных слов [8, с. 18]. Для читателя перевода текст перевода должен служить полноправным представителем оригинала, он как бы и есть оригинал [7, с. 2].

Перевод научного текста считается равноценным оригинальному тексту, когда соблюдаются основные нормы перевода, что не приводит к

ваний, усиливающих эмоциональную насыщенность текста, которой нет в оригинале. Приводим свой вариант перевода: «Генетически, так сказать, менеджмент не развился из управляемой собственником мелкой фирмы в результате ее роста».

В примере *“The firing-line manager should not be expected to make decisions which he cannot make”* [11, с. 416] словосочетание “firing-line manager” переводится таким образом: «От менеджера, работающего на переднем крае, нельзя ожидать решений, принимать которые он не уполномочен» [13, с. 522]. Переводчик использует «старые» ассоциативные связи, связанные с “firing-line manager”, неудачно замещая его на языковое выражение разговорного жанра 1960-х годов. Считаем, что более удачным был бы перевод «менеджер первого звена» или «менеджер, находящийся в форс-мажорных обстоятельствах», учитывая тот факт, что в военной терминологии это означает человека, находящегося на линии огня, того, кто вынужден первым принимать бой. Наш вариант: «От менеджера первого звена не следует ожидать решений, которые он не может сделать».

В предложении *“The plums always go to those who do the best job filling out accounting-department forms”* [11, с. 432] автор перевода выбрал нейтральный вариант, который в принципе возможен, игнорируя тот факт, что текст в переводе лишается актуализации семантических возможностей, характерных для любого англоязычного НТ. Так, по мнению В.Н. Комиссарова, английский НТ имеет ряд особенностей, которые отражают иную семантику текста: «В английских научных текстах встречаются эмоциональные эпитеты, образные и фигуральные выражения, риторические вопросы и тому подобные стилистические приемы <...> свойственные разговорному стилю или художественной речи» [5, с. 130]. Русский перевод указанного отрывка («Победителями всегда оказываются те, кто лучше всего заполняет бухгалтерские бланки» [12, с. 541]) лишает текст эмоциональной составляющей, которая на семантическом уровне закодирована в английском НТ. В тексте явно обозначены потери лингвокультурных ассоциаций, которые связаны с детством любого англичанина: “Plums” в Англии ассоциируется с известным всем ее жителям детским юмористическим стихом:

Little Jack Horner
Sat in the corner
Eating his Christmas pie.
He stuck in his thumb
And pulled out a plum,
Saying “What good boy am I”.

В русском варианте эмоциональный компонент стихотворения упущен. Наш вариант перевода: «Лавры всегда достаются тем, кто лучше всех заполняет бухгалтерские формы».

Отрывок *“<...> a manager attempt to avoid misdirection through changing his manners has converted a fairly satisfactory relationship into a nightmare of embarrassment and misunderstanding”* [11, с. 433] в русском тексте отражен таким образом: «<...> попытка менеджера избежать неправильного управления путем изменения манеры поведения приводила к тому, что вполне удовлетворительные взаимоотношения становились источником неприятностей и непонимания» [12, с. 541]. Английское “nightmare” взрывает текст, тогда как русское существительное «источник», имея нейтральную семантику, сглаживает исходный конфликт, зафиксированный в тексте. Заменяя “nightmare” на русское слово «источник», переводчик снимает эмоциональную напряженность, а автор именно здесь хотел ее подчеркнуть. Наш вариант перевода таков: «<...> попытка менеджера избежать неправильного управления путем изменения манеры поведения превращала вполне удовлетворительные отношения в кошмар запутанности и недоразумений».

Смена залога (с активного в английском тексте на пассивный в русском) – также характерная особенность переводного НТ. *“But only executives make decisions”* [11, с. 465] переводчик передал так: «Но только им позволено принимать решения» [12, с. 583]. Русский перевод становится стилистически обезличенным, искажая исходную структуру текста. Здесь будет уместно вспомнить А.Ф. Федорова, который в книге «Основы общей теории перевода» подчеркнул неравноценность грамматических замен: «Грамматические элементы, служащие для выражения более или менее однородного содержания, бывают стилистически неравноценными, то есть далеко не всегда <...> могут служить заменой друг другу» [9, с. 242]. Прагматическая ценность перевода при этом снижается. Наш вариант перевода такой: «Однако только руководители принимают решения».

В отрывке *“With us it is the small decisions which are easy to make – decisions about things that do not greatly matter”* [11, с. 469] автор перевода с помощью прилагательных «мелкие, незначительные решения» и части сложного предложения «решения о в общем-то ничего не значащих вещах» [12, с. 587] усилил его отрицательное содержание: «По сути говоря, нам действительно легче всего даются мелкие, незначительные решения, то есть решения о в общем-то ничего не значащих вещах (этого высказывания нет в оригинале)». «Ничего не значащие вещи», добавленные переводчиком по его воле, снижают ценность высказывания, нарушается семантика НТ. Приведем наш вариант перевода: «У нас именно незначительные решения принимать легко – решения о вещах, которые не имеют большого значения».

Итак, переводчик, меняя контекстуальную эмоциональную насыщенность текста, чаще все-

го усиливает ее, заставляя читателя думать, что автор сам был генератором такой эмоциональной оценки.

В следующих примерах приведены переводы отдельных предложений из книги Ф. Фукуямы "Trust". Всего в тексте объемом в 457 страниц мы обнаружили 16 примеров неточного перевода, некоторые из которых приводим ниже.

Русский перевод отрывка *"It is impossible to maintain that all cultures embed rules that are totally rational in their own terms"* [13, с. 20] подан в таком варианте: «Позиция, согласно которой правила любой культуры совершенно рациональны в ее собственных обстоятельствах, глубоко ошибочна» [14, с. 44]. Автор перевода опустил "embed" («врезаться, высекать»), придав тексту легковесную необязательность, в результате чего пропадает точная, емкая формулировка исходного текста. Введение в текст перевода эмоционально-оценочной лексики («глубоко ошибочная позиция») нарушает логическое повествование НТ: если невозможно утверждать, что во всех культурах укоренены правила, которые являются полностью рациональными, то существует иные правила, однако из этого не следует, что позиция (в данном случае автора) является «глубоко ошибочной». Правильнее было бы дать такой вариант перевода: «Невозможно утверждать, что во всех культурах укоренены правила, которые являются полностью рациональными в рамках собственных культур».

Отрывок *"For example, over the past decade, Americans have become much more aware of the fact that Japan practices both democracy and capitalism according to a different set of cultural norms than does the United States"* [13, с. 5] переведен на русский таким образом: «Так, за последнее десятилетие американцы стали гораздо чувствительнее к тому факту, что в Японии и демократия, и капитализм функционируют согласно иному набору культурных норм, нежели тот, что принят в Соединенных Штатах» [14, с. 16]. Акцент в данном отрывке делается на языковую ментальность, к которой принадлежит автор перевода. "To be aware of the fact" переводится на русский язык как «быть чувствительным к факту», что не вполне адекватно отражает иной понятийный ряд (осознавать, понимать и эмоционально откликаться на ситуацию – взаимосвязанные, но все-таки различные понятия). В результате текст принимает на себя функции обиходной речи, отражает речевые характеристики переводчика. Приводим свой вариант перевода: «Так, за последнее десятилетие американцы стали все больше осознавать, что в Японии как демократия, так и капитализм функционируют согласно иному набору культурных норм, нежели те, что приняты в США».

В отрывке *"But the intellectual victory of the totality of free market economic theory in recent years*

has been accompanied by a considerable degree of hubris" [13, с. 17] английское существительное "hubris" («гордыня, надменность») в русском переводе передано словосочетанием, которое искажает смысл текста: «Однако неоспоримость интеллектуального триумфа экономически свободного рынка в последние годы сопровождается безоглядным высокомерием его приверженцев» [14, с. 38]. Эпитет «безоглядное» в оригинале отсутствует. Привнесение в текст эмоционально-экспрессивных средств, отражающих языковую ментальность автора, снижает прагматическую ценность перевода, придает высказыванию оттенок пафоса, которого оригинал лишен. Приводим свой вариант перевода: «Однако интеллектуальная победа всеобщности экономической теории свободного рынка в последние годы сопровождается определенной степенью гордыни».

В предложении *"Not all economic action arises out of what are traditionally thought of economic motives"* [13, с. 18] наречие "traditionally" при переходе в другую языковую реальность передано как «узкий смысл слова», что придает тексту необязательность, размывая емкую и точную английскую формулировку: «Экономические действия не всегда движимы мотивами, которые считаются экономическими в узком смысле слова» [14, с. 39]. Приводим свой вариант перевода: «Экономические действия не всегда движимы тем, что традиционно считается экономическими мотивами».

В отрывке *"The entire imposing edifice of contemporary neoclassical economic theory rests on a relatively simple model of human nature: that human beings are rational utility – maximizing individuals"* [13, с. 18] неточный перевод словосочетания "relatively simple model of human nature" как «незамысловатая модель человеческой природы» снижает планку повествования, придавая тексту совершенно иной смысл: «Вся современная неоклассическая теория зиждется на одной, сравнительно незамысловатой модели человеческой природы: человек как «рациональный» индивид, стремящийся к максимизации полезности» [14, с. 40]. Смешение разговорного и научного жанров вносит оттенок необязательности и ложной фривольности, искажая при этом сам оригинал. Приводим свой вариант перевода: «Вся современная неоклассическая теория зиждется на одной, сравнительно простой модели человеческой природы: человек как рациональный индивид, стремящийся к максимизации полезности».

Перевод предложения *"But human beings act for nonutilitarian ends in aratoinal, group-oriented ways sufficiently often that the neoclassical model presents us with an incomplete picture of human nature"* [13, с. 21] дан в таком виде: «Тем не менее, поскольку люди никогда не прекратят действовать нерационально и коллективистски, у нас есть все основания счи-

тять «неоклассическую» картину мира человека неполной» [14, с. 46]. Категоричность утверждения, свойственная русскому переводу и умноженная на размытую в переводе семантику словосочетания “group-oriented ways” (что переведено «коллективистски»), отражает языковую модель мира автора, однако отнюдь не автора оригинала: безапелляционность суждения, отраженная переводчиком, не предполагает альтернативность мнений. Приводим свой вариант перевода: «Однако достаточно часто люди стремятся к неутилитарным целям, действуя в интересах группы иррационально, поэтому неоклассическая модель передает нам неполную картину человеческой природы».

Отрывок “*Certainly macroeconomic policy is important, but it must be applied within a particular political, historical and cultural context*” [13, с. 21] переводчик перевел так: «*Макроэкономическая стратегия, каков бы ни был взгляд на этот важный инструмент развития, всегда должна выработываться с учетом коллективного, исторического культурного контекста*» [14, с. 46]. Попытка автора дать свое толкование фразы «каков бы ни был взгляд на этот важный инструмент развития» и неточности перевода (политический контекст переведен как культурный) вносят двусмысленность в содержание отрывка, а перевод английского глагола “apply” («применять») как «вырабатывать» совершенно искажает его смысл. По сути отрывка стратегия должна не только существовать на бумаге, но и применяться на практике. Приводим свой вариант перевода: «Конечно, макроэкономическая политика важна, но она должна применяться в конкретных политическом, историческом и культурном контекстах».

Отрывок “*The greatest economic efficiency was not necessarily achieved by a rational self-interested individual but rather by groups of individuals who because of preexisting moral community are able to work together effectively*” [13, с. 21] на русский переведен таким образом: «*Поэтому наибольшая экономическая эффективность не обязательно достигается рациональными и эгоистически настроенными индивидами. Скорее, это прерогатива групп индивидов, которые, имея этическую общность в качестве фундамента, открывают для себя перспективу эффективного совместного труда*» [7, с. 45]. Переводчик в данном фрагменте допускает ряд неточностей: он переводит “are able to work” как «открывать для себя перспекти-

ву» (использует широкое понятие вместо узкого значения); не соблюдает нормы узуса (нельзя в русском языке сказать «иметь этическую общность в качестве фундамента»); также происходит нарушение синтаксиса языка перевода. В результате текст становится тяжеловесным, наукообразным, пропадает точная и емкая исходная формулировка. Приводим свой вариант перевода: «Наибольшая экономическая эффективность не обязательно достигалась рациональным эгоистически настроенным индивидом, а скорее группой индивидов, которые благодаря существующему на бессознательном уровне моральному единству способны вместе действовать эффективно».

Выводы. Таким образом, при переводе на русский язык НТ следует избегать неправильного декодирования эмоционально окрашенных лексических единиц. Не следует переводить наукообразные обороты в разговорный регистр, для стилистически окрашенной лексики необходимо выбрать либо семантически нейтральный вариант, либо зафиксированный в языке фразеологический оборот, равноценный оригиналу. Научный текст, являясь терминологически насыщенным и в основном сохраняя свою эквивалентность при переводе терминов и привычных формулировок при декодировании стилистически окрашенной лексики, отступает от исходного текста и несколько смещает стилистико-семантическое наполнение оригинала. Вследствие этого происходит нарушение как нормы эквивалентности, так и прагматической нормы. Эмоционально-стилистические и ассоциативно-образные аспекты оригинального текста интерпретируются неверно. Это происходит в основном из-за смешивания культурологической языковой модели автора перевода и автора исходного текста, при котором в переводном тексте появляются категоричные высказывания и эмоциональные лакуны. При декодировке НТ переводной текст становится линейным, категоричным, утрачивая подтекст и нюансировку, свойственную оригиналу. Языковые штампы переводчика и толкование содержания, привнесенное в текст по его воле, деформируют переводимую языковую реальность и снижают качество перевода.

Необходимо принятие в отношении издательских фирм государственной политики, сводящей к минимуму возможность выхода из печати неадекватных переводов научных текстов.

Литература

1. Пумпянский А.Л. Чтение и перевод английской научной и технической литературы: лексика, грамматика, фонетика, упражнения / А.Л. Пумпянский. – Минск : ООО «Попурри», 1997. – 608 с.
2. Борисова Л.И. Лексико-стилистические трансформации в англо-русских научно-технических переводах / Л.И. Борисова. – М. : ВЦП, 1981. – 168 с.
3. Борисова Л.И. Лексические особенности англо-русского научно-технического перевода : [учеб. пособие] / Л.И. Борисова. – М. : МПУ, 2001. – 208 с.

4. Ванников Ю.В. Типы научных и технических текстов и их лингвистические особенности / Ю.В. Ванников. – М. : ВЦП, 1984. – 240 с.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : [учебник для ин-тов и фак-тов иностр. языка] / В.Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
6. Ковалева Е.И. Развитие навыков чтения научной литературы на английском языке : [пособие для аспирантов] / Е.И. Ковалева, И.И. Рахманова, И.А. Трахтенберг. – 2-е изд. – К. : Наукова думка, 1989. – 200 с.
7. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 2002. – 390 с.
8. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : [учебник для ин-тов и фак-тов иностр. языка] / В.Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
9. Федоров А.Ф. Основы общей теории перевода / А.Ф. Федоров. – М. : Высшая школа, 1968. – 230 с.
10. Бархударов Л.С. Пособие по переводу технической литературы: английский язык : [учеб. пособие для студ.] / Л.С. Бархударов, Ю.И. Жукова, И.В. Квасюк, А.Д. Швейцер. – М. : Высшая школа, 1967. – 284 с.
11. Drucker P.F. Management: Tasks, Responsibilities, Practices / P.F. Drucker. – New Brunswick (USA) ; London (UK) : Transaction Publishers, 2007. – 839 p.
12. Друкер П.Ф. Менеджмент: задачи, обязанности, практика / П.Ф. Друкер ; пер. с англ. Т.А. Мороз, А.Н. Свирид, Ю.А. Полонской. – М. ; СПб. ; К. : Вильямс, 2008. – 989 с.
13. Fukuyama F. Trust. The social virtues and the creation of prosperity / F. Fukuyama. – New York : A Free Press Paperbacks Book, 1995. – 457 p.
14. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. Д.Б. Павловой, В.В. Кирющенко, М.А. Колопотина ; под общ. ред. М.А. Колопотина. – М. : ООО «Издательство АСТ» ; ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730 с.

УДК [81'38:81'255.4]:82-31*Эдгар По[045]

Новікова К. О.

МЕТОДИ ВІДТВОРЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ФІГУР І ТРОПІВ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Е. А. ПО «ПАДІННЯ ДОМУ АШЕРІВ»)

Стаття присвячена дослідженню методів відтворення англійських стилістичних фігур і тропів у процесі їх перекладу українською мовою. У роботі запропонована класифікація методів відтворення та розглянуті лексико-семантичні, граматичні та стилістичні трансформації, які використовуються в процесі застосування цих методів.

Ключові слова: стилістична фігура, троп, метод відтворення, трансформація, переклад, художній текст.

Новікова Е. А. Методы передачи стилистических фигур и тропов в процессе перевода художественных текстов. – Статья.

Статья посвящена исследованию методов передачи англоязычных стилистических фигур и тропов в процессе их перевода на украинский язык. В работе предложена классификация методов передачи и рассмотрены лексико-семантические, грамматические и стилистические трансформации, которые используются при применении этих методов.

Ключевые слова: стилистическая фигура, троп, метод воспроизведения, трансформация, перевод, художественный текст.

Novikova K. O. Methods of stylistic devices reconstruction in the process of fiction texts translation. – Article.

The present article deals with the research of English stylistic devices reconstruction methods in the process of their translation into Ukrainian. The classification of reconstruction methods is figured out and lexical semantic, grammatical and stylistic transformations, which are applied during this process, are considered.

Key words: stylistic device, trope, method of reconstruction, transformation, translation, fiction text.

У всіх стилях мовлення, особливо в художньому стилі, широко використовуються мовні засоби, які посилюють ефект висловлювання завдяки доданню різних емоційно-експресивних відтінків до «пісного» змісту. Слова в художньому творі виконують не лише інформативну, а й естетичну функцію. Для посилення виразності застосовуються різні засоби, частіш за все стилістичні фігури та тропи. Вони поєднують в собі два значення: словникове та контекстуальне. Тому зрозуміти та відтворити стилістичні засоби у мові перекладу може бути не так легко. Саме це викликає у перекладачів найбільшу проблему. Для того, щоб читач міг зрозуміти головну ідею, почуття та емоції, які хотів передати автор у тексті оригіналу, перекладачеві

необхідно зрозуміти зміст тексту, словникове та контекстуальне значення стилістичного засобу.

Аналізом стилістичних засобів англійської мови займалися такі видатні вчені, як І. Арнольд, І. Гальперін, В. Гуревич, О. Клименко, В. Кухаренко, Дж. Ліч, Л. Нелюбін та інші. Проблемам перекладу англійських текстів різного спрямування були присвячені роботи Л. Бархударова, Л. Бреева, А. Гордєєвої, В. Карабана, І. Корунця, Л. Науменко та інших. Більшість з них досліджували цю галузь, вивчаючи окремі фігури або групи фігур, і запропоновані ними методи відтворення стилістичних засобів можуть бути застосовані під час перекладу, наприклад, лише окремих тропів або стилістичних фігур. Тому **актуальність** робо-

ти полягає у створенні універсальної низки методів перекладу стилістичних засобів, за допомогою яких перекладач міг би відтворити текст оригіналу, щоб досягти якомога точнішого перекладу і передати все те, що автор хотів донести до читача.

Метою дослідження є аналіз методів відтворення стилістичних засобів тексту оригіналу у тексті перекладу. Дослідження проводилось на матеріалі роману Едгара Алана По «Падіння дому Ашерів» і варіантах його перекладу українською мовою, зроблених В. Вишневим та М. Йогансенем.

Романи Едгара Алана По відомі навіть тим, хто ніколи не цікавився містикією та книжками жахів. Насамперед вражають оригінальність змісту та стиль мовлення, властивий лише По. Оригінальним його робить обережне, але майстерне використання стилістичних засобів, яких у його творах зустрічається дуже велика кількість.

Існує велика кількість методів, які застосовуються перекладачами при перекладі англійських текстів різного спрямування. Кожен з цих методів неможливий без застосування перекладацьких трансформацій, які Л. Науменко та А. Гордєєва поділяють на три групи: лексико-семантичні, стилістичні та граматичні [2]. Спираючись на їх визначення та проаналізувавши наявні варіанти перекладу стилістичних засобів, використаних в романі Е.А. По та варіантах його перекладу, можна виділити такі методи відтворення.

1. Заміна слова або фрази на аналог, який має схоже значення, але по-різному відтворюється.

Один з найуживаніших методів, який використовується для відтворення стилістичних засобів. Це зумовлено тим, що, перекладаючи певну фігуру, дуже складно знайти прямий еквівалент в мові перекладу. Та й навіть коли такий є, він не завжди відповідає емоційному настрою тексту, тому переклад може звучати «сухо» порівняно з оригіналом. Зважаючи на це, перекладачі використовують слово або конструкцію, які не є прямим еквівалентом, але мають схоже значення. Це допомагає зберегти зміст оригіналу і не втратити емоційного забарвлення тексту.

Цей прийом використано при перекладі таких стилістичних засобів.

1. Персоніфікація «*the fabric gave little token of instability*» [6, с. 2]. Дослівний переклад: «будівля подавала невеличкий знак нестійкості».

В. Вишневий переклав персоніфікацію так: «споруда нітрохи не виказувала своєї нетривкості» [5, с. 240]. Вираз *gave little token* він замінив на еквівалент, який зберігає лише зміст, а не форму. При цьому були використані наступні трансформації: негативація – *little* замінено на подвійне заперечення *нітрохи не*, компресія – слово *token* вилучено у перекладі, контекстуальна заміна – вираз *gave token* було замінено на *не виказувала*.

М. Йогансен переклав вираз як «будівля не здавалася нестійкою» [4, с. 141]. Так само, як і В. Вишневий, він використав негативацію: *gave little token* перекладено запереченням *не здавалася*, контекстуальну заміну і компресію.

2. Метафора «*this region of horror*» [6, с. 8]. Дослівний переклад: «регіон жаху».

Переклад В. Вишневого: «в осередді страху» [5, с. 246].

Переклад М. Йогансена: «в державі жаху» [4, с. 147].

Обидва переклади здійснені за допомогою трансформації контекстуальної заміни. Вона використана при перекладі всього виразу. Завдяки цьому вираз повністю зберігає містичну атмосферу роману.

3. Епітет «*the sombre tapestries of the walls*» [6, с. 3]. Дослівний переклад: «похмурі гобелени стін».

Переклад В. Вишневого: «темні гобелени на стінах» [5, с. 241]. Використано трансформацію логізації.

Переклад М. Йогансена: «тьмяні шпалери на стінах» [4, с. 142]. Використані трансформації логізації та модернізації.

4. Епітет «*a ghastly and inappropriate splendor*» [6, с. 4]. Дослівний переклад: «жахливий і недоречний блиск».

Переклад В. Вишневого: «моторошним, недоречно пишним сяйвом» [5, 242]. Використані такі трансформації: вибір варіантного відповідника слів *splendor* – *сяйвом*, *ghastly* – *моторошним*, декомпресія слова *пишним*.

Переклад М. Йогансена: «примарним і неприродним сяйвом» [4, с. 143]. У перекладі була використана контекстуальна заміна слова *inappropriate* – *неприродним* та, як і в попередньому варіанті, використано вибір варіантного відповідника слова *splendor* – *сяйвом*.

2. Заміна слова або цілої фрази на еквівалент мови перекладу.

Цей спосіб відтворення стилістичних фігур є одним з найпростіших. Слово або вираз, що мають еквівалент в мові перекладу, здебільшого повністю відповідають змісту та емоційному забарвленню, тому це значно полегшує роботу перекладача. Але головна проблема полягає в тому, що такі випадки повної еквівалентності знайти дуже складно, тому в перекладах їх можна зустріти не так часто. Розглянемо використання цього методу відтворення стилістичних засобів на наступних прикладах:

1. Оксиморон «*he said, with a bitterness*» [6, с. 5]. Дослівний переклад: «сказав він із гіркотою».

Переклад В. Вишневого: «мовив він із гіркотою» [5, с. 243].

Переклад М. Йогансена: «сказав він так гірко» [4, с. 144]. Використані трансформації: де-

компресія слова *так* та адвербіалізація – іменник *bitterness* замінено на прислівник *гірко*.

2. Метафора «*He was enchained by certain superstitious*» [6, с. 6]. Дослівний переклад: «Він був скутий якимись забобонами».

Переклад В. Вишневого: «Він був неначе облутаний тривкими забобонами» [5, с. 244]. Перекладач змінив переклад слова *enchain* на відповідник *облутаний*.

Переклад М. Йогансена: «Його сковували якісь забобонні вражіння» [4, с. 145]. Спостерігаємо декомпресію слова *враження* та ад'єктивізацію – заміну іменника *superstitious* на прикметник *забобонні*.

3. Епітети «*hurried, unequal, and objectless step*» [6, с. 9]. Дослівний переклад: «квапливою, нерівною та безцільною ходюю».

Переклад В. Вишневого: «квапливою, нерівною ходюю» [5, с. 247]. Компресія слова *objectless*.

Переклад М. Йогансена: «похапливою, нерівною й безцільною ходюю» [4, с. 148].

4. Метафора «*deposited our mournful burden upon*» [6, с. 10]. Дослівний переклад: «поклавши нашу скорботну ношу».

Переклад В. Вишневого: «поставивши нашу сумну ношу» [5, с. 248].

Переклад М. Йогансена: «Склавши свою траурну ношу» [4, с. 149]. Перекладач використав слово *склавши* при відтворенні слова *deposited*.

Усі переклади відповідають оригінальному тексту, оскільки метод еквівалентності перекладу передбачає майже повну тотожність оригіналу. Завдяки цьому зберігаються головний задум та емоційне навантаження, які автор вклав в свій роман. Через це використання трансформацій є мінімальним. Найчастіше зустрічаються декомпресія, різні варіанти транспозиції та вибір варіантного відповідника, але вони майже не впливають на зміст і надають тексту саме тієї виразності та емоційності, які були закладені в оригіналі.

3. Структурне перетворення – зміна граматичної структури або порядку слів тексту оригіналу.

Порівнюючи переклади з оригіналом, ми виявили, що перекладачі використовували також метод структурного перетворення. У більшості наведених нижче прикладів можна спостерігати такі зміни: заміна порядку слів, перехід однієї частини мови в іншу, зміна граматичної структури, додавання або вилучення слів. Усі ці зміни необхідні не лише для збереження змісту, що є, безперечно, одним з найважливіших факторів під час перекладу, але й для відтворення емоційного наповнення твору.

1. Епітет «*stealthy step in silence*» [6, с. 3]. Дослівний переклад: «тихими кроками у тиші».

Переклад В. Вишневого: «мовчки, безшумною ходюю» [5, с. 241]. При перекладі використана адвербіалізація – іменник *in silence* перекладено на контекстуально змінений прислівник *мовчки*.

Переклад М. Йогансена: «ступаючи неначе крадькома» [4, с. 142]. У перекладі використана контекстуальна заміна *stealthy step* – *ступаючи неначе крадькома* та компресія виразу *in silence*.

2. Порівняння «*the after-dream of the reveler upon opium*» [6, с. 4]. Дослівний переклад: «після сну гуляки, який вживав опіум».

Переклад В. Вишневого: «мукою, якої зазнає, пробудившись, курець опіуму» [5, с. 242]. Перекладачем були використані наступні трансформації: декомпресія слова *мукою*, контекстуальна заміна слів *the after-dream* – *пробудившись*, *the reveler* – *курець* та заміна порядку слів.

Переклад М. Йогансена: «хто прокидається після опійного сну» [4, с. 143]. Використані трансформації: контекстуальна заміна слів *the reveler* – *хто*, *the after-dream upon opium* – *прокидається після опійного сну*, заміна порядку слів. Хоча структура обох речень була змінена, перекладачі змогли передати ті емоції, які хотів викликати автор, а саме забуття та людську слабкість.

3. Дисфемізм «*an iciness, a sinking, a sickening of the heart*» [6, с. 2]. Дослівний переклад: «байдужість, слабкість, відраз серця».

Переклад В. Вишневого: «Душа неначе завмирає, леденіє, сповнюється обридливою гризотти» [5, с. 240]. Весь вираз було перекладено за допомогою контекстуальної заміни, також була застосована заміна порядку слів, слово *heart*, яке перекладено одним із відповідників – *душа*, було використане на початку речення. Незважаючи на те, що зміст дисфемізму відповідає оригіналу, завдяки використаній експресивації він є більш емоційним.

Переклад М. Йогансена: «Серце охолело, надало в безодню» [4, с. 141]. Цей варіант також повністю був перекладений за допомогою контекстуальної заміни та застосування заміни порядку слів, слово *heart* – *серце* стоїть на першому місці в перекладі.

4. Метафора «*Our glances, however, rested not long upon the dead*» [6, с. 9]. Дослівний переклад: «Наші погляди, однак, не відпочивали довго на померлій».

Переклад В. Вишневого: «Однак погляд наш недовго спочивав на обличчі вмерлої» [5, с. 247].

Переклад М. Йогансена: «Але наші погляди недовго покоїлися на мертвій» [4, с. 148]. В обох варіантах використані наступні трансформації: контекстуальна заміна слова *rest* – *спочивав* (перший варіант), *покоїлися* (другий варіант), також у варіанті Вишневого використана декомпресія слова *обличчі*.

5. Метафора «*there sat upon my very heart an incubus of utterly causeless alarm*» [6, с. 7]. Дослівний переклад: «сидів на самому моєму серці демон абсолютно безпричинної тривоги».

Переклад В. Вишневого: «зрештою на душу мою напосів якийсь демон безпричинної паніки» [5, с. 245].

Переклад М. Йогансена: «нарешиті на моїм серці вгніздився зародок абсолютно безпричинної тривоги» [4, с. 146].

В обох перекладах використані контекстуальна заміна: *sat* змінено на *напосів* (перший варіант), *вгніздився* (другий варіант). У другому перекладі також використана контекстуальна заміна слова *an incubus* на *зародок*. Незважаючи на трансформації, обидва переклади так само, як і оригінал, викликають смуток та тривогу.

Наведені вище приклади є не просто словами або виразами, які окремо від контексту не несуть в собі ніякого значення або є лише прикрасою, це повноцінні речення, у яких є певний сенс та емоція. Тому для того, щоб відтворити їх саме так, як хотів автор, недостатньо лише правильно перекласти окремі слова, необхідно змінити структуру самого речення. Для застосування цього методу важливо використовувати не лише стилістичні та лексико-семантичні трансформації, але й граматичні, насамперед заміну порядку слів.

4. Додавання або вилучення слів під час перекладу.

Одним з найпоширеніших методів є метод додавання та вилучення слів. Його використовують у таких випадках. По-перше, коли в мові оригіналу два слова мають різні значення або відтінки, а в мові перекладу вони мають однакове емоційне забарвлення або перекладаються одним словом (і навпаки). По-друге, коли для відтворення того чи іншого стилістичного засобу недостатньо лише еквівалента мови перекладу. По-третє, для перенесення змістового навантаження з однієї частини речення в іншу, для збереження балансу. Наприклад, він не повністю відповідає значенню або не передає ту емоцію, яку зобразив автор в своєму творі.

1. Епітет «*through many dark and intricate passages*» [6, с. 3]. Дослівний переклад: «через багато темних і заплутаних переходів».

Переклад М. Йогансена: «заплутані й темні ходи» [4, с. 142]. Хоча в перекладі використана компресія слова *many*, зміст і емоційне забарвлення збігаються з оригіналом.

На відміну від попереднього варіанта, переклад В. Вишневого «нескінченними, заплутаними, темними переходами» [5, с. 241] є більш атмосферним через контекстуальну заміну слова *many* на *нескінченними* та експресивізацію.

2. Оксиморон «*many passionate tears*» [6, с. 6]. Дослівний переклад: «багато пристрасних сліз».

Переклад В. Вишневого: «гарячі сльози» [5, с. 244]. Незважаючи на те, що вираз є неповним аналогом оригіналу, він викликає саме ті емоції, які хотів показати автор.

Переклад М. Йогансена більш стриманий і простий: «часті сльози» [4, с. 145], хоча в обох варіантах застосована одна і та ж трансформація – компресія.

3. Епітет «*emaciated fingers*» [6, с. 5]. Дослівний переклад: «виснажені пальці».

Переклад В. Вишневого: «тонкі, виснажені, ще більш побілілі пальці» [5, с. 243].

Переклад М. Йогансена: «мертвотність виснажених пальців» [4, с. 144].

Перекладачі використали прямий еквівалент слова *emaciated* – *виснажені*. Незважаючи на те, що епітет при перекладі був повністю збережений, для того, щоб підкреслити хворобливість стану рук, також були застосовані наступні трансформації: декомпресія та експресивація. Тому можна вважати, що переклади є не лише епітетами, але й частково дисфемізмами.

5. Використання двох різних способів перекладу.

У цьому підрозділі розглянемо приклади, у яких думки перекладачів щодо відтворення стилістичних засобів не збігаються. Здебільшого це пов'язано з перекладом саме метафори. Вона є одним з найпоширеніших видів тропів і зустрічається майже в кожному художньому творі.

1. Метафора «*Shaking off from my spirit*» [5, с. 1]. Дослівний переклад: «Струшуючи з моєї душі».

Переклад В. Вишневого: «Я стрепенувся, відганяючи від себе» [5, с. 239]. Для перекладу було використано метод відтворення «заміна слова або фрази на аналог, який має схоже значення, але по-різному відтворюється» і такі трансформації, як контекстуальна заміна слова *shaking off* на *стрепенувся*, компресія слова *spirit* та декомпресія слова *відганяючи*.

Переклад М. Йогансена: «Струшуючи з душі своєї» [4, с. 140]. Хоча перекладач використав прямий еквівалент, він також застосував перmutацію, змінив порядок слів у виразі *my spirit*. Незважаючи на це, переклад повністю відповідає оригіналу.

2. Метафора «*I felt that I breathed an atmosphere of sorrow*» [6, с. 1]. Дослівний переклад: «Я відчував, що вдихаю атмосферу скорботи».

В. Вишневий у своєму перекладі замінив метафору на аналогічну за значенням, використовуючи при цьому контекстуальну заміну слова *an atmosphere* та декомпресію, додавши *тут*: «Мені здалося, що саме повітря тут сповнене скорботи» [5, с. 239].

Переклад М. Йогансена: «Я відчув, як вдихаю атмосферу смутку» [4, с. 140]. Перекладач використав прямий еквівалент, тому переклад повністю відповідає як структурі оригіналу, так і емоційному забарвленню.

3. Метафора «*An air of stern, deep, and irredeemable gloom hung over and pervaded all*» [6, с. 3]. Дослівний переклад: «Дух невблаганного,

глибокого, безнадійного смутку просочив і огорнув усе».

Переклад В. Вишневого: «Усе огорнув, усе просякнув глибокий, неблаганний і безнадійний сум» [5, с. 241]. Для відтворення метафори перекладач застосував метод структурного перетворення, який допоміг повністю відтворити атмосферу тексту.

М. Йогансен використав метод заміни слова або фрази на аналог, який має схоже значення, але по-різному відтворюється: «Подих глибокого непереможного суму тяжів над усім і переймав усе» [4, с. 142].

Обидва переклади емоційно повністю відповідають оригіналу, але переклад В. Вишневого є більш цілісним і мелодійним.

6. Заміна одного стилістичного засобу іншим.

Більшість зі стилістичних засобів, які зустрічаються в тексті, були відтворені в перекладах аналогічними засобами. Але деякі з них перекладено за допомогою інших фігур або тропів. Існує декілька причин для використання такого методу: втрата емоційного компонента, компенсація значення, тобто перенос значення з однієї частини речення в іншу.

1. Дисфемізм «*the decayed trees*» [6, с. 2]. Дослівний переклад: «згнилі дерева».

Обидва перекладачі запропонували варіант «мертві дерева» [5, с. 240; 4, с. 141]. Вони замінили відразливе слово *decayed* на більш нейтральний евфемізм *мертвий*. Була використана також трансформація логізації.

2. Метафора «*He roamed from chamber to chamber*» [6, с. 3]. Дослівний переклад: «Він блукав з кімнати в кімнату».

Переклад М. Йогансена: «він блукав по кімнатах» [4, с. 142]. Перекладач використав прямий еквівалент, тому в цьому варіанті трансформації відсутні.

В. Вишневий переклав метафору за допомогою дисфемізму «*Безцільно тинявся з однієї зали*

до іншої» [5, с. 241]. Для цього він використав компресію слова *he*, декомпресію слова *безцільно* й одночасно дві трансформації: вибір варіантного відповідника та експресивацію до слова *roam* (воно перекладено більш емоційним словом *тинятися*, що зробило вираз більш «грубим»).

3. Оксиморон «*the lost drunkard*» [6, с. 5]. Дослівний переклад: «забутий п'яниця».

Переклад В. Вишневого: «гірких п'яниць» [5, с. 243]. Для відтворення епітету перекладач у своєму варіанті використав оксиморон. При цьому він застосував контекстуальну заміну: *lost* перекладено як *гіркий*.

Переклад М. Йогансена: «пропацюго п'яницю» [4, с. 144]. У своєму варіанті він залишив епітет, але, як і Вишневий, використав контекстуальну заміну: *lost* замінено на *пропацюго*.

Висновки. Підсумовуючи проведений аналіз, робимо висновок, що в більшості випадків методи відтворення є дійсно виправданими. Перекладачами були використані всі наявні методи, здебільшого заміна слова або фрази на аналог, який має схоже значення, але по-різному відтворюється; структурне перетворення – зміна граматичної структури або порядку слів в тексті оригіналу; додавання або вилучення слів під час перекладу. Це, напевне, пояснюється тим, що підібрати необхідний еквівалент, який повністю б відповідав оригіналу, дуже складно, а навіть коли такий є, емоційне забарвлення в обох мовах може бути різним. Вдале поєднання методів відтворення та використання різного виду трансформацій дозволяє досягти максимальної тотожності з текстом оригіналу та зберегти його емоційно-експресивну складову.

Матеріали цього дослідження можуть бути використані в процесі перекладу художніх текстів, розроблені методи відтворення стилістичних засобів та проаналізовані за конкретними принципами приклади можуть бути застосовані на заняттях з практики та теорії перекладу.

Література

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка: стилистика декодирования : [учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.»] / И.В. Арнольд. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Гордеева А.Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську : [навч. посібник] / А.Й. Гордеева, Л.П. Науменко. – Вінниця : Нова книга, 2011. – 136 с.
3. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В.І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 276 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

4. По Е.А. Вибрані твори: Золотий жук; Повесть скелястих гір; Людина юрби; Падіння дому Ашерів; Ти еси! ; пер. з англ. М. Йогансена, Б.А. Ткаченка; вступ. ст. М. Йогансена. – Х. : ДВУ, 1928. – 322 с.
5. По Е.А. Падіння дому Ашерів ; переклад В. Вишневого. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 68 с.
6. Po E.A. The fall of the House of Usher / Edgar Allan Po. – Public Domain, 2004. – 28 p.

НОВИНИ, АНОНСИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ

Бабелюк О. А.

*доктор філологічних наук, професор,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка*

МІЖУНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КРУГЛИЙ СТІЛ «АНГЛІЙСЬКА МОВА У ХХІ СТОЛІТТІ: СПОСІБ МИСЛЕННЯ, ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ДІАЛОГУ КУЛЬТУР»

8 квітня 2016 р. з нагоди оголошення 2016 р. Роком англійської мови в Україні було проведено Міжуніверситетський Круглий стіл «АНГЛІЙСЬКА МОВА У 21 СТОЛІТТІ: СПОСІБ МИСЛЕННЯ, ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ДІАЛОГУ КУЛЬТУР» між Національним університетом «Одеська юридична академія» та Дрогобицьким державним педагогічним університетом імені Івана Франка у форматі відеомосту Одеса-Дрогобич за допомогою програми Skype. Організатором в Одесі виступили кафедра германських та романських мов, кафедра іноземних мов та кафедра прикладної лінгвістики НУ «ОЮА», а у Дрогобичі кафедра германських мов і перекладознавства, кафедра практики англійської мови та Австрійський культурний центр.

Урочисте відкриття Круглого столу з боку Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка розпочалося вітальним словом проректора з науково-педагогічної роботи, кандидата фізико-математичних наук, доцента Шарана Володимира Лук'яновича, який наголосив на важливості знання англійської мови для майбут-

ніх педагогів. З боку Національного університету «Одеська юридична академія» учасників Круглого столу вітав проректор з міжнародних зв'язків, професор, доктор юридичних наук В'ячеслав Олексійович Туляков, який сам продемонстрував блискуче володіння англійською мовою і закликав усіх до її популяризації, зокрема і серед студентів-юристів.

Ініціатор Круглого столу з боку Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка професор Бабелюк О.А. щиро привітала усіх учасників із знаковою подією у житті двох університетів та наукової спільноти в цілому. Адже вперше ідея скайп-конференції набула такого широкого масштабу серед науковців країни і уможливила новий спосіб наукової комунікації через миттєве подолання відстані і часу за допомогою програми Skype. Вона наголосила на тому, що тема Круглого столу є суголосною основним стратегіям програми Go Global, яка визначає вивчення англійської мови як один із пріоритетів національної стратегії розвитку.

У цьому зв'язку професор Бабелюк О.А. виголосила слова підтримки і подяки, які надійш-

ли на адресу ректора Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка професора Скоттні Надії Володимирівні від культурного аташе Шарі Бістранського та посла Сполучених Штатів в Україні Джефрі Паєта. У листі посол підкреслює, що університет є активним партнером програми Go Global, і висловлює сподівання на подальше успішне розширення міжнародних зв'язків Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка з іншими закладами освіти на шляху покращення навчання та вивчення англійської мови в нашій країні.

У конференції взяли участь як знані професори і доценти, так і аспіранти та молоді вчені, магістри, студенти старших курсів. До дискусії Круглого столу долучилися 75 учасників з різних вишів України, де іноземна мова відіграє провідну роль у формуванні особистості молодого фахівця. Серед них Національний університет «Одеська юридична академія», Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Міжнародний гуманітарний університет, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Львівський національний університет імені Івана Франка, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Київський національний лінгвістичний університет, Київський університет Бориса Грінченка та ін. Відрадно, що тема Круглого столу стала цікавою і для учених з ближнього зарубіжжя: Польщі, Молдови, Словаччини, Білорусі.

Тема Круглого столу настільки зацікавила колег з Львівського національного університету імені Івана Франка, що вони вирішили долучитися до дискусії особисто. Справді окрасою пленарного засідання стали доповіді наших львівських гостей, які добре відомі не тільки в Україні, але й за її межами. Серед них: доктор філологічних наук, професор *Надія Андрейчук*, професор кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура. Автор монографії «Семіотика лінгвокультурного простору Англії 15-17 ст», яка виголосила доповідь англійською мовою, де зосе-

редила свою увагу на інтердисциплінарному аспекті поняття «розуміння» у сучасних мовознавчих студіях. Слід відзначити і цікаву та добре продуману презентацію шановного професора.

Більш ніж актуальною, на вимогу часу була доповідь про лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти англійськомовної наукової комунікації,

доктора філологічних наук, професора *Тетяни Яхонтової*, професора кафедри англійської філології, організатора і натхненника літньої школи з англійськомовного наукового дискурсу, автора монографії «Лінгвістична генетика наукової комунікації». Не секрет, що написання англійськомовної наукової статті є нагальною проблемою для молодих науковців, тому дискусія з доповідачкою вийшла далеко за межі заявленої теми і закінчилася проханням прочитати відповідний курс у стінах Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Дещо важкою для сприйняття, проте від цього не менш цікавою, стала доповідь про мовно-стилістичні інновації творів театру абсурду, кандидата філологічних наук, доцента *Світлани Маркелової*, доцента кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів. Світлана Маркелова є знаним фахівцем своєї справи, вона стажувалася в Орегонському університеті в рамках партнерської програми «Орегон-Львів», є співавтором курсу «Основи академічного письма: написання есе англійською мовою». Тому цілком закономірно, що тема викликала шквал запитань про онтологічну сутність абсурду, про те чи має все ж таки абсурд значення, про те як його віднайти, про різницю між нонсенсом і абсурдом.

Далі пленарне засідання продовжили фахівці Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Цікавою і самобутньою перш за все завдяки яскравій презентації стала доповідь про сучасні жанрові тенденції та принципи побудови англійськомовного художнього тексту ХХІ століття, зокрема творів мешап жанру, доктора філологічних наук, професора *Оксани Бабелюк*, завідувача кафедри германських мов і перекладознавства, автора монографії «Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми».

Серед пленарних доповідей особливо слухачі з обох сторін відзначили змістовну, насичену численними літературознавчими вкрапленнями, доповідь про роль перекладу у контексті пересмисленості міжкультурної комунікації, доктора філологічних наук, професора *Миколи Зимомрі*, професора кафедри германських мов і перекладознавства, академіка академії вищої школи України. Доповідач так зачарував своїм шармом та воістину енциклопедичною ерудицією, що вийшов далеко і за межі теми, і за межі регламенту. Серед піднятих тем особливості перекладу творів Й. В. Гете, екопереклад творчої спадщини Т. Шевченка, перекладацький доробок І. Франка, сьогодення українських перекладознавчих студій.

На пленарне засідання у Національному університеті «Одеська юридична академія» теж були запрошені високоповажні гості. Серед них особливо тепло в обидвох залах вітали ученицю професора В.А. Кухаренко, ідейного натхненника і невтомну будівничу знаної своїми науковими здобутками одеської наукової школи, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри лексикології та стилістики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова *Ірину Колегаєву*. Відрадно, що і серед науковців Дрогобича багато хто захищав дисертації під чуттєвим і професійним керівництвом професора І. Колегаєвої. Доповідь «Мир – картина мира – язык: перцептивное VS когнитивное «видение» мира» викликала справжній фурор у науковій спільноті обох університетів та серед тих глядачів з інших вишів, хто спостерігав за перебігом подій за допомогою Skype зв'язку. Теза про те, що навколишній

світ особливим чином сприймається через певні когнітивні лінзи (етноспецифічну, професійну, культурну), що знаходить своє відображення у мові, була схвально сприйнята аудиторією. Далі професор І. Колегаєва на прикладах блискуче продемонструвала дію кожної із зазначених лінз окремо.

Не менш інформативною була доповідь «Language from a Synergetic Perspective», виголошена англійською мовою, доктором філологічних наук, професором, професором кафедри граматики англійської мови *Тетяною Домброван* з Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Учасники Круглого столу з цікавістю довідалися про лінгвосинергетичну парадигму наукового знання, про важливість її застосування для вивчення мовних явищ у діячості, зокрема і для історії становлення англійської мови.

Зважаючи на той факт, що наукову аудиторію в Одесі складали науковці, які викладають англійську мову як іноземну, на відміну від Дрогобича, де, головним чином, були присутні фахівці-філологи, тут значна увага у доповідях була зо-

середжена саме на використанні англійської мови як іноземної у професійному (зокрема і юридичному) дискурсі. Серед них жвавий інтерес викликала доповідь «Английский язык и кризис методологии правопонимания», доктора юридичних наук, професора, проректора з міжнародних зв'язків, судді *ad hoc* Європейського суду з прав людини, член-кореспондента Національної академії правових наук України *Тулякова В'ячеслава Олексійовича*, який з власної практики знає про важливість англійської мови у професійній діяльності юриста.

Відродно, що на пленарному засіданні в Одесі піднімалися і проблеми загального мовознавства, як-от мова і суспільство у доповіді «Суспільство, мова, комунікація: соціологічні реверси ХХІ століття», доктора політичних наук, професора, декана факультету правової політології та соціології *Яковлева Дениса Вікторовича*.

Однак неабияку зацікавленість і пожвавлення серед слухачів викликала доповідь ідейного натхненника і вмілого організатора цього Круглого столу з боку Національного університету «Одеська юридична академія», доктора філологічних наук, професора *Наталії Петлюченко*, завідувача кафедри германських та романських мов. Тема доповіді «Немецкий пуризм vs английский доминанризм: *Who Killed Whom?*» відображає жорстоке протистояння між вдома домінуючими у світі

мовами: німецькою та англійською. Оригінальні спостереження підкріплювалися відповідним ілюстративним матеріалом, а саме англійськими запозиченнями з сучасної німецької мови. Доповідачка вміло володіла аудиторією по обидва боки екрану, адже саме вона є автором монографії «Харизматика: мовна особистість і дискурс» і заним фахівцем у галузі публічного мовлення.

Загалом, на конференції було виголошено 15 доповідей англійською мовою та 60 – російською та українською мовами. У дискусії між учасниками Круглого столу з обох боків було розглянуто широке коло питань від суто лінгвістичних проблем англістики у когнітивному, перцептивному, синергетичному, соціокультур-

ному, полінаціональному, порівняльно-історичному та дискурсивному аспектах до методологічних, а саме використання англійської мови у професійних дискурсах (правознавство, фізика, техніка, педагогіка, косметологія/естетична медицина, бізнес-економіка), перекладацьких практиках та інноваційних технологіях навчання англійської мови за професійним спрямуванням.

Особу зацікавленість доповідачі виявили до теми англійських запозичень в німецькій, іспанській, українській мовах, зокрема у професійному мовленні спортсменів, а також особливостей функціонування окремих лексико-семантичних груп, фразеологізмів та концептуального боку англійської мови (вербалізація концептів CHARM, GENIUS, TEACHER, PERFECTION, LIFE/DEATH). Своєрідною родзинкою Круглого столу стала секція, присвячена англійськомовному художньому тексту XXI століття у його новаторській перспективі (постмодерністські нарративні

стратегії, ігровий абсурд, сучасний британський художній текст, еротичний роман Е.Л. Джеймс, роман Криса Кліва «LITTLE BEE», щоденникові тексти, міфи, графосеміотичне кодування поліфонічного роману та ін.). Не залишилися поза увагою також і переклади на англійську мову творів І. Франка, Т. Шевченка, українські тексти про народні промисли, соціальна реклама. У галузі технологій навчання англійської мови за професійним спрямуванням було зроблено акцент на методиці формування мінімального словника, особливостях використання аудіовізуальних засобів, Інтернет-технологій, змішаному навчанню (*blended learning*).

Тематика запропонованих секцій віддзеркалила специфіку англійської мови як способу мислення, професійної комунікації та діалогу культур у 21 столітті у широкому розмаїтті підходів до її вивчення та використання у сучасному глобалізованому житті.

РЕЦЕНЗІЇ

Єнікєєва С. М.

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри англійської філології
Запорізького національного університету

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Я. В. БИСТРОВА «АНГЛОМОВНИЙ БІОГРАФІЧНИЙ НАРАТИВ У ВИМІРАХ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ І СИНЕРГЕТИКИ»*

Одним із перспективних напрямів розвитку лінгвістики тексту, що спостерігається останнім часом в українському й зарубіжному мовознавстві, є різнобічне комплексне дослідження одного зі складних стилістичних феноменів художнього й публіцистичного дискурсів – біографічного нарративу. Залучення принципів і методик когнітології, дискурсології та синергетики щодо аналізу текстів мемуарно-біографічного характеру сприяє переосмисленню законів їх формування, виявленню нових специфічних особливостей їх структурної організації як відкритих нерівноважних фрактальних систем, висвітленню функціональних властивостей біографічних оповідей і розкриттю механізмів вербальної актуалізації когнітивної інформації в біографічних текстах.

Актуальність монографії Я.В. Бистрова зумовлюється необхідністю розкриття природи й сутності біографічного нарративу як комунікативно-дискурсивного, прагмастилістичного феномена із залученням нових принципів аналізу біографічних оповідей, які висуваються інноваційною методологією когнітивної лінгвістики та лінгво-синергетики.

Об'єктом дослідження рецензованої наукової праці став англомовний біографічний нарратив як розповідь чи фрагмент оповідного тексту, що репрезентують актуальну інформацію про певний сегмент картини світу, який стосується передачі життєвого досвіду окремого суб'єкта (підрозділ 1.1.2). Предметом наукової розвідки стали лінгвокогнітивні й синергетичні аспекти організації біографічного нарративу в просторі англомовного художнього дискурсу.

Монографія складається з передмови, чотирьох розділів, висновків, списку літератури та додатків. У першому розділі «*Біографічний нарратив у сучасній філологічній традиції*» автор критично розглядає питання визначення статусу нарративу як когнітивної структури й «знаряддя» пізнання навколишнього світу, формулює власне визначення біографічного нарративу, обґрунтовує перспективність залучення лінгвокогнітивної парадигми до вивчення особливостей формування та функ-

ціонування біографічного нарративу як продукту художнього дискурсу, висвітлює способи концептуалізації нарративу крізь призму ментальних моделей концепту, фрейму, сценарію, образу-схеми, окреслює фрактальну специфіку структурної організації біографічного нарративу.

Другий розділ «*Стратифікаційна специфіка англомовного біографічного нарративу*» присвячено розгляду параметрів категоризації й концептуалізації навколишнього світу, втілених у можливому нарративному світі біографічного тексту. Так, зокрема, встановлено п'ять типів асиметрії референтних відношень у біографічному нарративі, в основу яких покладено когнітивний механізм інконгруентності, за допомогою якого автори занурюють читача в контрафактичну реальність. У розвідці розроблено типологію наратора біографічної оповіді за такими критеріями: способом зображення позиції оповідача, ступенем входження наратора в нарратив, позицією наратора в площині біографічного нарративу. У межах запропонованої наукової праці за принципом дійктивної стратифікації автором виокремлено первинний дейксис, що відбиває канонічну мовленнєву ситуацію (особистісний, просторовий і часовий виміри), та вторинний дейксис, що актуалізується в конкретному літературному оповідному тексті. Окрім цього, схарактеризовано дійктивні засоби мовної актуалізації різних типів біографічного суб'єкта, докладно проаналізовано низку релевантних орієнтаційних метафор, що концептуалізують просторово-часовий дейксис, і висвітлено способи їх лінгвальної репрезентації.

У третьому розділі монографії «*Концептуальна фреймова мережа англомовного біографічного нарративу: лінгвокогнітивні параметри*» дослідження нарративного світу запропоновано здійснювати за допомогою ментальних структур (фреймів, концептів, концептуальних метафор), які імпліцитно чи експліцитно конструюють ситуації, персонажів, події в межах біографічного нарративу. Підкреслюється особлива роль фреймів як структур, що призначені для систематизації та зберігання в пам'яті носіїв мови знання про стереотипні ситуації буття в структуруванні біографічного нарративу. Так, на думку вченого, концептуалізація

* (Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г.М., 2016. – 320 с.)

нарративу відбувається шляхом залучення фреймів як ментальних структур свідомості суб'єкта до процесу породження біографічного нарративу та його інтерпретації, а також до впорядкування цього процесу через активацію таких структур у тексті нарративу. У цьому розділі монографії автором розроблено й апробовано алгоритм фреймового аналізу англomовного біографічного нарративу, що складається з таких етапів: визначення мережі нарративних фреймів життєвого досвіду біографічного суб'єкта, аналізу концептуальної схеми SUBJECT-SELF, нарративного фрейму-сценарію BIOGRAPHICAL STORYTELLING, виокремлення двох модусів концептуальної фреймової мережі (модусу суб'єктивного дейкисусу та метафорично-іронічного модусу).

Четвертий розділ «*Фрактальна мережа англomовного біографічного нарративу: синергетичні параметри*» присвячено аналізу біографічного нарративу з позиції його самоорганізації із залученням синергетичної методології, насамперед теорії фракталів. Автор монографії розглядає вихідну текстотвірну структуру художнього біографічного нарративу як фрактальне самоподібне утворення, що накладається на основний текст цілого твору, у якому окремі події переходять до розряду подій, що можуть повторюватись послідовно й циклічно. Динамічний розвиток і цілісна стабільність біографічного нарративу забезпечуються фрактальним концептом, який, на думку вченого, наділяється функціональними властивостями емергентного характеру, що уможливають здійснення процесу тиражування біографічних референтів у різних вірогідних формах існування тотожної особистісної ідентичності. Залучення концептуальної метафори LIFE IS A STORY як фрактальної моделі для опису динаміки біографічного нарративу сприяло розкриттю фрактальної сутності концептуалізації життєвого

досвіду біографічного суб'єкта. Докладний аналіз референтного поля семи фрактальних концептів дав змогу висвітлити синергетичні принципи функціонування фрактальної мережі біографічного нарративу, такі як відтворення множинних інтерпретацій досвіду біографічного суб'єкта, відбиття різнобічності його особистості тощо. Ми цілком підтримуємо автора в його спробі аналізу біографічного нарративу з позиції фрактальної геометрії, проте вважаємо, що доцільніше було б розширити дослідницьку парадигму шляхом залучення інших ідей і принципів теорії самоорганізації.

Монографія Я.В. Бистрова характеризується науковою новизною, яка забезпечується новизною об'єкта дослідження – біографічного нарративу, комплексним характером методології дослідження, що здійснювалось шляхом залучення як традиційних (компонентного, композиційно-нарративного), так і нових (фреймового, концептуального, фрактального) методів аналізу, глибиною й ґрунтовністю аналізу фактичного матеріалу, науковою вагомістю виявлених закономірностей. Солідна теоретико-бібліографічна база, обсяг текстового матеріалу гарантують надійність і достовірність отриманих результатів. Дані, наведені в додатках, переконують у досконалості здійсненого аналізу та свідчать про валідність зроблених науковцем висновків. Характер презентації питань та їх вирішення свідчать, з одного боку, про глибоке авторське розуміння проблем, а з іншого – про високі творчі здібності вченого.

Отже, рецензована монографія є оригінальним науковим дослідженням, яке відзначається науковою новизною отриманих результатів, здійснює вагомий внесок у розвиток теорії тексту в цілому та наратології зокрема, має неабияке практичне значення. Наукова праця Я.В. Бистрова може бути корисною для широкого кола філологів, викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів і студентів.

НАШІ АВТОРИ

Алексєєв Миколай Едгардович – старший викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія»

Алексєєва Людмила Іванівна – викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування Міжнародного гуманітарного університету

Андрєєва Ірина Олександрівна – докторант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Арделян Марина Володимирівна – доцент кафедри іноземних мов Харківського державного університету харчування та торгівлі, кандидат філологічних наук

Бабич Віра Ігорівна – аспірант Херсонського державного університету

Бардіна Наталія Василівна – професор кафедри іноземних мов професійного спрямування Міжнародного гуманітарного університету, доктор філологічних наук

Бердіна Ольга Олександрівна – асистент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету

Білецька Ірина Олександрівна – завідувач кафедри теорії та практики іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, доктор педагогічних наук, професор

Боднар Ольга Богданівна – доцент кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету, кандидат філологічних наук

Борис Дмитро Петрович – аспірант третього року навчання Київського національного лінгвістичного університету

Ван Іцзін – асистент кафедри китайської, корейської та японської філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Вікторова Леся Вікторівна – професор кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор педагогічних наук

Глушенко Олена Володимирівна – аспірант, викладач кафедри німецької філології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Гурбанська Світлана Олександрівна – докторант кафедри загального мовознавства та класичної філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук, доцент

Дегтярьова Євгенія Олександрівна – аспірант кафедри іспанської та французької філології Київського національного лінгвістичного університету

Доленко Людмила Василівна – старший викладач кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Домніч Ольга Валеріївна – доцент кафедри іноземних мов за професійним спрямуванням Запорізького національного університету, кандидат філологічних наук

Забужанська Інна Дем'янівна – аспірант Київського національного лінгвістичного університету

Загородня Людмила Зеонідівна – доцент кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Загребельна Наталія В'ячеславівна – доцент кафедри англійської мови в судноводінні Національного університету «Одеська морська академія», кандидат філологічних наук

Кириченко Тетяна Сергіївна – аспірант Київського національного лінгвістичного університету

Кійко Світлана Василівна – доцент кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор філологічних наук

Коваленко Інна Миколаївна – старший викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування Міжнародного гуманітарного університету

Ковбаско Юрій Григорович – доцент кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат філологічних наук, доцент

Ковтун Оксана Володимирівна – доцент кафедри теорії і практики перекладу факультету іноземних мов Донецького національного університету, кандидат філологічних наук

Козак Софія Веніамінівна – доцент кафедри німецької філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат філологічних наук, доцент

Колесник Олександр Сергійович – професор кафедри германської філології Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, професор

Космацька Наталя Валеріївна – доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», кандидат філологічних наук, доцент

Котова Ірина Анверівна – аспірант Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Кравченко Одарка Олександрівна – асистент кафедри китайської, корейської та японської філології Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка

Крисенко Тетяна Василівна – доцент кафедри гуманітарних наук Національного фармацевтичного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Манакін Володимир Миколайович – декан факультету журналістики Запорізького національного університету, доктор філологічних наук, професор

Масловська Тетяна Олександрівна – старший викладач кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету

Мищенко Тетяна Віталіївна – викладач кафедри германської філології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Морошану Людмила Іванівна – доцент кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Немировська Олександра Федорівна – доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, кандидат філологічних наук, доцент

Нижнікова Лариса Вікторівна – доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат філологічних наук

Ничко Оксана Яромирівна – доцент кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету, кандидат філологічних наук

Новікова Катерина Олександрівна – асистент кафедри іноземних мов Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Олексенко Ірина Петрівна – викладач Національної академії Служби безпеки України, кандидат філологічних наук

Павленко Ніна Олександрівна – аспірант Донецького національного університету

Павлюк Христина Тарасівна – аспірант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Панчишин Наталія Зіновіївна – асистент кафедри класичної філології Львівського національного університету імені Івана Франка

Піскунов Олександр Вікторович – старший викладач кафедри загального, германського та слов'янського мовознавства Донбаського державного педагогічного університету

Подворна Людмила Анатоліївна – старший викладач кафедри іноземних мов Харківського державного університету харчування та торгівлі

Попов Сергій Леонідович – доцент кафедри російської мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор філологічних наук

Правдун Тетяна Олександрівна – асистент кафедри перекладу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Редька Інна Анатоліївна – доцент кафедри перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук

Романова Наталія Василівна – доцент кафедри німецької мови Херсонського державного університету, доктор філологічних наук, доцент

Романова Ольга Клавдіївна – завідувач кафедри української та російської мов Інституту підготовки іноземних громадян Одеського національного політехнічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Рябініна Ірина Миколаївна – доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Синьова Тетяна Владленівна – викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування Міжнародного гуманітарного університету

Сорокіна Ліна Євгеніївна – старший викладач кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат філологічних наук

Станіслав Ольга Вадимівна – доцент кафедри романських мов та інтерлінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, докторант кафедри французької філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук

Сташко Галина Іванівна – аспірант кафедри германської і фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету

Суханова Тетяна Євгенівна – доцент кафедри гуманітарних наук Національного фармацевтичного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Томай Рамазан Гасан оглу – викладач кафедри тюркських народів та літератури Кавказького університету (Азейбайджан)

Топчій Лариса Миколаївна – доцент кафедри української мови та літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету, кандидат філологічних наук

Удовенко Інна Володимирівна – доцент кафедри іноземних мов Харківського державного університету харчування та торгівлі, кандидат філологічних наук

Цимбал Світлана Віталіївна – аспірант Київського національного лінгвістичного університету

Четверікова Олена Роальдівна – доцент кафедри англійської мови та перекладу Ізмаїльського державного гуманітарного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Чобан Ольга Семенівна – викладач кафедри германських і романських мов Національного університету «Одеська юридична академія»

Шепель Юрій Олександрович – професор кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філологічних наук, професор, академік АН ВО України

Шепітько Світлана Віталіївна – декан факультету грецької філології, професор кафедри англійської мови та перекладу Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Щербак Олена Миколаївна – аспірант Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Юган Наталія Леонідівна – професор кафедри світової літератури та російського мовознавства Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, професор

Юлінецька Юлія Василівна – в.о. завідувача кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат філологічних наук

Якубовська Наталія Олексіївна – доцент кафедри романської філології та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук, доцент.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Андрєєва І. О. Мультиmodalний аналіз дискурсу: методологічна основа та перспективи напрямку.....	3
Бабич В. І. Лінгвокогнітивний аналіз засобів вираження ліричного Я в поетичних ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга.....	8
Бардіна Н. В. Англійські антропоніми в психолінгвістичному епістемологічному просторі.....	13
Бердіна О. О. Методика опису семантики дієслів з градаційним компонентом в англійській мові.....	19
Biletska I. O. Communicative and functional features of paraphrase in the England journalistic texts.....	23
Борис Д. П. Феномен фонетической мимикрии в английских неосленгизмах начала XXI века.....	27
Глущенко О. В. Функціонування середньовісньонімецьких дифтонгів на прикладі твору «Das Nibelungenlied» («Пісня про нібелунгів»).....	31
Гурбанська С. О. Джерела інтертекстів у постмодерністському художньому дискурсі.....	34
Домнич О. В. Английский язык как полинациональный лингвальный феномен.....	39
Забужанська І. Д. Перцептивний аналіз просодичних характеристик сучасного поетичного мовлення (на матеріалі американських віршованих текстів).....	44
Загребельная Н. В. Номинативный аспект лексико-семантического поля «водное транспортное средство» (на материале англоязычных номинаций круизных лайнеров).....	47
Кириченко Т. С. Етапи та методи дослідження дискурсивної реалізації явища перебивання в сучасному англійському діалогічному дискурсі.....	50
Кійко С. В. Омонімія в світлі когнітивного оператора норми (на матеріалі сучасної німецької мови).....	54
Ковбаско Ю. Г. Кореляція категорій модальності та дейксису у процесі формуванні «загального» значення лексичних одиниць в сучасній англійській мові.....	60
Козак С. В. Роль фреймових структур на позначення природи у відображенні почуттів людини в німецькомовному поетичному дискурсі.....	64
Котова І. А. Антропоніми-номінації героя та антигероя в американському кінодискурсі.....	67
Міщенко Т. В. Фразеологічні одиниці орієнтаційно-просторової семантики в сучасній англійській мові: лінгвокогнітивний аспект	73
Нижникова Л. В., Доленко Л. В. Семантические типы и композиционно-речевые особенности делового юридического письма (на материале английского языка).....	78
Павленко Н. О. Гендерний компонент у структурі та семантиці англійських ідіом – номінацій людини за родом діяльності.....	82

Павлюк Х. Т. Художні символи в молодіжному романі-дистопії Сьюзен Коллінз “The hunger games”.....	86
Редька І. А. Діахронічний аспект реалізації категорії емотивності в текстах англomовної поетичної пасторалі.....	91
Романова Н. В. Словарная семантика немецкоязычной лексики <i>Zorn</i> : диахронический аспект.....	95
Сорокіна Л. Є. Комунікативно-прагматичний рівень мовленнєвої маніпуляції в англomовному діалогічному дискурсі: соціальна ситуація «флірт» (гендерний аспект).....	101
Сташко Г. І. Образ матері в американському пісенному фольклорі: лінгвостилістичний та лінгвокультурний аспекти.....	105
Четверікова О. Р. Форми реалізації мовлення тінейджерів (на матеріалі роману Джоан Ролінг «Гаррі Поттер і кубок вогню»).....	110
Шепітько С. В. Аксіологічні характеристики англomовних прислів'їв: питання теорії.....	114
Щербак О. М. Аргументативні стратегії структурування текстів німецькомовних інтернет-новин	118
Юлинецкая Ю. В. Дефиниционные разделы как основа интерпретационных блоков международных нормативно-правовых актов (на материале англоязычных версий международных нормативно-правовых актов).....	121

РОЗДІЛ II РОМАНСЬКІ МОВИ

Дегтярьова Є. О. Методика дослідження способів відтворення внутрішнього мовлення персонажів у французькій мінімалістичній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття.....	124
Космацька Н. В. Засоби вираження темпорального дейксису у гетерогенному тексті (на матеріалі французької мови).....	129
Морошану Л. И. «Италиянский букварь» Александра Мараки (Одесса, 1831–1832) как памятник итальянской лингводидактической литературы.....	133
Панчишин Н. З. Латинські темпоральні ад'єктиви: ознаки та функціонування.....	138
Станіслав О. В. Структурно-композиційні особливості синтаксичної когезії в сучасній французькій мові.....	142
Удовенко І. В., Подворна Л. А., Арделян М. В. Комбінаторні можливості адвербіальних інтенсифікаторів (на матеріалі французької мови).....	147

РОЗДІЛ III СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

Ковтун О. В. Особливості експлікації приєднувального семантико-синтаксичного відношення аналітичними сполучними комплексами (на матеріалі української мови).....	152
Крисенко Т. В., Суханова Т. Є. Проблема білінгвізму та лексико-семантична інтерференція як ознака мовної ситуації в сучасній Україні на прикладі лінгвокультурної ситуації Харкова.....	157
Масловська Т. О. Стилістичні фігури в поезіях Василя Симоненка.....	161

Немировська О. Ф. Функціонування алюзивних власних назв у художньому контексті (на матеріалі роману О. Т. Гончара «Твоя зоря»).....	166
Олексенко І. П. Хронотоп як елемент структури віртуального дискурсу.....	170
Піскунов О. В., Рябініна І. М. Реконструкція прамовних станів у студіях учених казанської школи та українських учених 30-х рр. ХХ ст.....	175
Попов С. Л. Дифференциация нерегулярных грамматических вариантов перцептивно-аргументационным методом: синтаксические варианты «видно деревню – видна деревня», «слышно песню – слышна песня».....	179
Романова О. К. Вариативность на грамматическом уровне в языке газеты (на материале современной украинской прессы).....	185
Топчій Л. М. Експресивно-стилістичний потенціал вставлених конструкцій в україномовному газетному дискурсі	188
Шепель Ю. А. Менталитет при формировании национального характера	193
Юган Н. Л. Аксиология времени: лингвокультурологический аспект (на материале пословиц В. Даля).....	197

РОЗДІЛ IV СХІДНІ МОВИ

Тотау Ramazan Hasan Manifestation of ancient Turkish mythological meetings in Kumuk epics.....	203
Кравченко О. О. Роль мережі Інтернет у формуванні молодіжного китайського сленгу.....	207
Цимбал С. В. Категорії темпоральності та локативності в мовній картині світу китайського етносу.....	210

РОЗДІЛ V КОНТРАСТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Ван Ицзинь Колоратив «белый»: специфика национально-культурной информации в китайском и русском языках.....	216
Вікторова Л. В. Особливості процесу номінації в румунській та слов'янських мовах.....	220
Колесник О. С. Лінгвокультурні й лінгвoseміотичні особливості вербалізації концепту-міфологеми ДРАКОН.....	225
Манакін В. М. Універсальні смисли мови та ноосфера.....	231
Правдун Т. О. Структурно-морфологічний аналіз репрезентацій функціонально-семантичного поля «кордон» / “border” в українській та англійській мовах.....	235
Чобан О. С. Лексико-синтаксические особенности законодательных текстов во французском и украинском юридических дискурсах (контрастивный анализ).....	242
Якубовська Н. О. Генетична спорідненість українських і французьких превербів та специфікація їхніх функцій.....	246

**РОЗДІЛ VI
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ**

<i>Алексєєв М. Е., Алексєєва Л. І., Синьова Т. В.</i> Особливості підготовки перекладачів-синхроністів.....	251
<i>Боднар О. Б., Ничко О. Я.</i> До питання автентичності перекладної поезії (на прикладі вибраних балад та віршів І. Драча)....	255
<i>Загородня Л. З.</i> Когнітивна модель як оптимальна модель репрезентації артикля в цільовому тексті.....	262
<i>Коваленко И. Н.</i> Языковые трансформации в современных переводах научных текстов как социолингвокультурная проблема.....	267
<i>Новікова К. О.</i> Методи відтворення стилістичних фігур і тропів у процесі перекладу художніх текстів (на матеріалі роману Е. А. По «Падіння дому Ашерів»).....	272

НОВИНИ, АНОНСИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ

<i>Бабелюк О. А.</i> Міжуніверситетський круглий стіл «англійська мова у ХХІ столітті: спосіб мислення, професійної комунікації та діалогу культур».....	277
--	-----

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Єнікєєва С. М.</i> Рецензія на монографію Я. В. Бистрова «Англомовний біографічний наратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики».....	282
---	-----

НОТАТКИ

Наукове видання

ОДЕСЬКИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВІСНИК

Науково-практичний журнал

Випуск 7

Виходить два рази на рік

Українською, російською, англійською та німецькою мовами

Коректор – А. Новікова
Комп'ютерна верстка – О. Данильченко

Підписано до друку 25.04.2016 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 34,68, ум.-друк. арк. 33,95.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 100 примірників. Замовлення № 2504-16.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)

Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua